T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

DOKTORA TEZİ

NİKSAR'DA TÜRK DEVRİ MİMARİ ESERLERİ

EMEL ŞENER BOY

SANAT TARİHİ ANABİLİM DALI

EKİM 2021

GAZİ ÜNİVERSİTESİ
Gazi
1926

NİKSAR'DA TÜRK DEVRİ MİMARİ ESERLERİ

Emel ŞENER BOY

DOKTORA TEZİ
SANAT TARİHİ ANABİLİM DALI

GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

EKİM 2021

ETİK BEYAN

Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmasında; tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, tez çalışmasında yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi, kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı, bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu, bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Emel ŞENER BOY

NİKSAR'DA TÜRK DEVRİ MİMARİ ESERLERİ

(Doktora Tezi)

Emel ŞENER BOY

GAZİ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Ekim 2021

ÖZET

Tokat iline bağlı bir ilçe olan Niksar, Kelkit Çayı'nın geçtiği verimli bir arazi üzerinde yer almaktadır. Şehrin kurulu bulunduğu alan coğrafi yapısı itibariyle doğal bir savunma alanı oluşturması bakımından önem arz etmektedir. Pontus, Roma ve Bizans dönemlerinde yerleşimin görüldüğü Niksar, 11. yüzyılın sonlarından itibaren Danişmendliler Beyliği ile birlikte Türk Yurdu haline gelmiştir. Danişmendliler Beyliğinin yanı sıra Taceddinoğulları Beyliğine de başkentlik yapması şehrin imarına katkı sağlamıştır. Şehirde 12.yüzyılın ikinci yarısından, 20.yüzyıla kadar her döneme ait yapı bulunmaktadır. Günümüze kadar yapılan çalışmalar, genellikle ilçe merkezi ile sınırlı kalmış olup,merkezde de belli başlı yapılar ele alınmıştır. Niksar'ı kırsal kesimiyle birlikte ele alan bir çalışma olmaması sebebiyle bu çalışmanın yapılmasına karar verilmiştir. Bu çalışmada Hurufat defterleri esas alınmakla birlikte diğer arşiv belgelerinden de (vakfiyeler, tahrir defterleri, cevdet-i evkaf defterleri vb.) yararlanarak Niksar ilçe merkezi ve ilçeye bağlı köylerdeki mimari eserlerin tespiti yapılmıştır. Belgeler üzerinde ismi belirlenen yapıların arazi çalışmasıyla yerleri tespit edilmeye ve günümüze ulaşıp ulaşmadığı belirlenmeye çalışılmıştır. Arazi çalışması aşamasında belgelerde ismi geçmemekle birlikte özellikle köylerde ve yaylalarda tarihi eser niteliği taşıdığı belirlenen yapılar da çalışmaya dâhil edilmiştir. Hurufat defterleri üzerinde yapılan çalışma neticesinde Niksar ilçe merkezinde ve köylerinde 114 cami ve mescit, 14 çeşme, 2 hamam, 1 han, 2 köprü, 7 medrese, 10 mektep/muallim hane, 6 türbe, 12 zaviye olmak üzere sekiz türde toplam 168 yapı tespit edilmiştir. Bu yapılardan ilçe merkezinde 14, köylerde ise yalnızca 7 adedi günümüze ulaşmıştır. Diğer arşiv belgelerinde hurufat defterlerinde yer almayan 8 yapı tespit edilmiştir. Bu yapılardan günümüze sadece 1 adedi ulaşmıştır. Arşiv belgelerinde ismi geçmeyen ancak yapılan yayınlar üzerinde yapılan taramalarda ve arazi çalışması sırasında tespit edilen 37 yapı bulunmaktadır. Yapılar, Danişmendliler ve Taceddinoğulları Beyliği döneminde moloz taş ve kesme taş, Selçuklu döneminde tuğla, kesme taş, moloz taş, Osmanlı döneminde ahşap ağırlıklı olmak üzere kesme taş malzeme ile inşa edilmiştir.

Bilim Kodu : 116401, 116405, 116408
Anahtar Kelimeler : Niksar, Mimari, Kırsal Mimari, Hurufat Defterleri, Arşiv.
Sayfa Adedi : 437
Tez Danışmanı : Doç. Dr. Murat ÇERKEZ

ARCHITECTURAL ARTEFACTS OF TURKISH PERIOD IN NIKSAR
(Ph. D. Thesis)

Emel ŞENER BOY

GAZİ UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES
October 2021

ABSTRACT

Niksar, a district of Tokat province, is located on fertile land where Kelkit Stream passes. The area where the city is located is important in terms of creating a natural defense area due to its geographical structure. Niksar, where settlement was seen in the Pontus, Roman, and Byzantine periods, has become a Turkish Homeland together with the Danishmend Principality since the end of the 11th century. The fact that it was the capital of the Taceddinoğulları Principality, as well as the Danishmends, contributed to the development of the city. There are buildings belonging to every period from the second half of the 12th century to the 20th century in the city. In the studies carried out until today, it has generally been limited to the district center, and the main structures in the center have been discussed. Since there is no study that deals with Niksar together with its rural area, it was decided to carry out this study. In this study, the Hurufat notebooks are taken as a basis, and the architectural works in the Niksar district center and the villages of the district have been determined by using other archive documents (vakfiyes, cadastral registers, cevdet-i evkaf notebooks, etc.). It was aimed to determine the places of the structures whose names were specified on the documents by fieldwork, and also this study tried to determine whether they reached the present day or not. Although not mentioned in the documents during the fieldwork phase, the buildings that were determined to be historical monuments, especially in the villages and plateaus, were also included in the study. As a result of the study on the Hurufat notebooks, a total of 168 buildings of eight types were identified in Niksar town center and its villages, including 114 mosques and masjids, 14 fountains, 2 baths, 1 Caravanserai, 2 bridges, 7 madrasas, 10 schools/teachers' houses, 6 tombs, 12 zawiyas, 14 of these structures in the district center and only 8 in the villages have survived to the present day. 8 structures were identified in other archive documents. Only one of these structures has survived to the present day. There are 37 structures whose names are not mentioned in the archive documents, but which were identified during the fieldwork. The buildings were built with rubble stone and cut stone during the Danishmends and Taceddinoğulları Principality, with brick, cut stone, rubble stone during the Seljuk period, and with cut stone materials, mainly wood, during the Ottoman period.

Science Code : 116401, 116405, 116408
Keywords : Niksar, Architectural, Rural Architecture, Hurufat notebooks, Archive.
Page Number : 437
Supervisor : Assoc. Prof. Dr. Murat ÇERKEZ

TEŞEKKÜR

Niksar ilçe merkezi ve köyleri ile ilgili günümüze kadar özellikle de arşiv destekli kapsamlı bir çalışma yapılmamıştır. Bu zamana kadar yapılan münferit çalışmalar genellikle ilçe merkezindeki eserler ile sınırlı tutulmuştur. Çalışmamızda Hurufat defterleri esas alınarak, diğer arşiv belgelerinden de faydalanılmıştır. Ayrıca arşiv belgelerinde kayıtlara geçmeyen ve arazi çalışması sırasında tarihi eser niteliğine sahip olduğunu belirlediğimiz eserler tez kapsamına alınmıştır. Yaptığımız bu çalışma çerçevesinde kaynak taramasından, arazi çalışmasına ve tezin yazılı hale gelmesine kadar geçen süreçte birçok kişinin katkıları olmuştur.

Bu kapsamda tezin her aşamasında engin tecrübeleri ile yol gösteren, lisans döneminden beri mesleki yaşamımda hep destek olan saygıdeğer danışman hocam Doç. Dr. Murat ÇERKEZ'e, beni bu çalışmaya yönlendiren, kıymetli görüşleri ile katkı sağlayan ve tavsiyelerine her zaman ihtiyaç duyduğum Prof.Dr. Halit ÇAL'a, tez izleme komitemde yer alan ve komitelerde yapıcı eleştirileriyle arşiv çalışmaları konusunda teşvik eden Prof. Dr. Abdulkadir DÜNDAR'a, tez ile ilgili fikirlerini ve bilgilerini paylaşan kıymetli arkadaşım Doç.Dr. Lokman TAY'a, arşiv belgelerinin okunmasında yardımcı olan, yer adları ile ilgili bilgilerine başvurduğum Doç.Dr. Murat HANİLÇE'ye ve Dr.Öğretim Üyesi İbrahim AYKUN'a, bana rahat bir çalışma ortamı sağlayan, bölüm başkanım Doç.Dr. Kemal İBRAHİMZADE'ye, kıymetli çalışma arkadaşlarım Dr. Öğretim Üyesi Ayça ELALMIŞ ve Arş. Gör.Settar TARMAN'a ne kadar teşekkür etsem azdır.

Araştırmamızın oluşturulma süreci içerisinde gerekli izinleri veren, Vakıflar Genel Müdürlüğü ve Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı'nın değerli çalışanlarına, bize her türlü kolaylığı sağlayan Niksar Belediyesi'ne ve özellikle arşiv fotoğrafları ile çeşitli belgeleri benimle paylaşan Danişmend Hüseyin ŞAHİN beye ve arazi çalışması sırasında içerisine giremediğimiz kilitli yapıları benimle birlikte tek tek gezerek kilitleri açtıran Serap DİBEK hanımefendiye teşekkür ederim.

Çalışmamın her aşamasında yanımda olan, hiçbir fedakârlıktan kaçınmayarak destek olan hayat arkadaşım sayın Nazım BOY'a, en zor zamanlarımda küçücük kalpleri ile bana ışık olan, kızım Aybüke ve oğlum Göktürk Kağan'a, eğitim hayatım boyunca mâddî-manevî hiçbir fedakârlıktan kaçınmayarak bana destek olan haklarını hiçbir zaman ödeyemeyeceğim anneme, babama ve değerli aileme sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ÖZET iv

ABSTRACT v

TEŞEKKÜR vi

İÇİNDEKİLER vii

ÇİZİMLERİN LİSTESİ xx

RESİMLERİN LİSTESİ xxiii

ŞEKİLLERİN LİSTESİ xxvi

TABLOLARIN LİSTESİ xxix

SİMGELER VE KISALTMALAR xxx

1. GİRİŞ 1

2. NİKSAR TARİHİ 9

3. NİKSAR'DA GÜNÜMÜZE ULAŞAN MİMARİ ESERLER 13

3.1. Cami ve Mescitler 13

3.1.1. Akıncı (Ahıncı) Köyü Camisi 13

3.1.2. Bozcaarmut Köyü Mescidi 18

3.1.3. Buzköy Camisi 21

3.1.4. Büyükyurt (Coç) Köyü Mescidi 27

3.1.5. Cin Camisi 32

3.1.6. Çatak Köyü Camisi 37

3.1.7. Çataloluk (Olukalan) Yaylası Camisi 40

3.1.8. Çilhane (Çilehane) Camisi 46

3.1.9. Çöreğibüyük Camisi (Çöreğibüyük Tekkesi) 52

3.1.10. Gaziahmet Mahallesi Camisi 58

3.1.11. Gökçeli-Gökçeyazı Kasabası (Kılavuz/Kulağuz-Ladicak Köyü) Camisi 63

Sayfa

3.1.12. Gökçeli Beldesi Yakınca Mahallesi (Bideze Köyü) Camisi 68
3.1.13. Gültepe (Alçakbel) Köyü Camisi 71
3.1.14. Günebakan (Alahtiyan) Köyü Camisi 79
3.1.15. Halil Efendi Camisi 83
3.1.16. Han Camisi (Mehmed Ağa Han Mescidi) 88
3.1.17. Hanegah Camisi 92
3.1.18. Kale Camisi (Mescit) 98
3.1.19. Niksar Ulu Camisi (Melik Gazi Cami, Bey Cami, Câmi-i Kebir, Çepni Beyzâde Hasan Bey Camisi) 102
3.1.20. Osmaniye Köyü Camisi 114
3.1.21. Özalan Kasabası Kadir Koca Camisi 118
3.1.22. Yalıköy (Hosaf/Karakuş) Camisi 122
3.2. Çeşmeler 127
3.2.1. Arasta Çeşmesi 127
3.2.2. Belediye Çeşmesi 129
3.2.3. Derebağlar Camisi Çeşmesi 132
3.2.4. Halil Efendi Camisi Çeşmesi 134
3.2.5. Han Camisi Çeşmesi 136
3.2.6. Hoca Sultan Çeşmesi 137
3.2.7. Kale Kapısı Çeşmesi 139
3.2.8. Lülecizade Kardeşler Çeşmesi 141
3.2.9. Melik Gazi Mezarlığı Çeşme-1 144
3.2.10. Melik Gazi Mezarlığı Çeşme-2 145
3.2.11. Taş Mektep Çeşmesi 146
3.2.12. Ulu Cami Çeşmesi 147
3.2.13. Zeytindibi Çeşmesi 149
3.3. Hamamlar 150

Sayfa

3.3.1. Büyük Hamam 150
3.3.2. Çavuş Hamamı 156
3.3.3. Ünye (Maturi-Yeni) Hamamı 159
3.4. Hükümet Konağı (Belediye Binası) 161
3.5. Köprüler 166
3.5.1. Çilehane (Çilhane) Köprüsü 166
3.5.2. Gaziahmet Mahallesi Köprüsü 169
3.5.3. Horoz Köprüsü 171
3.5.4. Kayapaşa Mahallesi Köprüsü 174
3.5.5. Leylekli Köprü 175
3.5.6. Seymenli Köprüsü 179
3.5.7. Talazan Köprüsü 182
3.6. Medreseler 187
3.6.1. Yağıbasan Medresesi 187
3.7. Mektebler 192
3.7.1. Taş Mektep (Sinan Bey Muallimhanesi) 192
3.8. Türbeler 196
3.8.1. Akyapı (Ağa Yapı) Türbesi 196
3.8.2. Anonim Türbe 199
3.8.3. Atabey Şahinşah (Hacı Çıkrık) Türbesi 201
3.8.4. Doğan Şah Alp Türbesi 205
3.8.5. Eyvan Türbeler 209
3.8.6. Kırkkızlar (Kırgızlar)Kümbeti: 212
3.8.7. Kulak (Emir Arslan Doğmuş) Kümbeti 218
3.8.8. Melik Gazi Türbesi 222
3.8.9. Seyyid Nureddin Alparslan Türbesi 226

Sayfa

3.8.10. Sunguriye Türbesi 228

3.9. Zaviyeler 233

3.9.1. Sunguriye Zaviyesi 233

4. ARŞİV KAYITLARINDA ADI GEÇEN ANCAK GÜNÜMÜZDE MEVCUT OLMAYAN YAPILAR 239

4.1. Camiler ve Mescitler 239

4.1.1. Ahî Ahmed Nâhcivanî Mescidi 239

4.1.2. Ahî Pehlivan Mescidi 239

4.1.3. Ahî Şahin Mescidi 239

4.1.4. Ahmed Mahallesi Mescidi 240

4.1.5. Akdoğmuş (Pertek) Köyü Abdurrahman Çavuş Camisi 240

4.1.6. Akgüney (Sele) Köyü Camisi 240

4.1.7. Alaybaşı Kebir Mahallesi Mescidi 241

4.1.8. Ali Fakih (Kazancı) Mahallesi Mescidi 241

4.1.9. Arasta Mescidi 241

4.1.10. Arıpınarı (Gözekse) Köyü Cami 241

4.1.11. Aşağıbağlar Hacı İbrahim Mescidi 242

4.1.12. Aşağıbağlar Mahallesi Hacı Ali Mescidi 242

4.1.13. Aşağıbağlar Mahallesi Hamide Hatun Mescidi 243

4.1.14. Aşağıbağlar Mahallesi Marangozlar Camisi 243

4.1.15. Aşağıbağlar Orta Mescit (Sarraçbaşı Osman Mescidi) 243

4.1.16. Bağdatlı Köyü Camisi 243

4.1.17. Bağlararası Hacı Abdi Mescidi 244

4.1.18. Bakırman Yaylası Hasan Camisi 244

4.1.19. Başçiftlik Köyü Camisi 244

4.1.20. Bengiler Mahallesi Seyit İbrahim Paşa Mescidi 245

Sayfa

4.1.21. Benna Mahallesi Veli Çavuş Mescidi 246
4.1.22. Beşirmi (Büşürüm) Köyü Camisi 246
4.1.23. Bilgili (İlmidu-Elmidi) Köyü Camisi 247
4.1.24. Budaklı (Huri-Huru Çayı) Köyü Camisi 247
4.1.25. Cer Köyü Mehmed Mescidi 248
4.1.26. Çalca Köyü Camisi 248
4.1.27. Çayköy Sultan Alaaddin Camisi 248
4.1.28. Çay Mahallesi Mescidi 249
4.1.29. Çelebi Efendi Camisi 250
4.1.30. Çevrecik (Tinyaba) Köyü Camisi 250
4.1.31. Çiçekli (Şuduba-Şidibe) Köyü Camisi 250
4.1.32. Çiftepınar Mahallesi Türkmenoğlu Mescidi 251
4.1.33. Çifteçeşme Mahallesi Ali Bey Mescidi 251
4.1.34. Çimenözü (Kakün-Kekün) Köyü Camisi 251
4.1.35. Danişmendli Mescidi 252
4.1.36. Daru'l-Hayr Mescidi 253
4.1.37. Delikdeğirmen Mahallesi Mehmed Çelebi Mescidi 253
4.1.38. Derebağlar Mahallesi Ahmed Halife Camisi 254
4.1.39. Derebağlar Mahallesi Hacı Halil Mescidi 254
4.1.40. Derebağlar Mahallesi Hacı İsmail Mescidi 254
4.1.41. Derebağlar Mahallesi Kayapaşa oğlu Mescidi 255
4.1.42. Direkli (Efkerit) Köyü Mescidi 255
4.1.43. Dündar Hasan Camisi 255
4.1.44. Ellibeş Kebir Mahallesi Mescidi 256
4.1.45. Elmacık Köyü Camisi 256
4.1.46. Elbimara Köyü Camisi 256

Sayfa

4.1.47. Gözpınar (Boğama) Köyü Yusuf Sipahi Camisi 257
4.1.48. Gülbayır (Zeraa-Zirke) Köyü Camisi 257
4.1.49. Gürçeşme (Eskidir-Eski)Köyü Mehmet Efendi Camisi 257
4.1.50. Güvenli (Kovani-Buhani) Köyü Camisi 258
4.1.51. Hacı Abdullah Mescidi 259
4.1.52. Hacı Bayraktar Mahallesi Mescidi 259
4.1.53. Hacılı (Hacılar) Köyü Camisi 259
4.1.54. Hacı Mahallesi Ali Veled Feyzullah Mescidi 259
4.1.55. Hacı Seydi Mahallesi Mescidi 260
4.1.56. Hadim Ali Ağa Mescidi/ Çilehane Mescidi 261
4.1.57. Harazlar- Hazarlar Camisi (Hacı İsmail Mescidi) 261
4.1.58. Hatib Mahallesi Mescidi 262
4.1.59. Hoca Sultan Mescidi 262
4.1.60. Hüsam (Alibey Mescidi) Camisi 263
4.1.61. Ilıcak Dere Köyü Mescidi 264
4.1.62. Işıklı (Tenevri) Köyü Camisi 264
4.1.63. Kaftancı Mahallesi Sultaniye Mescidi 264
4.1.64. Kabaklı Köyü Camisi 265
4.1.65. Karagöz Yaylağı Şamlar Obası Camisi 265
4.1.66. Karataş Köyü Camisi 265
4.1.67. Karşıbağlar Mahallesi Ahizade Ali Bey Mescidi 266
4.1.68. Karşıbağlar Mahallesi Mehmed Efendi Mescidi 266
4.1.69. Karşıbağ (Taşoluk) Mahallesi Mısrî (Mısırlı) Efendi Mescidi 266
4.1.70. Keşfi Osman Efendi Camisi 267
4.1.71. Karşıkent (Mudoy-Mutay) Köyü Camisi 269
4.1.72. Kılıç Camisi 270

Sayfa

4.1.73. Kopuzcu Mahallesi Mescidi 270
4.1.74. Koz Mahallesi Hacı Ahmed Mescidi 270
4.1.75. Koz Mahallesi Mecnun Mescidi 271
4.1.76. Koz Mahallesi Zincirli Mescidi 271
4.1.77. Kutbettin Mescidi 271
4.1.78. Kuyuzcu Mahallesi Mescidi 272
4.1.79. Kümbetli (Herkümbet) Köyü Camisi 272
4.1.80. Kürekçiler Mahallesi Mescidi 273
4.1.81. Laklaklar Mevkii Camisi 273
4.1.82. Maturi (Maduri -Matori) Mescidi 273
4.1.83. Maturiye Mahallesi Hasan Beşe Mescidi 274
4.1.84. Mevamcı Sufli Mahallesi Mescidi 274
4.1.85. Meşihat Camisi 274
4.1.86. Mustafa Beşe Mescidi 274
4.1.87. Mübarek Şah Mahallesi Mescidi 274
4.1.88. Nalbantlar Mescidi 275
4.1.89. Orta Mescit 276
4.1.90. Ramazan Halife Mescidi 276
4.1.91. Serenli (Avare) Köyü Camisi 276
4.1.92. Saraykışla (Frenkköy-Frenk Kışlağı) Camisi 277
4.1.93. Sazak Köyü Mescidi 277
4.1.94. Sermet Mahallesi Hacı Ahmed Ağa Mescidi 277
4.1.95. Sinan Sufli Mahallesi Sinan Bey Mescidi 278
4.1.96. Süleyman Bey Mescidi 278
4.1.97. Şahinli Köyü Fatıma Hatun Camisi 278
4.1.98. Şamlı Mescidi 279

Sayfa

4.1.99. Şeyh Ağa Mescidi 279
4.1.100. Tahtalı Mescidi 280
4.1.101. Tarakçı Sufli Mahallesi Rençberli Mescidi 280
4.1.102. Tekke Mahallesi Mescidi 280
4.1.103. Yazıcık (Geyran) Köyü Camisi 281
4.1.104. Yolkonak (Kirtanos) Köyü Camisi 281
4.1.105. Yolüstü (Meğdün) Köyü Camisi 281
4.1.106. Zereke Köyü Mescidi 282
4.2. Çeşmeler 282
4.2.1. Ahî Pehlivan Çeşmeleri 282
4.2.2. Arslanlı Çeşme 282
4.2.3. Aşağıbağlar Mahallesi Çeşmeleri 283
4.2.4. Bestam Çeşmesi 283
4.2.5. Boşnak Çeşmesi 284
4.2.6. Daru'l Hayr Medresesi Çeşmeleri 284
4.2.7. Hacı Seydi Mahallesi Herkünbed Çeşmesi 284
4.2.8. Hadim Ali Ağa Çeşmesi 285
4.2.9. Keşfi Osman Efendi Çeşmesi 286
4.2.10. Mercanpınar Çeşmesi 286
4.2.11. Ortalık Çeşmesi 287
4.2.12. Osman Ağa Çeşmesi 287
4.2.13. Vartan (Vardan) Çeşmeleri 287
4.3. Darûlhuffaz 288
4.4. Hanlar 288
4.4.1. Kapan Han 288
4.4.2. Kasım Ahmet Kervansarayı 288

Sayfa

4.5. Hamamlar 289
4.5.1. Çilehane Hamamı/Hadim Ali Ağa Hamamı 289
4.5.2. Ahî Pehlivan Hamamı 289
4.6. Köprüler 290
4.6.1. Hamidiye Köprüsü 290
4.6.2. Fatlı Köprüsü 291
4.7. Medreseler 292
4.7.1.Atabey Şahinşah Medresesi 292
4.7.2. Cedit (Keşfi) Medresesi 292
4.7.3. Çilehane Medresesi 293
4.7.4. Daru'l-Hayr Medresesi 293
4.7.5. Ladik Nahiyesi Hamidiye İbtidai Sıbyan Mektebi 294
4.7.6. Rüştiye Mektebi 294
4.7.7. Sebile Hatun Medresesi 295
4.8. Muallimhane/Mektep 295
4.8.1. Akdoğmuş (Pertek Köyü) Muallimhanesi 295
4.8.2. Asiye Hatun Muallimhanesi 296
4.8.3. Aşağıbağlar Mahallesi Hacı Mehmed Muallimhanesi 296
4.8.4. Benekler Mahallesi Hacı Yusuf Ağa Zevcesi Mektebi 296
4.8.5. Büşürüm (Beşirmi) Köyü Mektebi 297
4.8.6. Çanak Ma Özviran İptidai Mektebi 297
4.8.7. Gülşah Hatun Muallimhanesi 297
4.8.8. Halil Efendi Muallimhanesi 298
4.8.9. Köprübaşı Murad Ağa Muallimhanesi 298
4.8.10. Kudbettin Mahallesi Muallimhanesi 298
4.8.11. Mehmed Ağa Muallimhanesi 298

Sayfa

4.8.12. Müftü Muallimhanesi 299
4.9. Türbeler 299
4.9.1. Ahî Pehlivan Türbesi 299
4.9.2. Hacı Yakup Türbesi 300
4.9.3. Melik Kadı Türbesi 300
4.9.4. İsmihan ve Huri Hatun Türbeleri 300
4.9.5. Mustafa Türbesi 301
4.9.6. Yağıbasan Türbesi 301
4.10. Zaviyeler 303
4.10.1. Ahî Ahmed Nâhcevanî Zaviyesi 303
4.10.2. Ahî Pehlivan Dârü's-sulehâ'sı / Zaviyesi 304
4.10.3. Ahî Şahin Zaviyesi 305
4.10.4. Çilehane Zaviyesi/ Nureddin Halife Zaviyesi 305
4.10.5. Hanegah Zaviyesi 306
4.10.6. Karşıkent (Mudoy-Mutay) Köyü Şeyh Yakup Zaviyesi 306
4.10.7. Melik Danişmend Gazi Zaviyesi 307
4.10.8. Mevlevîhâne Zaviyesi 307
4.10.9. Kalenderhane Zaviyesi 308
4.10.10. Keşfi Osman Efendi Zaviyesi 308
4.10.11. Şeyh Ahmed Zaviyesi 309
4.10.12. Şeyh Bolat Zaviyesi 309
5.DEĞERLENDİRME. 311
5.1. Kat ve Mekân Düzeni 313
5.2. Plan Özellikleri 314
5.2.1. Cami ve Mescitler 314
5.2.1.1. Kare planlı camiler 314

Sayfa

5.2.1.1.1. Kare planlı kubbeli tip 314

5.2.1.1.2. Kare planlı düz ahşap tavanlılar 315

5.2.1.2. Dikdörtgen planlı camiler 316

5.2.1.2.1. Mihrap yönünde dikdörtgen planlı ahşap tavanlılar .. 319

5.2.1.2.2. Doğu-Batı doğrultusunda dikdörtgen planlı ahşap tavanlılar 322

5.2.1.2.3. Mihrap yönünde dikdörtgen planlı tonoz örtülüler 322

5.2.1.2.4. Doğu-Batı doğrultusunda dikdörtgen planlı tonoz örtülüler 323

5.2.1.2.5. Mihrap yönünde dikdörtgen planlı beş sahınlı 323

5.2.2. Çeşmeler 324

5.2.2.1. Duvar çeşmeleri 325

5.2.2.2. Bağımsız çeşmeler 326

5.2.3. Hamamlar 328

5.2.4. Hükümet Konağı 330

5.2.5. Köprüler 331

5.2.5.1. Tek gözlü köprüler 332

5.2.5.2. Çok gözlü köprüler 333

5.2.6. Medreseler 334

5.2.7. Mektepler 335

5.2.8.Türbeler 335

5.2.8.1. Kare planlı kubbe örtülü türbeler 336

5.2.8.2. Dikdörtgen planlı-tonoz örtülü eyvan biçimli türbeler 337

5.2.8.3. Sekizgen planlı- içten kubbe dıştan külah örtülü türbeler 338

5.3. Yapı Elemanları 339

5.3.1. Taşıyıcı Elemanlar 339

5.3.2. Kapı ve Pencere Açıklıkları 341

Sayfa

5.3.3. Mihrap 342
5.3.4. Minare 344
5.4. Malzeme ve Teknik 345
5.4.1. Kesme Taş 345
5.4.2. Kaba Yonu ve Moloz Taş 346
5.4.3.Tuğla 347
5.4.4. Ahşap 348
5.4.5. Mermer 349
5.4.6. Devşirme 349
5.5. Süsleme 350
5.5.1. Malzemeye Göre 350
5.5.1.1. Ahşap 350
5.5.1.1.1. Tavan göbekleri 350
5.5.1.1.2. Minberler 353
5.5.1.2. Taş 356
5.5.1.3. Tuğla 356
5.5.1.4. Çini 357
5.5.2. Türüne Göre Süsleme 357
5.5.2.1. Bitkisel Süsleme 357
5.5.2.2. Geometrik Süsleme 363
5.5.2.3. Figürlü Süsleme 367
5.5.2.4. Nesneli Süsleme 370
6. SONUÇ 373
KAYNAKLAR 377
EKLER 407
EK-1 Hurufat defterleri listesi 408

Sayfa

EK-2. Hurufat defterlerinde adı geçen yapılar 409

EK-2(devamı) Hurufat defterlerinde adı geçen yapılar 410

EK-3 Hurufat defterlerinde adı geçen vakıflar..... 421

EK-4-Hurufat defterlerinden örnekler..... 424

ÖZGEÇMİŞ 437

ÇİZİMLERİN LİSTESİ

Çizim **Sayfa**

Çizim 3.1. Akıncılar Köyü Camisi Planı 16
Çizim 3.2.Bozcaarmut Köyü Mescidi Planı 20
Çizim 3.3. Buzköy Camisi Planı-Harim Katı 24
Çizim 3.4.Buzköy Camisi Planı-Mahfil Katı 25
Çizim 3.5.Büyükyurt (Coc) Köyü Camisi Planı 30
Çizim 3.6. Cin Camisi Planı (Çal, 1989:23) 35
Çizim 3.7. Çatak Köyü Camisi Planı 39
Çizim 3.8. Çataloluk Yaylası Camisi Planı 43
Çizim 3.9. Çilehane Camisi Planı 50
Çizim 3.10. Çöreği Büyük Camisi Planı (Gabriel, 1934:123) 56
Çizim 3.11. Gaziahmet Camisi Zemin Kat Planı 61
Çizim 3.12. Gaziahmet Mahallesi Mahfil Kat Planı 61
Çizim 3.13. Gökçeli Kasabası Ladicak(Kılavuzlu) Camisi Planı 66
Çizim 3.14. Gültepe Köyü Camisi Zemin Kat Planı 75
Çizim 3.15. Gültepe Köyü Camisi Harim Katı Planı 75
Çizim 3.16 . Günebakan Köyü Camisi Planı. 81
Çizim 3.17. Halil Efendi Camisi Planı 86
Çizim 3.18. Han Camisi Planı (Mumcuoğlu, 2019:54) 91
Çizim 3.19. Hanegah Camisi Planı 96
Çizim 3.20. Kale Mescidi Planı (Mumcuoğlu, 2019:100) 100
Çizim 3.21. Niksar Ulu Camisi Planı (Çal, 1989:18) 109
Çizim 3.22. Osmaniye Köyü Camisi Planı 116
Çizim 3.23. Özalan Kasabası Kadir Koca Camisi Planı 120
Çizim 3.24. Yalıköy (Hosaf-Karakuş) Camisi Planı 125
Çizim 3.25. Arasta Çeşmesi Planı (Kaşıkeman, 2005:254) 128

Çizim **Sayfa**

Çizim 3.1. Akıncılar Köyü Camisi Planı 16

Çizim 3.2.Bozcaarmut Köyü Mescidi Planı 20

Çizim 3.3. Buzköy Camisi Planı-Harim Katı 24

Çizim 3.4.Buzköy Camisi Planı-Mahfil Katı.....25

Çizim 3.5.Büyükyurt (Coc) Köyü Camisi Planı 30

Çizim 3.6. Cin Camisi Planı (Çal, 1989:23) 35

Çizim 3. 7. Çatak Köyü Camisi Planı.....39

Çizim 3. 8. Çataloluk Yaylası Camisi Planı 43

Çizim 3. 9. Çilehane Camisi Planı.....50

Çizim 3. 10. Çöreği Büyük Camisi Planı (Gabriel, 1934:123).....56

Çizim 3. 11. Gaziahmet Camisi Zemin Kat Planı.....61

Çizim 3. 12. Gaziahmet Mahallesi Mahfil Kat Planı.....61

Çizim 3. 13. Gökçeli Kasabası Ladicak(Kılavuzlu) Camisi Planı.....66

Çizim 3. 14. Gültepe Köyü Camisi Zemin Kat Planı 75

Çizim 3. 15. Gültepe Köyü Camisi Harim Katı Planı.....75

Çizim 3. 16 . Günebakan Köyü Camisi Planı. 81

Çizim 3. 17. Halil Efendi Camisi Planı.....86

Çizim 3. 18. Han Camisi Planı (Mumcuoğlu, 2019:54) 91

Çizim 3. 19. Hanegah Camisi Planı.....96

Çizim 3. 20. Kale Mescidi Planı (Mumcuoğlu, 2019:100).....100

Çizim 3. 21. Niksar Ulu Camisi Planı (Çal, 1989:18) 109

Çizim 3. 22. Osmaniye Köyü Camisi Planı.....116

Çizim 3.23. Özalan Kasabası Kadir Koca Camisi Planı.....120

Çizim 3. 24. Yalıköy (Hosaf-Karakuş) Camisi Planı 125

Çizim 3. 25. Arasta Çeşmesi Planı (Kaşıkeman, 2005:254).....128

Çizim 3. 26. Belediye Çeşmesi Planı (Kaşıkeman, 2005:261).....131

Çizim 3. 27. Derebağlar Camisi Çeşmesi Plan ve Kesit.....133

Çizim 3. 28. Halil Efendi Camisi Çeşmesi Planı (Kaşıkeman, 2005:276) 135

Çizim 3. 29. Hoca Sultan Camisi Çeşmesi Planı (Kaşıkeman, 2005:281) 138

Çizim 3. 30. Halil Efendi Camisi Çeşmesi Planı (Kaşıkeman, 2005:276) 140

Çizim 3. 31. Halil Efendi Camisi Çeşmesi Planı (Kaşıkeman, 2005:291) 142

Çizim 3. 32. Taş Mektep Çeşmesi 147

Çizim 3. 33. Ulu Cami Çeşmesi Planı (Kaşıkeman, 2005:307).....148

Çizim 3. 34. Zeytindibi Çeşmesi Planı (Kaşıkeman, 2005:307).....149

Çizim 3. 35. Büyük Hamam Planı (Çal, 1989:69).....153

Çizim 3. 36. Çavuş Hamamı Planı (Çal, 1989:75) 158

Çizim 3. 37. Ünye (Maturi-Yeni) Hamam (Çal, 1989: 77) 160

Çizim 3. 38. Hükümet Konağı-Vaziyet Planı (Niksar Belediyesi Arşivi).....164

Çizim 3. 39. Hükümet Konağı-Zemin Kat Planı (Niksar Belediyesi Arşivi) 164

Çizim 3. 40. Hükümet Konağı-1.Kat Planı (Niksar Belediyesi Arşivi).....165

Çizim 3. 41. Çilhane Köprüsü-Vaziyet Planı (KGMA).....167

Çizim 3. 42. Çilhane Köprüsü-Geliş Görünüş (KGM Arşivi.) 168

Çizim 3. 43. Çilhane Köprüsü-Kesit (KGM Arşivi.).....168

Çizim 3. 44. Horoz Köprüsü Vaziyet Planı (KGMA) 172

Çizim 3. 45. Horoz Köprüsü Kesiti (KGMA).....172

Çizim 3. 46. Horoz Köprüsü-Geliş Görünüş (KGMA).....173

Çizim 3. 47. Leylekli Köprüsü-Vaziyet Planı (KGMA).....176

Çizim 3. 48. Leylekli Köprü- Geliş Görünüşü (KGMA).....177

Çizim 3. 49.Leylekli Köprü-Kesit (VGMA).....177

Çizim 3. 50. Leylekli Köprü-Kesit (VGMA).....178

Çizim 3. 51. Seymenli Köprüsü Vaziyet Planı (KGMA) 180

Çizim 3. 52.. Seymenli Köprüsü -Geliş Görünüş (KGMA) 181

Çizim 3. 53.. Talazan Köprüsü Plan (KGMA) 184

Çizim 3. 54. Talazan Köprüsü Görünüş (KGMA).....184
Çizim 3. 55. Talazan Köprüsü Geliş Yönü Kesit (KGMA).....185
Çizim 3. 56. Talazan Köprüsü Geliş Yönü Kesit (KGMA).....185
Çizim 3. 57. Yağıbasan Medresesi Planı (Gabriel, 1934:123) 190
Çizim 3. 58. Taş Mektep Planı (Gündoğdu vd. 2006).....194
Çizim 3. 59. Akyapı Kümbeti (Gündoğdu vd, 2006:729) 197
Çizim 3. 60. Hacı Çıkrık Türbesi Planı (Çal, 1989:38) 203
Çizim 3. 61. Doğan Şah Alp Türbesi Kesit (Çal, 2009:192)-(Mimar Adnan Sevinç)208
Çizim 3. 62. Doğan Şah Alp Türbesi Kesit (Çal, 2009:192)- (Mimar Adnan Sevinç)208
Çizim 3. 63. Eyvan Türbeler Plan (Çal, 2009)-(Mimar Adnan Sevinç).....211
Çizim 3. 64. Eyvan Türbeler-Kesit(Çal, 2009)-(Mimar Adnan Sevinç) 212
Çizim 3. 65. Kırkkızlar Türbesi-Cenazelik Katı (Gündoğdu vd., 2006:728) 215
Çizim 3. 66.Kırkkızlar Türbesi Ziyaret Katı (Gündoğdu vd., 2006:727).....215
Çizim 3. 67. Kulak Kümbeti Plan (Tuncer, 1986:238).....220
Çizim 3. 68. Kulak Kümbeti Kesit (Tuncer, 1986:239) 220
Çizim 3. 69. Kulak Kümbeti Henrry Van Lennep(1859-1860).....220
Çizim 3. 70. Melikgazi Türbesi Planı (Gündoğdu vd. 2006:726) 225
Çizim 3. 71. Sunguriye Türbesi Plan ve Kesit (Çal, 1989:52) 231
Çizim 3. 72. Sunguriye Zaviyesi Planı (VGMA-Yüksek Mimar S.Semra Emek) ...236
Çizim 3. 26. Belediye Çeşmesi Planı (Kaşıkeman, 2005:261) 131
Çizim 3. 27. Derebağlar Camisi Çeşmesi Plan ve Kesit..... 133
Çizim 3. 28. Halil Efendi Camisi Çeşmesi Planı (Kaşıkeman, 2005:276) 135
Çizim 3. 29. Hoca Sultan Camisi Çeşmesi Planı (Kaşıkeman, 2005:281) 138
Çizim 3. 30. Halil Efendi Camisi Çeşmesi Planı (Kaşıkeman, 2005:276) 140
Çizim 3. 31. Halil Efendi Camisi Çeşmesi Planı (Kaşıkeman, 2005:291) 142
Çizim 3. 32. Taş Mektep Çeşmesi 147
Çizim 3. 33. Ulu Cami Çeşmesi Planı (Kaşıkeman, 2005:307)..... 148

Çizim 3. 34. Zeytindibi Çeşmesi Planı (Kaşıkeman, 2005:307)..... 149

Çizim 3. 36. Çavuş Hamamı Planı (Çal, 1989:75) 158

Çizim 3. 37. Ünye (Maturi-Yeni) Hamam (Çal, 1989: 77) 160

Çizim 3. 38. Hükümet Konağı-Vaziyet Planı (Niksar Belediyesi Arşivi)..... 164

Çizim 3. 39. Hükümet Konağı-Zemin Kat Planı (Niksar Belediyesi Arşivi) 164

Çizim 3. 40. Hükümet Konağı-1.Kat Planı (Niksar Belediyesi Arşivi)..... 165

Çizim 3. 41. Çilhane Köprüsü-Vaziyet Planı (KGMA)..... 167

Çizim 3. 42. Çilhane Köprüsü-Geliş Görünüş (KGM Arşivi.) 168

Çizim 3. 43. Çilhane Köprüsü-Kesit (KGM Arşivi.)..... 168

Çizim 3. 44. Horoz Köprüsü Vaziyet Planı (KGMA) 172

Çizim 3. 45. Horoz Köprüsü Kesiti (KGMA)..... 172

Çizim 3. 46. Horoz Köprüsü-Geliş Görünüş (KGMA)..... 173

Çizim 3. 47. Leylekli Köprüsü-Vaziyet Planı (KGMA)..... 176

Çizim 3. 48. Leylekli Köprü- Geliş Görünüşü (KGMA)..... 177

Çizim 3. 49.Leylekli Köprü-Kesit (VGMA)..... 177

Çizim 3. 50. Leylekli Köprü-Kesit (VGMA)..... 178

Çizim 3. 51. Seymenli Köprüsü Vaziyet Planı (KGMA) 180

Çizim 3. 52.. Seymenli Köprüsü -Geliş Görünüş (KGMA) 181

Çizim **Sayfa**

Çizim 3.1. Akıncılar Köyü Camisi Planı 16

Çizim 3.2.Bozcaarmut Köyü Mescidi Planı 20

Çizim 3.3. Buzköy Camisi Planı-Harim Katı 24

Çizim 3.4.Buzköy Camisi Planı-Mahfil Katı.....25

Çizim 3.5.Büyükyurt (Coc) Köyü Camisi Planı 30

Çizim 3.6. Cin Camisi Planı (Çal, 1989:23) 35

Çizim 3. 7. Çatak Köyü Camisi Planı.....39

Çizim 3. 8. Çataloluk Yaylası Camisi Planı 43

Çizim 3. 9. Çilehane Camisi Planı 50
Çizim 3. 10. Çöreği Büyük Camisi Planı (Gabriel, 1934:123) 56
Çizim 3. 11. Gaziahmet Camisi Zemin Kat Planı 61
Çizim 3. 12. Gaziahmet Mahallesi Mahfil Kat Planı 61
Çizim 3. 13. Gökçeli Kasabası Ladicak(Kılavuzlu) Camisi Planı 66
Çizim 3. 14. Gültepe Köyü Camisi Zemin Kat Planı 75
Çizim 3. 15. Gültepe Köyü Camisi Harim Katı Planı 75
Çizim 3. 16 . Günebakan Köyü Camisi Planı. 81
Çizim 3. 17. Halil Efendi Camisi Planı 86
Çizim 3. 18. Han Camisi Planı (Mumcuoğlu, 2019:54) 91
Çizim 3. 19. Hanegah Camisi Planı 96
Çizim 3. 20. Kale Mescidi Planı (Mumcuoğlu, 2019:100) 100
Çizim 3. 21. Niksar Ulu Camisi Planı (Çal, 1989:18) 109
Çizim 3. 22. Osmaniye Köyü Camisi Planı 116
Çizim 3.23. Özalan Kasabası Kadir Koca Camisi Planı 120
Çizim 3. 24. Yalıköy (Hosaf-Karakuş) Camisi Planı 125
Çizim 3. 25. Arasta Çeşmesi Planı (Kaşıkeman, 2005:254) 128
Çizim 3. 26. Belediye Çeşmesi Planı (Kaşıkeman, 2005:261) 131
Çizim 3. 27. Derebağlar Camisi Çeşmesi Plan ve Kesit 133
Çizim 3. 28. Halil Efendi Camisi Çeşmesi Planı (Kaşıkeman, 2005:276) 135
Çizim 3. 29. Hoca Sultan Camisi Çeşmesi Planı (Kaşıkeman, 2005:281) 138
Çizim 3. 30. Halil Efendi Camisi Çeşmesi Planı (Kaşıkeman, 2005:276) 140
Çizim 3. 31. Halil Efendi Camisi Çeşmesi Planı (Kaşıkeman, 2005:291) 142
Çizim 3. 32. Taş Mektep Çeşmesi 147
Çizim 3. 33. Ulu Cami Çeşmesi Planı (Kaşıkeman, 2005:307) 148
Çizim 3. 34. Zeytindibi Çeşmesi Planı (Kaşıkeman, 2005:307) 149
Çizim 3. 35. Büyük Hamam Planı (Çal, 1989:69) 153

Çizim 3. 36. Çavuş Hamamı Planı (Çal, 1989:75) 158

Çizim 3. 37. Ünye (Maturi-Yeni) Hamam (Çal, 1989: 77) 160

Çizim 3. 38. Hükümet Konağı-Vaziyet Planı (Niksar Belediyesi Arşivi).....164

Çizim 3. 39. Hükümet Konağı-Zemin Kat Planı (Niksar Belediyesi Arşivi) 164

Çizim 3. 40. Hükümet Konağı-1.Kat Planı (Niksar Belediyesi Arşivi).....165

Çizim 3. 41. Çilhane Köprüsü-Vaziyet Planı (KGMA).....167

Çizim 3. 42. Çilhane Köprüsü-Geliş Görünüş (KGM Arşivi.) 168

Çizim 3. 43. Çilhane Köprüsü-Kesit (KGM Arşivi.).....168

Çizim 3. 44. Horoz Köprüsü Vaziyet Planı (KGMA) 172

Çizim 3. 45. Horoz Köprüsü Kesiti (KGMA).....172

Çizim 3. 46. Horoz Köprüsü-Geliş Görünüş (KGMA).....173

Çizim 3. 47. Leylekli Köprüsü-Vaziyet Planı (KGMA).....176

Çizim 3. 48. Leylekli Köprü- Geliş Görünüşü (KGMA).....177

Çizim 3. 49.Leylekli Köprü-Kesit (VGMA).....177

Çizim 3. 50. Leylekli Köprü-Kesit (VGMA).....178

Çizim 3. 51. Seymenli Köprüsü Vaziyet Planı (KGMA) 180

Çizim 3. 52.. Seymenli Köprüsü -Geliş Görünüş (KGMA) 181

Çizim 3. 53.. Talazan Köprüsü Plan (KGMA) 184

Çizim 3. 54. Talazan Köprüsü Görünüş (KGMA).....184

Çizim 3. 55. Talazan Köprüsü Geliş Yönü Kesit (KGMA).....185

Çizim 3. 56. Talazan Köprüsü Geliş Yönü Kesit (KGMA).....185

Çizim 3. 57. Yağıbasan Medresesi Planı (Gabriel, 1934:123) 190

Çizim 3. 58. Taş Mektep Planı (Gündoğdu vd. 2006).....194

Çizim 3. 59. Akyapı Kümbeti (Gündoğdu vd, 2006:729) 197

Çizim 3. 60. Hacı Çıkrık Türbesi Planı (Çal, 1989:38) 203

Çizim 3. 61. Doğan Şah Alp Türbesi Kesit (Çal, 2009:192)-(Mimar Adnan Sevinç)208

Çizim 3. 62. Doğan Şah Alp Türbesi Kesit (Çal, 2009:192)- (Mimar Adnan Sevinç)208

Çizim 3. 63. Eyvan Türbeler Plan (Çal, 2009)-(Mimar Adnan Sevinç) 211

Çizim 3. 64. Eyvan Türbeler-Kesit(Çal, 2009)-(Mimar Adnan Sevinç) 212

Çizim 3. 65. Kırkkızlar Türbesi-Cenazelik Katı (Gündoğdu vd., 2006:728) 215

Çizim 3. 66.Kırkkızlar Türbesi Ziyaret Katı (Gündoğdu vd., 2006:727) 215

Çizim 3. 67. Kulak Kümbeti Plan (Tuncer, 1986:238) 220

Çizim 3. 68. Kulak Kümbeti Kesit (Tuncer, 1986:239) 220

Çizim 3. 69. Kulak Kümbeti Henrry Van Lennep(1859-1860) 220

Çizim 3. 70. Melikgazi Türbesi Planı (Gündoğdu vd. 2006:726) 225

Çizim 3. 71. Sunguriye Türbesi Plan ve Kesit (Çal, 1989:52) 231

Çizim 3. 72. Sunguriye Zaviyesi Planı (VGMA-Yüksek Mimar S.Semra Emek) ...236

Çizim 3. 53.. Talazan Köprüsü Plan (KGMA) 184

Çizim 3. 54. Talazan Köprüsü Görünüş (KGMA)..... 184

Çizim 3. 55. Talazan Köprüsü Geliş Yönü Kesit (KGMA)..... 185

Çizim 3. 56. Talazan Köprüsü Geliş Yönü Kesit (KGMA)..... 185

Çizim 3. 57. Yağıbasan Medresesi Planı (Gabriel, 1934:123) 190

Çizim 3. 58. Taş Mektep Planı (Gündoğdu vd. 2006)..... 194

Çizim 3. 59. Akyapı Kümbeti (Gündoğdu vd, 2006:729) 197

Çizim 3. 60. Hacı Çıkrık Türbesi Planı (Çal, 1989:38) 203

Çizim 3. 61. Doğan Şah Alp Türbesi Kesit (Çal, 2009:192)-(Mimar Adnan Sevinç).... 208

Çizim 3. 62. Doğan Şah Alp Türbesi Kesit (Çal, 2009:192)- (Mimar Adnan Sevinç ..) 208

Çizim 3. 63. Eyvan Türbeler Plan (Çal, 2009)-(Mimar Adnan Sevinç)..... 211

Çizim 3. 64. Eyvan Türbeler-Kesit(Çal, 2009)-(Mimar Adnan Sevinç) 212

Çizim 3. 65. Kırkkızlar Türbesi-Cenazelik Katı (Gündoğdu vd., 2006:728) 215

Çizim 3. 66.Kırkkızlar Türbesi Ziyaret Katı (Gündoğdu vd., 2006:727)..... 215

Çizim 3. 67. Kulak Kümbeti Plan (Tuncer, 1986:238)..... 220

Çizim 3. 68. Kulak Kümbeti Kesit (Tuncer, 1986:239) 220

Çizim 3. 69. Kulak Kümbeti Henrry Van Lennep(1859-1860)..... 220

Çizim 3. 70. Melikgazi Türbesi Planı (Gündoğdu vd. 2006:726) 225

Çizim 3. 71. Sunguriye Türbesi Plan ve Kesit (Çal, 1989:52) 231

Çizim 3. 72. Sunguriye Zaviyesi Planı (VGMA-Yüksek Mimar S.Semra Emek) 236

RESİMLERİN LİSTESİ

Resim **Sayfa**

Resim 3.1. Akıncılar Köyü Camisi 16
Resim 3.2. Bozcaarmut Köyü Camisi 21
Resim 3.3. Buzköy Camisi 25
Resim 3.4. Büyükyurt Köyü Camisi 30
Resim 3.5. Cin Camisi 36
Resim 3.6. Çatak Köyü Camisi 40
Resim 3.7. Çataloluk Yaylası Camisi 44
Resim 3.8. Çilhane Camisi 50
Resim 3.9. Çöreğibüyük Camisi 56
Resim 3.10. Gaziahmet Mahallesi Camisi 62
Resim 3.11. Gökçeli-Gökçeyazı Kasabası (Kılavuz/Kulağuz-Ladicak Köyü) Camisi .. 67
Resim 3.12. Gökçeli Beldesi Yakınca Mahallesi (Bideze Köyü) Camisi 70
Resim 3.13. Gültepe (Alçakbel) Köyü Camisi 76
Resim 3. 14. Günebakan (Alahtiyan) Köyü Camisi 81
Resim 3.15. Halil Efendi Camisi 86
Resim 3.16. Han Camisi 91
Resim 3. 17. Hanegah Camisi 96
Resim 3. 18. Kale Camisi (Mescit) 101
Resim 3.19. Niksar Ulu Camisi 109
Resim 3.20. Osmaniye Köyü Camisi 117
Resim 3.21. Özalan Kasabası Kadir Koca Camisi 121
Resim 3. 22. Hosaf (Yalıköy) Camisi 126
Resim 3. 23. Arasta Çeşmesi 129
Resim 3. 24. Belediye Çeşmesi 131
Resim 3. 25. Derebağlar Camisi Çeşmesi 133

Resim **Sayfa**

Resim 3. 26. Halil Efendi Camisi Çeşmesi 135
Resim 3. 27. Han Camisi Çeşmesi 137
Resim 3. 28. Hoca Sultan Camisi Çeşmesi 138
Resim 3. 29. Kale Kapısı Çeşmesi 140
Resim 3. 30. Lülecizade Kardeşler Çeşmesi 143
Resim 3. 31. Melik Gazi Mezarlığı Çeşme-1 144
Resim 3. 32. Melik Gazi Mezarlığı Çeşme-2 146
Resim 3. 33. Taş Mektep Çeşmesi 147
Resim 3. 34. Ulu Cami Çeşmesi 148
Resim 3. 35. Zeytindibi Çeşmesi 150
Resim 3. 36. Büyük Hamam 154
Resim 3. 37. Çavuş Hamamı 159
Resim 3. 38. Ünye (Maturi) Hamamı 161
Resim 3. 39. Niksar Hükümet Konağı (Belediye Binası) 165
Resim 3. 40. Çilehane Köprüsü 169
Resim 3. 41. Gaziahmet Mahallesi Köprüsü 170
Resim 3.325. Köprü Tablası 170
Resim 3. 42. Horoz Köprüsü 173
Resim 3. 43. Kayapaşa Mahallesi Köprüsü 175
Resim 3. 44. Leylekli Köprü 178
Resim 3. 45. Seymenli Köprüsü 181
Resim 3. 46. Talazan Köprüsü 186
Resim 3. 47. Yağıbasan Medresesi 190
Resim 3. 48. Taş Mektep (Sinan Bey Muallimhanesi) 195
Resim 3. 49. Akyapı (Ağa Yapı) Türbesi 198
Resim 3. 50. Anonim Türbe 200

Resim **Sayfa**

Resim 3. 51. Hacı Çıkrık Türbesi 203
Resim 3. 52. Doğan Şah Alp Türbesi 209
Resim 3. 53. Eyvan Türbeler 212
Resim 3. 54. Kırkkızlar Türbesi..... 216
Resim 3. 55. Kulak Kümbeti..... 221
Resim 3. 56. Melik Gazi Türbesi 225
Resim 3. 57. Seyyid Nureddin Alparslan Türbesi 228
Resim 3. 58. Sunguriye Türbesi..... 232
Resim 3. 59. Sunguriye Zaviyesi 237
Resim 4. 1. Danişmendli Mescidi 252
Resim 4.2. Keşfi Osman Efendi Camisi 268
Resim 4.3. Hamidiye Köprüsü..... 290
Resim 4. 4. Fatlı Köprüsü 292

ŞEKİLLERİN LİSTESİ

Şekil **Sayfa**

Şekil 3.1. Akıncı Köyü (*Google Haritalar*)..... 15
Şekil 3.2. Akıncı Köyü Camisi Konumu (*Google Earth*)..... 15
Şekil 3.3. Bozcaarmut Köyü (Google Haritalar) 19
Şekil 3.4. Bozcaarmut Köyü Camisi (Google Earth)..... 20
Şekil 3.5. Buzköy (Google Haritalar) 23
Şekil 3.6. Buzköy Camisi (Google Earth) 24
Şekil 3.7. Büyükyurt Köyü (Google Haritalar)..... 29
Şekil 3.8. Büyükyurt Köyü Camisi (Google Earth)..... 29
Şekil 3.9. Cin Cami (Google Harita) 34
Şekil 3.10. Cin Cami (Google Earth)..... 35
Şekil 3. 11. Çatak Köyü (Google Haritalar) 38
Şekil 3. 12. Çatak Köyü Camisi (Google Earth)..... 39
Şekil 3. 13. Çataloluk (Olukalan) Yaylası (Google Haritalar)..... 42
Şekil 3. 14. Çataloluk Yaylası Camisi (Google Earth) 43
Şekil 3. 15. Çilehane Camisi (Google Harita) 49
Şekil 3. 16. Çilhane Camisi (Google Haritalar)..... 49
Şekil 3. 17.Çöreğibüyük Camisi (Google Harita)..... 55
Şekil 3. 18. Çöreğibüyük Camisi (*Niksar Keos*)..... 55
Şekil 3. 19. Gaziahmet Camisi (Google Harita) 60
Şekil 3. 20. Gaziahmet Camisi (Google Earth)..... 60
Şekil 3. 21.Gökçeli-Gökçeyazı Kasabası (Kılavuz/Ladicak Köyü (Google Haritalar) .. 65
Şekil 3. 22. Gökçeli Kasabası Ladicak(Kılavuzlu) Camisi (Google Earth) 66
Şekil 3. 23. Gökçeli Beldesi Yakınca Mahallesi (Bideze Köyü)-(Google Haritalar)..... 70
Şekil 3. 24. Gökçeli Kasabası Bideze Köyü Camisi (Google Earth)..... 70
Şekil 3. 25. Gültepe (Alçakbel) Köyü (Google Haritalar)..... 74

Şekil **Sayfa**

Şekil 3. 26. Gültepe (Alçakbel) Köyü Camisi (Google Earth) 74
Şekil 3. 27. Günebakan Köyü (Google Harita)..... 80
Şekil 3. 28. Günebakan Köyü Camisi (Google Earth)..... 80
Şekil 3. 29. Halil Efendi Camisi (Google Harita)..... 85
Şekil 3. 30. Halil Efendi Camisi (Google Earth) 85
Şekil 3. 31. Han Camisi (Google Earth) 90
Şekil 3. 32. Hanegah Camisi (Google Harita) 95
Şekil 3. 33. Hanegah Camisi (Google Earth)..... 95
Şekil 3. 34. Kale Camisi (Google Earth) 100
Şekil 3. 35. Niksar Ulu Camisi (Google Earth) 108
Şekil 3. 36. Osmaniye Köyü (Google Harita)..... 115
Şekil 3. 37. Osmaniye Köyü Camisi (Google Earth)..... 116
Şekil 3.38. Özalan Kasabası Kadir Koca Camisi (Google Harita) 120
Şekil 3. 39. Yalıköy (Hosaf-Karakus) Camisi (Google Harita)..... 124
Şekil 3. 40. Yalıköy (Hosaf-Karakus) Camisi (Google Earth) 125
Şekil 3. 41. Büyük Hamam (*Niksar Keos*)..... 153
Çizim 3. 35. Büyük Hamam Planı (Çal, 1989:69)..... 153
Şekil 3. 42. Çavuş Hamamı (*Niksar Keos*) 158
Şekil 3. 43. Ünye Hamamı (Niksar Keos) 160
Şekil 3. 44. Hükümet Konağı (Niksar Belediyesi Binası)-(*Niksar Keos*)..... 163
Şekil 3. 45. Çilhane Köprüsü (*Niksar Keos*)..... 167
Şekil 3. 46. Gaziahmet Mahallesi Köprüsü (*Niksar Keos*) 170
Şekil 3. 47. Horoz Köprüsü (*Niksar Keos*) 171
Şekil 3. 48. Kayabaşı Mahallesi Köprüsü (*Niksar Keos*)..... 174
Şekil 3. 49. Leylekli Köprüsü (Niksar Keos)..... 176
Şekil 3. 50. Leylekli Köprü-Haç ve Leylek Çizimi 1859-1860 (Van-Lennep, Henry J.) 179

Şekil **Sayfa**

Şekil 3. 51. Seymenli Köprüsü (*Niksar Keos*) 180

Şekil 3. 52. Talazan Köprüsü (Google Harita) 184

Şekil 3. 53. Cumhuriyet Gazetesi Arşivi 26/12/1942. 186

Şekil 3. 54. Yağıbasan Medresesi (*Niksar Keos*)..... 189

Şekil 3. 55. Taş Mektep (*Niksar Keos*)..... 194

Şekil 3. 56. Akyapı Türbesi (*Niksar Keos*)..... 197

Şekil 3. 57. Anonim Türbe (*Niksar Keos*) 200

Şekil 3. 58. Atabey Şahinşah (Hacı Çıkrık) Türbesi (*Niksar Keos*) 202

Şekil 3. 59. Doğan Şah Alp Türbesi (*Niksar Keos*)..... 207

Şekil 3. 60. Eyvan Türbeler (*Niksar Keos*)..... 211

Şekil 3. 61. Kırkkızlar (Kırgızlar) Kümbeti (*Niksar Keos*) 214

Şekil 3. 62. Kulak (Emir Arslan Doğmuş) Kümbeti (*Niksar Keos*) 219

Şekil 3.63. Melik Gazi Türbesi (Niksar Keos) 224

Şekil 3. 64. Seyyid Nureddin Alparslan Türbesi (*Niksar Keos*)..... 227

Şekil 3. 65. Sunguriye Türbesi (*Niksar Keos*) 231

Şekil 3. 66. Sunguriye Zaviyesi (Niksar Keos)..... 237

Şekil 4. 1. Arslanlı Çeşme (Lennep)..... 283

Şekil 4. 2. Hacı Seydi Mahallesi Herkünbed Çeşmesi (Lennep)..... 285

TABLOLARIN LİSTESİ

Tablo **Sayfa**

Tablo 5. 1. Kare Planlı Kubbeli Tip 315
Tablo 5. 2. Kare Planlı Düz Ahşap Tavanlılar 316
Tablo 5.3. Dikdörtgen Planlı Camiler 317
Tablo 5.4. Düz Ahşap Tavanlı Camiler 320
Tablo 5.5. Döner Eksenli Bindirme Tavan 321
Tablo 5.6. Doğrudan Kırma Çatıyla Örtülü Camiler 321
Tablo 5. 7.Mihrap Yönünde Dikdörtgen Planlı Tonoz Örtülüler 323
Tablo 5. 8.Doğu-Batı Doğrultusunda Dikdörtgen Planlı Tonoz Örtülüler 323
Tablo 5.9. Duvar Çeşmeleri 325
Tablo 5. 10. Bağımsız Çeşmeler 327
Tablo 5.11. Hamamlar 330
Tablo 5.12. Tek Gözlü Köprüler 333
Tablo 5.13. Kare Planlı Kubbe Örtülü Türbeler 337
Tablo 5.14. Dikdörtgen Planlı-Tonoz Örtülü Eyvan Biçimli Türbeler 338
Tablo 5.15. Sekizgen Planlı İçten Kubbe Dıştan Külah Örtülü Türbeler 339
Tablo 5.16. Tavan Göbekleri 352
Tablo 5.17. Minberler 355
Tablo 5.18 Bitkisel Süsleme Motifler. 360
Tablo 5.19. Geometrik Süsleme-Motifler 365
Tablo 5.20. Figürlü Süslemeler 369
Tablo 5.21. Nesneli Süsleme 371

SİMGELER VE KISALTMALAR

BCA	: Başkanlık Cumhuriyet Arşivi
BOA	: Başkanlık Osmanlı Arşivi
C.	: Cilt
cm.	: Santimetre
Çev.	: Çeviren
H.	: Hicri
HD	: Hurufat Defterleri
KGMA	: Karayolları Genel Müdürlüğü Arşivi
Km	: Kilometre
m.	: metre
M.	: Miladi
NBA	: Niksar Belediyesi Arşivi
SKVKBK	: Sivas Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu
VGMA	: Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi
yy	: Yüzyıl

1. GİRİŞ

Niksar, farklı dönemlere ait çok sayıda ve türde mimari eser varlığıyla önemli bir yerleşim yeridir. Niksar'da Roma ve Bizans döneminde inşa edilmiş az sayıda da olsa mimari eser bulunmakla birlikte özellikle günümüze ulaşan eserlerin çoğunluğu Danişmendli Beyliği ile bölgede başlayan Türk hâkimiyeti döneminde inşa edilmiştir. "Niksar'da Türk Devri Mimari Eserleri" başlıklı bu doktora tez çalışmamız, Danişmendlilerin bölgeye yerleşmeye başladığı 11. yüzyılın sonlarından Cumhuriyet dönemine kadar Türk Yurdu olan Niksar'da inşa edilmiş Türk devri mimari yapılarını kapsamaktadır.

Çalışmamızın amacı, Niksar ilçe merkezi ve merkeze bağlı köylerdeki tarihi yapıları Hurufat defterleri esas alınmak üzere, Vakfiyeler, Tahrir Defterleri, Şeriyye Sicil Defterleri, Cevdet-i Evkaf defterleri ile inşa ve onarım ile ilgili belgelerden de faydalanarak özellikle kırsal yerleşimde yer alan yapılar bilinmediği ve belgelenmediği için bunların envanterini çıkarmak ve buna bağlı olarak bir değerlendirme yapmaktır. Çalışmamızda hurufat defterlerini esas almamızdaki temel sebep yapılarla ilgili en çok bilginin hurufatlarda bulunmasıdır. Ana kaynağımız olması nedeniyle bu defterlerin içeriğinin ne olduğunu açıklamak gerekiyor. Vakıflar Genel Müdürlüğü, Vakıf Kayıtları Arşivinde (VGMA) bulunan Hurufat defterleri, cami, zaviye, türbe, medrese gibi vakıf kurumlarında çalışan imam, müezzin, zaviyedar, türbedar gibi görevlilerin atamalarının kayıt altına alındığı defterlerdir. Bu defterlerde kaza isimleri alfabetik sıra ile tutulmuş, kaza isimlerinin altına vakıf atama işlemleri yazılmıştır (Demirtaş, 2012: 49). Bu defterler, vakıf tarihi çalışmaları başta olmak üzere şehircilik tarihi, mimarlık tarihi, sanat tarihi, iktisat tarihi gibi bilim dallarına çalışma alanları oluşturmaktadır. Hurufat defterleri ile ilgili birçok çalışma yapılmıştır (Baykara, 1988: 409-414; Baykara, 1990; Taş, 1994: 379-384; Özdemir, 2005; Akıncı, 2007; Temel, 2008; Çınar, 2009; Parlak, 2009; Yıldız, 2010; Öge, 2010; Karakaya, 2011; Eser, 2011, Arvas, 2011; Arıcı, 2014; Oğur, 2018; Aslangiri, 2019; Çetin, 2019; Demirtaş, 2019; Aydın, 2019; Yiğit, 2019).

Sanat Tarihi alanında Hurufat defterlerine dayalı olarak bir defterin bütünüyle ele alındığı ilk çalışmaları Prof. Dr. Halit Çal yapmıştır (2001a: 125-166; 2001b:221-288; 2002; 2010; 2014). Sedat Bayrakal'ın "Hurufat Defterleri nde Isparta Kazası Tarihi Eserler Köyler Mahalleler Meslekler" (2015) ve Fuldan Naldan Ciminli'nin "Hurufat Defterlerine Göre

Erzincan Merkez Kazası Ve Köylerindeki Vakıf Eserler" (2020) isimli kitapları Sanat Tarihi alanında yakın dönemde yapılmış önemli çalışmalardır.

Çal, Hurufat defterlerini sanat tarihi çerçevesinde değerlendirirken, yapıların kayıtların tutulduğu tarihlerdeki durumlarının tespiti, adı daha önceden bilinenlerin varlıklarını sürdürüp sürdürmediği, müceddeden (yeniden) inşa gibi ifadelerden yapıların başka kaynaklarda mevcut olmayan inşa tarihlerinin öğrenilmesi, sayıları fazla olmamakla birlikte bazı yapıların harap haldeyken tamir edildiğinin belirtilmesi ve minber vaz edildi gibi ifadelerden bazı mescitlerin camiye çevrildiklerinin tespiti olmak üzere beş önemli hususa açıklık getirebileceğini ifade etmiştir (2001b:221).

Çalışma alanımız içinde yapılardaki onarım, hasar, yeniden inşa gibi bilgilerin bu defterlerden öğrenilebiliyor olması bizim için esas kaynak olmasında önemli rol oynamıştır. Kayıtlarda yer adları, yapı adları ve türleri, vakıf adı, vakıf görevlileri ve ücretleri gibi bilgilerin yer alması Hurufat defterlerini, sanat tarihi araştırmacıları için önemli bir kaynak haline getirmektedir.

Tez kapsamında Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nden konuyla ilgili Hurufat Defterlerinden Niksar ile ilgili kayıtlar temin edilmiş olup, bu kayıtlar Niksar ilçe merkezi ve köylerindeki vakıf yapıları ve vakıflar hakkında yer alan bilgilerden oluşmaktadır. Defterler Osmanlı dönemi Niksar kazası sınırları baz alınarak tutulmuş olup, defterlerde Niksar kazası sınırlarında yer alan ancak bugün Reşadiye ve Başçiftlik ilçelerinin sınırları içerisinde kalan yerleşim birimleri de çalışmaya dahil edilmiştir. Kayıtlardan elde edilen bilgiler doğrultusunda listeleri çıkarılan yapıların 2017-2020 yılları arasında saha çalışmasıyla yerinde tespitleri yapılmış, plan çizimleri olanların kontrolleri yapılmış, çizimi olmayan yapıların ölçüleri alınarak çizimi yapılmış ve fotoğraflarla belgelenmiştir.

Bu çalışmada üzerinde durulacak birkaç temel husus bulunmaktadır. Bunlar; Hurufat defterlerinde tespit edilen yer adları ve yapıların günümüzde hala varlığını koruyup, koruyamadığı, Danişmentliler ve Taceddinoğulları Beyliklerine başkentlik yapmış olan Niksar'ın Osmanlı döneminde ki şehir gelişiminin (imar faaliyetleri ve vakıflar gibi) nasıl bir seyir izlediği hususlarıdır.

Yukarıda sıraladığımız soruların cevaplarının yanı sıra, Niksar'da yer alan ancak Hurufat defterlerinde adı geçmeyen Türk devrinde inşa edilmiş diğer mimari yapılar, plan, malzeme ve süsleme özellikleri açısından ayrıntılı bir şekilde değerlendirilecektir.

Bu araştırmamız ile Niksar'da yer alan Türk devri mimari eserleri arşiv belgelerine dayalı olarak ilk kez incelenecek, günümüzdeki mevcut durumları tespit edilecek ve sanat tarihi açısından ayrıntılı değerlendirmesi yapılacaktır.

Araştırma Yöntemi

Araştırmamıza arşiv araştırması ve kaynak taraması ile başladık. Amacımız mevcut yapıların kataloğunu çıkarmak, günümüze ulaşmayan yapıları belgelemek olduğu için yapı isimlerinin en çok geçtiği belgeler olan Vakıflar Genel Müdürlüğü, Vakıf Kayıtları Arşivinde (VGMA) bulunan Hurufat defterlerini esas aldık. Bu defterlerden Niksar ile ilgili olan bütün kayıtlar okunarak tezimiz içerisinde kullanılmıştır. Vakıf Kayıtları Arşivinde bulunan Niksar ile ilgili vakfiyeler ile Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı'ndan temin ettiğimiz belgelerin bir kısmından tezimiz çerçevesinde yararlanılmıştır. Bu arşivlerde bir çok belge bulunmakla birlikte onarım kayıtlarına ilişkin belgeler tezin kapsamını çok genişleteceğinden bu belgler ele alınmamıştır.

Kaynak taraması kısmında kütüphane araştırmalarına öncelik verilerek, Ankara Milli Kütüphane, Ankara Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi, İstanbul İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM) Kütüphanesi'nde kaynak taraması yapılmıştır. Arşiv ve kaynak taraması tamamlandıktan sonra Niksar ilçe merkezi ve köylerindeki yapıların tam listesi çıkarılmıştır. Arşiv araştırması ve kaynak taraması sonucunda oluşturulan yapı listesi ile arazi çalışmasında tespit edilen yapılar karşılaştırılarak günümüze ulaşanlar ve yıkılanlar belirlenmiştir. Günümüze ulaşan yapıların mümkün olduğunca ayrıntılı şekilde tanıtılıp değerlendirilmesi ve Türk sanatındaki yerinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Sivas Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu, Tokat Vakıflar Bölge Müdürlüğü ve Niksar Belediye'si gibi kurumlardan çizimleri temin edilen yapıların arazi çalışması esnasında ölçüleri kontrol edilmiş, çizimi olmayanların ise ölçüleri alınarak ölçekli çizimleri yapılmıştır. Yapıların çizimlerinin yanında genel ve detay fotoğrafları çekilmiş ve ayrıntılı tanımları yapılmıştır. Eserlerin katalog tanımları yapıldıktan sonra önce kendi içerisinde plan, malzeme ve

süsleme özellikler açısından, daha sonra çevre illerde ve ait olduğu dönemlerin diğer örnekleri ile karşılaştırılarak bir değerlendirilmesi yapılmıştır.

Tezimiz, “Giriş”, “Niksar Tarihi”, “Niksar’da Günümüze Ulaşmış Mimari Eserler”, “Arşiv Kayıtlarında Adı Geçen Ancak Günümüzde Mevcut Olmayan Yapılar”, “Değerlendirme” ve “Sonuç” bölümleriyle birlikte altı ana başlıktan oluşmaktadır.

“Giriş” bölümünde, tezin konusu, amacı, sınırları, izlenilen yöntem ve kaynak değerlendirilmesine yer verilmiştir. Kaynak tanıtımında Hurufat defterleri, vakfiyeler ve arşiv belgeleri ile birlikte konu ile ilgili yayınlar hakkında bilgi verilip, çalışmamız için önemi vurgulanmıştır.

“Niksar Tarihi” bölümünde Niksar’ın adı, konumu, şehrin gelişimi, tarihi olayları hakkında kısa bilgiler verilmiştir.

“Arşiv Kayıtlarına Göre Niksar’da Adı Geçen Mevcut Yapılar”, başlıklı bölümde Hurufat defterleri ve diğer kaynaklarda tespit edilen yapılardan günümüze ulaşmış olanlar önce türlerine göre alfabetik düzen içerisinde ayrılmış, daha sonra bu yapı türleri kendi içerisinde yine harf sırasına konularak verilmiştir. Yapılar tanımlanırken inşa tarihleri belli olanların tarihleri metnin başında verilmiştir. Ancak tarihleme gerektiren durumlarda metin sonunda tarihleme yapılmıştır.

“Arşiv Kayıtlarında Adı Geçen Ancak Günümüzde Mevcut Olmayan Yapılar” bölümünde Hurufat defterleri ve arşiv kayıtlarından yola çıkarak yapıların listeleri oluşturulmuş, türlerine göre alfabetik sıra içerisinde kaynaklardan da yararlanılarak mümkün olduğunca tanıtılmaya çalışılmıştır.

“Değerlendirme” bölümünde halen mevcut olan yapılar, plan tipleri, yapı elemanları, örtü sistemleri, cephe düzenlemeleri, malzeme ve süsleme özellikleri açısından önce kendi içlerinde benzer ve farklı yanları ele alınmış, daha sonra diğer yapılarla karşılaştırılarak Türk Mimarisi içerisindeki yerleri belirlenmeye çalışılmıştır.

“Sonuç” bölümünde çalışma sonucunda elde edilen bilgilerin genel bir yorumlanması yapılmıştır.

Tezde faydalandığımız tüm yayınlar, metin içinde numaralandırılarak sayfa altlarında dipnot olarak verilmiş, tamamına ait liste ise yazar soyadlarına göre "Kaynakça" bölümünde sıralanmıştır. İncelenen eserlerin fotoğraf ve çizimleri de numaralandırılarak metin arasına yerleştirilmiştir. Bu çalışmamız ile Niksar'da Türk devri eserleri ilk defa toplu incelenip sanat tarihi açısından değerlendirilmiş olacaktır.

Kaynak Değerlendirmesi

Niksar'daki Türk devri yapılarının tamamını kapsayan bir çalışma bugüne kadar yapılmamıştır. Bununla birlikte yapıların bazılarını konu alan muhtelif çalışmalar mevcuttur (Darkot, 1964: 273-275; Kuran, 1968:39-44; Sözen, 1972; Karahan, 1976; Tunç, 1978; İlter, 1978; Cantay, 1980:363-374; Cantay, 1981: 81-105; Tükel Yavuz, 1983; Gündoğdu, 1984: 41-48; Baykara, 1986: 77-95; Çal, 1989; Öztürk, 1991: 45-68; Çayırdağ, 1993: 81-90; Kucur, 1993; Önder, 1996: 92-96; Seçgin, 1997; Şahin, 1999; Ilıcalı, 1999; Tunca, 2000; Kurt, 2000: 98-107, Solmaz, 2001; Akar&Güneş, 2002; Çulpan, 2002; Kaşıkeman, 2005; Çal, 2009: 183-200; Aktaş, 2009; Yalçın, 2010; Parlak, 2013: 105-148; Denknalbant, 2013: 9-32; Ermiş, 2014: 43-67; Uçkun, 2015; Atak, 2017: 339-358; Önkal, 2015; Demir, 2017; Şahin, 2018, 211-253; Tetik Kanar, 2019).

Ancak bu çalışmalar Niksar ilçe merkezi ve özellikle köylerini kapsayacak bir genel yaklaşım arz etmemektedir. Çalışmamız kapsamında Niksar ile ilgili yararlandığımız kaynaklar: "Arşiv Belgeleri, Vakfiyeler ve Kitabeler", "Çağdaş Kaynaklar" ve "Günümüz Yayınları" maddeleri altında tanıtılmıştır.

Arşiv Belgeleri, Vakfiyeler ve Kitabeler

Araştırmamızın temelini oluşturan Hurufat Defterleri olduğu için öncelikle Vakıflar Genel Müdürlüğü Vakıf Kayıtları Arşivindeki Niksar ile ilgili olan kayıtlar temin edilmiştir. Hurufat defterlerinde Niksar kazası ile ilgili olan toplam yirmi dört defter içerisinde 80 sayfada yer alan 1821 kayıt günümüz Türkçesine çevrilmiştir. Ayrıca Vakıf Kayıtları Arşivinde yer alan Niksar ile ilgili yirmi dokuz vakfiyenin yayınlarda yer alan günümüz Türkçesine çevrilmiş hallerinden yararlanılmıştır. Çalışmamıza Hurufat defterleri ve vakfiyelerin yanı sıra T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığında yer alan çeşitli defterlerden oluşan Niksar ile ilgili yaklaşık 2285 belge tespit edilmiştir. Belgelerin sayıca

fazla olması ve konu çeşitliliğinden dolayı yalnızca inşa ve onarım ile ilgili belgeler ve günümüze ulaşamayan yapılarla ilgili belgeler kullanılmıştır.

Çağdaş Kaynaklar

Niksar'da Türk devri yapılarını doğrudan konu alan bir yayın bulunamamakla birlikte, 1071 Malazgirt Savaşı'ndan sonra Anadolu'nun yurt yapılışını Melik Danişmend Gazi'nin hayatını, yaptığı savaşları ve fetihlerini konu alan "*Danişmend-name*" adlı eser farklı dönemlerde üç kişi tarafından yazılmış olup, on sekiz yazma nüshası bulunur (Demir, 2014: 17-24). Yer ve şahıs isimleri vermesi bakımından çalışmamız için önemli bir eserdir.

Danişmend-name'nin tarihi bir kaynak olduğu konusunda değişik görüşler öne sürülmüştür. Mükrimin Halil Yınanç (1964: 468-478) bunun bir hurafe ve masal kitabından öteye gidemeyeceğini, metinde geçen yer adlarının da uydurma olduğunu belirmiştir. Claude Cahen (1979: 96), Danişmend-namede yer alan bilgilerin gerçek ve efsanelerden oluştuğunu ifade etmiş, yazılanları tamamen gerçek olarak yorumlayan tarihçileri eleştirmiştir. Diğer eserinde ise (Cahen, 2002: 330), II. İzzeddin Keykavus tarafından hazırlandığını ve bilinen en eski Türkçe eser olduğunu belirtmiştir.

Osman Turan (2018: 150-151)., Danişmend-name'nin bir tarih kitabı olmadığı gibi bir bir masal veya hurafe de olmadığını, söz konusu eserin detaylı bir tahlile tabi tutularak tarihi olayların yansımalarını bulmaya imkân sağlayacağını ifade etmiştir. Bu doğrultuda eseri hem tarihi kaynak olarak kullananları hem de hurafe ve masal olarak gören Mükrimin Halil Yınanç'ı eleştirerek, Danişmend-name'nin doğrudan bir tarihi kaynak olmamakla birlikte döneme ilişkin kaynakların yetersizliği nedeniyle tarihe yardımcı kaynak olarak kullanılabileceğini belirtmiştir.

Fuat Köprülü (1943:428) Danişmend-name'yi bir halk romanı olarak değerlendirmenin yanı sıra, iyi bir eleştiri kabiliyeti ile tarihi vesikalarla karşılaştırarak içindeki bilgilerden istifa edilebileceğini belirtmiştir.

Danişmend-name'yi tahlil edenleden birisi olan Irene Melikoff, bazı bölümlerin tarih ile uyumlu olduğunu ifade etmiştir (Demir, 2004: 26).

Günümüz Yayınları

Atalay Karahan tarafından yayınlanan "Tarihi Eserleriyle Niksar" (1976) adlı kitapçık Niksar ile ilgili ilk çalışmalardandır. Niksar Tarihi hakkında kısa bir bilgi verdikten sonra sınırlı sayıda yapı hakkında özet bilgiler vermiştir. Az sayıda kaynağın kullanıldığı yayında çoğu yapının plan ve fotoğrafı bulunmamaktadır. Eksiklikleri olsa da ilk yayınlardan biri olması bakımından önemli bir kaynaktır.

Niksar'daki Türk Devri yapıları ile ilgili bilgi veren en önemli yayınlardan biri değerli hocam Halil Çal'ın "Niksar'da Türk Eserleri (1989) adlı kitapçığıdır. Kitapçığın giriş kısmında çalışmanın Kültür Bakanlığının tanıtma dizisi içerisinde yer aldığı için sınırlandırma getirildiği belirtilmiş, yapıların yalnızca mimari bakımdan önemli olanları tanıtılmıştır. Söz konusu çalışma fotoğraf, plan ve krokiler ile desteklenmiş, eserlerin Türk sanatı içerisindeki yerleri belirlenmeye çalışılmıştır. Çalışmada birçok yapının yer almamasına karşılık, yapılarla ilgili gerçekleştirilen ilk derli toplu çalışma olduğu için önemlidir. Günümüzde bile çalışma yapacakların ilk başvuracağı kaynaklar arasında yer alır. Biz de, çalışmamız süresince sık sık faydalandık.

Nuri Seçgin tarafından doktora tezi olarak hazırlanan "Tokat ve İlçeleri Mimari Eserleri" (1997) adlı çalışma, Tokat ve İlçelerindeki mimari eserler hakkında bilgiler vermektedir. Niksar'daki yapıların büyük çoğunluğunu tanıtması açısından oldukça önemlidir. Ancak yapıların sadece ilçe merkezi ile sınırlandırılması kırsal mimari hakkında çalışma yapılmaması ve ilçe merkezindeki yapıların tamamının çalışma kapsamına dâhil edilmemesi bizim bu konuda çalışma yapmamıza olanak sağlamıştır.

Hasan Akar ve M. Necati Güneş'in hazırladığı "Niksar'da Vakıflar ve Tarihi Eserler" (2002) adlı eser, Niksar'da yer alan vakıfların incelendiği önemli bir eserdir. Dört ana bölümden oluşan kitapta, ilk bölüm "Niksar Tarihi" başlığını taşımaktadır. Bu bölümde Niksar adının kaynağından başlayarak, Osmanlı dönemine kadar geçirdiği tarihsel süreç kronolojik olarak verilmiştir. İkinci bölümde "Vakıf" başlığı altında vakfın tanımı, amacı ve konusu hakkında genel bilgiler verilmiş, vakıfların Türk-İslam dünyasındaki yeri alt başlıklar halinde sunulmuştur. Üçüncü bölümde, "Niksarda Vakıflar" başlığı ile vakıflar hakkında listeler verildikten sonra günümüze ulaşan vakfiyeler tam metinleri ve transkripsiyonları birlikte verilmiş olup, çeşitli vakıflara ait görevlendirmeler, muhasebe

kayıtları ve hala faaliyette olan vakıflar ele alınmıştır. Dördüncü bölümde “Tarihi Eserler” başlığı altında yapılar türlerine göre alt başlıklarda verilmiştir.

Mehmet Mercan ve Mehmet Emin Ulu tarafından yayınlanan “Tokat Kitabeleri” (2003) adlı eser, kitabelerin Türkçe çevirileri ile birlikte verilmesi ve yapıların fotoğraflarının da yer alması bakımından bu alanda çalışma yapacak kişiler için önemli bir kaynaktır. Kitabın temelini Ord. Prof. Dr. İsmail Hakkı Uzunçarşılı’nın “Kitabeler” (1927) adlı eserin Tokat bölümü oluştursa da, bu çalışmada kitabeler günümüz Türkçesine çevrilmiş ve eserde yer almayan kitabeler de çalışmaya eklenmiştir. Kitap altı ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm Tokat kitabeleri başlığı altında Tokat merkezinde yer alan tarihi yapılardaki kitabeler ve bazı mezar taşı kitabeleri hakkında bilgiler vermiştir. İkinci bölüm de Tokat’ta kitabesiz eserler tanıtılmıştır. Üçüncü bölümde Niksar kitabeleri alt başlıklar şeklinde verilmiştir. Dördüncü bölümde Pazar ilçesindeki kitabeler, beşinci bölümde Turhal kitabeleri, altıncı bölümde Zile kitabeleri ele alınmıştır. Kitabelerin günümüz Türkçesi ile verilmiş olması ve Uzunçarşılı’nın kitabında yer almayan bazı kitabelerin de eklenmesi açısından Tokat ve ilçelerinde çalışma yapan araştırmacılar için önemli bir kaynaktır.

Özlem Kaşıkeman tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak hazırlanan” Tokat İli ve Niksar İlçesi Çeşme İle Şadırvanları” (2005) adlı çalışmada Tokat İli ve Niksar İlçesinde yer alan çeşmeler ve şadırvanlar hakkında bilgi vermektedir. Çalışmamız dâhilinde yer alan çeşmeleri tanıtması bakımından önem arz etmektedir.

2. NİKSAR TARİHİ

Tokat iline bağlı bir ilçe olan Niksar, Orta Karadeniz bölgesinin iç kesiminde bulunmaktadır. Şehir, Yeşilırmak'ın bir kolu olan antik dönemde Lykos olarak bilinen Kelkit çayının kuzeyinde Canik (Paryadres) dağının eteklerinde yer almaktadır (Darkot, 1964: 273). Canik dağlarının savunma için avantaj sağlaması ve Kelkit çayının sunduğu bereketli topraklar yaşamaya elverişli bir yer olmasını sağlamıştır (Parlak, 2019:108).

Çeşitli uygarlıklara ev sahipliği yapan Niksar, bu dönemlerde değişik isimlerle kaynaklara geçmiştir. Pontus Krallığı döneminde *Kaberia (Cabira) adı* ile anılmış olup Strabon "*Kaberia'da Mithridates'in sarayı ve ayrıca bir su değirmeni ve hayvanat bahçeleri ve bunun yakınında av sahaları ve madenler vardır*" şeklinde tanımlamıştır (Strabon, 2012: 42). Mayor'dan aktaran Ermiş, "*Pontus Kralı VI.Mithridates döneminde şehre ayrı bir önem verilmiştir"* demiştir (2014: 45). Roma döneminde, Komutan Pompeis'un şehri yeniden inşa ettiği ve şehre *"Diaspolis"* denildiği bilinmekte iken, daha sonra Pontus Kralı Polemon'un eşi Pythodoris ismini *" Sebaste"* olarak değiştirmiş ve şehri kralın ikametgâhı olarak kullanmıştır(Strabon, 2012: 43). Tiberius döneminde kentin ismi Neo-caesarea yani "Yeni Kayseriye" olarak anılmaktadır (Darkot, 1964: 273). Danişmend-name'de Harsanosiyye ve Niksar adı kullanılmıştır (Demir, 2004: 566, 577).

Anadolu'nun Türk yurdu olması büyük oranda Selçuklu döneminde gerçekleşmiştir. 1071 Malazgirt zaferinden önce Anadolu'ya birçok sefer düzenlenmiş olup, bunlardan biri de Niksar üzerinedir. 1068 yılında Niksar fethedilse de bu fetih uzun sürmemiştir (Turan, 2018: 51). 1071 yılında Malazgirt Zaferinden sonra Niksar, Artuk Bey tarafından tekrar fethedilmiş, ancak bu fetih de kalıcı olmamıştır. Isfahan'dan Anadolu'ya gelen bir Selçuklu komutanı olan Danişmend Gazi, Malazgirt Savaşı'nda Alparslan'ın savaşı kazanmasında önemli bir rol oynamıştır. Bu savaşın sonunda Alparslan tarafından 1071 yılında Sivas, Tokat, Niksar ve Malatya üzerine fetihler için görevlendirilmiştir (Demir, 2016: 35). Danişmend Ahmet Gazi tarafından Niksar fethedilerek Türk hâkimiyetine geçmiş ve Danişmendli Beyliğine başkentlik yapmıştır (Kanar, 2019: 37-38). Fetih tarihi ile ilgili farklı görüşler öne sürülmüştür. Evliya Çelebi 1083/1084'te fethedildiğini yazarken (Dağlı&Kahraman, 2001: 95), İsmail Hakkı Uzunçarşılı (1927: 59) 1075/1076 tarihinde fetihin gerçekleştiğini ifade etmiştir. Kesin bir tarih belirtilemese de I. Haçlı seferlerinin başlaması ile Kılıç Arslan'ın Gümüş-tekin'e mektup yazması ve Haçlı esirlerin 1101'de

Niksar kalesine kapatılması Niksar'ın 1097'den önce fethedildiğini göstermektedir. Niksar'ın başkent olmasında kalenin askeri açıdan stratejik konumu, İstanbul'dan doğuya giden yol üzerinde bulunması, Karadeniz'e kolay ulaşımı etkili olmuştur. Danişmend Gazi fetihle birlikte Karadeniz kesiminde yaşayan Rumlara karşı Niksar'ı üs olarak kullanmıştır (Turan, 2018: 163). Danişmend Ahmed Gazi Niksar yakınlarında şehit olmuş ve Niksar'da defnedilmiştir (Demir, 2016: 36). Danişmend Gazi'nin ölümünden sonra yerine Emir Gazi geçmiş ve yaklaşık otuz yıl hükümdarlık yapmıştır. Emir Gazi dönemi Danişmendliler'in yükseliş dönemi olarak bilinmektedir. Emir Gazi, I.Kılıç Arslan'ın vefat etmesi ile harekete geçmiş ve sınırlarını genişletmek için aynı zamanda damadı olan Sultan Mesud'u destekleyerek tahta geçmesini sağlamıştır. Emir Gazi 1127 yılında Malatya'yı fethederek devletin başkentini Niksar'dan Malatya'ya taşımıştır. Bu dönemde en güçlü Türk beyi haline gelmeyi başarmış ve 1134 yılında "*Melik*" unvanını aldıktan sonra vefat etmiştir (Kanar, 2019: 52). Emir Gazi'nin vefatı üzerine oğlu Melik Muhammed devletin başına geçmiştir. Melik Muhammed'in Sultan Mesut ile ittifak kurması üzerine Niksar, İmparator İoannes tarafından yaklaşık altı ay kuşatma altına alınmıştır. Danişmendlilerin başarılı savunması, kalenin güçlü olması ve İmparator'un yeğeninin Danişmendli tarafına geçmesi gibi etkenlerden dolayı Bizans ordusu kuşatmayı kaldırarak geri çekilmek zorunda kalmıştır (Kesik, 2014: 159-161). Melik Muhammed'in ölümü ile yerine oğlu Zünnûn geçmiştir. Saltanat mücadelesi neticesinde beyliğin Sivas, Kayseri ve Malatya olmak üzere üç kola ayrılması ile Anadolu'daki üstünlük Selçuklu Devleti'ne geçmiştir (Kanar, 2019: 55). Yağıbasan kardeşi Melik Muhammed ölünce onun karısı ile evlenerek Sivas'a hükmetmiştir. Danişmendli hükümdarları arasında Nizameddin Yağıbasan, Niksar'da yaptığı imar faaliyetleri neticesinde şehrin Ortaçağ döneminde fiziksel görünümünü kazanması sebebiyle önemli bir yere sahiptir (Parlak, 2013: 111-112; Kanar, 2019: 55).

Sultan II. Kılıç Arslan'ın emeli Anadolu'da siyasi bir birlik oluşturmaktı. Atabeg Nureddin Mehmet 1174 yılında vefat edince bu emelini gerçekleştirmesi için önünde bir engel kalmadı. Sivas, Niksar, Komana, Tokat ve diğer Danişmendli şehirlerini 1175 yılında fethetti (Turan, 2018: 230). Bu fetih ile birlikte Zünnûn Bizans İmparatoruna sığındı ve Niksar Selçuklu hâkimiyetine girdi (Baykara, 1988:190).

II. Kılıç Arslan ölmeden önce topraklarını oğulları arasında paylaştırmıştı. Niksar ve civarı oğlu Nasreddin Berkyarukşah'a verilmiştir. Kısa bir süre sonra başlayan Moğol istilası devamında 1243 yılında Kösedağ'da Selçuklular'ın yenilgisi ile sonuçlanmıştır. İlhanlılar'ın

desteği ile IV. Kılıç Arslan tarafından Niksar ele geçirilmiş ve Muiniddin Pervane emir tayin edilmiştir. İlhanlılar ile arası iyi olan Pervane'nin ilişkileri bozulunca 1277 yılında idam edilmiş ve Niksar 1277-1340 yılları arasında İlhanlı egemenliğine geçmiştir (Çakır, 2001: 20).

Moğol-İlhanlı devrinin sona ermesi ile Danişmendliler'in mirasçıları olan Çepni Türkmenleri olarak bilinen Hacıemiroğulları ve Taceddinoğulları Beyliği adında iki beylik ortaya çıkmıştır. Toğan Şah (Doğan Şah) tarafından Niksar başkent yapılarak, Erbaa ve çevresi, Akkuş-Ünye'nin bir kısmı, Terme ve Çarşamba ile çevreleri sınırları içerisine alınmıştır. Başkent Niksar Osmanlı'nın eline geçince merkezi Çarşamba'nın Ordu Köyü'ne taşımış hâkimiyetini o bölgede sürdürmüştür. Taceddinoğulları ile Kadı Burhaneddin Beylikleri'nin zaman zaman araları iyi olsa da, Kadı Burhaneddin 1386 yılında Niksar'a gelerek şehri kendi topraklarına katar (Demir,2017: 79,83). Kadı Burhaneddin'in baskılarına dayanamayan halk Osmanlı beyliğine başvurmuş, Kadı Burhaneddin hâkimiyeti 1396'da Yıldırım Bayezid'in gelmesi ile sonlanmıştır. Ancak Yıldırım Bayezid'in Timur'a yenilmesi ile Niksar Timur hâkimiyetine geçmiştir. 1410 yılında tekrar Osmanlı toprakları sınırlarına dâhil olan şehir, Yıldırım'ın oğlu Mehmet Çelebi'nin yönetimine verilmiştir (Çakır, 2001: 21).

1840 tarihinde Sivas'a bağlı bir kaza merkezidir. 19.yüzyılın ikinci çeyreğinden itibaren Kırım Savaşı ve 93 Harbi sebebiyle Kafkaslardan ve Balkanlardan gelen göçmenlerin bir bölümü Tokat ve Niksar'da iskan edilmiştir. İskan sonucunda şehir nüfuslarının artmasıyla 1883 yılında Tokat kaza statüsünden sancak statüsüne yükseltilmiş ve daha önce Sivas Sancağına bağlı bir kaza olan Niksar, Tokat sancağına bağlanarak kaza statüsü devam ettirilmiştir. (Çakır,2001: 22).

Milli mücadele döneminde işgale uğramayan kaza merkezlerinden biri olan Niksar, cumhuriyet dönemine kadar kaza statüsünü korumuş, cumhuriyet döneminden sonra ise yeni idari yapılanma kapsamında ilçe statüsüne alınmış ve günümüze kadar da bu durumunu korumuştur (Akar, 2011:28,31).

3. NİKSAR'DA GÜNÜMÜZE ULAŞAN MİMARİ ESERLER

3.1. Cami ve Mescitler

3.1.1. Akıncı (Ahıncı) Köyü Camisi

Cami, Niksar ilçe merkezinin kuzeybatısında ilçe merkezine 32 km uzaklıkta yer alan Akıncı köyünde 125 ada, üç parselde yer almaktadır (Şekil 3.1./3.2.). Yapıya ait bir inşa kitabesi bulunmamaktadır. Hurufat defterlerinde yapı ile ilgili kayıt tespit edilememiştir. 216 numaralı Sivas fihrist defterinde Akıncı köyü camisine ait vakıf bulunmaktadır (Öztürk, 1991: 53). Söz konusu cami, Sivas Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun 28.09.2012 tarihli ve 492 sayılı kararı ile tescil edilmiştir.

Cami, köyün merkezinde eğimli bir arazi üzerinde ve bir avlu içerisinde yer almaktadır. Yapının kuzeybatı kısmında şadırvan ve tuvaletler bulunmaktadır. 2014 yılında onarım geçirdiği esnada bu kısımlar yenilenmiştir. Cami, ahşap çatkı arasına kerpiç dolgudan oluşan hımış tekniği ile yapılmış olup içten ve dıştan sıva ile kaplanmıştır.

Doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlı yapının kuzey duvarının batı ucunda çatıdan yükselen küçük bir ahşap minaresi vardır (Çizim 3.1). Kuzey cephede alt sırada giriş kapısı ve boyutları birbirinden farklı olan iki boyuna dikdörtgen pencere, üst sırada iki boyuna dikdörtgen pencere bulunur (Resim 3.1). Güney cephede mihrap dışa taşkın olup mihrabın iki yanında simetrik olarak yapılmış boyuna dikdörtgen pencereler vardır (Resim 3.3). Doğu cephede simetrik olmayan beş pencere mevcuttur. Bunlardan üçü küçük, ikisi daha büyük yapılmıştır (Resim 3.3). Batı cephede yine pencerelerde belli düzenin olmadığı görülmektedir. Bu cephede de dört pencere ve bir giriş kapısı bulunmaktadır (Resim 3.4).

Kuzey cephede yer alan beş basamaklı beton merdivenle çıkılan çift kanatlı ahşap kapıdan son cemaat yerine girilmektedir (Resim 3.1). Bu mekân doğu-batı doğrultuda dikdörtgen planlı olup batı duvarında mahfile çıkışı sağlayan merdiven bulunmaktadır (Resim 3.5.). Güney duvarında derinliği 8-10 cm olan bir mihrap nişi hemen üzerinde de küçük boyutta dikdörtgen bir penceresi bulunmaktadır. Harime girişin batı tarafında bulunan duvara bir gömme dolap yapılmış olup, burası kitaplar ve diğer eşyalar için kullanılmaktadır. Son cemaat yerinin güney duvarının ortasında bulunan çift kanatlı ahşap kapıdan harime

geçilmektedir (Resim 3.6.). Harimin güney duvarının ortasına yarım daire planlı dışa taşkın mihrap nişi yerleştirilmiştir. Mihrapta orijinal bir süsleme görülmemektedir. Mihrabın etrafı 2014 yılındaki onarım sırasında üzerinde geometrik süslemelerin yer aldığı ahşap kaplama ile çerçevelenmiştir. Ahşap malzemeden yapılmış olan minber doğu aynalığı sekiz düşey dikdörtgen levhadan oluşur. Minber kapısının tepeliğinde delme tekniğinde bitkisel ve geometrik motifler olup üst noktada hilal motifi ile sonlanır (Resim 3.7.). Vaaz kürsüsü sade bir görünüşe sahiptir (Resim 3.8.).

Harimin kuzey duvarı boyunca uzanmakta olan mahfile on basamaklı ahşap merdivenle çıkılmaktadır. Mahfilin mihrap ekseninde kalan orta kısmı harime doğru uzanmaktadır. İki ahşap direkle bu kısım desteklenmiştir. Mahfilin güney kenarını ahşap korkuluk çevrelemektedir. Korkuluklar ikişer sıra halinde zıt yönlere bakan "s" kıvrımlar ile delme tekniğinde yapılmıştır. Mahfilin kuzeybatı duvarında yer alan dolap içerisinden minareye çıkış sağlanır (Resim 3.9.-3.10.)

Harimin üzeri içten çıtalı düz ahşap tavanlı olup orta kısmında kare bir göbeği vardır. Çıtalarla oluşturulmuş iç içe dört karenin merkezinde daire yer almakta olup, etrafında çıtalarla ışın demeti oluşturulmuştur (Resim 3.11.). Dıştan kırma çatı ile örtülü yapının üzeri kiremit ile kaplanmıştır. Camide, mihrap ve tavan göbeği haricinde süsleme görülmemektedir.

Tarihleme

Akıncı köyü camisi 216 numaralı Sivas fihrist defterinde geçmekle birlikte defterde tarih ibaresi bulunmadığından kaydın ne zaman tutulduğu anlaşılamamıştır (Öztürk, 1991: 53). Caminin mevcut durumuna baktığımızda mihrap ve giriş kapısının asimetrik düzende olmasının yanı sıra kullanılan inşa malzemesi ve tavan göbeğinde görülen basit işçilik yapının 20.yüzyılda büyük bir onarım geçirmiş olabileceğine işaret etmektedir.

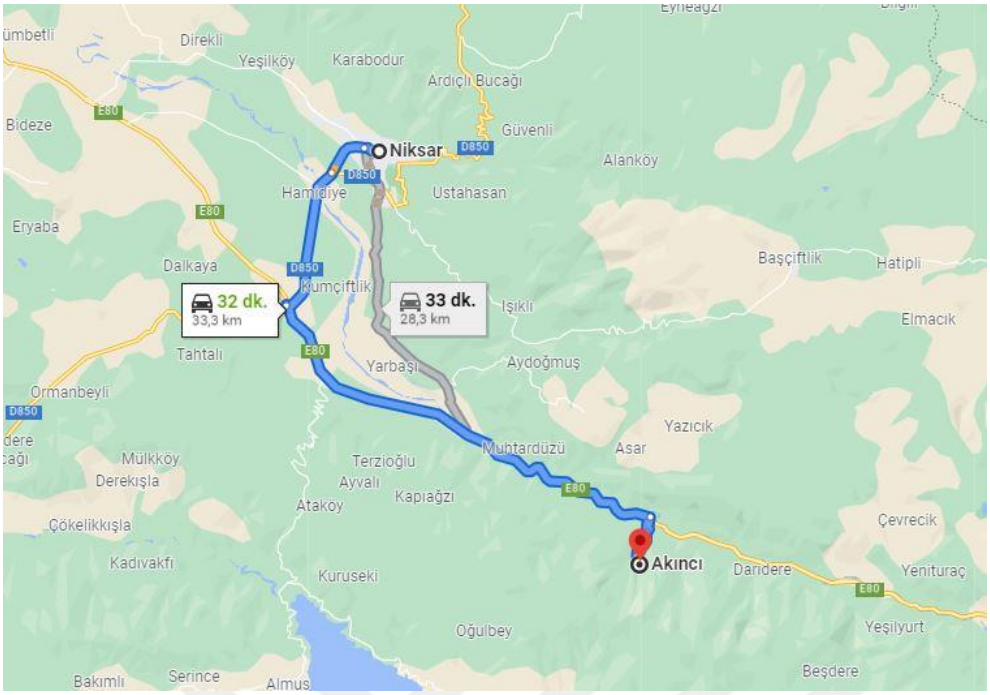

Şekil 3.1. Akıncı Köyü (*Google Haritalar*)

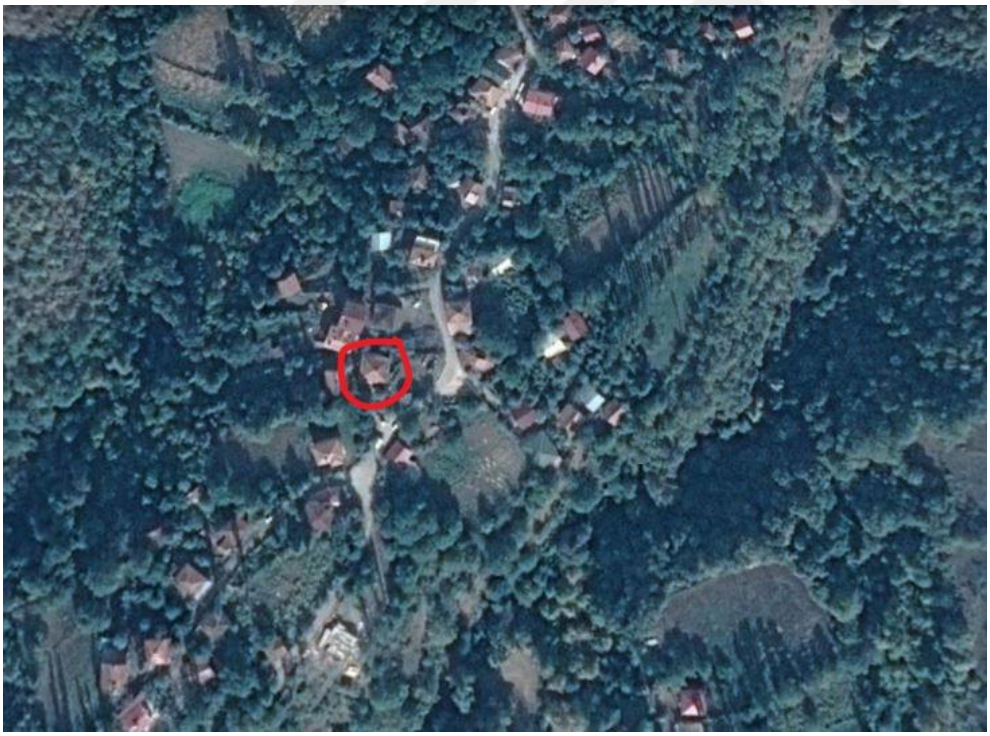

Şekil 3.2. Akıncı Köyü Camisi Konumu (*Google Earth*)

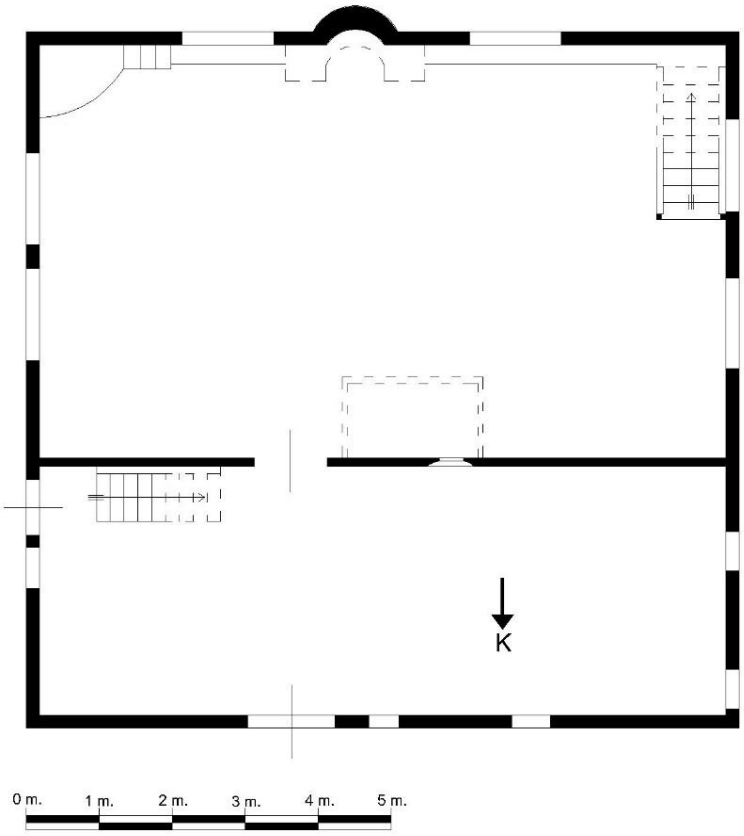

Çizim 3.1. Akıncılar Köyü Camisi Planı

Resim 3.1. Akıncılar Köyü Camisi

Resim 3.1. Kuzey Cephe

Resim 3.2. Güney Cephe

Resim 3.3. Doğu Cephe

Resim 3.4. Batı Cephe

Resim 3.5. Son Cemaat Yeri

Resim 3.6. Harim Giriş Kapısı

Resim 3.7. Harim

Resim 3.8. Vaaz Kürsüsü

Resim 3.9.: Mahfil

Resim 3.10.: Mahfil

Resim 3.11 Harim-Tavan

3.1.2. Bozcaarmut Köyü Mescidi

Mescit, Niksar ilçe merkezinin kuzeybatısında ilçe merkezine 41 km uzaklıkta yer alan Bozcaarmut köyünde İmar planına göre, 102 ada, 56 numaralı parselde yer almaktadır (Şekil 3.3./3.4.). 1530 tarihli, 387 numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Karaman ve Rûm Defterinde köy mezra olarak geçmektedir. Camiye ait bir inşa kitabesi yoktur. Hurufat defterlerinde bu yapı ile ilgili bir kayıt bulunamamıştır. Sivas Kültür Varlıklarını Koruma Kurulu'nun 27.03.2015 tarihli, 2034 sayılı kararı ile tescillenmiştir.

Köyün batısında mezarlık içerisinde eğimli bir arazi üzerinde bulunan mescit kuzey güney doğrultusunda dikdörtgen planlı olup, çantı tekniğinde inşa edilmiştir (Çizim 3.2./Resim 3.12.). Yapının ahşap iskeleti (kandil) gelişigüzel hazırlanan taş ayaklar üzerine oturmakta olup, kot farkından dolayı taşlar güney cephede 0.80-0.85 m. kadar yükseltilmiştir (Resim 3.13.) Ahşabın bu şekilde zemine oturtulmayıp yükseltilmesi ile yapının nemden korunması, malzemenin ömrünün uzatılması amaçlanmıştır.

Kuzey ve batı cephe önünde sundurma yer almaktadır (Resim 3.14.). Güney cephe de simetrik olmayan kare bir pencere bulunmaktadır. Doğu cephede ise ahşabın aralıklı bırakılması ile küçük bir pencere oluşturulmuştur. Yapının üzeri doğrudan kırma çatı ile örtülüdür. Çatı, kuzeyde yer alan sundurmaya kadar uzanır. Bu kısım batı cephede de devam ederek "L" planlı bir sundurma oluşturmaktadır. Sundurma, kuzey cephede altı, batı cephede beş ahşap direk ile taşınmaktadır. Mescide kuzeyde yer alan tek kanatlı ahşap kapıdan girilmektedir (Resim 3.15.) Oldukça sade yapılan mescidin mihrabı günümüzde mevcut olmamakla birlikte güney duvarın ortasındaki izlerden yeri anlaşılabilmektedir (Resim 3.16.). Güney duvarında eski minber ile yeni minber yan yana yer almaktadır. İki minber üzerinde de herhangi bir kitabe ve süsleme görülmemektedir (Resim 3.17.)

Köy muhtarı Hikmet Yılmaz'ın verdiği bilgilere göre bu mescit Bozcaarmut Köyü sakinlerinin yaz mevsimlerinde gidip kaldıkları yaylada inşa edilmiştir. Ancak zaman içerisinde köyden şehirlere yaşanan göçlerle birlikte köyün nüfusunun azalmasıyla yayla terk edilmiştir. Yaylada bulunan yapının da taşınarak köyün mezarlığına yerleştirildiği belirtilmektedir.

Yapının köyün dışında mezarlık alanı içerisinde bulunması, zemininde bulunan taşların oldukça gelişigüzel vaziyette konulması ve köy içerisinde başka bir caminin kullanılagelmesi bu durumu doğrular niteliktedir.

Tarihleme

Yapının adı arşiv kayıtlarında geçmemektedir. Yapıda görülen çantı tekniği 12.-20.yüzyıl arasında her dönemde görülebildiği için ahşap malzeme üzerinde yapılacak teknik analizlerle kesin bir tarihlendirme yapmak mümkün olabilir. Fakat bu teknik analiz için imkan bulamadık. Ancak camiyi, Ordu İli Korgan İlçesinde bulunan ve 19.yy. sonu-20.yy başı arasına tarihlenen Çiftlik (Hoy) Mahallesi Camisi (Bayhan, 2020:219) ile plan ve malzeme açısından büyük benzerlik göstermesi ve Niksar Gültepe Köyü Camisi ile de malzeme açısından benzerliğinden dolayı 19.yüzyıla tarihleyebiliriz.

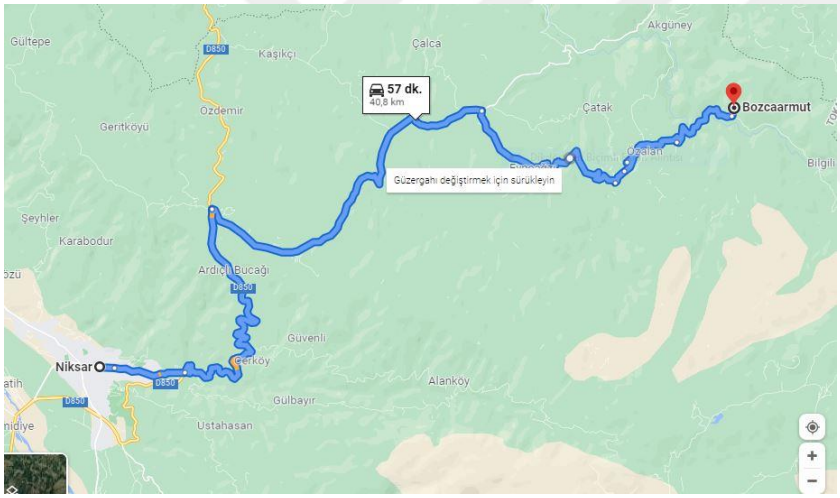

Şekil 3.3. Bozcaarmut Köyü (Google Haritalar)

Şekil 3.4. Bozcaarmut Köyü Camisi (Google Earth)

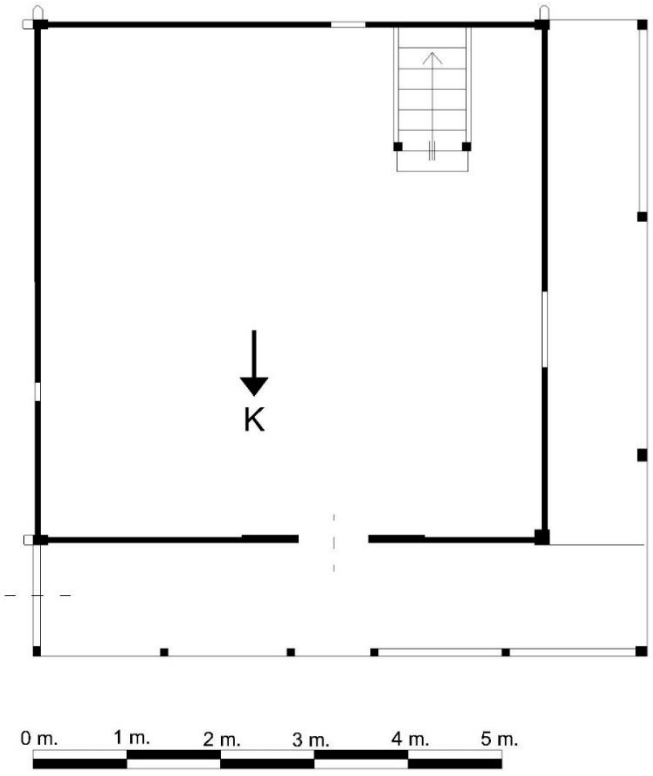

Çizim 3.2.Bozcaarmut Köyü Mescidi Planı

Resim 3.2. Bozcaarmut Köyü Camisi

Resim 3.12. Kuzeyden Genel Görünüş

Resim 3.13. Güneydoğudan Görünüş

Resim 3.14. Kuzeybatıdan Görünüş

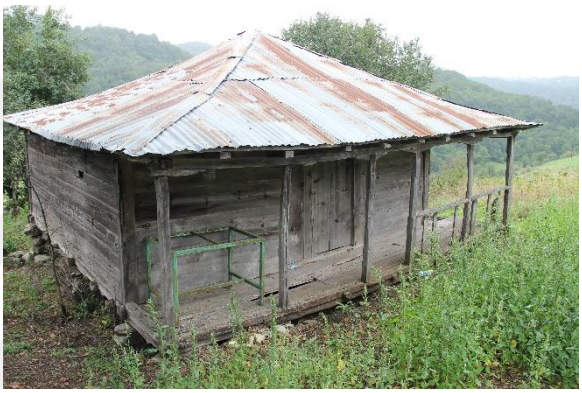

Resim 3.15. Kuzeydoğudan Görünüş

Resim 3.16. Harim

Resim 3.17. Minber

3.1.3. Buzköy Camisi

Yapı, Niksar ilçe merkezinin kuzeydoğusunda ilçe merkezine 14 km uzaklıkta yer almaktadır (Şekil 3.5./3.6.). Hurufat defterlerinde cami ile ilgili yedi kayıt tespit edilmiştir. İlk kayıt H.1111/M.1699-1700 tarihinde tutulmuş olup, kayıt camiye imam tayini

yapıldığına ilişkindir[1]. Yapıyla ilgili en geç tarihli belge H.1230/M.1815 yılına aittir. Defterlede adı geçen cami günümüze ulaşamamış olup, mevcut yapı müftülük beratına göre 1948 yılında ibadete açılmıştır. Köy muhtarından edindiğimiz bilgiye göre günümüzdeki cami eski caminin yerine inşa edilmiştir.

Yapı, kuzey ve batı tarafından bir avlu duvarı ile çevrilidir (Resim 3.18.). Avlunun kuzey duvarında çeşme, batı duvarının güney tarafında ise tuvaletler bulunmaktadır. Kuzey-güney doğrultuda kareye yakın dikdörtgen planlı olan cami, subasman seviyesine kadar taş malzeme ile üst kısım ahşap çatkı arası kerpiç dolgu (hımış) tekniği ile inşa edilmiştir (Çizim 3.3.). Kuzey duvarının doğu ucunda yer alan çatıdan yükselen ahşap minaresi sonradan sac ile kaplanmıştır. Kuzey cephede alt ve üst sıra da ikişer olmak üzere dört kare pencere ve iki kapı bulunmaktadır. Güney cephede mihrap dışa taşkın olup, mihrabı taşıyan ahşap kirişler dışarıdan görülmektedir (Resim 3.19, 3.20.). Harimin alt kısmında imam evi yer almaktadır. Bu kısımda üç pencere açıklığı mevcuttur. Mihrabın batısında iki pencere, doğusunda bir pencere, üst sırada dört pencere olmak üzere bu cephede on pencere açıklığı vardır. Doğu cephede alt sırada bir, üst sırada iki pencere bulunmaktadır (Resim 3.21.). Batı cephede ise alt sırada iki, üst sırada üç olmak üzere beş pencere açıklığı görülmektedir (Resim 3.19.).

Harime kuzey cephede yer alan çift kanatlı ahşap kapıdan giriş yapılmaktadır (Resim 3.22). Harimin güney duvarı ortasında yarım daire planlı, dışa taşkın olarak yapılan mihrap nişi görülmektedir (Resim 3.23). Mihrap üzerinde herhangi bir süsleme görülmemektedir. Minber ve vaaz kürsüsü ahşap malzemeden oldukça sade yapılmıştır. Harimin kuzeyinde mahfilin altında kalan kısım iki yandan seki ile yükseltilmiştir (Resim 3.24). Kuzey cephede ana giriş kapısının batısında yer alan tek kanatlı kapıdan kare planlı bir odaya geçilir (Resim 3.22). Bu oda geçiş mekânı ve ayakkabılık olarak kullanılmıştır. Batı duvarında yer alan kapı harime, güney duvarındaki kapı ise köy odasına açılır (Resim 3.25.). Harimin batı tarafında kalan köy odası günümüzde Kur'an kursu olarak kullanılmaktadır. Yapının kuzey, batı ve güney duvarında uzanan seki bulunmaktadır.

Mahfile kuzeybatı köşede yer alan "L" planlı 18 basamaklı ahşap merdivenle çıkılır (Resim 3.24.). Mahfil, harimin kuzey, doğu ve batı duvarı boyunca "U" şeklinde uzanmakta olup, on ahşap direk ile taşınmaktadır (Resim 3.26, 3.27). Doğu, batı ve güney duvarlarında

[1] HD 1121/35/260 numaralı kayıt "*Niksar'da Buz karyesi camiîne hatip". Muharrem 1111*

yer alan altı ayak duvara gömülü vaziyettedir. Mahfilin mihrap ekseninde kalan orta kısmı harime doğru uzanmaktadır. Mahfilin batı kısmında imam odası bulunmaktadır. Minareye mahfilin doğu kısmında yer alan kapıdan çıkış sağlanır (Resim 3.28.).

Harimin üzeri içten düz ahşap tavan, dıştan ise kırma çatı ile örtülüdür (Resim 3.18, 3.29). Düz ahşap tavanın ortasında güneş formunda iç içe kademeli profillendirilmiş bir göbek bulunmaktadır. Cami oldukça sade olup tavan göbeği dışında süsleme öğesi görülmemektedir.

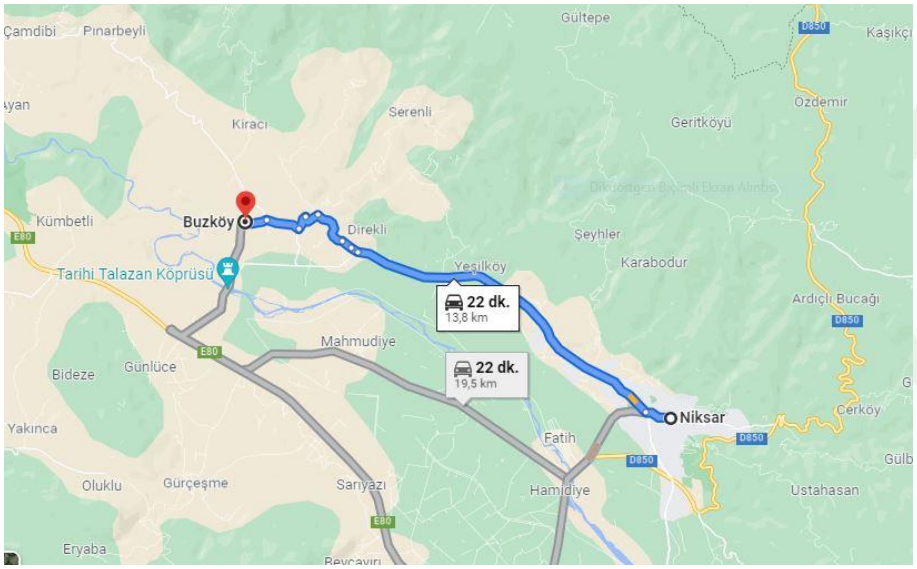

Şekil 3.5. Buzköy (Google Haritalar)

Şekil 3.6. Buzköy Camisi (Google Earth)

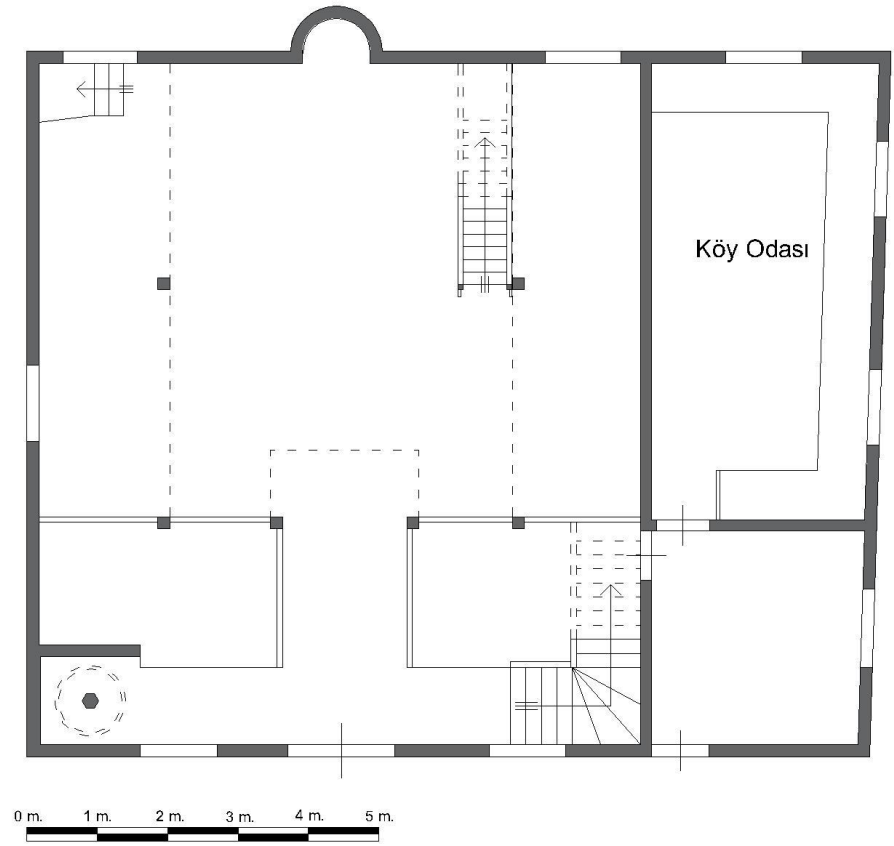

Çizim 3.3. Buzköy Camisi Planı-Harim Katı

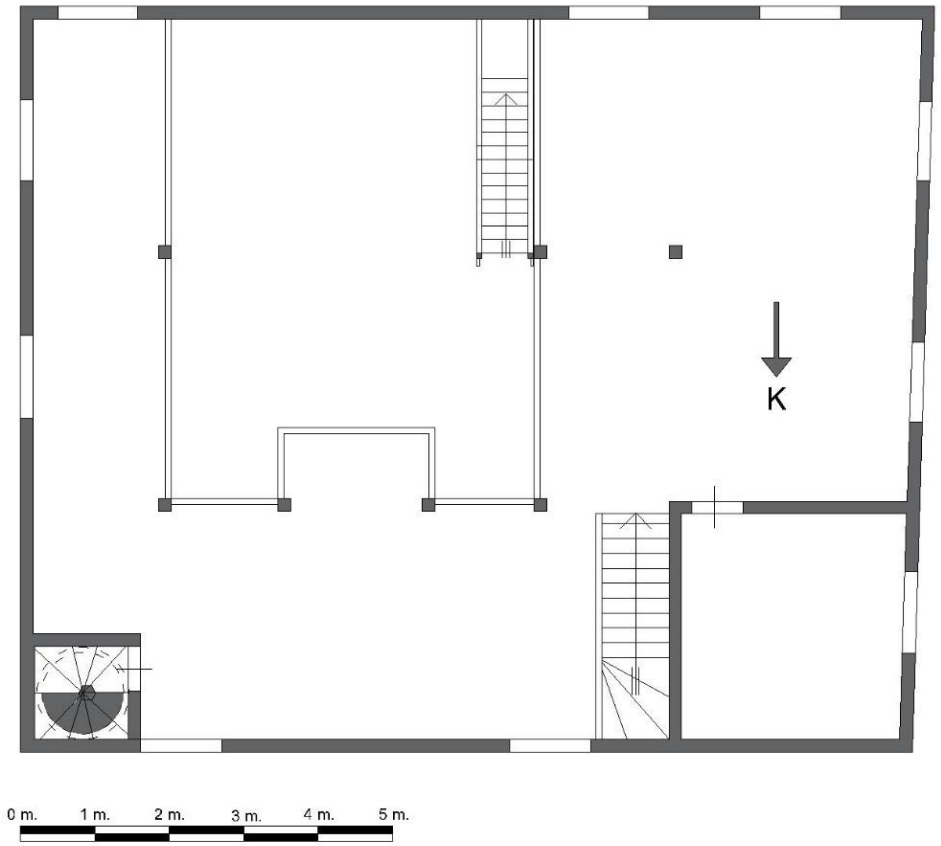

Çizim 3.4.Buzköy Camisi Planı-Mahfil Katı

Resim 3.3. Buzköy Camisi

Resim 3.18. Kuzey Cepheden Görünüş

Resim 3.19. Güneybatıdan Genel Görünüş

Resim 3.20. Güney Cephe

Resim 3.21. Doğu Cephe

Resim 3.22. Kuzey Cephe-Giriş Kapısı

Resim 3.23. Harim

Resim 3.24. Harim-Mahfil Katı

Resim 3.25. Köy Odası

Resim 3.26. Mahfil Katı

Resim 3.27. Mahfil Katı

Resim 3.28. Mahfil Katı-Minareye Çıkış

Resim 3.29. Harim-Tavan Göbeği

3.1.4. Büyükyurt (Coç) Köyü Mescidi

Niksar ilçe merkezinin kuzeybatısında ilçe merkezine 26 km uzaklıkta yer alan Büyükyurt (Coç) köyüne dair Hurufat defterinde tek kayıt tespit edilmiştir (Şekil 3.7./3.8.). 1121 numaralı hurufat defterinde yer alan H.1116/M.1705-1706 tarihli kayıtta, Coç Köyü Mescidine imam tayini yapıldığı anlaşılmaktadır[2]. Kayıtta geçen yapı günümüze ulaşamamış olup mevcut yapı cami beratına göre 1935 yılında ibadete açılmıştır. Köy muhtarından ve köy halkından edindiğimiz bilgiye göre günümüzdeki cami eski caminin yerine inşa edilmiştir.

Kuzey-güney doğrultuda kareye yakın dikdörtgen planlı olan cami zemini taşlar üzerine oturtulmuş kütüklerden çantı tekniği ile yapılmıştır (Çizim 3.5/Resim 3.30). Arazi eğiminden dolayı kuzeyde zemin ahşap ayaklar üzerine oturtulmuştur (Resim 3.31). Yapıyı güçlendirmek için yakın zamanda güney ve batı duvar zemini beton ile doldurulmuştur (Resim 3.32-3.33). Kuzey cepheye doğu-batı doğrultuda dikdörtgen şeklinde bir hazırlık mekânı eklenmiştir. Bu mekân ahşap çatkı arası tuğla örgü ile inşa edilmiş olup üzeri kırma çatı ile örtülmüştür. Kot farkından dolayı giriş kapısına beş basamaklı ahşap merdiven ile çıkılmaktadır (Resim 3.30). Caminin kuzey duvarının batı ucunda sonradan eklenen giriş mekânını içerisinden ulaşılan tek şerefeli ahşap bir minaresi bulunmaktadır Resim (3.31, 3.34, 3.35). Güney cephesinde mihrap dışa taşkın olup cephe duvarı güçlendirme sırasında

[2] HD 1121/35/260 numaralı kayıt "*Niksar'da coç nâm karye mescidinde imam olmayıp nim akçe ile Mustafa'ya 'inâyet 1116".*

beton ile sıvanmıştır. Bu cephede pencere bulunmamaktadır (Resim 3.33). Doğu cephede farklı boyutlarda ve düzensiz şekilde alt sırada üç, üst sırada bir olmak üzere dört boyuna dikdörtgen pencere açıklığı bulunmaktadır (Resim 3.31.). Batı cephede, alt sırada birisinin sonradan kapatıldığı anlaşılan üç, üst sırada bir olmak üzere dört pencere açıklığı bulunmaktadır. Bu pencerelerden alt ve üstte birer olmak üzere iki adedi kare boşluklar şeklindedir. Ayrıca bu cephede sonradan açıldığını öğrendiğimiz mahfile çıkan merdivene açılan bir demir kapı yer almaktadır (Resim 3.32). Herhangi bir süsleme unsuru tespit edilmeyen cepheleri sadece pencereler hareketlendirmiştir.

Harime kuzeyde yer alan tek kanatlı ahşap ana giriş kapısının yanı sıra batı tarafında bulunan ve mahfile çıkılması için yapılan tek kanatlı demir kapıdan giriş yapılmaktadır (Resim 3.36). Harimin güney duvarı ortasına yarım daire planlı dışa taşkın mihrap nişi yerleştirilmiştir (Resim 3.37). 2012 yılında harim katının mahfil seviyesine kadar olan kısmı ahşap malzeme ile kaplanmıştır. Bu kaplama işleminden dolayı mihrap, minber, vaaz kürsüsü üzerinde herhangi bir süsleme bulunup bulunmadığı tespit edilememiştir. Büyükyurt Köyü Cami İmamı Cemalettin Caymaz ile yaptığımız görüşmede kaplama altında kalan kısımlarda herhangi bir süsleme unsurunun olmadığını belirtmiştir.

Mahfil, harimin kuzey duvarı boyunca uzanmakta olup, iki sıra halinde yedi ahşap direk ile taşınmaktadır (Resim 3.38.). Doğu ve batı duvarlarında yer alan dört ayak duvara gömülü vaziyettedir. Mahfile, harimin kuzeybatısında yer alan dokuz basamaklı, korkuluğu olmayan basit bir ahşap merdivenle çıkılmaktadır (Resim 3.36.).

Harimin üzeri orijinalinde içten düz ahşap tavanlı dıştan kırma çatı ile örtülüdür. Düz ahşap tavanın ortasında altıgen formda iç içe kademeli profillendirilmiş bir göbek bulunmaktadır (Resim 3.39). Göbeğin etrafı merkezden çıkan ışın demeti şeklinde yapılmış olup sekizgen formda çıtalar ile sınırlandırılmıştır. Tavan süslemesinin devamı sonradan ahşap döşeme ile kapatıldığı için görülememektedir. Ancak bölgedeki diğer köy camilerine baktığımızda süslemenin yalnızca tavan göbeği etrafında gelişmesinden dolayı diğer kısımların sade bırakıldığını söylemek yanlış olmayacaktır. Cami İmamı da süslemenin sadece tavan göbeğinde yer aldığını ifade etmiştir.

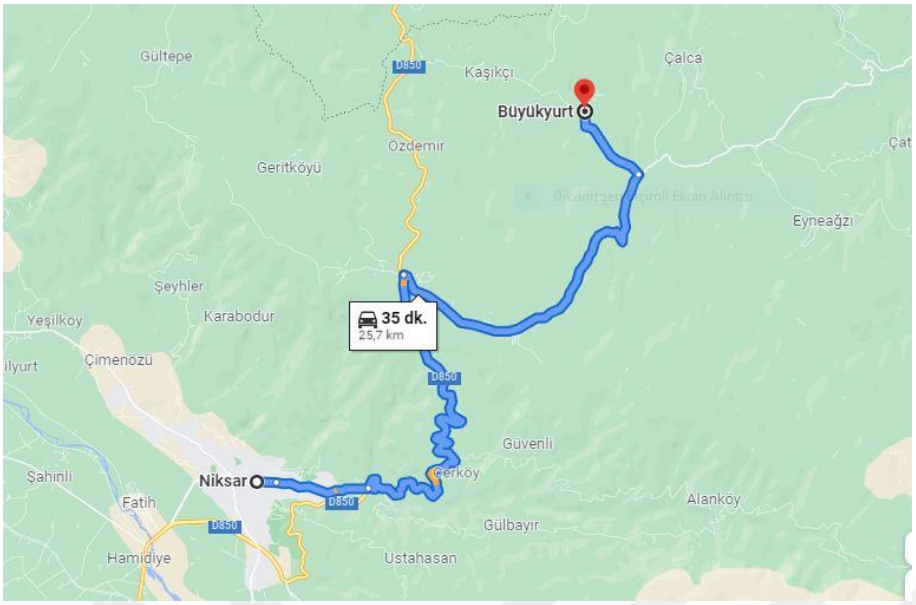

Şekil 3.7. Büyükyurt Köyü (Google Haritalar)

Şekil 3.8. Büyükyurt Köyü Camisi (Google Earth)

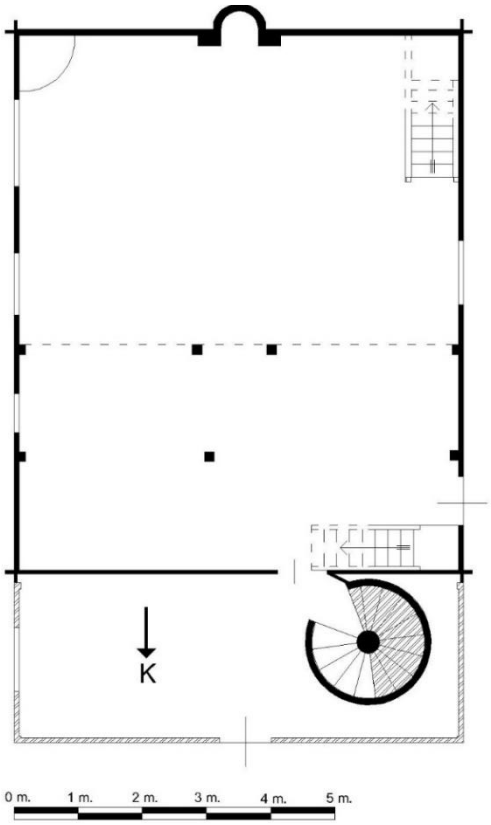

Çizim 3.5.Büyükyurt (Coc) Köyü Camisi Planı

Resim 3.4. Büyükyurt Köyü Camisi

Resim 3.30. Kuzeybatıdan Genel Görünüş

Resim 3.31. Doğu Cephe

Resim 3.32. Batı Cephe

Resim 3.33. Güney Cephe

Resim 3.34. Son Cemaat Yeri

Resim 3.35. Güney Cephe

Resim 3.36. Batı Cephe

Resim 3.37. Güney Cephe

Resim 3.38. Harim-Mahfil

Resim 3.39. Harim-Tavan

3.1.5. Cin Camisi

Cami, Niksar İlçe merkezi Yusufşah Mahallesi'nde Eski Cezaevi Mevki'sinde, Halk Eğitim Merkezi'nin kuzeyinde 225 ada ve sekiz numaralı parsel üzerinde yer almakta olup, 08.09.1978 tarihinde tescil edilmiştir (Şekil 3.9./3.10.). Uzunçarşılı (1927: 62), caminin tamamının harap vaziyette olduğunu, sadece duvar kısmının kaldığını, iç kısmının toprak ile dolu olduğunu belirtmiş ve yapının güney cephesinde yer alan dört satırlık kitabe metnini matbu olarak kitabında vermiştir. Güney cephe duvarı üzerinde bulunan ancak günümüzde mevcut olmayan kitabesine göre H.555/M.1160 tarihinde Melik Salar Aydoğdu tarafından yaptırılmıştır (Çal, 1989: 21).

Kitabe metninin çevirisi ile ilgili farklı değerlendirmeler mevcuttur. Uzunçarşılı'nın (1927: 62) Ahmed Tevhid Bey'e takdim ettiği kitabeyi;

"Emmera hazel mebzal mübarek
El Melik safalar ……ezağlez….
……li merzatillah

Min cemazielahir sene hamse ve hamsin ve hamsemiye" şeklinde okutmuş ve kitabenin anlamını "Bu mübarek minberin yapımını safalar hükümdarlar…-Allah'ın rızasına ermek için 555 yılı Cemaziye'l-ahir ayında(1160) emretmiştir" şeklinde ifade etmiştir.

Çal (1989: 21). ise K.Yaşar Kopraman'a kitabeyi;

"Emere bî binâ-i hâzâ'l-mescidi'l mübârek
El-Melik sâlâr Ay Doğdı
……..li-mardâti'llâhi

(fi zilâli'r rabbi'l-) izzeti sene hamse ve hamsin ve hamsemie 555" Şeklinde okuttuğunu belirtmiş "Bu mübârek mescidin yapılmasını, Melik Sâlâr Aydoğdu, Allah'ın rızasını kazanmak için, şanı yüce olan Allah'ın sayesinde beş yüz elli beş senesinde emretmiştir" şeklinde yorumlamıştır.

Subaşı (2000: 124), Uzunçarşılı ve Çal'ın okuttuğu son satırlara katılmayarak yeni bir öneride bulunmuş ve şu şekilde okumuştur.

“Emera bi-binâi haze’l-Mescidi’l-mübarek
El-Melik-sâlâr Aydoğdı
……ibtiğâenli-merdâti’llâh
…….sene hamsün ve hamsîne ve hamse mie”

Kitabenin anlamını ise “Başkomutan Aydoğdu, Allah’ın hoşnutluğunu kazanma ümidi ile bu kutsal mabedin inşa edilmesini emretti. Yıl:555” olarak ifade etmiştir.

Anaç (2015: 303) ise kitabeyi ;

“Emmare hazel mescid-i mübarek
El Melik Salar Aydoğdu ibni
Gümüştekin…li merzatillah
Fi Cemaziyelahir hamse ve hamsin ve hamsemiye” şeklinde okumuştur ve anlamını “*Bu mübarek mescidin yapımını, Gümüştekin oğlu Melik Salar Aydoğdu 555 yılında yaptırmıştır*” şeklinde ifade etmiştir.

Yinanç (1978: 470), Emir Gazi dönemi emirleri arasında Aydoğdu’nun adının geçtiğini yazmıştır. Solmaz (2001: 293) ve Torun (2015:441) ise Melik Salar Aydoğdu‘nun Yağıbasan döneminde Niksar Valisi olduğunu belirtmişlerdir. Ancak bunu hangi kaynağa dayandırdıklarını belirtmemişlerdir. Hurufat defterlerinde ve diğer arşiv belgelerinde Cin Camisi ismi ile ilgili bir kayda ulaşılamamıştır.

Moloz taş malzemeyle yığma duvar tekniği ile inşa edilmiş olan yapının kapı ve pencere sövelerinde düzgün kesme taş kullanılmıştır. Yapıdaki onarımlarla ilgili olarak, 1970 yılında Vakıflar Genel Müdürlüğünün, 01/02/2007 tarihli ve 358 karar numaralı raporlarından yapının üzerindeki ve yanındaki toprak dolgunun temizlendiği ve yapıyı güçlendirmek için beden duvarlarındaki çatlakların doldurulduğu anlaşılmaktadır (Resim 3.40, 3.41.).

Cami, doğu-batı doğrultuda dikdörtgen planlı harim mekânından ibarettir (Çizim 3.6.). Dış kale surları içerisinde, meyilli bir arazi üzerinde yer alan caminin kuzey duvarı toprağa yaslanmış vaziyettedir (Resim 3.42.). Doğu cephesinde herhangi bir pencere açıklığı bulunmamaktadır (Resim 3.43.). Güney cephesinde mihrap dışa taşkın olup alt sırada iki

düşey dikdörtgen pencere, üst sırada iki mazgal pencere yer almaktadır (Resim 3.41, 3.43.). Alt sırada yer alan mihrabın batı tarafındaki pencerenin üzerinde yapı kitabesi bulunmakta iken sonradan çalınmıştır (Resim 3.44, 3.45.).

Yapıya batı cephenin ortasında bulunan sivri kemerli kapıdan girilmektedir (Resim 3.46.). Kapı üç yönden düzgün kesme taş ile kaplanmış olup, üzerinde sivri kemerli pencere açıklığı bulunmaktadır. Kapıyı üç yönden iki tip palmetten oluşan bordür çevrelemektedir. Harimin güney duvarı ortasında yer alan mihrap nişi yarım daire planlı olup, üzerinde herhangi bir süsleme ögesi bulunmamaktadır (Resim 3.47.). Cami içerisinde doğu duvarda iki niş bulunmaktadır (Resim 3.48.). Yapının üzeri beşik tonoz ile örtülüdür (Resim 3.48.). 2007 yılındaki onarımdan sonra üzeri dıştan kırma çatı ile örtülmüş olup, alaturka kiremitle kaplanmıştır (Resim 3.41).

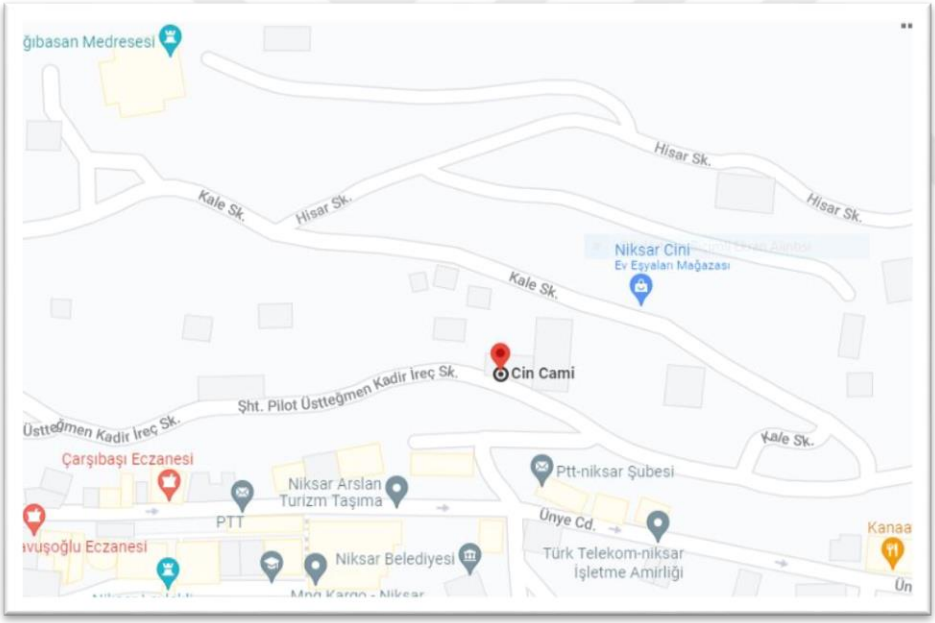

Şekil 3.9. Cin Cami (Google Harita)

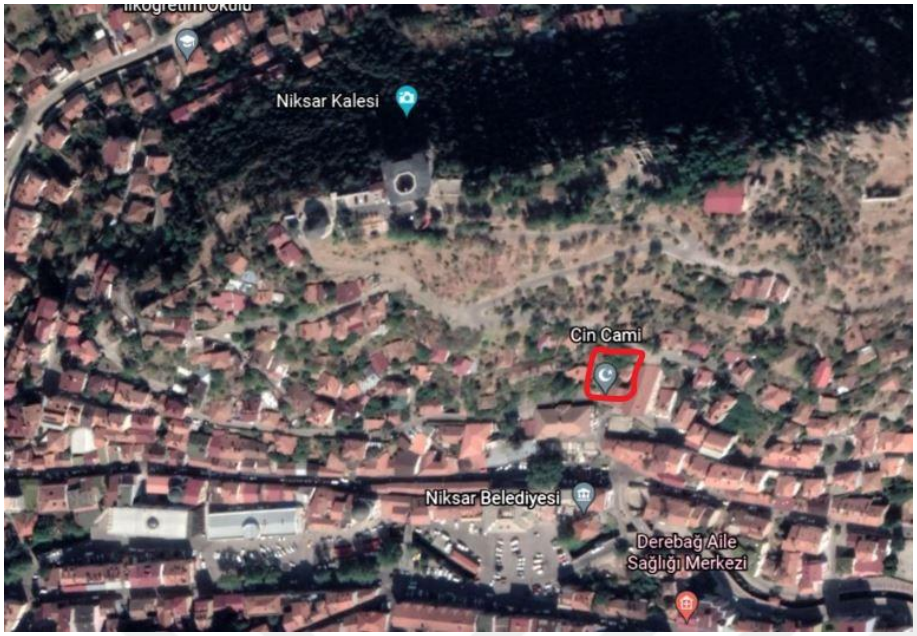

Şekil 3.10. Cin Cami (Google Earth)

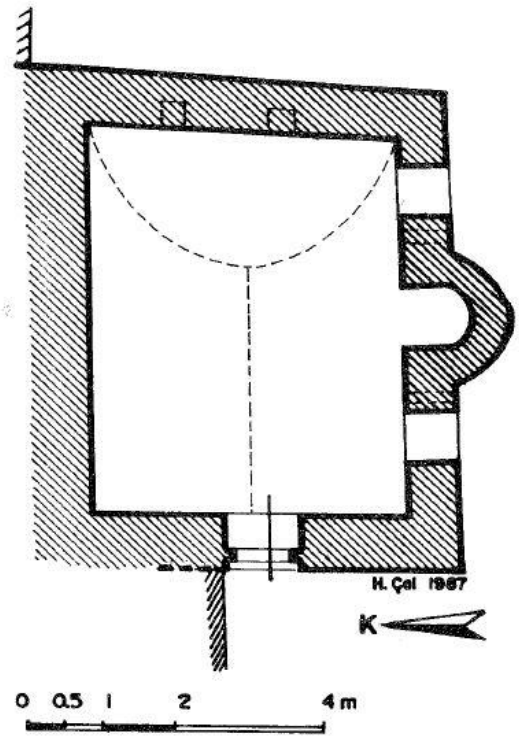

Çizim 3.6. Cin Camisi Planı (Çal, 1989:23)

Resim 3.5. Cin Camisi

Resim 3.40. Güneydoğudan Görünüş (2007 Onarımı Öncesi-NBA)

Resim 3.41. Güneydoğudan Görünü (2007 Onarımı Sonrası)

Resim 3.42. Kuzey Cephe

Resim 3.43. Güneydoğu

Resim 3.44. Kitabe-2007 Onarımı öncesi (VGMA)

Resim 3.45. Kitabe (NBA)

Resim 3.46. Batı Cephe

Resim 3.47. Harim-Mihrap Nişi

Resim 3.48. Harim-Doğu Duvarı

3.1.6. Çatak Köyü Camisi

Yapı, Niksar ilçe merkezinin kuzeydoğusunda ilçe merkezine 32 km uzaklıkta yer almaktadır (Şekil 3.11./3.12.). Arşiv kayıtlarında adı geçmeyen ve inşa kitabesi olmayan yapının hangi tarihte yapıldığı bilinmemektedir.

Doğu-batı doğrultusunda kareye yakın dikdörtgen planlı olan cami zemini taşlar üzerine oturtulmuş kandilden çantı tekniği ile yapılmıştır (Çizim 3.7./Resim 3.49.). Mezarlık içerisinde eğimli bir arazi üzerinde bulunan yapı halen kullanılmaktadır. Yapının her cephesinde simetrik olmayan bir penceresi vardır (Resim 3.50-3.51). Kuzey cephede doğu-batı doğrultuda revaklı bir hazırlık mekânı bulunmaktadır.

Caminin kuzey cephesinin ortasında yer alan çift kanatlı ahşap kapıdan harime giriş yapılmaktadır. Harimin güney duvarı ortasına yarım daire planlı mihrap nişi yerleştirilmiştir (Resim 3.52.). Birkaç yıl önce iç mekânın duvarları ahşap malzeme ile kaplanmıştır. Bu kaplama işleminden dolayı mihrap, minber, vaaz kürsüsü üzerinde herhangi bir süsleme bulunup bulunmadığı tespit edilememiştir. Harimin kuzey batı köşesinde 2015 yılında ahşap malzemeyle yapılan küçük bir imam odası bulunmaktadır (Resim 3.53). Mahfil, harimin kuzey duvarı boyunca uzanmakta olup, dört ahşap direk ile taşınmaktadır (Resim 3.54.). Mahfile, harimin kuzeydoğusunda yer alan korkuluğu olmayan basit bir ahşap merdivenle çıkılmaktadır (Resim 3.54.).

Tarihleme

Harimin üzeri orijinalinde içten düz ahşap tavanlı dıştan kırma çatı ile örtülüdür. Bölgedeki benzer örneklerden ve kullanılan ahşap malzemenin durumundan yola çıkarak yapının 20.yüzyılın ilk yarısında inşa edildiğini söyleyebiliriz.

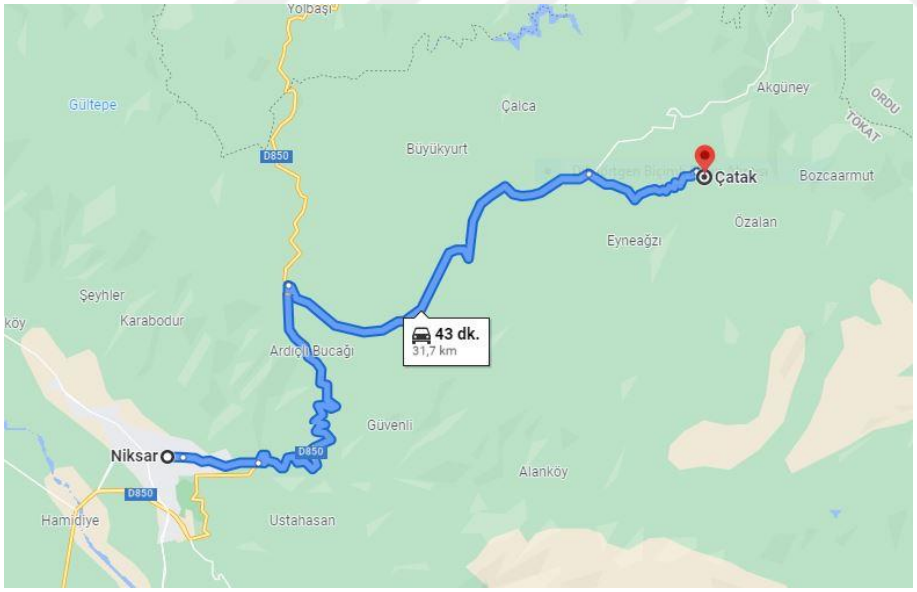

Şekil 3. 11. Çatak Köyü (Google Haritalar)

Şekil 3. 12. Çatak Köyü Camisi (Google Earth)

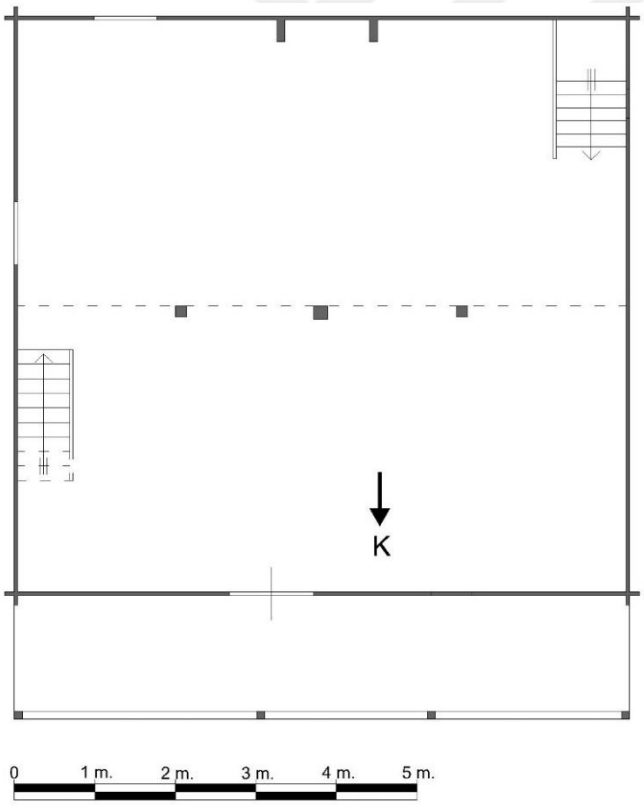

Çizim 3. 7. Çatak Köyü Camisi Planı

Resim 3.6. Çatak Köyü Camisi

Resim 3.49. Kuzeydoğudan Genel Görünüş

Resim 3.50. Kuzeybatıdan Görünüş

Resim 3.51. Güneybatıdan Görünüş

Resim 3.52. Harim

Resim 3.53. Harim-Minber ve İmam odası

Resim 3.54. Harim-Mahfil

3.1.7. Çataloluk (Olukalan) Yaylası Camisi

Yapı, Niksar ilçe merkezinin kuzeydoğusunda, 36 km uzaklıkta bulunan Özalan-Olukalan Mahallesi Çataloluk Yaylası'nda 128 Ada ve üç nolu parsel üzerinde yer almaktadır (Şekil 3.13./3.14.).

Mevcut yapı, kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planlı olup, çantı tekniği ile inşa edilmiştir (Çizim 3.8./Resim 3.55). Farklı ebatlardaki doğal taşlar üzerine oturulmuş olan cami, ahşap kirişler ile taşınmaktadır. Cami doğrudan kırma çatı ile örtülüdür. Çatı, kuzey cephe dışına uzatılarak bir giriş mekânı oluşturulmuş ve seki yapılmıştır (Resim 3.56.). Doğu ve batı cephelerde ahşapların aralıklı bırakılması ile iki pencere açıklığı oluşturulmuştur (Resim 3.57.-3.58.). Pencereler küçük boyutlu ve birbirine paraleldir. Güney cephede herhangi bir açıklık bulunmamaktadır (Resim 3.59.).

Harim kısmına, kuzey cephenin batı ucunda yer alan basık kemerli ve tek kanatlı ahşap kapı ile girilir (Resim 3.60.-3.61.). Giriş kapısının hemen önü ahşap kalaslar ile bölünerek harimden ayrılmış küçük bir mekân oluşturulmuştur (Resim 3.62.). Harim mekânı oldukça sadedir. Mihrap ve minber bulunmamaktadır (Resim 3.63). Güney duvarı orta eksenine sonradan ocak eklenmiştir. Kuzey duvarda ise ahşap raflar ile önünde ahşap bir tezgâh yer almaktadır (Resim 3.62.). Yapı, köy odası ve yakın zamana kadar da imam evi olarak da kullanıldığı için bu raflar ve tezgâh yerleştirilmiştir.

Tamamen ahşap malzemeden, çivi kullanılmadan yapılan çantı camide, ahşap perdeler köşelerde kurt boğazı geçmeler ile birbirine bağlanmıştır (Resim 3.64.). Duvarları oluşturan ahşap perdeler arasında da yine ahşaptan çiviler(kavilya) kullanılarak birbirine sabitlenmiştir (Resim 3.65.). Ancak zamanla ahşapta açılmalar esnemeler olduğu için çivi kullanılmıştır. Yapıda herhangi bir süsleme görülmemektedir.

Tarihleme

Caminin ilk inşa tarihi bilinmemektedir. 216 nolu Sivas Fihrist Defterine göre Olukalan Köyü cami vakfı bulunmaktadır (Öztürk, 1990: 53). Ancak söz konusu defterin tarihi belli değildir. Hurufat defterlerinde yapı ile ilgili iki kayıt bulunmaktadır. Bu kayıtlardan birincisi H.1234/M.1819 yılında tutulmuş olup, kayıttan caminin Seyyit Abdülkadir tarafından yeniden inşa ettirildiği anlaşılmaktadır[3]. İkinci kayıt H.1243/M.1827 yılında yazılmış olup, görevli olan imamın vefatı üzerine yerine oğlu Seyyit İsmail'in

[3] HD 569/62/66 numaralı kayıt "Niksar'a tabi ´ Olukalan nam karyede Seyit Abdulkadir bâ izni hümayun müceddeden binası cami ´ şerifin hitabetini hasbi Seyit İsmail'e naibi Seyit Abdullah arzıyla merkuma tevcih buyruldu".

vazifelendirilmesine dairdir[4]. 1840 tarihli tahrir kaydında Olukalan köyü karşımıza çıkmaktadır (Gümüşsoy, 2002: 19). Bu veriler ışığında caminin M.1811 yılından önce de var olduğu ve M.1811'de Seyyit Abdülkadir tarafından yeniden inşa ettirildiği anlaşılmaktadır. Cami giriş kapısı üzerine kazınan H.1226 (M.1811-1812) tarihi de caminin yeniden inşa tarihine işaret etmektedir. Yapının ahşap perde ve kirişlerinde yer alan geçmeler yapının onarım geçirdiğini göstermektedir. Ahşap malzemede yer alan bu boşluklardan ve boyutlardaki farklılıklardan yola çıkarak, yeniden inşa sürecinde daha önce var olan caminin malzemesinin tekrar kullanıldığı düşünülmektedir.

Şekil 3. 13. Çataloluk (Olukalan) Yaylası (Google Haritalar)

[4] HD 563/67/41 numaralı kayıt "Şehri cemâziye-l evvel 1243 Niksar kazasına tâbi' Olukalak nâm karyede Es-Seyyîd Abdülkadir binâsı camiinde ber vech-i hasbi hatîb olan Es-Seyyîd İsmail fevt mahlulünden ledil imtihan istihkakı zahir ve nümâyan olan sulbi oğlu Es-Seyyîd İbrâhim hâlife ibni el müteveffa Es-Seyyîd İsmail'e naibi Es-Seyyîd hafız Mehmed ve … arzıyla merkûma tevcih buyruldu Ca 34".

Şekil 3. 14. Çataloluk Yaylası Camisi (Google Earth)

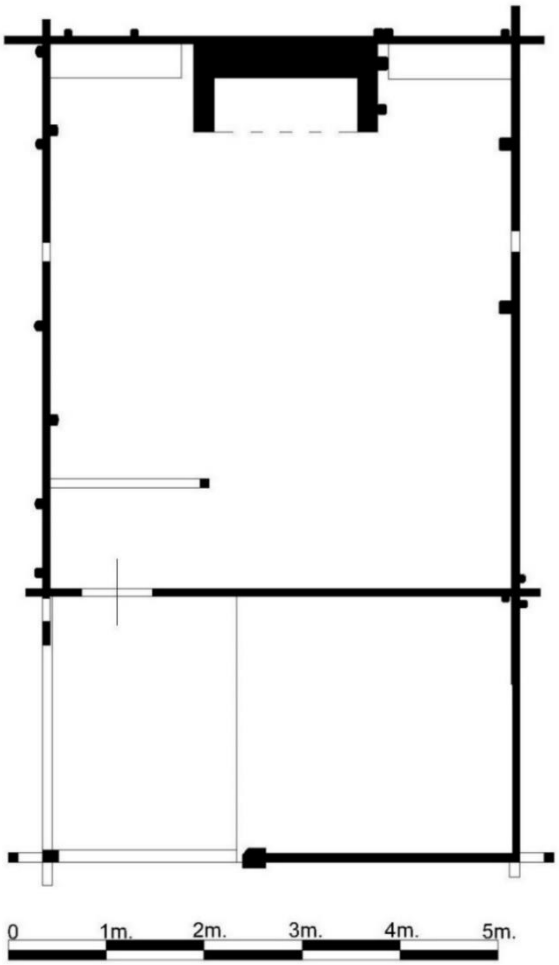

Çizim 3. 8. Çataloluk Yaylası Camisi Planı

Resim 3.7. Çataloluk Yaylası Camisi

Resim 3.55. Güneydoğudan Genel Görünüş

Resim 3.56. Kuzeydoğudan Genel Görünüş

Resim 3.57. Doğu Cephe

Resim 3.58. Batı Cephe

Resim 3.59. Güney Cephe

Resim 3.60. Son Cemaat Yeri

Resim 3.61. Harim Giriş Kapısı

Resim 3.62. Harim Girişi

Resim 3.63. Harim Giriş Kapısı

Resim 3.62. Harim Girişi

Resim 3.65. Ahşap Çivi (kavilya)

3.1.8. Çilhane (Çilehane) Camisi

Yapı, Niksar ilçe merkezi Çepnibey Mahallesi'nde Buğday Pazarı Mevkii'nde Çanakçı Deresi'nin kuzey kenarında 305 ada ve dört numaralı parsel üzerinde yer almaktadır (Şekil 3.5./3.16.). Caminin beratında 1938 yılında Hakkı Usta tarafından yaptırıldığı belirtilmiştir.

Hurufat defterlerindeki kayıtlardan caminin Hadim Ali Ağa tarafından yaptırıldığı anlaşılmaktadır. Hurufat defterlerinde Çilehane Cami ve Hadim Ali Ağa Cami adlarıyla 10 defterde toplam 26 kayıtta yapının adı geçmektedir[5]. Söz konusu defterlerde bu yapı ile ilgili ilk kayıt 1121 numaralı defterde 35/175 numaralı ve H.1102/M.1690-1691 tarihli kayıttır[6]. Çilehane Camisi 1121 numaralı defterde H.1105/M.1693-1694 tarihli kayıtta Hadim Ali Ağa Çilehanesi Cami, 1145 numaralı defterde H.1145/M.1732/1733 tarihli kayıtta ise Hadim Ali Ağa Camisi olarak geçmektedir. Beş defter içinde yer alan 13 kayıtta ise caminin yanı sıra Hadim Ali Ağa vakfına ait mescit[7] hamam[8], zaviye[9], medrese[10] ve çeşmenin[11] varlığı anlaşılmaktadır. Kayıtlarda mescid olarak geçen yapının cami ile aynı yapı olabileceğini değerlendirebiliriz. Ancak söz konusu defterlerde geçen diğer yapılar günümüze ulaşamamıştır.

Yapının çilehane kısmı olarak değerlendirilen ancak günümüzde tamamen kapalı olan en alt kısmı taş malzemeden, harim kısmı ise ahşap çatkı arası kerpiç dolgu (hımış tekniği) malzemeden yapılmıştır. Harimin duvarları içten ve dıştan sıvalıdır.

---

[5] Def. Nu.: 559/560/561/1121/1131/1139/1145/1148/1149/1150/1154.

[6] HD 1121/35/175 numaralı kayıt "*Niksar'da Çilehane Camiinde hasbi hatib olan Hasan rızasıyla oğlu Mehmed ferağından sud 115*".

[7] Mescit ile ilgili 1121 numaralı HD'de üç kayıt, 560 numaralı HD'de ise bir kayıt bulunmaktadır. Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivinde ise C.E.V. Dosya No: 223, Gömlek No:11142, H.1148 Cemaziye'l-ahir 15/M. 2 Kasım 1735 tarihli kayıtta geçmektedir.

[8] Hamam ile ilgili bilgiler H.1118/M.1706-1707 tarihli HD 1121-35-359 numaralı belgede ve H.1164/M.1750-1751 tarihli HD 1148-108-110 numaralı defterde kayıtlıdır.

[9] Zaviye ile ilgili Hurufat Defterlerinde iki kayıt tutulmuştur. HD 1121-35-404 numaralı belgede H.1105/M.1750-1751 tarihli, HD 1140-375-60 numaralı defterse ise H.1111/1699 tarihlidir. Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivinde Çilehane Zaviyesi ve Nureddin Halife Zaviyesi olarak farklı kayıtlar mevcuttur. Çilehane Zaviyesi ile ilgili kayıt İE. EV. Dosya No:3, Gömlek No: 256, H.14 Cemaziye'l-ahir 1090/ M. 23 Temmuz 1679 tarihinde tutulmuştur. Nureddin Halife Zaviyesi olarak da C.EV. Dosya No: 652, Gömlek No: 32890, H.29 Recep 1091/M.25 Ağustos 1680 tarihli belgede geçmektedir. HSD.SABZ. Dosya No: Gömlek No: 82, H.5 Rabiu'l-evvel 1334/M.11 Ocak 1916 tarihli defterde de Nureddin Halife Zaviyesi olarak kaydedilmiştir.

[10] Medrese ile ilgili tek kayıt 1121-35-392 numaralı defterde yer alıp H.1125/M.1713 de tutulmuştur.

[11] Çeşme ile ilgili bilgiler H.1102/M.1690-1691 tarihli HD 1121-35-14, H.1145/M.1732-1733 tarihli HD 1145-140-112 ve H.1164/M.1750-1751 HD 1148-108-110 numaralı defterlerde kayıtlıdır.

Geçirdiği onarımlarla birlikte günümüze ulaşan Çilehane Camisi doğu-batı doğrultuda dikdörtgen planlı olup, kuzey duvarının doğu ucunda tek şerefeli ahşap minaresi bulunmaktadır (Çizim 3.9./Resim 3.66.). Caminin çevresi güneyinde bulunan Çanakçı Deresi'ne ve kuzeyiyle batısı arasındaki kot farkına göre şekil almıştır. Cami bu kot farkından dolayı kuzey cepheden iki katlı, güney cepheden ise üç katlı bir görünüm arz etmektedir (Resim 3.67./3.68.). Kat aralıkları cephe dışına taşan profillerle vurgulanmıştır. Yapının batı tarafına bu kot farkından dolayı 15 basamaklı beton merdivenle inilmekte olup, bu kısımda yakın tarihlerde inşa edilmiş şadırvan bulunmaktadır (Resim 3.69.). Doğu tarafında da sonradan yapılmış olan tuvaletler yer almaktadır (Resim 3.70.). Caminin güney cephesinde mihrap dışa taşkın şekilde inşa edilmiş olup, dışa taşan mihrap nişini taşıyan ahşap direkler dışarıdan görülmektedir (Resim 3.67.). Bu cephede iki alt seviyede, üç mahfil katı seviyesinde olmak üzere beş boyuna dikdörtgen pencere yer almaktadır. Güney cephede harim katının altında yer alan ancak şu an moloz taşla örülmüş olan iki dikdörtgen pencere izinden burada bir mekânın varlığını anlamaktayız. Gerek hurufat defterlerinde gerekse diğer arşiv belgelerinde "Çilehane Camisi" isminin kullanılmış olması bu kısmın çilehane olabileceğini düşündürmektedir.

Caminin kuzeyinde onarım sırasında eklendiğini düşündüğümüz küçük dikdörtgen planlı bir giriş mekânı vardır (Resim 3.68.) Bu giriş mekânının doğu tarafında mahfil katına çıkılan tek kanatlı ahşap kapı, batı kısmında ise boyuna dikdörtgen pencere yer almaktadır. Üst sırada yer alan üç pencere güney cephede yer alan pencerelerle simetri oluşturmaktadır. Bu cephedeki pencereler demir kafes parmaklıklıdır. Doğu ve batı cephede ise alt ve üst sıra olmak üzere simetrik yerleştirilmiş boyuna dikdörtgen ikişer pencere bulunmaktadır. Yapıyı cephelerde hareketlendiren tek detay pencerelerdir.

Çilehane Camisi'nin kuzeyinde yer alan çift kanatlı ahşap kapıdan doğu-batı doğrultuda dikdörtgen planlı harime giriş yapılmaktadır (Resim 3.71.). Ayrıca girişin doğusunda yer alan ve mahfil katına çıkılması için yapılan tek kanatlı ahşap kapıdan da harime giriş yapılmaktadır. Harimin güney duvarı ortasına yarım daire planlı dışa taşkın mihrap nişi yerleştirilmiştir (Resim 3.72.). Mihrapta orijinal olan bir süsleme görülmemektedir. Mihrabın etrafı yakın tarihlerde üzerinde geometrik ve bitkisel süslemelerin yer aldığı ahşap kaplama ile çerçevelenmiştir. Ahşap malzemeden yapılmış olan minber ve vaaz kürsüsü sade bir görünüşe sahiptir (Resim 3.73.). Harimin kuzeybatı

köşesi sonradan ahşap malzeme ile kapatılarak imam odasına dönüştürülmüştür (Resim 3.74.).

Harimin kuzeydoğu ve kuzeybatı köşelerinde yer alan on dört basamaklı ahşap merdivenle mahfil katına çıkılır (Resim 3.75). Mahfil, harimin doğu, batı ve kuzey duvarı boyunca "U" şeklinde uzanmakta ve sekiz ahşap direkle taşınmaktadır (Resim 3.73./3.74). Mahfili taşıyan ayaklar birbirlerine aynalı kemerlerle bağlanmış olup güney duvarda yer alan iki ayak duvara gömülü vaziyettedir.. Ahşap korkuluk ile çevrelenen mahfilin mihrap ekseninde kalan orta kısmı harime doğru uzanmaktadır (Resim 3.74).

Caminin kuzeydoğu köşesinde harim mekânı üzerinden yükselen minaresine mahfil katında erişim sağlanmaktadır (Resim 3.76.). Minare ahşap malzemeden yapılmış olup külah kısmı sac malzeme ile kaplanmıştır.

Harimin üzeri içten düz ahşap tavan ile dıştan ise kırma çatı ile örtülüdür (Resim 3.77./3.78.). Düz ahşap tavanın orta kısmında oluşturulan dikdörtgen alan baklava dilimi formunda şekillerle hareketlendirilmiş olup bu kısım güneş şeklinde bir göbek ile tamamlanmıştır. Oldukça sade olan yapıda tavan dışında süsleme görülmemektedir.

Tarihleme

Hurufat defterlerinde H.1102/M.1690-1691'de tutulmuş olan ilk kayıt bize caminin ilk inşa tarihinin 1690 tarihinden önce olduğunu göstermektedir. Ancak cami beratında caminin 1938 yılında Hakkı Usta tarafından inşa edildiği belirtilmektedir. Yapıda kullanılan malzeme ve duvar kalınlığı göz önünde bulundurulduğunda 1938 tarihi günümüzdeki yapının inşa tarihi olarak görebiliriz.

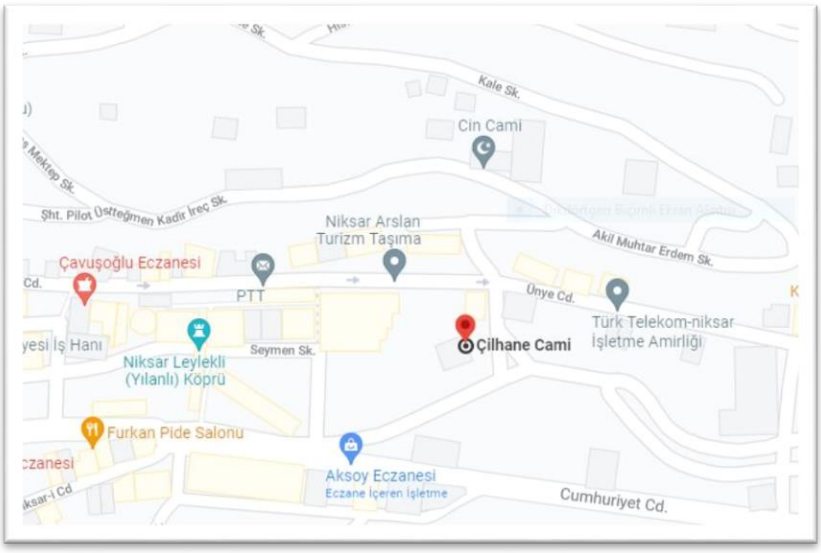

Şekil 3. 15. Çilehane Camisi (Google Harita)

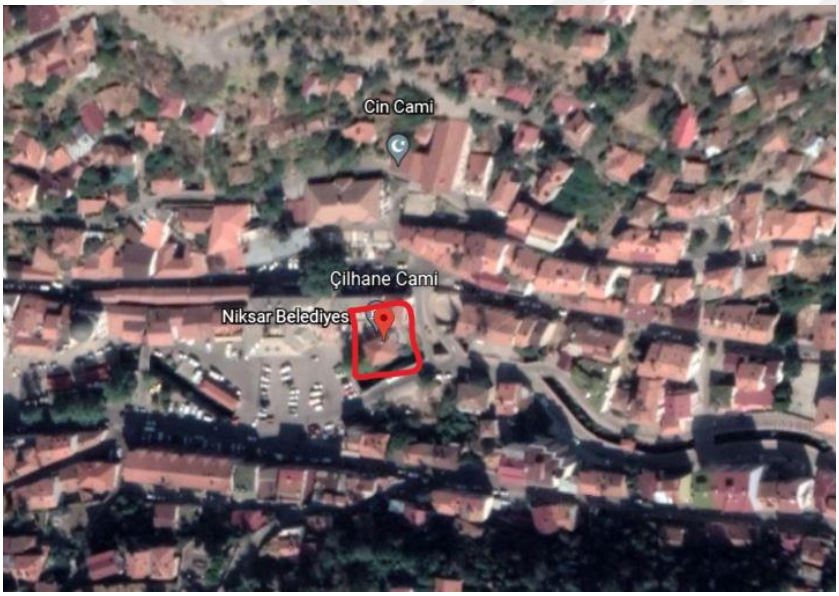

Şekil 3. 16. Çilhane Camisi (Google Haritalar)

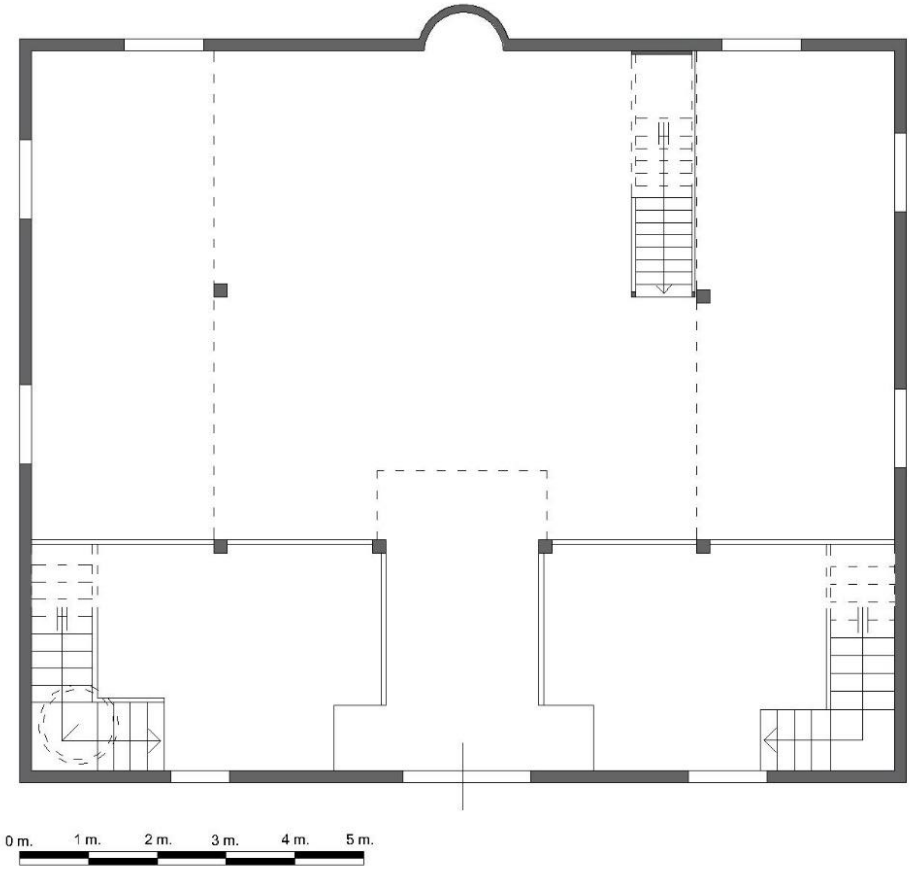

Çizim 3. 9. Çilehane Camisi Planı

Resim 3.8. Çilhane Camisi

Resim 3.66. Güneydoğudan Görünüş

Resim 3.67. Güney Cephe

Resim 3.68. Kuzey Cephe

Resim 3.69. Batı Cephe

Resim 3.70. Doğu Cephe

Resim 3.71. Harim Giriş Kapıları

Resim 3.72. Harim-Mihrap

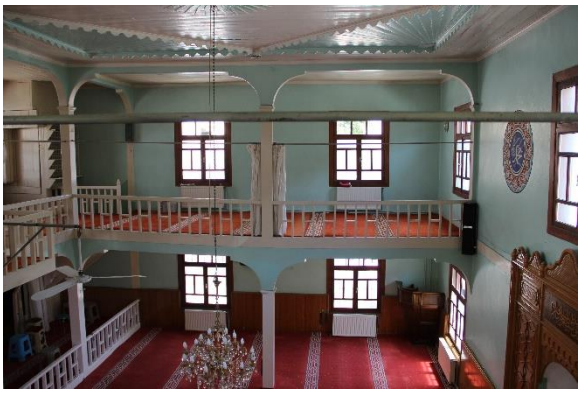

Resim 3.73. Harim-Vaaz Kürsüsü

Resim 3.74. Harimin Kuzeyi

Resim 3.75. Harim

Resim 3.76. Mahfil Katı-Minareye Çıkış

Resim 3.77. Harim Tavanı

Resim 3.78. Mahfil Katı-Tavan

3.1.9. Çöreğibüyük Camisi (Çöreğibüyük Tekkesi)

Yapı, Niksar ilçe merkezi Bengiler Mahallesi, Cahit Külebi Caddesi üzerinde 18 ada ve 6 numaralı parselde yer almaktadır (Şekil 3.17./3.18./Resim 3.79.). Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesinde 7 tekke bulunduğu ve bunların içerisinde Çöreğibüyük Tekkesi'nin en meşhur tekkelerden birisi olduğu belirtilmektedir (Kurşun, Kahraman ve Dağlı, 1999: 225). Aynı eserde Çöreğibüyük Camisi adı da geçmekte olup, eski ve kiremitli bir yapı olduğu bilgisi verilmiştir. Uzunçarşılı (1927: 71) taç kapı üzerinde yer alan madalyonların çöreğe benzemesinden dolayı yöre halkı tarafndan "Çöreğibüyük" denildiğini aktarmıştır. Gabriel (1934: 123) Çöreği Büyük Tekkesi olarak tanıttığı yapının güney kısmının tamamen yıkılmış olduğunu, taç kapısının kompozisyon ve detayları bakımından Niksar'daki en ihtişamlı yapı olduğunu belirtmiştir. Hurufat defterlerinde ve diğer arşiv belgelerinde yapı ile ilgili bir kayıt bulunmamaktadır. İnşa kitabesi bulunmayan yapı mevcut yayınlarda 14.yüzyıla tarihlendirilmiştir (Gabriel, 1935: 123; Kuran, 1968: 63; Ödekan, 1973: 157; Çal, 1989: 63).

İnşa kitabesinin bulunduğu bölüme sonradan mermer bir levha yerleştirilmiştir (Resim 3.80.). Eski fotoğraflardan bu kısımda Arapça bir kitabe olduğu anlaşılmaktadır (3.81.) Kitabe Uzunçarşılı (1927:71), Akyurt (aktaran Subaşı, 2000:131), Oral (aktaran

Subaşı, 2000:131) ve Subaşı (2000:131) tarafından farklı şekilde yorumlanmıştır. Subaşı kitabenin fotoğrafını da ekleyerek, bazı harflerden emin olmamakla birlikte şu şekilde okumuştur;

Hâzihî kabr el- Husâme'd-dîn
Afrâsiyâb rahimehu'llâhu erhame rahmetih (Subaşı, 2000, s.131).

Bu kitabenin fotoğraftan anlaşıldığı üzere üst ve sağ yanında boşluklar bulunmaktadır. Bu boşluklar taş ile doldurulmuş olup sonradan oraya yerleştirilmiş olabileceğini düşündürmektedir.

Yapıda bir de Farsça kitabe yer almaktadır. Firdevsî-i Tûsî'ye ait olan iki beyitten oluşan kitabe taçkapıda halen mevcut olup Subaşı tarafından okunuşu şu şekildedir;

Geçiğ giden günden endişe et!
Allah'a ibadete öncelik ver.
Allah'tan kork ve kimseyi incitme!
Kurtuluş yolu budur ve bu (sana) yeter! (Subaşı, 2000, s.132).

1957'de camiye çevrilerek ibadete açılan yapının Arapça kitabesi yerine Hüseyin ve Ahmet Gülcü kardeşler tarafından cami biçiminde yaptırıldığına dair kitabe takılmıştır (Subaşı, 2000: 132).

Eser, Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulunun 08.09.1978 tarihli, A-1274 sayılı kararı ile tescil edilmiştir.

Günümüze yalnızca taç kapısı ulaşan tekke, Gabriel tarafından çizilen planına göre, ortada yer alan avlunun doğu, batı ve kuzeyinde birer eyvan ile köşelerde yer alan odalardan oluşmaktadır (Çizim 3.10.). Doğuda yer alan eyvan, giriş eyvanı olarak kullanılmıştır. Avlunun ortasında sekizgen bir havuz bulunmaktadır. Gabriel yapıyı incelediği dönemde güney kısmının yıkık olduğunu buna rağmen duvar izlerinden planın okunduğunu belirtmiştir (Gabriel, 1935: 123). Yapının orijinalliğini koruyan taç kapısı beden duvarı boyunca yükselmekte olup üç taraftan dört bordür ile kuşatılmıştır (Resim 3.82.). Dıştaki iki bordür üzerinde palmet ve kıvrım dallarından oluşan bezeme görülür (Resim 3.83./2.84.). Basık kemerli giriş kapısı iki renkli taş malzemeden, geçmeli yapılmıştır. Kapını iyi yanında bulunan sütunceler altı kollu yıldız ve kazayağı motifi ile bezenmiş olup üstü mukarnas ile

sonlandırılmıştır (Resim 3.85.). Kapının kemer kısmının üzerinde köşelere yerleştirilmiş damla motifi içerisinde altı kollu yıldız, daire içerisine alınmış altı yapraklı çiçek ve küçük bir damla motifi bulunmaktadır. Kapı üzerinde yer alan kitabede Firdevsî'ye ait beyit bulunmaktadır (Resim 3.86.). Giriş kapısının üzeri mukarnas ile sonlanmaktadır. Mukarnaslı alan içerisinde altta boş bir kitabe kısmı, üstte ise başını arkaya doğru yöneltmiş geyik motifi işlenmiştir. Geyik taçkapıda oldukça geniş bir yer kaplamakta olup oturur vaziyettedir (Resim 3.87./3.88.). Mukarnaslı bölümün iki yanında rozet içerisinde merkezde bulunan on iki kollu yıldızın kolları altı kollu yıldızı oluşturmaktadır. Altı kollu yıldızın içi, şifa düğümü ve geometrik motifler ile bezenmiştir.

Beden duvarları sonradan yeniden inşa edilen yapının taç kapısı kesme taş malzemeden yapılmıştır. Gabriel, yapının beden duvarları hakkında; tuğla hatıllı moloz taş malzemeden inşa edildiğini, eyvan kemerlerinin bezemeli kesme taş malzemeden olduğunu yazmıştır (Gabriel, 1934:123).

Yapı, 1939 ve 1942 depremlerinde büyük hasar almıştır. Bugünki halini 1957 yılındaki onarım ve eklemeler ile alarak camiye dönüştürülmüştür. Yapı içerisinde odaların birinde bir, diğerinde iki adet mezar olduğu bildirilmiştir (Uzunçarşılı, 1924, s.71). Günümüzde bu mezarlar yapının batısında yer alan avlu kısmına yerleştirilmiştir.

Tarihleme

Geyik, Türk kültüründe ve mitolojisinde önemli bir yeri olan ve kutsal sayılan bir hayvandır. Tarikatların, Moğol istilası sonrasında Anadolu Türk toplumunu etkisi altına aldığı ve sayısının artmasına yol açtığı bilinmektedir (Çal, 1989: 63). Mülayim (1999: 157) yapının taçkapısı üzerinde yer alan geyik motifinin basit bir düşünceden ibaret olmadığını, erken devirlerde bölgeye yerleşmiş olan bir tarikatın karargahı olabileceğini, ancak zamanla ihtiyaçları karşılayamayınca yeni bir yapı yaptırıldığını ifade ederek ilk yapının zaviye olarak inşa edilme ihtimalinin güçlü olduğunu bildirmiştir. Bizde geyik motifinin mukarnas içerisinde kapladığı hacim ile özellikle figürün cephede ön plana çıkarılmak istendiğini düşünmekteyiz. Türk mitolojisindeki öneminden de yola çıkarak yapının 14. yüzyılda yaptırılmış olduğu fikrine katılmaktayız.

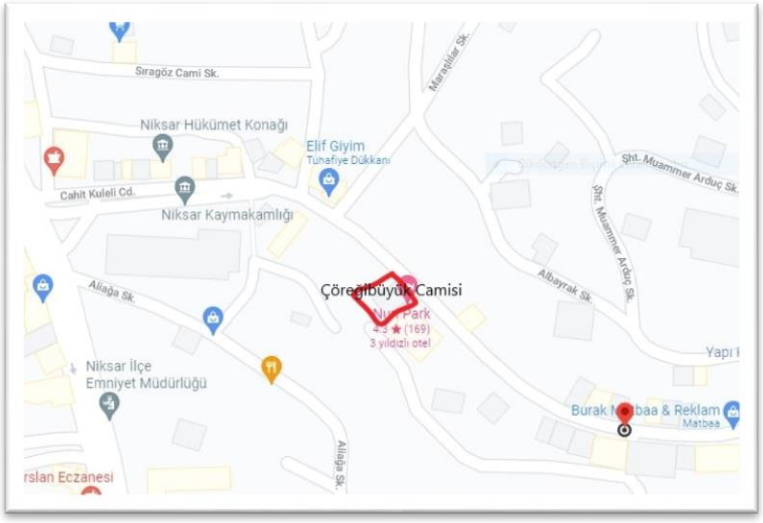

Şekil 3. 17.Çöreğibüyük Camisi (Google Harita)

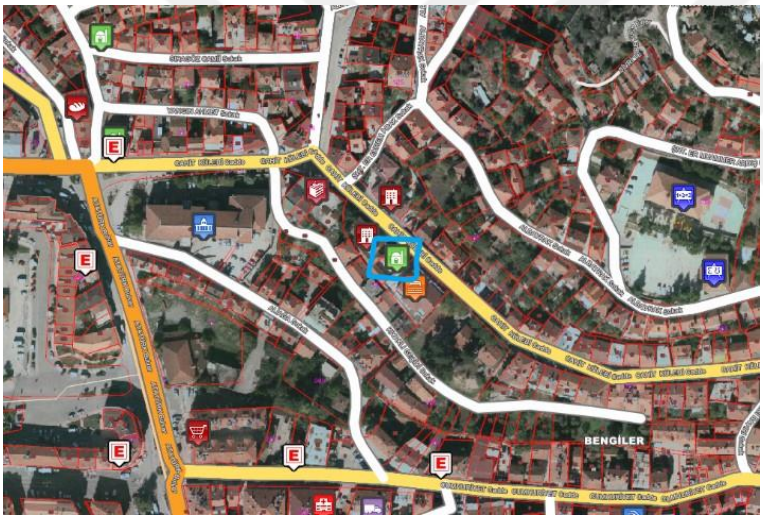

Şekil 3. 18. Çöreğibüyük Camisi (*Niksar Keos*)

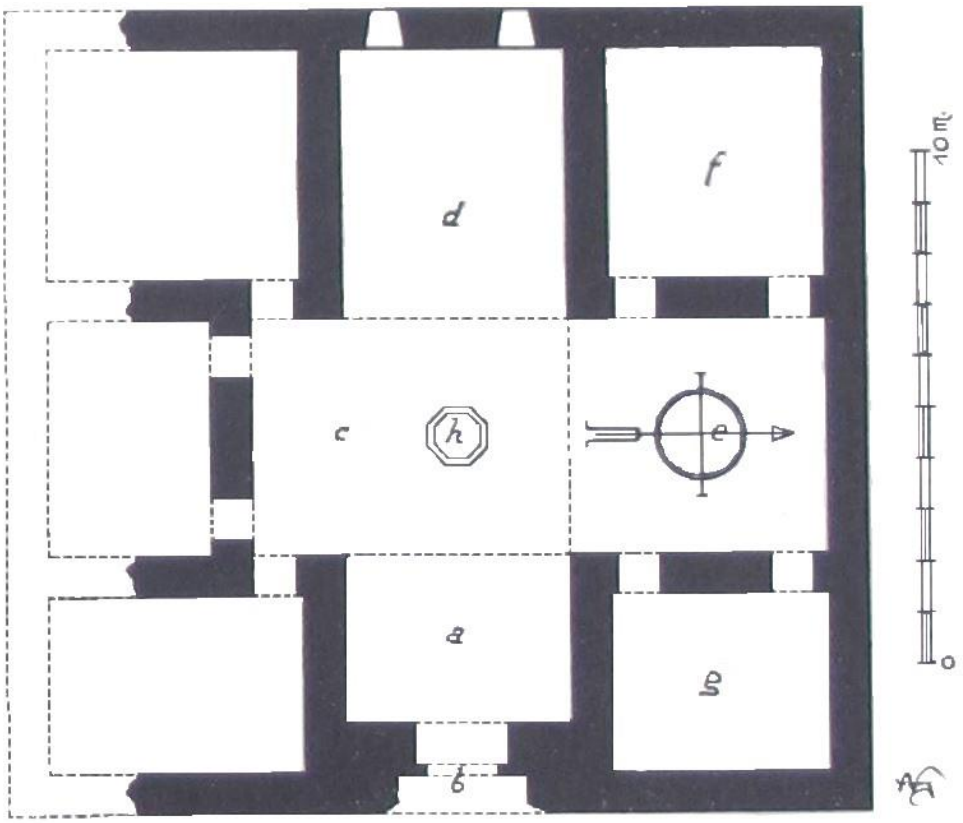

Çizim 3. 10. Çöreği Büyük Camisi Planı (Gabriel, 1934:123)

Resim 3.9. Çöreğibüyük Camisi

Resim 3.79. Kuzeybatıdan Genel Görünüş

Resim 3.80. Sonradan Yerleştirilen Mermer Kitabe (VGM Arşivi)

Resim 3.81. Taç Kapıdan Genel Görünüş

Resim 3.82. Taç Kapıdan Genel Görünüş (Ali Saim Ülgen Arşivi)[12]

Resim 3.83. Taçkapı-Doğu Bordürleri

Resim 3.84. Taçkapı-Batı Bordürleri

[12]Erişim: https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/85623.

Resim 3.85. Taçkapı Doğudan

Resim 3.86. Taçkapı-Kemer ve Beyit

Resim 3.87. Taçkapı-Kavsara-Rozetler

Resim 3.88. Taçkapı-Ceylan Figürü

3.1.10. Gaziahmet Mahallesi Camisi

Cami, Niksar ilçe merkezi, Gaziahmet Mahallesi Şehit Pilot Güven Agas Sokak 255 ada dört parsel üzerindedir (Şekil 3.19./3.20.). Giriş kapısı üzerinde yer alan mermer kitabede "Gazi Ahmet Camisi yapılış tarihi 1877" yazılıdır. Cami içerisinde yer alan berata göre 1957 yılında ibadete açılmıştır. Arşiv belgelerinde bu yapı ismi ile ilgili bir kayıta ulaşılamamıştır. Caminin ilk yapılış tarihinin 1877 olduğu bilinmekle birlikte, 1957 yılında büyük oranda onarım geçirerek mevcut halini aldığı düşünmekteyiz.

Doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlı yapı, ahşap çatkı arası kerpiç dolgudan hımış tekniği ile yapılmıştır (Çizim 3.11./3.12.). Yapının sokağa bakan güney cephesi alt katında tuvalet ve abdesthâne bölümüne giriş kapısı, üst katta orta kısımda dışa taşkın

mihrap nişi, iki yanında alt ve üst sırada ikişer olmak üzere dört dikdörtgen pencere bulunmaktadır (Resim 3.89.). Bu cephenin güney duvarının doğu köşesine bitişik vaziyette, sadece su yalağı günümüze kalmış bir çeşmesi bulunmaktadır. Yapının batı cephesi sağır tutulmuştur (Resim 3.90.). Kuzey cephenin doğu ucunda mahfil katına ulaşılan tek kanatlı kapı, batı ucunda ise ahşap minare bulunmaktadır (Resim 3.91./3.92.). Yapının giriş cephesi olan doğu cephede kot farkından dolayı kapıya beş basamaklı merdiven ile ulaşılır (Resim 3.89./3.93.). Giriş kapısı kuzey-güney doğrultuda dikdörtgen planlı bir hazırlık mekânına açılır (Çizim 3.11.). Hazırlık mekânının batı duvarında yer alan kapıdan ise harim mekânına girilir. Hârim mekânı oldukça sade bir görünüme sahiptir (Resim 3.94.). Güney duvarın orta aksında yarım daire kesitli dışa taşkın mihrap nişi bulunmaktadır. Harim duvarlarının yüzeyleri zeminden yarım metre kadar ahşap malzeme ile kaplanmıştır. Mihrabın sonradan üzerinde bitkisel motiflerin yer aldığı ahşap malzeme ile kaplandığı anlaşılmaktadır. Bu yüzden orijinalinde herhangi bir süsleme bulunup bulunmadığı tespit edilememiştir.

Mahfil, harimin kuzey duvarı boyunca uzan ve iki ahşap direk ile taşınan mahfile, kuzey cephenin doğu köşesinde yer alan kapının yanı sıra harimin kuzeybatı köşesinde yer alan on basamaklı ve korkuluğu olmayan basit bir ahşap merdivenle de çıkılmaktadır (Resim 3.95./3.96.).

Harimin üzeri içten düz ahşap tavanlı dıştan üç yöne eğimli kırma çatı ile örtülüdür (Resim 3.97.). Caminin minaresi kuzey cephenin batı köşesinde yer almakta olup, minareye mahfil katının kuzeybatı köşesindeki tek kanatlı kapıdan erişilmektedir (Resim 3.98./3.99.). Cami içerisinde herhangi bir süsleme görülmemektedir.

Şekil 3. 19. Gaziahmet Camisi (Google Harita)

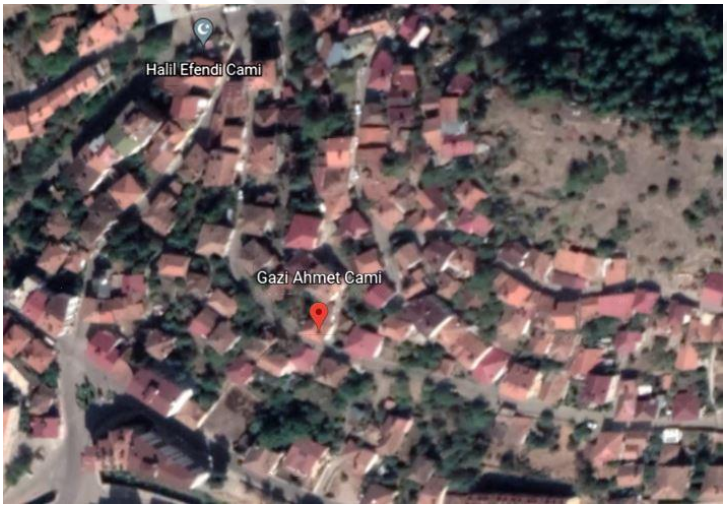

Şekil 3. 20. Gaziahmet Camisi (Google Earth)

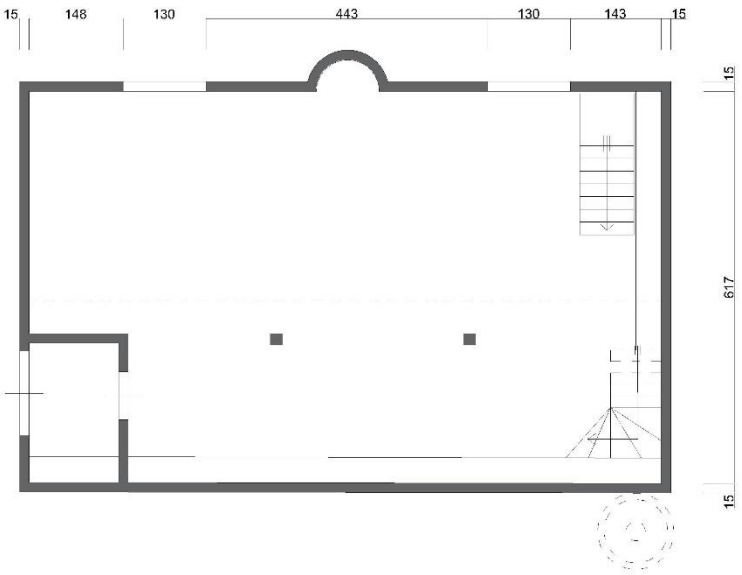

Çizim 3. 11. Gaziahmet Camisi Zemin Kat Planı

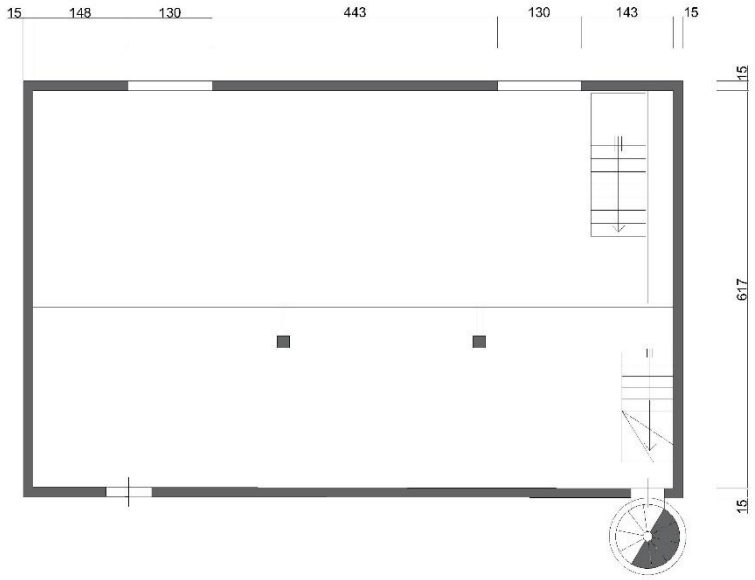

Çizim 3. 12. Gaziahmet Mahallesi Mahfil Kat Planı

Resim 3.10. Gaziahmet Mahallesi Camisi

Resim 3.89. Güneydoğudan Görünüş

Resim 3.90. Güneybatıdan Görünüş

Resim 3.91. Kuzeyden Görünüş

Resim 3.92. Kuzeydoğu Köşe Mahfile Ulaşan Kapı

Resim 3.93. Kuzeyden Görünüş

Resim 3.94. Harim-Mihrap ve Minber

Resim 3.95. Harim-Mahfil Katı

Resim 3.96. Mahfil Katı

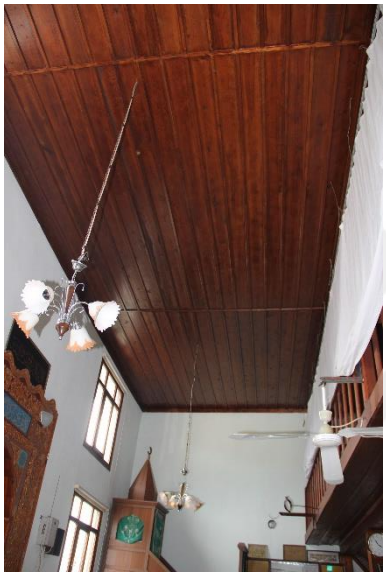

Resim 3.97. Harim Tavan

Resim 3.98. Harim Tavan

3.1.11. Gökçeli-Gökçeyazı Kasabası (Kılavuz/Kulağuz-Ladicak Köyü) Camisi

Yapı, Niksar ilçe merkezinin batısında, ilçeye 26 km uzaklıkta yer almaktadır (Şekil 3.21./3.22.). Gökçeli Kasabasının eski adı Kulağuz (Kılavuz) ve Ladicak olarak bilinmektedir. Kulağuz adı 1164-1165 tarihli Danişmend Gazi Vakfiyesinde tarih geçmektedir (Akar&Güneş, 2002:79).

Hurufat defterlerinde Ladicak köyü camisi ile ilgili dokuz kayıt tespit edilmiştir. Bu kayıtlardan ikisinde yapı mescit olarak, yedisinde cami olarak kaydedilmiştir[13]. Bu

[13]HD 1091/182/2 numaralı kayıt "*Niksar muzafatından Ladicik nâm karye mescidinde muayyene ile imam ve hatîb Mehmed fevt İbrâhim halifeye muayenesiyle kadısı Es-Seyyîd İbrâhim bin Mehmed el hamis arzıyla sadaka buyruldu 1138*"- HD 1121/35/65 numaralı kayıt "*Niksar'da Ladicik nâm karyede mescidde imam hatip Mehmed mutasarrıf olup beratı mûcibince tecdid Ca 1103".*

kayıtlardan yapının H.1103/M.1692 yılından önce yapıldığı anlaşılmaktadır[14]. En geç tarihli kayıt ise H.1193/M.1779/1780'de tutulan imam tayini ile ilgili belgedir[15]. Mevcut cami beratına göre 1955 yılında ibadete açılmıştır.

Mevcut yapı kuzey-güney doğrultuda dikdörtgen planlı olup, batı duvarının kuzey ucunda tek şerefeli minaresi bulunmaktadır (Çizim 3.11. / Resim 3.99.-3.100.). Kuzey-güney yönünde oluşan kot farkından dolayı yapının avlusuna doğuda bulunan merdiven ile çıkılmaktadır. Merdivenin kuzeyinde sonradan eklenen tuvaletler bulunmaktadır. Orijinal kapı avlunun kuzey duvarında yer almakta iken sonradan kapatılmıştır. Avlunun ortasında üzeri kapatılmış şadırvan bulunmaktadır(Resim 3.101.). Şadırvanın batı kısmında yer alan açıklıktan da avluya giriş sağlanır. Avlu kuzey ve batı cephede uzanmaktadır. Güney ve doğu cephe direk sokağa bakmaktadır.

Caminin kuzey cephesinde alt sırada iki, üst sırada iki olmak üzere dört pencere (Resim 3.99.), güney cephede iki pencere, batı cephede üç pencere ve doğu cephede iki penceresi bulunur (Resim 3.100.). Batı cephede minarenin yanında yer alan merdivenle mahfile girilmektedir.

Caminin kuzeyinde onarım sırasında eklendiğini düşündüğümüz dikdörtgen planlı ve batıya doğru daralan son cemaat yeri bulunmaktadır(Çizim 3.13./Resim 3.102./3.103.). Bu giriş mekânının doğu tarafı duvar ile örülerek imam odası olarak kullanılmıştır. Batı kısım ise ayakkabılık bölümüdür. Güney duvarında yer alan kapıdan harime girilir (Resim 3.104.).

Harimin güney duvarı ortasına yarım daire planlı mihrap nişi yerleştirilmiştir. Mihrap, minber, vaaz kürsüsü pencere seviyesine kadar ahşap kaplama ile kaplandığı için süsleme görülmemektedir (Resim 3.105.).

Mahfil, harimin kuzey duvarı boyunca uzanmakta olup dört ahşap direkle taşınmaktadır (Resim 3.103.). Direklerin ikisi duvara gömülü vaziyettedir. Ahşap korkuluk

[14] HD 1121/35/65 numaralı kayıt "*Niksar'da Ladicik nâm karyede mescidde imam hatip Mehmed mutasarrıf olup beratı mûcibince tecdid Ca 1103"*
[15] HD 1151/90/38 numaralı kayıt "*Niksar muzafatından Ladicik karyesi camiinde iki akçe ile imam ve hatîb olan Seyyid Yusuf fevt mahlulünden Seyyid Mahmûd hâlife naibi Hacı Mehmed arzıyla tevcih 1193*"

ile çevrelenen mahfilin mihrap ekseninde kalan kısmı duvar ile örülerek kapatılmıştır. Bu mekân günümüzde Kur'an Kursu olarak kullanılmaktadır.

Harimin üzeri içten düz ahşap tavan ile örtülmüş olup, iç içe geçen ve çapraz yerleştirilen dört kare çerçeve ile hareketlendirilmiştir (Resim 3.106.). Karelerin iç kısımları çıtalar ile kendi çerçevesi doğrultusunda şekil almış olup çerçevelerin silme kısmı delme tekniğinden bitkisel süslemeler ile bezenmiştir. Tavanın orta kısmı kare alan içerisinde beş kollu yıldız motifi bir göbek ile tamamlanmıştır. Oldukça sade olan yapıda tavan dışında süsleme görülmemektedir.

Tarihleme

Cami beratında 1955 tarihinde yapının ibadete açıldığı yazılıdır. Ancak bu tarihte yapının yeniden inşa sonrası mı yoksa onarım sonrası mı ibadete açıldığı belli değildir. Yapıda kullanılan malzeme, duvar kalınlığı, pencere tipi ve benzer tavan özeliklerinden yola çıkarak daha erken bir tarihte (18.-19.yy) yapılmış olabileceği düşünülebilir. Benzer tavan örneklerini 19.yüzyılda da görebilmekteyiz. Bu durum bize 1955 yılında yapının büyük bir onarım geçirdiğine işaret etmektedir.

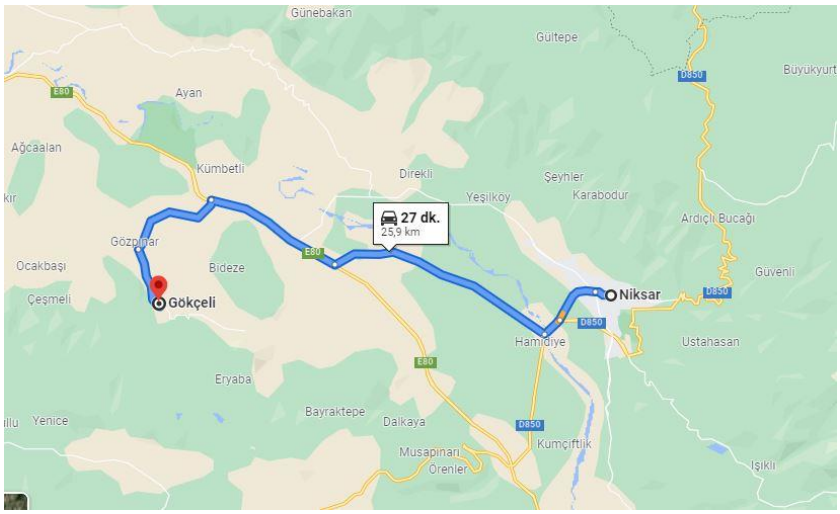

Şekil 3. 21.Gökçeli-Gökçeyazı Kasabası (Kılavuz/Ladicak Köyü (Google Haritalar)

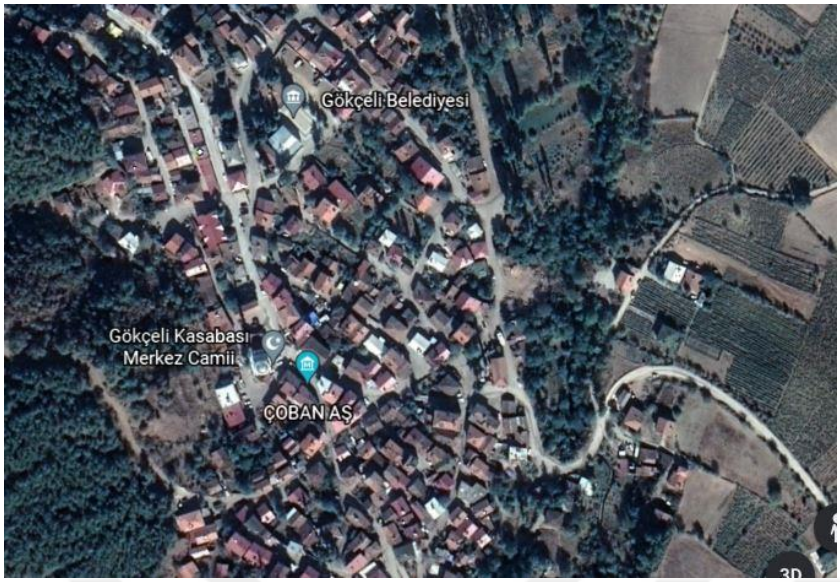

Şekil 3. 22. Gökçeli Kasabası Ladicak(Kılavuzlu) Camisi (Google Earth)

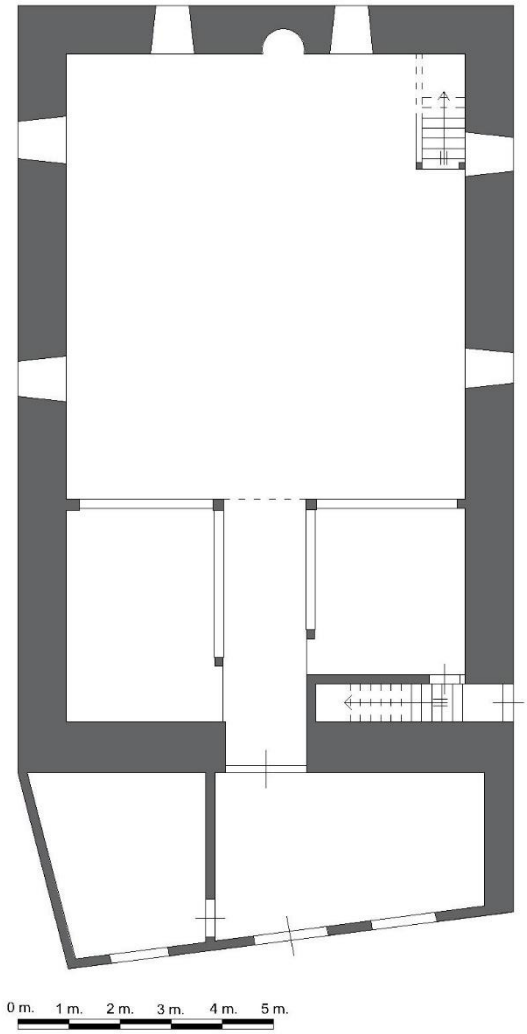

Çizim 3. 13. Gökçeli Kasabası Ladicak(Kılavuzlu) Camisi Planı

Resim 3.11. Gökçeli-Gökçeyazı Kasabası (Kılavuz/Kulağuz-Ladicak Köyü) Camisi

Resim 3.99. Kuzeydoğudan Genel Görünüş

Resim 3.100. Batıdan Genel Görünüş

Resim 3.101. Caminin Kuzeyi-Şadırvan

Resim 3.102. Kuzey Cephe-Giriş Kapısı

Resim 3.103. Harimin Kuzeyi-Mahfil Katı

Resim 3.104. Harimin Güneyi

Resim 3.105. Harimin Tavanı

Resim 3.106. Harimin Tavanı

3.1.12. Gökçeli Beldesi Yakınca Mahallesi (Bideze Köyü) Camisi

Niksar ilçe merkezine 22 km. uzaklıktaki Gökçeli Beldesine bağlı Yakınca Mahallesinin adı 1574 yılı Tahrir Defterinde "Bideze" olarak geçmektedir (Şekil 3.23./3.24.)[16]. Kütük defterinde yapının 1950 yılında Geritli Mustafa Usta tarafından yaptırıldığı belirtilmiştir. Ancak söz konusu tarih yapının esas inşa tarihi olmayıp, onarım veya yenileme sonucunda yapılan açılış tarihidir. Hurufat defterlerinde yapı ile ilgili iki kayıt tespit edimiştir[17]. İlk kayıt olan 569 numaralı defterde Bideze Köyü Camisi'nin H.1247/M.1832 tarihinde yeniden yapıldığı ve minber eklendiği belirtilmiştir[18]. Bu kayıttan yola çıkarak caminin ilk yapım tarihinin 1832 tarihinden daha önce olduğunu söyleyebiliriz.

Cami, 20.11.2014 tarihinde Sivas Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu tarafından 1808 karar numarası ile tescillenmiştir. 22.09.2016 tarihinde geçirdiği yangından sonra tamamen kullanılamaz hale gelmiştir. 2017 yılında Köy tüzel kişiliği tarafından tescilin kaldırılması talebinde bulunulmuş ve yıkılmak istenmiş ancak kuruldan ret cevabı almıştır. Yangın ile ilgili soruşturma devam ettiği için herhangi bir onarım geçirmemiştir.

---

[16] 387 numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Karaman ve Rum Defteri 937/1530, II, Amasya, Çorumlu, Sivas, Tokat, Sonisa, Niksar, Karahisar-ı Şarkî, Canik, Trabzon, Kemah, Bayburd, Malatya, Gerger, Kahta, Divriği ve Darende Livâları, Dizin ve Tıpkıbasım, Ankara 1997.s.133, 557.

[17] Def.Nu. : 559-569

[18] HD 569/74/16 numaralı kayıt "*Niksar kazasına tabi ´ Bideze nam karyede ahali-i karyeden nam sahibü'l-hayrın bâ-izni humayûn müceddeden bina ve minber vazi ´ eylediği cami ´ şerife hatip nasb ve tayin olunmak lâzım ve mühim olmakla es-seyit Ali halife ibn Feyzullah'a naibi Es-Seyyit El-Hac Ahmet arz etmeğin hitabet-i mezkure kimesne üzerinde olmadığı Anadolu muhasebesi ve akvam-ı sa'ire ve nişan-ı hümayundan ba ´de'l-kenar mucibince ber vech-i hasbi merkume tevcih buyruldu".*

Fi 5 M 1277

Şehr-i Şabanü'l-mu ´azzam 1247

Ahşap çatkı arası kerpiç dolgu malzemeden yapılmış olan cami içten ve dıştan sıvalıdır (Resim 3.107.). Kare planlı yapının kuzey duvarının batı ucunda sonradan eklenen bir minaresi mevcuttur. Minarenin pabuç kısmına kazınarak yazılmış olan "1980 Haziran Mimarı Şuayip Aydın Horon Köyü" ifadesinden minarenin 1980 tarihinde yapıldığını söyleyebiliriz (Resim 3.108.). Kare bir kaide üzerinde yer alan minare kesme taş malzemeden yapılmış olup iki şerefelidir. Kuzey cephede, orta eksende harime giriş kapısı ve iki yanda alt ve üst sırada ikişer simetrik pencere bulunmaktadır (Resim 3.107.). Güney cephede mihrap dışa taşkın olup, pencere açıklığı yoktur. Batı cephede, alt sırada bir pencere, üst sırada iki pencere, doğu cephede alt ve üstte ikişer olmak üzere dört penceresi yer almaktadır (Resim 3.109./3.110.).

Yapıya, kuzey cephesinde bulunan dört basamaklı merdiven ile çıkılan giriş kapısından ulaşılır (Resim 3.107.). Dört ahşap direk üzerinde oturmuş aynalı kemerli bir girişi olan caminin üzeri kırma çatılıdır. Bu kısmın iki yanı sonradan beton duvar ile örülmüş olup son cemaat yeri oluşturulmuştur. Üst örgüsü yangın dolayısıyla tamamen yok olmuştur.

Harime çift kanatlı ahşap kapıdan girilmektedir. Harimin güney duvarı orta kısmında yuvarlak kemerli basit bir mihrabı bulunmaktadır (Resim 3.111.). Minberi ve vaaz kürsüsüde yangında yok olmuştur.

Mahfil, harimin doğu, batı ve kuzey duvarı boyunca "U" şeklinde uzanmakta olup, on ayak üzerine oturmaktadır (Resim 3.110./3.112.). Doğu ve batı duvarındakiler ile güney duvarında yer alan toplam dört ayak duvara gömülüdür. Mahfil katına harimin kuzeybatısında yer alan ahşap merdivenle çıkılmakta iken yangında yok olmuştur.

Harimin üzeri içten düz ahşap tavan ile dıştan ise kırma çatı ile örtülüdür. Camide süsleme tespit edilememiştir. Arazi çalışmamızdan iki yıl sonra yapının bulunduğu arazi temizlenerek yeniden cami inşa edilmek üzere çalışmalar başlatılmıştır. [19]

[19] Bkz. http://www.niksar.gov.tr/yakinca-bideze-koyumuzde-ki-camide-incelemelerde-bulunuldu. Erişim tarihi: 19.03.2021

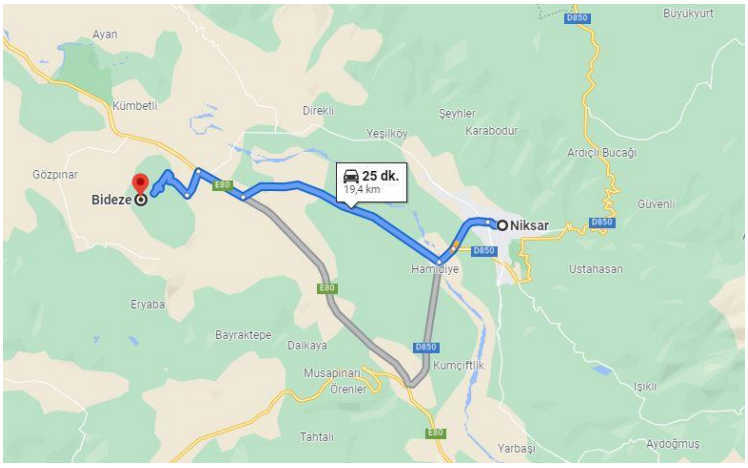

Şekil 3. 23. Gökçeli Beldesi Yakınca Mahallesi (Bideze Köyü)-(Google Haritalar)

Şekil 3. 24. Gökçeli Kasabası Bideze Köyü Camisi (Google Earth)

Resim 3.12. Gökçeli Beldesi Yakınca Mahallesi (Bideze Köyü) Camisi

Resim 3.107. Kuzey Cephe

Resim 3.108. Kuzeybatıdan Görünüş

Resim 3.109. Doğu Cephe

Resim 3.110. Harim-Batı Duvarı

Resim 3.111. Harim-Güney Duvarı

Resim 3.112. Harim-Kuzey Duvarı

3.1.13. Gültepe (Alçakbel) Köyü Camisi

Yapı, Niksar ilçe merkezinin kuzeyinde, ilçe merkezine 15 km uzaklıktaki Gültepe (Alçakbel) köyünde bulunmaktadır (Şekil 3.25./3.26.). Cami köyün batısında eğimli bir arazi üzerindedir (Resim 3.113). Çevre köylerden cemaatin Cuma namazı için bu camiye gelmelerinden dolayı yapı "Cuma camisi" olarak da bilinmektedir. Caminin kitabesi bulunmadığından ilk inşasının kim tarafından yaptırıldığı ve inşa tarihi hakkında bilgi bulunmamaktadır. Hurufat defterlerinde yapı ile ilgili iki kayıt tespit edilmiştir. İlk kayıt H.1104/M.1692- 1693'te tutulmuş olup imam tayini ile ilgilidir[20]. H.1116/M.1704 tarihli ikinci belgede minberin yenilendiği bilgisi yer almaktadır[21]. Vakıflar Genel Müdürlüğü

[20] HD 1121/35/92 numaralı kayıt "Niksar'da Alçakbel karyesi mescidinde bir akçe ile İmam Hasan tasarrufunda yerine Mehmed Hâlife mahaldir deyu (silik) 1104".
[21] HD 1121/35/257 numaralı kayıt "Fî gurre cemâziye-l evvel 1116 Niksar'da Alçakbel karyesinde mescidine müceddeden minber vâzi' olunmakla iki akçe ile hitabet Mehmed'e 'inâyet".

arşivinde yer alan vakfiyesinden H.21 Cemaziyelevvel 1313 / M. 9 Kasım 1895 tarihinde Halil Ağa İbni Mehmed tarafından yeniden inşa ettirildiği anlaşılmaktadır[22].

Cami, kuzey-güney doğrultuda dikdörtgen planlıdır (Çizim 3.14.-3.15.). Çantı tekniğinde yapılmış olan caminin üzeri içten düz ahşap tavan, dıştan dört yöne eğimli kiremit kaplı kırma çatı ile örtülüdür. Kurulduğu arazinin eğiminden dolayı yapı, güneyde üç katlı kuzeyde ise iki katlı bir düzenlemeye sahiptir (Resim 3.113./3.114.). Caminin zemin katı köy odası olarak kullanılmıştır. Caminin doğu, batı ve kuzey cephesini "U" şeklinde bir sundurma çevrelemektedir (3.115, 3.116.). Sundurma hem harim katında hem de mahfil katında bulunmaktadır (Resim 3.114.). Bölgede kış mevsiminin soğuk ve yağışlı geçmesinden dolayı batı ve kuzey sundurması sonradan dikey yerleştirilmiş tahtalar ile kapatılmıştır (Resim 3.113).

Doğu cephede, zemin katta iki, üst katta iki olmak üzere dört dikdörtgen penceresi yer alır. Üst katta bulunan pencereler kanatlı ve düz demir parmaklıklıdır (Resim 3.114). Güney cephe, zemin katında tek kanatlı bir kapı ve kapının doğusunda küçük bir pencere bulunmaktadır. Üst katta ise düzensiz şekilde yerleştirilmiş ahşapların aralıklı bırakılması ile oluşturulmuş küçük pencereler görülmektedir. (Resim 3.117). Batı cephede, altta iki, üst katta iki pencere olmak üzere dört pencere bulunmaktadır. Batı cephedeki pencereler simetrik yerleştirilmiştir. İki katlı bir cephe düzenine sahip olan kuzey cephenin alt kat orta aksında harim katı sundurmasına açılan bir giriş kapısı ve kapının doğusunda minarenin beton kaidesi yer almaktadır. Gültepe Köyü muhtarının ve köy sakinlerinin verdiği bilgilere göre minarenin ahşap gövdesi 2008 yılında şiddetli bir fırtınada yıkılmıştır. Minarenin gövdesi halen yıkık vaziyette caminin kuzeyinde bulunmaktadır (Resim 3.118.).

Zemin kata, güney cephede yer alan tek kanatlı kapıdan girilmektedir. Bu kısım iki oda ve küçük bir giriş mekânından oluşmaktadır (Resim 3.119.). Giriş mekânının kuzeyindeki kapı odunluk olarak kullanılan odaya açılır. Kuzey-güney doğrultuda dikdörtgen planlı mekânın kuzeydoğu köşesinde büyük bir kaya parçası bulunmaktadır (Resim 3.120.). Kerpiç sıvalı odanın üzeri düz tavanlı iken günümüzde tavanda oluşan tahribatla birlikte ahşap hatılları görünmektedir Giriş mekânının doğu duvarındaki kapı ise

[22] V.G.M.A.561 numaralı defterin 169.sayfa 151. Sırasındaki kayıt " Niksar kazası kurasından Alçakbel karyesinde ashab-ı hayır tarafından müceddeden bina ve inşa olunan camii şerif için karye-i mezkûre ahalisinden ve ashabı hayrattan Halil Ağa ibni Mehmed'in bin kuruş nukud vakfı 21/Cemaziyel-evvel/313 tarihinde sadir olan irade-i aliyye mucibince kaydolunmuştur".

köy odasına açılır (Resim 3.121.). Köy halkının namaz vaktini beklediği, sohbet ettiği bu oda içerisinde iki seki ve sade bir duvar rafı vardır (Resim 3.122.). Dikdörtgen planlı odanın kuzeydoğu köşesi pahlanmıştır (Resim 3.123.). Pahın olduğu duvardan açılan kapıdan harim katının sundurmalı bölümüne çıkılmaktadır. Harim katı doğu, batı ve güneyden sundurma ile çevrilmiştir (Çizim 3.14.). Sundurmayı kuzeyde iki ayak, doğu ve batıda beşer ayak ile taşınmaktadır. Harimin kuzeyinde sundurmalı son cemaat yeri bulunmaktadır (Resim 3.124.). Sundurmanın batı kısmında iki ahşap tahıl ambarı yer almaktadır. Harime kuzey cephede yer alan çift kanatlı ahşap kapıdan girilmektedir (Resim 3.125.). Harim kuzey-güney doğrultusunda kareye yakın dikdörtgen planlıdır (Resim 3.126.). Harimin güney duvarı ortasında içeriye doğru taşıntı yapan mihrap bulunmaktadır. Ahşap mihrap yarım daire planlı ve dilimli kemerlidir. Mihrabın iki yanında mihrap ile bağlantılı yapılmış seki yer almaktadır. Sekinin harime bakan yüzleri yuvarlak kemerli dört nişle hareketlendirilmiştir. Güneybatı köşede sade bir görüntüye sahip ahşap minber bulunmaktadır (Resim 3.127.). Harimin güneydoğu köşesindeki vaaz kürsüsü bulunmakta olup, yukarıya doğru genişleyen kürsünün üst kısmı ahşap korkulukla çevrilidir (Resim 3.128.). Harimin üzeri içten düz ahşap tavanla dıştan kırma çatı ile örtülüdür (Resim 3.113, 3.129.). Mahfil katına harim sundurmalığının kuzeybatı köşesinden uzanan ahşap merdiven ile çıkılır (Resim 3.130.). Mahfil sundurmalığı harim katındaki sundurmalık ile aynı plan ve düzene sahip olmakla birlikte bu katın batı cephesindeki sundurmalığın zemini çökmüştür (Resim 3.116.). Mahfile giriş, kuzey cephenin ortasında yer alan tek kanatlı kapıdan sağlanmaktadır (Resim 3.131.). Güneyde iki ahşap direkle taşınan mahfil, harimin kuzey duvarı boyunca doğu-batı doğrultuda uzanmakta diğer cephelerde duvarlara oturmaktadır. Ahşap korkuluk ile çevrelenen mahfilin güneyinin mihrap ekseninde kalan orta kısmı harime doğru çıkıntı yapmaktadır (Resim 3.132.).

Caminin kuzeyinde son cemaat yerinde iki ambar bulunmaktadır (Resim 3.124, 3.131.). Dikdörtgen şeklindeki ambarlar mahfil katı seviyesinin üstüne çıkmakta olup, camide olduğu gibi bunlar da çantı tekniği ile inşa edilmiştir. Söz konusu ambarlara köyde hasat zamanında mahsul toplanmakta ve kış aylarında köyden ihtiyacı olanlara bu mahsullerden dağıtılmaktadır.

Yapının inşasında zemin katta taş ve kerpiç, üst katlarda ahşap kullanılmıştır. Taş, ahşap yapının zeminle ilişiğini kesmek ve sağlam bir altyapı oluşturmak için kullanılmıştır. Kerpiç ise zemin kat duvarlarında ahşap çatkı arasında dolgu (hımış tekniği) olarak

kullanılmıştır. Yapının beden duvarları, sundurmaları, pencereleri ve kırma çatının iskeleti tamamen ahşap malzeme ile inşa edilmiştir. Temel kirişlerinde ve kolonlarda çam, üst kısımlarda ise meşe (pelit) ağacı kullanılmıştır.

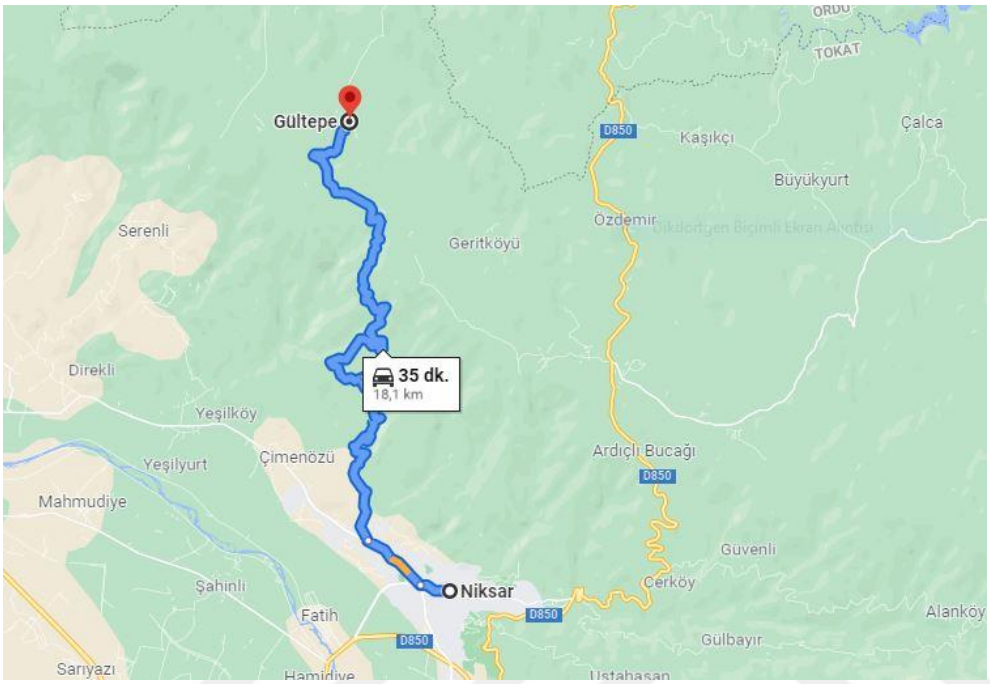

Şekil 3. 25. Gültepe (Alçakbel) Köyü (Google Haritalar)

Şekil 3. 26. Gültepe (Alçakbel) Köyü Camisi (Google Earth)

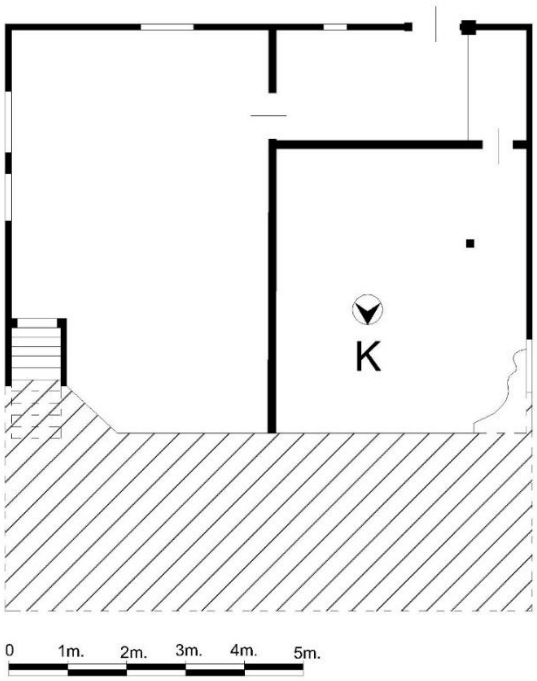

Çizim 3. 14. Gültepe Köyü Camisi Zemin Kat Planı

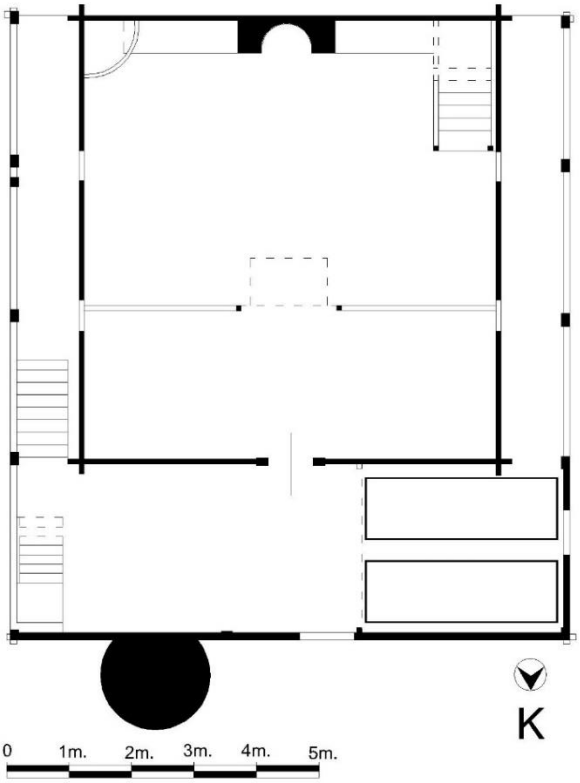

Çizim 3. 15. Gültepe Köyü Camisi Harim Katı Planı

Resim 3.13. Gültepe (Alçakbel) Köyü Camisi

Resim 3.113. Kuzeybatıdan Genel Görünüş

Resim 3.114. Güneydoğudan Genel Görünüş

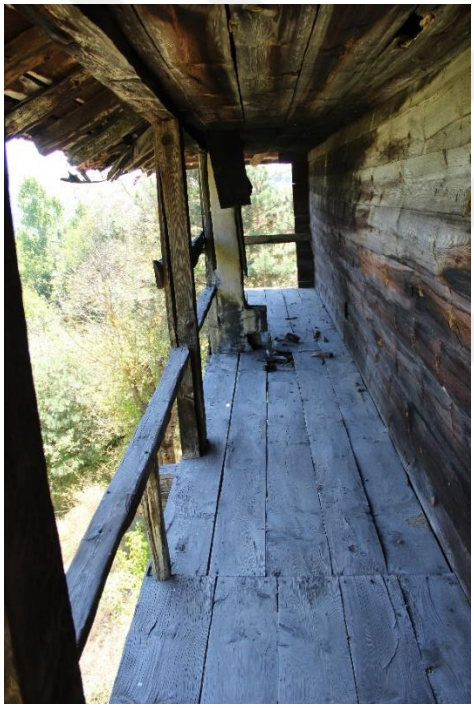

Resim 3.115. Doğu Cephe Sundurma

Resim 3.116. Batı Cephe Sundurma

Resim 3.117. Güney ve Doğu Cephe

Resim 3.118. Kuzey Cephe

Resim 3.119. Zemin Kat Giriş Mekanı

Resim 3.120. Zemin Kat Depo

Resim 3.121. Zemin Kat Köy Odasına Geçiş

Resim 3.122. Köy Odası

Resim 3.123. Köy Odası

Resim 3.124. Harim Katı Son Cemaat Yeri

Resim 3.125. Harime Giriş

Resim 3.126. Harim

Resim 3.127. Minber

Resim 3.128. Vaaz Kürsüsü

Resim 3.129. Harim Tavan

Resim 3.130. Mahfil Katına Çıkış Merdiveni

Resim 3.131. Mahfil Katı Girişi

Resim 3.132. Mahfil Katına Çıkış Merdiveni

3.1.14. Günebakan (Alahtiyan) Köyü Camisi

Yapı, Niksar ilçe merkezinin kuzeybatısında ilçe merkezine 27 km uzaklıkta yer alan Günebakan (Alahtiyan) köyünde 143 Ada ve bir numaralı parsel üzerinde yer almaktadır (Şekil 3.27./3.28.). Alahtiyan adı 1530 tarihli tahrir defterlerinde geçmekte olup Sonisa kazasına bağlıdır[23]. Arşiv belgelerinde yapı ile ilgili bir kayda ulaşılamamıştır. Cami beratına göre 1964 yılında yapılmıştır. Yapı, 23.01.1998 tarihinde Sivas Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun 2232 sayılı kararı ile tescil edilmiştir.

Cami, doğu-batı doğrultusunda kareye yakın dikdörtgen planlıdır (Çizim 3.16). Arazinin güney kuzey yönünde eğiminden dolayı kuzey cephe iki katlı, güney cephe üç katlı düzenlemeye sahiptir (Resim 3.133, 3.134.). Güney cephenin alt kısmında günümüzde kullanılmayan tuvaletler bulunmaktadır (Resim 3.135.). Orijinalinde ahşap iken, geçirdiği onarımlarla birlikte günümüzdeki şeklini alan cami dıştan beton malzeme ile sıvalıdır. Kuzey cephede birisi ana giriş kapısı olmak üzere iki kapı ve üst sırada iki pencere bulunmaktadır (Resim 3.136.). Güney cephede iki alt sırada, üç üst sırada olmak üzere beş pencere yer almaktadır (Resim 3.134.). Doğu cephede altta bir, üstte iki pencere mevcuttur (Resim 3.133.). Doğu cephe duvarı, kuzey cephe duvarından pahlanarak birleştirilmiştir. Batı cephede altta bir, üstte iki pencere mevcuttur (Resim 3.137.). Cephenin kuzeybatı ucunda yer alan minaresi üzerinde "Şuayib Aydın 1983" ifadesinden, minarenin sonradan yapıldığı anlaşılmaktadır.

Harime, kuzey cephede yer alan çift kanatlı kapıdan giriş yapılmaktadır (Resim 3.136.). Harimin güney duvarı ortasına yarım daire planlı dışa taşkın mihrap nişi yerleştirilmiştir (Resim 3.138). Mihrabın içi perde motifi, dış yüzeyi ise kıvrım dalları ve çiçek motifi ile bezenmiştir. Mihrabın batısında minber doğusunda vaaz kürsüsü bulunmaktadır. Minber basit ahşap malzemeden yapılmış olup, girişi üzerinde ay-yıldız motifleri yer almaktadır. Yakın dönemde eklendiği anlaşılan vaaz kürsüsü, basit bir işçiliğe sahiptir.

Mahfil, harimin doğu, batı, kuzey duvarı boyunca "U" şeklinde uzanmakta olup, iki sıra halinde altı ahşap direk ile taşınmaktadır (Resim 3.139.-3.140.). Mahfile, harimin

[23] 387 numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Karaman ve Rûm Defteri (937/1530) II, s.133, 531.

kuzeybatısında ve kuzeydoğusunda yer alan 11 basamaklı, korkuluklu düz ahşap merdivenle çıkılmaktadır (Resim 3.139.).

Harimin üzeri içten düz ahşap tavanlı dıştan kırma çatı ile örtülüdür. Düz ahşap tavanın ortasında güneş formunda bir göbek bulunmaktadır(Resim 3.141.). Mahfil kemerlerinin iç yüzeylerinde zencerek, mahfilin alt yüzeyinde bitkisel süslemeler görülmektedir (Resim 3.140.-3.141.).

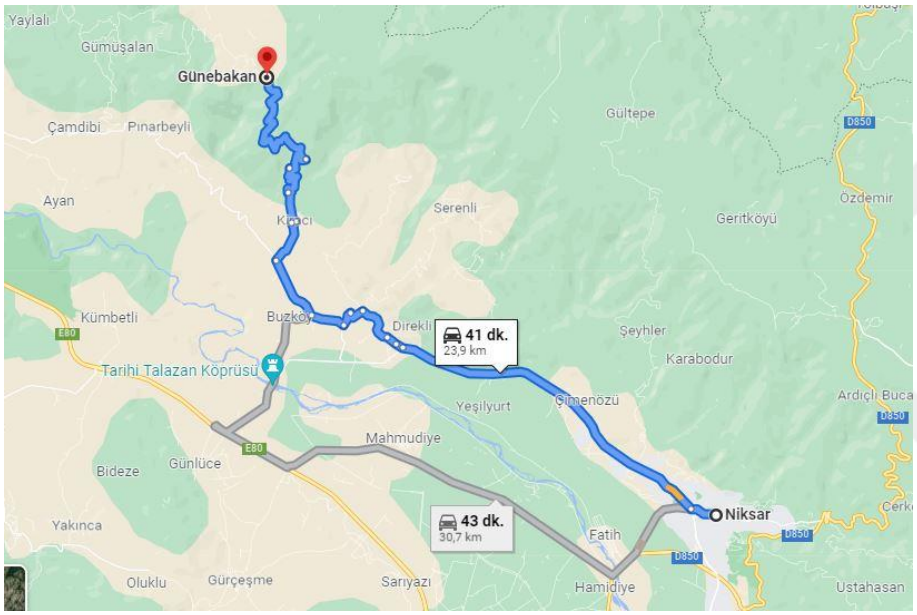

Şekil 3. 27. Günebakan Köyü (Google Harita)

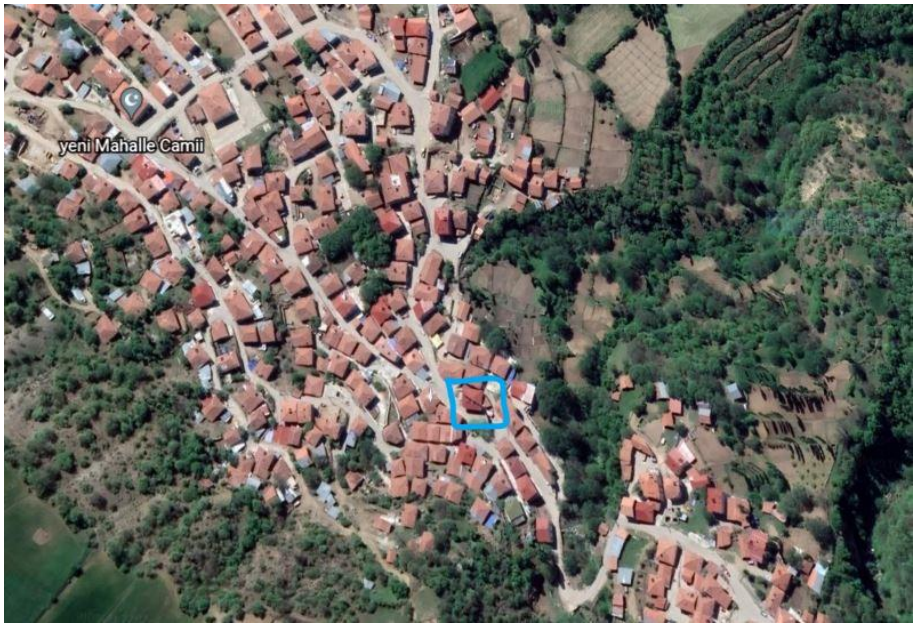

Şekil 3. 28. Günebakan Köyü Camisi (Google Earth)

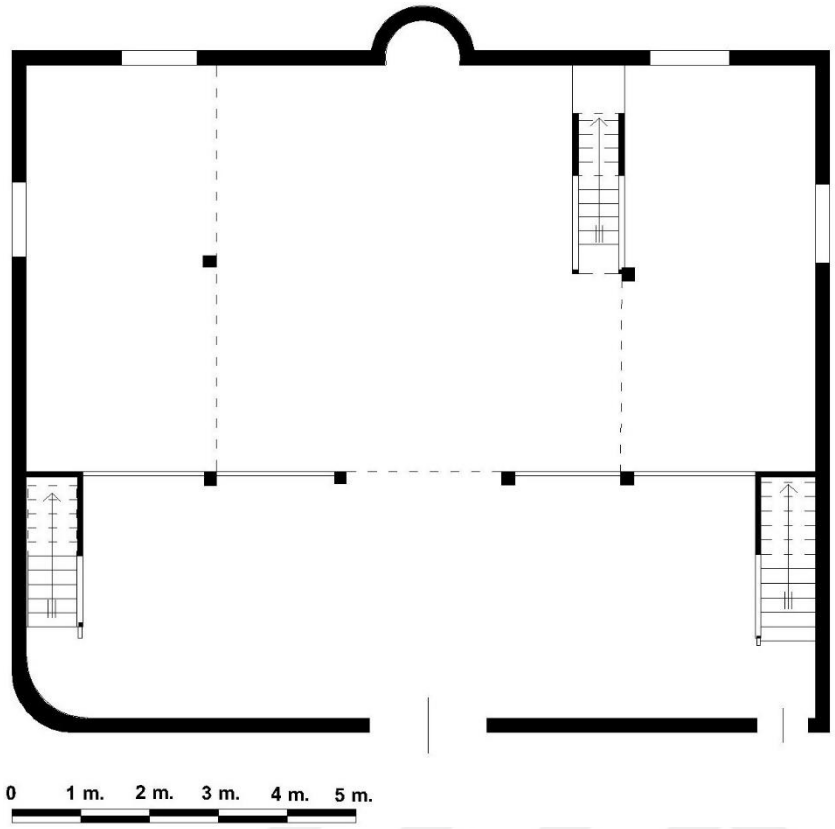

Çizim 3. 16 . Günebakan Köyü Camisi Planı.

Resim 3. 5. Günebakan (Alahtiyan) Köyü Camisi

Resim 3.133. Doğu Cephe

Resim 3.134. Güney Cephe

Resim 3.135. Güneydoğudan Görünüş

Resim 3.136. Kuzey Cephe

Resim 3.137. Batı Cephe

Resim 3.138. Harim

Resim 3.139. Harim-Minber

Resim 3.140. Mahfil Katı

Resim 3.141. Harim-Tavan

3.1.15. Halil Efendi Camisi

Yapı, Niksar İlçe merkezi Çepnibey Mahallesi'nde Halil Efendi Sokak ile Melikgazi Sokağı'nın kesiştiği noktada 459 ada, bir numaralı parselde yer almaktadır (Şekil 3.29./3.30./Resim 3.142.). Cami avlusuna kuzey cephede yer alan bahçe kapısından girilmektedir. Sokak ile avlu arasında kot farkı olduğundan avluya beş basamaklı merdivenle inilmektedir. Yapının kuzeyinde avlu duvarına bitişik vaziyette sonradan eklenmiş şadırvanı bulunmaktadır. Şadırvanın doğusunda bir adet mezar taşı mevcuttur (Resim 3.143.-3.144.). Akar ve Güneş (2002:234) mezar taşının Halil Efendi'ye ait olduğunu belirtmişlerdir. Ancak mezar taşı üzerinde yer alan kitabeden mezarın Derviş Mehmed Ağa'ya ait olduğu anlaşılmaktadır[24]. Caminin kuzeydoğusunda yakın dönemde inşa edilen tuvaletler yer almaktadır (Resim 3.145.).

Kitabesi bulunmayan yapının H.1082/M.1671 tarihli vakfiyesine (Tunca, 2000: 62) ve diğer arşiv belgelerine göre Halil Efendi tarafından yaptırıldığı anlaşılmaktadır[25]. Mevcut bilgilerden yola çıkarak caminin 1670 tarihinde yapıldığını söyleyebiliriz. Ancak yapı 1939 ile 1942 yıllarında gerçekleşen depremlerde büyük hasar görmüş ve 1945 yılında Vakıflar

[24] Mezar taşı üzerinde yer alan dört satırlık kitabesine göre;
-Merhum ve Mağfur
-Derviş Mehmed Ağa
-Ruhuna Fatiha
-Sene 1130

[25] 21 Temmuz 1857 tarihli başka bir kayıtta da Halil Efendi tarafından yaptırıldığı ifade edilmektedir (BOA, Cevdet Evkaf, Sıra No: 515, Gömlek No: 26025, 29 Zilkade 1273. Ayrıca Hurufat defterlerinde de aynı bilgiler geçmektedir (HD 559/560/561/562/569/1091/1121/1128/1131/1139/1140/1145/1146/1148/1149/1150/1151/1152/1154/1155). Bu defterlerde cami ile ilgili ilk kayıtlar H.1107/M.1696 yılında (HD 1140-356-20) tutulmuştur. Tespit ettiğimiz son kayıtlar ise H.1265/M.1849 (HD 560-65-39) tarihlidir.

Bölge Müdürlüğünü arşivinde yer alan bilgilere göre hayırsever Osman Özbek tarafından tamir ettirildiği anlaşılmaktadır.

Doğu-batı doğrultuda dikdörtgen planlı caminin kuzeybatı köşesinde tek şerefeli minaresi bulunmaktadır (Çizim 3.17.). Minare beden duvarına bitişik vaziyette olup kaidesi taş, gövdesi ahşap malzemedendir (Resim 3.146.). Minareye mahfilin kuzeybatı köşesinde yer alan tek kanatlı ahşap kapıdan çıkılmaktadır. Caminin kuzeyine sonradan küçük bir giriş mekânı eklenmiştir(Resim 3.147). Cami, içten düz ahşap tavan, dıştan kiremit kaplı kırma çatı ile örtülüdür. Eser, ahşap çatkı arası kerpiç dolgu malzemeden inşa edilmiştir.

Yapının güney cephesinde iki adet alt seviyede iki adet de üst seviyede olmak üzere dört adet düşey dikdörtgen ahşap pencere mevcuttur (Resim 3.148.). Kuzey cephede, iki adet alt sırada üç adet üst sırada olmak üzere beş adet düşey dikdörtgen pencere yer almaktadır (Resim 3.142., 3.146.). Doğu ve batı cephede ise alt ve üst sıra olmak üzere simetrik şekilde yerleştirilmiş ikişer pencere bulunmaktadır (Resim 3.148., 3.149.). Üst sıra pencereleri alt sıralara göre daha büyük boyutta yapılmıştır. Pencere açıklıkları dışında yapının cephelerinde herhangi bir hareketlilik görülmemektedir.

Doğu-batı doğrultuda dikdörtgen planlı harime kuzey cephede yer alan çift kanatlı ahşap kapıdan ve kuzeybatı köşede yer alan tek kanatlı ahşap kapıdan giriş yapılmaktadır (Resim 3.150.). Harimin kuzeyinde, doğu, batı ve kuzey duvarlarını birbirine bağlar vaziyette olan ve altı adet ahşap ayak tarafından taşınan kadınlar mahfili yer almaktadır (Resim 3.151.). Mahfili taşıyan ayaklar birbirine aynalı kemerlerle bağlı olup, doğu ve batı ucunda yer alan ayaklar duvara yarı gömülü vaziyettedir. Mahfil katına harimin kuzeybatı köşesinde yer alan “L” planlı on bir basamaklı ahşap merdivenle çıkılır (Resim 3.152.). Mahfilin mihrap ekseninde kalan orta kısmı harime doğru uzanmaktadır. Mahfilin güney kenarını ahşap korkuluk çevrelemektedir. Harimin kuzeydoğu köşesi sonradan kapatılarak imam odasına dönüştürülmüştür (Resim 3.151.) Harimin güney duvarı ortasına yarım daire planlı dışa taşkın mihrap nişi yerleştirilmiştir(Resim 3.153.). Mihrapta herhangi bir süsleme öğesi görülmemektedir. Mihrabın iki yanı yakın bir zamanda kahverengi yağlıboya ile boyanmıştır. Ahşap malzemeden yapılmış olan minber ve vaaz kürsüsü sade bir görünüşe sahiptir. Harimin üzeri düz ahşap tavanla örtülüdür (Resim 3.154.) Yapı içerisinde herhangi bir süsleme unsuru görülmemektedir.

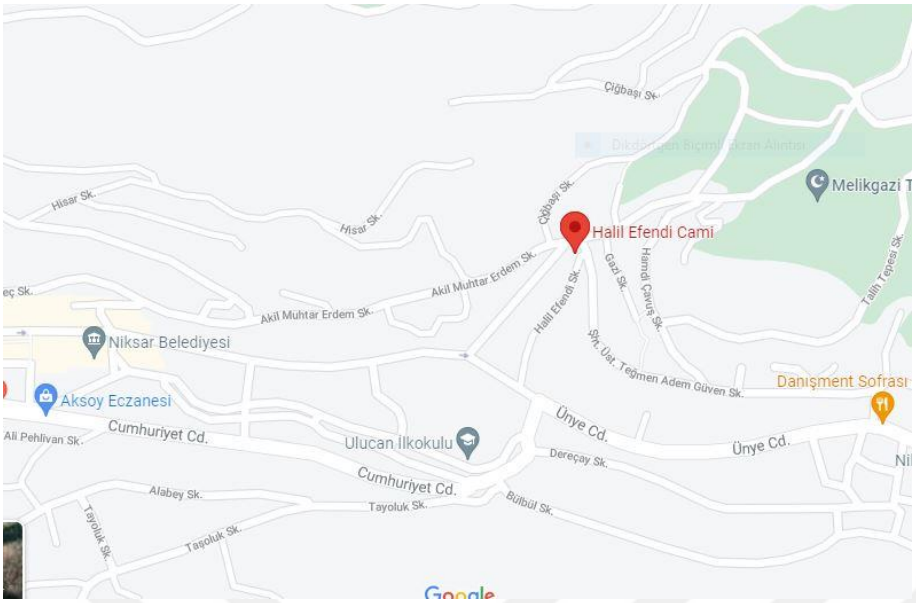

Şekil 3. 29. Halil Efendi Camisi (Google Harita)

Şekil 3. 30. Halil Efendi Camisi (Google Earth)

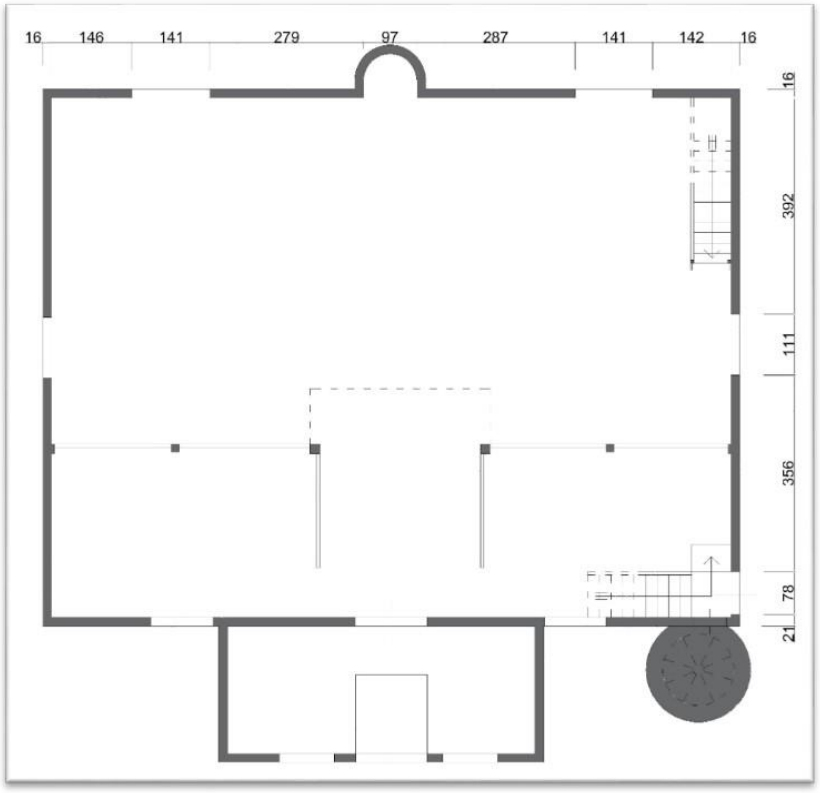

Çizim 3. 17. Halil Efendi Camisi Planı

Resim 3.6. Halil Efendi Camisi

Resim 3.142. Kuzeydoğudan Görünüş

Resim 3.143. Avlu-Şadırvan

Resim 3.144. Caminin Kuzeyindeki Mezar Taşı

Resim 3.145. Kuzeydoğu Köşe-Tuvaletler

Resim 3.146. Kuzeydoğu Köşe Minare

Resim 3.147. Hazırlık Mekânı

Resim 3.148. Güney ve Doğu Cepheler

Resim 3.149. Batı Cephe

Resim 3.150. Harim Kuzey-Giriş Kapısı

Resim 3.151. Halil Efendi Camisi

Resim 3.152. Mahfil Katına Çıkış

Resim 3.153. Harim-Mihrap ve Minber

Resim 3.154. Harim Tavanı

3.1.16. Han Camisi (Mehmed Ağa Han Mescidi)

Cami, Niksar İlçe merkezi Yusufşah Mahallesi'nde Aynalı Burç Mevkii'nde imar planına göre 215 ada 19 parsel üzerinde yer almaktadır (Şekil 3.31.). Hurufat defterlerinde geçen "*Kapan Han kurbunda*" ifadesi bize yapının yakınlarında bir han bulunduğunu işaret etmekle birlikte, söz konusu han günümüze ulaşmamıştır. Kitabesi bulunmayan yapının ne zaman ve kim tarafından yaptırıldığı kesin olarak bilinmemektedir.

Hurufat defterlerinde Han Cami ile ilgili 14 dosyada 27 kayıt tespit edilmiştir[26]. Söz konusu defterlerde Han Cami ile ilgili ilk kayıt 1121 numaralı defterde yer almaktadır[27]. H.1102/M.1690-1691'de tutulmuş olan bu kayıtta Mehmed Ağa Han Mescidi olarak isimlendirilen yapıya vaiz ataması yapılmıştır. Bu kayıttan hareketle yapının 1690 yılından önce inşa edildiği kesinlik kazanmıştır. Yine kayıtta geçen bilgilerden banisinin Mehmet Ağa bin Ömer olduğu anlaşılmaktadır[28].

Özel mülkiyette iken 2020 yılında Niksar Belediyesi tarafından kamulaştırılan cami, 2863 sayılı Kanunun 6.maddesi gereği 26.02.2015 tarih ve 1991 numaralı karar ile korunması gerekli kültür varlığı olarak tescil edilmiş olmasına rağmen, yakın zamana kadar ahır olarak kullanılmıştır. Halen kullanıma kapalı ve bakımsız durumda olan yapı, moloz taş malzemeyle yığma duvar tekniği ile inşa edilmiş olup, köşelerinde ve pencere sövelerinde düzgün kesme taş kullanılmıştır.

Cami, kuzey-güney dikdörtgen planlı harim mekânından ibarettir (Çizim 3.18.-Resim 3.155.). Eğimli bir arazi üzerinde yer alan yapının kuzey cephesi kot farkından dolayı toprağa yaslanmış haldedir (Resim 3.156). Güney cephe üst seviyede bir, güneybatı köşe alt seviyede bir ve doğu cephenin güney ucu üst seviyesinde bir adet mazgal olmak üzere toplam üç pencere yer almaktadır (Resim 3.155.).

Caminin giriş kapısı, batı duvarının kuzey ucundadır. Kuzey güney doğrultuda dikdörtgen planlı harime açılır (Resim 3.157.-3.158.). Harimin güney duvarı ortasında yer alan mihrap nişi yarım daire planlı olup, sade bir kavsaraya sahiptir (Resim 3.159.). Yapının üzeri beşik tonoz ile örtülüdür.

Tarihlendirme

Anaç (2016: 304), yapının Cin camisine plan ve malzeme açısından benzerliğinden yola çıkarak Danişmendli dönemine tarihlendirmiştir. Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivinde

[26] Def.Nu.: 559/569/1121//1131/1139/1140/1145/1146/1148/1149/1150/1151/1152/1155.
[27] HD 1121/35/18 numaralı kayıt "*Niksar'da merhûm Mehmed Ağa mescidinde yevmi sülüste yevmi 5 akçe ile vaiz Hüseyîn fevt olup yerine İbrâhim mutasarrıf iken ol dâhi fevt olup yerine Mehmed mahaldir deyu 'inâyet 1102".*
[28] HD-1152/11/22: "Niksar mevkinde Kapan Han kurbunda Mehmed Ağa bin Ömer nâm sahibü'l hayr binâ eylediği câmi'i şerîfte bâ muayyene hatîb olan Süleyman fevt mahlulünden li ebeveyn erkarındaşı Ahmed halifeye kadısı müftü zade Sanullah arzıyla tevcih buyruldu".

yer alan kayıtlarda29 ise bir çelişki söz konusudur. İlk kayıtta caminin tamir ve inşa edildiği belirtilirken, ikinci kayıtta müceddeden inşa edildiği ifade edilmiştir. Burada müceddeden kelimesi gelişigüzel bir şekilde ifade edilmiş olup burada yeniden inşadan ziyade bir tamir söz konusu olabilir. Çünkü yapıyı genel olarak incelediğimiz zaman Danişmendli dönemi yapısı olduğunu bildiğimiz Cin Camisi (M.1160) ile benzerlik göstermesinin yanında, duvar kalınlığı, malzeme ve pencere açıklıklarının küçük olması hususları göz önünde bulundurulduğunda 12.yüzyılda Danişmendli döneminde inşa edildiğini söyleyebiliriz.

Şekil 3. 31. Han Camisi (Google Earth)

[29] DH.MKT.Kutu:1908, *Gömlek:40 "Niksar Kazası'nda yeniden tamir ve inşa olunan Han camisinin ne suretle açıldığı ve padişahın ismi ile isimlendirilmesine müsaade istenildiği*".H-5-06-1309; İ..DH.. Kutu:1260-Gömlek: 98948 "*Niksar'da müceddeden inşa olunan han caminin hilafet penahiye izafetle tevsimi hakkında Niksar Kazası Meclis-i İdare Heyeti'nden gelen telgrafname*". H-10-06-1309.

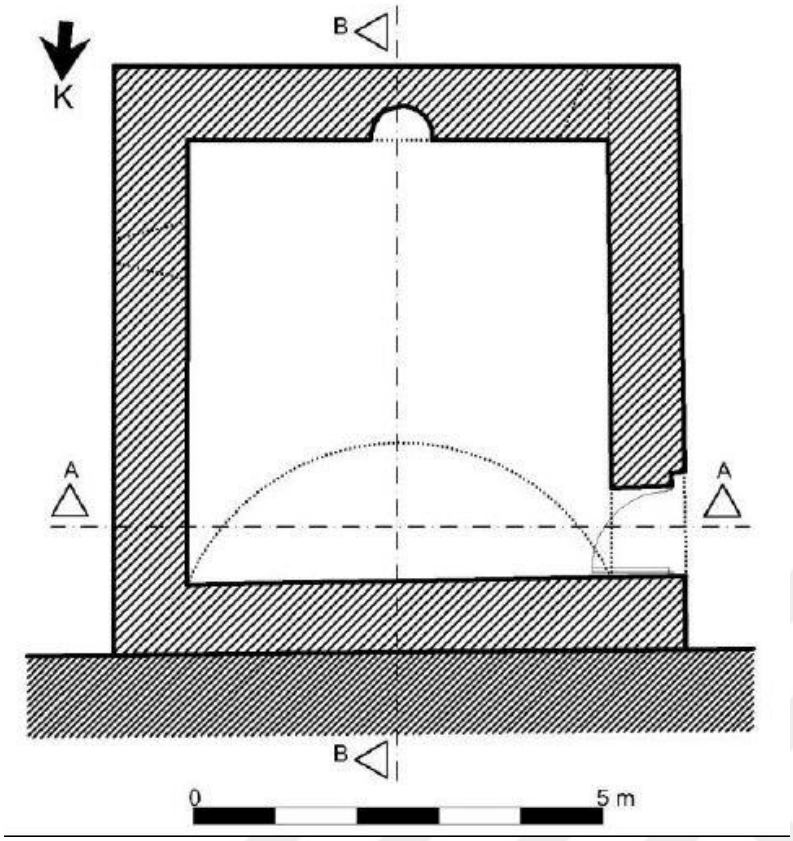

Çizim 3. 18. Han Camisi Planı (Mumcuoğlu, 2019:54)

Resim 3.7. Han Camisi

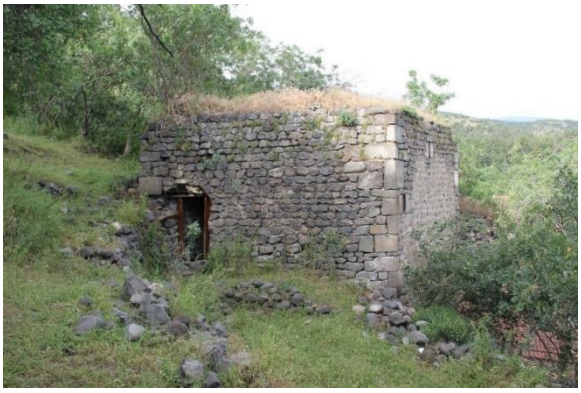

Resim 3.155. Güneybatıdan Genel Görünüş

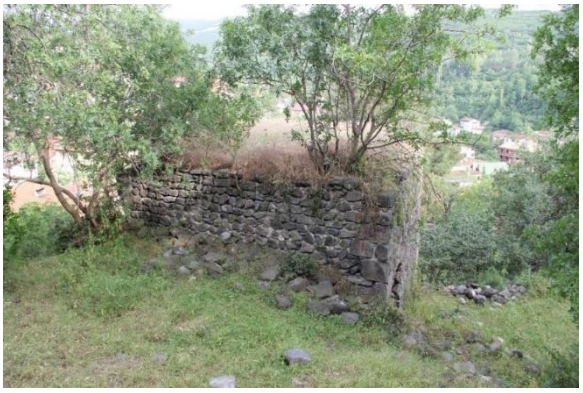

Resim 3.156. Kuzey Cephe

Resim 3.157. Batı Cephe-Giriş

Resim 3.158. Harim-Kuzey

Resim 3.159. Harim Güney

Resim 3.160. Harim-Doğu

3.1.17. Hanegah Camisi

Cami, Niksar İlçe merkezi Kültür Mahallesi'nde Ayvaz Yolu Mevkiinde 387 ada, 30 parsel üzerinde yer almaktadır (Şekil 3.32./3.33.). Kitabesi bulunmayan yapının beratında 1875 yılında açıldığı yazmaktadır. Hurufat Defterlerinde, Mustafa Fekiyye Mescidi, Hanegah Mescidi adlarıyla yedi dosyada 10 kayıtta adı geçmektedir. Söz konusu defterlerde bu yapı ile ilgili ilk kayıt 1131 numaralı defterde 69/100 numaralı kayıttır[30]. H.1130/M.1717-1718'de tutulmuş olan kayıt yapının inşa tarihinin 1717 yılından önce olduğunu göstermektedir. Yapı, 1148[31], 564, 569, 561, 559 numaralı defterlerde Mustafa Fekiyye Mescidi olarak, Yapı 2005 yılında Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından onarılmış olup günümüzde Niksar Müftülüğüne bağlı Kız Kuran Kursu olarak kullanılmaktadır. Avlusu bulunmayan caminin batısında sonradan yapılmış olan tuvaletler bulunmaktadır.

[30] HD 1131/69/100 numaralı kayıt "*Niksar'da Hanegah nam mevzide mescidde hasbi İmam Hacı Hasan fevtinden Mehmed'e kadısı Ahmet arzıyla 1130".*

[31] HD 1148/108/19 numaralı kayıt "Niksar *Hanegah Mahallesinde Mustafa Fekiyye mescidi şerifinde müceddeden minber vaizine izni hümayun hitabeti Şeyh Ahmed Arif'e naibi Derviş Kasım arzıyla…buyruldu Şevval 1155 (M.Kasım/Aralık 1742).*

Kuzey-güney doğrultuda dikdörtgen planlı caminin minaresi, batı duvarına bitişik vaziyettedir (Çizim 3.19.). Minareye mahfilin batı duvarından açılan tek kanatlı ahşap kapıdan çıkılmaktadır. Tek şerefeli yapılmış olan minarenin kaidesi taş malzemeden olup üç kademeli yükselmektedir. Minare kaidesi üzerine yerleştirilmiş H. 1246/M.1830/1831 tarihli bir mezar taşında "*Gençliğine doymadan muradına eremeyen Hacı Ahmet Oğlu*" ifadesi geçmekte olup taşın alt kısmı kırık olduğundan kitabenin devamında ne olduğu anlaşılamamaktadır. Hurufat defterlerinden 559 numaralı defterde 27 Şaban 1246 tarihinde tutulmuş belgede; "*Niksar'da Hanegah Mahallesinde Mustafa Fekiyye mescidi demekle ma'ruf cami şerifte ber vech-i hasbi imam olan Es-Seyyit İbrahim bila veled fevt mahlulünden ledi'l-imtihan istihkakı zahir ve nümayan olan es-seyyit Hafiz Ömer bin İbrahim'e naibi Es-Seyyid El-Hac Ahmed arzıyla merkuma tevcih buyruldu Ş 27 1246" yazmaktadır.* Kaide üzerinde yer alan mezar taşı ile 559 numaralı Hurufat defterindeki Hacı Ahmed adlı şahsın aynı kişi olabilir. Ayrıca mezar taşının kaideye yerleştirilmesinden dolayı minarenin 1830 yılından sonra eklendiğini veya onarım geçirdiğini düşünebiliriz. Kaide üzerinde ayrıca bir kitabe[32] ve dikdörtgen bordür içerisinde palmet ve rumi motifinden oluşan süsleme şeridi yer almaktadır (Resim 3.164). İki mezar taşı bulunması, önceden burada bir hazire olabileceğini düşündürmektedir. Minarenin gövdesi ahşap malzemeden yapılmış olup üzeri sivri bir külah ile örtülüdür (Resim 3.165.).

Eğimli bir arazi üzerine inşa edilen caminin kuzey cephede yer alan giriş kapısına çift yönlü yedişer basamaklı merdivenle çıkılmaktadır (Resim 3.161.). Bu cephede alt seviyede iki üst seviyede iki olmak üzere dört kare pencere bulunmaktadır. Güney cephede duvar iki kademeli olarak düzenlenmiştir. Mihrabın üzerinde enine dikdörtgen bir pencere yer almaktadır (Resim 3.162.). Doğu ve batı cephede üst seviyede birer adet boyuna dikdörtgen pencere vardır. Cami, içten düz ahşap tavan dıştan kiremit kaplı kırma çatı ile örtülüdür. Subasman seviyesine kadar moloz taş, üst kısımda ahşap çatkı arası kerpiç dolgu malzeme kullanılmış olup cepheler sıvalı vaziyettedir.

Kuzey-güney doğrultuda dikdörtgen planlı harime kuzey cephede yer alan çift kanatlı ahşap kapıdan girilmektedir (Resim 3.161.). Orijinal halini bilmediğimiz girişin üzerinde küçük bir sundurma yer alır. Harimin güney duvarı eksenine yarım daire planlı mihrap nişi

[32] İki satırlık kitabede;
-"*Min sene 95 sahibü'l hazel kabril umera*
- *yedi İbrahim bin Muhyiddin Ali"* yazmaktadır.

yerleştirilmiştir (Resim 3.163.). Mihrap üzerinde herhangi bir süsleme ögesi bulunmamaktadır. Günümüzde kuran kursu olarak kullanıldığı için minberi kaldırılmıştır. Mahfil, harimin kuzey duvarı boyunca uzanmakta olup dört ahşap direkle taşınmaktadır (Resim 3.166.). Mahfili taşıyan ayaklar birbirine aynalı kemerle bağlı olup, doğu ve batı ucunda yer alan ayaklar duvara yarı gömülü vaziyettedir. Mahfil katına harimin kuzeybatı köşesinde yer alan "L" planlı dokuz basamaklı ahşap merdivenle çıkılır. Mahfilin güney kenarı ahşap korkulukla çevrelenmektedir. Korkuluklar vazodan çıkan çiçek demetleri formundadır. Yapının üzeri düz ahşap tavanla örtülü olup, tavanın orta kısmanda kare çerçeve ile sınırlandırılmış alan içinde merkezinde sekiz kollu yıldız bulunan baklava dilimi şeklindeki alan bulunmaktadır (Resim 3.167.). Yıldızın etrafı ile baklava dilimi oluşturulan alan içerisi ışın demeti ile doldurulmuştur. Düz ahşap tavanın kare çerçeve ile sınırlandırılan orta kısmı dışındaki alanın üzeri yakın tarihlerde ahşap kaplama yapılmıştır.

Tarihleme

Hurufat defterinde H.1130/M.1717/1718'de tutulmuş olan kayıt yapının 1717 veya öncesinde inşa edildiğine kanıt oluşturmaktadır. Ancak yapının mevcut durumu itibariyle ahşap çatkı arası kerpiç dolgu malzemesi, duvarlarının ince yapılmış olması ve pencere açıklıklarının büyüklüğü gibi hususlar dikkate alındığında, beratta belirtilen 1875 tarihinin yapının inşa tarihi olduğunu söyleyebiliriz. 1530 tarihli tahrir defterinde Hanegah Zaviyesi adı ile bir yapının daha olduğu bilinmektedir (Bkz syf: 299). Bu zaviyeden kaldığını düşündüğümüz palmet ve lotus işlemeli iki taş bordür minare kaidesi üzerine bulunmaktadır. Bu durumda daha önce zaviyenin olduğu yere veya yakınlarına caminin inşa edildiği ve geç dönemde geçirmiş olduğu onarım sırasında minare kaidesine bordürlerin yerleştirildiği anlaşılmaktadır.

Şekil 3. 32. Hanegah Camisi (Google Harita)

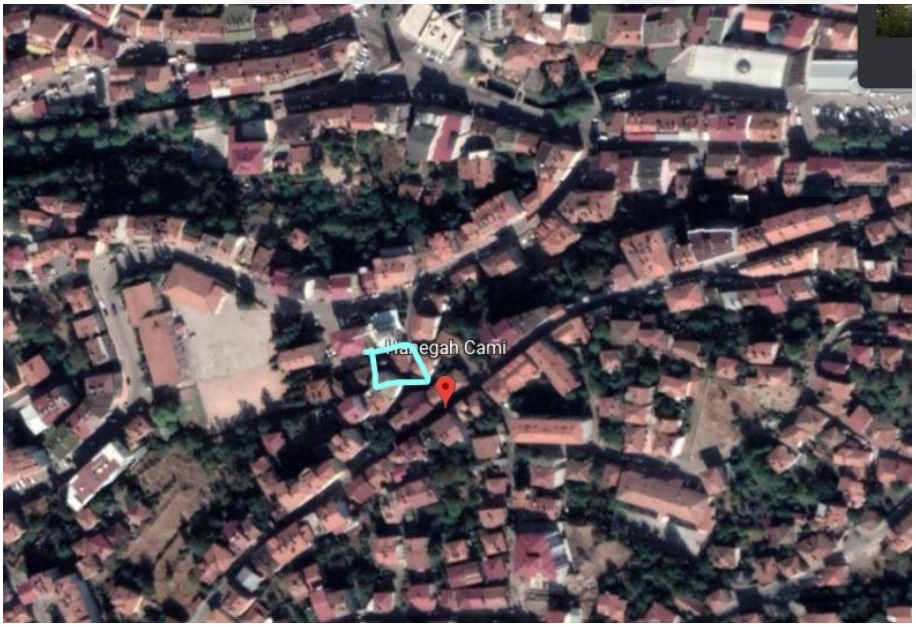

Şekil 3. 33. Hanegah Camisi (Google Earth)

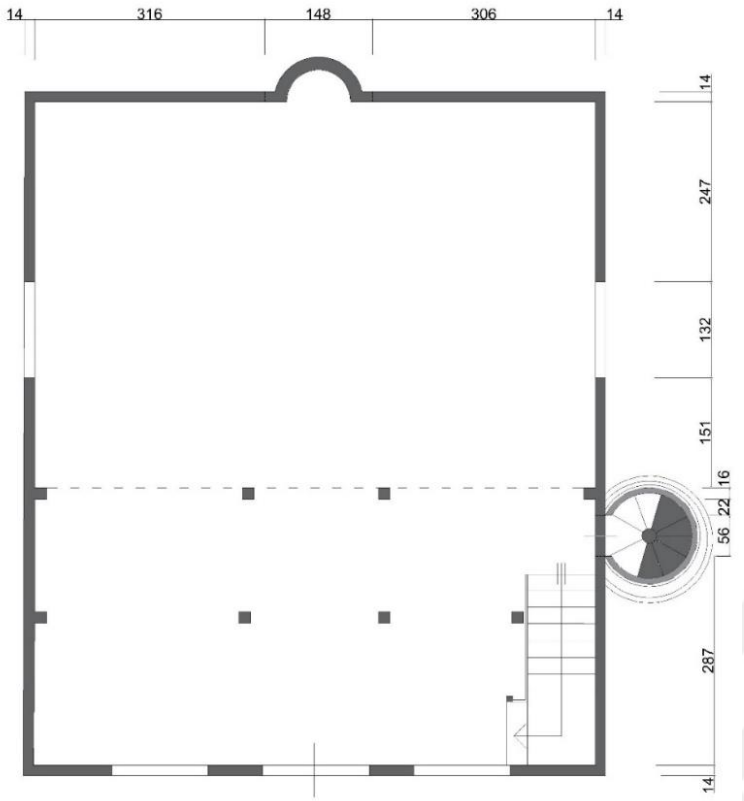

Çizim 3. 19. Hanegah Camisi Planı

Resim 3. 8. Hanegah Camisi

Resim 3.161. Kuzeyden Görünüş

Resim 3.162. Güneyden Görünüş

Resim 3.163. Harim-Mihrap Nişi

Resim 3.164. Minare-Palmet ve Rumi

Resim 3.165. Minare

Resim 3.166. Mahfil Katı

Resim 3.167. Tavan

3.1.18. Kale Camisi (Mescit)

Niksar Kalesi'nin, iç kale bölümünde 161 ada ve 46 numaralı parsel üzerinde yer alan ve inşa kitabesi bulunmayan yapının ne zaman ve kim tarafından yaptırıldığı kesin olarak bilinmemektedir (Şekil 3.34./Resim 3.168.). İç kale camisi olmasına rağmen, Boran tarafından hazırlanan "Anadolu'daki İç Kale Cami ve Mescidleri" kitabında (2001) yapı ile ilgili bilgi verilmemiştir. 1672 yılında Niksar'a gelen Evliya Çelebi (Dağlı-Kahraman, 2008:224), Kale Camisi'ni de görmüş ve yapının önceden kilise olduğunu daha sonra camiye çevrildiğini ifade etmiştir. Hurufat defterlerinde cami ile ilgili dokuz defterde 24 kayıt tespit edilmiştir[33]. Bu kayıtların sekizinde yapı mescit olarak yazılmıştır[34]. 1121 numaralı defterde yapı 131 numaralı sırada cami olarak, 354 numaralı sırada mescit olarak kayıt altına alınmıştır[35]. 1131 numaralı defterde 89 numaralı kayıtta yapı Fetih Cami olarak adlandırılmıştır[36]. Söz konusu defterlerde bu yapı ile ilgili ilk kayıt 1121 numaralı defterde 26 numaralı kayıttır[37]. H.1102/M.1691'de tutulmuş olan bu kayıt bize caminin inşa tarihinin 1690 tarihinden önce kullanımda olduğunu göstermektedir. Yapıya imam görevlendirilmesine ilişkin H.1207/M.1792 tarihli son kayıt[38] caminin bu tarihe kadar kullanıldığını göstermektedir.

Caminin günümüzde güneybatı, güneydoğu duvarlarının tamamı sağlam iken, kuzeydoğu ve kuzeybatı duvarlarının bir kısmı ayakta kalmıştır (Çizim 3.20./Resim 3.169.). Duvar izlerinden yapının güneydoğu kısmında başka mekânların olduğu anlaşılmaktadır (Resim 3.170.-3.171.). Kare planlı yapıya duvar üzerindeki izlerden anlaşıldığı kadarıyla kuzeybatı kısmında yer alan ancak günümüze ulaşmayan kapıdan girilmekteydi (Resim 3.172.). Yapının güneybatı duvarında yer alan mihrap yarım daire planlı derin bir nişten oluşmaktadır (Resim 3.173.). Zemini tamamen toprak olan yapının kaçak kazılara maruz kaldığı anlaşılmaktadır. Yapının üst örtüsü mevcut olmamakla birlikte duvar üzerindeki

---

[33] Def. Nu. :562/569/1121/1131/1139/1148/1149/1150/1152.
[34] Def Nu.: 1121/1131/1148.
[35] HD 1121/35/131 numaralı kayıt *"Niksar'da kal'e câmi'inde bir akçe ile imam Hüseyîn üzerinden Es-Seyyîd Ali alıp gadr etmekle ilga ricasına kadı Yusuf arzıyla buyruldu 1112 receb", HD 1121/35/354 numaralı kayıt "Niksar'da kale mescidinde nim akçe ile mü'ezzin Mehmed ref'inden Seyyid Hüseyîne 'inâyet".*
[36] HD 1131/69/89 numaralı kayıt "*Niksar dahilinde kale içinde Fetih camiinde bir akçe ile imam Mehmed fevtinden Hüseyîne dizdarı (silik) arzıyla 1130".*
[37] HD 1121/35/26 numaralı kayıt "*Niksar'da Kale Câmi'i şerîfinde bir akçe ile imam Seyyid Mehmed mutasarrıf olup tecdid ricasına beratı mûcibince zilkade 1102"*
[38] HD 564/7/8 numaralı kayıt "*Niksar'da Narin Kalesi derununda vaki Fetih Cami demekle maruf camide nim akçe ile imam olan Mehmet fevt mahlulünden oğlu Seyyid ……. ba berat tevcih buyuruldu yevmi 17 Şehr-i Rebi'ülahir 1207*"

izlerden pandantiflerle geçilen kubbe ile örtülü olduğu görülmektedir (Resim 3.174.). 20. Yüzyılın başlarına ait bir fotoğrafta mescidin kubbesinin büyük oranda varlığını koruduğunu görebilmekteyiz (Cumont ve Cumont, 1906:263)-(Resim 3.175.). Yapıda gerçekleştirilecek bilimsel bir kazı ile daha fazla bilgiye ulaşmak mümkündür. Genel olarak moloz taş malzemeyle inşa edilen caminin duvarları üzerinde yer alan ve kubbenin oturduğu kemerler tuğla malzemedendir.

Tarihleme

Yapının tarihlendirilmesi ile ilgili farklı görüşler bulunmaktadır. Parlak (2016: 126), yapıda kullanılan duvar örgüsünün benzerinin Yağıbasan Medresesi ve Kale Hamamı'nda olduğunu ileri sürerek 12. yüzyılda inşa edilmiş olabileceğini ifade etmiştir. Mumcuoğlu (2019: 99) herhangi bir açıklama yapmadan, caminin 14.-15.yy da yapılmış olabileceğini belirtmiştir. Evliya Çelebi'de geçen Kale Camisi'nin bu yapı olup olmadığı konusunda kesin bir bilgiye sahip değiliz. Hurufat defterlerinde geçen fetih camisi ibaresinden yapının daha önceden kilise olarak kullanıldığı ve kalenin fethinden sonra bu şekilde isimlendirildiği anlaşılabilir. Yapıda kullanılan moloz taş malzeme Niksar'daki yapılarda 12.yüzyıldan başlayarak 16.yüzyıla kadar hemen her dönemde kullanılmış olup bu bakımdan malzeme tek başına tarihlemede yeterli değildir. Duvar kalınlığı açısından değerlendirdiğimizde ise Cin Camisi (1160) ve Yağıbasan Medresesi (12.yy) gibi yapılarla yakın ölçülerdedir. Yapıda kullanılan pandantif geçiş sistemi ise bize iki seçenek sunmaktadır. Birincisi yapının Bizans döneminde kilise olarak inşa edilmiş olması ve Danişmendliler'in şehri fethetmesiyle kilisenin camiye çevrilmesi, ikincisi ise pandantifin Osmanlı'da sistemli ve yaygın bir şekilde görüldüğü 15.yüzyılın ikinci yarısında, yani 1473 yılında yapılan Otlukbeli Savaşı'nın ardından Niksar'ın Osmanlı topraklarına katıldığı dönemde inşa edilmiş olabileceği hususudur. Ancak yapının mihrabının bulunduğu yön ile Niksar Ulu Camisi, Cin Camisi ve Halil Efendi Camisi'ni karşılaştırdığımızda mihrap yönleri arasında 30-32 derecelik büyük bir açı farkı ortaya çıkmaktadır (Şekil 3.34). Bu durum Bizans döneminde inşa edilen bir yapının camiye çevrilerek mihrap eklendiği ve son halini Türk döneminde aldığı akla yatkın hale gelmektedir. Hurufat defterlerinde fetih camisi ibaresi de bu düşüncemizi desteklemektedir.

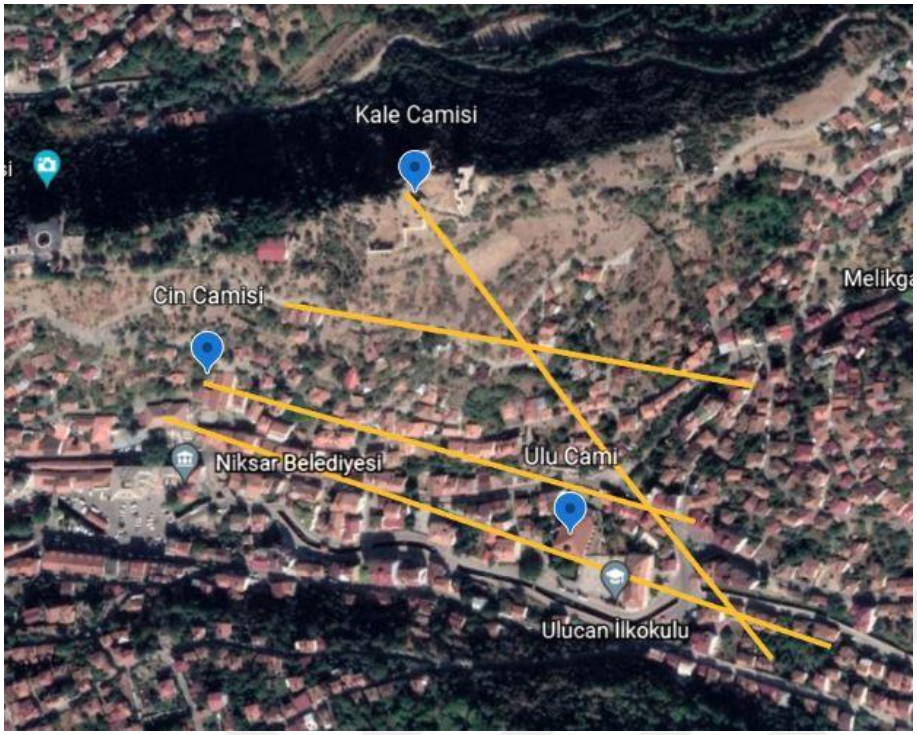

Şekil 3. 34. Kale Camisi (Google Earth)

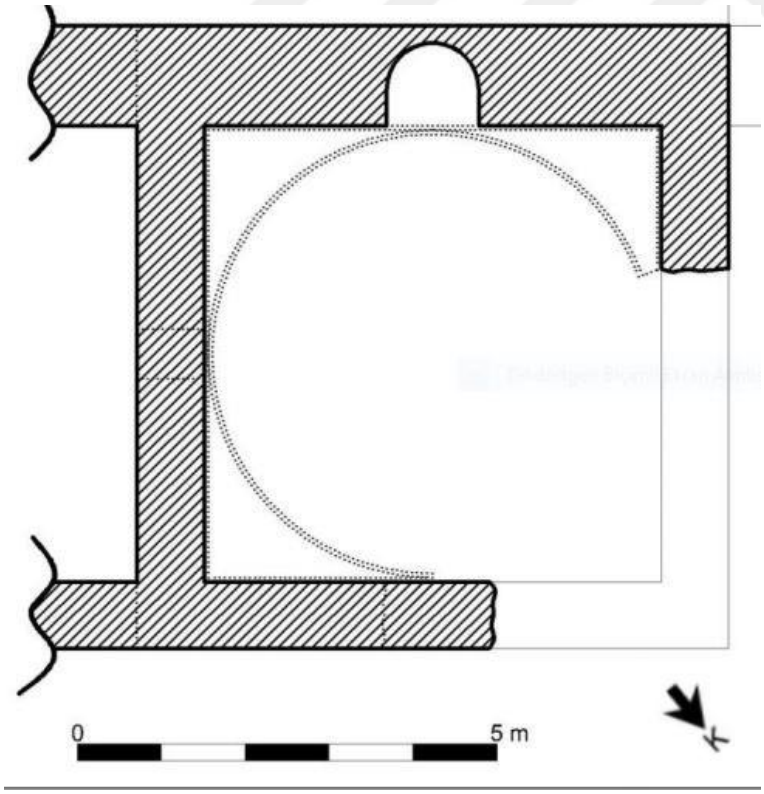

Çizim 3. 20. Kale Mescidi Planı (Mumcuoğlu, 2019:100)[39]

[39] Çizim ölçüleri doğru olmakla birlikte yön okunun yanlış verildiği görüldüğünden, yön oku düzeltilmiştir.

Resim 3. 9. Kale Camisi (Mescit)

Resim 3.168. Havadan-Kale Camisi Konumu (NBA)

Resim 3.169. Kuzey Batıdan Görünüş

Resim 3.170. Güneydoğudan Görünüş

Resim 3.171. Güneyden Görünüş

Resim 3.172. Batıdan Görünüş

Resim 3.173. Harim-Mihrap Nişi

Resim 3.174. Kubbeye Geçiş Sistemi

Resim 3.175. Mescidin Güney Doğudan Görünüşü (F.Cumant ve E.Cumont'dan)

3.1.19. Niksar Ulu Camisi (Melik Gazi Cami, Bey Cami, Câmi-i Kebir, Çepni Beyzâde Hasan Bey Camisi)

Yapı, Niksar ilçe merkezi Çepnibey Mahallesi, Fatih Sultan Mehmet Caddesi'nin güney kenarında 295 ada ve 28 numaralı parsel üzerinde yer almaktadır (Şekil 3.35.). Cami, Evliyâ Çelebi Seyahatnamesinde (2010:767-768) Melik Gazi Camisi, yerel kaynaklarda Bey Camisi, Câmi-i Kebir, Çepni Beyzâde Hasan Bey Camisi olarak isimlendirilmektedir (Şahin, 1999:103; Karahan, 1976). Evliya Çelebi (Dağlı ve Kahraman, 2008:224) cami ile ilgili olarak; "*beş- altı basamak taş merdiven ile inilen uzunlamasına yapılmış eski bir fetih camisi olmasının yanı sıra minaresinin sürahi biçiminde, uzun ince görünümüyle benzeri olmadığından ve şerefesinin etrafındaki demir şebekeden*" bahseder.

Kim tarafından yaptırıldığı ve inşa tarihi net olarak bilinmeyen yapı için farklı tarihlendirmeler söz konusudur. Gabriel (1934:122), sözlü gelenekten yola çıkarak caminin M.1146 yılında Çepnizâde Hasan Bey tarafından yaptırıldığını ifade etmiştir. Cantay (1976:31), ilk çalışmasında yapının Yağıbasan'ın hükümdarlık yıllarında (1142-1164) yapılmış olabileceğini belirterek Danişmendli dönemi eseri olduğunu aktarmıştır. Daha sonraki çalışmasında ise yapının mimari ve süsleme özellikleri açısından değerlendirildiğinde 13.yüzyılın 3.yarısına tarihlemiştir (Cantay, 1980:364). Çal (1989:16-17), Cantay'ın çalışmasının bir kısmına katılmakla birlikte arşiv fotoğrafları ve belgelerden yola çıkarak yapının farklı dönemlerde onarım geçirdiğini ifade etmiş ve yapının ilk olarak 12.yy da Danişmendli döneminde yapılmış olması gerektiğini bildirmiştir. Denknalbant (2013:16), önceki çalışmaları ayrıntılı bir şekilde aktararak ve bazılarına eleştiride bulunarak, yapının mimari ve süsleme özelliklerinden yola çıkarak ilk olarak 13. yüzyılda

inşa edilmiş olabileceğini ifade etmiştir. Parla (2015:431). ise, yapının çok birimli mekân düzeni içerisinde yer alması gerektiğini, mihrabın 13.yy özellikleri gösterdiğini ancak sonradan yapılmış olabileceğini, M.1165 tarihli vakfiyede yapının adının geçmesi gibi özelliklerinden dolayı yapının Nizameddin Yağıbasan döneminde 1145 yılında yapıldığını ileri sürmüştür.

Hurufat Defterlerindeki kayıtlarda yapı, Bey Camisi ve Câmi-i Kebir olarak iki farklı isimle yazılmıştır. Bey Camisi adıyla 11 defterde toplam 44 kayıtta yapının adı geçmektedir[40]. Söz konusu defterlerde bu yapı ile ilgili ilk kayıt 1121 numaralı defterde 35/54 numaralı kayıt olup H.1103/M.1692'de tutulmuştur[41]. Câmi-i Kebir adıyla ise 14 defterde 41 kayıt tespit edilmiştir[42]. Bu kayıtlardan en erken tarihli olanı 1121 numaralı defterde yer alan 35/2 sıra numaralı H.1102/M.1690/1691'de tutulan kayıttır[43]. Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivinde Bey Camisi ve Câmi-i Kebir olarak iki farklı şekilde tarama yaptık. Bey Camisi ile ilgili 13 belge, Câmi-i Kebir ile ilgili olarak 12 belge tespit ettik[44]. Belgeler içerisinde en erken tarihlisi H.1087/M.1676 tarihli olup, Bey Camisi olarak kaydedilmiştir[45]. H.560/M.1164-1165 tarihli Danişmend Gazi Vakfiyesinde geçen "*Ayâti Cami ve Danişmend Gazi evlâdının mütevelli olduğu Bey Camii kurbünde Ayâti bahçesi"* (Akar ve Güneş, 2002:80) cümlesinden Bey Camisinin 1165 tarihinden daha önce yapıldığını anlamaktayız. Ayrıca Danişmend-nâme'de Melik Yağıbasan'ın imar faaliyetlerinden, Melik Danişmend döneminden kalan harabe mescid ve medreselerin tamir

[40] Def. Nu.: 563, 1121, 1128, 1131, 1140, 1145, 1148, 1150, 1551, 1152, 1555.
[41] HD 1121/35/54 numaralı kayıt "*Niksar'da Bey camisinde Cuma günleri aşırhan Mehmed mutasarrıf olup tecdid Ca 1103".*
[42] Def. Nu.: 563, 569, 1091, 1121, 1128, 1131, 1140, 1145, 1146, 1148, 1149, 1150, 1154, 115.
[43] HD 1121/35/2 numaralı kayıt "*Niksar'da câmi'i kebirin terki himmet ve kusuru yoğken ahardan (...) alıp ibkarımla? kadısı Osman arzıyla sene 1102".*
[44] Bey Camisi ile ilgili olarak faydalandığımız defterler; Fon: AE.SMST.II., Kutu:5, Gömlek:470; Fon: AE.SMST.III., Kutu:51, Gömlek:3690; Fon: C..EV.., Kutu:59, Gömlek:2919; Fon: AE.SMMD.IV, Kutu:84, Gömlek:10072; Fon: AE.SMST.III., Kutu:91, Gömlek:6875; Fon: İ..ŞD.., Kutu:115, Gömlek:6917; Fon: BEO, Kutu:351, Gömlek:26303; Fon: C..EV.., Kutu:394, Gömlek:19972; Fon: C..EV.., Kutu:424, Gömlek:21452; Fon: BEO, Kutu:394, Gömlek:19972; Fon: DH.MKT., Kutu:1929, Gömlek: 62; Fon: DH.MKT., Kutu:1950, Gömlek: 106; Fon: DH.MKT., Kutu:1974, Gömlek: 67.Câmi-i Kebir adı ile tespit ettiğimiz belgeler; Fon: Fon: İE.EV.., Kutu:10, Gömlek: 1197; Fon: İE.EV.., Kutu:23, Gömlek: 2753; Fon: AE.SSÜL.II., Kutu:27, Gömlek: 2697; İE.EV.., Kutu:27, Gömlek: 3109; İE.EV.., Kutu:30, Gömlek: 3471; Fon: AE.SMST.II., Kutu:33, Gömlek: 3269; Fon: İE.EV.., Kutu:61, Gömlek: 6622; Fon: AE.SMMD.IV., Kutu:87, Gömlek: 10380; Fon: AE.SMST.III., Kutu:91, Gömlek: 6833; Fon: AE.SMST.III., Kutu:91, Gömlek: 6876; Fon: AE.SAMD.III., Kutu:140, Gömlek: 13559; Fon: AE.SMHD.I.., Kutu:234, Gömlek: 18757; Fon: AE.SMHD.I.., Kutu:235, Gömlek: 18911.
[45] Fon: C..EV.., Kutu: 424, Gömlek: 21452 numaralı belgenin özeti "*Niksar'da Bey Camii Vakfı'ndan muayyen vazife ile devirhanlık cihetinin tevcihi H.29/02/1087".*

edildiğinden bahsedilmektedir (Demir, 2004:273-274.). Bu bilgiler ışığında bu caminin de Yağıbasan döneminde tamir ettirildiği düşünülebilir (Solmaz, 2001:280-281).

Günümüze kadar birçok kez onarım geçirdiği anlaşılan cami kuzey-güney doğrultuda dikdörtgen planlıdır (Çizim 3.21./Resim 3.176.-3.177.). Yapının batı cephesinde üst sırada altı boyuna dikdörtgen şeklinde pencere ve orta aksa yakın noktada yuvarlak kemerli bir giriş kapısı bulunmaktadır (Resim 3.178.-3.179.). Giriş kapısına dört basamaklı taş merdivenle çıkılmaktadır (Resim 3.180.). Giriş kapısının kuzeyinde yapının yüksekliğince uzanan çokgen bir kaide üzerinde tuğla malzemeden yapılmış minaresi mevcuttur. Niksar Belediyesi arşivinden aldığımız fotoğrafta minarenin gövde kısmının yıkıldığı, sadece kaide ve gövdeden çok az bir kısmın kaldığı görülmektedir (Resim 3.181.) Batı cephede duvarı desteklemek amacıyla yapılmış farklı boyutlarda beş kütlesel ayak yer almaktadır. Güney cephede ise mihrap beden duvarı yüksekliğince dışa taşkın tutulmuştur (Resim 3.182.). Bu cephede dört alt sırada dört üst sırada olmak üzere sekiz pencere vardır (Resim 3.183./3.184.3.185.). Pencerelerden alt sıradakilerden cephenin batı ucundaki haricindeki üç pencere sivri kemerli olup, batı ucundaki dikdörtgendir. Üst sırada yer alan pencereler de dikdörtgen olup daha küçük formdadır. Güneybatı köşede silindirik formda yukarı doğru daralan bir ayak ve mihrap duvarının iki yanında üst pencere hizası seviyesine kadar yükseltilmiş kütlesel iki ayak bulunmaktadır (Resim 3.178./3.183.). Yapının doğu cephesinde üst sırada dört çörten ve altı dikdörtgen pencere mevcuttur (Resim 3.186.). Cephenin ön kısmında altı asimetrik kesitli kütlesel ayak bulunmaktadır. Doğu cephenin yarısından çoğu toprağa gömülü vaziyettedir. Cephe duvarı, kuzey köşeden pahlanarak kuzey duvarı ile birleşir. Kuzey cephede yedi ahşap direk ile taşınan bir sundurma ile son cemaat yeri oluşturulmuştur (Resim 3.187.-3.188.). Cephede dikkat çeken unsur olan taçkapı orta eksenden sağa kaydırılmış vaziyettedir. Taç kapının iki yanında taş malzemeden yapılmış mihrabiye yarım daire planlı ve üst kısmı yuvarlak kemerlidir. Solda yer alan mihrabiyenin yanında sivri kemerli pencere bulunmaktadır. Taçkapının iki yanı seki ile yükseltilmiştir. Cantay'ın görüşüne göre; Son cemaat yerinin yan kısımlarının duvar ile kapatılmış olması yapının avlulu bir cami olduğuna işarettir (Cantay, 1980:365). 1939 depreminde büyük zarar gören caminin, Erol Yurdakul tarafından 1969-1971 yılları arasında yazıldığını düşündüğümüz raporda, gövdesi ve külahı yıkılan minarenin uygun malzeme ile yapıldığına, son cemaat yerinin sol mihrap nişinin olduğu kısmın toprak altından çıkarıldığına değinilmiştir. İncelediğimiz eski fotoğraflarda da yapının onarımdan önce doğu ve kuzey kısımlarının toprak seviyesinin altında kaldığı görülmektedir (Resim 3.189.-

3.190.) Bu fotoğraflarda solda yer alan mihrabiyenin önünde önceden bir duvar olduğu da anlaşılmaktadır. Ayrıca yine fotoğraflardan yapının kuzeyinde bulunan yol üzerindeki çeşme seviyesine kadar toprak dolgunun olduğu ve çeşmenin batı yanında bir ev bulunduğu görülmektedir.

Taçkapı cephe boyunca yükselmekte olup iki bordür ile üç yandan kapıyı kuşatmaktadır (Resim 3.191.). En dıştaki bordür merkezde altı kollu yıldızın kollarından geçmelerle çıkan geometrik motifler ile doldurulmuştur. İkinci bordür ise gamalı haç motifi ile bezenmiştir. Eğimli ince bir bordür ile kapı ve alınlık kısmına geçiş yapılmaktadır. Bu bordürde dört kollu zencerek motifi yer almaktadır. Kapı iki yekpare söve üzerinde 11 geçmeli taş ile oluşturulmuş basık kemer ile örtülüdür. Kapı sövesinin yan yüzlerinde, kemer başlangıç noktalarının altında çiçek formunda silindirik yapılmış iki konsol bulunmaktadır. Kemerin hemen üzerinde merkezde on iki kollu yıldızın kollarından gelişen iki rozet yer almaktadır. Alınlık kısmında yer alan kitabeliği yatay dikdörtgen olup üst kısmı dilimli kemerlidir. Kitabelik alanı içerisinde günümüzde herhangi bir yazı bulunmamaktadır. Ancak eski fotoğraflardan kitabe bölümünde II. Abdülhamit' in tuğrası ve Kur'an-ı Kerim'den 4.surenin 103.ayetinin son bölümü olduğu görülmektedir. Ayrıca bu fotoğraflarda taç kapının dış bordürünün en üst noktasında H.1317/M.1899/1900 tarihi yer almaktadır (Cantay, 1980:366-367 / Resim 3.192.). Kitabeliğin etrafındaki alan ise altı ve yedi kollu yıldızların kollarından çıkan geometrik motifler yan ve alttan kuşatmakta, kemer başlangıç noktasından, kemer üst noktasına kadar olan alan ise palmet ve kıvrım dallarından oluşan bitkisel bezeme ile doldurulmuştur (Resim 3.191.-3.192.).

Yapının harim kısmına çift kanatlı ahşap kapıdan altı basamaklı taş merdivenle girilir (Resim 3.193.). Mihraba dik beş sahınlı harimin orta sahnı daha geniş ve yüksek tutulmuştur (Çizim 3.21./Resim 3.194.). Orta sahnın mihrap önü bölümü ve kuzeyden üçüncü bölümü (müezzin mahfili) kubbe ile örtülüdür (Resim 3.195./3.196./3.197.). Kubbeye geçiş iki bölümde de pandantif ile sağlanmıştır. Mihrap önü kubbe kasnağı dıştan onikigen olup üç sıra tuğla bir sıra taş olmak üzere almaşıktır. Dikdörtgen formda sivri kemerli dört pencere açıklığı simetrik şekilde konumlandırılmış olup mihrap önünü aydınlatmaktadır. Kuzeyden itibaren üçüncü birim olan müezzin mahfili taş bir seki ile yükseltilmiş olup günümüzde dıştan ahşap ile kaplanmıştır (Resim 3.194.). Eski fotoğraflardan mahfilin üst katınında olduğu ve mihrap yönünde yarım daire şeklinde çıkıntı yaptığı anlaşılmaktadır (Resim 3.198.). Bu bölümün üzeri kubbe ile örtülü olup kubbeye geçiş pandantif ile sağlanmıştır.

Kubbe kasnağında simetrik yerleştirilmiş dikdörtgen, üst kısmı sivri kemerle sonlanan dört alçı şebekeli pencere açıklığı bulunmakta iken günümüzde bu kısım dıştan kırma çatı içerisine alınmıştır. Yapının diğer bölümleri ise çapraz tonoz ile kapatılmıştır. Üst örtü kare kesitli 24 ayak ile taşınmaktadır (Resim 3.199.). Ayaklar vasıtası ile mekân 35 bölüme ayrılmıştır. Ayaklar sivri kemerler ile birbirine bağlanmıştır. Ayak, kemer ve kubbe üzerinde yer alan kalemişi süslemelerin 19.yy da yapıldığını ve dönem dönem geçirdiği onarımlarla süslemelerinin yok olduğu anlaşılmaktadır. Harimin batı duvarında mahfil hizasında ahşap merdivenle çıkılan minare kapısı bulunmaktadır (Resim 3.200.). Kapıya dönel bir ahşap merdiven ile çıkılır. Aynı duvar üzerinde caminin diğer kapısı bulunmaktadır. Bu kapıya da çift yönlü ahşap merdiven ile ulaşılır (Resim 3.201.).

Mihrap, iki renkli taş malzemeden yapılmış olup dört bordür ile çerçevelenmiştir (Resim 3.202.-3.203.). Bordürlerden en dışta yer alan daha enli olup üst kısmında kitabe kuşağı içerisinde İhlas suresi yazılmıştır. Dıştan içe doğru iki bordür, onikigen yıldızlar ile içteki bordür ise altıgen yıldız ile bezenmiştir. Dördüncü bordür diğer bordürlerden daha ince bir kuşak olup mihrap yönünde eğimlidir. Bu bordürde ikili örgü motifi bulunmaktadır. Mihrabın iki yanında geçme motifli sütunce ve üzerinde kıvrık dallar ve palmet kompozisyonu ile bezenmiş sütunce başlığı yer almaktadır. Sutünce geçme, sutünce başlıkları ile palmet ve kıvrım dallarından oluşur. Mihrap nişi beş kenarlı olup on kollu yıldızdan ve bu yıldızların birbirine kollar aracılığı ile birleşmesiyel ortaya çıkan geometrik kompozisyon ile kaplanmıştır. Mihrap nişinin alt orta kısmında bir mihrap nişi daha bulunmaktadır. Bu niş yarım daire olup, istiridye kavsara ve dilimli bir kemere sahiptir. Mihrabın üst kısmı beş sıra mukarnaslı kavsara ile sonlanmaktadır. Kavsaranın her bir bölümü istiridye görümüne sahiptir. Alınlık kısmı kazayağı motifi ile bezenmiş olup simetrik iki kabarası vardır. Kabaralar tahribata uğradığı için üzerindeki motifler anlaşılamamıştır. Mihrabın üzerindeki alan geç dönemde yapılmış kalemişi süslemeler ile bezenmiştir. Ayrıca mihrabın üst kısmında yatay dikdörtgen forma kalemişi ile sınırlandırılmış levha içerisinde "Kullema dehale aleyha zekeriyye'l-mihrap" yazısı yer almakta iken günümüze ulaşamamıştır (Resim 3.202.). Minber 1970 tarihinde yapılan onarımda yeniden yapılmıştır (Resim 1.204.-3.205.).

Ergin, Güçlü ve Uz'dan aktaran Cantay, Niksar'ın deprem kuşağı üzerinde yer almasından dolayı yapının birçok kez tahribata uğradığını belirterek, 13.yüzyılda

(1236,1251,1254,1268) dört deprem yaşadığını ve 1268 depreminin iki yüzyılın en ağırı olduğunu söylemiştir (Cantay, 1980:368).

Niksar Belediyesi Arşivinden temin ettiğimiz eski fotoğraflar incelenmiş olup fotoğrafların birinde yer alan taş üzerine kazınarak yazılmış "Sene 1121" tarihi dikkat çekmektedir(Resim 3.206.). Fotoğraf yakın çekim olduğu için günümüzde yeri tespit edilememiştir. M. 1709/1710 yılına denk gelen bu tarihin yapının onarımı ile ilgili olabileceği düşünülmektedir.

Caminin taç kapısı üzerindeki günümüze ulaşamamış kitabesine göre H.1317/M.1899/1900 II. Abdülhamid zamanında onarım görmüştür. Yaptığımız arşiv araştırmasında ise caminin onarımı ile ilgili H.1309/ M. 1892 tarihli dört belgeye, H.1311/ 1894 tarihli bir belgeye ulaşılmıştır. 1892 tarihli belgede "Namaz kılınamayacak kadar harap olan Bey Cami Kebir'in tamiri için lazım olan seksen altı bin yedi yüz kırk sekiz kuruşdan, yirmi bin kuruşun mahalleli tarafından karşılandığı, kalan paranın ise Evkaf-ı Hûmayun hazinesi tarafından ödenip ödenemeyeceği sorulmuş ve cevaben Evkaf-ı Hûmayun tarafından yapılması istenilen caminin görevlilerinden başka geliri olmadığı için ve başka bir vakıftan gelir aktarmanın şeriat bakımından ve nizamen caiz olmadığı için talep edilen paranın sağlanamayacağı belirtilmiş, ancak yazı ile bildirilmiş olan caminin uzun zamandan beri var olduğu ve eserin halk tarafından da kullanılmaya ihtiyaç duyulmasından dolayı, tamir ücretinin tamamının halk tarafından karşılanmasının mümkün olamayacağından dolayı buyruk padişahtan ulaştığı halde bazı benzer durumlarda padişahın vakfından ödenmek üzere gerekli olan tamiratı Evkaf-ı Hümayun Nezareti'ne yerel yönetimin bildirmesi ve keşif defterine gerekli belgeleri iliştirmesi takdim kılındı. Emir ve ferman hak sahibi olan kimsenindir. 11 Recep 1309[46]" yazmaktadır. Belgede eserin tamiri için gerekli olan para ve paranın nasıl karşılanacağı bilgisi yer almaktadır. Yapı ile ilgili olarak da 1892 yılında namaz kılınamayacak kadar harap olduğu bilgisini edinmekteyiz.

Danişmend-name'de belirtilmiş olan imar faaliyetleri ve Danişmend Gazi Vakfiyesinde yapının adının geçmesi, Danişmendliler tarafından Niksar'ın fethinden hemen sonra bir Ulu Cami yapılmış olması gerektiğini düşündürmektedir. Aynı zamanda mimari özelliklerini ve duvar izlerini eski fotoğraflar ve raporlar eşliğinde incelediğimizde bazı

[46] B.O.A. İ..ŞD.. 115/6917.

araştırmacıların savunduğu yapının tek bir dönemde yapılmış olması mümkün görünmemektedir. Biz de Çal ve Parla'nın görüşlerine katılarak yapının ilk olarak 12.yüzyıl'da Danişmendliler döneminde inşa edilmiş olduğunu düşünmekteyiz. Yapının taç kapı ve mihrabı üzerinde yer alan süslemelerdeki üslup farkının ise II.Abdülhamid döneminde gerçekleştirilen onarım sonucu oluştuğunu değerlendirmekteyiz.

Caminin beden duvarları moloz taş malzemeden, kubbeye geçiş ve kubbe tuğladan, taç kapı ve cephe köşeleri kesme taştandır. Üst örtü sistemi orijinalinde toprak düz dam iken günümüzde kırma çatı ile örtülü olup kiremit kaplıdır.

Şekil 3. 35. Niksar Ulu Camisi (Google Earth)

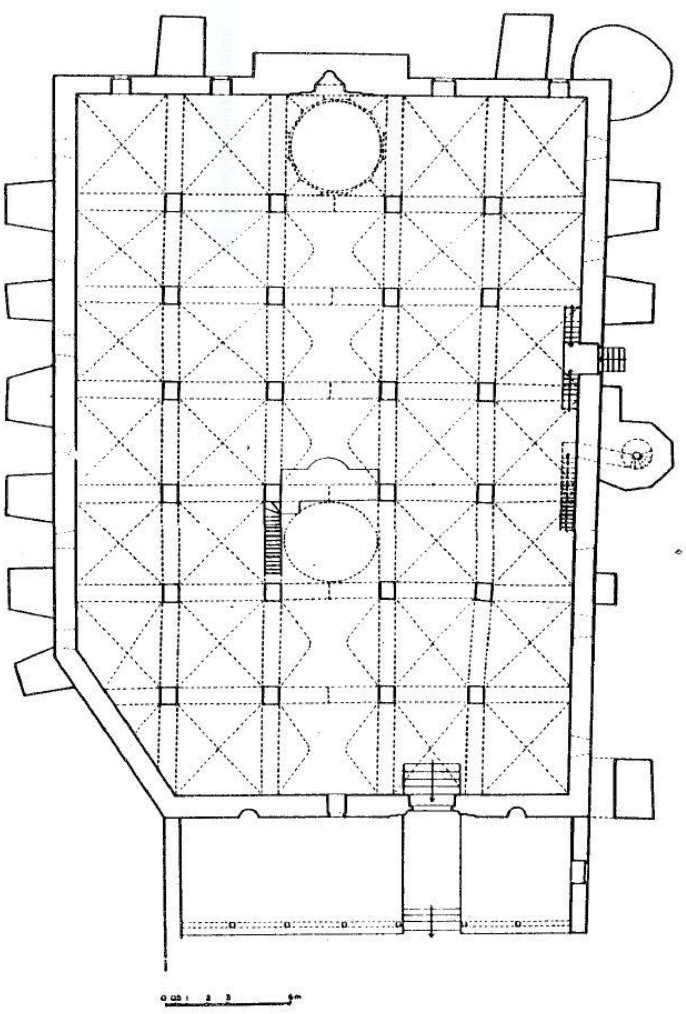

Çizim 3. 21. Niksar Ulu Camisi Planı (Çal, 1989:18)

Resim 3.10. Niksar Ulu Camisi

Resim 3.176. Güneyden Genel Görünüş

Resim 3.177. Kuzeyden Genel Görünüş

Resim 3.178. Batı Cephenin Güneyi

Resim 3.179. Batı Cephenin Kuzeyi

Resim 3.180. Batı Girişi

Resim 3.181. Minare

Resim 3.182. Minare (VGMA)

Resim 3.183. Güney Cephe

Resim 3.184. Güney Cephe

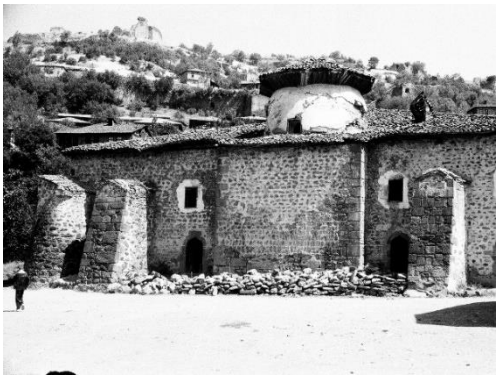

Resim 3.185. Güney Cephe Onarım Öncesi (VGMA)

Resim 3.186. Doğu Cephe

Resim 3.187. Kuzey Cephe

Resim 3.188. Son Cemaat Yeri

Resim 3.189. Kuzey Cephe Onarım Öncesi (VGMA)

Resim 3.190. Kuzey Cephe Onarım Öncesi (VGMA)

Resim 3.191. Taçkapı

Resim 3.192. Taçkapı-Onarım Girişi Öncesi (VGMA)

Resim 3.193.Harim

Resim 3.194. Harim-Orta Sahın

Resim 3.195. Mihrap Önü Kubbesi

Resim 3.196. Mahfil Bölümü Kubbe

Resim 3.197. Mahfil Bölümü Kubbe (VGMA)

Resim 3.198. Harim Onarım Öncesi (VGMA)

Resim 3.199. Harim-Kuzeybatı Köşeden

Resim 3.200. Harimden Minareye Çıkış

Resim 3.201. Harim Batı Giriş Kapısı (VGMA)

Resim 3.202. Mihrap

Resim 3.203. Mihrap Onarım Öncesi (VGMA)

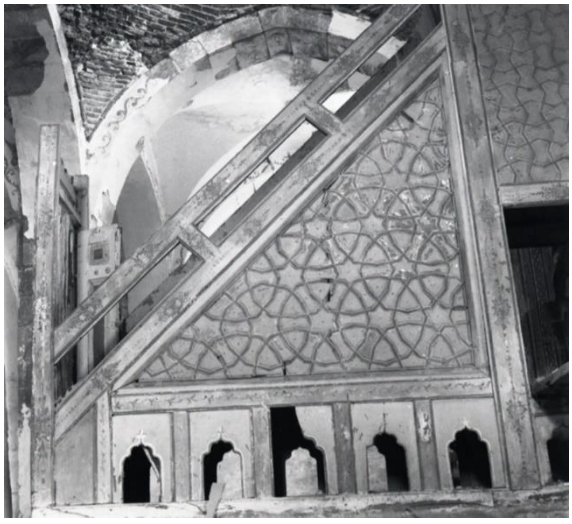

Resim 3.204. Minber (VGMA)

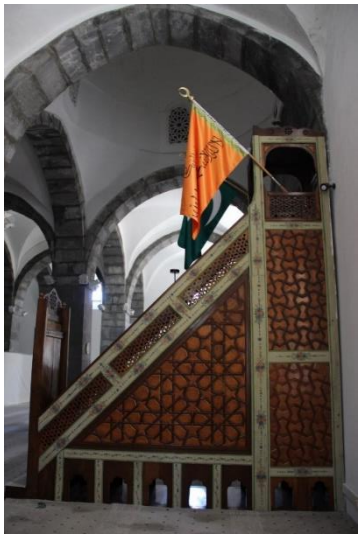

Resim 3.205. Minber

Resim 3.206. Yeri Tespit Edilemeyen Taş (NBA)

3.1.20. Osmaniye Köyü Camisi

Köy, Niksar İlçe merkezinin güneydoğusunda bulunmakta olup, ilçe merkezine 34 km uzaklıktadır. Kitabesi bulunmayan caminin beratında 1950 tarihinde Zihni Özmet tarafından yapıldığı bilgisi yer almaktadır. Arşiv kayıtlarında caminin adı geçmemektedir.

Cami, kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planlıdır (Çizim 3.22./Resim 3.207.). Yapının kuzey cephesi alt katta iki üst katta iki olmak üzere dört penceresi bulunmaktadır (Resim 3.208.). Üst kat pencereleri boyuna dikdörtgen ve simetrik bir düzende iken alt katta yer alan pencerelerin farklı boyutlara sahip olduğu görülmektedir. Kuzey cephede bulunan cami giriş kapısı mihrap ekseninin batısına kaydırılmış vaziyettedir. Batı cephede iki pencere bulunmaktadır (Resim 3.209.). Ayrıca batı duvarının güney ucu bitişiğinde kare bir kaide üzerine oturtulmuş minaresi yer almaktadır. Tek şerefeli düzenlenmiş olan minareye giriş kaidenin kuzey duvarında yer alan kapıdan sağlanmaktadır. Güney cephede yer alan mihrap yarım daire şeklinde cepheden taşkın yapılmıştır (Resim 3.210.). Mihrabın iki yanında birer penceresi bulunmaktadır. Doğu cephede ise diğer cephelerden farklı olarak pencereler bitişik yapılmıştır.

Yapıya, çift kanatlı ahşap kapıdan girilmektedir (Resim 3.211.). Giriş kapısının üzerinde küçük bir sundurma bulunmaktadır. Kapı, doğu-batı doğrultuda uzanan son cemaat yerine açılmaktadır (Resim 3.212.). Bu mekânın doğu kısmı camekân bir malzeme ile bölünerek Kur'an kursu olarak kullanılmaya devam etmektedir (Resim 3.213.). Batı kısmında ise mahfile çıkışı sağlayan bir merdiveni bulunmaktadır (Resim 3.212.). Merdivenin yan kısmında bulunan kapı küçük bir bölüme açılır. Günümüzde bu mekânda caminin ses sistemi bulunmaktadır. Son cemaat yerinin güney duvarında yer alan kapı harime açılmaktadır (Resim 3.214.). Doğu-batı doğrultuda dikdörtgen planlı harim kısmının

güney duvarında yarım daire nişli mihrabı bulunmaktadır (Resim 3.215.). Mihrap duvarı ahşap çıta ile kaplı olduğu için herhangi bir süsleme görülmemektedir. Mihrabın iki yanında yer alan seki köşelerde yer alan minber ve vaaz kürsüsüne kadar uzanmaktadır. Ahşap malzemeden yapılmış olan minberi ve vaaz küsüsü oldukça sade bir görünüşe sahiptir.

Mahfil katına, dokuz basamaklı düz bir ahşap merdiven ile çıkılmaktadır (Resim 3.216.). Merdivenin kenarında sonradan kapatılan bir kapı bulunmaktadır. Daha önce ki minareye girişin buradan sağlandığı anlaşılmaktadır. Mahfil, harimin kuzey duvarı boyunca uzanmakta olup dört ahşap direkle taşınmaktadır. Direklerden doğu ve batı ucunda olanlar duvara yarı gömülü vaziyettedir. Mahfilin mihrap ekseninde kalan orta kısmı harime doğru yarım daire şeklinde uzanmaktadır (Resim 3.217.). Mahfilin güney kenarını ahşap korkuluk çevrelemektedir. Korkuluklar ikişer sıra halinde zıt kutuplara bakan "s" kıvrımlar ile delme tekniğinde düzenlenmiştir.

Yapının duvarları ahşap çatkı arası kerpit dolgu malzeme ile inşa edilmiş olup, yakın zamanda içten ve dıştan çimento harcıyla sıvanmıştır.

Harimin üzeri düz ahşap tavanlı olup, orta kısmında kare bir çerçeve içerisinde dairesel bir göbek yer almaktadır (Resim 3.218.).

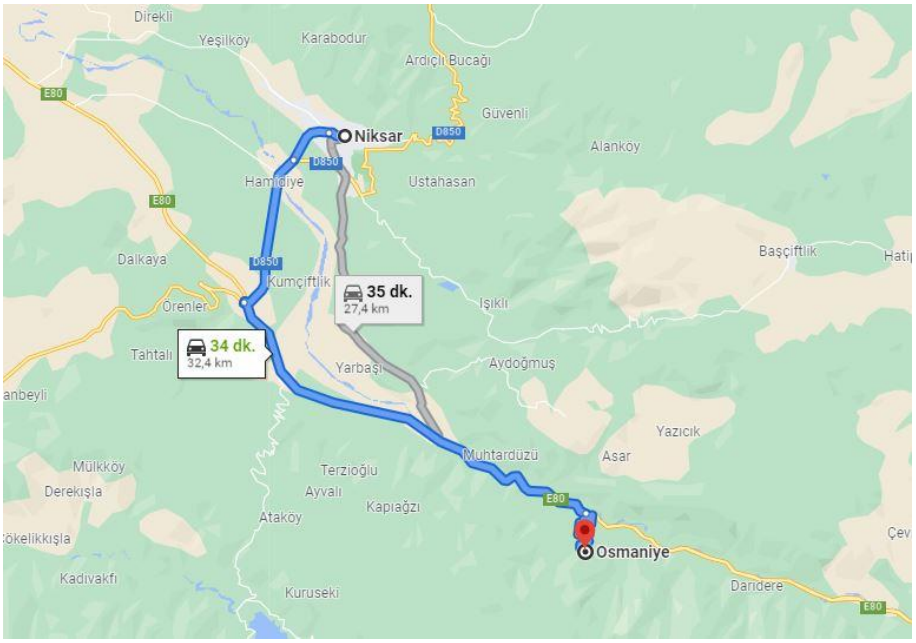

Şekil 3. 36. Osmaniye Köyü (Google Harita)

Şekil 3. 37. Osmaniye Köyü Camisi (Google Earth)

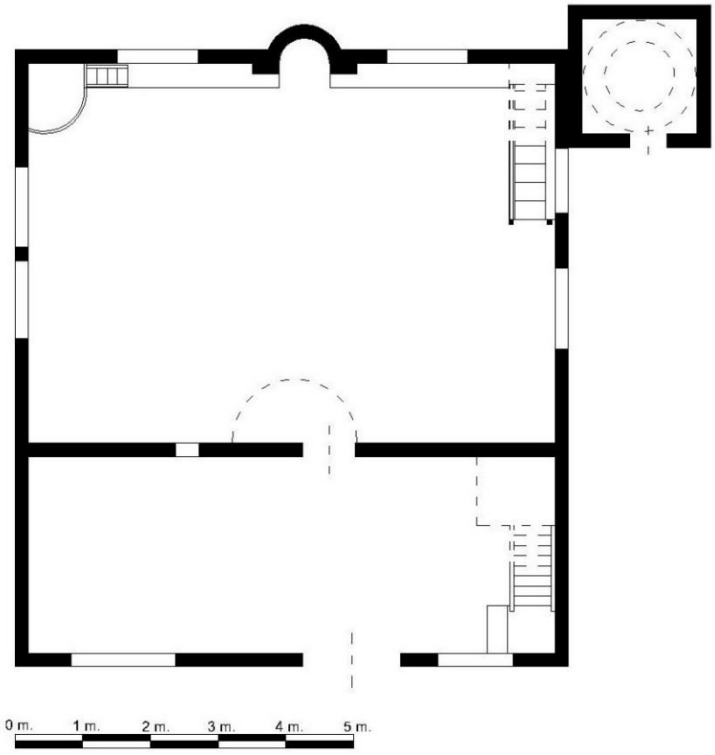

Çizim 3. 22. Osmaniye Köyü Camisi Planı

Resim 3.11. Osmaniye Köyü Camisi

Resim 3.207. Kuzeyden Genel Görünüş

Resim 3.208. Kuzey Cephe

Resim 3.209. Batı Cephe

Resim 3.210. Güney Cephe

Resim 3.211. Son Cemaat Yerine Giriş Kapısı

Resim 3.212. Son Cemaat Yeri-Mahfile Çıkış

Resim 3.213. Son Cemaat Yeri Doğu

Resim 3.214. Harim Kuzey

Resim 3.215. Harim

Resim 3.216. Mahfil

Resim 3.217. Mahfil

Resim 3.218. Harim Tavan

3.1.21. Özalan Kasabası Kadir Koca Camisi

Niksar ilçe merkezine 36 km uzaklıkta yer alan önceden Olukalan köyü iken daha sonra Özviran köyü ile birleşerek Özalan Kasabası adını almıştır (Şekil 3.38.). Arşiv belgelerinde yapı adına rastlanmamıştır. Cami Olukalan mahallesinde 137 ada ve altı numaralı parsel üzerinde yer almaktadır. Caminin kitabesi bulunmamakla birlikte güney cephesinde mermer levha üzerine birinci yapım tarihi 1818, ikinci yapım tarihi 1947 yazılmıştır. Mevcut yapı cami beratına göre 1947 yılında Cemal Gümüş tarafından yapılmış

ve Kültür ve Turizm Bakanlığı, Sivas Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun 04.06.2014 tarihli ve 1562 karar numarasıyla ile tescil edilmiştir. Kütük Defterinde yapanın ve yaptıranın adı Cemal Gümüş olarak kaydedilmesine rağmen yapı "Kadir Koca Cami" olarak isimlendirilmiştir. Tescilde de aynı isimle kaydedilmiştir.

Kuzey-güney yönünde eğimli bir arazi üzerinde yer alan cami çantı tekniği ile yapılmıştır (Çizim 3.23./Resim 3.219.). Kareye yakın dikdörtgen planlı olan caminin minaresi bulunmamaktadır. Güney cephede alt sırada iki adet kare pencere, üst sırada üç adet boyuna dikdörtgen pencere açıklığı yer almakta olup, cephenin üst kat kısmına sonradan betonarme baca eklenmiştir (Resim 3.219.). Bu cephede zemin seviyesinde betonarme ile dar bir seki oluşturulmuştur. Cephe, kat silme ve dikmeleri ile belirginleştirilmiştir. Kuzey cephede alt sırada bir pencere açıklığı bulunmaktadır. Batı cephede bodruma giriş kapısı ile alt sırada iki pencere üst sırada iki pencere olmak üzere dört pencere açıklığı bulunmaktadır (Resim 3.220.) Doğu cephede sonradan eklenmiş bir giriş mekânı yer alır (Resim 3.221.). Alt sırada bir giriş kapısı, üst sırada iki pencere açıklığından oluşmaktadır. Sonradan eklenen mekândan dolayı sadece bir pencere görünmektedir. (Resim 3.221.).

Doğu cephenin güney duvarında yer alan giriş kapısından abdesthane bölümüne girilmektedir. Bu bölümün doğu duvarında musluklar, batı duvarında yapıya giriş kapısı ve iki yanında ayakkabılık kısmı yer almaktadır. Doğu cephenin batı duvarında yer alan kapı son cemaat yerine açılır (Resim 3.222.). Son cemaat yeri doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlıdır. Bu mekânın batı kısmında kapı ve mahfile çıkış merdiveni bulunmakta olup kapı sonradan kapatılmıştır. Harime, güneyde yer alan tek kanatlı ahşap kapıdan geçilmektedir (Resim 3.223.). Harim bölümü oldukça sadedir (Resim 3.224.). Mihrap, minber ve vaaz kürsüsü günümüze ulaşamamıştır. Ancak mihrap kitabesi mahfil merdiveninin süpürgelik kısmında bulunmuştur. Ahşap malzemeden yapılmış olan kitabenin okunuşu: "Küllema dahale aleyha zekeriyye'l mihrab sene 1321" yazılıdır (Resim 3.225.). Kitabeden 1903-1904 yılları arasında mihrabın yapıldığı ya da onarım geçirdiğini anlayabiliriz. Harimin kuzeyinde, girişin iki yanında kare planlı seki oluşturulmuştur (Resim 3.226.). Harim iki ahşap direk ile taşınmaktadır.

Mahfile son cemaat yerinin batı duvarında yer alan on basamaklı merdiven ile çıkılmaktadır (Resim 3.222.). Mahfil, harimin kuzey duvarı boyunca ve harimin iki yanına

doğru “U” şeklinde uzanmaktadır (Resim 3.226-3.227.). Dört ayakla taşınan mahfilin ayaklarından ikisi duvara gömülü vaziyettedir.

Harimin üzeri içten çıtalı düz ahşap tavan, dıştan kırma çatı ile örtülüdür (Resim 3.228.). Ahşap tavanda göbek bulunmamaktadır. Camide sade olup süsleme görülmemektedir.

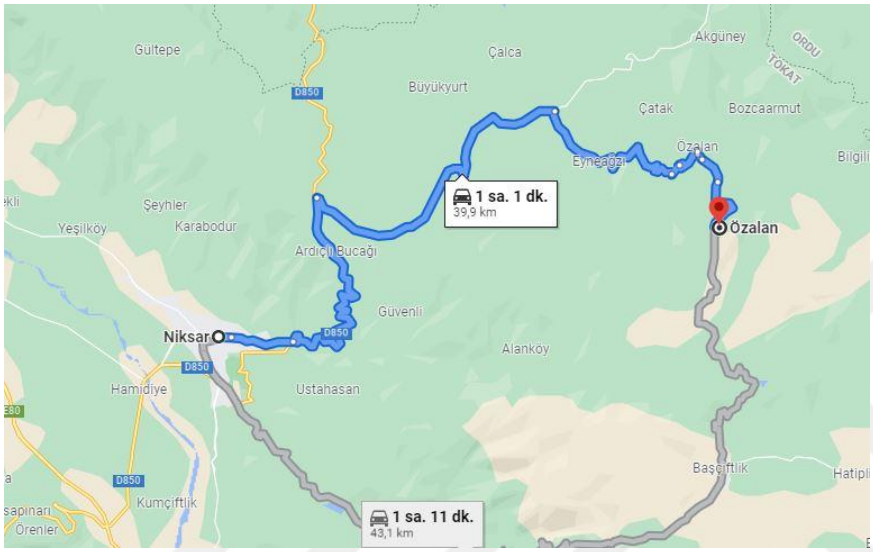

Şekil 3.38. Özalan Kasabası Kadir Koca Camisi (Google Harita)

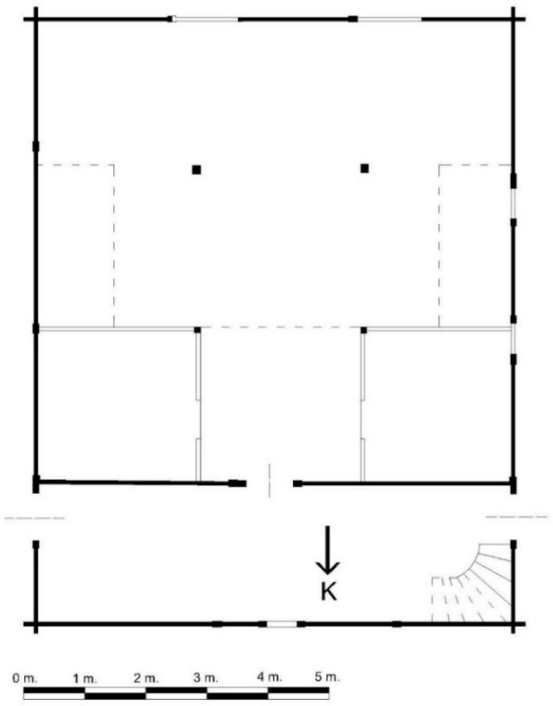

Çizim 3.23. Özalan Kasabası Kadir Koca Camisi Planı

Resim 3.12. Özalan Kasabası Kadir Koca Camisi

Resim 3.219. Güney Cepheden Genel Görünüş

Resim 3.220. Batı Cephe

Resim 3.221. Doğu Cephe

Resim 3.222. Son Cemaat Yeri-Mahfile Çıkış

Resim 3.223. Harim Giriş Kapısı

Resim 3.224. Harim Kuzeydoğu Köşeden

Resim 3.225. Mihrap Kitabesi

Resim 3.226.Harimin Kuzeyi

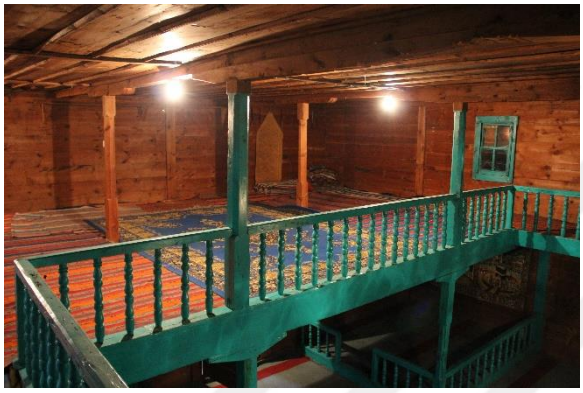

Resim 3.227. Mahfil Katı

Resim 3.228.Harimin Tavanı

3.1.22. Yalıköy (Hosaf/Karakuş) Camisi

Yapı, Niksar ilçe merkezine 36 km uzaklıkta Yalıköy' de 123 Ada ve beş numaralı parsel üzerinde yer almaktadır. Köyün adı Hosaf ve Karakuş olarak da geçmektedir. 1530 tarihli, 387 numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Karaman ve Rûm Defterinde köyün adı Hosaf (Osaf) Mezra'ası olarak geçmektedir[47]. 1840 yılında köyün adı Hosaf olarak geçmekte iken 1844 yılında Susaf olarak kaydedilmiştir (Gümüşsoy, 2002:9). Daha sonraki kayıtlarda Karakuş nahiyesi olarak geçmektedir (İçişleri Bakanlığı,1968:320). Caminin beratında 1959 yılında Hasan Güzel tarafından yapıldığı belirtilmiştir. Minberin batı aynalığında yer alan kazınarak yazılmış olan "Ali İnce 15/12/1959" ibaresi yaptıranın bu kişi olabileceğini düşündürüyor. Hurufat defterlerinde ve diğer arşiv belgelerinde yapı ile ilgili bir kayda ulaşamadık. Mevcut yapı Sivas Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulunun 20/02/2018 tarihli ve 4853 sayılı kararı ile tescillenmiştir.

[47] 387 numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Karaman ve Rûm Defteri (937/1530) II, s.134-135.

Kare planlı olan caminin zemini taşlar üzerine oturtulmuş kütüklerden çantı tekniği ile yapılmıştır (Çizim 3.18./ Resim 3.229.). Düz bir arazi üzerine yapılan caminin taş zemini harç ile sıvanmış olup yakın bir zamanda zemin etrafına 80 santim genişliğinde 10 santim yüksekliğinde bir beton parkur eklenerek zeminden yükseltilmiştir. Kuzey cephede yer alan giriş kapısına üç basamaklı ahşap merdiven ile çıkılmaktadır. Kapının önünde bir sundurması olup üzeri kırma çatı ile örtülü ve alaturka kiremit ile kaplıdır. Bu cephede üst sırada üç simetrik boyuna dikdörtgen pencere açıklığı mevcuttur (Resim 3.230.). Doğu cephede alt sırada bir dikdörtgen pencere bulunmaktadır (Resim 3.231.). Cephe silme ve dikmelerle hareketlendirilmiştir. Batı cephede alt sırada bir üst sırada bir dikdörtgen pencere vardır (Resim 3.229.). Ayrıca batı duvarın kuzey ucunda alt sırada 15x15 cm ölçülerinde küçük bir açıklık bırakılmıştır. Güney duvarında herhangi bir pencere bulunmamakla birlikte üst sıra orta aksanında soba bacası için bir açıklık bırakılmıştır (Resim 3.232).

Kuzey cephenin orta aksanında yer alan boyuna dikdörtgen planlı ahşap kapı giriş mekânına açılmaktadır. Bu bölüm doğu-batı doğrultuda dikdörtgen planlı son cemaat yeri olup doğu duvarında ayakkabı koymak için ahşap raf bulunmaktadır. Batı duvarında yer alan merdivenden mahfile çıkılır (Resim 3.233.-3.234.).

Giriş mekânının kuzey duvarında orta eksende yer alan çift kanatlı ahşap kapıdan harime girilir (Resim 3.235.). Harim güney duvarı ortasına basık kemerli, ahşaptan mihrap yerleştirilmiştir (Resim 3.236). Kemer etek kısmında, yarım daire çemberlerin iç içe geçmesi ile süsleme ögesi oluşturulmuştur. Mihrap üzeri üçgen alınlıklı olup üst noktası ay-yıldız formunda alemle sonlandırılmıştır. Alemin iki yanında dalga formu diyebileceğimiz üste doğru eğimli şekilde yükselen ve üst kısımdan içe kıvrım yaparak sonlanan birbiri ardına dizilmiş süsleme kuşağı yer almaktadır.

Ahşap malzemeden yapılmış olan minberin aynalığı, sekiz düşey kuşak şeklinde düzenlenmiştir (Resim 3.236.). Süpürgelik kısmında küçük bir açıklık vardır. Bitkisel ve geometrik süslemenin kullanıldığı minberin dilimli külahı ay-yıldız alem ile sonlanır. Vaaz kürsüsü harimin güneydoğu duvarı köşesinde yer alır. Sade bir görünüşe sahip olan kürsüye, geniş ahşap çıtalarla yeşil ve kestane renginin dönüşümlü kullanılması ile hareket kazandırılmıştır (Resim 3.237.).

Mahfil, harimin doğu, batı ve kuzey duvarı boyunca “U” şeklinde uzanmakta olup, dokuz ahşap direkle taşınmaktadır (Resim 3.235./3.238.). Mahfil katına, son cemaat yerinin doğu duvarında bulunan “L” planlı on basamaklı ahşap merdivenle çıkılmaktadır (Resim 3.234.). Ahşap korkuluk ile çevrelenen mahfilin mihrap ekseninde kalan orta kısmı harime doğru yarım daire şeklinde uzanmaktadır.

Harimin üzeri içten çıtalı ahşap tavan ile dıştan ise kırma çatı ile örtülüdür (Resim 3.239.-3.240.). Ahşap tavanın orta kısmı çökertilmiş kare alanda kademeli olarak iç içe geçmiş kare şekillerle hareketlendirilmiş olup göbek yapılmamıştır. Bunun yerine merkezde yer alan küçük karenin köşelerinden çıkan çıtalar ile etrafında çıtalarla oluşturulan iki kare ile hareketlendirilmiştir. Tavanın çerçevesindeki kare, merkezde yer alan kare ve ikisinin ortasında yer alan kare çerçevelerde saçak kullanılmıştır.

Süsleme harimde yer alan mihrap, minber, vaaz kürsüsü, tavan, mahfil korkuluklarında görülmektedir. Ahşap malzemeden yapılmış olan süslemede bitkisel ve geometrik motifler kullanılmıştır.

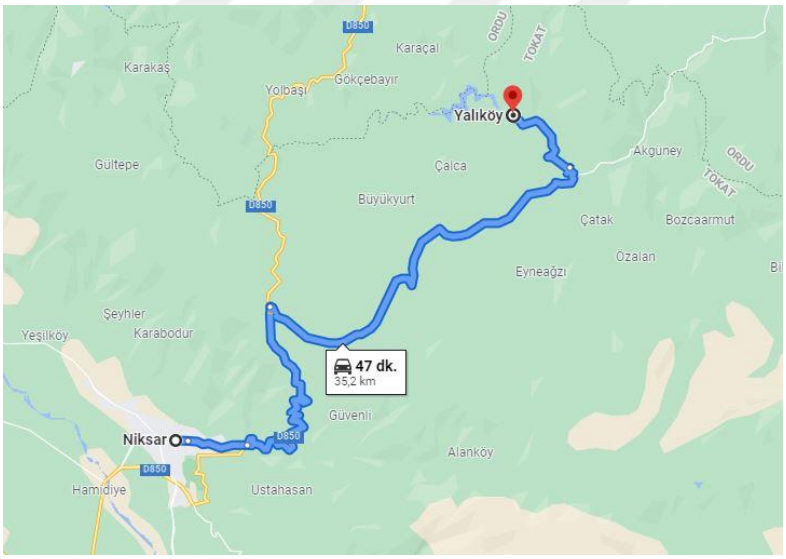

Şekil 3. 39. Yalıköy (Hosaf-Karakus) Camisi (Google Harita)

Şekil 3. 40. Yalıköy (Hosaf-Karakus) Camisi (Google Earth)

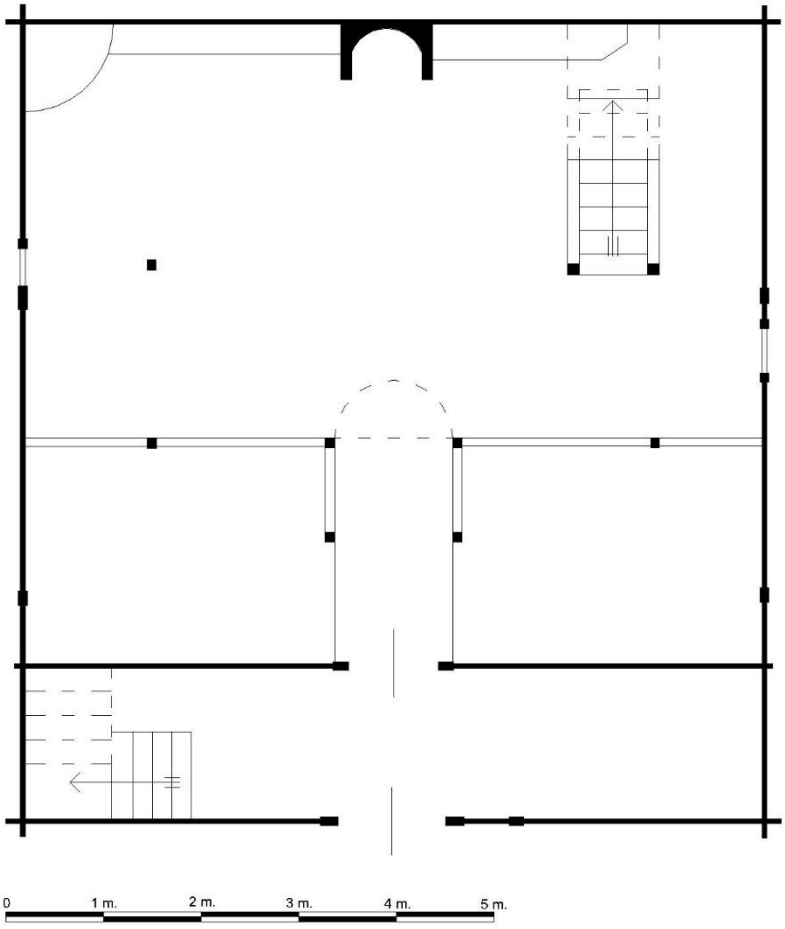

Çizim 3. 24. Yalıköy (Hosaf-Karakuş) Camisi Planı

Resim 3. 13. Hosaf (Yalıköy) Camisi

Resim 3.229. Kuzeybatıdan Genel Görünüş

Resim 3.230. Kuzey Cephe

Resim 3.231. Doğu Cephe

Resim 3.232. Batı ve Güney Cephe

Resim 3.233. Son Cemaat Yeri-Doğu Tarafı

Resim 3.234. Son Cemaat Yeri-Batı Tarafı

Resim 3.235. Harim-Kuzey

Resim 3.236. Son Cemaat Yeri

Resim 3.237. Vaaz Kürsüsü

Resim 3.238. Mahfil Katı

Resim 3.239. Harim-Tavan

Resim 3.240. Harim-Tavan

3.2. Çeşmeler

3.2.1. Arasta Çeşmesi

Çeşme, Niksar İlçe merkezi Çepnibey Mahallesi'nde, Arasta Çarşısı içerisinde 287 ada, bir numaralı parsel üzerinde yer almaktadır. Kitabeye göre H.1321/ M. 1903-1904

yılında inşa edildiği anlaşılmaktadır. Sivas Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu tarafından 26/02/2015 tarihli ve 1998 sayılı kararı ile tescil edilmiştir.

Eser, dikey dikdörtgen formlu, duvara bağımlı ve tek cephelidir (Çizim 3.25./Resim 3.241./3.242.). Çeşmenin aynalık kısmında kitabesi yer almaktadır (Resim 3.243.). Çal (1989:79) tarafından Abdülkadir Gürer'e okutulan Dikdörtgen formlu iki satırlık mermer kitabe şu şekildedir:

"*Gelip bu çeşmeden içelim âbı*
Sa'y idenler içsun cennet şarabı
Sene 1321".

Kitabenin etrafı yiv ile çerçevelendirilmiştir. Kitabe altında yer alan lüle deliğine ise günümüzde musluk takılarak kullanılmaya devam edilmesi sağlanmıştır. Çeşmenin üst kısmı saçak ile sonlandırılmıştır. Cephenin önünde cepheden 10 cm kadar çıkıntı yapan su yalağı bulunmaktadır. Çeşme cephesi ve yalak taş malzemeden inşa edilmiştir.

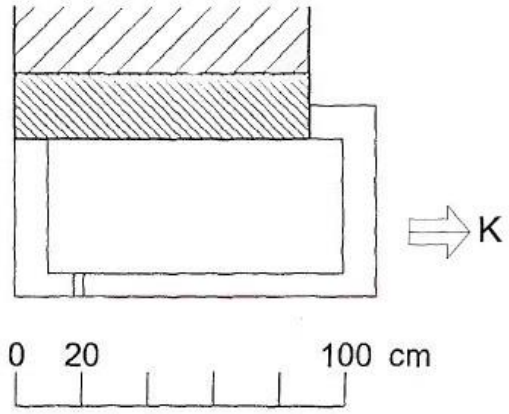

Çizim 3. 25. Arasta Çeşmesi Planı (Kaşıkeman, 2005:254)

Resim 3. 14. Arasta Çeşmesi

Resim 3.241. Ön Cepheden Görünüş

Resim 3.242. Yandan Görünüş

Resim 3.243. Kitabe

3.2.2. Belediye Çeşmesi

Çeşme, Niksar İlçe Merkezi'nde Belediye Binası (Hükümet Konağı)'nın önünde yer almaktadır (Resim 3.244.). Çeşmenin iki yanında merdiven bulunmaktadır. Kitabesi olmayan çeşmenin yapım tarihi bilinmemektedir.

Yapı, tek cepheli duvar çeşmesi olarak inşa edilmiştir (Çizim 3.26./Resim 3.245.). Üç yarım daire formlu silme kuşağı, çeşmenin cephesini kuşatmaktadır. Silmeler arasında iki adet de içbükey formlu silme bulunmaktadır. Çeşme alınlık kısmı iki yekpare parça mermerden oluşmaktadır. İki lüleli çeşmenin lülelerinin arasından vazodan çıkan bir nar ağacı motifi uzanmaktadır (Resim 3.246.). Bu kısım iki yandan kıvrımlar ile yükselen ve

ağacın üst kısmında birleşen yiv ile çerçevelenmiştir. Çeşmenin üst köşelerinde iki, orta noktada ise bir olmak üzere üç gülbezek motifi görülmektedir (Resim 3.245.). Silme ile ayna taşı arasında iki pano içerisinde üstten alta doğru, arslan, tavus kuşu, balık, servi ağacı motifleri yer almaktadır (Resim 3.247./3.248./3.249./3.250.).

Cephenin önünde cephe boyunca uzanan yalak bulunmaktadır. Yalağın iki yanında dinlenme seki yer almaktadır (Resim 3.244.).

Mermer malzemeden yapılmış olan çeşmenin üst köşe kısmında sarı taş malzeme görülmektedir. Ayrıca çeşmenin iki yanında yuvarlak kemerli iki niş ve duvar yüzeyi mermer ile kaplanmıştır.

Gündoğdu (1984:48) 1984 yılında yaptığı çalışmada çeşmeyi üzerinde bulunan tavus kuşu ve balık figürlerinden hareketle 13.yüzyıla tarihlendirmiştir. Çal (1989:82).), Gündoğdu'nun bu görüşünü yapı üzerinde görülen genel düzenleme ve işçiliğe vurgu yaparak, yapı üzerinde görülen süs kemerlerinin benzerlerinin 1897 tarihli Hoca Sultan Çeşmesi ve 1915 tarihli Ulu Cami Çeşmesi'nde görülmesi hususlarıyla çürüterek çeşmeyi 19.yüzyıla tarihlendirmiştir. Gündoğdu (ve diğerleri, 2006:474) tarafından daha sonra yapılan bir çalışmada yapı19. yüzyıl olarak belirtmekle birlikte dayanak gösterilmemiştir. Biz de Çal'ın tarihlemede kullandığı genel düzen ve işçilik üzerinden yapılan değerlendirmeye katılmaktayız. Ancak Niksar Hükümet Konağının 1905-1906 tarihli fotoğrafına baktığımızda çeşmenin bugün ki yerinde olmadığı görülmektedir (Resim 3.251). Bu fotoğrafa bakarak çeşmenin 1906 yılından sonraki bir tarihte inşa edilmiş olabileceği veya başka bir yerde inşa edilip daha sonra buraya taşınmış olabileceği düşünülebilir. Ancak çeşmenin bugün oturduğu alana baktığımız zaman bu alan için tasarlandığı açıkça görülebilmektedir. Bu durum çeşmenin bugün bulunduğu nokta için 1906 yılı sonrasında inşa edildiğini göstermektedir.

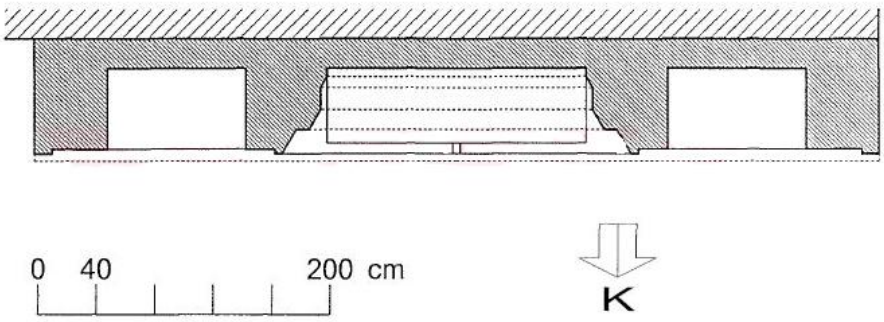

Çizim 3. 26. Belediye Çeşmesi Planı (Kaşıkeman, 2005:261)

Resim 3. 15. Belediye Çeşmesi

Resim 3.244. Genel Görünüş

Resim 3.245. Güneybatıdan Görünüş

Resim 3.246. Aynalık-Nar Motifi

Resim 3.247. Arslan Figürü

Resim 3.248. Tavus Kuşu Motifi

Resim 3.249. Balık Motifi

Resim 3.250. Servi Ağacı Motifi

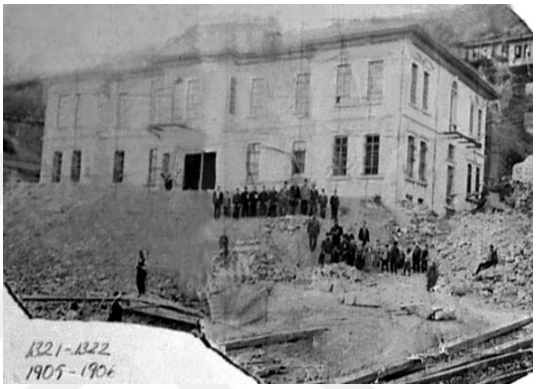

Resim 3.251. Hükümet Konağı (1905-1906)

3.2.3. Derebağlar Camisi Çeşmesi

Çeşme, Niksar İlçe merkezinde Derebağ Mahallesi, Şehit Er Ali Özden Sokak'ta Derebağ Camisi'nin güney cephesinin önünde 354 ada, 12 parselde yer almaktadır. Eser, Sivas Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun 05/11/1999 tarihli ve 660 sayılı kararı ile tescil edilmiştir.

Çeşme, düşey dikdörtgen planlı, tek cepheli ve bağımsız olarak yapılmıştır (Çizim 3.27./Resim 3.252.). Aynalık kısmı kıvrımlı halat motifi ile sınırlandırılmıştır (Resim 3.253.). Aynalık içerisinde onarım sırasında eklendiğini düşündüğümüz "1990" tarihi yer almaktadır (Resim 3.254.). Tek lüleli çeşmenin lülesi pirinç malzemedendir. Halat motifinin üzerinde zıt yönlere kıvrılmış iki dal üzerinde yapraklar ve birer çiçek motifi bulunmaktadır (Resim 3.255.). Köşe kısımlarda gülbezek motifi ile sonlandırılmıştır. Çeşme üç sıra profil ile sınırlandırılmıştır.

Cephenin önünde cephe boyunca uzanan yalak bulunmaktadır (Resim 3.256.). Yalağın bir kısmı yol seviyesinin altına kalmıştır. Çeşme, düzgün kesme taş malzemeden

inşa edilmiştir. Halen kullanılmakta olan çeşmenin onarım sırasında etrafının taş malzeme ile kaplandığı görülmektedir (Resim 3.257.).

Çeşmenin aynalık kısmında yer alan süs kemerinin benzerlerini Hoca Sultan Çeşmesi (1897-98), Ulu Cami Çeşmesi (1915) ve Belediye Çeşmesinde (20. Yy. başı) de görmekteyiz. Söz konusu örneklerden yola çıkarak çeşmenin 19.yüzyılın sonları ile 20.yüzyılın başları arasında inşa edildiğini ifade edebiliriz.

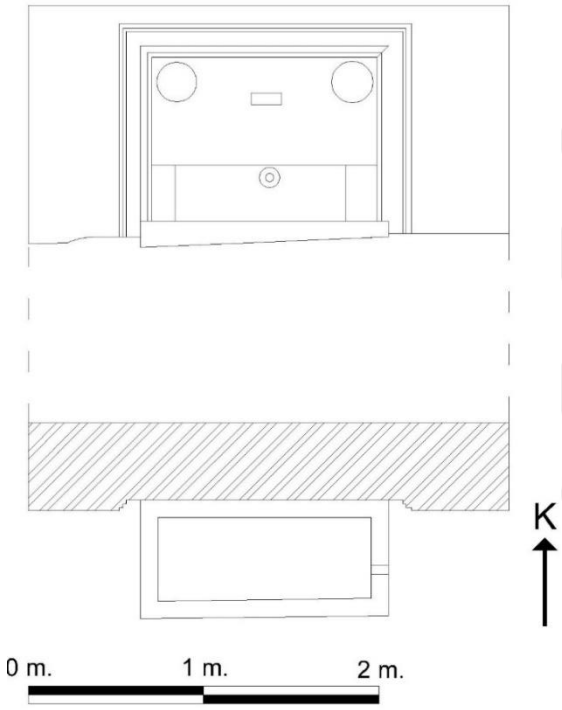

Çizim 3. 27. Derebağlar Camisi Çeşmesi Plan ve Kesit

Resim 3. 16. Derebağlar Camisi Çeşmesi

Resim 3.252. Derebağlar Camisi-Çeşmesi

Resim 3.253. Doğudan Görünüş

Resim 3.254. Ön Cepheden Görünüş

Resim 3.255. Aynalık Kısmı

Resim 3.256. Güneyden Görünüş

Resim 3.257. Kuzeyden Görünüş

3.2.4. Halil Efendi Camisi Çeşmesi

Çeşme, Niksar İlçe merkezi Çepnibey Mahallesi'nde Halil Efendi Camii'nin kuzey kısmında avlu duvarına bitişik vaziyettedir (Resim 3.258.). İki satırlık mermer kitabesi şöyledir:

- *Bu ab-ı güzerdan nuş eyleyun aşitandır*
- *Tahsinle tarihin perma'ü sefa bahşa*
- *Sene1122(1710)*

M.1710 yılında yaptırıldığı anlaşılan eser, doğu-batı yönünde dikdörtgen uzanan tek yüzlü, tek kemerli olup, bağımlı bir çeşmedir. (Çizim 3.28). Düzgün kesme taş malzemeden inşa edilmiş olan eserin, doğu ve batı cepheleri sade bir görünüşe sahiptir (Resim 3.258.-3.259.).

Ön cephe kuzeye bakmakta olan çeşme, sivri kemerli niş ile hareketlendirilmiştir. Nişin ortasında yer alan lüle günümüzde mevcut değildir. Avluda yer alan şadırvandan

bağlanan su borusu ile çeşmenin günümüzde de kullanılması sağlanmıştır. Nişin üst kısmında beyaz mermerden enine dikdörtgen formda kitabe levhası bulunmaktadır (Resim 2.260.). İki satır halinde yazılan metin düz yüzeyli levha içerisine oyularak kabartılmıştır. Kemer ile kitabe arasında kalan alan içerisinde iki yanda vazodan çıkan birer lale motifi ile yer almaktadır(Resim 3.259.).

Cephenin önünde kemer başlangıç noktalarından uzanan yalak bulunmaktadır (Resim 3.261.). Yalağın iki yanında dinlenme sekisi bulunmaktadır. Geçirdiği onarım esnasında sekilerin ve yalağın ön cephesinin beton harç ile sıvandığı anlaşılmaktadır.

Çeşmenin üst kısmı düz dam şeklinde düzenlenmiş olup, cepheden dışa taşırılmış iki kademeli profilli silmelerle hareketlendirilmiştir. Beton harçla bazı kısımları yenilenen çeşme halen kullanılmaktadır.

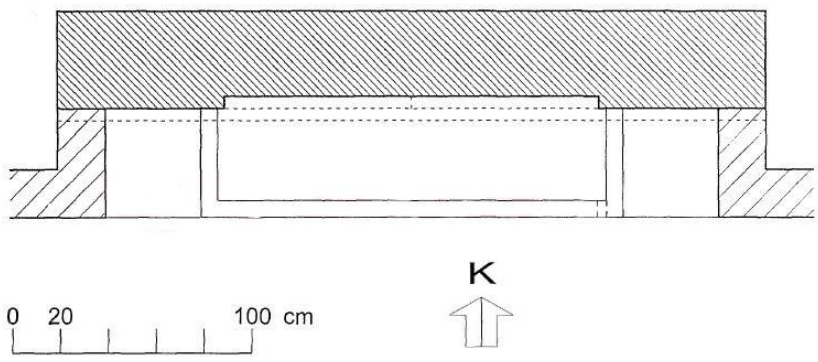

Çizim 3. 28. Halil Efendi Camisi Çeşmesi Planı (Kaşıkeman, 2005:276)

Resim 3. 17. Halil Efendi Camisi Çeşmesi

Resim 3.258. Genel Görünüş

Resim 3.259. Ön Cephe (Kuzey)

Resim 3.260. Kitabe

Resim 3.261. Yalak Kısmı

3.2.5. Han Camisi Çeşmesi

Çeşme, Niksar İlçe merkezinde, Yusufşah Mahallesi, Aynalı Burç mevkiinde, 215 ada 19 parselde Han Camisinin batı tarafında yer almaktadır. Yapı, Sivas Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun 01/04/2016 tarih ve 2774 sayılı kararı ile tescil edilmiştir. Geçirdiği onarımlardan dolayı asli halinin koruyamamış çeşmenin hangi tarihte yapıldığı bilinmemektedir (Resim 3.262.-3.263.).

Dikey dikdörtgen bir kütleden oluşan çeşme, tek cephelidir. Duvara bağımlı olan çeşme üzerinde herhangi bir kitabe bulunmamaktadır. İki lüle deliği bulunan çeşmenin üçgen niş içerisinde de bir künk görülmektedir. Kemerli oluğu anlaşılan çeşmenin kemer kısmı yıkılmış ve yalak içerisinde taşların bir kısmı toplanmıştır.

Cephenin önünde cephe boyunca uzanan yalak bulunmaktadır. Üzerinde herhangi bir süsleme bulunmamaktadır. Çeşmenin iki kenarına ve kemerde düzgün kesme taş kullanıldığı anlaşılmaktadır.

Niksar'da bulunan çeşmeler 17.yüzyılın sonları ile 20.yüzyılın başları arasındaki zaman dilimine tarihlenmektedir. Han Camisi Çeşmesi harap durumda olup, cephe üzerinde kalan taşların da gelişigüzel bir şekilde örüldüğü görülmektedir. Çeşmenin kemer kısmını oluşturan taşlar ise yalak içerisine doldurulmuştur. Söz konusu taşları incelediğimizde eksik parçalar olduğu da göz önünde bulundurularak sivri kemer olma ihtimali ağır basmaktadır. Bu noktadan hareketle sivri kemer kullanımı görülen Kale Kapısı Çeşmesi (1676) ve Halil Efendi Camisi Çeşmesinden (1710) yola çıkarak çeşmeyi 17.yüzyılın sonları ile 18.yüzyılın başı arasına tarihleyebiliriz.

Resim 3. 18. Han Camisi Çeşmesi

Resim 3.262. Güneybatıdan Genel Görünüş

Resim 3.263. Güneyden Görünüş

3.2.6. Hoca Sultan Çeşmesi

Çeşme, Niksar İlçe merkezi Cedit Mahallesi'nde, Cedit Sokak ile Hoca Sultan Sokağı'nın kesiştiği noktada bulunmaktadır. Hoca Sultan Camisi'nin avlu giriş kapısının sağında, sokak üzerinde avlu duvarına bitişiktir (Resim 3.264.).

Kitabesine göre H.1315/ M.1897-1898 yılında Hacı Hasan Ağa tarafından inşa ettirilmiştir. Çal'ın (1989:79) Abdülkadir Gürer'e okuttuğu kitabe metni şu şekildedir:

- *Maşallah bu su ab-ı zülaldir*
- *Azizim afiyetle iç helaldir*
- *Hacı Hasan Ağa bu hayrı*
- *İdub maksadı rıza zülcelaldir.*
- *Yapıldığı zaman işte bu saldur*
- *sene 1315.*

Doğu-batı yönünde dikdörtgen formlu bir kütleden oluşan çeşme, tek cephelidir (Çizim 3.29./Resim 3.265.). Çeşme nişi kıvrımlı halat motifi ile sınırlandırılmıştır. Nişin merkezinde çeşme kitabesi bulunmaktadır. Kitabenin üzeri ay-yıldız formunda âlem ile sonlandırılmıştır. Kitabenin iki yanında lüle deliği bulunmaktadır. Çeşmenin üst köşe noktalarından birer gülbezek motifi bulunmaktadır. Çeşme profilli silmeler ile sınırlandırılmıştır(Resim 3.266.).

Cephenin önünde cephe boyunca uzanan yalak bulunmaktadır (Resim 3.267.). Yalağın önünde sonradan eklendiği anlaşılan seki yer almaktadır. Çeşme ön cephesi ve yalak yekpare taştan inşa edilmiştir.

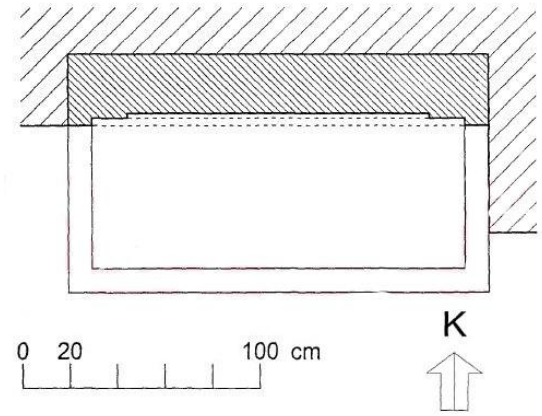

Çizim 3. 29. Hoca Sultan Camisi Çeşmesi Planı (Kaşıkeman, 2005:281)

Resim 3. 19. Hoca Sultan Camisi Çeşmesi

Resim 3.264. Kuzeyden Genel Görünüş

Resim 3.265. Ön Cepheden Genel Görünüş

Resim 3.266. Aynalık Bölümü

Resim 3.267. Yalak Bölümü

3.2.7. Kale Kapısı Çeşmesi

Çeşme, Niksar İlçe merkezi Yusufşah Mahallesi Bennak Sokak'ta 212 ada, 8 parselde bulunmaktadır. Çeşme, adını hemen güneyinde yer alan kale kapısından almaktadır.

Yapı, doğu-batı yönünde uzanan tek yüzlü, tek kemerli bağımlı bir çeşmedir (Çizim 3.30./Resim 3.268.-3.269.). Çeşmenin sivri kemerli nişi içerisinde beyaz mermer üzerine sülüs hatla yazılmış beş satırlık kitabesi yer almaktadır (Resim 3.270./3.271.). Tahrip olan kitabede yalnızca H.1087(M.1676) yılı okunabilmektedir.

Kitabenin alt kısmında bardaklık bulunmaktadır. Tek lüleli olan çeşmenin önünde cephe boyunca uzanan su yalağı vardır (Resim 3.272). Yalağın iki yanında dinlenme sekisi yer almaktadır.

Çeşmenin üstü cepheden dışa taşırılmış dört kademeli profilli silmelerle hareketlendirilmiş olup düz dam ile örtülmüştür (Resim 3.272/3.273.). Sade bir şekilde yapılmış olan çeşmede süsleme unsuru bulunmamaktadır. Beton harçla bazı kısımları yenilenen çeşme halen kullanılmaktadır.

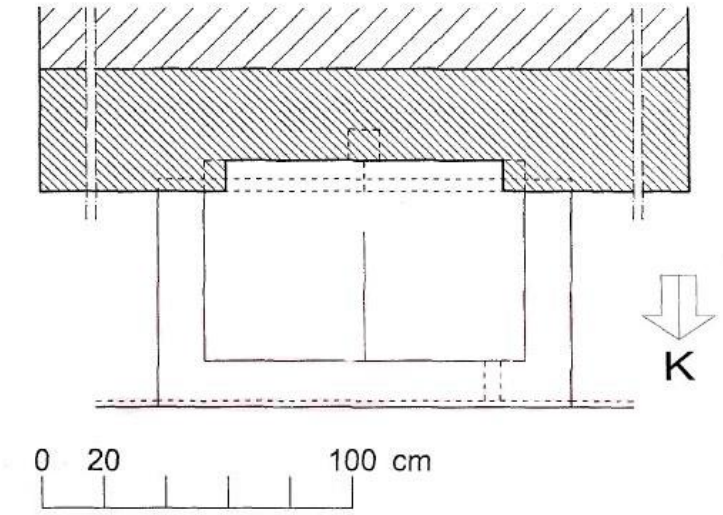

Çizim 3. 30. Halil Efendi Camisi Çeşmesi Planı (Kaşıkeman, 2005:276)

Resim 3. 20. Kale Kapısı Çeşmesi

Resim 3.268. Batıdan Genel Görünüş

Resim 3.269. Güney Cepheden Görünüş

Resim 3.270. Çeşme kitabesi

Resim 3.271. Çeşme kitabesi

Resim 3.272. Yandan Görünüş

Resim 3.273. Yalak Bölümü

3.2.8. Lülecizade Kardeşler Çeşmesi

Çeşme, Niksar İlçe merkezinde, İsmet Paşa Mahallesi, Cahit Külebi Caddesi üzerinde, Çöreği Büyük Camisi bitişiğinde yer almaktadır (Resim 3.274.). Üst kısımda yer alan lahit kapağının ve ön yüzünde yer alan taş parçaların ve su yalağının Roma dönemine ait olduğu ve Harmancık Mevki içerisinde yer alan mezarlıktan getirildiği bilinmektedir (Karahan, 1976: 41; Gündoğdu, 2004: 70). Daha önceki çalışmalardan çeşmenin Çöreği Büyük Camisi'nin karşısında yer aldığı sonradan mevcut yerine getirildiği anlaşılmaktadır (Çal, 1989: 79/Resim 3.275.).

Çeşme üzerinde yer alan ve Çal (1989: 78) tarafından Abdülkadir Güner'e okutulan kitabeden H.1340/ M.1921-1922 yılında inşa edildiği anlaşılmaktadır (Resim 3.276.). Kitabe şu şekildedir:

"Kardeşler Çeşmesi
Merhaba ey yolcu kardeşler, size hep merhaba
Okuyun bir Fatiha ruhumuz bulsun safâ
Ziya, Nazif, Asaf, Fahri, Sıtkı şehittir dünyadan şimdi oldular cüda
Şuyı bulan salih kardaş razı olsun evvel Huda
Din yolunda can vermişiz canımız olsun feda
İçin suyu beşimizin ruhu bulsun gıda
İşte bu çeşme sene bin üç yüz kırkta buldu nema
İçin afiyetle gidin selametle
Lülecizâde Biraderler 1340".

Dikey dikdörtgen formda yapılmış olan çeşme tek cepheli ve bağımsızdır (Çizim 3.31./Resim 3.277.). Çeşmenin, saçak kısmının hemen altında yer alan kitabe, 6 satır olarak düzenlenmiştir. Çeşme adı ve banisinin yer aldığı kısımlar tek satır, metin kısmı ise çift satır olarak düzenlenmiştir. Lüle kısmına musluk takılan çeşme günümüzde de kullanılmaktadır. Kitabe, çeşmenin saçak kısmının hemen altına yerleştirilmiştir. Lahit kapağının iki ucunda akroter bulunmaktadır. Batıda yer alan akroter üzerinde keçi sağan kadın, doğuda bulunan akroter de ise iyi çoban tasviri yer almaktadır. Lahit kapağının yan yüzeyinde üzüm salkımları ve dalları işlenmmiştir. Lahidin üst kısmı ise balık pulu şeklinde işlenmiş işlemeler görülmektedir (Resim 3.278.). Lahit kapağı üslup özellikleri dikkate alınarak 3.yüzyılın ikinci yarısına tarihlendirilmektedir (Ermiş, 2014: 53).

Çeşme ön cephesi, düzgün kesme taş, arka cephesi moloz taş malzemeden yapılmıştır (Resim 3.279.). Kitabesi mermerden olan çeşmenin yalak kısmı yekpare taş malzemedendir.

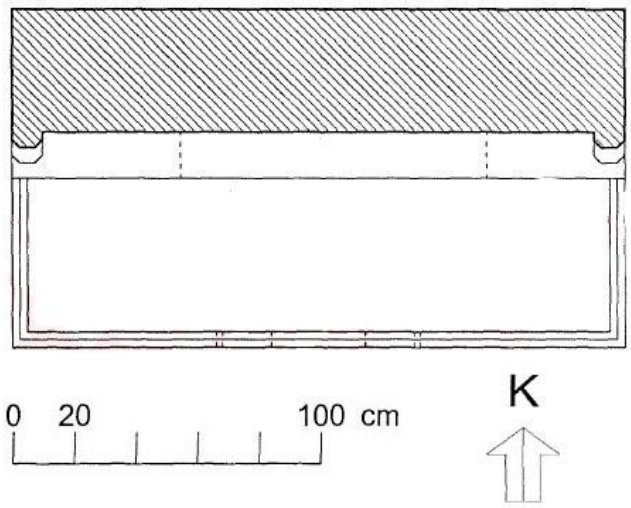

Çizim 3. 31. Halil Efendi Camisi Çeşmesi Planı (Kaşıkeman, 2005:291)

Resim 3. 21. Lülecizade Kardeşler Çeşmesi

Resim 3.274. Çeşme ve Çöreğibüyük Camisi

Resim 3.275. Çeşmenin Eski Yeri (NBA)

Resim 3.276. Kitabe

Resim 3.277. Çeşmenin Ön Cepheden Görünüşü

Resim 3.278. Lahit Kapağı

Resim 3.279. Arka Cephe

3.2.9. Melik Gazi Mezarlığı Çeşme-1

Çeşme, Niksar İlçe merkezinde, Gaziahmet Mahallesi'nde Melik Gazi Mezarlık giriş yolunun kuzeyinde 479 ada, 3 parselde yer almaktadır (Resim 3.280.). Eser, Sivas Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun 26/02/2015 tarih ve 1997 sayılı karar numarası ile tescil edilmiştir.

Dikdörtgen formlu tek cepheli çeşme, Doğan Şah Alp Türbesi'nin bahçe duvarına bağımlı vaziyettedir (Resim 3.280.). Çeşme ön yüzünde dilimli yiv ile oluşturulmuş aynalık çerçevesi yer almaktadır (Resim 3.281.). Aynalık kısmında bulunan lüle deliğine musluk takılarak günümüzde de kullanımı sağlanmıştır. Çeşmenin üst köşelerinde iki gülbezek motifi yer almaktadır (Resim 3.282.). İnce bir yiv ile çeşme çerçevelendirilmiştir.

Oldukça sade yapılmış olan çeşme üzerinde yer alan gülbezek ve yiv ile oluşturulmuş kıvrım dışında herhangi bir süsleme görülmemektedir.

Cephenin önünde cephe boyunca uzanan yalak bulunmaktadır. Yalağın üzeri onarımlar esnasında betonarme malzeme ile üç yandan çevrilmiştir (Resim 3.283.).

Çeşme üzerinde herhangi bir kitabe olmamakla birlikte aynalık bölümünde yer alan dilimli süs kemerinin yoğun olarak görüldüğü 18.yüzyılı inşa tarihi olarak kabul edebiliriz.

Resim 3. 22. Melik Gazi Mezarlığı Çeşme-1

Resim 3.280. Genel Görünüş

Resim 3.281. Çeşme Güney Cephe

Resim 3.282. Aynalık Resmi

Resim 3.283. Üstten Görünüş

3.2.10. Melik Gazi Mezarlığı Çeşme-2

Çeşme, Niksar İlçe merkezinde, Gaziahmet Mahallesi'nde Melik Gazi Türbesi'nin karşısında 481 ada, 3 parselde yer almaktadır. Eser, Sivas Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun 26/02/2015 tarihli ve 1996 sayılı kararı ile tescil edilmiştir.

Türbenin kuzeyinde yer alan kabristan duvarına bitişik vaziyette olan çeşme tek cephelidir (Resim 3.284.). Dikey dikdörtgen planlı çeşmenin üzerinde kitabesi bulunmamaktadır. Sivri kemerli niş içerisinde lüle deliği ve hemen altında musluk bulunmaktadır.

Cephenin önünde cephe boyunca uzanan yalak bulunmaktadır (Resim 2.285.). Oldukça sade bir görünüşe sahip olan çeşme üzerinde herhangi bir süsleme bulunmamaktadır.

Çeşmenin kitabesi bulunmadığından kesin bir tarih vermek mümkün değildir. 2008 yılında yapılmış olan bir yüksek lisans tez çalışması içerisinde çeşme ele alınmıştır (Selçuk, 2008: 29). Söz konusu çalışmada geçen yapı ismi ve içerikleri tamamen yanlış olsa da bizi ilgilendiren önemli husus Kale İçi Çeşmesi olarak verilen yapının fotoğrafının bu çeşmeye ait olması ve çeşmenin moloz taş duvarlı bir yapı önünde bulunmasıdır. Fotoğraftan çeşmenin 2008 yılı sonrasında bugünkü yerine yerleştirildiği anlaşılmaktadır. Çeşmenin tek parça halindeki aynalık kısmında bulunan yüzeysel sivri kemer 19.yüzyılda inşa edilmiş olabileceğini göstermektedir.

Resim 3. 23. Melik Gazi Mezarlığı Çeşme-2

Resim 3.284. Aynalık Resmi

Resim 3.285. Üstten Görünüş

3.2.11. Taş Mektep Çeşmesi

Çeşme, Niksar İlçe merkezi Yusufşah Mahallesi'nde Taş Mektep binasının güneybatısındadır (Resim 3.286.). Üzerinde yer alan kitabesinde yalnızca tarih kısmı okunabilmiş olup, H.1323/M.1905-1906 yılında yaptırıldığı anlaşılmaktadır.

Dikey dikdörtgen formlu gövdesi tek yüzlüdür. Bağımsız çeşmeler grubunda yer alan çeşme sade bir görünüm sergilemektedir (Resim 3.287./Çizim 3.32.). Yekpare taş malzemeden inşa edilmiş olan eser, bulunduğu yere sonradan getirilmiştir. Onarım sırasında gövde ile yalak arasına yatay dikdörtgen bir taş eklenerek gövde kısmı yükseltilmiştir.

Çeşmenin ön yüzeyinde yer alan kitabe dekoratif dilimli kemerli yiv çerçevelenmiştir. Kitabenin hemen altında yer alan lüle kısmına musluk takılmış ve günümüzde de kullanımı sağlanmıştır.

Cephenin önünde uzanan yalağın bir kısmı zemin altında kalmıştır. Geçirdiği onarım esnasında yalağın ön ve yan cephesinin beton harç ile sıvandığı anlaşılmaktadır.

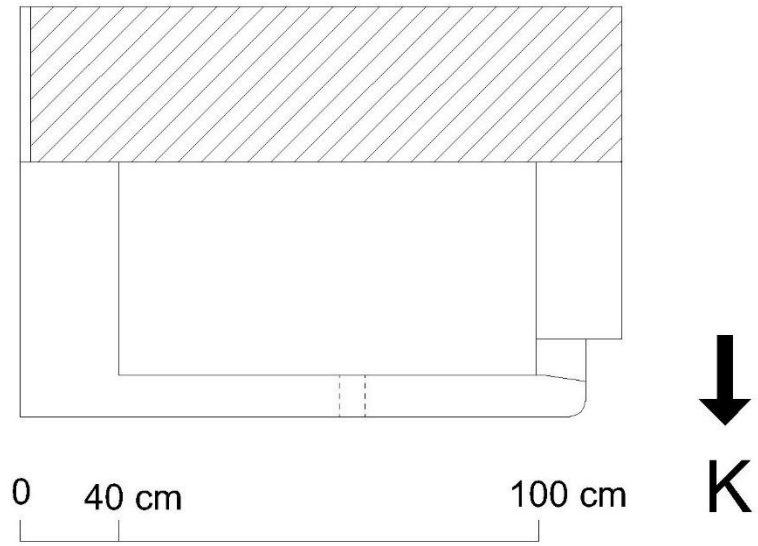

Çizim 3. 32. Taş Mektep Çeşmesi

Resim 3. 24. Taş Mektep Çeşmesi

Resim 3.286. Çeşme ve Taş Mektep

Resim 3.287. Ön Cepheden Genel Görünüş

3.2.12. Ulu Cami Çeşmesi

Çeşme, Niksar İlçe merkezi Çepnibey Mahallesi, Fatih Sultan Mehmet Caddesi üzerinde, Niksar Ulu Camisi'nin kuzey kısmında avlu duvarına bitişik vaziyettedir (Resim 3.288.). Eser, Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu'nun 16.01.1981 tarihli, 1977 sayılı kararı ile tescil edilmiştir.

Çeşme aynataşı üzerinde yer alan kitabesine göre H.1331-1332/M.1912-1913 tarihinde yaptırılmıştır.

Avlu duvarında bağımlı olan tek cepheli çeşme, düşey dikdörtgen formdadır (Çizim 3.33.). Çeşme aynalık kısmı, iki yandan kıvrım yapıp tepe noktasında birleşen yiv ile sınırlandırılmıştır (Resim 3.289.). Aynalık merkezinde bulunan kitabesi dar bir panodan oluşmakta olup, etrafı stilize kıvrım dalları ve palmet motifi ile sonlandırılmıştır. Çeşme üst köşelerinde iki gülbezek motifi bulunmaktadır. Motifin altından çıkan kıvrım dalı yarım daire şeklinde uzanarak iki gülbezeği birleşmektedir. Kitabe panosunun altında yakın bir zamanda açılan bir musluk bulunmaktadır. En altta ise iki lülesi bulunmaktadır.

Çeşme, cepheden dışa taşırılmış iç bükey profilli silmelerle hareketlendirilmiştir. Yalak kısmı cephe boyunca uzanmakta olup, günümüzde yol seviyesinin altında kalmıştır. Beton harçla bazı kısımları yenilenen çeşme halen kullanılmaktadır.

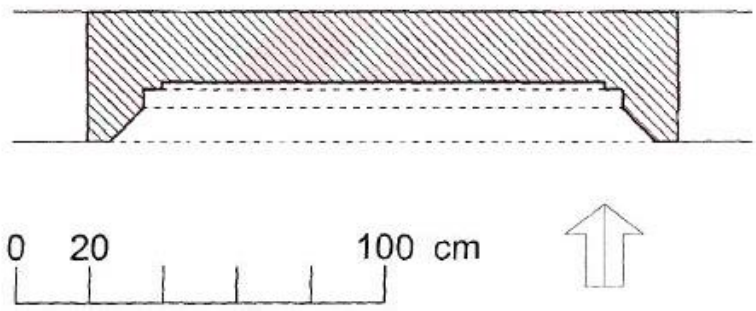

Çizim 3. 33. Ulu Cami Çeşmesi Planı (Kaşıkeman, 2005:307)

Resim 3. 25. Ulu Cami Çeşmesi

Resim 3.288. Ulu Cami ve Çeşmesi

Resim 3.289. Ön (Kuzey) Cephe

3.2.13. Zeytindibi Çeşmesi

Çeşme, Niksar İlçe merkezi, Kırkkızlar Mahallesi'nde 137 ada, 20 parselde yer almaktadır (Resim 3.290.). Sivas Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun 26.02.2015 tarihli, 1992 sayılı kararı ile tescil edilmiştir. Bir dükkânın önünde yer alan çeşme adını, eskiden Zeytindibi Mahallesi olarak geçen mahalle isminden almaktadır.

Eser üzerinde yer alan iki satırlık inşa kitabesine göre H.1340/ M.1921-1922 yılında yaptırılmıştır (Resim 3.291.). Kitabe metni şu şekildedir:

"Sâhibu'l-hayrât ve'l-hasenât Lülecizâde
Abdulkadir Efendi, sene 1340".

Düşey dikdörtgen formlu bir kütleden oluşan ceşme, tek cephelidir (Çizim 3.34.). Cephenin ön kısmında cephe boyunca uzanan yalak bulunmaktadır. Çeşme üzerinde yer alan saçak kısmı lahit kapağından yapılmıştır. Tek lüleli çeşmeye musluk takılarak günümüzde de kullanımı sağlanmıştır.

Düzgün kesme taş malzemeden yapılmış olan çeşme üzerinde onarım esnasında beton harç kullanılmıştır.

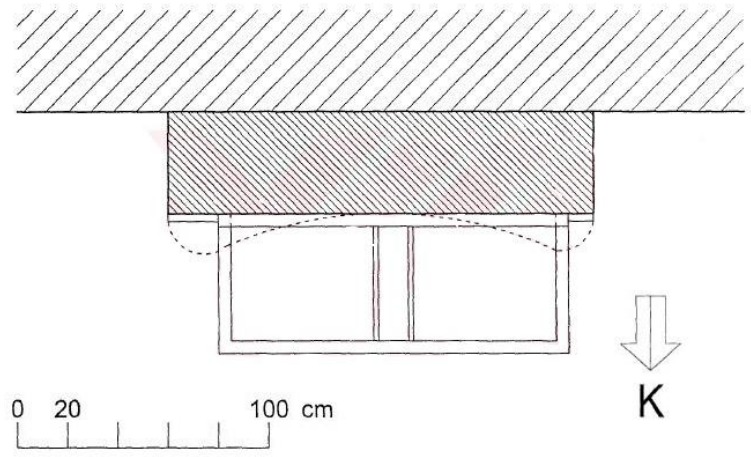

Çizim 3. 34. Zeytindibi Çeşmesi Planı (Kaşıkeman, 2005:307)

Resim 3. 26. Zeytindibi Çeşmesi

Resim 3.290. Genel Görünüş

Resim 3.291. Kitabe

3.3. Hamamlar

3.3.1. Büyük Hamam

Hamam, Niksar İlçe Merkezi, Yusufşah Mahallesi, Bernek Caddesi 213 Ada, 3 Parsel üzerinde Mahmut Cemil Alcu'ya ait evin bahçesi içerisinde yer almaktadır (Şekil 3.41./Resim 3.292.-3.293.). İnşa kitabesi bulunmayan hamamın hangi tarihte yaptırıldığı kesin olarak bilinmemektedir. Nizameddin Yağıbasan tarafından H.560 yılında düzenlenen vakfiyesinde Büyük Hamam'ın adının geçtiği bilinmektedir (Şahin, 1999: 88; Torun, 2016: 443). Çal (1989: 72-73), plân bakımından değerlendirdiğinde yapıyı 15.yüzyıla, kurnaların incelendiğinde ise 13.yüzyılın 2.yarısına tarihlendirilebileceğini ifade etmiştir. Ancak kurnaların sonradan başka bir yerden getirilme ihtimali üzerinde de durarak yapıyı plân bakımından değerlendirmenin daha doğru olacağını eklemiştir. Eravşar (2004: 37), plân bakımından ele alarak yapıyı 14. yüzyıldan önceki bir döneme tarihlendirmiştir. Ayrıca, aralık mekânının 12.-13.yüzyılda başladığını, kurnalar üzerindeki figürlü süslemelerin de Selçuklu dönemine ait olacağını belirtmiştir. Gündoğdu (2007: 73), gerek kurna üzerinde yer alan figürlü süslemeler gerekse hamam tipolojisinde zaman zaman yaşanmış olan kesiklikler sebebi ile yapıyı 13.yüzyıla tarihlendirmiştir. Elimizdeki mevcut belgeler ışığında vakfiyede yapının adının geçmesinin yanı sıra plan gelişimi ve kurnalar üzerindeki özellikle insan figürünün Selçuklu çinileri üzerinde yer alan figürler ile benzerlik göstermesi, yapıyı 12.-13. Yüzyıllara tarihlendirebileceğimizi göstermektedir. Ayrıca Cin Camisi (M. 1160) kapısı üzerinde yer alan palmet motifi ile kurnalar üzerindeki motifin büyük benzerlik göstermesi tarihlendirmemizi güçlendirmektedir.

Doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlı yapı, üç eyvanlı köşe halvetli plân tipi içerisinde yer almaktadır (Çizim 3.35.). Hamam, batıdan doğuya doğru sırasıyla; soyunmalık, soğukluk, ılıklık, sıcaklık, su deposu ve külhan mekânlarından oluşmaktadır. Eğimli bir arazi üzerinde bulunan hamamın kuzey cephesi tepeye yaslanmıştır (Resim 3.294.). Hamama giriş kapısı güney cephenin batı ucunda yer almaktadır (Resim 3.293.). Hamama giriş kapısı ile dış kapı arasında küçük bir bahçe bulunmaktadır (Resim 3.295.). Bahçenin kuzeyinde yer alan ikinci kapı soyunmalık mekânına açılmaktadır. Soyunmalık mekânı 1952 yılında geçirdiği onarım esnasında tamamen yenilenerek betonarmeden yapılmıştır (Resim 3.296.). Soyunmalık bölümünün doğu duvarında bulunan kapıdan soğukluk mekânına geçilir (Resim 3.297.). Sekizgen planlı bu bölümün üç köşesinde birer niş bulunmaktadır. Kubbe ile örtülü mekânın üzerinde farklı boyutlarda daire şeklinde üç ışıklık bulunmaktadır. Mekânın güney duvarında yer alan kapıdan yine sekizgen planlı düzenlenmiş ılıklık mekânına girilir (Resim 3.298.). Ilıklık mekânının güneybatı duvarında bir niş ve nişin yanında kurna yer almaktadır. Mekân kubbe ile örtülüdür (Resim 3.299.). Batı duvarına sonradan açıldığı düşünülen bir kapı ile tuvalete geçilir. Ilıklık mekânının kuzeydoğu köşesinde yer alan kapı hamamın sıcaklık bölümüne açılır. Sıcaklık bölümü doğu, kuzey ve güneye açılan birer eyvan ve doğu eyvanın iki yanında yer alan köşe halvetlerden oluşmaktadır (Çizim 3.35./Resim 3.300./3.301./3.302.). Sıcaklık bölümünün merkezi ve köşe halvetler kubbe ile eyvanlı bölümler beşik tonoz ile örtülüdür (Resim 3.303.). Kubbeye geçiş halvetlerde tromp ile merkezde pandantif ile sağlanmıştır. Kubbe üzerine yerleştirilmiş ışıklık ile mekân aydınlatılmıştır. Doğu eyvanın doğu duvarı üzerinde dikdörtgen planlı pencere su deposuna açılmaktadır (3.302.). Eyvanın kuzey ve güney duvarında birer kurna ve taş seki bulunmaktadır. Orta kısımda sonradan yapıldığı anlaşılan doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen bir göbek taşı yer almaktadır. Güney eyvan onarımlar esnasında eklenen duvar ile örülerek orta mekândan ayrılmış, tıraşlık olarak kullanılmıştır. Kuzey eyvanda üç seki ve kurna bulunmaktadır. Tonozlu mekânın üzeri ışıklık ile aydınlatılmıştır. Doğu eyvanın kuzeyinde yer alan kare bir mekândan oluşan halvet bölümünde bulunan kurnalar üzerindeki süslemeler dikkati çekmektedir (Resim 3.304.). Kurnaların köşeleri pahlanarak üç yüzey oluşturulmuş ve bu yüzeylere figürler işlenmiştir. Halvetin kuzeyinde yer alan kurna ön yüzeyinde bir insan figürü yer almaktadır (Resim 3.305.). Üst kısmı çıplak figürün belden aşağısı peştamal tarzında bir kıyafet ile kapatılmıştır. Başı ¾ oranında yandan tasvir edilmiş olup, sarık şeklinde bir başlığı bulunmaktadır. Oturur tarzda yapılmış figürün sağ ayağı düz uzanmakta olup, sol ayağı sağ ayağın dizi üzerine atmıştır. Sol kolunu dirsekten sol diz kapağına dayanmış, elini de çene

altına yerleştirmiştir. Sağ eli ise dirsekten kırılarak beline yaslanmıştır. Kurnanın doğu yüzünde küçük bir ayaklı kase üzerinde profilden verilmiş karşılıklı duran iki tavus kuşu tasvir edilmiştir (Resim 3.306.). Kuşların kuyrukları yere kadar uzatılmış ve gövdelerinin üzeri detaylandırılmıştır. Batı yüzünde ise hayvan mücadele sahnesi görülmektedir (Resim 3.307.). Altta ördek ya da keklik olduğu düşünülen bir hayvan yere eğilmiş vaziyette, üstte ise şahin olduğu düşünülen yırtıcı bir kuş bulunmaktadır. Üstteki yırtıcı kuş, altta bulunan kuşu boynundan gagası ile kavrayarak etkisiz hale getirmiştir. Figürlü kurnaların her bir yüzeyi dilimli bir kemer ile çerçevelenmiştir kemerlerin arasındaki boşluklar ise palmet ve rumi motifleri ile doldurulmuştur. Halvetin batı kısmında yer alan kurna ön yüzeyinde hayat ağacına benzeyen bir kökten çıkan dalların, pahlı kısımların köşelerinde oval bir rozet içerisinde çiçek, pahlı yüzeyde ise nar ağacı motifi işlenmiştir (Resim 3.308.). Halvetin doğu duvarı önünde yer alan kurna aynı formada yapılmış olup üzerindeki süsleme kompozisyonunu farklı palmet motifleri oluşturmaktadır (Resim 3.309.).

Güney halvete, güney eyvanın batı duvarında yer alan kapıdan girilir. Bu bölümde de dikkati çeken kurnalar olmuştur. Kurnalar üzerinde palmet ve kıvrım dallarından oluşan süslemeler görülmektedir. Bu kurnalar tahribata uğradığı için ayrıntılı bilgi verilememiştir.

Su deposu, kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planlıdır. Üzeri sivri beşik tonoz ile kapatılmıştır. Su deposunun yanından, daha küçük boyutta külhan bölümü bulunmaktadır. Külhan bölümünün üzeri beşik tonoz örtülüdür (Resim 3.310.).

Yapı, moloz taş malzemeden inşa edilmiş olup, sıcaklık bölümünün zemin döşemesinde bazalt taş, sekiler de tuğla, kurnalarda yekpare taş malzeme kullanılmıştır.

Hamam, 1952, 1960 ve 1973 yıllarında onarım geçirmiştir. Bu onarımlar mülkiyet sahibi tarafından yaptırılmış olup herhangi bir izin talebinde bulunulmamıştır.

Şekil 3. 41. Büyük Hamam (*Niksar Keos*)

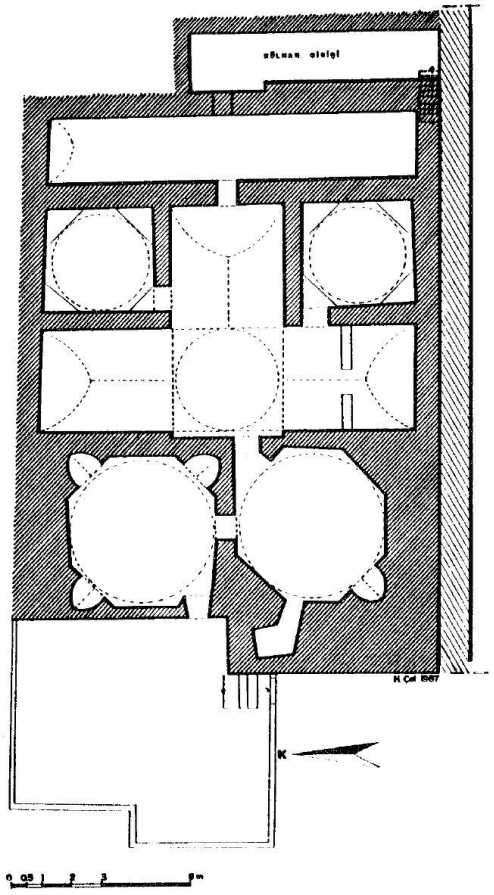

Çizim 3. 35. Büyük Hamam Planı (Çal, 1989:69)

Resim 3. 27. Büyük Hamam

Resim 3.292. Hamam-Üst Örtüsü

Resim 3.293.Güneyden Genel Görünüş

Resim 3.294. Üst Örtüden Genel

Resim 3.295.Güneyden Genel Görünüş

Resim 3.296. Soyunmalık Bölümü

Resim 3.297. Soğukluk Bölümü

Resim 3.298. Ilıklık Bölümü

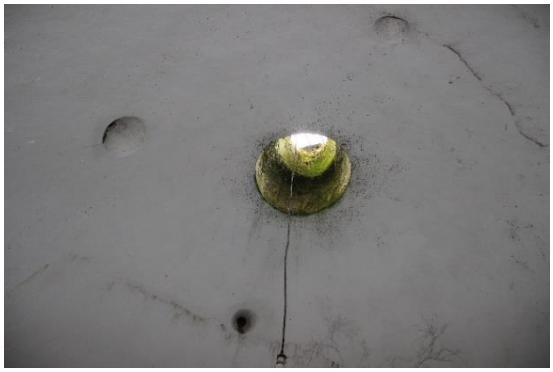

Resim 3.299. Ilıklık Bölümü Kubbe

Resim 3.300. Sıcaklık Güney Eyvan

Resim 3.301. Sıcaklık Kuzey Eycan

Resim 3.302. Sıcaklık Doğu Eyvan

Resim 3.303. Sıcaklık Bölümü Kubbe

Resim 3.304. Halvet-Kurnalar

Resim 3.305. Halvetin Kuzeyindeki Kurna

Resim 3.306. Tavus Kuşu

Resim 3.307. Mücadele Sahnesi

Resim 3.308. Hayat Ağacı

Resim 3.309. Doğu Kurna-Palmet Motifi

Resim 3.310. Külhan Bölümü

3.3.2. Çavuş Hamamı

Niksar, İlçe Merkezi'nde, Gaziahmet Mahallesi, Ünye Caddesi'nde 263 ada, 1 parselde yer almaktadır (Şekil 3.42./Resim 3.311.). Banisi ve inşa tarihi bilinmeyen hamam günümüzde bir evin bahçesi içerisinde yer almaktadır. Kullanıma kapalı olan yapıya, mülk sahibinin il dışında yaşamasından dolayı girilememiştir. Önceki yapılan çalışmalar ve plan çiziminden yola çıkarak tanıtılmaya çalışılmıştır.

Doğu-batı doğrultusunda inşa edilmiş olan yapı dikdörtgen planlıdır (Çizim 3.36.). Hamam, Enine sıcaklıklı çifte halvetli plan tipinde inşa edilmiştir. Doğudan başlayarak

soyunmalık, soğukluk, tuvalet, sıcaklık ve su deposu mekânlarından oluşmaktadır. Külhan bölümü günümüze ulaşmamıştır.

Hamamın soyunmalık kısmı tamamen yenilenmiştir (Eravşar, 2004: 79). Soyunmalığın batı duvarında yer alan kemerli bir kapıdan soğukluk mekânına geçilir. Soğukluk mekânı enine dikdörtgen planlı iken, kuzeyine yerleştirilen beşik tonozlu eyvan ile kareye çevrilerek kubbe ile örtülmüştür. Kubbeye geçiş pandantif ile sağlanmıştır. Soğukluğun güneydoğu köşesinde yer alan kapıdan tuvalete, batı duvarında yer alan kapıdan ise sıcaklık mekânına geçiş sağlanmaktadır. Sıcaklık bölümü enine dikdörtgen planlı olup, merkezde kubbe iki yanda beşik tonozlu eyvandan oluşmaktadır (Resim 3.312.). Sıcaklığın batı duvarında yer alan iki kapı halvet mekânlarına açılır. Yan yana yapılmış kare planlı iki halvet kubbe ile örtülüdür. Kubbeye geçişte tromplar kullanılmıştır. Güney halvetin batı duvarında su deposuna açılan bir pencere bulunmaktadır.

Yapıda inşa malzemesi olarak moloz taş kullanılmıştır. Zeminler geçirilen onarımlar esnasında beton ile kaplanmıştır.

Hamamın tarihi hakkında kesin bir bilgi bulunmamaktadır. Çal, yapıyı plan özellikleri ve benzer örneklerden yola çıkarak 15. yüzyıla tarihlendirmiştir (Çal, 1989: 75;). Eravşar da hamamın Evliya Çelebi'de geçen hamamlardan biri olabileceğini belirterek, Çal'ın yaptığı 15.yüzyıl tarihlemesine katıldığını belirtmiştir (Eravşar, 2004:80). Gündoğdu da Çal ve Eravşar'ı kaynak göstererek yapıyı 15.yüzyıla tarihlendirmiştir (Gündoğdu vd., 2006:455). Biz de yapıyı yerinde inceleyemesek de plan özellikleri ve malzeme açısından Çal'ın yaptığı 15.yüzyıl tarihlemesine katılmaktayız.

Şekil 3. 42. Çavuş Hamamı (*Niksar Keos*)

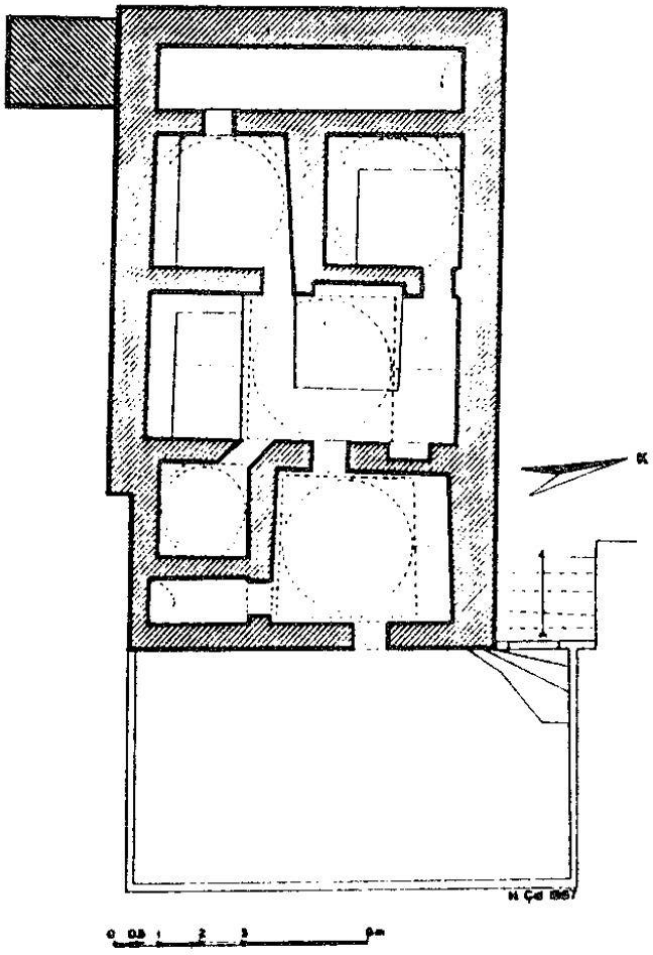

Çizim 3. 36. Çavuş Hamamı Planı (Çal, 1989:75)

Resim 3. 28. Çavuş Hamamı

Resim 3.311. Çavuş Hamamı

Resim 3.312. Çavuş Hamamı Sıcaklık

3.3.3. Ünye (Maturi-Yeni) Hamamı

Niksar İlçe Merkezi'nde Kılıçarslan Mahallesi, Hükümet Caddesi üzerinde, Keşfi Osman Efendi Camisi'nin kuzeydoğusunda 177 Ada, 1 Parselde bulunmaktadır (Şekil 3.43./Resim 3.313./3.314.). Ünye, Matori ve Yeni hamam olarak da bilinenen yapı özel mülkiyete ait olup, Gayrimenkul Eski Eserler Anıtlar Yüksek Kurulu'nun 16.01.1981 tarih ve 1977 sayılı kararı ile tescil edilmiştir.

İnşa kitabesi olmayan yapının hangi tarihte ve ne zaman yaptırıldığı bilinmemektedir. H.560/ M.1164-1165 tarihli, Danişmend Gazi Vakfiyesi'nde yapının adı geçmektedir (Akar ve Güneş, 2002: 79). Vakfiyeden hamamın gelirinin tamamının vakfedildiği anlaşılmaktadır. Bu vakfiyeden hareket ile yapının ilk inşa tarihinin 12. yüzyılda olduğu düşünülmektedir.

Mevcut hali ile üzerinde iki katlı bir ev bulunan hamam, doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlıdır (Çizim 3.37.). Hamamın 1975 yılındaki onarımlar ile orijinalliğini büyük oradan kaybettiği anlaşılmaktadır. Esasında yapıya girişin doğudan olduğu ama yapının yanına eklenen binadan dolayı girişin kuzey cepheye alındığı bilinmektedir. Soyunmalık bölümü de bu dönem yıkılarak kuzeye alınmıştır. Ilıklık olabileceği düşünülen kuzey halvetin kuzey duvarından sonradan giriş kapısı açılarak soğukluk olarak kullanımı sağlanmıştır. Halvet bölümüne ve soğukluk bölümüne beton ayaklar eklenmiştir Külhan ve su deposu günümüze ulaşmayan yapının ısınması modern yöntemler aracılığı ile yapılmaktadır.

Kurnalar ve zemin döşemeleri sonradan mermer ile kaplanmış olan hamamın dış cepheleri de sıvalıdır. Orijinal yapı malzemesi hakkında kesin bir şey söylemek mümkün olmamakla birlikte, 12.yüzyılda yapılmış olan yapılardan yola çıkarak moloz taş malzemeden inşa edilmiş olduğu düşünmekteyiz.

Şekil 3. 43. Ünye Hamamı (Niksar Keos)

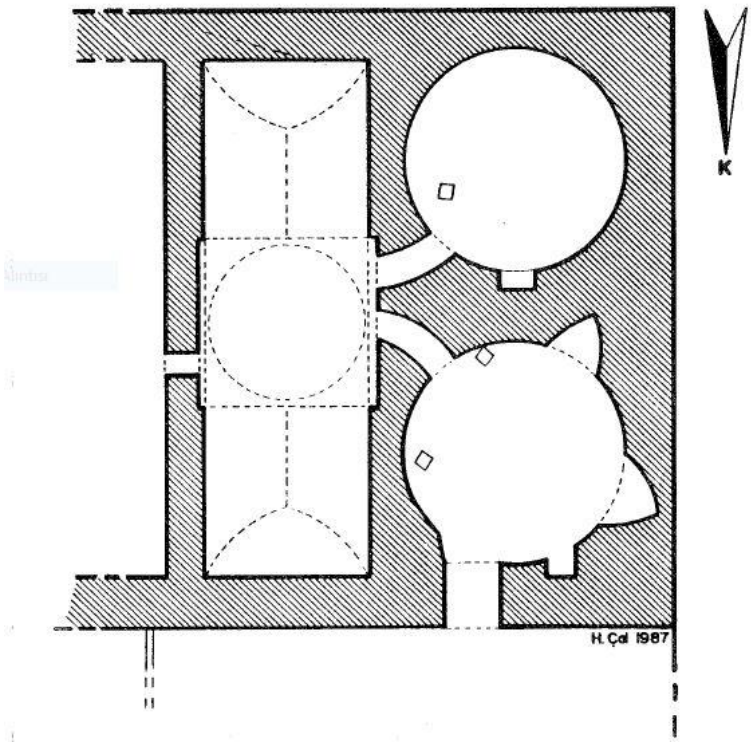

Çizim 3. 37. Ünye (Maturi-Yeni) Hamam (Çal, 1989: 77)

Resim 3. 29. Ünye (Maturi) Hamamı

Resim 3.313. Ünye (Maturi) Hamamı

Resim 3.314. Hükümet Konağı

3.4. Hükümet Konağı (Belediye Binası)

Yapı, Niksar İlçe merkezi, Fatih Sultan Mehmet Caddesi üzerinde 216 ada, 6 parseldedir (Şekil 3.44./Resim 3.315.). Günümüzde Belediye Binası olarak kullanılan yapının ilk inşasının ne zaman olduğu kesin olarak bilinmemektedir. Ancak Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı'nda yer alan vesikalar sayesinde yeniden yapım ve onarımı ile ilgili bilgilere ulaşılabilmektedir. Başkanlık Osmanlı Arşivi'nde yapı ile ilgili 15, Cumhuriyet Arşivi'nde bir belge tespit edilmiştir[48]. Bu belgelerden en erken tarihlisi H.1307/M.1889'de tutulmuş olup, yeniden inşa ettirilen yapının resmi açılışının yapılması hakkındadır[49]. H.1324/M.1906 tarihli vesikadan inşaatının devam ettiği[50], H.1325/M.1907 tarihli vesikadan yangın geçirdiği anlaşılmaktadır[51]. H.1325//M.1907 tarihli diğer bir vesikadan yarım kalan inşaatın tamamlandığı görülmektedir[52]. H.1327/M.1909 yılındaki vesikadan da inşaatının tamamlandığı tespit edilmiştir[53]. H.1330/M.1912 tarihli vesikadan konağın arkasına istinat duvarının yapılacağı belirlenmiştir[54]. Cumhuriyet

[48] BOA, DH.MB..HPS 18/49; BOA, ŞD. 66/25; BOA, ZB. 115/73; BOA, BEO 250/18739; BOA, ŞD. 438/68; BOA, ŞD. 439/20; BOA, ML.EEM. 783/29; BOA, ML.EEM.803/5; BOA, ML.EEM. 1032/16; BOA, ML.EEM. 1115/12; BOA, DH.MKT. 1157/41; BOA, DH.MKT. 1221/73; BOA, DH.MKT. 1674/11; BOA, ŞD. 1793/21; BOA, BEO 3504/262744.

[49] BOA, DH. MKT. 1674/11 numaralı kayıt özeti "Niksar kazasında yeniden inşa olunan Hükümet Konağı'nın resmi açılışının yapılması H-21-03-1307".

[50] BOA, ZB. 115/73 numaralı kayıt özeti "İnşa olunmakta olan Niksar Hükümet Dairesi'nde polis memurlarına mahsus odalara ait inşa masrafının ödenmesi. R-10-10-1324".

[51] BOA, ŞD. 66/25 numaralı kayıt özeti "Niksar Kazası Hükümet Konağı'nın yangın esnasında yanan tapu hasılatı. (Defter-i Hakani 1) H-22-11-1325".

[52] BOA, ML.EEM. 783/29 numaralı kayıt özeti "Yarım kalan Niksar hükümet konağı inşaatının tamamlanması. (Sivas) R-04-12-1325".

[53] BOA, ŞD. 439/20 numaralı kayıt özeti "Niksar Hükümet Konağı'nın ikmal-i inşaatı. (Maliye 18) H-07-02-1327".

[54] BOA, ML.EEM. 1115/12 numaralı kayıt özeti "Niksar Hükümet Konağı'nın arkasında yapılacak istinad duvarının inşaat masrafının ödenmesi. (Sivas) R-28-08-1330".

Arşivi'nde yer alan 1927 tarihli vesika ise tamiri için gerekli paranın ödenmesi konusunda verilen emir hakkındadır[55].

Konağın şu anki yerinde yeniden yapılması Hacı Abdurrahman Efendi tarafından sağlanmıştır. Hasan Akar'ın (2017: 109-110), Abdurrahim Efendi'nin torunu ile yaptığı röportaj bu açıdan önemli bilgiler vermektedir. Bu bilgiler ışığında konağın önceden burada olmadığı ve çeşitli sebeplerle yakılıp hasar gördüğü, Hacı Abdurrahim Efendi'nin bizzat inşaat masraflarını karşılamayı üstlenerek, talebi doğrultusunda İstanbul'dan iki usta ve yapı planı gönderildiği anlaşılmaktadır. Bu röportajda konağın 1905-1906 yılları arasında tamamlanarak tören ile açıldığı belirtilmiştir. Ancak, Niksar Belediyesi Arşivi'nden aldığımız bir fotoğrafın alt kısmında 1905-1906 tarihi yazmakta olup, fotoğraftan inşaatın bu tarihte devam ettiği anlaşılmaktadır (Resim 3.316.).

Arşiv belgelerinden 1927 yılında tamir geçirdiği anlaşılan yapı 1939 ve 1942 depremlerinde hasar görmüştür. Depremlerden sonra üst katı taşları numaralandırılarak sökülmüş ve bu katın yıkılması planlanmıştır. Ancak yapılan incelemeler doğrultusunda yıkılmamasına karara vererek taşları tekrar yerleştirmişlerdir (Akar, 2017: 110). Yapı son halini 2005 yılında geçirdiği onarımlar ile almıştır.

Yapı, doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlıdır (Çizim 3.38./3.39.). Bodrum, giriş ve birinci kattan oluşan yapının katları kalın silme kuşağı ile vurgulanmıştır (Resim 3.315.). Binanın ana giriş kapısı güney cephede, diğer kapısı ise doğu cephede yer almaktadır (Resim 3.315.-3.317.). Ana giriş kapısına çift taraflı merdiven ile ulaşılmakta olup bu bölüm, iki tarafa yerleştirilen sütunlar ile hareketlendirilerek anıtsal bir hale getirilmiştir. Güney cephenin giriş katında 10 adet boyuna dikdörtgen penceresi bulunmaktadır. Pencerelerin ikisi giriş kapısının hemen yanında iken diğerleri cephe duvarına simetrik vaziyette yerleştirilmiştir. Pencerelerin üst kısmı basık kemerlidir. Giriş kapısının hemen üzerinde yer alan çıkmanın önünde balkon bulunmaktadır. Üst katta çıkmada dört, cephede sekiz olmak üzere 12 pencere bulunmaktadır. Çıkmada yer alan pencere ve kapı üzeri dilimli olup üçgen alınlık ile sonlandırılmıştır. Alınlığın orta kısmında II. Abdülhamit Han'ın tuğrası bulunmaktadır. Pencereler boyuna dikdörtgen formda yapılmış olup üst kısımları üçgen

[55] BCA 272-0-0-80 4/11/7 numaralı kayıt özeti "Niksar Hükümet Binası'nın tamiri için iskan şubesine isabet eden paranın ödenmesi hususunda emir buyurulması.23/10/1927".

alınlık ile sonlandırılmıştır. Doğu cephede orta eksendeki kapı zemin kata, güneydoğu cephede yer alan küçük kapı ise bodrum kata açılmaktadır.

Yapının zemin kat ana giriş kapısı haçvari şekilde bir orta mekâna açılmaktadır (Çizim 3.39.). Bu orta mekânın kenarlarına dikdörtgen planlı sekiz oda sıralanmıştır. Orta mekânın batı ve doğu uçlarında ise diğerlerine nazaran daha büyük olan dört oda ve iki ara mekân yer almaktadır. Girişin tam karşısında yer alan çift kollu merdiven ile ikinci kata çıkılmaktadır. Birinci kat mekân dizilimi de zemin katta olduğu şekilde ortada bir haçvari mekân ve etrafındaki odalardan oluşmakta olup, Orta mekânın kenarlarında ve uçlarında toplam 14 mekân görülmektedir (Çizim 3.40.).

Oldukça sade ve simetrik bir düzende inşa edilen binada süsleme unsuru olarak giriş kapısının düşey ekseninde bulunan alınlık kısmındaki bitkisel süsleme dikkat çekmektedir (Resim 3.318.). Kesme taş malzemeden inşa edilen binanın olup üzeri kırma çatı ile örtülüdür.

Şekil 3. 44. Hükümet Konağı (Niksar Belediyesi Binası)-(*Niksar Keos*)

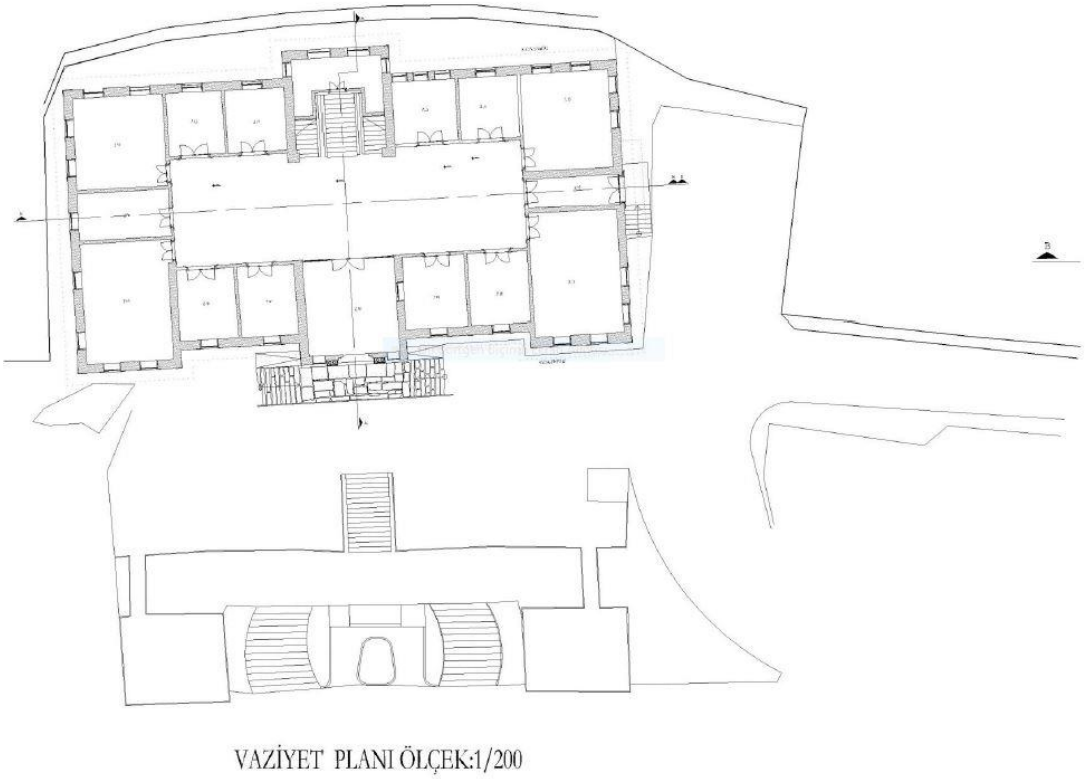

Çizim 3. 38. Hükümet Konağı-Vaziyet Planı (Niksar Belediyesi Arşivi)

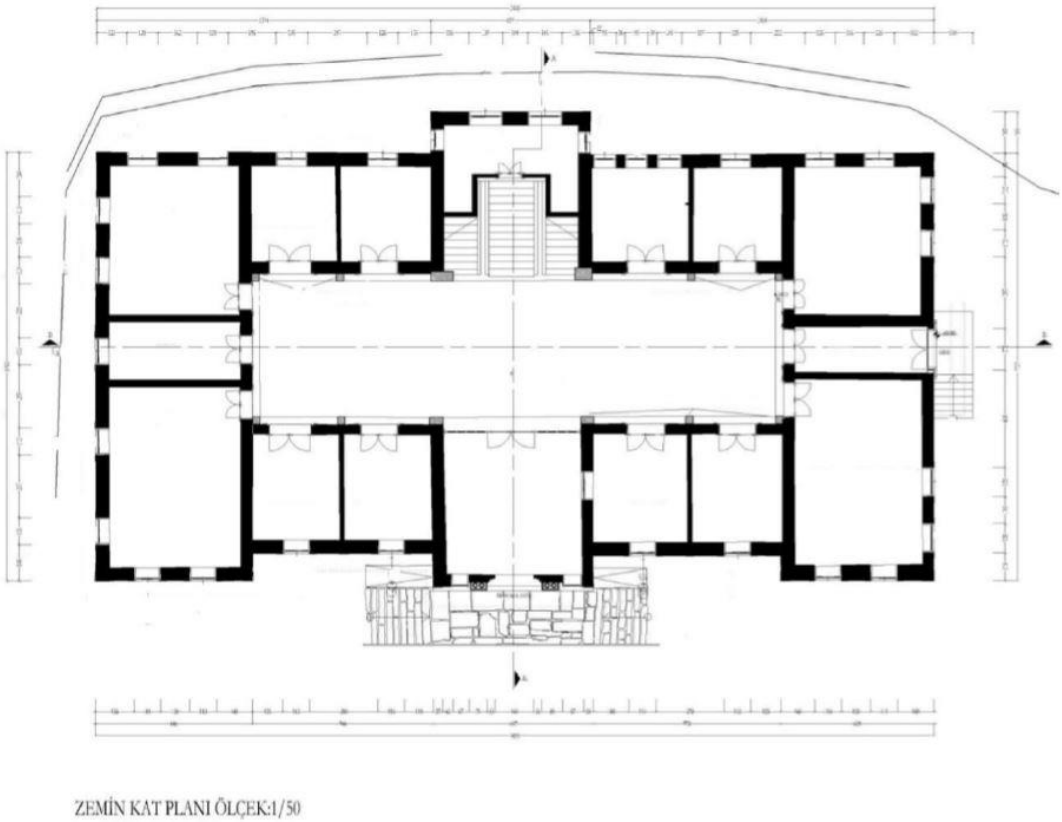

Çizim 3. 39. Hükümet Konağı-Zemin Kat Planı (Niksar Belediyesi Arşivi)

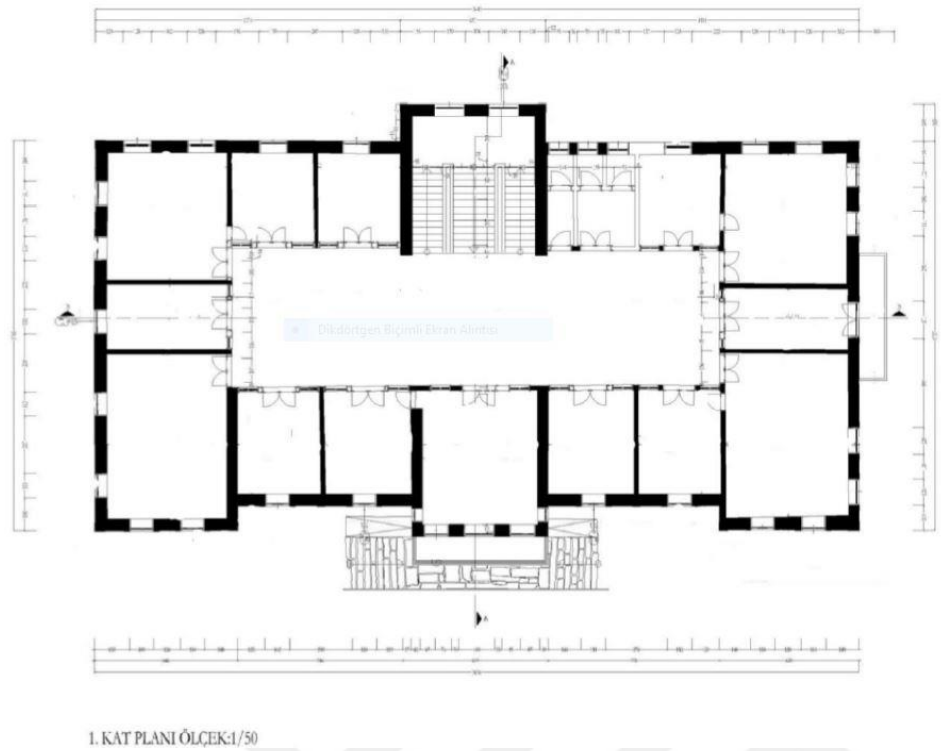

Çizim 3. 40. Hükümet Konağı-1.Kat Planı (Niksar Belediyesi Arşivi)

Resim 3. 30. Niksar Hükümet Konağı (Belediye Binası)

Resim 3.315. Hükümet Konağı Genel Görünüş

Resim 3.316. Hükümet Konağı (1905-1906)-(NBA)

Resim 3.317. Hükümet Konağı

Resim 3.318. Hükümet Konağı

3.5. Köprüler

3.5.1. Çilehane (Çilhane) Köprüsü

Köprü, Niksar İlçe Merkezi'nde Çanakçı Deresi üzerinde, Çilehane Camisi'nin güneydoğusunda bulunmaktadır (Şekil 3.45./Resim 3.319.). İnşa kitabesi bulunmadığı için kim tarafından ve ne zaman yaptırıldığı bilinmemektedir.

Tek kemer gözlü köprü yuvarlak kemerlidir (Çizim 3.41./3.42./3.43.). Kuzey-güney doğrultuda uzanmakta olan köprü, kuzeye doğru yükselmektedir (Resim 3.320.). Üstü düz köprüler grubu içerisinde bulunan köprünün, tabliye döşemesi sonrada yenilenmiştir. Tabliyenin iki yanında korkuluk bulunmaktadır.

Köprünün kemer ve kemer karın kısmında kesme taş, tempan duvarlarında, tabliye korkuluklarında moloz taş kullanılmıştır (Resim 3.321./3.322). Yapıda kullanılan malzemede dönemsel farklılıklar görülmektedir. Kemer karın kısmının bir kısmında Roma dönemine, tempan duvarlarında ise Türk dönemine ait izler taşımaktadır.

Üzerinde herhangi bir süsleme bulunmamaktadır. Günümüzde tabliye döşemesi yenilenerek araç trafiğine açık halde kullanılmaktadır.

Yapının tarihlendirilmesi konusunda farklı görüşler mevcuttur. Ermiş (2014: 56), köprünün inşa malzemesi ve tekniğine dayanarak Geç Roma-Erken Bizans dönemine ait olduğunu belirterek, üst kısımda yer alan onarımlar ile özgünlüğünü kaybettiğini belirtmiştir. Atak (2017: 56), köprünün yakınında bulunan ve 19.yüzyıla tarihlendirilen Çilehane Camisi ile yakın tarihlerde yapılmış olabileceğini öne sürmüştür. Ancak, Hadim Ali Ağa tarafından yaptırılmış olan Çilehane Camisinin ilk yapım tarihi 17.yüzyıldır. Arşiv belgelerinden yapının etrafında medrese, çeşme, hamam gibi yapı gruplarının da olduğu anlaşılmaktadır. Köprüde yuvarlak kemer olması ve kemer üzengi noktası seviyesine kadar blok taşların görülmesi ilk inşa tarihinin Roma dönemi olabileceğini işaret ediyor. Ancak üzengi noktasından itibaren kullanılan ağırlıklı moloz taş malzeme Türk döneminde yapılan büyük boyutlu onarıma işaret etmektedir.

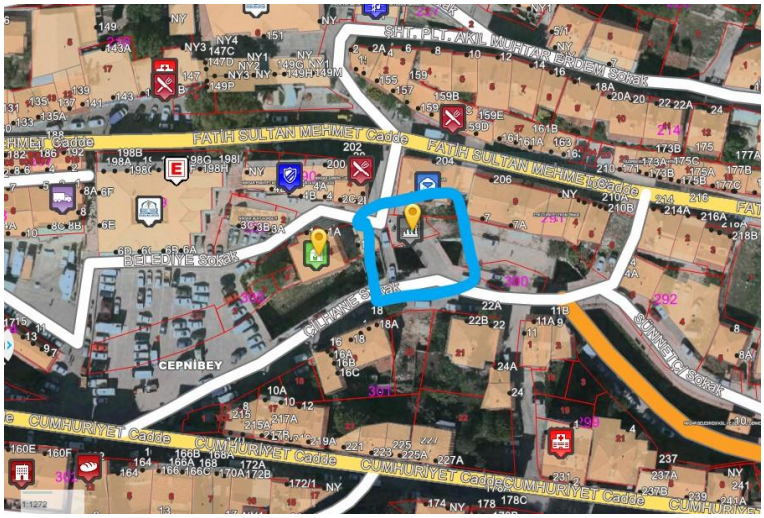

Şekil 3. 45. Çilhane Köprüsü (*Niksar Keos*)

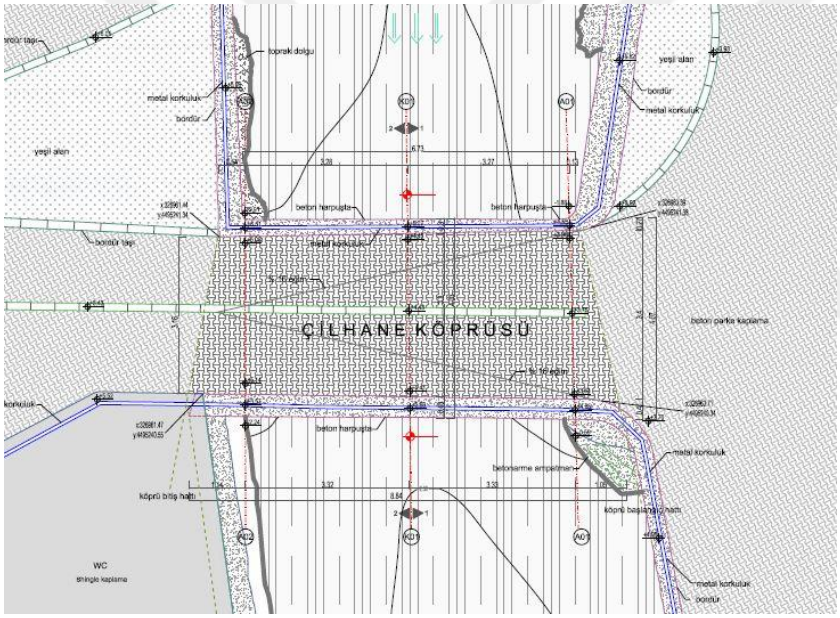

Çizim 3. 41. Çilhane Köprüsü-Vaziyet Planı (KGMA)

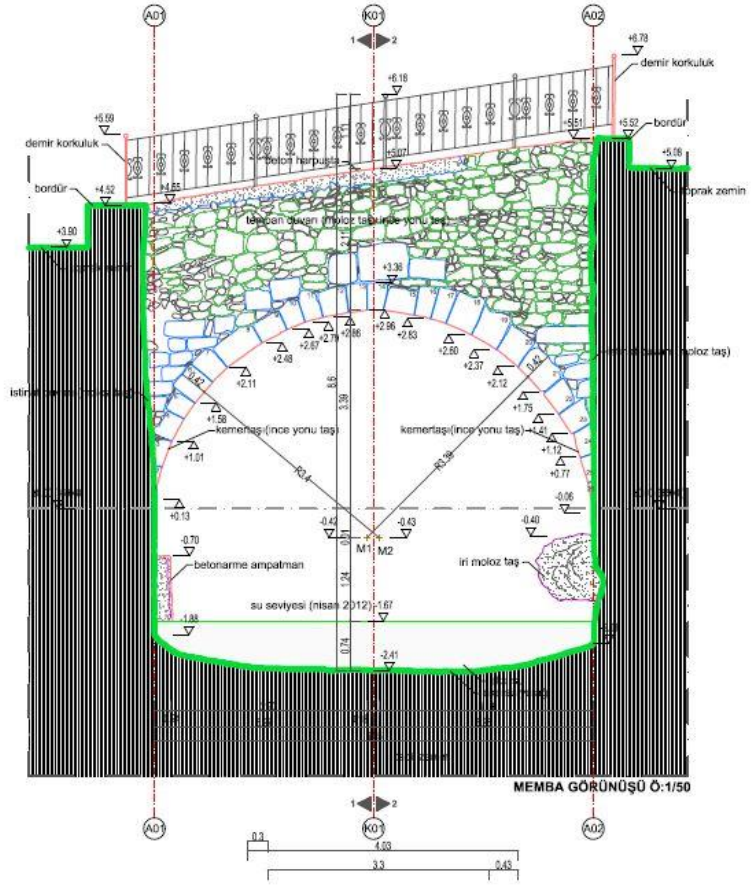

Çizim 3. 42. Çilhane Köprüsü-Geliş Görünüş (KGM Arşivi.)

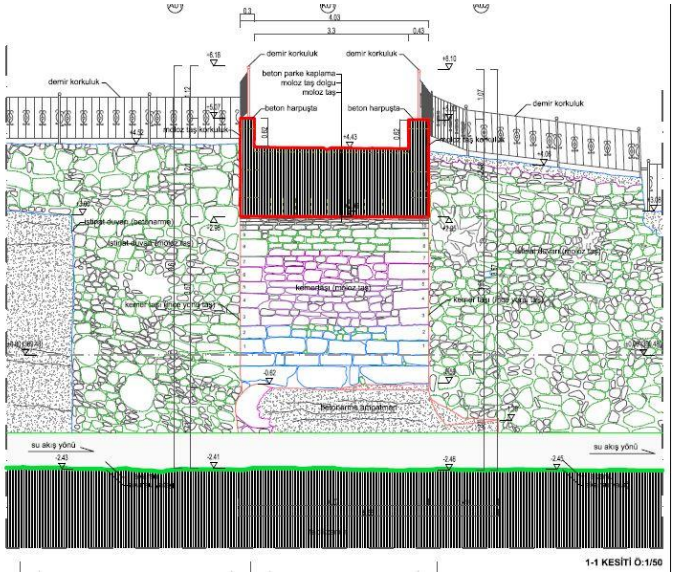

Çizim 3. 43. Çilhane Köprüsü-Kesit (KGM Arşivi.)

Resim 3. 31. Çilehane Köprüsü

Resim 3.319. Güneybatıdan Görünüş

Resim 3.320. Güneybatıdan Görünüş

Resim 3.321. Doğudan Görünüş

Resim 3.322. Doğudan Görünüş

3.5.2. Gaziahmet Mahallesi Köprüsü

Niksar İlçe Merkezi, Gaziahmet Mahallesi, Ünye Cadddesi üzerinde bulunan köprünün inşa kitabesi bulunmamaktadır (Şekil 3.46.). İlçe merkezinde yer alan benzer özellikteki köprülerden yola çıkarak 19. yy sonu ile 20.yy başlarına tarihlendirilebilir.

Doğu-batı doğrultusunda eğimli bir yol üzerine konumlandırılmış, tek kemer gözlü köprünün yuvarlak kemeri bulunmaktadır (Resim 3.323./3.324.). Üstü düz köprüler grubu içerisinde yer almaktadır (Resim 3.325).

Yapı, kesme taş malzemeden inşa edilmiştir. İki yanında set duvarı ile sınırlandırılmış olan köprünün tabliye kısmı ve set duvarı korkuluk ile çerçevelenmiştir. geliş ve gidiş cepheleri korniş ile hareketlendirilmiştir.

Karayolları Genel Müdürlüğü tarafından 2016-2018 yılları arasında onarımı yapılarak mevcut halini almıştır.

Şekil 3. 46. Gaziahmet Mahallesi Köprüsü (*Niksar Keos*)

Resim 3. 32. Gaziahmet Mahallesi Köprüsü

Resim 3.323. Kuzeyden Görünüş-Geliş

Resim 3.324. Güneyden Görünüş-Gidiş

Resim 3.325. Köprü Tablası

3.5.3. Horoz Köprüsü

Köprü, Niksar İlçe Merkezi Kayapaşa Mahallesi'nde bulunmaktadır (Şekil 3.47.). İnşa kitabesi olmayan yapının ilçedeki mevcut köprülere benzerliğinden dolayı 19.yüzyıl sonu 20.yüzyıl başlarında yapıldığı düşünmekteyiz.

Yapı, yuvarlak kemerli tek kemer gözlü inşa edilmiştir (Çizim 3.44/3.45./3.46./Resim 3.326./3.327.). Doğu-batı doğrultusunda uzanan köprü, üstü düz köprüler grubu içerisinde yer almaktadır. Tabliye kısmının iki yanında korkuluk bulunmaktadır (Resim 3.328.). Tempan duvarı ile korkuluk arasına korniş yapılarak geliş ve gidiş cepheleri hareketlendirilmiştir.

Köprü üzerinde herhangi bir süsleme görülmemektedir. Tamamen kesme taş malzemeden yapılmış olan köprünün onarımlar esnasında bazı taşların yenilendiği gözlemlenebilmektedir.

2016-2018 yılları arasında Karayolları Genel Müdürlüğü tarafından onarımı yapılan köprü mevcut hali ile yaya geçişine açıktır.

Şekil 3. 47. Horoz Köprüsü (*Niksar Keos*)

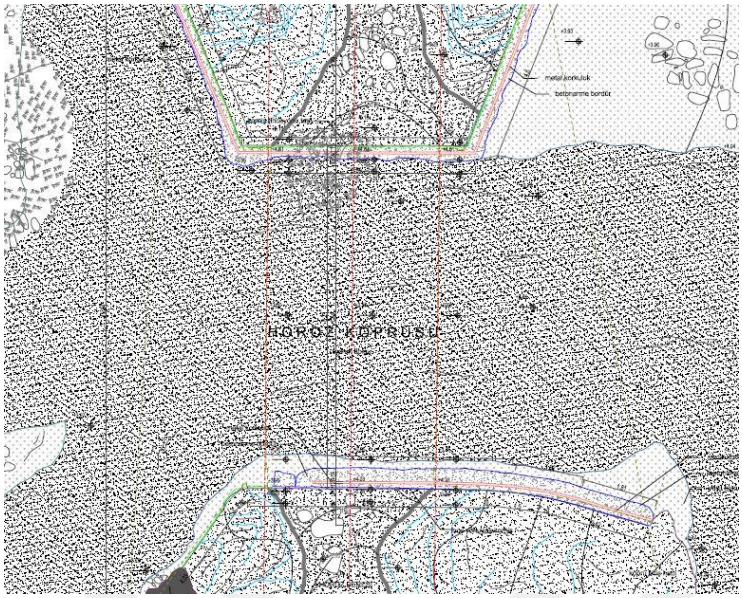

Çizim 3. 44. Horoz Köprüsü Vaziyet Planı (KGMA)

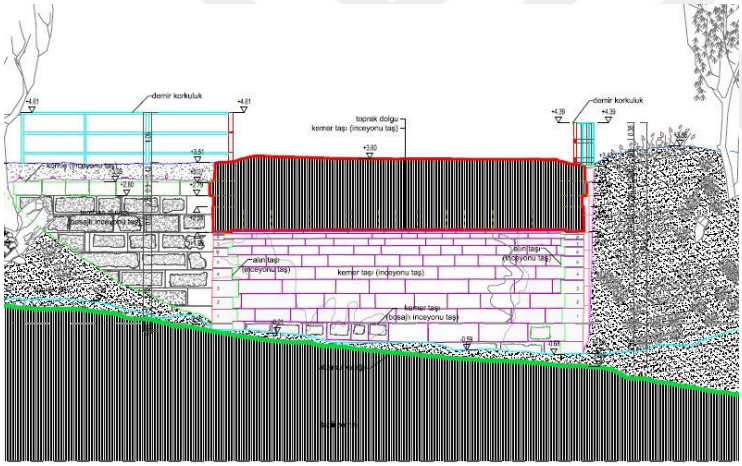

Çizim 3. 45. Horoz Köprüsü Kesiti (KGMA)

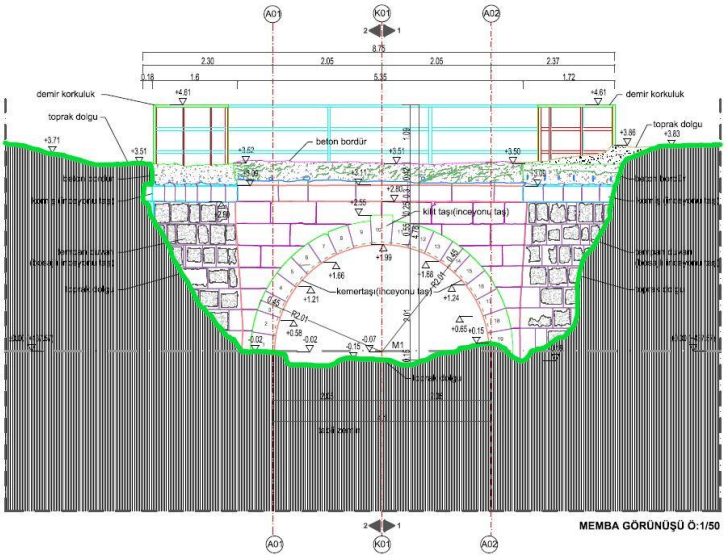

Çizim 3. 46. Horoz Köprüsü-Geliş Görünüş (KGMA)

Resim 3. 33. Horoz Köprüsü

Resim 3.326. Kuzeyden Görünüş-Gidiş

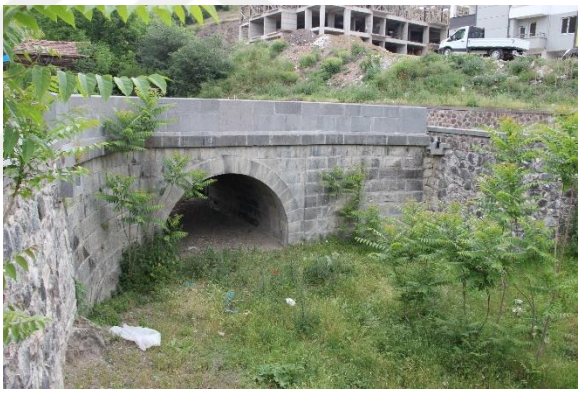

Resim 3.327. Güneyden Görünüş-Geliş

Resim 3.328. Köprü Tablası

3.5.4. Kayapaşa Mahallesi Köprüsü

Niksar İlçe Merkezi, Kayapaşa Mahallesi, Ünye Caddesi, Ferit Günal Sokak girişinde yer alan köprünün inşa kitabesi bulunmamaktadır (Şekil 3.48.). İnşa malzemesi ve yapım tekniği göz önünde bulundurularak en erken 19.yüzyıl sonlarına tarihlendirebilir.

Köprü tek kemerden oluşmaktadır. Yuvarlak kemerli köprü, üstü düz köprüler grubu içerisinde yer almaktadır (Resim 3.329./3.330.). Tabliye döşemesi onarımlar esnasında yenilenmiştir.

Düzgün kesme taş malzemeden yapılmış olan köprünün onarımlardan kaynaklı taş malzemede farklılıklar gözlenmektedir. Yapının taş malzeme bakımından orijinalliğini koruyan kısımları; kemer, korkuluk ve korkuluk ile tempan duvarı arasında kalan korniş kısmıdır. Üzerinde herhangi bir süsleme görülmemektedir. Köprü, günümüzde araç geçişine kapalıdır.

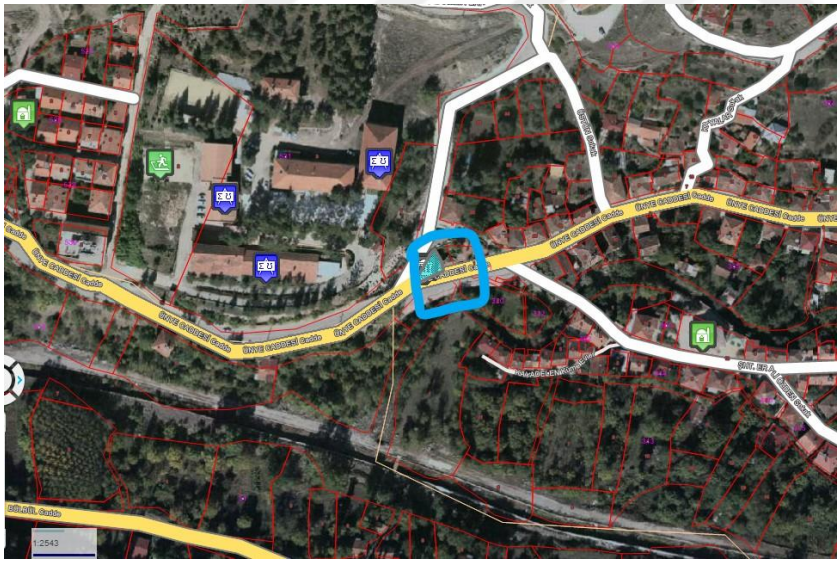

Şekil 3. 48. Kayabaşı Mahallesi Köprüsü (*Niksar Keos*)

Resim 3. 34. Kayapaşa Mahallesi Köprüsü

Resim 3.329. Kuzeyden Görünüş-Geliş

Resim 3.330. Güneyden Görünüş-Gidiş

3.5.5. Leylekli Köprü

Köprü, Niksar İlçe Merkezi'nde Çanakçı Deresi üzerinde yer almaktadır (Şekil 3.49./Resim 3.331./Resim 3.332.). Kitabesi bulunmayan köprünün yapım tarihi belli değildir.

Tek kemer gözlü, yuvarlak kemerli köprünün gidiş cephesinde, kemer kilit taşında haç motifi yer almaktadır (Şekil 3.50. /Resim 3.333.). Üstü dik köprüler grubu içerisinde yer alan köprünün kilit taşının üzerinde yana doğru kaydırılmış, Türk döneminde yerleştirildiğini düşündüğümüz bir levha vardır. Levha üzerinde ayakta duran bir leylek, ağzında yılan figürü ile net bir şekilde görülmektedir. Tabliye kısmı ortadan iki yana meyillidir. Tabliyenin iki yanı korkuluk ile yükseltilmiştir (Çizim 3.47./3.48./3.49./3.50.).

Niksar Belediyesi Arşivi'nden alınan 18902 tarihli fotoğrafta köprünün altında ahşaptan yapılmış bir yapı görülmektedir (Resim 3.334.).

Yapı, Gayrimenkul Eski Eserler Anıtlar Yüksek Kurulu'nun 08.09.1978 tarihli 1274 sayılı kararı ile tescil edilmiştir. Kesme taş malzemeden yapılmış olan köprüde onarımlar esnasında moloz taş kullanılmıştır.

Köprünün tarihlenmesi ile ilgili farklı görüşler mevcuttur. Bazı araştırmacılar yapının Roma döneminde inşa edildiğini ve Türk döneminde onarım geçirdiğini belirtmişlerdir. (Gündoğdu, 2004: 70; Ermiş, 2014: 56). Ancak inşa tarihi bilinmemesine rağmen Türk döneminde yapıldığı görüşünü belirten araştırmacılar da bulunmaktadır (Seçkin, 1997: 47).

Bizans dönemi kaynaklarında 344 ve 499 yıllarında meydana gelen büyük depremlere Roma döneminde inşa edilen köprünün ayakta kalabildiği belirtilmiştir (Bryer&Winfield, 2020:200). Köprünün kemer karın kısmı ve tempan duvarlarındaki taş malzemenin farklı türden olması bakımından Roma döneminde inşa edildiğini ve Türk döneminde bugünkü halini aldığını söyleyebiliriz.

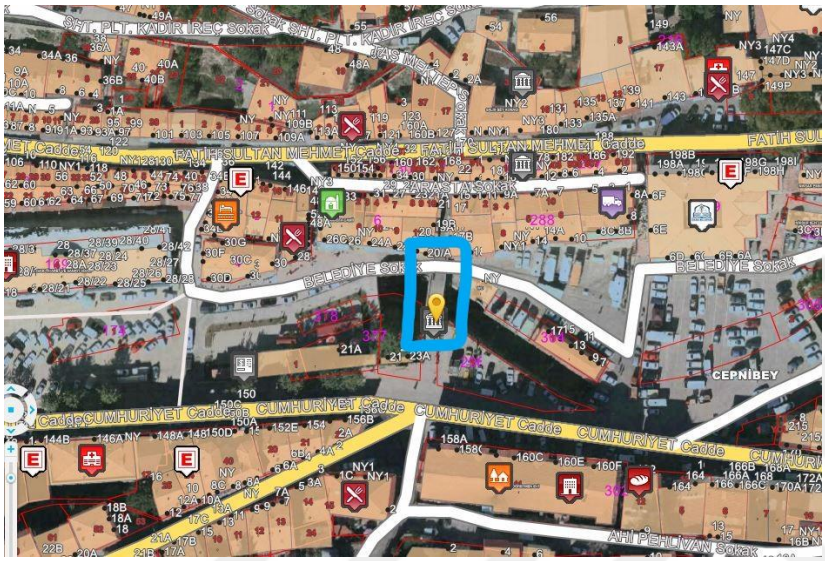

Şekil 3. 49. Leylekli Köprüsü (Niksar Keos)

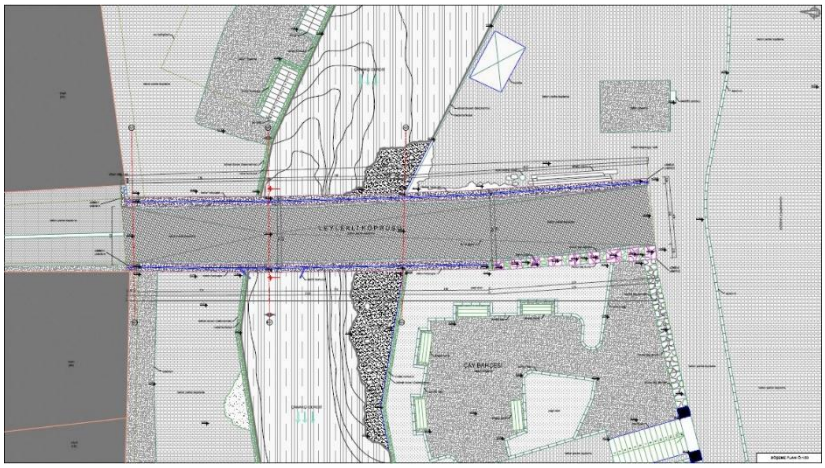

Çizim 3. 47. Leylekli Köprüsü-Vaziyet Planı (KGMA)

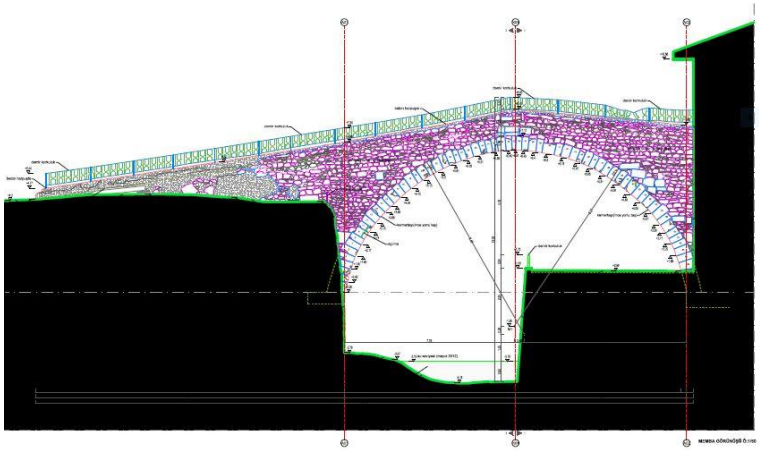

Çizim 3. 48. Leylekli Köprü- Geliş Görünüşü (KGMA)

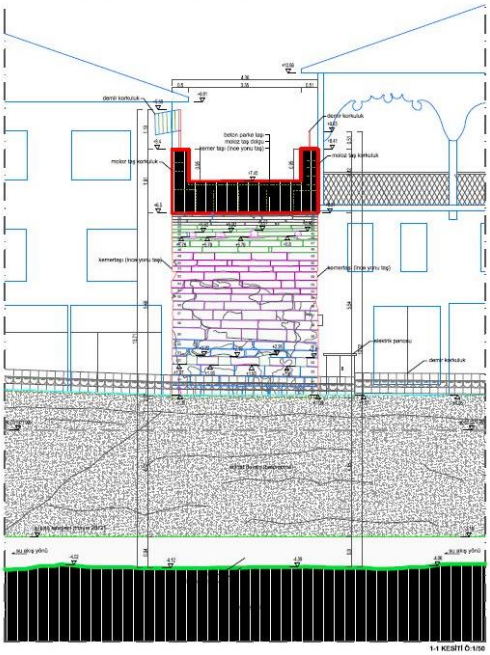

Çizim 3. 49.Leylekli Köprü-Kesit (VGMA)

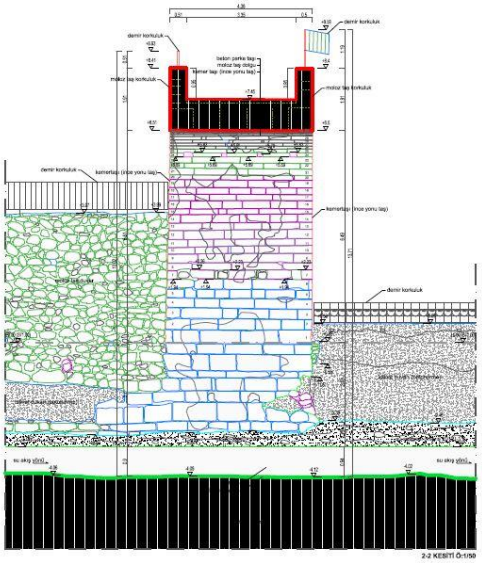

Çizim 3. 50. Leylekli Köprü-Kesit (VGMA)

Resim 3. 35. Leylekli Köprü

Resim 3.331. Batıdan Görünüş

Resim 3.332. Doğudan Görünüş

Resim 3.333. Leylekli Köprü Batı Cephe

Resim 3.334. Batıdan Görünüş (NBA)

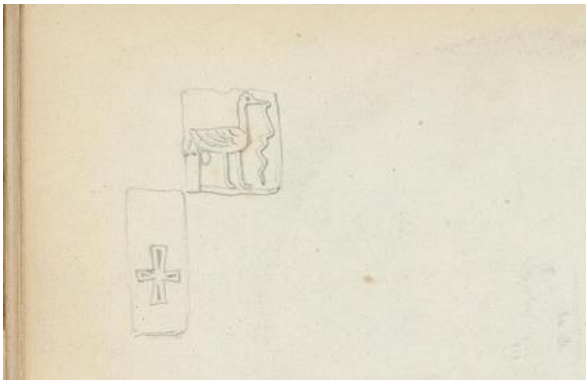

Şekil 3. 50. Leylekli Köprü-Haç ve Leylek Çizimi 1859-1860 (Van-Lennep, Henry J.)[56]

3.5.6. Seymenli Köprüsü

Köprü, Niksar İlçe Merkezi'nde, Çanakçı Deresi üzerinde güney- kuzey doğrultuda yer almaktadır (Şekil 3.51./Resim 3.335./3.336.). İnşa kitabesi bulunmayan yapının kim tarafından ve hangi tarihte yaptırıldığı bilinmemektedir. İnşa malzemesi ve yapım tekniği açısından Geç Roma-Erken Bizans dönemine tarihlendirilse de geçirdiği onarımlarla özgün halini kaybetmiştir (Ermiş, 2014: 56). Yapı, Kayseri Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu'nun 21.01.1989 tarihli 346 numaralı kararı ile tescil edilmiştir.

Tek kemer gözlü ve ayaksız inşa edilen köprü basık sivri kemerlidir (Çizim 3.51./3.52.). Güneyden kuzeye doğru yükselen köprünün tabliye bölümünde orta kısımda bir meyil görünmektedir (Resim 3.337-3.338.). Tabliyenin iki yanında korkuluk bulunmaktadır. Karayolları Tarihi Köprüler Şube Müdürlüğü tarafından 2013 yılında restore edilerek mevcut halini almıştır.

Yapıda inşa malzemesi olarak moloz taş ve kesme taş kullanılmıştır. Kesme taş yalnızca kemer kısmında görülürken, moloz taş yapının diğer kısımlarında görülmektedir. Köprü üzerinde herhangi bir süsleme unsuruna rastlanmamıştır.

[56]Erişim Tarihi:20.02.2021: Cahier de dessin de chasses (amherst.edu)

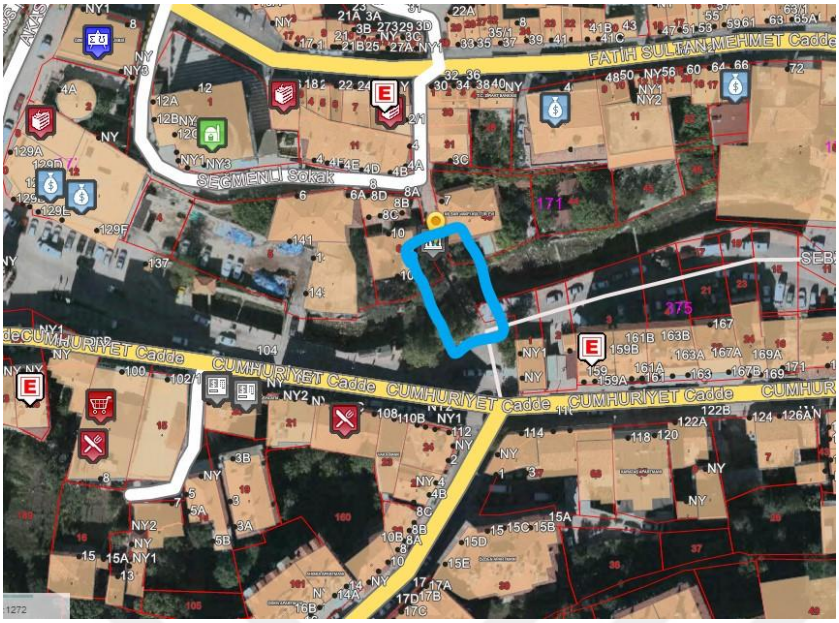

Şekil 3. 51. Seymenli Köprüsü (*Niksar Keos*)

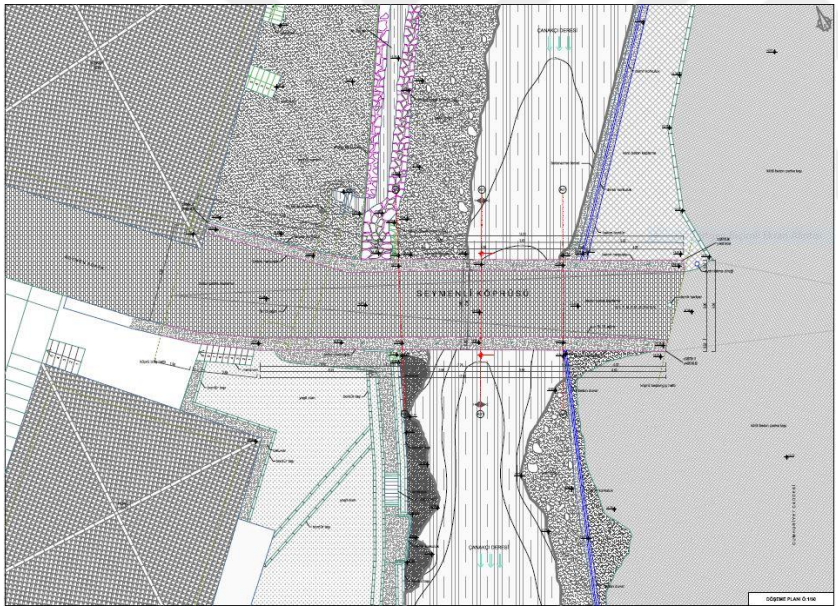

Çizim 3. 51. Seymenli Köprüsü Vaziyet Planı (KGMA)

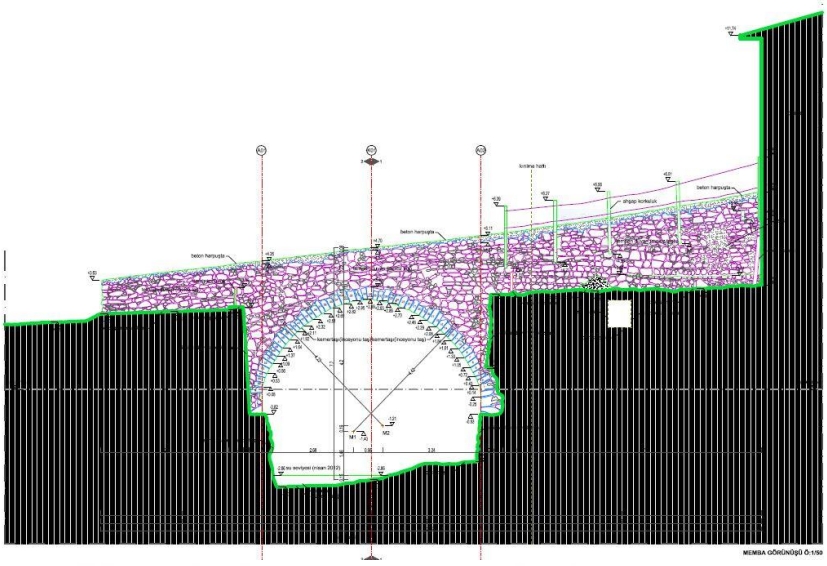

Çizim 3. 52.. Seymenli Köprüsü -Geliş Görünüş (KGMA)

Resim 3. 36. Seymenli Köprüsü

Resim 3.335. Batı-Geliş

Resim 3.336. Gidiş

Resim 3.337. Tabliye-Kuzeyden Görünüş

Resim 3.338. Tabliye-Güneyden Görünüş

3.5.7. Talazan Köprüsü

Talazan Köprüsü, Niksar-Erbaa yolunda, Niksar'a 15 km uzaklıkta, Buz Köyü'ne ise 1,5 km uzaklıkta bulunan Kelkit Çayı üzerinde yer almaktadır (Şekil 3.53./3.54./Resim 3.339./3.340.). İnşa kitabesi bulunmayan yapının kim tarafından ve hangi tarihte yaptırıldığı bilinmemektedir. Ancak köprüdeki yapım teknikleri göz önünde bulundurularak 13.yüzyıla tarihlendirilmektedir(İlter, 1978: 141).

Hurufat defterlerinde yapı ile ilgili yapı ile ilgili 8 defterde 10 kayıt bulunmaktadır[57]. Bu kayıtlardan en erken tarihlisi H.1137/M.1724-1725'de tutulmuş olup, köprüye yapılan mütevelli tayini hakkındadır[58]. H.1179/M.1766 tarihli belgeden bahar döneminde suların artması ile taşkınların yaşanabildiğinden sıkıntı çekmemek için Kara Sipahisi Keleş Mehmet'in vakfından almak üzere 2 akçe ile Koz Mahallesi'nde Ahmed Bey Mescidi'nde imam olanların tayin edildiği anlaşılmaktadır[59]. En geç tarihli belge H.1813-1814 tarihlinde tutulmuş olup, vakıf hizmeti için yapılan görevlendirmeye dairdir[60]. Başkanlık Osmanlı Arşivi'nde yapı ile ilgili tek kayıt bulunmaktadır. H.1325/M.1907 tarihli belgede Talazan Köprüsü'nün 60.000 kuruş ihale ücreti ile 40.000 kuruş harcamayla inşaata başlandığı ancak kış nedeniyle inşaat süresinin uzadığı ve sebep gösterilmeden fes edildiğinden Amasya'lı Ömer Lüfti'nin talebi üzerine soruşturma yapılması istenmektedir[61].

Esterâbadî, köprü ile ilgili olarak büyük emirler ve naiblerin teklifini ve Kadı Burhaneddin'in görüşünü: "*Niksar Çayı üzerinde bulunan Palasân (cisr-i Palasân) köprüsünün iki yakasına iki sağlam burç yapalım! Her birine bekçiler ve muhafızlar koyalım! Bu şekilde Canik üzerinden gelecek hırız ve haramilerin Müslümanlara zarar*

[57] Def. Nu. : 562-1119-1145-1149-1151-1152-1154-1155.
[58] HD 1119/231/1 numaralı kayıt "Niksar kazasında vaki' Talazan Köprüsü'nün mütevellesi olmayub harâb-ı metruk olmağla tevliyet-i mezkure ber-vech-i hasber seyyid Süleyman müceddeden galât…37".
[59] HD 1152/11/52 numaralı kayıt "Niksar kasabasında vâki' nehri kebir üzerinde Katlı cerî ile Talazan cerî canibinde eyyam-ı baharlarda misli suyu kesret ve tuğyan üzere geldikte mürur ve ubur eden oluklar ve sairleri (...) çekmemek için cayi kâra sipahisi Keleş Mehmed nâm sahibü'l hayr mülkîyet üzere vâzi' eylediği harkını vakf icaresinden yevmi 2 akçe ciheti mezburede Koz mahallesinden Ahmed bey mescidinde imam olanlara şart ve ta'yin etmekle ber mûceb-i şartı vakf imamet mezbure vazife'i mersumesiyle Ali'ye kadısı Mustafa arzıyla tevcih buyruldu Şehri zilhîcce 179".
[60] HD 562/72/13 numaralı kayıt "Niksar'da Katılu cesriyle Talazan cesri beyninde nehr-i kebir üzerinde her ne mahalde iskele olur ise vakıf hizmetinde (...) evladiyet ve meşrutiyet üzere nısıf tevliyete mutasarrıf olan evlad-ı vakıftan Mehmed Emin bin Mehmed fevt mahlulünden evlad-ı vakıftan oğlu es-seyit Mustafa'ya bâ berat tevcih buyruldu berat-ı celusunda fi C 29".
[61] BOA DH. MKT. 1191/6 numaralı kayıt özeti "Niksar'da Talazan köprüsünün altmış bin kuruşla uhdesine ihale olunarak kırk bin kuruşluk sarfiyatla inşaata başlandığı, kış nedeniyle inşaatın süresinin uzadığı ve sebepsiz olarak ihalenin feshedildiği gerekçesiyle Amasyalı Ömer Lütfi'nin adalet talebi üzerine tahkikat yapılması gerektiği. H.06.07.1325".

vermesi önlenir ve o civar halkı istedikleri gibi ziraat ve imaretle uğraşırlar. O fesatların kötülüğü vilâyetten uzaklaşır, Boğazkesen'de bulunan Sultan'ın adamları suyun kabardığı sıralarda oradan kolayca geçebilir diye görüş bildirirler. Sultan onların teklifini kabul etti. O önemli iş için yetenekli mimarlar ve tecrübeli ustaları, yeterli araç ve gereçle donatarak oraya gönderdi. Naiblerden birini de onların yönetimine tayin etti". Şeklinde ifade ederek Kadı Burhaneddin dönemi için köprünün önemini de belirtmiştir (Öztürk, 1990: 408).

Yapının ortasında yer alan en büyük kemer gözü 1942 Erzincan depreminde yıkılmıştır (Şekil 3.53.). Depremden sonra köprünün yıkılan orta kısmı demir kirişler ile bağlanarak kullanılır hale getirilmiştir. Karayolları Tarihi Köprüler Şube Müdürlüğü tarafından 2010-2012 yılında restore edilerek mevcut halini almıştır (Resim 3.340.).

Köprü, Kelkit Çayı'nın üzerinde kuzeydoğu-güneybatı doğrultusunda uzanmakta olup, sekiz sivri kemerli açıklığa sahiptir (Çizim 3.53./3.54./3.55./3.56.). Çay yatağının üzerinden dik bir hat ile geçen 134 metre uzunluktaki köprü üstü düz köprüler grubu içerisinde yer almaktadır. Köprünün orta kısmından iki yana hafif bir eğim bulunmaktadır. Köprünün geliş cephesinde üçgen selyaranlar bulunmakta olup üzeri külah ile örtülüdür. gidiş cephesinde topuk görülmemektedir. Büyük kemerin yanında sivri kemerli boşaltma gözü görülmektedir. Köprünün tabliye kısmının her iki yanında 1 metre yüksekliğinde korkuluk bulunmaktadır.

Mevcut izlerden yapının birden fazla onarım geçirdiği anlaşılmakta olup, yapıda inşa malzemesi olarak moloz taş ve kesme taş kullanılmıştır. Moloz taş yapının ayak, selyaran ve topuk kısımlarında görülmektedir. Köprü üzerinde herhangi bir süsleme bulunmamaktadır.

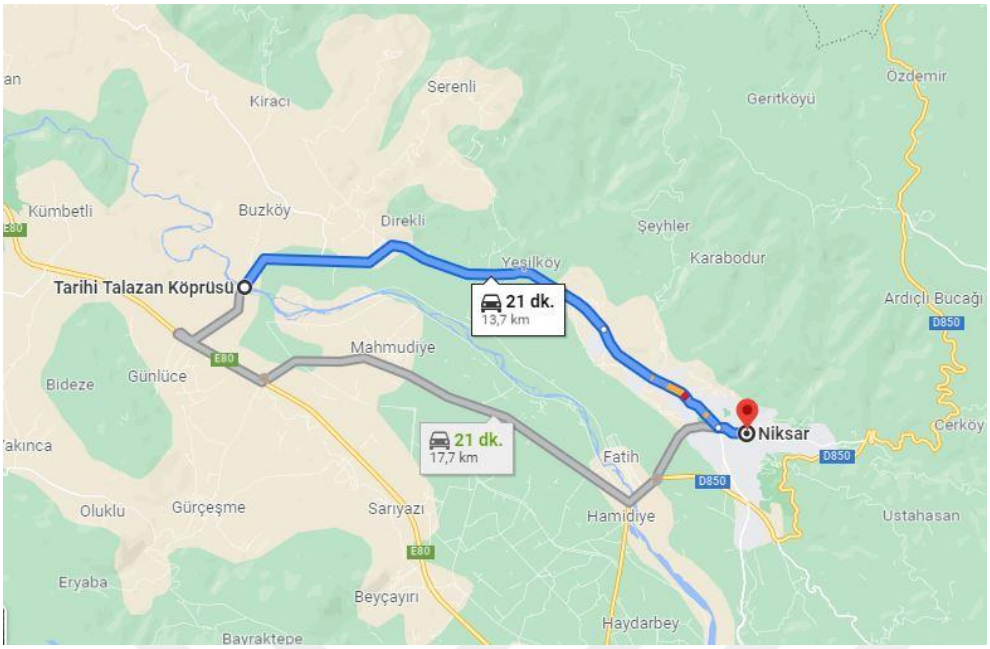

Şekil 3. 52. Talazan Köprüsü (Google Harita)

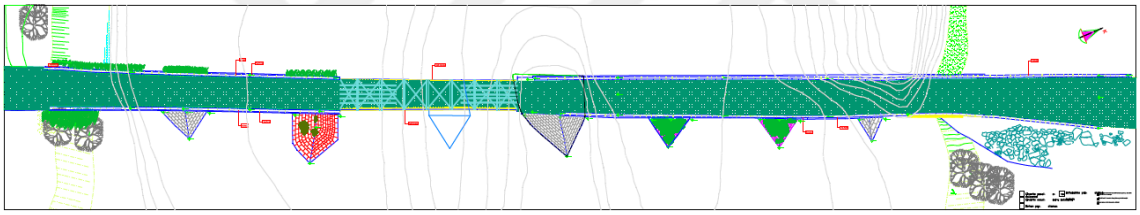

Çizim 3. 53.. Talazan Köprüsü Plan (KGMA)

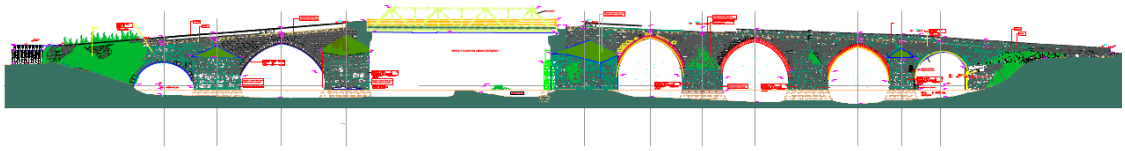

Çizim 3. 54. Talazan Köprüsü Görünüş (KGMA)

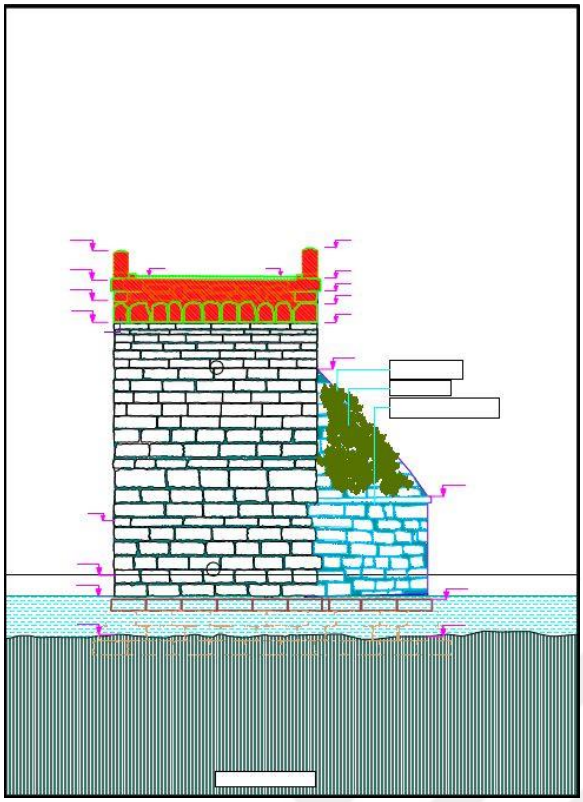

Çizim 3. 55. Talazan Köprüsü Geliş Yönü Kesit (KGMA)

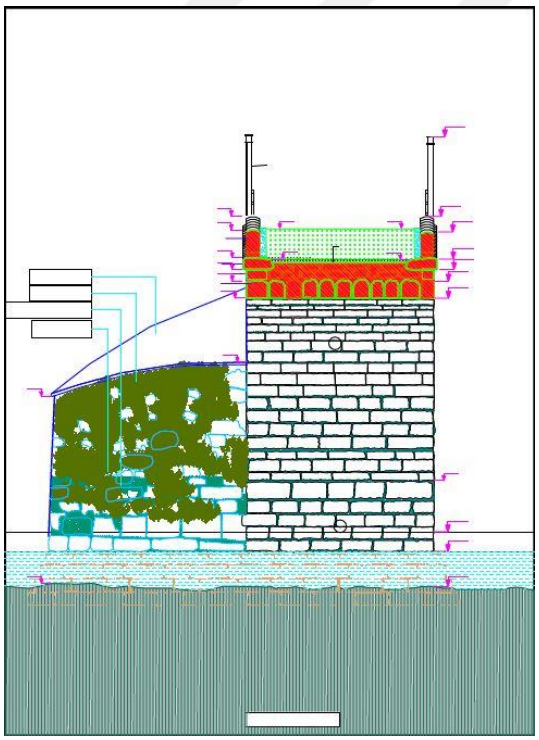

Çizim 3. 56. Talazan Köprüsü Geliş Yönü Kesit (KGMA)

Resim 3. 37. Talazan Köprüsü

Resim 3.339. Talazan Köprüsü-Geliş Tarafından Görünüş

Resim 3.340. Talazan Köprüsü-Gidiş Tarafından Görünüş

Şekil 3. 53. Cumhuriyet Gazetesi Arşivi 26/12/1942.

3.6. Medreseler

3.6.1. Yağıbasan Medresesi

Medrese, Niksar Kalesi'nin iç kale bölümünde, kalenin batı surlarına bitişik vaziyette yapılmış olup, imar planında 161 ada, 43 parsel üzerinde bulunmaktadır (Şekil 3.54./Resim 3.341.). Uzunçarşılı (1927: 59), Melik Danişmend Ahmed Gazi Türbesi'nin bahçesinde gördüğü ve "*Bu mübarek yer, müminlerin emiri Melik Gazi'nin oğlu adil Nizameddin 552*" şeklinde okuduğu kitabeye göre medresenin Danişmendli hükümdarı Nizameddin Yağıbasan tarafından H.552/M.1157-1158 tarihinde yaptırıldığını belirtmiştir. Ancak Sözen (1970:26), söz konusu kitabede medrese ibaresinin geçmediğini fakat yapının mimari unsurları itibariyle bu döneme uygun olduğunu ifade etmiştir. Çal (1989:64), Sözen'e atıf yaparak kitabede medrese ibaresi geçmediğini, söz konusunu kitabenin Yağıbasan Medresesine ait olabileceği gibi başka bir yapı türüne ait olabileceğini belirtmiş ve aynı dönemde yapıldığı düşünülen Tokat Yağıbasan Medresesi ve bir medrese bünyesinde olduğu değerlendirilen Atabey Şahinşah Türbesi'nin kitabesinde açıkça medrese kelimesinin kullanılmasının bu kitabe üzerindenki şüpheyi doğrular nitelikte olduğunu bildirmiştir Kuran, kitabenin yanı sıra medresenin mimari özellikleri ve planı açısından bakıldığında kesin olarak 12. yüzyıl Danişmendli yapısı olduğunu aktarmıştır. Danişmend-nâme'de Nizameddin Yağıbasan'ın, Danişmend Gazi döneminden kalan eserleri tamir ettirdiği ve çeşitli imar faaliyetleri hakkında bilgi bulunmaktadır (Demir, 2004: 273-274). Bu bilgiyi de göz önünde bulundurarak medreseyi Yağıbasan'ın yaptırmış olabileceğini söyleyebiliriz. Yapı, Gayrimenkul Eski Eserler Anıtlar Yüksek Kurulu(GEEAYK)'nun 08/09/1978 tarihli ve A-1274 sayılı kararına göre tescil edilmiştir.

Hurufat defterlerinde yapı ile ilgili dokuz defterde 13 kayıt bulunmaktadır[62]. Bu kayıtlardan en erken tarihlisi H.1111/M.1699 yılında tutulmuş olup, iki akçe ile medreseye kayıt memuru olarak Mustafa'nın yeniden ataması yapılmıştır[63]. Kayıtlardan medrese vakfından olan Pazar Hamamı kirasından gelir sağlandığı anlaşılmaktadır[64]. En geç tarihli kayıt H.1214/M.1800 yılında tutulmuştur. Kayıttan, Medrese vakfından olan Pazar Hamamı

[62] Def. Nu. : 1121/1091/1131/1143/1148/1150/1151/1155/562.
[63] HD 1121/35/109 numaralı kayıt "Niksar'da Yağıbasan Medresesi'nde iki akçe ile mukayyit Mustafa tecdid buyruldu Cemâziye-l âhir 1111".
[64] HD 1091/182/5 numaralı kayıt "Niksar'da vâki' Yağıbasan Medresesi Müderrisi Ali hâlife fevtinden vazife'i muayyene ile olan evkâf mezbûrun Pazar Hamam demekle maruf hamamdan yevmi 2 vazifesi mestûr olmak üzere Mehmed Halifeye 'inâyet buyruldu Şehr-i ramazan 1138".

kirasından almak üzere, iki akçe ile kayıt memuru olarak çalışan Seyyid Mehmed'in vefatı üzerine yerine oğlu Seyyid Ahmed'in görevlendirildiği anlaşılmaktadır[65]. Başkanlık Osmanlı Arşivi'nde yapı hakkında dört kayıt tespit edilmiştir[66]. En erken kayıt H.1113/ M.1702 yılında tutulmuş olup, medresede müderris ve mütevelli olan Mahmud'un vefatı üzerine görevin Mehmed'e verilmesi hakkındadır[67]. En geç tarihli kayıt H.1246/M.1831'de yazılmış olup müderris tayini hakkındadır[68].

1939 ve 1942 depremlerinde büyük hasar alan medrese uzun süre harap vaziyette kalmıştır (Resim 3.342.). Detaylı onarım için ilk girişimler 2006 yılında hazırlanan raporlar ile başlamış, çalışmalar 2010 yılında tamamlanmıştır. Genel olarak tarihi eser onarımlarında niyet iyi olsa da bazen sonuçlar kötü olabiliyor. Bu durumun bir örneği de maalesef Yağıbasan Medresesi'nde karşımıza çıkmaktadır. Onarımda yapılan müdahalelerin malzeme farkıyla ortaya konmaması, her tarafın aynı harçla sıvanması yapıdaki onarım izlerini takip etmeyi imkansız hale getirmektedir. Ayrıca bugün kuzeydoğu ve kuzeybatı köşelerde yer alan ve balkon şeklinde yapılan mekanların orijinalinde bu şekilde olamayacağı ve etrafının ve üzerinin kapalı olması gerektiği açıktır.

Eğimli bir arazi üzerinde bulunan medrese, kareye yakın dikdörtgen planlıdır (Çizim 3.57. /Resim 3.343./3.344.). Kapalı avlulu, revaksız ve iki eyvanlı düzenlemeye sahip olan medresenin giriş kapısı güney cephede yer almakta olup cephenin batısına kaydırılmış vaziyettedir (Resim 3.345.). Avluda da simetrik bir düzenleme olmayıp, merkezden güneybatıya kaydırılmıştır. Yapıda, birisi kuzey orta eksende, diğeri doğuda güneye kaydırılmış iki eyvan bulunmaktadır (Resim 3.346.). Kuzeydeki eyvanın iki yanında iki küçük dikdörtgen oda ve köşelere yerleştirilmiş kuzeye doğru uzanan sur burçlarına oturtulmuş iki dikdörtgen oda yer almaktadır. Günümüzde odaların surlara oturtulan kuzey cephesine balkon şeklinde bir düzenleme yapılmıştır (Resim 3.347./3.348.). Avlunun batı, doğu ve güneyinde yer alan odalar küçük mekânlar şeklinde düzenlenmiştir. Batıda üç, doğuda bir ve güneyde ve içerisinde ocaklarının da yer aldığı farklı boyutlarda beş

[65] HD 562/72/27 numaralı kayıt "Niksar'da vâki' Yağıbasan Medresesi evkafından Pazar hamamı icaresinden almak üzere iki akçe ile mukayyit olan Es-Seyyîd Mehmed fevt mahlulünden oğlu Es-Seyyîd Ahmed bin Es-Seyyîd Mehmed'e 'inâyet buyruldu Şehri Ramazan 1214".

[66] Def. Nu. : BOA, AE.SMST.III; 8/526; BOA, AE.SMST.II ;39/3845; BOA, C..MF.. 77/3826; BOA, C..MF..99/4915.

[67] BOA, AE.SMST.II ;39/3845 numaralı kayıt "Niksar'da bulunan Yağbasan Medresesi Müderrisi ve Mütevellisi Mahmud'un vefatı ile mahlul kalan mütevelliliğin Mehmed'e tevcihi. H-29-12-1113".

[68] BOA, C..MF..99/4915 numaralı kayıt "Niksar'da Yağbasan Medresesi Vakfı'ndan muayyen vazife ile müderrislik vazifesinin tevcihi H-29-11-1246".

dikdörtgen planlı oda ve bir giriş eyvanı bulunmaktadır(Resim 3.349.). Medresenin onarımından önce yalnızca kuzey köşelerde yer alan odaların pencereleri dışa açılırken, doğu, batı ve güneyde yer alan odaların pencereleri avluya açılmaktadır. Avlu etrafında yer alan mekânların üzeri sivri beşik tonoz ile avlu kısmı ise geçiş sistemi izlerinden de anlaşıldığı üzere kubbe ile örtülmüştür (Resim 3.349./3.350.). Kubbeye geçiş tromp ile sağlanmıştır. Orijinal halinde kubbeye iç içe ikili tromp ile geçiş sağlandığı ifade edilmektedir (Gabriel, 1934: 123). Sözen (1972: 28), kubbenin üst noktasının açık bırakılmış olacağını belirtmiştir. Küçük mekânlarda dış cephelerde herhangi bir pencere açıklığı bulunmaması, yalnızca avluya açılan kapıların üst kısımlarında pencereler bulunması havalandırmanın ve aydınlatmanın kubbe de yer alan açıklıktan sağlandığını göstermektedir.

Kale surlarının da kullanıldığı yapı, moloz taştan inşa edilmiş olup herhangi bir süsleme görülmemektedir. Kuran (1968:40), eski bir fotoğrafta moloz taşların üst kısımlarının kesme taş ile kaplı olduğunu ve beş sıra tuğla hatıl göründüğünü belirtmiştir. Yapı, malzeme ve işçilik bakımından zayıf görünse de Anadolu'nun Türkleşmesinde büyük rol oynayan Danişmendliler döneminde yapılması bakımından önem teşkil eder. Anadolu'da inşa edilen ilk kapalı avlulu medreselerden birisi olan yapı, farklı dönemlerde yapılan medrese, zaviye, darüşşifa gibi yapılara örnek teşkil etmiştir (Çal, 1989: 67).

Şekil 3. 54. Yağıbasan Medresesi (*Niksar Keos*)

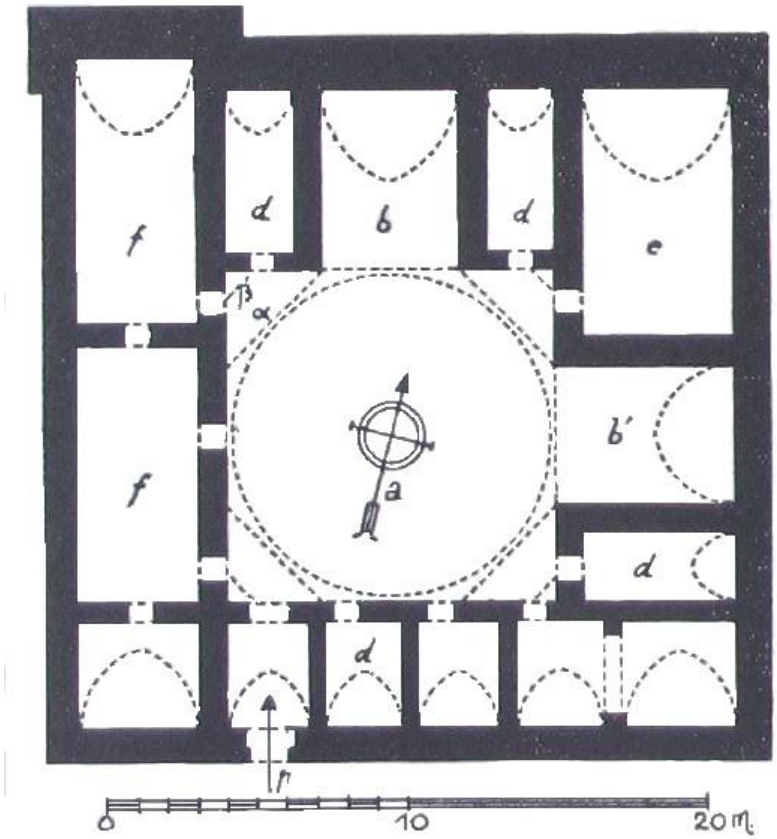

Çizim 3. 57. Yağıbasan Medresesi Planı (Gabriel, 1934:123)

Resim 3. 38. Yağıbasan Medresesi

Resim 3.341. Batıdan Genel Görünüş

Resim 3.342. Onarım Öncesi (VGMA)

Resim 3.343. Güneydoğudan Görünüş

Resim 3.344. Doğudan Görünüş

Resim 3.345. Güney Cephe

Resim 3.346. Kuzey ve Doğu Eyvan

Resim 3.347. Kuzeybatı Köşe-Balkon

Resim 3.348. Kuzeydoğu Köşe-Balkon

Resim 3.349. Batı Duvarı

Resim 3.350. Sivri Beşik Tonoz

3.7. Mektebler

3.7.1. Taş Mektep (Sinan Bey Muallimhanesi)

Eser, Niksar ilçe merkezi Yusufşah Mahallesi'nde, belediye binası olarak kullanılmakta olan Eski Hükümet Konağı'nın yanındadır (Şekil 3.55./Resim 3.351). Kitabesi olmayan yapının hangi tarihte yapıldığı kesin olarak bilinmemektedir. H.890/M.1485 tarihli vakfiyeden Sinan Bey'in asıl adının Sinânü'd-devle ve'd-din Yusuf Bey bin Abdullah olduğu anlaşılmaktadır (Açıkel, 2017: 18). 15.yy'da yaşamış olan Sinan Bey, Niksar Kazası'na ve kaza merkezine bağlı köylerden biri olan Başçiftlik Köyü'ne önemli vakıf eserler tahsis etmiştir. İlk kayıt olan 1514 tarihli 54 numaralı Mufassal Tapu Tahrir Defteri'nden Niksar'da bulunan Muallimhane'nin aktif olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır. 1530 tarihli 387 numaralı İcmal Defterinde Sinan Bey Zaviyesi ve Muallimhanesi vakıfları ile ilgili kayıtlar bulunmaktadır (Açıkel, 2017: 21-22). Hurufat defterlerinde muallimhane olarakta geçen mektep hakkında iki kayıt bulunmaktadır. İlk kayıt H.1104/M.1692-1693 yılında tutulmuş olup, Sinan Bey Mescidi Muallimhanesi'ne yapılan görevlendirme hakkındadır[69]. Diğer kayıt ise H.1115/M.1703 tarihinde yazılmış olup, Sinan

[69] HD 1121/35/378 numaralı kayıt "Niksar'da Sinan bey mescidi muallim hanesinde muallimi ahâr tarik-i salik olmağın Ahmed'e 'inâyet 1104".

Bey Mahallesi'nde Taş Mektep yakınlarında bulunan mescide yapılan atama hakkındadır[70]. Yapı, mevcut halini 1905 ve 1912 yıllarında geçirdiği onarımlar ile almıştır. Günümüzde Prof. Dr. Metin Sözen Kültür Merkezi olarak kullanılmaktadır.

Eğimli bir arazi üzerinde yer alan yapı, doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlıdır (Çizim 3.58.). Yapının kuzey cephesi sağır tutulmuş olup sur duvarına yaslanmıştır (Resim 3.351). Doğu cephede üst sırada yuvarlak kemerli iki pencere, saçak kısmının hemen altında da yağmur sularını aktarmaya yarayan taş malzemeden çörteni bulunmaktadır (Resim 3.351.). Batı cephesinde alt sırada iki, üst sırada iki olmak üzere dört penceresi vardır. Alt sıradaki pencereler dikdörtgen taş söveli olup, üzerinde tuğladan sivri kemer oluşturulmuş alınlık yer almaktadır. Üst sıra pencereleri dikdörtgen şeklinde olup üst kısımları yuvarlak kemer ile sonlandırılmıştır (Resim 3.352.). Yapının en hareketli cephesi güney cephedir. Sivri kemerli dört sütun ile taşınan revaklı bölüm çapraz tonoz örtülüdür. Revaklı bölümün doğu kısmı kapatılmış olup bir pencere açıklığı bulunmaktadır. Kot farkından dolayı bir basamaklı merdiven ile çıkılan revaklı kısım, sokaktan taş korkuluk ile ayrılmıştır. Mektebe, tek kanatlı basık kemerli kapıdan girilir (Resim 3. 353.). Kapı üzerinde yer alan yatay dikdörtgen kitabe kısmı boş bırakılmıştır. Kapının iki yanında simetrik olarak yerleştirilmiş dikdörtgen pencereler yer almaktadır. Lokmalı demir parmaklıklı pencerelerin üzerinde bulunan alınlık kısmı sivri kemer ile oluşturulmuştur. İki mekândan oluşan mektebin üzeri çapraz tonoz ile örtülüdür (Resim 3.354./3.355/3.356.). Yapıda herhangi bir süsleme bulunmamaktadır.

Yapının kuzey, doğu ve batı duvarları moloz taş malzemeden, güney cephe duvarları kesme taş malzemeden inşa edilmiştir. Pencere sövelerinde düzgün kesme taş ve tuğla malzeme kullanılmıştır.

Onarım ile ilgili olarak, Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde bulunan H.1321/M.1905 tarihli Muhasebe defterlerinden yapının oda duvarlarının kireç ile boyandığı, üst örtünün ise toprak ile kaplandığı anlaşılmaktadır. Gerekli tamir masrafları için Sinan Bey vakfından 343 kuruş aktarılmıştır. 1912 tarihli Muhasebe defterinde ise mektebin tamiri için 200 kuruş aktarılmıştır(Açıkel, 2017: 26-28).

[70] HD 1121/35/204 numaralı kayıt "Niksar'da Sinan bey mahallesinde Taş mektep kurbunda mescidde nim akçe ile Mehmed'e zayi'inden berât-ı âlişân recep 115".

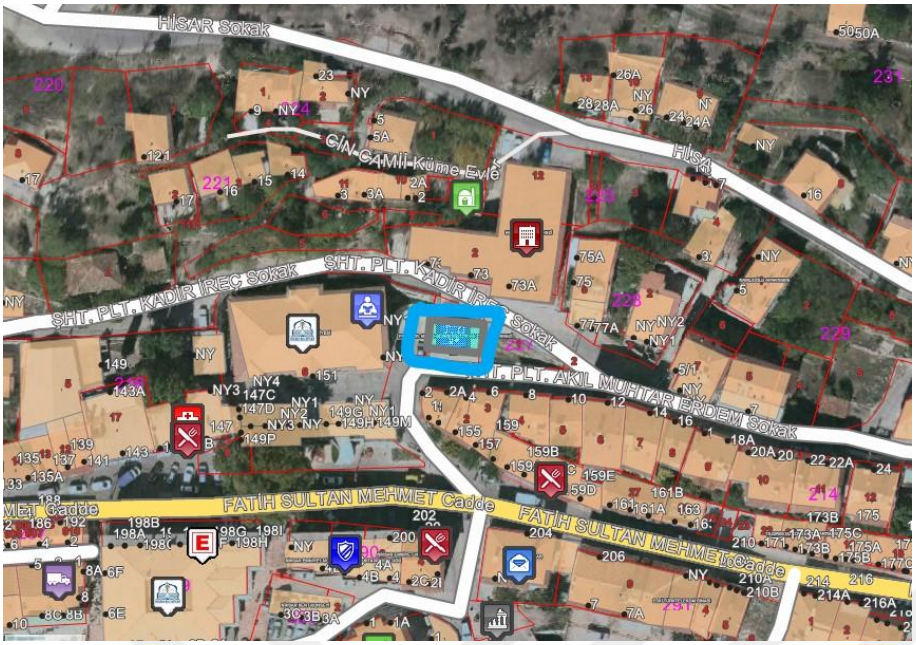

Şekil 3. 55. Taş Mektep (*Niksar Keos*)

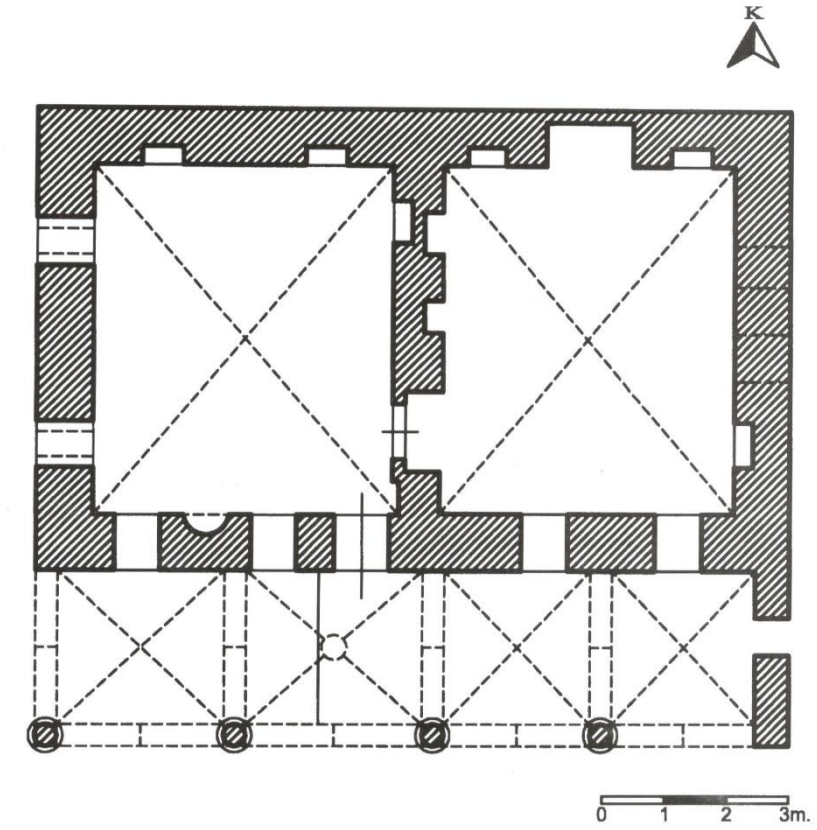

Çizim 3. 58. Taş Mektep Planı (Gündoğdu vd. 2006)

Resim 3. 39. Taş Mektep (Sinan Bey Muallimhanesi)

Resim 3.351. Güneydoğudan Görünüş

Resim 3.352. Güneybatıdan Görünüş

Resim 3.353. Giriş ve Doğudaki Mekana Geçiş

Resim 3.354. Çapraz Tonoz

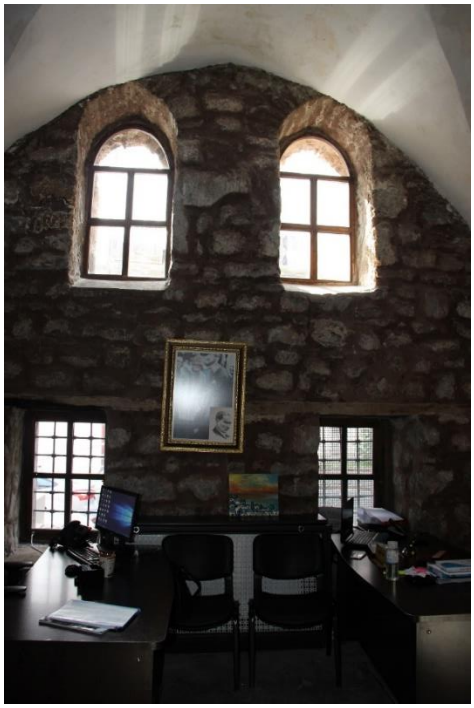

Resim 3.355. Batıda Bulunan Mekân

Resim 3.356. Doğuda Bulunan Mekân

3.8. Türbeler

3.8.1. Akyapı (Ağa Yapı) Türbesi

Türbe, Niksar İlçe merkezi Melikgazi Mezarlığı içerisinde mezarlığın doğu kısmında eğimli bir arazi üzerinde yer almaktadır (Şekil 3.56./Resim 3.357.)[71]. Kitabesi bulunmayan yapının kim tarafından ne zaman yaptırıldığı bilinmemektedir. Arşiv belgelerinde yapı ile ilgili bir kayıt tespit edilememiştir. Selçuklu döneminde görülen, şeyhler ve veliler için yapılan sade bir görünüm sergileyen, kare planlı kubbe ile örtülü türbeler içerisinde yer alabileceği düşünülerekten kümbet, 13.yüzyılın ilk çeyreğine tarihlendirilmiştir (Önkal, 2015, s. 230-231). Çal (1989:56), bu tipe benzer örneklerden yola çıkarak yapıyı 13. Yüzyılın sonlarına tarihlendirmiştir. Biz de yapı ile ilgili benzer örnekleri göz önünde bulundurarak eserin 13. Yüzyılın son çeyreğinde inşa edildiğini söyleyebiliriz.

Yapı, Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu'nun 17.11.1978 tarihli, 1413 sayılı kararı ile tescil edilmiştir. Eser, mevcut halini 1987 yılında geçirdiği onarım ile almıştır (Resim 3.358.). Bu onarım esnasında moloz taş örtülü yıkık kubbesi tamir edilerek bakır levha ile kaplanmıştır.

Türbe küçük bir avlunun içerisinde yer almakta olup, yapının güneybatısında yer alan avlu kapsından girilmektedir. Kare planlı yapının üzeri kubbe örtülüdür (Çizim 3.59.). Yapının güney cephesinde boyuna dikdörtgen bir pencere görülmektedir (Resim 3.359.). Kuzey ve batı cephelerde herhangi bir açıklık bulunmamaktadır (Resim 3.360./3.361.). Kümbete doğu cephede yer alan sivri kemerli kapıdan giriş sağlanmaktadır (Resim 3.362.). Mekânın orta kısmında taş kaide üzerinde ahşap bir kapak yer almaktadır (Resim 3.363.). Kuzey ve güney duvarlarının doğu ucunda karşılıklı iki niş mevcuttur (Resim 3.364.). Kare planlı yapının kubbesine tromp ile geçiş sağlanmıştır (Resim 3.365.). Yapının mezar odasına ait herhangi bir iz yoktur. 1987 yılında geçirdiği onarı sırasında da ulaşılamamıştır.

Türbenin dış kısmında kesme taş, iç duvarda ve kubbede moloz taş malzeme kullanılmıştır. Yapı son derece mütevazı olup herhangi bir süsleme görülmemektedir.

[71] Yapı, Niksar imar planına göre 482 Ada, 1 Parseldedir.

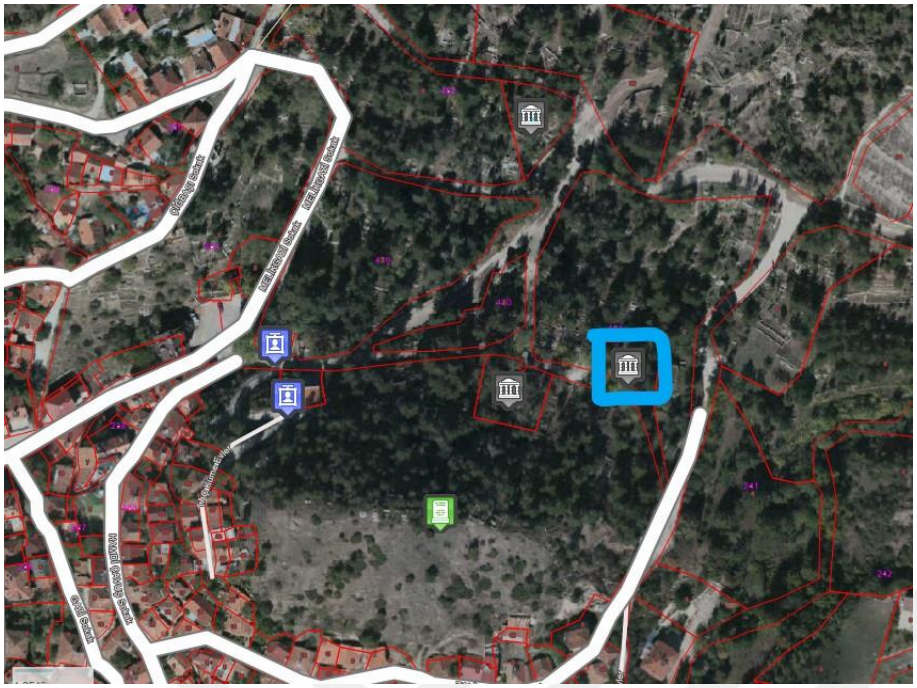

Şekil 3. 56. Akyapı Türbesi (*Niksar Keos*)

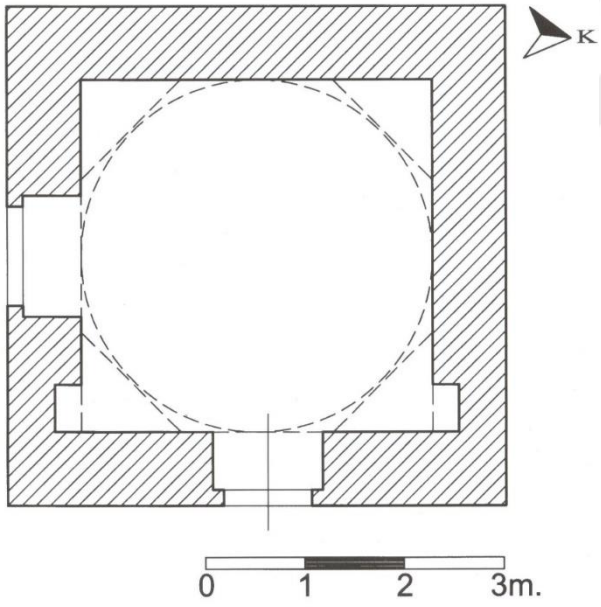

Çizim 3. 59. Akyapı Kümbeti (Gündoğdu vd, 2006:729)

Resim 3. 40. Akyapı (Ağa Yapı) Türbesi

Resim 3.357. Güneybatıdan Genel Görünüş (VGMA)

Resim 3.358. 1987 Onarımı Öncesi

Resim 3.359. Güney Cephe

Resim 3.360. Kuzey Cephe

Resim 3.361. Kuzey Cephe

Resim 3.362. Batı Cephe

Resim 3.363. Sanduka

Resim 3.364. Doğuda Cephe

Resim 3.365. Akyapı Kümbeti Güneybatıdan

3.8.2. Anonim Türbe

Niksar İlçe Merkezi'nde Melikgazi Mahallesi Halil Efendi Sokak'ta Sunguriye Zaviyesi'nin avlusunun kuzeydoğu köşesinde, özel mülkiyet içerisinde yer alan türbenin kim tarafından ne zaman yaptırıldığı bilinmemektedir (Şekil 3.57./Resim 3.366). Günümüzde harap halde olan türbe ile ilgili kaynaklarda herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.

Eyvan türbe olarak yapılmış olan eser, sade bir görünüşe sahiptir (Resim 3.367./3.368.). İç mekân orta kısmında moloz taş malzeme ile kaplanmış mezar yer almaktadır (Resim 3.369.). Mezarın üzerinde Beylikler dönemi özellikleri gösteren kırık bir mezar taşı parçası bulunmaktadır. İç mekânın kuzey duvarında dikdörtgen bir niş yer almaktadır. Türbenin üzeri tonoz örtülüdür.

Moloz taş malzemeden inşa edilmiş olan türbenin zemini sonradan parke taşı ile kaplanmıştır.

Yapı ile aynı avluyu paylaşan Sunguriye Zaviyesi'nin 13.yy 2.yarısında yapıldığı düşünmekteyiz. Eyvan türbe, Niksar'da 12.yy ile 14.yy arasındaki yapılarda görülmektedir. Kesin olmamakla birlikte biz de yapının 12.yy ile 14.yy arasında bir dönemde yapılmış olduğunu söyleyebiliriz.

Şekil 3. 57. Anonim Türbe (*Niksar Keos*)

Resim 3. 41. Anonim Türbe

Resim 3.366. Kuzeybatıdan Görünüş

Resim 3.367. Batı Cephe

Resim 3.368. Kuzey Cephe

Resim 3.369. Güneybatıdan Görünüş

3.8.3. Atabey Şahinşah (Hacı Çıkrık) Türbesi

Türbe, Niksar İlçe merkezi Bengiler Mahallesi, Cahit Külebi Caddesi'nin güney kısmında, Niksar imar planına göre 279 Ada, 12 Parselde, eğimli bir arazi üzerinde bulunmaktadır (Şekil 3.60./Resim 3.370./3.371.). Caddenin alt kısmında kalan yapıya merdiven ile ulaşılır. Eyvan içerisindeki sandukaların güney kaidesi üzerindeki kitabeye göre H.578/M.1182-1183 tarihinde Bedrü'd-din Atabek Ebû Mansur Şahinşah bin Arslan Doğmuş tarafından yaptırılmıştır (Uzunçarşılı, 1927, s. 62). Arslan Doğmuş'un Danişmendli hanedanından olduğu, Danişmendliler'in yıkılışından sonra, Anadolu Selçuklu himayesine girmiş ve Niksar'da vali veya atabey olarak görev yaptığı düşünülmektedir(Solmaz, 2001, s.322). Uzunçarşılı (1927, s. 62)., türbede bir başka kitabe daha bulunduğunu ve kitabenin H.578/M.1182 tarihli Arslan Doğmuş tarafından yaptırılan medreseye ait olduğunu bildirmiştir. Mevcut izlerden ve Uzunçarşılı'nın ifadelerinden yola çıkarak yapının yalnızca türbe ve tonozlu mekânlardan ibaret olmadığı, bunun yanı sıra bir de medresesinin olduğu anlaşılmaktadır. Arşiv belgelerinde yapı ile ilgili herhangi bir belge tespit edilmemiştir.

Çal (1989, s.39), Oluş Arık'ın eser hakkında Anadolu'da tarihi bilinen en eski türbe olduğunu, Doğan Kuban'ın yapının İslami döneme ait olmadığını ve Roma döneminden beri uygulana geldiğini, Tanju Cantay'ın binanın aslında bir medrese olduğunu ve türbenin medresenin bir parçası olduğunu aktarmıştır. Çal (1989, s. 40), Cantay'ın görüşüne katılmakla birlikte yapının medreseden ziyade zaviye olabileceğini ifade etmiştir.

Yapı, Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu'nun 08.09.1978 tarihli, A-1274 sayılı kararı ile tescil edilmiştir. Eser, 2006 yılında geçirdiği onarım ile almıştır.

Günümüze ulaşan kısmı ile yapı, ortada, doğu-batı doğrultusunda uzanan eyvan ve iki yanında bulunan tonozlu mekânlardan oluşmaktadır (Çizim 3.60./Resim 3.372.). Eyvanlı bölüm kareye yakın dikdörtgen planlıdır (Resim 3.373.). Bu mekânda kuzey duvarına birleşik yapılmış güneye doğru uzanan üç sanduka bulunmaktadır (Resim 3.374./3.375.). Sandukalar kaideli olup kaidenin güney yüzeyi üzerinde üç satırlık kitabe, doğu ve batı yüzeyde ayetler bulunmaktadır. Eyvanlı bölümün üzeri sivri beşik tonoz ile örtülüdür. Eyvanlı bölümün doğusunda bulunan mekâna güney duvarın batı ucunda yer alan küçük bir kapıdan girilmektedir (Resim 3.372.). Duvardaki izlerden tonozlu mekânın kuzey duvarının batı ucunda da bir kapı bulunduğu ancak sonradan kapatıldığı anlaşılmaktadır (Resim 3.376.). Bu mekânın üzeri beşik tonoz örtülüdür (Resim 3.377.). Eyvanın, batısında yer alan tonozlu odaya, güney duvarın doğu ucunda yer alan kapıdan girilmektedir (Resim 3.372.). Bu odanın da doğuda yer alan oda gibi kuzey duvarında bir kapı yer aldığı ve sonradan kapatıldığı anlaşılmaktadır. Odalar sade bir görünüşe sahip olup, herhangi bir süsleme görülmemektedir. Yapının kuzey cephesinin yarıdan fazlasının toprağa gömülü vaziyettedir. Tonozlu odaların kuzey duvarlarında yer alan kapılardan yapının kuzeye doğru devam ettiği anlaşılmaktadır. Evlerin arasında kalmış olan yapının güney kısmının evlerin inşası sırasında alınmış olması, kuzey kısmının ise toprak altında olması türbenin orijinal mimarisi hakkında değerlendirme yapmamızı zorlaştırmaktadır.

Türbenin duvarları ve tonoz örtüleri moloz taş malzeme ile eyvan kemeri ve kemer üzengileri kesme taş malzeme ile inşa edilmiştir. Türbede herhangi bir süsleme görülmemektedir.

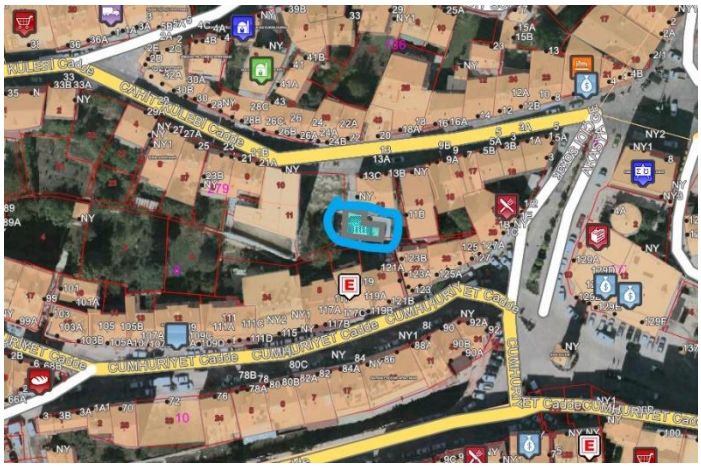

Şekil 3. 58. Atabey Şahinşah (Hacı Çıkrık) Türbesi (*Niksar Keos*)

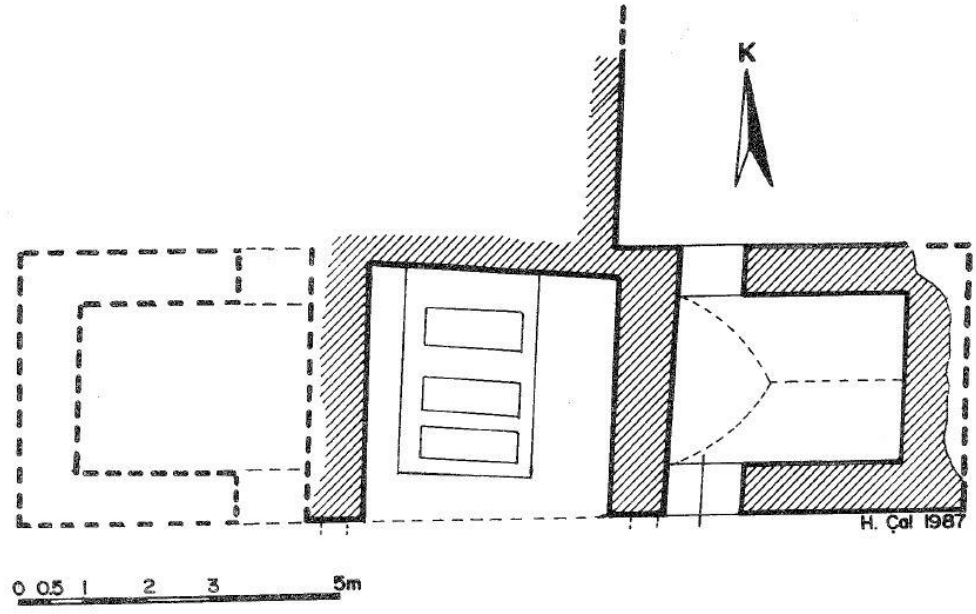

Çizim 3. 60. Hacı Çıkrık Türbesi Planı (Çal, 1989:38)

Resim 3. 42. Hacı Çıkrık Türbesi

Resim 3.370. Kuzeybatıdan Görünüş

Resim 3.371. Kuzeydoğudan Görünüş

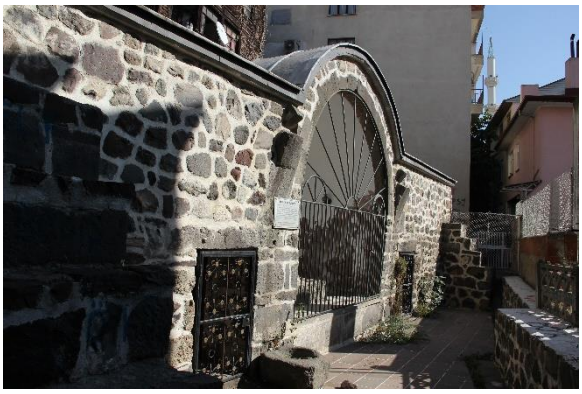

Resim 3.372. Güneybatıdan Genel Görünüş

Resim 3.373. Türbe Eyvanı

Resim 3.374. Eyvan-Sandukalar

Resim 3.375. Eyvan Sandukalar

Resim 3.376. Mekânın Kuzyindeki Kapı

Resim 3.377. Eyvanın Doğusundaki Mekân

3.8.4. Doğan Şah Alp Türbesi

Türbe, Melikgazi Mezarlığı'nın girişinde, Melik Danişmend Gazi Türbesi'ne giden yolun kuzeyinde yer almaktadır (Şelil 3.58./Resim 3.378./3.379.). Eyvan içerisinde bulunan sandukanın güney cephesinde yer alan iki satırlık kitabesinden Taceddin Bey'in babası Doğan Şah Alp'e ait olduğu anlaşılmaktadır.

Yapı ile ilgili ilk çalışmayı Hüseyin Hüsameddin 1920'li yıllarda mezar taşını toprak altından çıkararak yapmıştır (Aydın ve Aydın, 2007: 18)[72]. Akyurt'tan aktaran Çal, 1946 yılından önce, bir kısmı toprağa gömülü taşın çıkarılarak okunduğunu ifade etmiştir (2009: 184)[73]. Oğuz (1948: 472), yapı hakkında Hüseyin Hüsameddin'in kitabından faydalanarak bilgi aktarmıştır. Çal, 1988 yılındaki arazi çalışmasında kitabenin alt kısmının toprak altında gömülü olduğunu, çıkartıp temizlendiğinde batı ucunun kırık olduğunu bu hali ile okutulduğunu belirtmiştir. Ayrıca türbenin 12. yüzyılın ikinci yarısına tarihlenebileceğini, bu durumda da bu tip türbelerin en erken örneği olduğunu ifade etmiştir (1989: 41)[74].

Bayram (1994: 38), eyvan türbeler hakkında yeni bilgiler aktarmasının yanı sıra Çal'ın kitabeyi eksik verdiğini eklemiştir. Cirtil (2001: 191)., 14. yüzyıl ortalarına tarihlediği türbenin kitabesini dört satır şeklinde vererek Çal'ın kitabenin bir kısmını verdiğini ifade etmiştir. Çal (2006: 185,186), 2006 yılında yapı ile ilgili ikinci bir çalışma yaparak S. Bayram'ın ve S.Cirtil'in kendisine yönelik kitabeyi eksik okuduğuna dair eleştirilerinin yanlış olduğunu, Hüseyin Hüsameddin ve bu kaynağı esas alan Mevlüd Oğuz'un makalesindeki kitabenin tam metni üzerinden suçlama yaptıklarını, ancak kitabeyi görmedikleri için yanlışa düştüklerini, mevcut kitabenin dört satır değil iki satır olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca bu zamana kadar yapılan çalışmalardan bahsederek, yapıda mezarın tam ortada olmamasından dolayı türbenin Doğan Şah için yapılmadığını, sonradan buraya gömülmüş olabileceğini aktarmıştır. Tarihlendirme konusunda da daha temkinli davranarak 1346 yılından önce yapılmış olabileceğini ekleyerek, Danişmendlilerden itibaren görülen bir

[72] Hüseyin Hüsameddin tarafından kitabenin okunuşu "Haza kabrü'l-emîri'l-ecelli'l- kebir el Melîk i'l-Muzaffer el-Mücâhid el-Merâbit…ce'd-din Doğan Şâh Alb bin Savcı…ve Rahmetu'llah-…a ve seb'a mi'e".
[73] Akyurt tarafından kitabenin okunuşu "Haza kabrü'l-emir istefsalar el-ecell-el kebir…el muzaffer -el-mücahid el-murabıt Siracüddin Toğşah Şah bin Alp ibn Savcı Rahimehu'llahu".
[74] Çal tarafından kitabenin okunuşu " Haza kabru'l- emir isfehsalar el-ecell el-Kâ… El-Mücâhid el-Murâbıt Sirâcü'd-Dîn Toğanşâh Alp ibn Sâvcı-Rahimehu'llâhu…"

tip olduğunu belirtmiştir. Eldeki veriler ışığında kesin bir tarihlendirme yapamamakla birlikte Çal'ın türbenin 1346 yılından önce inşa edildiği fikrine katılmaktayız

Hurufat defterlerinde yapı ile ilgili 10 defterde 14 kayıt tespit edilmiştir[75]. En erken tarihli kayıt H.1134/M.1721-1722 tarihinde tutulmuştur[76]. Yapı hakkında en geç tarihli kayıt H.1238/M.1822-1823 yılında tutulmuş olup, Elbekoz (Alp-Oğuz) köyü malikânesinden üçte bir hissenin Tacettin Türbesi'nin türbehan (türbedar) ve mütevelli olan Hasan vefat ettiğinden görevin ve üçte bir payın Seyit Mehmed bin Aziz'e verilmesine dairdir[77]. Kayıtların hepsinde Elepoğuz-Elbekoz (Alp-oğuz) adlı köyün mâlikane mahsulünden Taceddin Türbesi görevlilerine aktarılan gelir hakkında bilgi bulunmaktadır. Köyün adı 1530 tarihli Muhâsebe-i Vilâyet-i Karaman ve Rûm Defteri'nde Alp-oğuz olarak geçmektedir[78]. Başkanlık Osmanlı Arşivi'nde yapı ile ilgili H.1265/M.1849 tarihli bir kayıt bulunmaktadır[79].

Yapı, Gayrimenkul Eski Eserler Anıtlar Yüksek Kurulu(GEEAYK)'nun 16/01/1981 tarihli ve 1977 sayılı kararına göre tescil edilmiştir. Tonoz olarak tescil edilmiş olan yapı uzun yıllar depo amaçlı kullanılmıştır. 2008 yılında Kültür ve Turizm Bakanlığı, Sivas Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun 21/12/2008 tarihli, 1063 numaralı kararı ile "Taceddin Doğan Şah Alp Türbesi" adı ile tescil edilmiştir. Günümüzde İlk-Türk İslam Mezarlığı Mezar Taşları Müzesi olarak kullanılmaktadır. Eyvan türbe, doğu-batı doğrultusunda uzanan dikdörtgen bir eyvandan oluşmaktadır (Çizim 3.61./3.62.). Eyvanın ağız kısmı kuzeybatıya açılmakta olup, mekânın ortasında sanduka yer almaktadır (Resim 3.380.). Sandukanın asıl yeri mekânın güney-batı ucunda iken onarım esnasında son şeklini almıştır (Çizim 3.61.). Sandukanın güney yüzünde iki satırdan oluşan kitabesi bulunmaktadır. Sandukanın üzerinde iki parçadan oluşan yarım silindir bir kapak vardır.

[75] Def. Nu. : 560-562-563-564-569-1131-1145-1148-1150-1154.
[76] HD 1131/69/193 numaralı kayıt "Niksar'da Elepoğuz nâm karyenin mâlikânesi Tacettin (...) türbehan ve mütevellisi olan…Şeyh Kasım'a 'inâyet 1134".
[77] HD 563/67/4 numaralı kayıt "Şehr-i (silik) 1238 Niksar'da Elbekoz karyesi malikanesi mahsulünden almak üzere sülüs hisse ile Taceddin Türbesi'nin sülüs hisse türbedarlık ve tevliyet cihetlerine mutasarrıf olan Hasan bilâ veled fevt mahsulün sülüs hissesi Seyit Mehmed bin Aziz'e naibi es-seyit Abdullah arzıyla tevcih buyruldu".
[78] 387 numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Karaman ve Rûm Defteri (937/1530), II, s.130.
[79] BOA, C..EV.. 641/32345 numaralı kayıt özeti "Niksar'ın, Elbekoz karyesinin mâlikane hissesi ile Taceddin Türbesi vakıfları mütevelliliğinin tevcihi. H-06-08-1265".

Mezara sonradan baş ve ayak taşı eklenmiştir. Çal, bu mezar ile birlikte 6-7 mezar daha olduğunu yazmıştır (Çal, 1989: 40).

Moloz taş malzemeden yapılmış olan türbenin kuzeybatı cephesinde kesme taş malzeme kullanılmış diğer cepheler ise moloz taş malzeme görülür (Resim 3.381./3.382.). Türbenin üzeri beşik tonoz örtülüdür. Yapının onarım öncesi görüntülerden moloz taş malzeme kullanıldığı görülmektedir (Resim 3.383.). İçerisinde herhangi bir süsleme görülmeyen türbenin kesme taş kullanımının yapının tamamında mı yoksa sadece eyvanın ağız kısmında mı olduğu konusunda herhangi bir bilgi yoktur. Ancak, türbenin batısında bir eyvanın duvar kalıntıları bulunmaktadır. Ağzı güneye açılan bu eyvanın doğu ve batı duvarının bir kısmı günümüze ulaşmıştır. Eyvanın doğu duvar kısmının iç mekân yüzeyinde kesme taş malzemenin kullanıldığı net bir şekilde görülmektedir. Bu hususta kesin bir şey söyleyememekle birlikte, eyvan türbede iç mekânda da kesme taş malzemenin kullanılmış olabileceğini düşünmekteyiz.

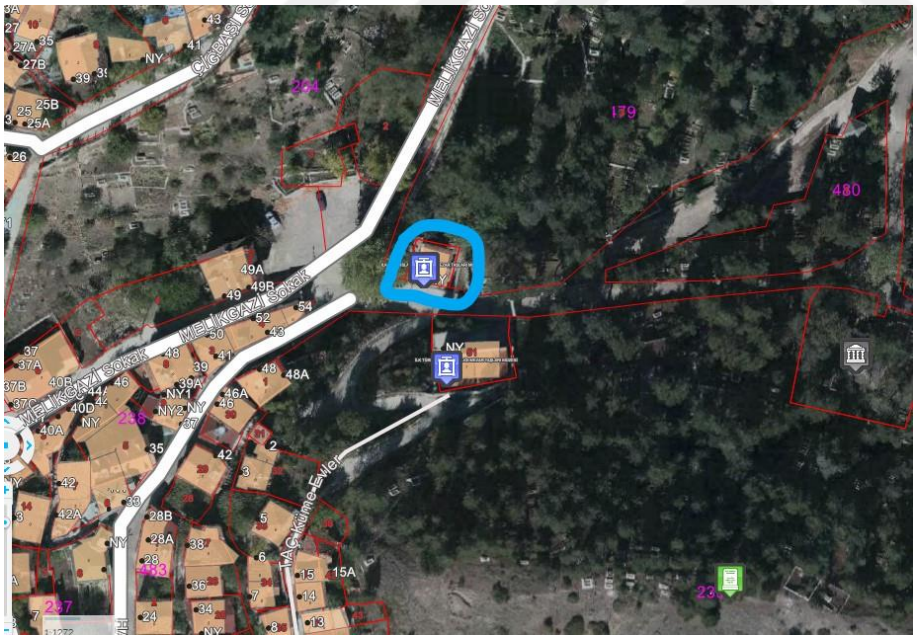

Şekil 3. 59. Doğan Şah Alp Türbesi (*Niksar Keos*)

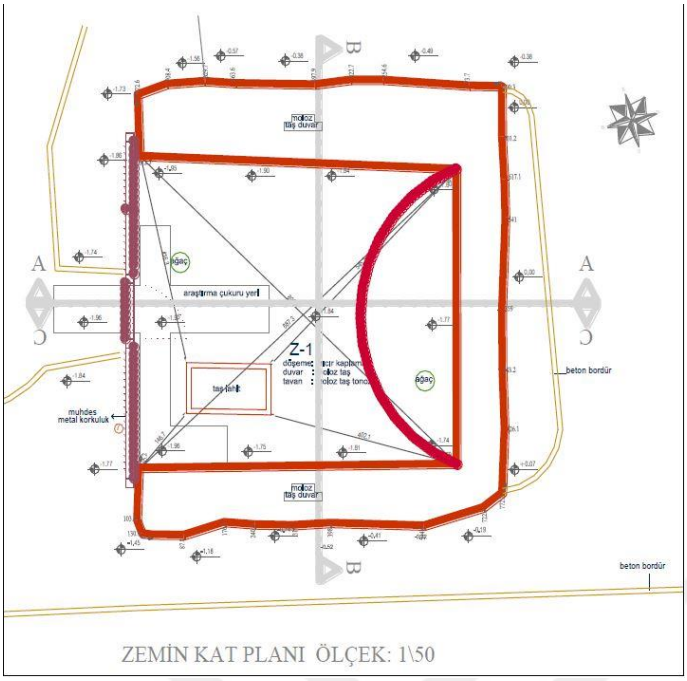

Çizim 3. 61. Doğan Şah Alp Türbesi Kesit (Çal, 2009:192)-(Mimar Adnan Sevinç)

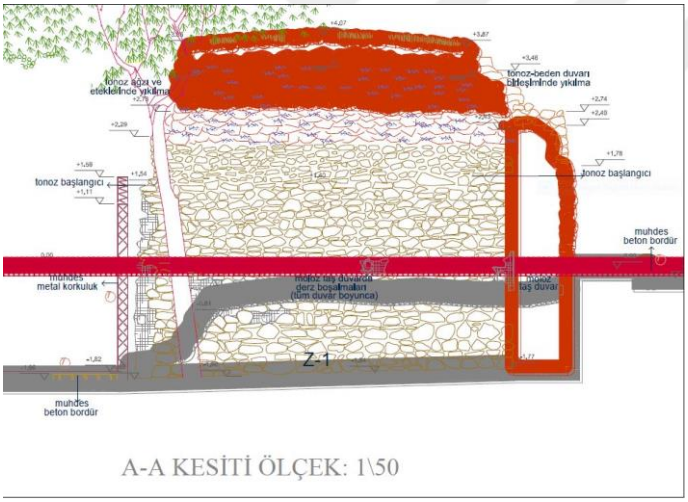

Çizim 3. 62. Doğan Şah Alp Türbesi Kesit (Çal, 2009:192)- (Mimar Adnan Sevinç)

Resim 3. 43. Doğan Şah Alp Türbesi

Resim 3.378. Batı Cephe

Resim 3.379. Sanduka

Resim 3.380. Sanduka

Resim 3.381. Doğudan Görünüş

Resim 3.382. Doğudaki Yapı Kalıntısı

Resim 3.383. 1988 Yılı (Çal, 2009:201)

3.8.5. Eyvan Türbeler

Türbe, Melikgazi Mezarlığı'nın girişinde, Melik Danişmend Gazi Türbesi'ne giden yolun güneyinde yer almaktadır (Şekil 3.59./Resim 3.384./3.385.). İnşa kitabesi olmayan türbenin kim tarafından ve ne zaman yaptırıldığı bilinmemektedir. Yol seviyesinden

yüksekte yer alan yapıya merdiven ile ulaşılmaktadır. Bitişik iki eyvandan oluşan türbenin, ağız kısımları kuzeye açılmaktadır. Bayram (1994: 38)., Hüseyin Hüsamettin'e atıf yaparak batıdaki türbenin Nureddin Alparslan'a, doğudaki türbenin ise Seyyid Nureddin Alparslan'ın kardeşi Rufaî-zâde Alaaddin Savcı Bey'e ait olabileceğini ifade etmiştir. Ancak Hüseyin Hüsameddin'in Amasya Tarihi adlı eserinde Alaaddin Savcı Bey'in türbesinin burada olduğuna dair bir bilgiye rastlanılmamıştır. Demir (2017: 195-196), kaynak kullanmadan türbelerin Seyyid Nureddin Alparslan ve Alaaddin Savcı Bey'e ait olduğunu belirtmiştir. Çal (2009: 187), Bayram'ın Hüseyin Hüsamettin'den alıntıladığı bu ifadenin yanlış yorumlandığını belirterek, Nureddin Alparslan'a ait olduğu düşünülen türbenin, Doğan Şah Alp Türbesi'nin doğusunda yer alan, ağzı güneye bakan eyvan kalıntısı olabileceğini ve batıdaki türbenin Alaaddin Savcı Bey'e ait olmadığını söylemiştir.

Doğuda bulunan türbe, kuzey-güney doğrultuda kareye yakın dikdörtgen planlı olup, beşik tonoz ile örtülüdür (Çizim 3.63./3.64.). İçerisinde mezar yoktur. Güney cephesi tepeye yaşlanmış vaziyette olan türbenin, doğu ve batı cephelerinde herhangi bir açıklık bulunmamaktadır (Resim 3.386.).

Batıda bulunan türbe, kuzey-güney doğrultuda dikdörtgen planlı olup, beşik tonoz ile örtülüdür (Çizim /3.63./3.64.). Doğuda yer alan türbe ile yakın ölçülerdedir. İçerisinde herhangi bir mezar bulunmamaktadır. Doğu ve batı duvarında karşılıklı üçer niş bulunmaktadır(Resim 3.387.). Duvar örgüsünün farklılığından dolayı, doğudaki eyvanın daha önce yapıldığı düşünülmektedir (Çal, 1989: 57).

Yapıda moloz taş malzeme kullanılmış olup yalnızca eyvan ağız kısmının zemine yakın kısmında orijinal kesme taş malzeme görülmektedir. Onarım sırasında ön cepheden dökülen diğer kısımlar tamamen yenilenerek kesme taş malzeme ile kaplanmıştır.

Türbelerin içerisinde herhangi bir süsleme görülmemektedir. 2010 yılında Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından yapılan onarımla şimdiki halini alan türbeler günümüzde İlk Türk İslam Mezarlığı, Mezar Taşları Müzesi olarak kullanılmaktadır.

Türbelerin kime ait oldukları hakkında kesin bir bilgi bulunmamaktaır. Anadolu'da eyvan türbeler 12. yüzyıldan itibaren görülmektedir(Çal, 2009: 186). Bu türbelerin

karşısında yer alan Taceddinoğulları dönemine ait Doğan Şah Alp Türbesi ile de benzer özellikle göstermesi bakımından 14. Yüzyıla tarihlendirebiliriz.

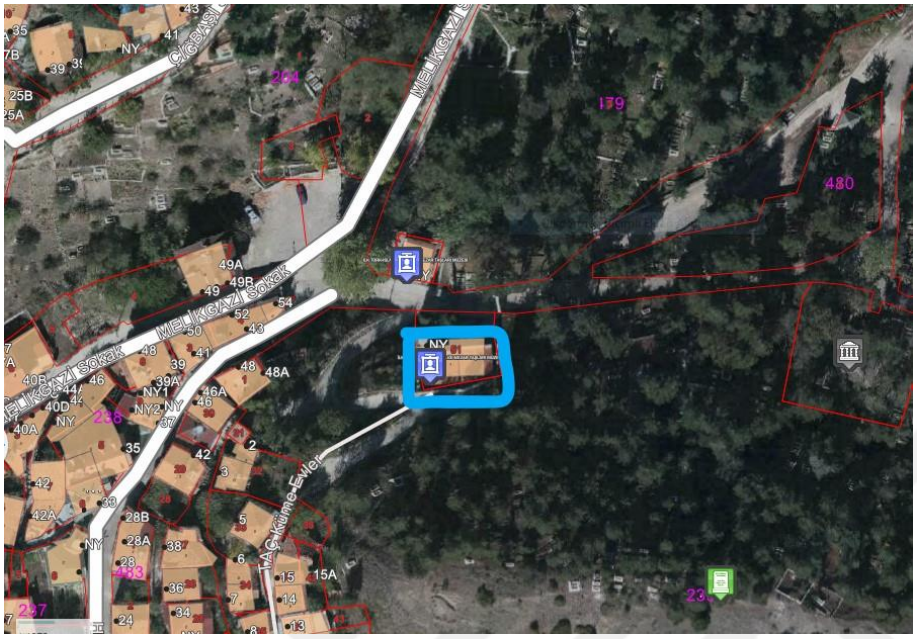

Şekil 3. 60. Eyvan Türbeler (*Niksar Keos*)

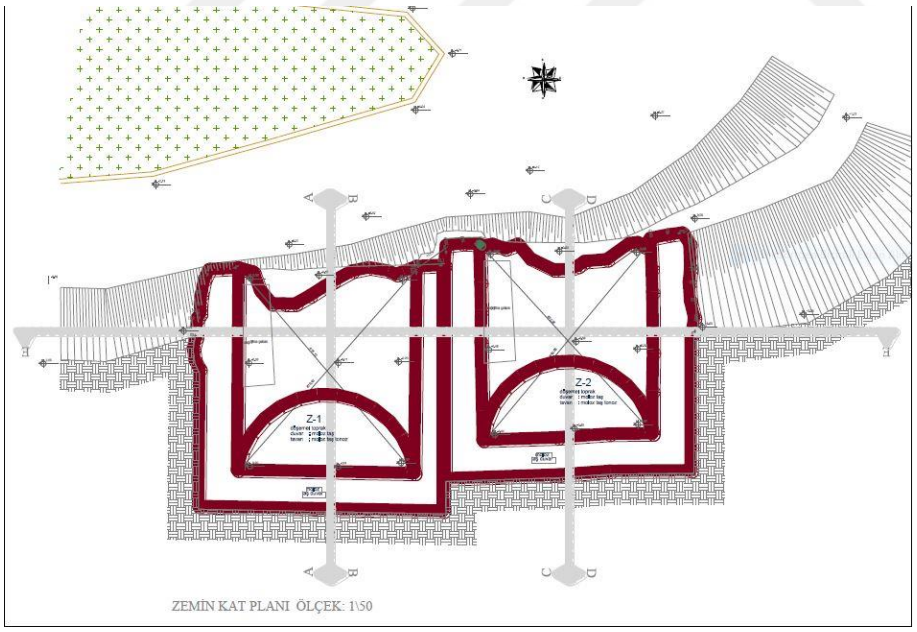

Çizim 3. 63. Eyvan Türbeler Plan (Çal, 2009)-(Mimar Adnan Sevinç)

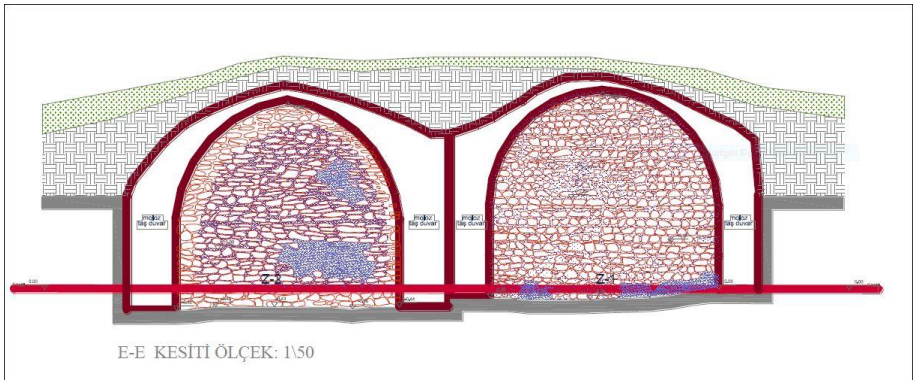

Çizim 3. 64. Eyvan Türbeler-Kesit(Çal, 2009)-(Mimar Adnan Sevinç)

Resim 3. 44. Eyvan Türbeler

Resim 3.384. Kuzeyden Görünüş

Resim 3.385. Güneyden Görünüş

Resim 3.386. Doğudaki Türbe

Resim 3.387. Batıdaki Görünüş

3.8.6. Kırkkızlar (Kırgızlar)Kümbeti:

Kümbet, Niksar ilçe merkezi Cedit Mahallesi'nde Albayrak Sokak'ta eğimli bir arazi üzerinde yer almaktadır (Şekil 3.61./Resim 3.388.-3.389.). Uzunçarşılı, yapının adını Kırgızlar olarak kaydetmiş ve mezarlık alanının ortasında yer aldığını bildirmiştir (Uzunçarşılı, 1927:72.). Günümüzde yapı evlerin arasında sıkışmış vaziyettedir. Yapının

inşa kitabesi bulunmadığı için kim tarafından ve ne zaman yaptırıldığı bilinmemektedir. Güneydoğu cephesinde bulunan pencerenin alınlık kısmındaki usta kitabesinde "Amel-i Ahmed bin Ebûbekir el-Marendi" yazmaktadır (Cantay, 1981:83.). Mevcut kitabede büyük oranda tahribat olduğu için günümüzde bir kısmı okunamamaktadır. Mimari üslup bakımından, M.1220 tarihinde yapılan Sivas I.İzzeddin Keykâvus Kümbeti ile benzer özellikler göstermesi, Kırkkızlar Kümbeti'nin de bu tarihlerde yapılmış olacağını düşündürmektedir(Çal, 1989:44; Seçgin, 1997:133). Önkal (2015; 85) ve Çal (1989; s.44) tarihlendirme konusunda M.1220 yılı gibi kesin ifade kullanma yerine, 13.yüzyılın ilk çeyreğinde yapılmış olabileceğini söylemenin daha uygun olacağını belirtmişlerdir.

Yapı, Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu'nun 08.09.1978 tarihli, A-1274 sayılı kararı ile tescil edilmiştir[80]. Eser, 1939 ve 1942 depremlerinde büyük hasar görmüş olup mevcut halini 2005 yılında Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından yapılan onarım ile almıştır (Resim 3.390.).

Kümbet, içten ve dıştan sekizgen planlıdır (Çizim 3.65./3.66.). Mezar odası ve ziyaretgâh olmak üzere iki katlı inşa edilmiştir. Sekizgen cephenin yüzeyinde tuğla malzeme dışarı taşırılarak dikdörtgen bir alan oluşturulmuş ve bu alanın üzeri sivri kemer ile sonlandırılmıştır (Resim 3.389.). Güneydoğu ve güneybatıda birer penceresi bulunmaktadır. Güneydoğu cephede yer alan boyuna dikdörtgen formlu pencerenin sivri kemerli alınlık kısmında altıgenlerin geometrik örgü şeklinde kesişmesi ile oluşmuş bir kompozisyon görülmektedir (Resim 3.391.). Altıgenlerin arasında altı kollu yıldızlar oluşmuştur. Altıgenler firuze çiniler ile kaplı iken günümüze çok az bir kısmı ulaşmıştır. Alınlığın üzerinde enine dikdörtgen levha içerisinde kûfî hat ile yazılmış usta kitabesi bulunmaktadır (Resim 3.392.). Günümüzde bir kısmı tahrip olan kitabenin etrafı firuze rengi çini ile çevrelenmiştir. Güneybatı cephede yer alan pencere alınlığı içerisinde beşgenlerden oluşan bir kompozisyon görülmektedir (Resim 3.389.). Kuzeydoğu cephede yer alan giriş kapısının üzerindeki alınlıkta ise, değişik düzendeki altıgenlerin iç içe geçmesi ile oluşturulmuş bir kompozisyon yer almaktadır (Resim 3.393.). Alınlığın üzerinde altı kare ile bölünmüş enine dikdörtgen içerisinde, gamalı haç motifi görülmektedir. Mezar odasına, kuzeydoğu cephesinde yer almakta olan sivri kemerli küçük bir kapıdan, üç basamaklı merdiven ile inilerek giriş sağlanmaktadır (Resim 3.393.). Orta destekli mezar odasının üzeri tonoz örtülü

[80] Tokat Vakıflar Bölge Müdürlüğü 30.01.2004 tarihli rölöve raporundan alınmıştır.

iken günümüzde özgün mimarisini tamamen kaybetmiştir. Uzunçarşılı (1927:72), bu mekânın üzerinin kubbe ile örtülü olduğunu, Gabriel (1934:126.) ise bu örtü sisteminin tonoz olduğunu ifade etmiştir. Mezar odasında üç mazgal penceresi bulunmaktadır. VGMA'dan alınan eski fotoğraflarda mezar odasının ortasında etrafında Osmanlı dönemi mezar taşları bulunan bir mezar görülmektedir (Resim 3.394.). Arazi çalışması sırasında mezar odasına girilememiştir. Ziyaretgâh mekânına, kuzeydoğu cephede yer alan mezar odası kapısının iki yanından uzanan altı basamaklı taş merdiven ile ulaşılır. Ortada sembolik ahşap bir sanduka yer almaktadır (Resim 3.395.). Kubbeye geçişte küçük tromplar kullanılmıştır (3.396./3.397.). Kümbet, içten kubbe dıştan piramidal külah ile örtülüdür.

İnşa malzemesi olarak alt katta düzgün kesme taş, üst katta ve örtü sisteminde tuğla malzeme kullanılmıştır. Süsleme yapının dış cephesinde görülmektedir. Tuğla malzeme ile yapılan süslemenin yüzeyi firuze rengi çini ile kaplanmıştır.

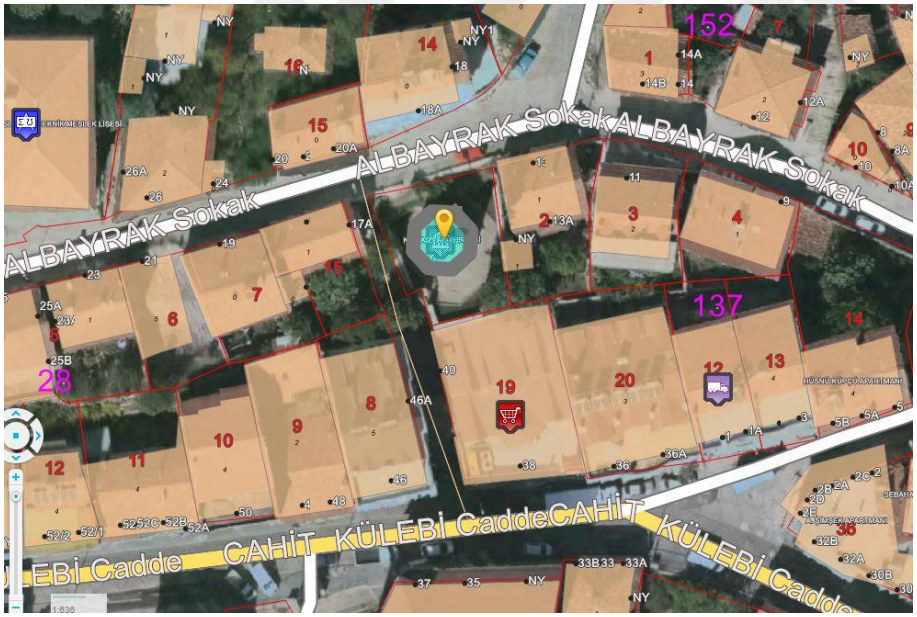

Şekil 3. 61. Kırkkızlar (Kırgızlar) Kümbeti (*Niksar Keos*)

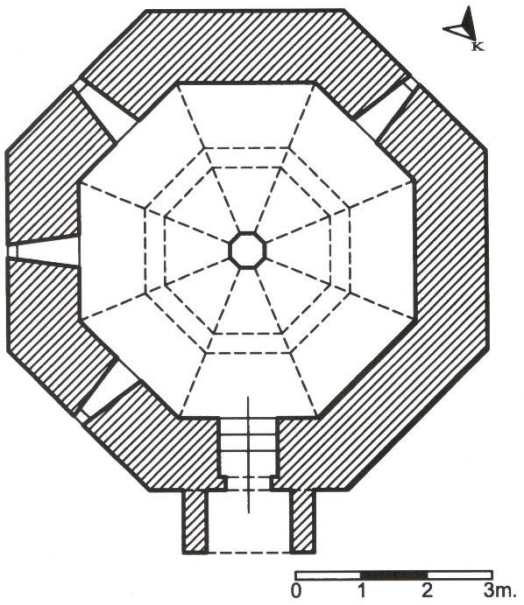

Çizim 3. 65. Kırkkızlar Türbesi-Cenazelik Katı (Gündoğdu vd., 2006:728)

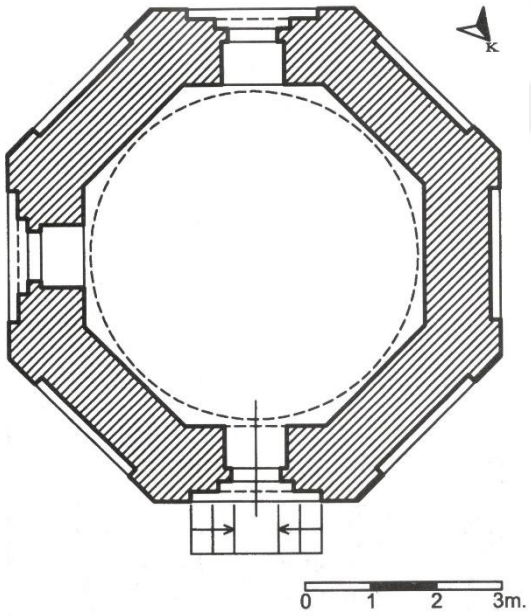

Çizim 3. 66.Kırkkızlar Türbesi Ziyaret Katı (Gündoğdu vd., 2006:727)

Resim 3. 45. Kırkkızlar Türbesi

Resim 3.388. Kuzeybatıdan Görünüş

Resim 3.389. Güney Cepheden Görünüş

Resim 3.390. Onarım Öncesi (Ali Saim Ülgen Arşivi) [81]

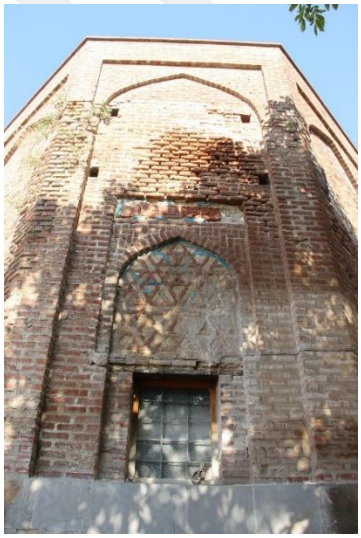

Resim 3.391. Güneydoğu Pencere

[81] Erişim: https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/91795

Resim 3.392. Pencere Üzerindeki Kitabe

Resim 3.393. Doğu Cephe

Resim 3.394. Mezar Odası (VGMA)

Resim 3.395. Ziyaret Mekanı-Sanduka

Resim 3.396. Üst Örtü ve Geçiş Sistemi

Resim 3.397. Sekizgenden Kubbeye Geçiş (VGMA)

3.8.7. Kulak (Emir Arslan Doğmuş) Kümbeti

Kümbet, Niksar İlçe merkezi Melikgazi Mezarlığı içerisinde mezarlığın kuzey kısmında eğimli bir arazi üzerinde 482 ada ve iki numaralı parsel üzerinde yer almaktadır (Şekil 3.62./Resim 3.398.).

Yapı, Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu'nun 16.01.1981 tarihli, 1977 sayılı kararı ile tescil edilmiştir. Eser, mevcut halini 1987 yılında geçirdiği onarım ile almıştır (Resim 3.399.). Kümbetin kuzeybatı cephesinde bulunan kapı üzerindeki atkı içerisine kûfî hat ile yazılmış tek satırlık bani kitabesinde Önkal'a (2015:37) göre"*(Büyük Hacib?) Esedüddin Arslan- Doğmuş bin Abdullah, Allah ona rahmet etsin" yazmaktadır.* Uzunçarşılı (1927:71) ise kitabeyi *"...Meliklerin dayanağı büyük Emir Arslan Doğmuş Allah rahmet etsin"* şeklinde okumuştur. Yapının banisi olan Arslan Doğmuş ismi Hacı Çıkrık Türbesi'nde (1182-1183) yer alan lahit üzerinde de yazmakta olup Atabey Şahinşah'ın babasının adı olarak bilinmektedir. Bu eserin bani kitabesinde yer alan isim ile Atabey Şahinşah'ın babasının aynı kişiler olacağı düşünülerek yapı 12. yüzyılın üçüncü çeyreğine tarihlendirilmektedir (Önkal, 2015:37; Çal, 1989:36.). Yapılan arşiv taramasında kümbet ile ilgili bir belge bulunamamıştır.

İçten ve dıştan sekizgen planlı türbe esasında mezar odası ve ziyaretgâh katı olmak üzere iki katlıdır (Çizim 3.67./3.68./3.69.). Günümüzde mevcut olmayan mezar odası hakkında Çal, 1987 yılında Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından yapılan onarım esnasında görevli Bülent Kanber ile görüşmüştür. Bu görüşmede zeminden bir kapak ile inilen tuğla zemin örgülü, küçük beşik tonoz örtülü bir mezar odasının olduğunu, duvarlarının ise kesme taş malzemeden yapıldığı bilgisini almıştır. Ayrıca burada dikdörtgen mezarların yer aldığını, içerisinden herhangi bir ceset çıkmadığını bildirmiştir (Çal, 1989:31). Arşiv fotoğraflarından yapının onarım öncesi kubbesinin ve duvarlarının harap halde olduğu görülmektedir (Resim 3.399.). Günümüze türbenin yalnızca ziyaretgâh katı ulaşmıştır. Türbenin bütün cephelerinde üst seviyede yuvarlak kemerli penceresi bulunmaktadır (Resim 3.400.). Pencerelerin kemeri çift sıra yapılmış olup kesme taş malzemedendir. Dış kısımda yer alan kemer kırmızı taş malzemeden ve daha geniş yapılmıştır. Cephelerde gelişigüzel yerleştirilmiş ayet kuşağı bulunmaktadır. Kuzeybatı cephede yer alan giriş kapısı ziyaretgâh mekânına açılmaktadır (Resim 3.401.). Bu mekânın ortasında, öncesinde yarım daire kesitli üzerinde kûfî yazı kuşağının olduğu iki sanduka olduğu ifade edilmektedir (Önkal, 2015:36).

Sandukanın üzerinde yer alan ayet kuşağının onarımlar sırasında gelişigüzel şekilde cephelere yerleştirildiği anlaşılmaktadır. Onarımlar esnasında zarar gören sanduka kaldırılmış yerine taş kaide üzerine bir sanduka yerleştirilmiştir (Resim 3.402.). Güneybatı duvarında yarım daire kesitli mihrap nişi bulunmaktadır. Eski fotoğraflardan mihrap nişinin kenarlarının ve yuvarlak kemerli üst kısmının kesme taş malzemeden olduğu anlaşılmaktadır (Resim 3.403.). Kümbetin orijinalinde içten kubbe, dıştan ise piramidal külah ile örtülü olduğunu arşiv fotoğraflarından görebilmekteyiz (Resim/3.402/3.404.). Türbenin iç mekânında, sekizgenden kubbeye geçişlerde küçük tromplar kullanılmıştır (Resim 3.402). Son yapılan onarımda yapının üzeri içten kubbe yerine ahşap piramidal külah ile kapatılmıştır (Resim 3.405.).

Yapıda kesme taş, moloz ve kaba yonu taş malzeme kullanılmıştır. Kesme taş, yapının dış cephesinde, pencere ve kapı sövesinde, mihrap nişinin etrafında kullanılmış iken, moloz taş iç duvar örgüsünde görülmektedir. Kaba yonu taş malzemenin ise kubbe kasnağında ve günümüze ulaşmayan kubbede görüldüğü anlaşılmaktadır.

Süsleme yapının dış cephesinde bulunan kitabede görülmektedir. Kitabe örgülü kûfi yazılmış olup, harflerin kolları sekizgenlerin kesişmesinden oluşan dörtlü düğümler ile bezenmiştir (Resim 3.406.).

Şekil 3. 62. Kulak (Emir Arslan Doğmuş) Kümbeti (*Niksar Keos*)

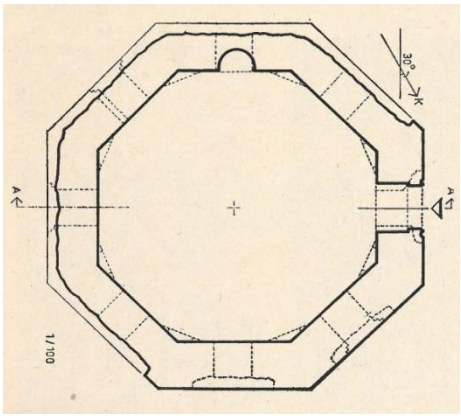

Çizim 3. 67. Kulak Kümbeti Plan (Tuncer, 1986:238)

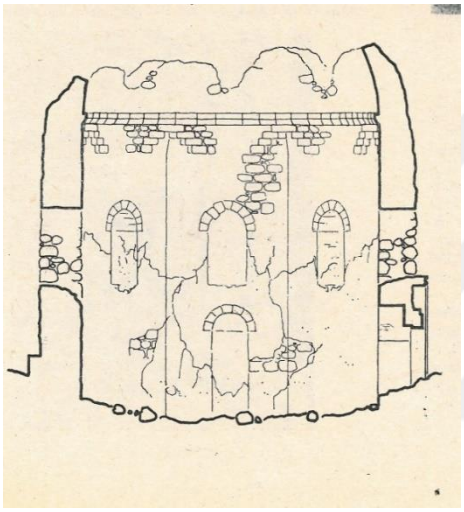

Çizim 3. 68. Kulak Kümbeti Kesit (Tuncer, 1986:239)

Çizim 3. 69. Kulak Kümbeti Henrry Van Lennep(1859-1860)82

[82] Erişim adresi: https://acdc.amherst.edu/explore/asc:1240776/asc:1241868

Resim 3. 46. Kulak Kümbeti

Resim 3.398. Doğudan Genel Görünüş

Resim 3.399. Onarım Öncesi Güneyden Genel Görünüş (VGMA)

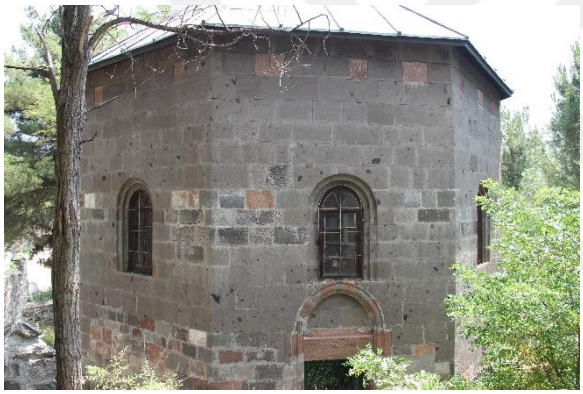

Resim 3.400. Ziyaret Mekanı-Sanduka

Resim 3.401. Giriş Kapısı

Resim 3.402. Ziyaret Mekanı-Sanduka

Resim 3.403. Mihrap Nişi (VGMA)

Resim 3.404. Onarım Öncesi Üst Örtü (VGMA)

Resim 3.405. Onarım Sonrası Üst Örtü

Resim 3.406. Giriş Kapısı Üzerindeki Kitabe

3.8.8. Melik Gazi Türbesi

Türbe, Niksar İlçe merkezi Melikgazi Mahallesi'nde mezarlık içerisinde 239 ada ve 47 numaralı parsel üzerinde bulunmaktadır (Şekil 3.63./Resim 3.407.). Kitabesi olmadığı için, kim tarafından ve ne zaman yaptırıldığı bilinmemektedir. Danişmend-name'de; Niksar'da defnedilen Melik Ahmed Danişmend Gazi'nin mezar yerinin düşmanın zarar vermemesi için belirsiz hale getirildiği (Demir, 2004: 271) ve oğlu Emir Melik Gazi tarafından tekkeler ve türbeler inşa ettirdiği bilgisi yer almaktadır (Demir, 2004: 273). Bezm u Rezm'de, türbenin Kadı Burhaneddin Ahmed tarafından 14. yüzyılın sonlarına doğru ziyaret edildiği belirtilmiştir (Öztürk, 1990: 313).

Hurufat defterlerinde, türbe ile ilgili 11 defterde 26 kayıt bulunmaktadır[83]. Bu kayıtlardan en erken tarihlisi H. 1115/M.1703-1704'te tutulmuş olup, türbede hizmetli(feraşet) olmadığı ve bir akçe ile Kasım'ın görevlendirildiği hakkındadır[84]. En geç

[83] Def. Nu. : 559-562-564-1121-1131-1145-1148-1149-1150-1151-1155.
[84] HD 1121/35/184 numaralı kayıt "Niksar'da Melik Ahmed Danişment Gazi Türbesi'nin feraşeti olmayıp lâzım olmakla bir akçe ile Kasım Halifeye 115".

tarihli kayıt H.1211/M.1796 yılında kaydedilmiş olup Kahveci olan Lütfullah, dükkânın gelirinden almak üzere yıllık 20 kuruş alarak kandil ve mumları yakmakla görevli olan (Çerağyan-Çerağdar) ve aynı zamanda Cuma günü Melik Danişmend Gazi'nin ruhu için Mülk suresini okuyan Seyit İsmail'in görevden kendi rızası ile çekilmesi ile yerine Hasan'ın vazifelendirilmesi hakkındadır[85]. Mevcut türbe Danişmendli dönemi eseri olsa da, şuan ki hali ile 15.yy'da büyük oranda yenilendiği düşünmekteyiz.

Yapı, kareye yakın dikdörtgen planlı olup tek katlıdır (Çizim 3.70.). Günümüzde bir mezar odası tespit edilemese de mezar odasının varlığından bahsedilmiştir (Karahan, 1976: 25). Güney cephenin üst seviyesinin orta kısmında sivri kemerli bir pencere açıklığı bulunurken, doğu ve batı cephe sağır tutulmuştur (Resim 3.408./3.409.). Kuzey cephe, yapıda en hareketli cephedir (Resim 3.407.). Cephenin orta kısmında basık kemerli bir kapı, iki yanında boyuna dikdörtgen pencereleri bulunur. Kapı lentosunun üzerinde yer alan enine dikdörtgen olarak düzenlenmiş kitabe kısmı boş bırakılmıştır. Pencerelerin hemen üst kısmı sivri kemerli alınlığa sahiptir. Pencerelerin üst kısmı ile kapı açıklığının üst noktasında cephenin üst seviyesinde bulunan dört konsoldan, önünde üç kubbeli revaklı bir giriş kısmının olduğu anlaşılmaktadır.

Mekâna, kuzey cephede yer alan çift kanatlı ahşap kapıdan girilmektedir (Resim 3.410.). İç mekânın, ortasında ahşap bir sanduka bulunmaktadır (Resim 3.411.). Yapının üzeri kubbe ile örtülü olup, kubbe sekizgen kasnak üzerine oturtulmuştur (Resim 3.412.). Kubbeye geçiş Türk üçgeni ile sağlanmıştır (Resim 3.413.). Kuzey duvarda yer alan sivri kemerli pencereler nişlidir (Resim 3.409.). Sonradan, ahşap kanatlar ile bu nişli kısımlar kapatılmıştır. Güney duvarında basit bir mihrap bulunmaktadır. Doğu, batı ve güney duvarları kasnağın hemen altında yazı kuşağı ile çerçevelenmiştir.

Günümüze kadar geçirdiği onarımlar sonucunda özgün halini büyük oranda kaybetmiştir. 1939 ve 1942 depremlerinde hasar alan yapının kubbesi ve önünde yer alan revaklı kısım yıkılmıştır. Depremlerden sonra geçirdiği onarımlar esnasında kubbe içten düz ahşap tavan dıştan ise dört yöne eğimli kırma çatı ile örtülü olup alaturka kiremitle

[85] HD 562/72/6 numaralı kayıt "Niksarda Tahmise mutasarrıf es-seyit Lütfullah mutasarrıf olduğu tahmisin hasılından mülk-i Danişmend Gazi Türbesi'nde senevi 20 kuruş ile çerağdarı ve yine yevm-i cumada mülk-i Danişmend Gazi ruhuçün bâ mu ´ayyene sure'İ mülk talisi olan es-seyit İsmail ferağından Hasan'a bâ berat yevm 28 Şehr-i Muharremü'l-haram 1211

kaplanmıştır (Çal, 1989: 26). 2017 yılında geçirdiği onarım sırasında da çatı tekrar kaldırılmış, sekizgen kasnağa oturan kubbe eklenmiştir.

Yapının kuzey cephesinde düzgün kesme taş malzeme kullanılmışken, doğu, batı ve güney cephelerinde ise bir sıra moloz taş ve üç sıra tuğla malzemeden oluşan almaşık duvar tekniği görülmektedir.

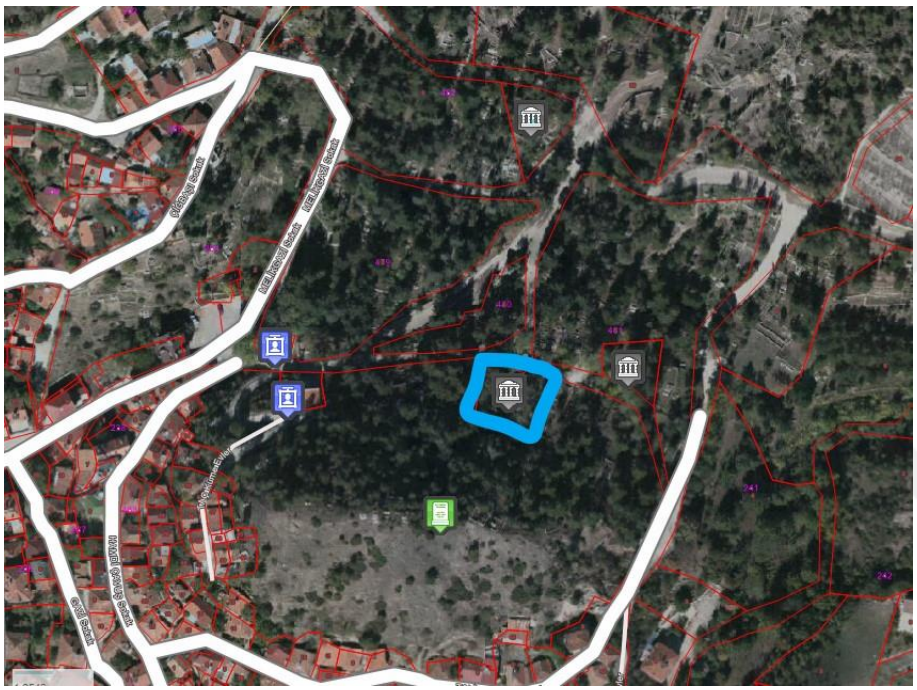

Şekil 3.63. Melik Gazi Türbesi (Niksar Keos)

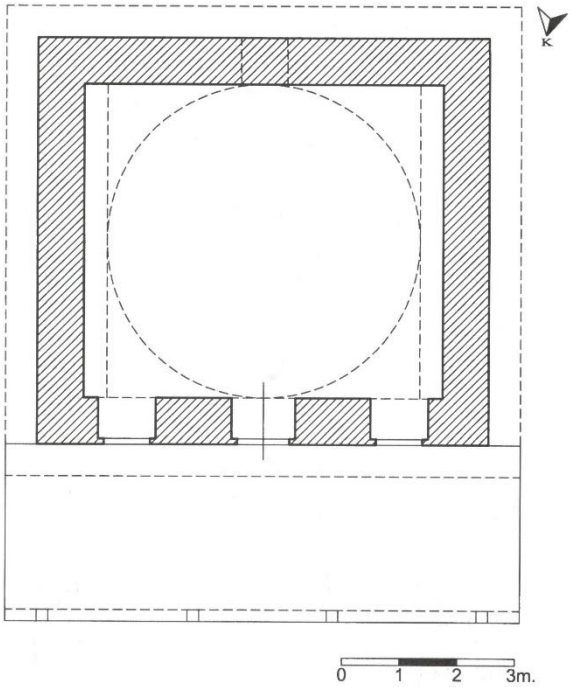

Çizim 3. 70. Melikgazi Türbesi Planı (Gündoğdu vd. 2006:726)

Resim 3. 47. Melik Gazi Türbesi

Resim 3.407. Kuzey Cephe

Resim 3.408. Güney Cephe ve Doğu Cephe

Resim 3.409. Batı Cephe

Resim 3.410. Ziyaret Mekânı Giriş

Resim 3.411. Ziyaret Mekanı-Sanduka

Resim 3.412. KubbeÖrtü

Resim 3.413. Kubbeye Geçiş- Türk Üçgen Kuşağı

3.8.9. Seyyid Nureddin Alparslan Türbesi

Türbe, Melikgazi Mezarlığı'nın girişinde, Melik Danişmend Gazi Türbesi'ne giden yolun kuzeyinde Doğan Şah Alp Türbesi'nin doğusunda yer almaktadır (Şekil 3.64./Resim 3.414.). Kitabesi olmadığı için inşa tarihi ve kim tarafından yaptırıldığı bilinmemektedir. Amasya Tarihi'nde, Doğan Şah Bey Türbesi ile Nureddin Alparslan Türbesi'nin birbirine muârız şekilde yan yana inşa edildiği bilgisi bulunmaktadır(Aydın&Aydın, 2007: 8). Aynı eserde, Seyyid Nureddin Alparslan Türbesi'nin Erbaa Kazasının eski merkezi Sonisa (Taşova)'da olduğu da yazmaktadır (Aydın&Aydın, 2007: 18). Seyyid Nureddin Alparslan'ın kim olduğu ile ilgili kaynaklarda farklı görüşler bulunmaktadır. Hüseyin Hüsameddin, Seyyid Nureddin Alparslan'ın, vakfiyesi bulunduğunu, Taceddin Doğan Şah ile kardeş olduğunu babalarının da Alaeddin Savcı Bey olduğunu ifade etmiştir (Aydın&Aydın, 2007: 8,18). Oğuz (1948: 472), Seyyid Nureddin'i Doğan Şah Alp'in dedesi, Alâaddin Savcı Bey'in babası olarak tanıtmıştır. Bayram (1994: 34), Seyyid Nureddin Alparslan hakkında Anadolu'da ilk Rufai Şeyhi olduğu, Seyyid Ahmed-i Kebir ile çağdaş olduğu bilgisini vermiş ve Doğan Şah Alp Türbesi'nin güneyinde mezarlığa giden

yolun sağ tarafında yamaçta bulunan iki eyvan türbeden batıdakinin Seyyid Nureddin Alparslan'a ait olduğunu ifade etmiştir. Demir (2017: 195). de kaynak göstermeden, Doğan Şah Türbesi'nin karşısında yer alan iki eyvandan batıdakinin Seyyid Nureddin Alparslan Türbesi olduğunu ifade etmiştir. Çal (2009: 187-188), Bayram'ın Hüseyin Hüsameddin'de geçen bilgilerden yararlandığını, ancak yanlış bir yorumlama yaptığını, türbelerin yerini tanımlarken kullanılan yan yana ifadesinden sonra gelen *"yek diğerine maurız (karşı)"* ifadesinde türbelerin ağızlarının aynı yöne bakmadığının açık olduğunu ve bu durumda yolun güneyinde yer alan türbelerin kastedilmediğinin net olduğunu belirtmiş ve tarif edilen yapının Doğan Şah Alp Türbesi'nin hemen doğusundaki yapı kalıntısı olması gerektiğini açıklamıştır. Ayrıca türbede yatan şahsın başka bir Seyyid Nureddin ya da Seyyid Nureddin Alparslan'ın torunu olabileceğini ifade etmiştir. Bayram (1994: 31-74), tarafından okunan 1257 tarihli vakfiyede türbe ifadesi geçmemektedir.

Günümüze duvarlarının bir kısmı ulaşmış olan türbenin içerindeki toprak yığınının üzerine sonradan definler yapılarak iç mekân doldurulmuştur (Resim 3.415./3.416.). Moloz taş malzemeden yapılmış olan türbenin batı iç duvarında kesme taş görülmektedir (Resim 3.417). Türbe mimarisi hakkında daha detaylı bilgi verebilmek yapılacak bilimsel kazılar ile mümkün görünmektedir.

Şekil 3. 64. Seyyid Nureddin Alparslan Türbesi (*Niksar Keos*)

Resim 3. 48. Seyyid Nureddin Alparslan Türbesi

Resim 3.414. Güneyden Genel Görünüş

Resim 3.415. Güneybatıdan Genel Görünüş

Resim 3.416. Kuzeyden Genel Görünüş

Resim 3.417. Türbenin Batı Duvar Kalıntısı

3.8.10. Sunguriye Türbesi

Türbe, Niksar İlçe merkezi Melikgazi Mahallesi'nde Halil Efendi Sokak'ta yer almaktadır Niksar imar planına göre 254 ada, iki numaralı parselde Sunguriye Zaviyesinin bitişiğinde yer almaktadır (Şekil 3.65.) Yapının hangi tarihte ve kim tarafından yaptırıldığı bilinmemektedir. Türbe, 1939 yılındaki depremde büyük oranda hasar almış olup, üst kısmı yıkılmak üzere olduğundan 1945 yılında Eski Eserler ve Müzeler Müdürlüğü'nden alınan izin doğrultusunda yıkılmıştır (Çal, 1989:50; Denknalbant Çobanoğlu, 2019:35). Yapı, Eski Eserler ve Anıtlar Kurulu'nun 08.09.1978 tarihli, A-1274 sayılı kararı ile tescil edilmiştir.

Hurufat defterlerinde türbeyle ilgili bir kayda rastlanmamaktadır. Ancak Osmanlı arşivinde yapıya türbedar görevlendirilmesine ilişkin belge tespit edilmiştir. Söz konusu

belgeler H.1212/M.1797/1798 ve H.1228/M.1813 tarihlerinde zaviyeye yapılan türbedar tayini hakkındadır[86].

Eğimli bir arazi üzerinde yer alan iki katlı türbenin mezar odası günümüze kadar gelebilen orijinal kısımdır (Çizim 3.71. /Resim 3.418). Batı cephesi sokağa açılmakta olup, alt katta mazgal bir pencere, üst katta ise boyuna dikdörtgen bir pencere bulunmaktadır (Resim 3.419.). Kuzey cephe duvarında herhangi bir açıklık bulunmamaktadır. Mezar odası seviyesi toprak altında kalmıştır. Üst kat ise dikdörtgen bir pencere açıklığına sahip olup son onarım esnasında camekân ile kapatılmıştır. Mezar odasına güneydoğu köşede yer alan duvarın alt seviyesinde kalan beş basamaklı taş merdiven ile girilir (Resim 3.420./3.421.). Giriş kapısı tuğla malzemeden yuvarlak kemerlidir. Basık bir kubbeye sahip olan mekânda kubbeye geçiş üçgen şeklinde pandantif ile sağlanmıştır (Resim 3.422./3.423.). Önkal (2015:209), üçgenlerin bu şekilde kullanılması açısından özgün olduğunu belirtmiştir. Mezar odasında bir ahşap sanduka ve içerisinde dağılmış kemiklerin olduğu söylenmiştir (Uzunçarşılı, 1927:72). Eski fotoğraflarda ahşap sanduka bulunmaktadır (Resim 3.424.). Mezar odasında kubbe, kubbeye geçiş ve kapı kemerlerinde tuğla, duvarlarda ve merdivenlerde moloz taş kullanılmıştır (Resim 3.422.). Günümüzde sonradan getirilmiş olan iki taş lahit mevcuttur (Resim 3.425.). Uzunçarşılı (1927:72), türbenin üst kat duvarlarının çini süslemeli olduğundan ve az bir kısmının kaldığından, duvar çerçevesi etrafında çini üzerine yazılmış hadis-i şeriflerin bir kısmının görüldüğünden bahsetmiştir. Alman Arkeoloji Enstitüsü Veri Tabanından temin ettiğimiz 1927 yılına ait olan fotoğraf Uzunçarşılı'nın yazdıklarını destekler niteliktedir (Resim 3.426.). 1939 depreminde tamamen yıkılan üst katın duvarları sonradan moloz taş ile örülmüş olup üzeri konik bir örtü ile kapatılmıştır.

Çinileri ilk Uzunçarşılı yazmış, devamında da Riefstahl tarafından çekilen fotoğraf ile varlığı ispatlanmıştır. Riefstahl'ın çektiği fotoğraf Meinecke'nin eserinde de kullanılmış ve süslemeler ile ilgili ilk detaylı bilgi verilmiştir. Meinecke, duvarların yarı yüksekliğe kadar çini mozaik kompozisyonlar ile kaplı olduğunu, patlıcan moru sırlı çinilerin oluşturduğu bordürle çevrili sivri kemerli bir düzenlemenin göze çarptığını ifade ederek, kemer kısmındaki bordürlerin tahminen firuze ve patlıcan moru renginde olabileceğini

[86] BOA., C..EV.. 147/7319 numaralı kayıt "Niksar'da Sunguriye Zaviyesi'ne türbedar tayini H.0 8.10.1228"; BOA.,612/30885 numaralı kayıt "Niksar'da Sunguriye Zaviyesi Vakfı'ndan türbedarlık cihetinin tevcihi H.29.05.1212".

yazmıştır. Kemerli alanın içi ve kemer köşelikleri firuze sırlı çubukların arasına yerleştirilmiş üçgen ve yıldız şeklinde patlıcan moru sırlı çinilerin oluşturduğu altıgen kompozisyondan oluşur. Fotoğrafta göre çini kaplamanın sağ tarafındaki yüzeyinde ise dikdörtgen alanda altıgen firuze renginde çiniler ile kenar kısımlarından birleşen patlıcan moru renginde üçgenlerden oluşan kompozisyon tüm yüzeyi kaplamakta olduğunu belirtmiştir. Geometrik kompozisyonun üzerindeki iki duvarda da firuze zemin üzerine patlıcan moru renkte sırlı çini mozaik tekniği ile kitabe kuşağı oluşturulmuştur (Meinecke, 1976:410-412). Kitabenin içeriğinin hadis-i şeriflerin hakkında olduğu ve bazı kısımlarının görüldüğü belirtilmiştir (Uzunçarşılı, 1927:72).

Çal (1989:51), Meinecke'nin bahsettiği patlıcan moru renginde üçgen parçalardan arazi çalışması esnasında türbe etrafında kendisinin de gördüğünü yazmıştır. Denknalbant Çobanoğlu (2019:38-39), 2019 yılında yayınlamış olduğu makalede, Niksar'a 2012 yılında gittiğini Yağıbasan Medresesi'nde bir kitabe parçası bulduğunu ancak eski fotoğraflardan ve kaynaklardan da incelediği çiniler ile karşılaştırdığında, bu kitabe parçasının Sunguriye Türbesi'ne ait olup olmadığı konusunda kesin bir sonuca varılamadığını söylemiştir.

Uzunçarşılı (1927:72), Danişmed Gazi'nin torunu, İsmail Bey'in de oğlu olan Sungur adından yola çıkarak türbenin bu kişiye ait olabileceğini söylemiştir. Hüseyin Hüsâmeddin ise Amasya'da Çeribaşı Mahallesi'nde bir sokakta taştan yapılmış mezarın baş tarafında kufi yazı ile yazılmış "haza kabrü'l-meliki'l-mu'azzam Sunkur" olarak okuduğu bir kitabe gördüğünü belirtmiş ve bu mezarın Amasya'da hükümdarlık da yapan el-Melik Mecidüddin Sunkur el-Danişmendî'ye ait olabileceğini ifade etmiştir (Hüsâmeddin, 2007: 192-193,). Meinecke (1976:410.), türbenin Dânişmend Gazi'nin oğlu İsmail'e ait olduğunu bildirmiştir. Buna ilaveten kitabeden yola çıkarak Cantay (1976; s.94), Önkal (2018; s. 209), Seçgin (1997:152) ve Gündoğdu (2006; s.441) bu yayınlara atıf yaparak yapının 12.yüzyıla tarihlendirip, bir Danişmendli eseri olduğunu bildirmişlerdir. Çal (1987:53.), çini tekniğinden yola çıkarak yapının 12.yüzyıla tarihlemenin mümkün görünmediğini, bunun yanı sıra Meinecke'nin yazdığı mozaiklerin derz bırakılmadan birleştirilme işleminin 13. yüzyılın ikinci yarısından itibaren görüldüğünü söyleyip, benzer örneklerden yola çıkarak 1270-1280 arasında inşa edildiğini söylemesi hakkında da bu şekilde kesin kanıda bulunmak yerine 13. yüzyılın ikinci yarısı gibi daha genel bir ifadenin kullanılabileceğini ifade etmiştir. Denknalbant Çobanoğlu (2019:39.), Riefstahl tarafından çekilen fotoğraftan yola çıkarak benzer örnekler ile de karşılaştırarak 13.yüzyılın sonlarına tarihlendirilebileceğini ifade

etmiştir. Türbe üzerindeki çinilerin yapım ve uygulama teknikleri açısından değerlendirdiğimizde 13.Yüzyılın ikinci yarısı makul bir tarih olarak görülmektedir.

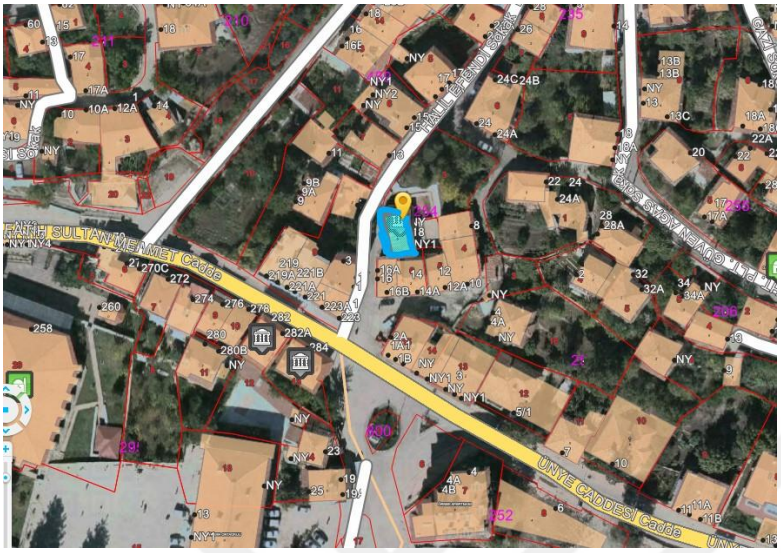

Şekil 3. 65. Sunguriye Türbesi (*Niksar Keos*)

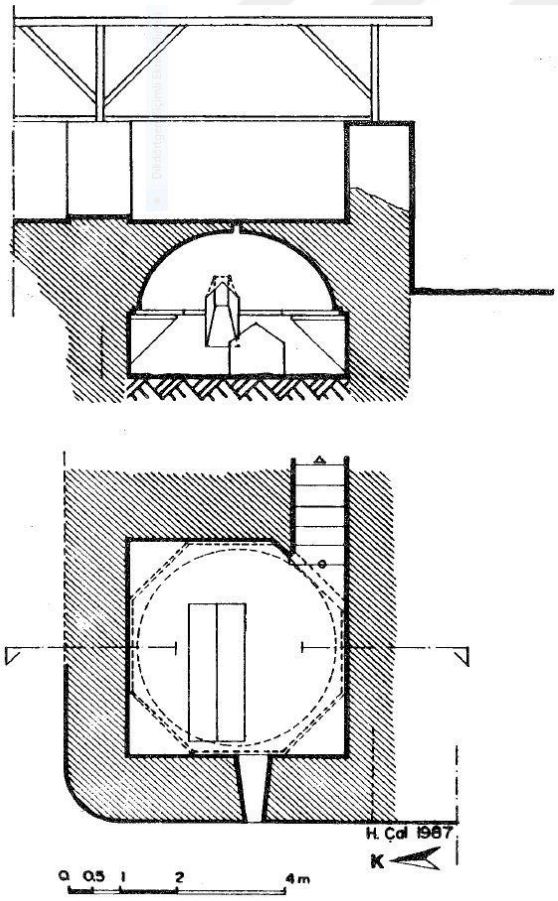

Çizim 3. 71. Sunguriye Türbesi Plan ve Kesit (Çal, 1989:52)

Resim 3. 49. Sunguriye Türbesi

Resim 3.418. Kuzey Batıtıdan Görünüş

Resim 3.419. Batı Cephe

Resim 3.420. Mezar Odasına Giriş Onarım Öncesi (VGMA)

Resim 3.421. Mezar Odasına Giriş

Resim 3.422. Basık Kubbe

Resim 3.423. Mezar Odası-Geçiş Sistemi

Resim 3.424. Ahşap Sanduka

Resim 3.425. Mezar Odası-Sandukalar

Resim 3.426. Çini Pano-1927 (Riefstahl)[87]

3.9. Zaviyeler

3.9.1. Sunguriye Zaviyesi

Zaviye, Niksar İlçe merkezi Melikgazi Mahallesi'nde Halil Efendi Sokak'ta 254 ada ve iki parsel üzerinde yer almaktadır (Şekil 3.66./Resim 3.427./3.428.). 81 numaralı özel mülkiyetin bahçesi içerisinde kalan zaviyenin hangi tarihte ve kim tarafından yaptırıldığı bilinmemektedir. Yapı, 1939 yılındaki deprem ile hasar almış olan yapı uzun yıllar harap halde kalmıştır. Eski Eserler ve Anıtlar Kurulu'nun 08.09.1978 tarihli, A-1274 sayılı kararı ile yapı, türbe olarak tescil edilmiştir.

[87] Erişim: https://arachne.dainst.org/entity/1948932/image/1948932?fl=20&q=niksar&resultIndex=9

Günümüze kadar yapılan yayınlarda yapı birkaç yayın dışında türbe olarak değerlendirilmiştir. Yapıdan zaviye olarak ilk bahseden Çal'dır (1989:50-59). Seçgin (1997:152-153) ise yapıyı Sunguriye Tekkesi olarak ele almıştır. Bizim incelediğimiz Hurufat defterleri ve Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivinde yer alan belgelerde de, yapı zaviye olarak isimlendirilmiştir. Bu yüzden bizim de yapıyı Zaviye olarak değerlendirmemiz daha doğru olacaktır.

Arşiv taraması neticesinde yapı ile ilgili çok sayıda belge tespit edilmiştir. Yapı ile ilgili kayıtların çoğu Sunguriye Zaviyesine ait olup, birkaç belgede ise zaviyeye bağlı olan mescit[88], âsitâne[89], medrese[90] gibi yapılar hakkında bilgiler verilmektedir. Hurufat defterlerinde yapı ile ilgili dokuz belgede 20 kayıt bulunmaktadır[91]. Bu belgelerden 11 kayıt zaviye, dokuz kayıt zaviye vakfı ile ilgilidir. Zaviye ile ilgili hurufat defterlerinde geçen ilk kayıt 1121 numaralı defterde H.1102/ M.1690-1691 tarihlidir. Bu kayıtta Zaviye mescidinde imam olan Mehmed'in ölümü nedeni ile yerine oğlu Mehmed'in getirildiği ifade edilmektedir[92]. Hurufat defterlerinde yapı ile ilgili tespit edilen en geç tarihli belge H.1210/M.1796 yılına aittir[93].

[88] HD 1121/35/16 numaralı kayıt " Niksar'da Sunguriye Zaviyesi Mescidinde İmam Mehmed fevt yerine oğlu diğer Mehmed berât mucibince …ile buyruldu 1102"; HD 1121/35/32 numaralı kayıt "Niksar'da Sunguriye Zaviyesi mescidi şerifinde bir akçe ile imam Mehmed fevt olup sulbi oğlu İbrahim alıp gadr etmekle oğlu Mehmede mahaldir deyu inayet Zilkaide 1102" ; HD 1131/69/196 numaralı kayıt " Niksar'da Sunguriye mescidinin bir mud hınta ile cüzhan …ve Abdulmuttalip bin Ahmede naibi Seyyid İbrahim arzıyla inayet 1135".

[89] HD 1152/11/11; HD 1152/11/20.

[90] HD 1128/139/10 numaralı kayıt "Niksar'da Sunguriye Medresesi evkafından iki mud hınta ile düşenbe ve pençşenbe günlerinde cüzhan Seyyit Mustafa fevtinden Seyyit Abdullatife inayet Ramazan 1139".

[91] Def.Nu.: 1121/1128/1131/1139/1140/1145/1142/1152/562.

[92] HD 1121/35/16 numaralı kayıt "Niksar'da Sungur Zaviyesi mescidinde İmam Mehmed fevt yerine oğlu diğer Mehmed berat mucibince terfian ile buyruldu 1102".

[93] HD 562/72/5 numaralı kayıt "Niksar kazasında Sunguriye zaviyesine yevmi sekiz akçe vermek şartıyla kasaba'i mezbûrda (silik) Mustafa fevt mahlulünden Abdulkadire zaviye'i mezkurun mütevellileri es-seyit Mehmed ve diğer Mehmed ve Mustafa arzıyla tevcih buyruldu yevm 6 Şehr-i zilkaide 1210".

Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi'nde ise yapıyla ilgili 28 belge tespit edilmiştir[94]. H.1101/M.1690 en erken tarihli belge zaviyeye yapılan görevlendirme hakkındadır[95]. Zaviye ile ilgili belgeler H. 1256/M.1840 yılına kadar tutulmuştur[96].

Zaviye, eğimli bir arazi üzerinde moloz taş malzemeden yapılmış olup mevcut durumu kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planlıdır (Çizim 3.72.). Bu dikdörtgen planlı kısım asıl planı oluşturmayıp günümüze ulaşan kısmı ihtiva etmektedir. Yapının kuzey ve doğu cephesinin önünde yer alan yaklaşık yarım metre uzunluğundaki duvar örgüsünden doğu-batı doğrultusundan yan yana iki mekânın daha olduğu anlaşılmaktadır. Zaviyenin asıl planının söz konusu alan çevresinde yapılacak kazı sonunda ortaya çıkacağını düşünmekteyiz.

Zaviye içerisindeki mekânlardan türbe kısmının mezar odası ve türbenin güney duvarına bitişik yapılmış merdiven ile inilen tonozlu oda günümüze kadar gelebilmiştir. Üst katlar ise 1945 yılında yıkılmış daha sonra yeniden yapılmıştır. Batı cephe sokak cephesi olup, alt katta bir mazgal pencere, üst katta iki dikdörtgen pencere bulunmaktadır (Resim 3.429./3.430.). Günümüzde yapının batı cephesinin güney tarafında üst kat seviyesinde yer alan pencerenin eski fotoğraflardan kapı açıklığı olduğu ve önünde taş bir merdiven bulunduğu anlaşılmaktadır. Günümüzde merdiven kaldırılmış kapı kısmı daraltılarak dikdörtgen pencere olarak düzenlenmiştir. Kuzey cephe, arazi eğiminden dolayı tek kat görünümüne sahiptir. Cephede dikdörtgen bir pencere açıklığı bulunmaktadır. Doğu cephe, kuzey cephede olduğu gibi eğimden dolayı tek kat görünmektedir (Resim 3.431). Güney cephe, üst katında herhangi bir açıklık bulunmamakta olup, alt kat seviyesindeki bulunan mekânın girişine kadar duvar örgü ile çevrelenmiş olup, bitişiğinde konut yer aldığı için duvarın devamında bir yapı olup olmadığı anlaşılamamaktadır.

---

[94] BOA., AE.SOSM.III 6/363; BOA., C..EV.. 8/398; BOA., C..EV.. 9/401; BOA., AE.SSÜL.II. 22/2249; BOA.,AE.SMMD.IV 33/3890; BOA., AE.SSLM.III 37/2174; BOA., İE.EV.. 58/6394; BOA., C..EV.. 67/3324; BOA., C..EV.. 86/4283; BOA., AE.SMHD.II 86/6966; BOA., C..EV.. 100/4994; BOA., AE.SMST.III 139/10960; BOA., C..EV.. 144/7189; BOA., C..EV.. 147/7319; BOA., AE.SSLM.III 180/10767; BOA., C..EV..248/12359; BOA., AE.SMHD.I.. 249/20282; BOA., C..EV.. 293/14910; BOA., C.EV.. 324/16479; BOA., AE.SMST.III 295/23632; BOA., C..EV.. 342/17387; BOA., C..EV..384/19460; BOA., C..EV.. 497/25124; BOA., C..EV.. 561/28304; BOA., C..EV.. 563/28410; BOA., C..EV.. 612/30885; BOA., C..EV.. 626/31557; BOA., C..EV.. 654/32983.

[95] BOA., AE.SSÜL.II. 22/2249 numaralı kayıt "*Niksar'da Sunguriye Zaviyesinden vazife tevcihine dair buyruldu H.29.12.1101*".

[96] BOA., C..EV.. 654/32983 numaralı kayıt "*Niksar'da Sunguriye Zaviyesi evkafından bir cihetin tevcihi H.29.05.1256*".

Türbenin güneyinde yer alan dikdörtgen planlı odaya, güney cephede mekânın zemin seviyesinden yaklaşık bir metre yüksekte bulunan kapıdan giriş yapılmaktadır (Resim 3.427.). Kapının üzeri dış tarafta düz lento ile sınırlandırılmış, iç tarafta ise yuvarlak kemerli olarak devam etmiştir. Odaya giriş kapısı ile zemin arasındaki seviye farkından dolayı yedi basamaklı ahşap bir merdiven eklenmiştir. Üzeri tonoz örtülü mekânın batı duvarının kuzey tarafında mazgal pencere yer almaktadır. Güney duvarın batı ucuna yakın bir yerde ise dikdörtgen bir niş bulunmaktadır.

Zaviyede türbe dışındaki mekânların hangi amaç ile kullanıldığı net olarak tespit edilememektedir.

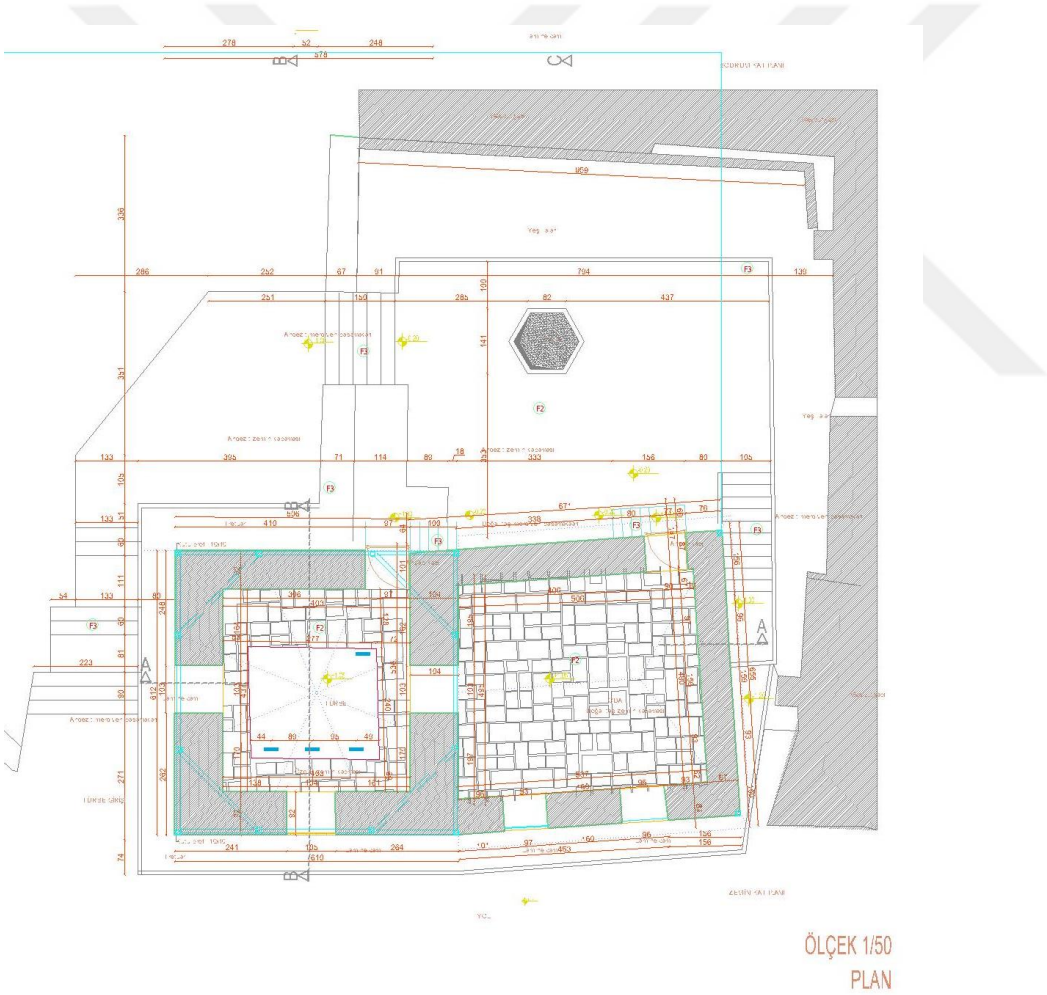

Çizim 3. 72. Sunguriye Zaviyesi Planı (VGMA-Yüksek Mimar S.Semra Emek)

Şekil 3. 66. Sunguriye Zaviyesi (Niksar Keos)

Resim 3. 50. Sunguriye Zaviyesi

Resim 3.427. Sunguriye Zaviyesi-Güneydoğu

Resim 3.428. Sunguriye Zaviyesi Doğusu

Resim 3.429. Sunguriye Zaviyesi Batı Cephe Resim

3.430. Sunguriye Zaviyesi Batı Cephe (VGMA)

3.431. Sunguriye Zaviyesi Doğu Cephe (VGMA)

4. ARŞİV KAYITLARINDA ADI GEÇEN ANCAK GÜNÜMÜZDE MEVCUT OLMAYAN YAPILAR

4.1. Camiler ve Mescitler

4.1.1. Ahî Ahmed Nâhcivanî Mescidi

Hurufat defterlerinde Koz Mahallesi'nde Ahî Ahmed Nâhcivanî Mescidi ismiyle bir yapının olduğu anlaşılmaktadır. Bu mescide ilişkin beş belgede yedi kayıt[97] tespit edilmiş olup, ilk kayıt[98] H.1134/M.1721-1722 tarihli, son kayıt[99] ise H.1223/M.1808 tarihlidir. Son kayıt vefat eden mescidin imamının yerine oğullarının görevlendirilmesi hakkındadır. Oral (1954: 62) 1950'li yıllarda yapmış olduğu arazi çalışmasında mescidin Tekke Bağı Mevkii'nde yer aldığını ve yanında bir türbe bulunduğunu belirtmiştir.

4.1.2. Ahî Pehlivan Mescidi

Yapının isminin geçtiği tek kaynak, mescide imam tayinine ilişkin H.1113/M.1701-1702 tarihli Hurufat Defterindeki kayıttır[100].

4.1.3. Ahî Şahin Mescidi

Yapı ile ilgili, Hurufat Defterleri'nde altı belgede sekiz kayıt tutulmuştur[101]. Bu defterlerden yapının Koz Mahallesi'nde yer aldığı tespit edilmiştir. İlk kayıt H.1104/M.1692-1693 tarihli, son kayıt ise H.1263/M.1847 tarihlidir. Bu bilgiler ışığında yapının M.1693 yılından önce inşa edildiğini ve M.1847 yılına kadar varlığını sürdürdüğünü söyleyebiliriz.

---

[97] Def.Nu.: 1131/1145/1148/1154/1155.
[98] HD 1131/69/174 numaralı kayıt "Niksar'da Ahi Nahcivan Mescidi'nde senevi 1 mud hınta ile imam Mehmed mutasarrıf iken Ahmed almakla ibka 'inâyet 1134".
[99] HD 1155/62/8 numaralı kayıt "Niksar'da Koz Mahallesi'nde Nahcivan Mescidi'nde senevi 1 mud hınta ile imam olan Salih fevt mahlulünden oğulları Ahmed ve Mehmed'e vâki' ise deyu 'inâyet Ahmed'e berât-ı celus-u hümâyûn 11 B 1203 Ahmed'e berât-ı celus-u hümâyûn şud 4 C 223".
[100] HD 1121/35/159 numaralı kayıt "Niksar'da Ahi Pehlivan Mescidi'nde iki akçe ile İmam Mustafa fevt yerine Mehmed'e kadısı Şeyh Ahmed arzıyla buyruldu muharrem 113".
[101] Def.Nu.: 569/1121/1140/114/1150.

4.1.4. Ahmed Mahallesi Mescidi

Hurufat defterlerinde yapı ile ilgili üç kayıt bulunmaktadır[102]. Bu defterlerden en erken tarihlisi H.1103/M.1692 yılına aittir[103]. Diğer iki kayıt H.1117/M.1705-1706 tutulmuştur. Söz konusu kayıtlar mescide imam tayinine ilişkindir.

4.1.5. Akdoğmuş (Pertek) Köyü Abdurrahman Çavuş Camisi

Günümüzde Reşadiye İlçe merkezine bağlı olan ve Akdoğmuş olarak geçen Pertek köyünde bulunan Abdurrahman Çavuş Camisi ile ilgili altı defterde altı kayıt bulunmaktadır[104]. Bu kayıtlardan en erken tarihlisi H.1113/M.1702 yılında tutulmuş olup, camide görevli olan Ali'nin vefatı üzerine yerine Ebubekir'in getirilmesi hakkındadır[105]. H.1142/M.1729-1730 yılında kaydedilmiş olan belgeden, caminin yeniden inşa ettirildiği anlaşılmaktadır[106]. En geç tarihli kayıt H.1177/M.1763-1764' de tutulmuştur[107].

4.1.6. Akgüney (Sele) Köyü Camisi

1530 tarihli Muhâsebe-i Vilâyet-i Karaman ve Rûm Defteri'nde köyün adı Sele Alanı olarak geçmektedir[108]. Hurufat defterlerinde yapı ile ilgili tek kayıt bulunmaktadır. H.1226/M.1811-1812 tarihli belgeden yapının Himmet Bey tarafından yeniden yaptırıldığı anlaşılmaktadır[109].

---

[102] Def. Nu.: 1121.
[103] HD 1121/35/53 numaralı kayıt "Niksar'da Ahmed Mahallesi Mescidi'nde İmam Osman tecdid ricasına beratı mûcibince buyruldu cemâziye-l evvel 1103".
[104] Def. Nu.: 1121/1128/1139/1145/1148.
[105] HD 1121/35/153 numaralı kayıt "Niksar kazasına tâbi' Pertek nâm karyede vâki' câmi'ide nim akçe vazife ile hatîb olan Ali fevt yerine Ebubekire kadısı şeyh Ahmed arzıyla buyruldu zilkaide 113".
[106] HD 1139/178/3 numaralı kayıt "B 1142 Niksar'da Pertek kışla karyesinde müceddeden bilâ izn-i hümayun bina olunan cami ´in ber vech-i hasbi hitabeti Mehmed'e naibi şeyh Ahmet'e inayet".
[107] HD 1152/11/29 numaralı kayıt "Niksar'da Pertek nâm karyede câmi'i şerîfte bir akçe ile hatîb olan Tahir fevt mahlulünden sulbi oğlu Osman hâlifeye babası müteveffa berâtı mûcibince tevcih 1177.
[108] 387 numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Karaman ve Rûm Defteri (937/1530) II, Ankara 1997; s.132, 555.
[109] HD 560/65/38 numaralı kayıt "Niksar kazasında Sele karyesinde Himmet bey ba izni hümayun müceddeden binası cami ´inde imam ve hatip nasb ve tayin olunmak lazım ve mühim olmakla ber vech-i hasbi Mehmed bin salih bâ arzuhal tevcih buyruldu 1226".

4.1.7. Alaybaşı Kebir Mahallesi Mescidi

Yapı ile ilgili sadece Hurufat defterlerinde bir kayıt tespit edilmiştir. H.1135/M.1722-1723 tarihli kayıt imamın vefatı nedeniyle yerine başkasının atanması hakkındadır[110].

4.1.8. Ali Fakih (Kazancı) Mahallesi Mescidi

Yapının adı ilk olarak M.1576 ait 583 numaralı Sivas Evkaf Defteri'nde geçmektedir (Yinanç, 2000: 167). Hurufat Defterleri'nde mescit ile ilgili olarak üç defterde beş kayıt tespit edilmiştir[111]. Bu kayıtlardan en erken tarihlisi H.1112/M.1700'de yazılmış olup, imamın ölümünden dolayı yerine başka birinin görevlendirmesi hakkındadır[112]. En geç tarihli belge H.1139/M.1726-1727 tarihine aittir[113].

4.1.9. Arasta Mescidi

Hurufat defterlerinde yapı ile ilgili bir kayıt bulunmaktadır. H.1118/M.1706-1707 tarihli kayıtta Arasta Mescidi'nde müezzin olan Muslî'nin görevinin, Mehmet'e verilmesi hakkındadır[114].

4.1.10. Arıpınarı (Gözekse) Köyü Cami

Niksar ilçe merkezine 18 km uzaklıkta yer alan köyün eski adı Gözekse'dir[115]. Hurufat defterlerinde yapı ile ilgili sekiz belgede 12 kayıt bulunmaktadır[116]. Bu kayıtlardan en erkeni olan H.1112/M.1701 tarihli belge yapının mescit iken camiye dönüştürüldüğü ve hatip lazım olduğu için yapılan görevlendirme hakkındadır[117]. H.1209/M.1794 yılında

---

[110] HD 1131/69/200 numaralı kayıt "Niksar'da Alaybaşı Kebir Mahallesi Mescidi'nde bir akçe ile imam Osman fevtinden oğlu İsmail'e bâ berât 1135".
[111] Def. Nu.: 1121/1128/1140.
[112] HD 1121/35/279 numaralı kayıt "Niksar'da Kazgancı Mahallesi Mescidi'nde nim akçe ile İmam Halil fevtinden diğer Halile 'inâyet Fî gurre muharremü-l harâm 1112".
[113] HD 1128/139/7 numaralı kayıt "Niksar'da Kazgancı Mahallesi'nde mescidin nim akçe ile İmam Sanullah fevtinden Kebir oğlu Mehmede naibi ibrahim arzıyla inayet buyruldu 1139
[114] HD 1121/35/308 numaralı kayıt "Niksar'da sevki sultanide Arasta Mescidi'nde bir akçe ile Müezzin Musli üzerinden Mehmed almakla ibka 'inâyet 1118".
[115] İçişleri Bakanlığı İller İdaresi Genel Müdürlüğü, Köylerimiz, Ankara 1968, s.44.
[116] Def. Nu.: 561/564/569/1121/1150/1151/1152/1155.
[117] HD 1121/35/138 numaralı kayıt "Niksar'da Gözekse nâm karye mescidi câmi'i olup hatip lâzım olmakla bir akçe ile Mehmed mahluldür deyu 'inâyet buyrula 1112 Şevval".

caminin yeniden yapıldığı anlaşılmaktadır[118]. H.1228/M.1813 tarihli belgede Gözekse köyü malikânesinin Pirhavendi vakfına ait olduğu bilgisi yer almaktadır[119]. Mevcut cami 1985 yılında yapılmıştır.

4.1.11. Aşağıbağlar Hacı İbrahim Mescidi

Hurufat defterlerinde yapı ile ilgili üç defterde dört kayıt tespit edilmiştir[120]. Kayıtlardan en erken tarihlisi H.1133/M.1720-1721'de tutulmuştur. Belgeden mescidin Hacı İbrahim tarafından yeniden yaptırıldığı anlaşılmaktadır[121]. Mescit ile ilgili en geç tarihli H.1157/M.1744-1745 tarihinde yazılmış olup, imam tayini hakkındadır[122].

4.1.12. Aşağıbağlar Mahallesi Hacı Ali Mescidi

Hurufat defterlerinde üç kayıtta yapının adı geçmektedir[123]. Belgelerden en erken tarihlisi H.1118/M.1706-1707'de tutulmuş olup, imam tayini hakkındadır[124]. H.1146/M.1733 yılında kayıt edilmiş belge ise en geç tarihli olup, görevli imamın ölümünden dolayı başka birinin vazifelendirilmesi hakkındadır[125].

---

[118] HD 564/7/18 numaralı kayıt "Niksar'da Gözekse nâm karyede ehl-i karye müceddeden binâsı husule (...) El-Hâc Ali'ye kadısı İbrâhim arzıyla buyruldu yevmi 24 Şehr-i safer 1209".
[119] HD 569/62/13 numaralı kayıt "Niksar kazasına tâbi' Gözekse nâm karye malikanesinin Pirhavendi vakfı olup tevliyeti evladı mezkureye meşrut olup ber mûceb şartı vakf mütevellisi eslah erşed olan evladı zukurdan Osman fevt şart-ı vakıf mütevellisi eslah erşed olan zükûrdan Osman fevt-i mahlûlünden yine eslah erşed evlâd-ı vakıfdan sulbü oğulları Seyyid Hasan ve Seyyid Mehmed nâm karındaşlara naibi Şeyh zade Seyyid Mustafa arzıyla iştiraken tevcih buyruldu Şehri rebi'ü-l evvel 228".
[120] Def.Nu.: 1131/1145/1148.
[121] HD 1131/69/170 numaralı kayıt "Şehri Zilhîcce 133 Niksar'da Aşağıbağlar'da Hacı İbrâhim müceddeden binâsı mescidin iki akçe ile bâkî mezbûr imam olmak üzere nukudu mev kufesinden verilmek üzere Hacı İbrâhim'e 'inâyet".
[122] HD 1148/108/34 numaralı kayıt "Niksar'da Aşağıbağlar'da Hacı İbrâhim Mescidi'nde İmam Hacı İbrâhim fevt mahlulünden Mehmed'e yevmi iki akçe ile 'inâyet buyruldu 1157".
[123] Def. Nu. :1121/1145.
[124] HD 1121/35/330 numaralı kayıt "Niksar'da Aşağı Bağlar'da Hacı Ali Mescidi'nde İmam Ali'ye tecdid 118".
[125] HD 1145/140/123 numaralı kayıt "Şehri Cemâziye-l âhir 1146 Niksar'da aşağı bağlarda el-hâc Ali binâ eylediği mescid de nim akçe ile imam Ali fevt sulbi kebir oğlu Mehmed halifeye naibi Şeyh Lütfullah arzıyla 'inâyet".

4.1.13. Aşağıbağlar Mahallesi Hamide Hatun Mescidi

Hurufat defterlerinde yapı ile ilgili yalnızca bir belge tespit edilmiştir. H.1116/M.1704 tarihli belgede imam olarak görev yapan kişinin yeniden görevlendirilmesi hakkındadır[126].

4.1.14. Aşağıbağlar Mahallesi Marangozlar Camisi

Hurufat defterlerinde yapı ile ilgili tek kayıt bulunmaktadır. H.1157/M.1744-1745 tarihli kayıtta camide imam olarak görev yapan İbrahim'in görevini bırakmasıyla, yerine Ahmed Ağa'nın ricasıyla Mehmed'in getirilmesi hakkındadır[127].

4.1.15. Aşağıbağlar Orta Mescit (Sarraçbaşı Osman Mescidi)

Mescit ile ilgili H.1181/1767-1768 tarihli Hurufat defterlerinde bir kayıt tespit edilmiştir. Belge içeriği mescide imam lazım olduğu için yapılan atama hakkındadır[128].

4.1.16. Bağdatlı Köyü Camisi

Bağdatlı Köyü, günümüzde Reşadiye İlçe sınırları içerisinde kalmaktadır. Hurufat defterlerinde köyde yer alan cami ile ilgili tek kayıt bulunmaktadır. H.1143/M.1730-1731 tarihli kayıt camiye yapılan imam görevlendirilmesi hakkındadır[129].

---

[126] HD 1121/35/251 numaralı kayıt "Niksar'da Aşağıbağ Çarşı kurbunda Hamide Hatûn Mescidi'nde Hüseyîn İmam Mustafa'ya müceddeden berât Rebiü-l evvel 1116".

[127] HD 1148/108/42 numaralı kayıt "Niksar'da Aşağıbağlar'da Marangozlar Cami'inde hatîb İbrâhim terki hizmet etmekle câmi'i şerifin mütevellisi olan çavuşan zümre ve silahtaran Ahmed Ağa iltimasıyla berât ricasına Mehmed'e 'inâyet 157".

[128] HD 1152/11/70 numaralı kayıt "Şehri Şevval 181 Niksar'da Aşağıbağ'da Orta Sokak'ta Sarraçbaşı Osman Mescidi'ne imam lâzım olmakla ber vech-i hasbi İbrâhim'e 'inâyet buyruldu".

[129] HD 1145/140/5 numaralı kayıt "Niksar'da Bağdatlı nam karye cami ′inde imam Mehmed mahlulünden yetim akçe ile hatip Ömer'e beratı mucibince tecdid inayet C 1143".

4.1.17. Bağlararası Hacı Abdi Mescidi

Hurufat defterlerinde yapı ile ilgili yalnızca bir kayıt tespit edilmiştir. H.1115/M.1703 tarihli belge, mescidin imamı olmayıp Hacı Mehmed'in görevlendirilmesi hakkındadır[130].

4.1.18. Bakırman Yaylası Hasan Camisi

Arşivde Bağırman olarak kaydedilmiş olan yayla günümüzde Bığırman ve Bakırman olarak da bilinmektedir. Hurufat defterlerinde yapı ile ilgili yedi defterde sekiz kayıt yer almaktadır. Bu kayıtlardan en erken tarihlisi H.1139/M.1727 yılında tutulmuştur. Belge içeriği, Hasan Beşe yurdu olarak da bilinen yaylaya Mehmet tarafından yaptırılan mescide minber eklenmesine izin verilmesi ve hatiplik görevine Ali Halife'nin getirilmesi hakkındadır[131]. H.1177/M.1764 tarihli kayıt, caminin Hasan isimli hayır sahibi tarafından inşa ettirildiği ve hatip olarak görevli Emrullah'ın kendi rızası ile görevinden feragat etmesi ile Hasan'ın görevlendirilmesine dairdir[132]. Yapı ile ilgili en geç tarihli kayıt H.1231/M.1816 yılında tutulmuş olup, camide hatip olarak görevli kişinin ölümü üzerine görevin oğluna verilmesi ile ilgilidir[133].

Hurufat defterlerinden yapının M.1727 yılından önce yaptırıldığı, M.1816 yılında aktif olarak kullanılmaya devam ettiği anlaşılmaktadır.

4.1.19. Başçiftlik Köyü Camisi

Günümüzde Tokat İline bağlı bir İlçe konumunda olan Başçiftlik, Hurufat defterlerinde Niksar kazasına bağlı bir köydür. Hurufat defterlerinde yapı ile ilgili yedi defterde 13 kayıt tespit edilmiştir[134]. Bu belgelerden en erken tarihlisi H.1103/M. 1692

---

[130] HD 1121/35/200 numaralı kayıt "Şehr-i Rebi'ü-l evvel 115 Niksar'da Bağlararasında vâki' el-hâc Abdi mescidin imamı olmayıp bir imam lâzım olmakla el-hâc Mehmed'e 'inâyet".

[131] HD 1128/139/14 numaralı kayıt "Şehr-i Zilhicce 139 Niksar muzafatından Bağırman nam yaylağa Hasan Beşe yurdu demekle ma ´ruf yaylanın ahalisi olmakla diğer oğlu Mehmed bina eylediği mescidine minber vazi ´ine izin ve yevmi bir akçe ile hitabeti Ali Halifeye na'ibi Seyit İbrahim arzıyla inayet".

[132] HD 1152/11/33 numaralı kayıt "Şehri gurre-i şevval 177 Niksar'da Bağırman yaylağında Hasan nâm sahibü'l hayr binâ eylediği câmi'i şerîfinde yevmi 1 akçe ile hatîb olan Emrullah hâlife kendi hüsnü rızasıyla kasrı yedinden Hasan halifeye kadısı müftü zade Sanullah arzıyla tevcih buyruldu".

[133] HD 569/62/59 numaralı kayıt "Niksar Bağırman yaylağı nam mahalde cami ´de bir akçe ile hatip olan seyit Abdurrahman bin seyit Lütfullah ferağından seyit Abdurrahim yedinde olan ferağın beratı mucibince istid ´a etmekle tevcih buyruldu S 231".

[134] Def. Nu.: 559/560/563/569/1121/1128/1131.

yılında tutulmuş olup, camide müderris olan Mehmet'in yeniden görevlendirilmesi hakkındadır[135]. H.1115/M.1703-1704 tarihli diğer bir kayıttan caminin Mehmet Ali Mahmut tarafından yaptırıldığı anlaşılmaktadır[136]. H.1225/ M.1810-1811 tarihli belgeden mescit olarak kullanılan yapıya ahali tarafından minber eklenerek camiye çevrildiği anlaşılmaktadır[137]. Yapı ile ilgili en geç tarihli kayıt H.1245/M.1829-1830 tutulmuştur[138]. Başkanlık Osmanlı Arşivi'nde yapı ile ilgili iki kayıt bulunmaktadır. İlk kayıt H.1254/M.1839 yılında kaydedilmiş olup, hatiplik görevinde iken vefat eden Seyyit Abdulfettah bin Ömer'in vefatı üzerine görevin Seyyit Hüseyin bin İsmail'e verilmesi hakkındadır[139]. Diğer kayıt H.1255/M.1840 yılında tutulmuş olup, imam olan Seyyit Ahmet'in vefatı üzerine görevin oğlu Seyyit Abdurrahman'a verilmesi hakkındadır[140].

Kayıtlardan ilk mescit olarak yapılmış eserin, M.1692 yılında önce Mehmet Ali Mahmut tarafından yaptırıldığı, M.1810 yılında minber eklenerek camiye çevrildiği ve M.1840 yılına kadar kullanıldığı anlaşılmaktadır.

4.1.20. Bengiler Mahallesi Seyit İbrahim Paşa Mescidi

Mescit ile ilgili Hurufat defterlerinde yalnızca bir kayıt tespit edilmiştir. H.1234/ M.1819 yılında yazılmış olan kayıt imam tayini hakkındadır[141].

---

[135] HD 1121/35/88 numaralı kayıt "Niksar'da Başçiftlikte (...) câmi'inde müderris olan Mehmed el mezbûrun tecdiden (...) C 1103.

[136] HD 1121/35/170 numaralı kayıt "Niksar'da vâki' Başçiftlik yaylağında vâki' Mehmed Ali Mahmûd binâ eylediği câmii yevmi akçe ile ferraş olan Mustafaya bâ berât-ı âlişân 1115".

[137] HD 560/65/21 numaralı kayıt "Niksar kazasında Başçiftlik nam karye yaylakta mescid-i şerife ahali karye minber vazi eyledikleri cami-i şerifinde imam ve hatip olan es-seyit derviş Ali fevt mahlulünden sulbi oğlu es-seyit Sadullah halife bin es-seyit derviş Aliye bâ berat tevcih buyruldu 1225".

[138] HD 559/74/3 numaralı kayıt "Müteveffa Fi 8 L 1255 Şehr-i Recebü'l-ferd 1245
Niksar kazasına tabi ´ Başçiftlik karyesi cami ´de yevmi iki akçe ile imam ve hatip olan Seyit Yusuf bin Mehmed fevt mahlulünden es-Seyit Ahmet bin Seyit Osman'a naibi Seyit Mehmed Şakir müfti zade arz etmeğin müteveffanın evladı (...)yoğise merkuma tevcih buyruldu C 36

[139] BOA., HAT 1617/57 numaralı kayıt özeti "Niksar kazasına tabi Başçiftlik karyesi yaylağında bulunan mescidin hitabet cihetine mutasarrıf Seyyid Abdulfettah bin Ömer Halife'nin vefatıyla mahlul olan hitabet cihetinin Seyyid Hüseyin bin ismail Halife'ye tevcihi. H-24-12-1254".

[140] BOA., HAT 1624/24 numaralı kayıt özeti "Niksar kazasının Başçiftlik karyesinde bulunan caminin imam ve hatibi olan Seyyid Ahmed'in vefatıyla mahlulu olan imamet ve hitabet cihetlerinin oğlu Seyyid Abdurrahman'a tevcihi. H-28-11-1255".

[141] HD.569/62/69 numaralı kayıt özeti "Niksar mahallatında Bengiler Mahallesi'nde Seyit İbrahim Paşa Mescidi'nde nim akçe ile imam olan Mehmed bila veled fevt mahlulünden ledi'l-imtihan istihkakı numayan Seyit Abdullah halifeye naibi seyit Abdullah arzıyla tevcih buyruldu zilkaide 1234".

4.1.21. Benna Mahallesi Veli Çavuş Mescidi

Mahallenin adı 1840 Tahrir defterinde Bennak olarak geçmektedir (Çakır, 2001: 32). Hurufat defterlerinde yapı ile ilgili altı defterde sekiz kayıt bulunmaktadır[142]. Bu kayıtlardan en erken tarihlisi H.1118/M.1706 yılına ait olup, müezzinin görevinin yenilenmesi hakkındadır[143]. H.1192/M.1778'de yazılan en geç tarihli belge ise mescidin vakfına yapılan mütevelli tayini hakkındadır[144]. Başkanlık Osmanlı Arşivi'nde de mescit ile ilgili üç belge bulunmaktadır[145]. Bu belgelerden en erkeni H.1194/M.1780 tarihli belgedir.[146] H.1275/M.1859'da tutulmuş olan mescidin vakıf muhasebesine ait belge ise en geç tarihli belgedir[147]. Belgelerden, yapının M.1706 yılından önce inşa edildiği ve M.1859 yılına kadar varlığını sürdürdüğü anlaşılmaktadır.

4.1.22. Beşirmi (Büşürüm) Köyü Camisi

Günümüzde Reşadiye İlçesi'ne bağlı bir köy olan Büşürüm Hurfat defterlerine Beşirmi olarak kaydedilmiştir. Defterlerde üç kayıt tespit edilmiştir[148]. Yapı ile ilgili ilk kayıt H.1115/ M.1703-1704 yılında tutulmuştur. Belge içeriği camide imam olan Mehmet'in tekrardan görevlendirilmesine dairdir[149]. En geç tarihli belge olan H.1216/M.1801 yılında yazılmış olan kayıttan, köy halkı tarafından yaptırılan camide hatip olan Seyyit Ahmet'in görevden kendi rızası ile çekilmesi ile Hasan bin Ali'nin görevlendirilmesi hakkındadır[150].

---

[142] Def. Nu.: 1119/1121/1128/1131/1145/1151.
[143] HD 1121/35/315 numaralı kayıt "Niksar'da Benna mahallesi mescidinde yevmi 1 akçe ile Müezzin olan Ömer halifeye tecdid Şehri Şaban 118".
[144] HD 1151/90/46 numaralı kayıt "Şehri Zilkâ'ide 192 Niksar mahallatından Veli Çavuş Mescid'in vakfının mütevellisi olmayıp hamis mahsule tevliyet mezkure Es-Seyyîd Abdürrezzak naibi salih arzıyla tevcih".
[145] BOA., C..EV.. 572/28885; BOA., EV.d…10187; BOA., EV.d… 16471.
[146] BOA., C..EV.. 572/28885; numaralı kaydın özeti " Niksar'da Veli Çavuş Mescidi Vakfı Tevliyetinin tevcihi H.29.04.1194".
[147] BOA.,EV.d…16471 numaralı kayıt " Niksar'da bulunan Veli Çavuş Mescidi Vakfı'nın Muhasebesi H. 07.08.1275".
[148] Def. Nu.: 562/1121/1145.
[149] HD 1121/35/207 numaralı kayıt "Niksar'da Beşirmi ?? nâm karye camiinde bir akçe ile hatîb Mehmed'e tecdid 1115".
[150] HD 562/72/45 numaralı kayıt "Şehri muharremü-l harâm 1216 Niksar kazasına tâbi' Beşirmi nâm karye de vâki' ashab-ı hayratın binâsı camiinde bir akçe ile hatîb olan Es-Seyyîd Ahmed ferağından Hasan bin Ali ye feragı vâki' ise şartıyla binâ birle tevcih buyruldu".

4.1.23. Bilgili (İlmidu-Elmidi) Köyü Camisi

Hurufat defterlerinde yapı ile ilgili iki kayıt tespit edilmiştir[151]. İlk kayıt H.1133/1720-1721 tarihinde tutulmuş olup, camiye yapılan imam ataması hakkındadır[152]. Diğer belge H.1215/M.1800 yılında yazılmıştır. Bu belgeden de yapının Yusuf tarafından yaptırıldığı anlaşılmaktadır[153].

4.1.24. Budaklı (Huri-Huru Çayı) Köyü Camisi

Budakl Köyü, Tokat- Niksar yolu üzerinde Niksar'a 20 km uzaklıkta bulunmaktadır. H.1328/M.1910 yılında İsa Ağa oğlu Ali Ağa oğlu Alişan Ağa tarafından hazırlatılan vakfiyeden[154] minberin yenilendiği ve caminin onarımının yapıldığı anlaşılmaktadır (Akar-Güneş, 2002: s.124-125). Hurufat defterlerinde yapı ile ilgili iki belge tespit edilmiştir[155]. Bu belgelerden en erken tarihlisi H.1116/M.1704-1705 tarihli olup camiye yapılan hatip tayini hakkındadır[156]. Diğer belge ise H.1228/M.1813 tarihli olup yine yapılan hatip tayini ile ilgili bilgi içermektedir[157]. Başkanlık Osmanlı Arşivi'nde yer alan belge H.1252/M.1837 tarihinde yapılan görevlendirme ile ilgilidir[158]. Ayrıca belgelerden Niksar'da Mübarekşah Mahallesi'nde bulunan mescide Huri köyünden mâlikâne sistemi ile vakfa gelir elde edildiği anlaşılmaktadır[159]. Bu bilgilerden yapının M.1704-1705 yılından önce inşa edildiği anlaşılmaktadır. Ayrıca 1910 yılında düzenlenen vakfiyeden yapının minberinin yenilendiği ve caminin onarım geçirdiği anlaşılmaktadır. 1980 yılında köye yeni bir cami yapılmıştır.

---

[151] Def. Nu. : 1131/562.

[152] HD 1131/69/213 numaralı kayıt "Niksar'da İlmidu Karyesi Cami'inde bir akçe ile hatîb Mustafa'ya zayiinden 'inâyet 1133".

[153] HD 562/72/37 numaralı kayıt "Şehri saferül hayr 1215 Niksar kazasına tâbi' İlmedin nâm karyede vâki' Yusuf binâ eylediği camide ber vech-i hasbi hatîb İsmail fevt mahlulünden oğlu Es-Seyyîd Ali bin İsmail'e kadısı Pir Ali arzıyla tevcih buyruldu".

[154] VGMA., 606/30 sıra nolu defterin 22.sırasında kayıtlı H.1328/M.1910 tarihli vakfiye.

[155] Def.Nu.: 1121/569.

[156] HD 1121/35/247 numaralı kayıt "Niksar'da Huri nâm karye camiinde bir akçe ile hatip Mustafa ferağından Mehmede 'inâyet 1116".

[157] HD 569/62/14 numaralı kayıt "Niksar kazasına tâbi' Huri nâm karyede camide nim akçe ile hatîb olan Mustafa bilâ veled fevt mahlulünden Seyyid Osman bin Ahmede naibi Seyyid Ali arzıyla merkûma tevcih buyruldu 1228".

[158] BOA., HAT 1603/26 numaralı kayıt" Niksar kazasına bağlı Huri Karyesi Camii mahlul hitabet ve imamet cihetlerinin Seyyid İbrahim bin Seyyid Osman'a tevcihi H-09-10-1252".

[159] BOA., A.}MKT. 49/45 numaralı kayıt "Mübarek Şah mahallesi mescidi vakfı olan Huri Köyü Malikanesi Mutasarrıfı Mustafa vefat ettiğinden yerine oğlu Ali bin Mustafa'nın tayinine dâir Niksar Meclisi'nin mazbatası. H-7 -09-1262". Hurufat defterlerinde de bu gelirlerden bahsedilmekte olup Mübarekşah Mahallesi mescidinde bu defterlerin isimleri liste halinde verilmiştir.

4.1.25. Cer Köyü Mehmed Mescidi

Mescit ile ilgili Hurufat Defterleri'nde üç kayıt bulunmaktadır[160]. En erken tarihli kayıt H.1128/M.1716 tarihlidir[161]. H.1143/1730-1731 tarihli kayıttan adının Mehmed Mescidi olduğu anlaşılmaktadır[162]. Yapı ile ilgili son kayıt H.1234/M.1818/1819 yılında tutulmuştur[163].

4.1.26. Çalca Köyü Camisi

Köy, Niksar'a 28 km uzaklıkta yer almaktadır. Hurufat defterlerinde yapı ile yedi belgede sekiz kayıt bulunmaktadır[164]. Cami ile ilgili en erken kayıt H.1103/M.1691-1692 tarihinde tutulmuş olup, kayıt mescitte İmam olan kişinin ölümü üzerine yerine yapılan görevlendirme ile ilgilidir[165]. İlk üç kayıtta yapı mescit olarak yazılmıştır[166]. H.1147/M.1734 yılından itibaren ismi cami olarak geçmektedir[167]. Belgelerden en geç tarihlisi H.1235/M.1819 tarihli olup yapının yeniden inşa edildiği bilgisini vermektedir[168]. Bu bilgiler ışığında yapının M.1691 tarihinden önce inşa edildiğini ve ilk yapıldığında mescit olduğunu, daha sonra ki belgelerde cami olarak isimlendirilen yapının M.1819 yılında yenilendiğini söyleyebiliriz.

4.1.27. Çayköy Sultan Alaaddin Camisi

Niksar ilçe merkezine 22 km uzaklıkta olan köyün camisi ile ilgili Hurufat defterlerinde beş defterde beş kayıt tespit edilmiştir[169]. Bu kayıtlardan caminin Sultan

---

[160] Def. Nu. :1131/1145/569.
[161] HD 1131/69/65 numaralı kayıt "Niksar'da Cer karyesinden mescidin imameti hasbi müceddeden Osman'a kadısı Ahmed arzıyla Şehri Cemâziye-l evvel 128.
[162] HD 1145/140/37 numaralı kayıt "Niksar'da Cer nam karyede Mehmed Mescidi'nde hasbi imam inayet tecdid 1143".
[163] HD 569/62/65 numralı kayıt "Niksar kazasında Cer nam karyede mescid-i şerifte yevmi bir akçe ile imam olan Mehmed bila veled fevt mahluluden ledi'l-imtihan istihkakı zahir ve numayan olan Ahmet bin Halile naibi seyit Abdullah arzıyla tevcih buyruldu 1234".
[164] Def. Nu. : 559/569/1121/1131/1140/1145/1155.
[165] HD 1121/35/84 numaralı kayıt "Niksar'da Çalca mescidi şerifinde Derviş Ali fevt yerine (silik) L 1103"
[166] Def. Nu. : HD 1121/35/84; HD 1140/375/24; HD 1145/140/40.
[167] HD 1145/140/139 numaralı kayıt "Şehri cemâziye-l evvel 147 Niksar kazasına tâbi' Çalca nâm karyede imam olmayıp Molla Bekir'e hasbi ahalisi arzuhaliyle inâyet".
[168] HD 569/62/70 numaralı kayıt "Şehr-i muharremu'l-haram 235 Niksar kazasına tabi Çalıca ve Cüce ve basrafil ve Kakün yaylağı nam karyede Seyit Mehmed Beşe ve Seyit Ali Ağa bâ izni hümayun müceddeden binaları cami ´in hitabetini hasbi Molla Aliye bâ arzuhal tevcih buyruldu".
[169] Def.Nu.: 562/569/1121/1128/1131.

Alaaddin tarafından yaptırıldığı anlaşılmaktadır[170]. Belgelerden en erken tarihlisi H.1104/M.1692-1693 tarihli olup camiye yapılan müderris ataması hakkındadır[171]. En geç tarihli kayıt ise H.1256/M.1840'da tutulmuştur[172]. Başkanlık Osmanlı Arşivi'nde yapı ile ilgili dört belge tespit edilmiştir[173]. Bu belgelerden en erken tarihlisi H.1107/M.1696'da, en geç tarihlisi H.1268/M.1851 yılında tutulmuştur[174]. Yapı M.1692 tarihinden önce yapılmış olup M.1851 yılına kadar varlığını sürdürmüştür.

4.1.28. Çay Mahallesi Mescidi

Mescit ile ilgili dokuz defterde 13 kayıt tespit edilmiştir[175]. Hurufat defterlerinde tespit edilen en erken tarihli belge H.1115/M.1703-1704'e ait olup, mescidin yakınında bulunan Boşnak Çeşmesi'ne suyolcusu tayini hakkındadır[176]. H.1190/M.1776 tarihli belgede yapının yeniden inşa edilerek camiye dönüştürüldüğü bilgisi yer almaktadır[177]. En geç tarihli belge H.1244/M.1828'de tutulmuştur[178]. Arşiv belgelerinden yapının M.1703 yılından önce

[170] HD 562/72/24 numaralı kayıt "Niksar kazasına tâbi Çayköy nâm karye de vâki Sultan Alaaddin binâ eylediği câmi'i şerîfinde vazife-i muayenesiyle ma'a tevliye hatîb olan Şeyh Mustafa fevt mahlulünden oğlunun oğlu Said bin Mehmede bilâ veled fevti vâki' ise 'inâyet buyruldu S 1131".

[171] HD 1121/35/90 numaralı kayıt "Niksar'da Çay karyesinde Sultan Alaaddin Cami'inde bir akçe ile müderris Mustafa fevt yerine Yusuf Alemdar arzıyla buyruldu N 1104".

[172] HD 569/62/29 numaralı kayıt "Niksar kazasında Çayköy karyesinde Sultan Alaaddin binâsı camiinde bâ muayyene bâ'de-l tevliye hatîb olan Said bin Mehmed nam kimesne na ehil olduğundan başka terki diyar idüp yeri hali ve muattal kaldığını mahallinde meclîs-i şer' de ilama belde ve hüsnü ihtiyarlar hazır oldukları halde ihbâr etmeleriyle bâ'de-l tevliye hitabet mezkûra mezbûr Said bin Mehmedin ref'inden ledil imtihan istihkakı nümâyan ve şanıyla merhamet olan Ali bin Osman a naibi Abdullah arzıyla tevcih buyruldu 29 Ra 1256".

[173] BOA.,İE.EV.. 14/1674; BOA., AE.SMMD.IV. 21/2315; BOA., İE.EV.. 33/3794; BOA., C..EV..372/18854.

[174] BOA., İE.EV.. 33/3794 numaralı kayıt "Niksar kazasında Çaykışla karyesinde vaki Sultan Alaaddin Camii Hatibi Osman'ın Anadolu Muhasebesince kaydının tashihi hakkında yazdığı istida. H-15-09-1107"; BOA., C..EV..372/18854 numaralı kayıt "Niksar'da Yörgüç Paşa Vakfı'ndan Çaykışla malikanesi tevliyeti ile Sultan Alaaddin Camii Vakfı'ndan muayyen vazife ile hitabet cihetinin tevcihi. H-29-01-1268".

[175] Def.Nu.: 561/563/569/1121/1131/1145/1151/1152/1155.

[176] HD 1121/35/188 numaralı kayıt "Niksar'da Çay Mescid kurbunda ... olan Boşnak Çeşmesi'nin iki akçe ile su yolcu Mehmed fevt yerine Mahmûd 'inâyet 115".

[177] HD 1151/90/11 nuamralı kayıt "Niksar'da Çay mahallesinde Câmi'i şerîf olmayıp müceddeden binâ olunmakla hitabeti yevmi nim akçe ile İsmaile kadısı Hacı Mehmed arzıyla tevcih buyruldu yevmi 28 Şehri Recep 190".

[178] HD numaralı kayıt "Şehri Rebiü-l evvel 1244 Niksar Kazası mahallatından Çay Mahallesi'nde Cami'de yevmi nim akçe vazife ile hatîb olan Es-Seyyîd Ahmed bin Es-Seyyîd hafız salih fevt mahlulünden ledil imtihan istihkakı zâhir ve nümâyan olan Es-Seyyîd Mustafa bin Salih tevcih olunmak bâbında naibi Seyyid hafız Mahmûd kelefdari 'arz etmeğin bir mantuk kayıt Niksar'da Çay mahallesi Câmi'i şerifinde hatibi merkûm Seyyid Ahmed ibni Seyyid hafız salih bilâ veled fevti ve 'arz olunan merkûm Seyyid Mustafa bin salihin vechiyle ehliyetini kazâ'i mezbûr ahalisinden der aliyede bulunan Abdullah ibni Lütfullah ve Ebubekir bin Salih nâm kimesneler huzuru şer'de ihbâr etmeleriyle bi'l nefs edayı hizmet etmek şartıyla tevcih olunup kasrı yedinden 'amel ve itibar olunduğu kaydı bâlâsına şerh verilmesini izzetlü faziletlü bi'l fi'il Anadolu Kazaskeri Mevlana Ali Paşa hafidi Seyyid Ali Rızâ Efendi hazretleri 'ilâm etmeleriyle ilamı mûcibince tevcih olunmak deyu gurre Ra 1244 tarihiyle muvarrih ve musahhah sadır olan fermân-ı âli mûcibince merkûma tevcih buyruldu 3 R 14

mescit olarak inşa edildiği, M.1776 yılında cami olmadığından yeniden inşa edilerek camiye dönüştürüldüğü ve M.1828 yılına kadar kullanılmaya devam ettiği anlaşılmaktadır.

4.1.29. Çelebi Efendi Camisi

Cami ile ilgili Hurufat defterlerinde iki kayıt bulunmaktadır[179]. İlk kayıt H.1115/M.1703-1704 tarihinde tutulmuş olup camiye Hacı Mehmed vakfından almak üzere Ferraş Ali'nin görevlendirilmesi hakkındadır[180]. Diğer kayıt H.1155/M.1742 tarihinde yazılmış olup camide müezzin olan Seyit Ali'nin ölümü üzerine yerine Osman Halife'nin getirilmesine dairdir[181].

4.1.30. Çevrecik (Tinyaba) Köyü Camisi

Günümüzde Reşadiye İlçesi sınırları içerisinde yer alan ve Çevrecik köyü olarak isimlendirilen köy, Hurufat defterlerinde Niksar kazasına bağlı bir köydür. Defterde yalnızca bir kayıt bulunmaktadır. H.1192/M.1778 yılında yazılmış olan belgede, camide hatip olan Seyyid Yusuf'un camide tekrar görevlendirilmesine dairdir[182].

4.1.31. Çiçekli (Şuduba-Şidibe) Köyü Camisi

Hurufat defterlerinde yapı ile ilgili üç kayıt tespit edilmiştir[183]. İlk kayıt H.1177/M.1763 yılında tutulmuş olup, belgede köyün adı Şurba olarak kaydedilmiştir. Bu belgede caminin köy halkı tarafından yaptırıldığı ve hatip olan kişinin kendi rızası ile görevi bırakması ile yerine yapılan atama kaydı bulunmaktadır[184]. Diğer iki kayıtta da belge içeriği aynı olmasına rağmen tarihler farklı verilmiştir. İlk belge H.1202/M.1788, ikinci belge

[179] Def.Nu.: 1121/1148.
[180] HD 1121/35/217 numaralı kayıt "Niksar'da Çelebi Efendi Cami'inde Hacı Mehmed vakf eylediği 10 kuruşun (...) ferraş olan Ali'ye tecdid 1115".
[181] HD 1148/108/2 numaralı kayıt "Gurre Saferül'hayr 1155 Niksar'da vâki' Çelebi Efendi Câmi'i şerîfinde senevi 15 kil gallesiyle mü'ezzin Es-Seyyîd Ali fevt mahlulünden Osman hâlife mahaldir deyu 'inâyet Ra 44".
[182] HD 1151/90/27 numaralı kayıt "Şehri Şevval 192 Niksar kazasında Tinyaba nâm karyede câmi'inde hatîb olan Seyyid Yusufa câmide bâ 'arzuhâl tevcih buyruldu".
[183] Def.Nu.: 1152/561.
[184] HD 1152/11/26 numaralı kayıt "Şehri Rebi'ü-l evvel 177 Tecdiden Niksar'da Şurba nâm karyede ahali'i karyenin binâ eyledikleri câmi'i şerîfte ber vech-i hasbi hatîb olan Ahmed hâlife kendi hüsnü rızasıyla kasrı yedinden Halil oğlu Mustafa halifeye bâ berât fariğ tevcih buyruldu".

H.1219/M.1804 tarihinde tutulmuştur. Bu kayıtlarda camide hatip olarak vazifeli kişinin ölümü üzerine yapılan atama hakkında bilgi yer almaktadır[185].

4.1.32. Çiftepınar Mahallesi Türkmenoğlu Mescidi

1150 numaralı Hurufat defterinde bulunan, H.1186/M.1772 tarihli belge imam olan Mehmed'in yeniden görevlendirilmesi hakkındadır[186].

4.1.33. Çifteçeşme Mahallesi Ali Bey Mescidi

Hurufat defterlerinde yapı ile ilgili dört kayıt bulunmaktadır[187]. İlk kayıt H.1191/M.1777-1778 tarihinde tutulmuş olup, imam olarak görev yapan Mustafa'nın ölümü üzerine görevin Mehmet'e verilmesine dairdir[188]. En geç tarihli kayıt H.1246/M.1831'de tutulmuştur. Kayıt içeriği mescitte imam olan Molla İbrahim bin Mehmet'in vefatı üzerine Seyit Salih bin Ebubekir'in görevi alması hakkındadır[189].

4.1.34. Çimenözü (Kakün-Kekün) Köyü Camisi

1530 tarihli Muhâsebe-i Vilâyet-i Karaman ve Rûm Defteri'nde köyün adı Kekün olarak geçmektedir[190]. Hurufat defterlerinde cami ile ilgili altı defterde toplam altı kayıt bulunmaktadır[191]. Bu kayıtlardan en erken tarihlisi H.1115/M.1703-1704 tarihinde tutulmuş

---

[185] HD 561/156/11 numaralı kayıt "Niksar Kazasında Şitaba? karyesinde câmi'i şerîfte hasbi hatîb olan Seyyid Hasan fevt mahlulünden istihkakı nümâyan olan velieddin bin Hüseyîne kadısı Seyyid Abdullah arzıyla merkûma tevcih buyruldu Ca 202"; HD 561/156/12 numaralı kayıt "Niksar Kazasında Şitaba karyesinde camii-i şerifde hüsn-i hatib olan Seyyid Hasan fevt mahlulünden lede'l-imtihan istihkakı nümâyân olan Veliyüddin bin Hüseyin'e kadısı seyyid Abdullah arzıyla merkum tevcih buyruldu yevm 13 Şehr-i muharrem sene 1219".

[186] HD 1150/44/2 numaralı kayıt "Şehri Cemâziye-l âhir sene 186 Niksar'da Çiftepınar Mahallesi'nde Türkmenoğlu binâsı mescidde imam ve mütevelli olan Mustafa bî berât olmakla müceddeden 'inâyet".

[187] Def. Nu.: 559/564/569/1151

[188] HD 1151/90/16 numaralı kayıt "Niksar'da Çifteçeşme Mahallesi'nde Ali Bey binâsı mescidinde yevmi nim akçe ile imam olan Mustafa fevt mahlulünden Mehmed'e kadısı Hacı Mehmed arzıyla tevcih buyruldu yevmi 27 1191".

[189] HD 559/104/7 numaralı kayıt "Müteveffa fi 11 Ca 1274 verildi
Fi zemin-i imam-ı evvel hazret-i şehriyari Seyit Mehmed zeynelabidin efendi hazretlerine Şehr-i Ramazan 1246
Niksar kazası mahallatından Çifteçeşme mahallesinde mescid-i şerifte yevmi nim akçe vazife ile imam olan Molla İbrahim bin Mehmed bilâ veled fevt mahlulünden ledi'l-imtihan istihkakı zahir ve numayan olan muhtar cema ´atinden Seyit Salih bin Ebubekire naibi Seyit hafız Ahmet arzıyla tevcih buyruldu".

[190] 387 numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Karaman ve Rûm Defteri (937/1530) II, Ankara 1997; s.131, 552.

[191] Def. Nu.: 1121/1131/1145/1148/1151/569.

olup, camide bir akçe ile imam hatip olan Mustafa'nın görevinin yenilenmesi hakkındadır[192]. En geç tarihli kayıt H.1235/M.1819'da yazılmıştır[193].

4.1.35. Danişmendli Mescidi

Mescit, Niksar ilçe merkezinde Gaziosmanpaşa Mahallesi, Hacı Ahmet Niksar-i Caddesi üzerinde 382 ada ve üç numaralı parselde bir evin bahçesi içerisinde harap haldedir (Resim 4.1.). Kalıntıların üzeri ağaçlarla ve çeşitli otlarla kaplanmıştır. Kalıntılardan anlaşıldığı kadarıyla doğu-batı doğrultusunda kareye yakın dikdörtgen planlı yapının güney cephesi arazi eğiminden dolayı yamaca dayalı şekildedir(Resim 4.2.). En öneli kalıntının bulunduğu bu cephede mihrap nişinin üst kısmı tuğladan yapılmış yuvarlak kemer ile sonlanmaktadır (Resim 4.3./4.4.). Bu cephedeki izlerden yola çıkarak mescidin üst örtüsünün beşik tonoz olduğu söylenebilir.

Yapının beden duvarlarında moloz taş, köşelerde kesme taş kullanılmıştır. Herhangi bir süsleme görülememektedir. Anaç, yapıyı ilçede yer alan benzer özellikteki mescitlerden yola çıkarak 12. yüzyıla tarihlendirmiştir (Anaç, 2016: 305). Ancak büyük oranda toprak altında kalmış olan mescitte yapılacak bilimsel kazılar ile daha net bir tarihlendirme yapılabilir.

Resim 4. 1. Danişmendli Mescidi

Resim 4.1. Kuzeyden Genel Görünüş

Resim 4.2. Kuzeydoğudan Genel Görünüş

[192] HD 1121/35/220 numaralı kayıt "Niksar'da Kakün karyesi camiinde bir akçe ile imam ve hatîb olan Mustafa'ya tecdid 1115.

[193] HD 569/62/70 numaralı kayıt "Şehr-i muharremu'l-haram 235 Niksar kazasına tabi ´ Calıca ve Cüce ve Basrafil ve Kakün yaylağı nam karyede Seyit Mehmed Beşe ve Seyit Ali Ağa bâ izni hümayun müceddeden binaları cami ´in hitabetini hasbi Molla Ali'ye bâ arzıhal tevcih buyruldu".

Resim 4.3. Kuzeyden Genel Görünüş

Resim 4.4. Kuzeydoğudan Genel Görünüş

4.1.36. Daru'l-Hayr Mescidi

Hurufat defterlerinde yapı hakkında iki kayıt bulunmaktadır. İlk kayıt H.1103/M.1692 tarihinde tutulmuş olup, mescitte iki akçe ile bevvap olarak görev yapan Ahmet'in görevden kendi rızasıyla çekilmesi ile oğlu Hasan'ın vazifelendirilmesi hakkındadır[194]. Diğer kayıt H.1118/M.1706-1707 yılında yazılmış olup, mescitte imam lazım olduğundan bir akçe ile Musa'nın görevlendirilmesi ile ilgilidir[195].

4.1.37. Delikdeğirmen Mahallesi Mehmed Çelebi Mescidi

Hurufat defterlerinde yapı ile ilgili tek kayıt olan 1152 numaralı defterde H.1181/M.1767-1768 tarihli kayıt mescidin imamı olmadığı ve ihtiyaç olduğu için yarım akçe ile Osman'ın görevlendirilmesi hakkındadır[196].

[194] HD 1121/35/79 numaralı kayıt "Niksar'da Daru'l Hayr Mescidi'nde iki akçe ile bevvab Ahmed rızasıyla oğlu Hasan'a fariğ Cemâziye-l evvel 1103".
[195] HD 1121/35/334 numaralı kayıt "Niksar'da Hayr Mescidi'nde imam olmayıp lâzım olmakla Mûsa halifeye bîr akçe ile 'inâyet Ramazan 118".
[196] HD 1152/11/75 numaralı kayıt "Niksar'da Delikdeğirmen Mahallesi'nde Mehmed Çelebi Mescidi'nin İmamı olmayıp lâzım ve mühîm olmakla yevmi nim akçe ile Osman'a naibi Seyyid İbrâhim arzıyla tevcih buyruldu 181".

4.1.38. Derebağlar Mahallesi Ahmed Halife Camisi

Hurufat defterlerinde yapı ile ilgili tek kayıt tespit edilmiştir. H.1180/M.1767 tarihli kayıt, Kadı Seyit Hasan'ın emriyle ihtiyaç üzerine camiye imam vazifesinin Ahmed'e verilmesi hakkındadır[197].

4.1.39. Derebağlar Mahallesi Hacı Halil Mescidi

Hurufat defterlerinde mescit ile ilgili iki defterde toplam dört kayıt bulunmaktadır[198]. En erken tarihli kayıt H.1103/M.1691-1692 yılına aittir[199]. Yapı ile ilgili en geç tarihli belge H.1178/M.1764-1765'de tutulmuş olup mescitte imam olan ve hekimhane de muallim olan Seyit Hafız Mustafa'nın ölümünden sonra görevin oğlu Seyit Abdülaziz'e verilmesi hakkındadır[200].

4.1.40. Derebağlar Mahallesi Hacı İsmail Mescidi

Hurufat defterlerinde yapı ile ilgili dört kayıt bulunmaktadır[201]. Bu kayıtlardan en erken tarihlisi H.1144/M.1731-1732'de yazılmış olup, imamın kendi rızası ile görevden çekilmesinden dolayı yeni bir imamın atanması hakkındadır[202]. H.1177/M.1763 tarihli belgede yapı Hızarcı Hacı İsmail Camisi olarak kaydedilmiştir[203]. Yapı ile ilgili en geç tarihli belge H.1217/M.1802-1803 yılına aittir[204].

---

[197] HD 1152/11/58 numaralı kayıt "Şehri Zilkaide 180 Niksar'da Derebağlar Mahallesi'nde Ahmed Hâlife Cami'inin imamı olmayıp lâzım ve mühîm olmakla bâ muayyene Ahmed'e kadısı Seyyid Hasan arzıyla tevcih buyruldu".

[198] Def. Nu.: 1121/1152.

[199] HD 1121/35/72 numaralı kayıt "Niksar'da Halil Mescidi'nde İmam Hasan mutasarrıf olup tecdiden Ca 1103".

[200] HD 1152/11/37 numaralı kayıt "Şehri cemâziye-l evvel 178 Niksar Kazasında Derebağlı Mahallesi'nde vâki' Halil Ağa Mescidi'nde 5 akçe ile imam-ı sani ve hekimhanede muallim-i sübyan olan Seyyid Hafız Mustafa mahlulünden oğlu Seyyid Abdülaziz'e bâ berât tevcih buyruldu".

[201] Def. Nu.: 1145/1146/1152/561.

[202] HD 1145/140/92 numaralı kayıt "Niksar'da Derebağlar'da Hacı İsmail Mescidi'nde Veli ferağından 2 akçe ile (kesik) Süleyman'a tecdid 1144".

[203] HD 1152/11/28 numaralı kayıt "Cemâziye-l evvel 1177 Niksar'da Derebağlar nâm mahalde Hızarcı Hacı İsmail Câmi'i şerîfinde hasbi hatîb olan Halil hâlifeye bâ berât-ı atik tecdiden".

[204] HD 561/156/6 numaralı kayıt "Niksarda Derebağlar'da vaki' Hacı İsmail ... Mescid-i şerif'de yevmi bir akçe ile vakf-ı imamete mutasarrıf olan Ömer bila-velet fevt mahlulünden lede'l-imtihan istihkakı nümâyân Abdürrahman i Hüseyin'e kabızı Seyyid Hüseyin kabzı arzıyla tevcih buyruldu. Berât-ı cülus-u hümâyun 1217".

4.1.41. Derebağlar Mahallesi Kayapaşa oğlu Mescidi

Yapı ile ilgili Hurufat defterlerinde dört kayıt tespit edilmiştir[205]. Bu kayıtlardan en erken tarihlisi H.1178/M.1764-1765 yılında yazılmış olup, yeni imam ataması hakkındadır[206]. En geç tarihli belge H.1224/M.1809 yılına aittir[207]. Arşiv belgelerinden Derebağlar Mahallesi'nde mektebin olduğu ve bu mescitte imam olanların aynı zamanda mektepte de muallim olarak görevlendirildiği anlaşılmaktadır[208].

4.1.42. Direkli (Efkerit) Köyü Mescidi

Niksar ilçe merkezine beş km. uzaklıkta yer alan köyün adı 1530 yılına ait 387 numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Karaman ve Rûm Defteri'nde Efkerit olarak geçmektedir[209]. Hurufat Defterleri'nde yapı ile ilgili sadece bir belge tespit edilmiştir. H.1115/M.1703-1704 tarihli belgede mescitte imamlık yapan Mustafa'nın oğluna görevi devretmesi hakkındadır[210].

4.1.43. Dündar Hasan Camisi

Hurufat defterlerinde yer alan H.1119/M.1707 tarihli tek kayıtta yapının Niksar Kalesi'nde bulunduğu bilgisine ulaşılmaktadır[211].

---

[205] Def. Nu.: 1152/1154/569.

[206] HD 1152/11/39 numaralı kayıt "Niksar mahallatından Derebağlar Mahallesi'nde vâki' merhûm Kayabaş oğlu Mescidi'nde mescid mezbûr evkafı (silik) hâsıl olan zâhireden almak üzere yevmil 3 akçe ile imam-ı evvel olan Ali fevt mahlulünden Seyyid Ömere kadısı Seyyid Hasan arzıyla tevcih buyruldu 78".

[207] HD 569/62/57 numaralı kayıt "Niksar mahallatından Derebağlar Mahallesi'nde Kayapaşa oğlu binası mescidinde yevmi beş akçe ile imam … mektebi şerifinde dahi mu ´allim-i subyan olan Salih bin Mehmed Koz Mahallesi'nden oğulları Mehmed ve Osman ve Yahya ibni Salih nam karındaşlara naibi Abdullah arzıyla iştiraken tevcih buyruldu S 224".

[208] HD 1152/11/41 numaralı kayıt "Niksar'da Derebağlar Mahallesi'nde Kayabaş oğlu binâsı Mescid'de imam olanlar mektepte dâhi muallim-i sübyan etmek üzere yevmi 5 akçe ile imam-ı sani ve mekteb-i muallim-i sübyan olan Abdülaziz terk-i hizmet olmakla ref'inden imam vazifesi Seyyid Ömer'e kadısı Seyyid Hasan arzıyla tevcih buyruldu M 79".

[209] 387 numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Karaman ve Rûm Defteri (937/1530) II, Ankara 1997; s.133,557.

[210] HD 1121/35/203 numaralı kayıt "Niksar'da Efkerit nâm karye mescidinde imam-ı evlattan Mustafa halifeye beratı tecdid 1115 Cemaziyel-ahir 1115"

[211] HD 1121/35/341 numaralı kayıt "Niksar kalesinde Dündar Hasan camiinde müezzin Hasan fevtinden oğlu Mustafa'ya 'inâyet Safer 119".

4.1.44. Ellibeş Kebir Mahallesi Mescidi

1530 tarihli Tahrir defterinde mahalle adı Elli-Baş olarak kayıtlıdır[212]. 1576 tarihli Tahrir defterinde yapının adı Ellibaşe Mescidi olarak geçmektedir (Yinanç, 2000: 167). Yapı ile ilgili Hurufat defterlerinde iki defterde yedi kayıt bulunmaktadır[213]. Bu kayıtlardan en erken tarihlisi H.1103/M. 1692 yılına ait olup mescide yapılan imam ve devir-hân tayini hakkındadır[214]. En geç tarihli belge H.1148/M.1735 yılında yazılmıştır[215].

4.1.45. Elmacık Köyü Camisi

M.1530 tarihli, 387 numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Karaman ve Rûm Defteri'nde köyün adı geçmektedir[216]. Günümüzde Reşadiye'ye bağlı bir köydür. Hurufat Defterleri'nde yapı ile ilgili beş defterde beş kayıt tespit edilmiştir[217]. Bu kayıtlardan en erken tarihlisi H.1137/M.1724-1724'de yazılmış olup, camide imam ve hatip olmadığı ve ihtiyaç duyulduğundan Hüseyin halifenin görevlendirilmesi hakkındadır[218]. H.1144/M.1731 yılında tutulan kayıt Hüseyin halifenin görevinin yenilenmesi ile ilgilidir[219]. En geç tarihli kayıt H. 1277/M.1860'da tutulmuş olup, imamın ölümü üzerine yapılan yeni görevlendirme hakkındadır[220].

4.1.46. Elbimara Köyü Camisi

1840 tarihli tahrir defterinde köyün adı geçmektedir (Gümüşsoy, 2002: 9). Hurufat defterlerinde cami ile ilgili iki kayıt bulunmaktadır. H.1147/M.1734-1735 tarihli kayıt,

---

[212] 387 numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Karaman ve Rûm Defteri (937/1530) II, Ankara 1997; s.133.130,547.
[213] Def. Nu.: 1121/1145.
[214] HD 1121/35/66 numaralı kayıt "Niksar'da Ellibeş Kebir Mahallesi'nde Mescid' de imam ve devir-hân Mehmed tecdid Ca 1103".
[215] HD 1145/140/149 numaralı kayıt "Şehri safer 1148 Niksar mahallatından Elllibeş Camii'nin imamı İsmail Mehmed bin Abdûrrâhmana 'inâyet".
[216] 387 numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Karaman ve Rûm Defteri (937/1530) II, Ankara 1997; s.130, 556.
[217] Def.Nu.: 1119/1145/1148/559/569.
[218] HD 1119/231/10 numaralı kayıt "Niksar muzâfatından Elmacık nam karyede vaki' camiide mu'ayyin imam ve hatibi olmayub ol vechile mu'attıl olmağla Hüseyin Halife'ye imamet ve hitabet yevmi iki akçe vazife ile naib İbrahim arzıyla inayet buyruldu 137
[219] HD 1145/140/90 numaralı kayıt "
[220] HD 559/105/15 numaralı kayıt "Niksar Kazasında Elmacık karyesinde cami ´de yevmi iki akçe ile imam ve hatip olan Hasan bilâ veled fevt mahlulünden Seyit İbrahim bin Abdulkadir'e kaza'i mezbûr seyyit el- hac Ahmet arzıyla tevcih buyruldu Za 29 Yevm 15 Fi 5 M 1277".

camiye yapılan yeniden görevlendirme hakkındadır[221]. H.1214/M.1800 tarihli diğer kayıt, caminin Hacı İsmail tarafından yeniden inşa edildiği ve imam lazım olduğu için Seyyit Hüseyin'in görevlendirildiğine dairdir[222].

4.1.47. Gözpınar (Boğama) Köyü Yusuf Sipahi Camisi

Hurufat defterlerinde yapı ile ilgili altı kayıt tespit edilmiştir[223]. Bu kayıtlardan en erken tarihlisi H.1103/M.1691'de yazılmıştır. Belgede cami adı, Yusuf Sipahi olarak geçmektedir[224]. En geç tarihli belge H.1217/M.1802 yılında tutulmuş olup, bu kayıttan caminin harap durumda iken Salih bin Osman tarafından tamir ettirildiği ve minber yaptırıldığı anlaşılmaktadır[225]. Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde Salih bin Osman'a ait H.1325/M.1907 tarihli bir vakfiye bulunmaktadır[226].

4.1.48. Gülbayır (Zeraa-Zirke) Köyü Camisi

Köyün adı; eski kaynaklarda Zeraa, Zirke, Zerge olarak geçmektedir (Kurt, 2000: 102). Hurufat defterlerinde tek kayıt tespit edilmiştir. H.1181/M.1767-1768 tarihli kayıtta camide imam olan Mehmed'in vefatı üzerine Seyit Mustafa'nın görevlendirilmesi hakkındadır[227].

4.1.49. Gürçeşme (Eskidir-Eski)Köyü Mehmet Efendi Camisi

1530 tarihli Muhâsebe-i Vilâyet-i Karaman ve Rûm Defteri'nde köyün adı geçmektedir[228]. Hurufat defterlerinde köyün adı "Eski" olarak kaydedilmiştir. Yapı ile ilgili

---

[221] HD 1145/140/141 numaralı kayıt "Şehri Şaban 1147 Niksar kazasına tabi Elbimara nâm karye de camide bîr akçe ile hatip Mustafa hâlife babası Osman mahlulünden mutasarrıf olup beratı ihrak binnar olmakla müceddeden beratı şerîf verilip üzerinde olmağın ba beratı atik tecdid".

[222] HD 562/72/36 numaralı kayıt "Zilhicce 1214 Niksar kazasına tâbi' Elbimara nâm karye de el-hâc İsmail nâm sahibül hayr bilâ izni hümâyûn müceddeden binâ eylediği câmi'i şerîfe hatîb lâzım ve mühîm olmakla hitabeti hasbi Es-Seyyîd Hüseyîne kadısı Pir Ali arzıyla tevcih buyruldu".

[223] Def. Nu.: 1128/1140/1148/1152/561/563.

[224] HD 1121/35/37 numaralı kayıt "Niksar'da Boğama nâm karyede Yusuf Sipâhi Cami'inde bir akçe ile hatip Hacı Mehmed tecdidi ricasıyla buyruldu Safer 1103".

[225] HD 561/156/7 numaralı kayıt "Niksar kazasına tâbi' Boğama nâm karyede câmi'i şerîf mürur ile harabe müşerref olmakla Salih bin Osman müceddeden tamir ve termim ve minber vâzi' idüp câmi'i mezkurdan dâhi ber vech-i hasbi hatîb Mehmed bin Ahmed fevt mahlulünden bani-i mezbûr Salih bin Osman'a bâ 'arzuhâl tevcih buyruldu Berât-ı cülus-u hümâyun C 1217".

[226] VGMA, VA, 990 nolu defterin 133.sayfa 125 sırasında kayıtlı vakfiye.

[227] HD 1152/11/61 numaralı kayıt "Niksar kazasına tâbi' Zeraa nâm karyede ber vech-i hasbi imam olan Mehmed fevt mahlulünden Seyyid Mustafa'ya bâ berât tevcih buyruldu 181".

[228] 387 numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Karaman ve Rûm Defteri (937/1530) II, Ankara 1997; s.133, 554.

yedi defterde 12 kayıt tespit edilmiştir[229]. En erken tarihli kayıt H.1110/M.1698-1699 yılında tutulmuştur[230]. H.1134/M.1721-1722 tarihli belgeden Sunguriye Vakfından camiye gelir sağlandığı anlaşılmaktadır[231]. H.1217/M.1802 tarihli belgeden köy ahalisi tarafından yapının yeniden inşa edildiği ve minber eklendiği belirlenebilmektedir[232]. H.1161/M.1748 tarihinde tutulmuş kayıttan mescide minber eklenmesi için izin verildiği anlaşılmaktadır[233]. En geç tarihli belge H.1218/M.1803'te tutulmuş olup, camide imam ve hatip olan Ali'nin vefatı üzerine oğlu Ömer'in görevlendirilmesi hakkındadır[234].

4.1.50. Güvenli (Kovani-Buhani) Köyü Camisi

1530 tarihli Muhâsebe-i Vilâyet-i Karaman ve Rûm Defteri'nde köyün adı Kovanî olarak geçmektedir[235]. Daha sonra Buhanı (Buhani) olarak isimlendirilen köy günümüzde Güvenli adı ile bilinmektedir[236]. Hurufat defterlerinde yapı ile ilgili altı defterde dokuz kayıt bulunmaktadır[237]. En erken tarihli kayıt H.1108/M.1696-1697 yılında tutulmuştur[238]. H.1179/M.1765 tarihli belgeye göre yapı Budakoğlu Musa tarafından yeniden inşa ettirilmiştir[239]. En geç tarihli kayıt H.1246/M.1831 tarihinde tutulmuş olup vefat sebebi ile yapılan görevlendirme ile ilgilidir[240].

---

[229] Def. Nu.: 561/563/1131/1140/1145/1148/1150.
[230] HD 1140/375/37 numaralı kayıt "Niksar Kazasına tabi Eskidir nam karyede Mehmed Efendi Camiinde mim akçe ile ferraş Ramazan fevt Yunus'a inayet 1110".
[231] HD 1131/69/183 numaralı kayıt "Şehr-i Rebiülevvel 1134 Niksar'da Eskidir nam karye camiinde Sunguri Evkafından almak üzere iki müthınta ile hatip Mehmet fevtinden oğlu Mustafa'ya inayet".
[232] HD 563/67/30 numaralı kayıt "Niksar Kazasında Eskidir nam karyesinde cami-i şerif bundan akdem bi kaza-ullah teala külliyen muhterik olmakla bu defa ahali-i karye bâ'izn-i hümayun müceddeden bina ve minber vazi eyledikleri cami-i şerife hatip nasip ve tayin olmakla muhterik olan cami-i mezburun yevm-i nim akçe vazife ile imam ve hatibi olan Ömer bin Ali'ye naibi Hüseyin fehm-i arzıyla vazife-i mersumesiyle hizmeteyni mezkureteyn merkume Ömer'e tevcih buyuruldu Safer 1217"
[233] HD 1148/108/84 numaralı kayıt "Şehr-i Zilkaide 161 Niksar kazasına tâbi' Eski nâm karye mescidine minber vâzi' için izni hitabeti mescid mezbûr imamı mir Mehmed halifeye naibi Mehmed arzıyla tevcih".
[234] HD 561/52/9/ numaralı kayıt "Niksar kazasına tabi Eskidir nâm karye câmi'inde yevm nim akçe ile imam ve hatip olan Ali fevt mahlulünden ledel imtihan istihkakı nümâyan müteveffanın oğlu Ömer'e kadı Seyyid Hasan arzıyla tevcih buyuruldu şehr-i muharrem-ül haram 1218".
[235] 387 numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Karaman ve Rûm Defteri (937/1530) II, Ankara 1997; s.131, 553.
[236] İçişleri Bakanlığı İller İdaresi Genel Müdürlüğü, Köylerimiz, Ankara 1968, s.255.
[237] Def. Nu.: 559/564/1140/1148/1151/1152.
[238] HD 1140/375/8 numaralı kayıt "Niksar'da Kovani nam karyede cami ´ide yaylağında hatip olsa tahrir 1108".
[239] HD 1152/11/48 numaralı kayıt "Cemâziye-l evvel 179 Niksar'da Buhani nâm karyede Budakoğlu Musa nam sahibü'l hayr müceddeden binâ eylediği mescidi şerifte imam olup lâkin bilâücret olmakla müceddeden ayani mezbûra bâ 'arzuhâl tevcih buyruldu".
[240] HD 559/74/9 numaralı kayıt "Şehr-i zilkaidetü'ş-şerif 1246 Niksar kazasına tabi ´ Kavani karyesinde cami ´ şerifte yevmi nim akçe vazife ile hatip olan Mehmed bin Şeyh Veli bilâ veled fevt mahlulünden ledi'l-imtihan istihkakı zahir ve nümayan olan es-Seyit Mehmed Emin bin Ömer'e naibi es-Seyit el-hac Ahmet arz etmeğin kaydı mucibince merkuma tevcih buyruldu".

4.1.51. Hacı Abdullah Mescidi

Hurufat defterlerinde mescit ile ilgili tek kayıt tespit edilmiştir. H.1103/M.1692 tarihli belgede imam olan kişinin mutasarrıf olup yeniden görevlendirilmesi hakkındadır[241].

4.1.52. Hacı Bayraktar Mahallesi Mescidi

Hurufat defterlerinde yapı ile ilgili iki kayıt bulunmaktadır[242]. Bu kayıtlardan ilki H.1242/M.1827'de tutulmuş olup, imam tayini hakkındadır[243]. Diğer belgeden yapının Seyyit Şeyh Abdullah tarafından yeniden yapıldığı anlaşılmaktadır[244]. Başkanlık Osmanlı Arşivi'nde yapı ile ilgili bir belge tespit edilmiştir. H.1265/M.1849 tarihli belgede Şeyh Abdullah tarafından yaptırılan mescide imam tayini hakkındadır[245].

4.1.53. Hacılı (Hacılar) Köyü Camisi

Hurufat defterlerinde cami ile ilgili bir kayıt tespit edilmiştir. H.1116/M.1704-1705 tarihli kayıt hatip olarak görev yapan Alaaddin'in ölümü üzerine Mehmet'in görevlendirilmesi hakkındadır[246].

4.1.54. Hacı Mahallesi Ali Veled Feyzullah Mescidi

Hurufat defterlerinde yapı ile ilgili bir kayıt bulunmaktadır. H.1131/M.1718-1719 tarihli kayıt imam ve mutasarrıflık görevinin başka birine verilmesi hakkındadır[247].

---

[241] HD 1121/35/58 numaralı kayıt "Niksar'da Hacı Abdullah Mescidi'nde İmam Osman mutasarrıf olup tecdid buyruldu Ca 1103".
[242] Def. Nu.: 559/563.
[243] HD 563/67/32 numaralı kayıt "S 34 Şehr-i Ramazan 1242 Niksar mahallatından hacı Bayraktar Mahallesi'nde Seyit Şeyh Abdullah Efendi binası mescidinde imam nasb ve tayin olmakla ledi'l-imtihan istihkâkı zahir ve numayan olan mahalle'i mezbûr sakinlerinden Mahmut'a naibi Hüseyin Fehmi arz etmeğin imamet mezkure kimesne üzerinde olduğu Anadolu muhasebesi ve (...) bâ'de-l derkenar mûcibince ber vech-i hasbi merkûma tevcih buyruldu".
[244] HD 559/105/26 numaralı kayıt " Niksar Kazası mahallatından Hacı Bayraktar Mahallesi'nde Seyit Şeyh Abdullah Efendi müceddeden binası mescidine ber vech-i hasbi imam olan Mahmut fevt mahlulünden ledi'l-imtihan istihkâkı zahir ve nümayan olan seyit Memiş bin Mustafaya naibi Seyit Mehmed arzıyla merkuma tevcih buyruldu N 242 Nakil defter-i cedid (...) 358 Şehr-i Zilkaide 1248".
[245] BOA., C..EV.. 410/20774 numaralı kayıt "Niksar'da Şeyh Abdullah Efendi'nin bina eylediği mescid imamlığının tevcihi.H-25-06-1265".
[246] HD 1121/35/274 numaralı kayıt "Niksar'da Hacılar nâm karyede camide nim akçe ile hatîb Alaaddin fevtinden Mehmed'e 'inâyet 1116".
[247] HD 1131/69/118 numarlı kayıt "Niksar'da Hacı Mahallesi'nde Ali Veled Feyzullah Mescidi'nde iki akçe ile imam ve mütevelli Ömer mutasarrıf iken Mehmed almakla kadısı Ömer arzıyla ibka 1131".

4.1.55. Hacı Seydi Mahallesi Mescidi

Yapının adı ilk olarak M.1576 yılına ait 583 numaralı Sivas Evkaf Defteri'nde geçmektedir (Yinanç, 2000: 166). Hurufat Defterleri'nde yapı ile ilgili 10 belgede 22 kayıt bulunmaktadır[248]. Bu kayıtlardan en erken tarihlisi H.1104/M.1692'de yazılmış olup, imam görevlendirmesi hakkındadır[249]. H.1175/M.1761 tarihli kayıtta yapının Herkünbed Kapısı içinde yer aldığı ve harap durumda olduğu bu yüzden cemaati olmadığı anlaşılmaktadır[250]. Yapı ile ilgili en geç tarihli belge H.1242/M.1826 yılında tutulmuştur[251]. Arşiv belgelerinden elde ettiğimiz bilgilere göre Herkünbed Kapısı içerisinde yer alan mescit M.1692 yılından önce inşa edilmiş olup, M.1761 durumda harap durumdadır. M.1826 yılında mescide imam tayini yapıldığından yola çıkarak M.1761-1826 yılları arasında mescidin onarılmış ya da yeniden inşa edilmiş olabileceğini söyleyebiliriz.

[248] Def.Nu.: 561/562/563/569/1091/1121/1131/1140/1145/1152.

[249] HD 1121/35/369 numaralı kayıt "Niksar'da Hacı Seydi Mahallesi Mescidi'nde bir akçe ile İmam Ahmed'in üzerinden Mehmed alıp kadısı Seyyid İbrâhim arzıyla ibka buyruldu safer 1104".

[250] HD 1152/11/1 numaralı kayıt "Şehr-i rebi'ü-l evvel 175 Niksar'da Hacı Seydi Mahallesinde Herkünbed bab dahilinde vâki' mescid-i şerifte münkal? vakfı mahsulünden almak üzere yevmi iki akçe ile imamet cihetini mescidi şerîf harabet ve cema'ati dâhi olmakla Seyyid İbrâhim kasrı yedinden Sırakozlar Mahallesinde Ahmed çavuş camiinde mü'ezzin olmak üzere Yakub nam kimesne üzerine berât ettirip mescid-i mezbûrun cema'at-i mevcut imama muhtaç olduklarından merkûm Yakub ile ahali-i mezkurları bâ'de-l murafa'a vakf-ı mezkûra gadr-ı küllî eylediği zâhir ve nümâyan olmakla ahali'i mahalle mezburdan cümlesinin muhtarı olan iş bu Mustafa halifeye merkûm Yakubun ref'inden kâdimisi üzere hizmetinde imamet mukabelesinde mezbûr Mustafa halifeye kadısı Feyzi Mehmed marifetiyle tevcih buyruldu".

[251] HD 563/67/28 numaralı kayıt "Şehr-i rebiülevvel 1242 Niksar kazasında Hacı Seydi Mahallesinde Herkünbed dahilinde mescid-i şerifinde (...) vakfı mahsulünden almak üzere yevmi bir akçe ile mescid-i mezbûrede nısıf hisse imamet cihetine mutasarrıf olan seyit Ahmet bin seyit hafız bilâ veled fevt mahlulünden müştereği es-seyit Hüseyin bin seyit ömer kendine tevcih buyrulmak ricasına istid ´a inayet etmeğin sadır olan ferman-ı âlilerine imtisalen istid ´a ve (...) bade'l-nazar bir mantuk-ı kayıt Niksar kazasında hacı seydi mahallesinde Herkene dahilinde mescid-i şerife Anfele vakfı mahsulünden bir akçe ile nısıf hisse imamet seyit Hüseyin bin seyit ömer'in ve nısfı aharı seyit Ahmet bin seyit hafız Salih'in üzerlerinde iken merkume seyit Ahmet bilâ veled fevt olup hizmet-i lâzımesi mu ´attal kaldığından bahisle nısıf hisse imamet mezkure mahlulünden kendine tevcih ve yedine berat olunmak ihsan buyrulması müştereği sahib-i arzuhal merkume seyit Hüseyin halife istid ´a ve merkume seyit Ahmet bila veled defterlü sahib-i arzuhalin istihkakını kaza'i mezbûr ahalisinden murisin kiramdan Süleymaniyede (...) medresesinde sakin seyit ömer efendi ibn seyit Ali ve Ahi çelebi cami ´ imamı seyit Mustafa efendi ibn seyit osman nam mevsuku'l-kelem kimesneler alâ tariki'ş-şehade haber vermeleriyle ber muceb-i ihbar nısıf hisse imamet mezkure müteveffayı merkume seyit Ahmetin mahlulünden müştereği sahib-i istid ´ayı merkume seyit Hüseyin halife da ´ilerine tevcih buyrulmak babında semahatlü Anadolu kazaskerim Mevlana Mustafa paşa zade mir Mehmed tahir edama hazretleri ilâm etmeleriyle ilâmları mucibince tevcih olunmak deyu fi 5 R 1242 günü tarihiyle muvarrih musahhah ferman-ı âli sadır olmakla sadır olan ferman-ı âli mucibince merkume seyit Hüseyine tevcih buyruldu S 232".

4.1.56. Hadim Ali Ağa Mescidi/ Çilehane Mescidi

Hurufat defterlerinden Hadim Ali Ağa tarafından yaptırıldığı ve Yusufşah Mahallesi'nde yer aldığı anlaşılmaktadır[252]. Yapı ile ilgili üç defterde dokuz kayıt tespit edilmiştir[253]. En eski kayıt H.1104/ M.1692-1693 yılında tutulmuştur[254]. Hurufat defterlerindeki kayıtlar H.1133/M.1720-1721'e kadar devam etmektedir[255]. Başkanlık Osmanlı Arşivi'nde de mescit ile ilgili en erken tarih olan H.1090/M.1679'da yazılan kayıt mescidin vakfından olan Yenihamam'ın tevliyetine yapılan tayin hakkındadır[256]. H.1103/ M.1691/1692'de tutulan kayıtta yapının Kuz Mahallesi'nde yer aldığı belirtilmiştir[257]. H.1144/ M. 1731/1732 tarihli kayıtta ise Yusufşah Mahallesi'nde bulunduğu yazmaktadır[258].

4.1.57. Harazlar- Hazarlar Camisi (Hacı İsmail Mescidi)

Hurufat defterlerinde yapı ile ilgili yedi kayıt bulunmaktadır[259]. Bu kayıtlardan en erken tarihlisi H.1124/M.1712-1713'de tutulmuş olup imamın görevinden feragatı nedeniyle yerine damadı Süleyman'ın görevlendirilmesi hakkındadır[260]. H.1143-M1730-31 tarihli kayıttan yapının Daru'l-Hayr Medresesi yakınlarında olduğu bilgisine ulaşılmaktadır.[261] H.1165/M.1751-1752 tarihli Hurufat defterinden Bağlar Mahallesi'nde yer alan Hazarlar Camisi'nin Hacı İsmail Mescidi olarak da anıldığı ve minber yapıldığı anlaşılmaktadır[262]. En geç tarihli belge H.1238/M.1822-1823'de tutulmuştur[263]. Bu bilgiler ışığında yapının

---

[252] HD 1121/35/348 numaralı kayıt "Niksar'da Ali Ağa binâ eylediği Çilehane Mescidi'nde bir akçe ile mü'ezzin Mehmed ferağından oğlu Mehmed (silik)1124"

[253] Def. Nu.: 1121/1131/1145.

[254] HD 1121/35/95 numaralı kayıt "Niksar'da Ali Ağa Mescidi'nde bir akçe ile…Mehmed halife ricasıyla oğlu Süleymana fariğ olup babası beratı mûcibince buyruldu 1104".

[255] HD 1145/140/76 numaralı kayıt "Niksar'da Yusufşah Mahallesi mescidinde vakfının hamis mahsul ile Mehmed mahlulünden mütevellisi mutasarrıf? (kesik) 1133".

[256] BOA., İE.EV.., 12/1376 numaralı kayıt "Sivas Sancağına tabi Niksar'da vaki Hadim Ali Ağa'nın Çilehane Mescidi evkafından olan Yenihamam'ın evlada meşrut tevliyetinin tevcihine dair Niksar Kadısı Muharrem Efendi'nin yazdığı arz H.02.C.1090".

[257] BOA., AE.SAMD.II., 21/2248 numaralı kayıt "Niksar'ın Kuz Mahallesi'ndeki Çilehane Mescidi'nin hitabet cihetinin eş-Şeyh Seyyid Mehmed'e tevcihi. H-29-09-1103".

[258] BOA., AE.SMHD.I.., 155/11607 numaralı kayıt "Niksar'ın Yusuf Şah Mahallesi'nde vaki Hadım Ali Ağa Mescidi'nin imamet cihetinin Seyyid İbrahim'e tevcihi. H-09-01-1144".

[259] Def.Nu.: 1121/563/1145/1148/1150/1154.

[260] HD 1121/35/347 numaralı kayıt "Niksar'da Bağlar da Hacı İsmail Mescidi'nde iki akçe ile İmam Veli ferağından damadı Süleyman'a kadısı Ali arzıyla 1124".

[261] HD 1145/140/13 numaralı kayıt "Niksar'da Daru'l Hayr Medresesi kurbunda El-Hac İsmail Mescidinde babası Hacı Ömer mahlulünden imam Ebubekir'e beratı mucibince tecdid-i inayet 1143"

[262] HD 1148/108/124 numaralı kayıt "Niksar'da Bağlar nâm mahalde Hazarlar Cami'i demekle maruf Hacı İsmail mescidine minber binâ olunmak üzere izin ve hitabeti ber vech-i hasbi Halil halifeye kadısı Mehmed Sadık arzıyla buyruldu 1165".

[263] HD 563/67/11 numaralı kayıt "Niksar'da Yukarıbağlar Mahallesi'nde Hazarlar Cami´i şerifinde vakfı olan bir bab haraz ve bir göz dükkân ve nukud-ı ma ´lume hamis mahsul ile mütevellisi olan salih ferağından

M.1712 tarihinden önce inşa edildiği, M.1751-1752 yılında minber eklendiği, M.1822-1823 tarihine kadar yapının kullanıldığını söyleyebiliriz.

4.1.58. Hatib Mahallesi Mescidi

Mahalle adına ilk kez 1515 Tahrir kayıtlarında rastlanmaktadır (Bostan, 1999: 1492). 1576 tarihli Sivas Evkaf Defteri'nde mescidin kaydı bulunmaktadır (Yinanç, 2000: 166). Hurufat defterlerinde yapının adı üç defterde dokuz kayıtta geçmektedir[264]. Bu defterlerden en erken tarihli kayıt H.1103/M.1691 yılında tutulmuş olup, belge içeriği müezzin olarak görev yapan kişiden mahallelinin memnun olmaması sonucu görevden alınması hakkındadır[265]. En geç tarihli belge H.1147/M.1734-1735'de yazılmış olup imamın görevden kendi isteği ile çekilmesinden dolayı yerine başka birinin vazifelendirilmesine dair kayıttır[266].

4.1.59. Hoca Sultan Mescidi

Cami, Niksar İlçe merkezi Cedit Mahallesi'nde, Cedit Sokak ile Hoca Sultan Sokağı'nın kesiştiği noktada bulunmaktadır. Caminin kuzeyinde yer alan avlu giriş kapısının batısında müftülüğe bağlı Hoca Sultan Kız Kuran Kursu yer almaktadır. Caminin batı kısmında bahçe içerisinde caminin banisi olan Hoca Sultan'a ait mezar bulunmaktadır. 1131 numaralı H.1132/M.1719-1720 tarihli Hurufat defterindeki kayıta göre Hoca Sultan, Melik Danişmend Gazi'nin hocası olarak geçmekte olup, söz konusu kayıtta mescidin harap durumda olduğu ve Hasan tarafından tamir ettirildiği anlaşılmaktadır[267].

Hurufat defterlerinde yapı ile ilgili 10 defterde 22 kayıt tespit edilmiştir[268]. İlk kayıt H.1102/M.1690-1691 tarihinde tutulmuş olup, camide görevli olan Hüseyin'in vefatı üzerine

karındaşları Abdurrahman ve Mehmed ve Hüseyin nam karındaşlara naibi seyit Abdullah arzıyla ber vech-i iştirak tevcih buyruldu 1238".

[264] Def. Nu.: 1121/1140/1145.

[265] HD 1121/35/46 numaralı kayıt "Niksar'da Hatîb Mahallesi Mescidi'nde Müezzin Abdi'nin hizmeti ve ahali'i mahallinin hoşnut olmadığı mütevellisi İbrâhim 'arz etmekle Ahmede tevcih buyruldu rebi'ü-l evvel 1103

[266] HD 1145/140/146 numaralı kayıt "Niksar'da Hatîb Mahallesi Mescidi'nde bir akçe ile İmam Es-Seyyîd Mehmed hâlife tecdidi berât idüp üzerinde olmakla ferağından sulbi oğlu Es-Seyyîd İbrâhim halifeye bâ berâtı fariğ 'inâyet 1147".

[267] HD 1131/69/144 numaralı kayıt "Niksar'da medfun Kasım Rum Sultan Melik Danişmend Gazi'nin Hoca hasbi olan Medine-i mezburada Hoca Sultan olan Mescid harap olup Hasan tamir idüp evkafı vakfından almak üzere iki akçe ile hafız Osman'a kadısı Ömer arzıyla 1132".

[268] Def. Nu.: 560/563/569/1121/1131/1145/1148/1150/1151/1152.

yerine Mehmet'in görevlendirildiği hakkındadır[269]. H.1132/ M.1719-1720 tarihinde yapı tamir ettirilmiştir[270]. Yapı ile ilgili en geç tarihli kayıt H.1279/M.1862'de yazılmış olup, mescitte müezzin olan Hasan oğlu Seyyit Ebubekir'in vefat etmesi üzerine yerine Seyyit Mustafa'nın vazifelendirilmesi ile ilgilidir[271].

Yapı, orijinalinde ahşap malzemeden yapılmış olup, 1939 ve 1942 depremlerinde zarar gördüğü için yıkılmış ve 1969 yılında betonarmeden yeniden inşa ettirilmiştir (Akar ve Güneş, 2002: 235). Eser bugünkü durumu itibariyle sanat tarihi açısından bir önem ifade etmemektedir.

4.1.60. Hüsam (Alibey Mescidi) Camisi

Yapı, Niksar İlçe merkezi Şair Emrah Mahallesi, Karşıbağ Mevkii'nde Hüsam Sokak'ta 372 Ada ve bir numaralı parsel üzerinde yer almaktadır. Kitabesi olmayan yapının kim tarafından ve ne zaman yaptırıldığı kesin olarak bilinmemektedir. Giriş kapısı üzerinde yapılış tarihi olarak 1890 yılı yazılmıştır. Yapının giriş kapısı üzerinde 1890 tarihi yazmakla birlikte söz konusu tarih mevcut yapının inşa tarihi olmayıp, kuvvetle muhtemel bu yapıdan önce aynı noktada ve aynı isimle anılan caminin inşa tarihidir. Zira söz konusu yapıda kullanılan betonarme ve ahşap malzeme bize yapının 20.yüzyılın ortalarında inşa edildiğini göstermektedir.

Hurufat defterlerinde yapı ile ilgili iki kayıt tespit edilmiştir. İlk kayıt H.1223/M.1808-1809 tarihinde tutulmuş olup, uzun yıllardır harbe olan mescidin tamir edildiği ve imam lazım olduğundan Seyit Ahmed'in görevlendirildiği hakkındadır[272]. Diğer kayıt H.1274/M.1858 yılında tutulmuş olup, imam olarak görevli Seyit Ahmed'in vefatı üzerine Seyit Hafız Osman'ın görevlendirilmesi ile ilgilidir[273]. Bu veriler ışığında yapının

[269] HD 1121/35/11 numaralı kayıt "Niksar'da Yeni Câmi'ide Midillili kara Hüseyîn fevt olup yerine Mehmed mahaldir deyu 'inâyet 1102".
[270] HD 1131/69/143 numaralı kayıt "Niksar'da Hoca Sultan Mescidi harab olup Hacı oğlu Hasan tamir idüp bir akçe ile müezzinliği Hasan'a kadısı Ömer arzıyla 1132".
[271] HD 563/67/25 numaralı kayıt "Fi 23 Ca 1279 Niksar'da Cedit Mahallesi'nde müteveffa Hoca Sultan binası mescidinde ber vech-i hasbi müezzin olan Seyit Ebubekir bin Hasan fevt mahlulünden es-seyit Mustafa'ya naibi es-seyit Yusuf Ziyaeddin arzıyla merkûma tevcih buyruldu".
[272] HD 561/157/41 numaralı kayıt "Niksar'da Hüsamoğlu Mahallesi demekle meşhur mahallede Ali bey binası mescidi şerif müddet-i medidden berü harabe müşerref olmakla ahali mahallenin ta ´mir eyledikleri mescidinde imam olmayıp lazım olmakla es-seyit Ahmete ber vech-i hasbi naibi seyit Ali arzıyla tevcih buyruldu 1223".
[273] HD 569/62/51 numaralı kayıt "Niksar'da Hüsamoğlu Mahallesi demekle meşhur mahallede Ali bey binâsı mescidinde hasbi imam olan Seyyid Ahmed fevt mahlulünden Seyyid hafız Osman'a naibi Abdullah arzıyla merkûma Seyyid hafız Osman'a tevcih buyruldu Müteveffa fî 4 Ca 1274".

M.1808 yılından önce yapıldığı ve bu tarihte tamir edildiği, M.1858 yılına kadar kullanıldığı anlaşılmaktadır. Yapının dış cephesindeki levhada yer alan 1890 tarihi, yapının o dönemde onarım geçirdiği veya yeniden inşa edildiği ile ilgili olabilir.

4.1.61. Ilıcak Dere Köyü Mescidi

Hurufat defterlerinde yapı ile ilgili tek kayıt bulunmaktadır. H.1135/M.1722-1723 tarihli belgeden Fazlı Paşa'nın annesine ait olduğu ve imam olarak görevli kişinin yeniden atandığı anlaşılmaktadır[274].

4.1.62. Işıklı (Tenevri) Köyü Camisi

1530 tarihli Muhâsebe-i Vilâyet-i Karaman ve Rûm Defteri'nde köyün adı geçmektedir[275]. Hurufat defterlerinde yapı ile ilgili dört kayıt tespit edilmiştir. İlk kayıt H.1111/M.1699'da tutulmuş olup, hatip olarak görev yapan Veysi yerine Ahmed'in atanması hakkındadır[276]. En geç tarihli kayıt H.1185/M.1771-1772'de yazılmıştır. Kayıtta yapı adı Ahi Çeri Camisi okunmaktadır[277].

4.1.63. Kaftancı Mahallesi Sultaniye Mescidi

Hurufat defterlerinde yapı ile ilgili bir kayıt tespit edilmiştir. Bu kayıt H.1238/M.1822-1823 tarihinde mescide yeniden görevlendirilen Seyit Hafız İsmail'in ölümü üzerine oğulları Ali ve İsmail'in görevlendirilmesi hakkındadır[278].

---

[274] HD 1131/69/204 numaralı kayıt "Niksar'da Ilıcakdere nâm karyede Fazlı Paşa Validesi Mescidi'nin imamı nim akçe ile müceddeden Osman'a 'inâyet 1135".
[275] 387 numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Karaman ve Rûm Defteri (937/1530) II, Ankara 1997; s.132, 552.
[276] HD 1121/35/107 numaralı kayıt "Niksar'da Tenevri karyesi câmi'inde hatip Veysi yerine Ahmed mahaldir deyu kadısı Mehmed Rebi'ü-l ahîr 1111".
[277] HD 1154/47/41 numaralı kayıt "Niksar kazası Tenevri karyesi Ahi Çeri binâsı camiinde ber vech-i hasbi hatîb olan Mustafa halifeye 1185".
[278] HD 563/67/16 numaralı kayıt "Niksar Kaftancı Mahallesi derununda Sultaniye (silik) mescid-i şerifinde cema ´ati kesir olmakla (silik) müceddeden bend vazi ´ eylediği ve ba ´dehu ber vech-i hasbi hatip olan Seyit Hafız İsmail fevt mahlulünden sulbi oğullarından Seyit Hafız Ali ibn Seyit Hafız İsmail'e naibi Seyit Mehmed arz etmeğin ahara ilamında diğer oğlu Seyit Hafız Salih'e (silik) olmakla hitabet mezbûra babaları müteveffanın mahlulünden oğulları merkuman Seyit Hafız Ali ve Seyit Hafız Salih'e iştiraken tevcih buyruldu 1238".

4.1.64. Kabaklı Köyü Camisi

Hurufat defterlerinde Niksar kazasına bağlı bir köy konumunda olan Kabaklı, günümüzde Reşadiye ilçesi sınırları içerisinde kalmaktadır**.** Defterlerde yapı ile ilgili altı kayıt tespit edilmiştir[279]. Bu kayıtlardan en erken tarihlisi H.1108/M.1696-1697'de tutulmuştur[280]. H.1142/M.1729 tarihli kayıttan caminin adının Hacı Mehmet olduğu anlaşılmaktadır[281]. En geç tarihli kayıt H.1193/M.1779 yılında tutulmuş olup, hatip olan Mustafa bin Hüseyin'in ölümü üzerine Seyyit Memiş'in görevlendirilmesine dairdir[282].

4.1.65. Karagöz Yaylağı Şamlar Obası Camisi

Hurufat defterlerinde yapı ile ilgili dört kayıt tespit edilmiştir[283]. En erken tarihli kayıt H.1175/M.1762'de yazılmış olup, belgeden yapının ilk mescit olarak inşa edildiği, cami olmadığı için minber eklenerek camiye dönüştürüldüğü anlaşılmaktadır[284]. Yapı ile ilgili en geç tarihli belge H.1228/M.1813'de yazılmıştır[285].

4.1.66. Karataş Köyü Camisi

Hurufat defterlerinde Niksar kazasına bağlı bir köy konumunda iken, günümüzde Reşadiye ilçe sınırları içerisinde yer almaktadır. Yapı ile ilgili dokuz defterde 16 kayıt tespit edilmiştir[286]. Cami hakkında ilk kayıt H.1115/M.1703-1704 yılında tutulmuş olup, camide imam olan İbrahim'in yerine Yunus'un görevlendirilmesi hakkındadır[287]. En geç tarihli

---

[279] Def. Nu.: 559/1139/1140/1145/1151/1151.
[280] HD 1140/375/9 numaralı kayıt "Niksar'da Kabaklı nam karyede cami ´de hatip Osman'a beratı mucibince tahrir 1108".
[281] HD 1139/178/2 numaralı kayıt "R 1142 Niksar'da Kabaklı karyesi cami ´inde hatip olan Osman mahlulünden Ahmet'e kadısı şeyh Ahmet arzıyla inayet".
[282] HD 559/74/30 numaralı kayıt "Niksar kazasına tabi ´ Kabaklı karyesinde Hacı Mehmed binası cami ´inde yevmi reb ´ akçe vazife ile bâ berat-ı âli hatip olan Mustafa bin Hüseyin fevt mahlulünden ledi'l-imtihan istihkâkı zahir ve nümayan olan Seyyit Memiş halifeye naibi Seyyit Mehmed arzıyla arzı mucibince tevcih buyruldu S 93".
[283] Def. Nu.: 1152/1154/1155/569.
[284] HD 1152/11/8 numaralı kayıt "Şehri gurre Recebü'l ferd 175 Niksar'da Karagöz Yaylağı demekle 'arif Şamlar Ovası nâm mahalde ve kurbuna kârib yerde câmi'i şerîf olmayıp ahalisi mescid-i şerîfe müceddeden bâ izn-i hümâyûn minber şerîf vâzi' idüp câmi'i şerîf olmakla ber vech-i hasbi hitabeti İsmail halifeye bâ 'arzuhâl ahali tevcih buyruldu".
[285] HD 569/62/15 numaralı kayıt "Niksar'da Karagöz yaylağı demekle maruf Şamlar Obası nâm mahalde camide ber vech-i hasbi Hatîb olan Salih bin İsmail fevt mahlulünden Es-Seyyîd hafız Ahmed bin Yusuf'a naibi Es-Seyyîd Ali arzıyla tevcih buyruldu 1228".
[286] Def. Nu.: 559/560/563/564/1121/1146/1148/1152/1155.
[287] HD 1121/35/168 numaralı kayıt "Niksar kazasında Karataş nâm karyenin câmi'inin imamı ve müezzini İbrâhim celb-i vatan idüp yerine Yunus 'inâyet 1115".

belge H.1238/M.1822-1823 yılına ait olup, Zehra Hatun vakfından gelir sağladığı anlaşılmaktadır[288].

4.1.67. Karşıbağlar Mahallesi Ahizade Ali Bey Mescidi

Hurufat defterlerinde yapı ile ilgili altı defterde dokuz kayıt tespit edilmiştir[289]. En erken tarihli kayıt H.1104/M.1692 yılında tutulmuştur[290]. H.1223/M.1808-1809 tarihli belgeden mahallenin Hüsamoğlu adını aldığını, yapının uzun zamandan beri harabe durumda olduğunu ve mahalleli tarafından tamir edildiğini anlamaktayız[291]. Yapı ile ilgili en geç tarihli belge H.1274/M.1858 yılında tutulmuştur[292].

4.1.68. Karşıbağlar Mahallesi Mehmed Efendi Mescidi

Mescit ile ilgili Hurufat defterlerinde iki kayıt bulunmaktadır. Bu kayıtlardan ilki H.1109/M.1697-1698'de[293], ikincisi H.1124/M.1712[294] yılında tutulmuştur.

4.1.69. Karşıbağ (Taşoluk) Mahallesi Mısrî (Mısırlı) Efendi Mescidi

1840 yılı Tahrir defterinde Taşoluk Mahallesi olarak geçmektedir (Çakır, 2001: 31). Hurufat defterlerinde yapı ile ilgili üç kayıt bulunmaktadır[295]. Bu kayıtlardan yapının Mısrî Efendi tarafından yaptırıldığı anlaşılmakta olup, belgelerden en erken tarihlisi H.1157/M.1744-1745 tarihinde yazılmıştır[296]. En geç tarihli belge ise H.1221/M.1807'de

---

[288] HD 563/67/13 numaralı kayıt "Niksar'da Karataş nam karyede vaki ´ Zehra Hatun vakfı malikanesinin hamis mahsulüyle tevliyetine evladiyet ve meşrutiyet üzere mutasarrıf olan es-seyit Feyzullah bila veled fevt mahlulünden evladı vakıftan es-seyit Abdullah zide kadiruhuya naibi es-seyit Mehmed arzıyla tevcih buyruldu 1238".

[289] Def.Nu.: 1121/1131/1145/1148/561/569.

[290] HD 1121/35/371 numaralı kayıt "Niksar'da Karşıbağlarda Ahizade Ali bey mescidinde imam Hacı Mehmed ferağından Hasan'a fariğ mezbûr beratı mûcibince buyruldu Şehri Rebi'ü-l ahîr 1104".

[291] HD 561//47 numaralı kayıt "Niksar'da Hüssamoğlu Mahallesi demekle meşhur mahallede Ali bey binası mescidi şerif müddet-i medidden berü harabe müşerref olmakla ahali mahallenin ta ´mir eyledikleri mescidinde imam olmayıp lazım olmakla es-seyit Ahmete ber vech-i hasbi naibi seyit Ali arzıyla tevcih buyruldu 1223

[292] HD 569/62/51 numaralı kayıt "Niksar'da Hasem oğlu mahallesi demekle meşhur mahallede Ali bey binâsı mescidinde hasbi imam olan Seyyid Ahmed fevt mahlulünden Seyyid hafız Osmana naibi Abdullah arzıyla merkûma Seyyid hafız Osmana tevcih buyruldu Müteveffa fî 4 Ca 1274".

[293] HD 1140/375/22 numaralı kayıt "Niksar'da Mehmed Ağa Mescidi'nde yevm-i sülüsde va ´iz ibrahim fevt Mehmed'e beş akçe ile kadısı Osman arzıyla inayet 1109".

[294] HD 1121/35/353 numaralı kayıt "Şehr-i gurre Receb 1124 Niksar'da Karşıbağlar nâm mevzide Mehmed Efendi Mescidi'nde İmam Mehmede zayi'inden 'inâyet".

[295] Def. Nu. : 561/1148/1152.

[296] HD 1148/108/41 numaralı kayıt "Niksar'da Karşıbağ' da Mısırlı Efendi Mescidi'nde nim akçe ile İmam Mehmed terki hizmet etmekle ref'inden Es-Seyyîd Ahmede kadısı Ahmed arzıyla 1157".

tutulmuş olup, imamın vefat etmesinden dolayı yerine yapılan görevlendirme hakkındadır[297].

4.1.70. Keşfi Osman Efendi Camisi

Yapı, Niksar İlçe merkezi Çepnibey Mahallesi'nde Seymenli Sokak'ta bulunmaktadır. Cami kitabesine göre (Mercan ve Ulu, 2003:162-163)[298] Keşfi Osman Efendi tarafından yaptırılmıştır. İlk yapım tarihi H.1078/M.1667-1668, ikinci yapım tarihi H.1108/M.1696-1697'dir (Uzunçarşılı, 1927:73). Caminin banisi Keşfi Osman Efendi aslen Erzurumlu olup Niksar ve İstanbul'da yaşamıştır. Edirne ve İstanbul'da da birer cami yaptırmıştır. Celvetiyye tarikatına mensup olan Osman Efendi H.1127/M. 1715 yılında vefat etmiş olup mezarı Niksar'da kendi ismiyle anılan caminin bahçesinde yer almaktadır (Yılmaz, 1980:282-283).

Hurufat defterlerindeki yapı ile ilgili 10 belgede 22 kayıt edilmiştir[299]. Söz konusu defterlerde bu yapı ile ilgili ilk kayıt 1121 numaralı defterde 35/128 numaralı kayıttır[300]. H.1111/M.1700'de tutulmuş olan bu kayıtta Şeyh Keşfi Osman Efendinin kendi arzıyla hatiplik görevinde bulunan Mustafa'nın görevinin ehli olmadığı için yerine Şeyh Hacı

[297] HD 561/157/36 numaralı kayıt "Şehr-i zilhicce 1221 Niksar'da Karşıbağ Mahallesi'nde Taşoluk nam mahalde Mısıri Efendi binası Mescidi'nde yevmi nim akçe ile İmam olan Mehmed bila veled fevt mahlulünden es-seyit Abdurrahman'a naibi Abdulkerim arzıyla tevcih buyruldu yevm 28".

[298] Mercan ve Ulu, Kitabenin okunuşu;

"Kutb-ı 'aklem rehnümâ-yı sâlikîn
Hazret-i Mahmud Efendi kâm-bîn
Râh-ı Hakk'da vasılının kıdvesi
Üsküdarî bil Hüdâ'î'dir yakîn
Ol Azîzin (okunamadı) kemteri
Yabtı Keşfî dil-güşâ câmi'hemîn
Sal-i bin yetmişsekizde bed'idûb
Kıldı itmâmın müyesser ol Mu'in
Didi itmâmın târîh ol zaman
Beyt-i Rahman usise li's- salihîn
Ba'dehu binyüzsekizde kal'idüp
Yabtı diğer böyle bir câmi' metîn
Hem tarik-i Celvetiyye şart idûb
Oldu dâ'im cilvegâh-ı âbidîn
Hakk Te'âlâ sa'yını meşkûr ide
Kasr-ı cennet sandı gûyâ dahilîn
Bânî-i Muhlis didi tarîhini
Kabetü'l-uşşak cây-ı talibin".

[299] Def. Nu. : 559/560/562/563/564/1121/1131/1145/1150/1152.

[300] HD 1121/35/128 numaralı kayıt "Niksar'da Şeyh Keşfi Cami'i Şerifinde ve namazgahta bir akçe ile hatip Mustafa naehil olmakla ref olunup Şeyh Hacı Osman mahaldir müteveffayı mezbûr Şeyh Osman Keşfi arzıyla buyruldu Zilhicce 1111".

Osman'ın getirilmesinin buyrulduğu kaydedilmiştir. Kayıtlardan caminin bulunduğu mahallenin önceden Kalenderhane Mahallesi olarak isimlendirildiği anlaşılmaktadır[301]. Kalenderhane ismi mevki olarak Danişment Gazi Vakfiyesinde geçmektedir (Akar ve Güneş, 2002:79-80). Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivinde de sekiz belgede yapı ile ilgili bilgi bulunmaktadır[302]. Keşfi Osman Efendi'nin Vakfiyesine göre İstanbul'da da bir Tekke yaptırdığı anlaşılmaktadır. Vakfiye H.1093/M.1682'de düzenlenmiş H.1101/M.1689'da tescil edilmiştir (Demirel, 1990;115-128).

Eserin eski fotoğraflardan yola çıkılarak, ilk inşasının moloz taş malzeme ile yapılmış olduğu ve kubbe ile örtülü olduğu anlaşılmaktadır (Resim 4.5.). Daha sonraki dönemlerde yapılan onarımlarda cephelerin bir kısmında ve üst örtü sisteminde ahşap malzeme kullanıldığı görülmektedir. Minare, yapının güney cephesinin doğu köşesinde yer almakta olup kare bir kaideden yükselen silindirik bir gövdeye sahiptir. Yapıya kuzey cephenin orta ekseninde yer alan giriş kapısından girilmektedir (Resim 4.6.). Ana giriş kapısının sağ kısmında bulunan tek kanatlı bir giriş kapısıda kadınlar mahfiline çıkış için kullanılmıştır. Ayrıca bu iki kapının ortasında yer alan mihrap nişinden de bir son cemaat yerinin varlığı anlaşılmaktadır. Caminin ana giriş kapısının karşısında mihrap nişi ve harimi "U" şeklinde çevreleyen mahfil katı görülmektedir (Resim 3.7./4.8.).

Cami, 1968 yılında yol gerekçesi ile yıkılmak istenmiş, ancak Gayri Menkul Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulunun 16.06.1968 tarih ve 3390 sayılı kararı ile yıkılması uygun görülmemiş ve sadece gerekli tadilatın yapılmasına izin verilmiştir. Fakat yapı 1971 yılında bir yangın geçirmiş ve bunun sonucunda Kültür ve Turizm Bakanlığı Sivas Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun 24.12.2008 tarihli toplantı ve 1065 Karar numarası ile tescil kararı kaldırılmıştır. Milli Eğitim Bakanlığı Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kulu'nun 14.06.1968 tarihli toplantısının 3990 kararı ekinde yer alan rapordan yapının depremlerde zarar gördüğü, ancak tamirlerle o yıla kadar ayakta kaldığı anlaşılmaktadır. Yapının yerine 1973 yılında betonarme bir cami yapılmıştır.

Resim 4.2. Keşfi Osman Efendi Camisi

[301] BOA., C..EV..77/3825 numaralı kayıt " Niksar'ın Kalenderhane Mahallesinde Es-Şeyh Keşfi Osman Efendi Vakfı imamet ve hitabet cihetlerinin ferağ ve tevcihi H-02.05.1121".
[302] Def. Nu. : BOA., C.EV..9/440; BOA., AE.SMHD.II. 49/3199; BOA., AE.SAMD.III. 83/8391; BOA., İE.EV.. 73/7898; BOA., C..EV.. 77/3825; BOA., C..EV.. 155/7729; BOA., C..MF.. 157/7818; BOA., C..EV.. 596/30084; BOA., HAT 1466/51; BOA., Hat 1535/30.

Resim 4.5. Keşfi Osman Efendi Camisi (VGMA)

Resim 4.6. Keşfi Osman Efendi Camisi(VGMA)

Resim 4.7. Keşfi Osman Efendi Camisi (VGMA)

Resim 4.8. Keşfi Osman Efendi Camisi (VGMA)

4.1.71. Karşıkent (Mudoy-Mutay) Köyü Camisi

Hurufat defterlerinde Niksar kazasına bağlı bir köy olan Mutay, günümüzde Reşadiye'ye bağlıdır. Defterlerde yapı ile ilgili iki kayıt bulunmaktadır. H.1111/M.1699 tarihli belgede camide hatiplik görevini yapan Ebubekir'in vefatı üzerine oğlu Mehmet'in getirilmesi hakkındadır[303]. H.1226/M.1811 tarihli belgede camiye Şeyh Yakup vakfından gelir sağlandığı anlaşılmaktadır[304].

[303] HD 1121/35/114 numaralı kayıt "Niksar'da Mutay karyesi câmi'inde iki akçe ile hatip Ebubekir fevt yerine oğlu Mehmet beratı mûcibince Cemâziye-l âhir 1111".

[304] HD 560/65/31 numaralı kayıt "Niksar kazasına tabi ´ Mutay ve … nam karyede vaki ´ cami ´ şerifinde karye'i mezkurede Şeyh Yakup vakfı mahsulünden almak üzere 4 sehimden bir sehim vazife ile hatip olan Mustafa bin Veli mefkud olup hayatı ve mematı nâ ma ´lum olup ol vechile hizmet-i lazımesi mu ´attal kaldığını mahallinde meclis-i şer ´de ahali haber vermeleriyle Ali halifeye naibi es-seyit Ali arzıyla tevcih buyruldu Şevval 1226".

4.1.72. Kılıç Camisi

Hurufat defterlerinde yapı ile ilgili tek kayıt tespit edilmiştir. H.1135/M.1722-1723 tarihli belgeden Kılıç Cami olarak adlandırılan yapının kale içinde yer aldığı anlaşılmaktadır[305].

4.1.73. Kopuzcu Mahallesi Mescidi

1455 ve 1530 numaralı Tahrir Defteri'nde Kopuzcu Mahallesi adı geçmektedir[306] (Bostan, 1999: 1491). Mescidin adı 1576 numaralı Sivas Evkaf Defteri'nde bulunmaktadır (Yinanç, 2000: 167). Hurufat defterlerinde yapı ile ilgili üç belgede beş kayıt tespit edilmiştir[307]. Bu kayıtlardan en erken tarihlisi H.1180/M.1767'de tutulmuştur[308]. En geç tarihli belge ise H.1202/M.1788'de yazılmıştır[309]. Bu veriler ışığında yapının M.1576 yılından önce yapıldığı ve M.1788 yılına kadar aktif olduğu anlaşılmaktadır.

4.1.74. Koz Mahallesi Hacı Ahmed Mescidi

1840 numaralı Tahrir defterinde mahalle adı Çellehane ve Koz Mahallesi olarak geçmektedir (Gümüşsoy, 2002: 35-36). Hurufat defterinde yapı ile ilgili dört kayıt tespit edilmiştir[310]. Mescit ile ilgili en erken kayıt H.1133/M.1721 yılına aittir[311]. H.1146/M.1733-1734 yılında yapının Hacı Ahmed tarafından yeniden inşa ettirildiği anlaşılmaktadır. Bu tarihten sonraki kayıtlarda yapının adı Hacı Ahmed Mescidi ya da Ahmed Paşa Mescidi olarak geçmektedir[312]. En geç tarihli belge H.1203/M.1788-1789 tarihinde yazılmış olup, belge içeriği Talazan ve Katlı köprülerinin arasında bahar döneminde sel sularının çoğaldığı,

---

[305] HD 1131/69/211 numaralı kayıt "Niksar'da derun-u kalede kılıç camiinde mü'ezzin ve ferraş Mehmed fevtinden diğer Mehmed'e 'inâyet 1135".
[306] 387 numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Karaman ve Rûm Defteri (937/1530) II, Ankara 1997; s.129.
[307] Def. Nu.: 1152/1154/1155.
[308] HD 1152/11/57 numaralı kayıt "Şehri şaban 180 Niksar'da Kopuzcu Mahallesi'nde Yalı Fekiyye Mescidi'nde yevmi 1 akçe ile İmam ve Mütevelli olan Mehmed'e tecdid buyruldu".
[309] HD 1155/62/45 numaralı kayıt "Şehr-i zilhîcce 1202 Niksar'da Kopuzcu Mahallesi Mescidi'nde bir akçe ile imam ve mütevellisi olan Ömer bilâ veled fevt mahlulünden Seyyid hafız Ali ye kadısı Mustafa arzıyla tevcih yevmi 5".
[310] Def. Nu.: 1131/1145/1151/1152.
[311] HD 1131/69/167 numaralı kayıt "Şehri Receb 133 Niksar'da Koz Mahallesi Mescidi'nde bir akçe ile mütevelli mahlulünden oğlu Seyyid Hamide bâ berât".
[312] HD 1154/47/18 numaralı kayıt "Niksar'da nehri kebir üzerinde Katlı cesr ve Talazan cesri tağyanında mürur-u ubur için Sipâhi Keleş Mehmed vakf eylediği harik icaretinden almak üzere yevmi iki akçe mezbûr mahallesinde Ahmed Paşa mescidinde imam olanlara şart olunmağın mescidi mezbûrun (...) tahtında mektebin muallimi sübyan İsmaile tecdid buyruldu Za 85.

sıkıntı çekmemek için Kara Sipahisi Keleş Mehmed'in vakfından almak üzere, Koz Mahallesi Ahmed Paşa mescidinde imam olan Mustafa'nın vefatı nedeniyle yerine kardeşi Salih'in görevlendirilmesi hakkındadır[313].

4.1.75. Koz Mahallesi Mecnun Mescidi

Yapı ile ilgili Hurufat defterlerinde yalnızca bir kayıt bulunmaktadır. Tarih kısmı silik olduğu için okunamamıştır. Belge, mescit de imam olarak görev yapan Hacı Ömer'in vefatı üzerine yerine Hacı Ömer'in de oğlunun işle ilgili bilgisinin olmaması ve Tokat'ta yaşadığı içinde vazifeyi istememesi, Hasan'ın da vefat etmesiyle Seyit Salih'in görevlendirilmesi hakkındadır[314].

4.1.76. Koz Mahallesi Zincirli Mescidi

Hurufat defterlerinde yapı ile ilgili bir kayıt tespit edilmiştir. H.1126/M.1714 tarihli kayıt mescit de imam olan kişinin ölümü üzerine torununun göreve atanması hakkındadır[315].

4.1.77. Kutbettin Mescidi

M. 1530 tarihli 387 numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Karaman ve Rûm Defteri'nde mahalle adı Kutbu'd-dîn olarak kaydedilmiştir[316]. Hurufat defterlerinden mescit ile ilgili dokuz defterde 15 kayıt bulunmaktadır[317]. Bu belgelerden en erken tarihlisi H.1102/M.1690-1691 yılında yazılmıştır[318]. Kayıtlardan mescidin Gülşah Hatun vakfına ait olduğu ve

---

[313] HD 1155/62/48 numaralı kayıt "Niksar kazasında şehri kebir üzerinde Katlı cesri ile Talatran(Talazan) cesri caniblerinde eyyam-ı baharda sel suyu kesret ve tağyan üzere geldikte mürur ve ubur eder oldukları ve sair mezayik çekmemek Kara Sipahisi Keleş Mehmed nâm sahibü'l hayrın vâzi' ve vakf eylediği harik icaresinden almak üzere Koz mahallesinde Ahmed Paşa mescidinde iki akçe ile İmam olan Mustafa ve Salih nâm karındaşlar mutasarrıf iken mezbûr Mustafa bilâ veled fevt mahlulünden karındaşı ve müştereki Salih'e kadısı Mustafa arzıyla tevcih yevm 2 Berât-ı culüs-u hümâyûn 11 B 1203 Şehri rebi'ü-l ahîr 1203".

[314] HD 560/65/36 numaralı kayıt "Niksarda Koz Mahallesi'nde Mecnun Mescidi'nde senevi nim mud hınta vazife ile nısıf hisse imamet cihetine mutasarrıflar olan Hacı Ömer ve Hasan mutasarrıflar iken merkum Hacı Ömer'e bundan akdem fevt olup ve nâehil oğlu dahi mesafe'i be'ide olan Tokat kasabasında iskan ile rağıbet ve talip olmayıp ve müteveffa Hacı Ömer'in müştereği Hasan dahi bilâ veled fevt mahlulünden ve sulehadan es-seyit salih halifeye naibi es-seyit Ali arzıyla tevcih buyruldu Şehr-i rebiülevvel (silik)".

[315] HD 1131/69/40 numaralı kayıt "Niksar'da Koz Mahallesi'nde Zincirli Mescid'de bir akçe ile İmam Abdullah fevtinden torunu Mustafa'ya Kadısı Ahmed arzıyla Şehri cemâziye-l âhire 126".

[316] 387 numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Karaman ve Rûm Defteri (937/1530) II, Ankara 1997; s.131,547.

[317] Def. Nu.: 561/563/1121/1131/1145/1148/1149/1152/1154.

[318] HD 1121/35/10 numaralı kayıt "Niksar'da Kudbettin Mahallesi Mescidi'ne evvelden …türbe…akçesi isminde Mehmed fevt olup yerine Ömer mahaldir deyu 'inâyet sene 1102".

bitişiğinde Müftü Muallimhanesi bulunduğu anlaşılmaktadır[319]. En geç tarihli belge olan H.1238/M.1822-1823 yılında tutulmuş olan kayıttan mescidin kale içinde olduğu anlaşılmaktadır[320].

4.1.78. Kuyuzcu Mahallesi Mescidi

Hurufat defterlerinde yapı ile ilgili yalnızca bir belge bulunmaktadır. H.1202/M.1788 tarihli belgeden mescitte imam olarak görev yapan Hafız Ali'nin ölümü üzerine Molla Ahmet'in görevlendirildiği anlaşılmaktadır[321].

4.1.79. Kümbetli (Herkümbet) Köyü Camisi

Köyün adı 1530 tarihli Muhâsebe-i Vilâyet-i Karaman ve Rûm Defteri'nde Harkünbedi[322], 1840 yılına ait Tahrir defterinde Herkünbed (Gümüssoy, 2002: 9, 20) köyü, 1844 yılı Tahrir defterinde Harkünd (Gümüssoy, 2002: 9, 20) köyü olarak yazılmıştır. Günümüzde ise köyün adı Kümbetli olarak geçmektedir. Hurufat defterlerinde yapı ile ilgili iki kayıt bulunmaktadır[323]. İlk kayıt H.1202/M.1788 yılına ait olup hatiplik görevi için gerekli izinin köy halkından alınması hakkındadır[324]. İkinci kayıt H.1238/M.1822-1823 tarihli olup hatiplik görevinde bulunan kişinin ölmesi üzerine yerine başka bir kişinin görevlendirilmesi hakkındaki dilekçeye istinaden ölüp ölmediğinin araştırılması ve ölüm gerçekleşti ise yerine görevlendirilme yapılması hakkındadır[325]. Bu veriler doğrultusunda

[319] HD 1131/69/114 numaralı kayıt "Niksar'da Kudbettin Mahallesi'nde Mescid'de nim akçe ile İmam ve Mütevelli ve yine mahalle-i mezburda Müfti Efendi Muallimhanesi'nde Gülşah Hatûn vakfından nim akçe ile mütevellisi Mehmed fevtinden Ömer bin Mehmed'e 'inâyet 1130"; HD 1145/140/82 numaralı kayıt "Niksar'da Kutbettin Mahallesi'nde Mescid'in ve ittisalinde Gülşah Hatun Muallimhanesi'nin Ömer ferağından nim akçe ile imamı ve mütevellisi dahi bâ berat atik tecdid 1144".

[320] HD 563/67/2 numaralı kayıt "Niksar'da Kale derununda Kutbeddin Mescidi'nde mu ´ayyene ma ´a't-tevliye imamet cihetine hazır … Mehmed fevt mahlulünden oğlu Mustafa bin Ömer'e naibi Abdullah'ın arzıyla tevcih buyruldu 1238".

[321] HD 559/105/23 numaralı kayıt "Niksar kazasında Kuyuzcu Mahallesi Mescid-i şerifinde yevmi bir akçe vazife ile imam ve mütevellisi olan es-seyit Hafız Ali bila veled fevt mahlulünden ledi'l-imtihan istihkakı zahir ve nümayan olan es-seyit Molla Ahmete naibi el-hac Mehmed emin arzıyla mescid mezkure nice merkûm tevcih buyruldu Ca 202".

[322] 387 numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Karaman ve Rûm Defteri (937/1530) II, Ankara 1997; s.131.

[323] Def. Nu.:569/1155.

[324] HD 1155/62/43 numaralı kayıt "Niksar kazasında Herkimin karyesinde ahali'i karye izn-i hümâyûn Mehmed (silik) sagire hitabeti Seyyid Abdûrrâhmana 'inâyet buyruldu Şehr-i zilkaide 1202".

[325] HD 569/62/41 numaralı kayıt "Niksar kazasında Herkünbed nâm karyede ahali'i karye binâsı camiinde ber vech-i hasbi hatîb olan Seyyid Abdûrrâhman bilâ veled fevt mahlulünden Osmana tevcih olunmak bâbında istid'ayı 'inâyet etmeğin bilâ veled fevt vâki' ise mahlulünden tevcih olunmak deyu 21 R 1238 günü tarihiyle muvarrih ve musahhah sadır olan fermân-ı âli mûcibince tevcih buyruldu.

caminin M.1788 tarihinden önce yapıldığını ve M.1823 tarihinde kullanımda olduğunu söyleyebiliriz.

4.1.80. Kürekçiler Mahallesi Mescidi

Hurufat defterlerinde yapı ile ilgili 1121 numaralı defterde dört kayıt bulunmaktadır. Kayıtlardan ilki H.1112/M.1700'de yazılmış olup mescitte imam olarak görev yapan Hacı Mustafa'nın yerine görevin İbrahim'e verilmesi hakkındadır[326]. H.1116/M.1704 tarihli kayıtta Mahalle adı Kürekçiyan olarak kaydedilmiştir[327]. En geç tarihli kayıt H.1124/M.1712-1713'de tutulmuştur[328].

4.1.81. Laklaklar Mevkii Camisi

Hurufat defterlerinde mescit ile ilgili tek kayıt bulunmaktadır. H.1124/1712-1713 tarihli kayıttan yapının Laklaklar mevkiinde olduğu ve kayıtta geçen "müceddeden tamir" ifadesinden caminin birkaç kez tamir gördüğü anlaşılmaktadır[329].

4.1.82. Maturi (Maduri -Matori) Mescidi

1840 tarihli Tahrir defterinde mahalle adı geçmektedir (Çakır, 2001: 31). Matori Mahallesi'nde bulunan mescit ile ilgili Hurufat defterlerinde dört kayıt tespit edilmiştir[330]. Bu kayıtların en erken tarihlisi H.1133/M.1720'de tutulmuştur[331]. En geç tarihli kayıt ise H.1228/M.1813 yılında yazılmıştır.

---

[326] HD 1121/35/280 numaralı kayıt "Niksar'da Kürekçiler mahallesi mescidinde bir akçe ile imam Hacı Mustafa üzerinden İbrâhim almakla ibka 'inâyet Fî gurre safer 1112".
[327] HD 1121/35/273 numaralı kayıt "Niksar'da Kürekçiyan Mahallesi'nde Mescid'de nim akçe ile İmam Halil mahlulünden mutasarrıf İbrâhim üzerinden Mustafa almakla ref'inden naibi Mehmed arzıyla ibka fî gurre şaban 1116".
[328] HD 1121/35/358 numaralı kayıt "Niksar'da Kürekçiyan nâm mahalde mescidi şerifte bir akçe ile imam Mehmede zayi'inden berât 1124".
[329] HD 1121/35/355 numaralı kayıt "Niksar'da Laklaklar nâm mevzide müceddeden tamir olunan camide imam lâzım olmakla nim akçe ile Ali ye 'inâyet 1124".
[330] Def. Nu.: 564/569/1131.
[331] HD 1131/69/154 numaralı kayıt "Şehri Safer 1133 Niksar'da Matori nâm mahallesinde mescidin nim akçe ile imameti mahlul olmakla Ahmede 'inâyet".

4.1.83. Maturiye Mahallesi Hasan Beşe Mescidi

Hurufat defterlerinde yapı ile ilgili yalnızca bir kayıt tespit edilmiştir. H.1115/M.1703-1704 tarihli kayıt mescide ihtiyaca istinaden Hüseyin'in görevlendirilmesi hakkındadır[332].

4.1.84. Mevamcı Sufli Mahallesi Mescidi

Mescit hakkında Hurufat defterlerinde tek kayıt tespit edilmiştir. H.1116/M.1704-1705 tarihli kayıt imam tayini hakkındadır[333].

4.1.85. Meşihat Camisi

Hurufat defterlerinde yapı ile ilgili yalnızca bir belge tespit edilmiştir. H.1147/M.1734-1735 tarihli kayıttan Meşihat Camisi'nin Kale varoşunda olduğu ve camide görevli olan ferraşın ölümü üzerine kale dizdarının emri ile Ahmed'in görevlendirilmesi hakkındadır[334].

4.1.86. Mustafa Beşe Mescidi

Yapı ile ilgili Hurufat defterlerinde iki kayıt tespit edilmiştir. Kayıtlardan ikisi de H.1050/1640-1641 yılında tutulmuştur. İlk kayıt, mescide Ömer'in imam olarak atanması[335], ikinci kayıtta ise hatiplik görevine Osman'ın atanması hakkındadır[336].

4.1.87. Mübarek Şah Mahallesi Mescidi

H.937/M. 1530 tarihli 387 numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Karaman ve Rûm Defteri'nde mahalle adı geçmektedir[337]. Mescit adı ise 1576 tarihli Sivas Evkaf Defteri'nde

---

[332] HD 1121/35/176 numaralı kayıt "Niksar'da Maturiye nâm mevzide Hasan Beşe Mescidi'nde İmam olmayıp lâzım olmakla bir akçe ile Hüseyîn halifeye 'inâyet sene 115".
[333] HD 1121/35/262 numaralı kayıt "Niksar'da Mevamcı Sufli mahallesi'nde mülki? mescidinde bir akçe ile imam Mehmede tecdid 1116".
[334] HD 1145/140/135 numaralı kayıt "Niksar'da Narin kal'e varoşunda Meşihat Cami'inde 1 akçe ile ferraş olan Mehmed fevt Ahmed'e Niksar kalesi dizdarı el-hâc Hüseyîn arzıyla 'inâyet 1147".
[335] HD 1121/35/382 numaralı kayıt "Niksar'da Mustafa Beşe Mescidi'nde imam lâzım olmakla Ömer'e 'inâyet 1050".
[336] HD 1121/35/383 numaralı kayıt "Niksar'da Mustafa Beşe Mescidi'nde Câmi'i olup hatibe muhtaç Osman'a 'inâyet 1050".
[337] 387 numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Karaman ve Rûm Defteri (937/1530) II, Ankara 1997; s.132,547.

tespit edilmiştir (Yinanç, 2000: 166.). Hurufat defterlerinde mescit ile ilgili 11 defterde 49 kayıt tespit edilmiştir[338]. Bu kayıtlardan en erken tarihlisi H.1101/M.1689-1690 yılında tutulmuş olup müezzin olarak görev yapan Seyit Hamza'nın ölümü üzerine oğlu Seyit Mustafa'ya vazifenin verilmesi hakkındadır[339]. En geç tarihli belge H.1241/M.1825-1826'da yazılmış olup, Mübarek Şah Mahallesi Mescidi'nin vakfı olan Huri köyü malikânesinden almak üzere günlük iki akçe ile müezzin olan kişinin ölümü üzerine yeni bir müezzin atanması hakkındadır[340]. Başkanlık Osmanlı Arşivi'nde yapı ile ilgili iki belge bulunmaktadır. Bu belgelerden ilki H.1262/M.1846[341] yılında, diğeri H.1276/1859[342] yılında kaydedilmiştir.

4.1.88. Nalbantlar Mescidi

Hurufat defterlerinde yapı ile ilgili 10 defterde 16 kayıt bulunmaktadır[343]. Bu kayıtlardan en erken tarihlisi H.1108/M.1696-1697 yılında tutulmuş olup mescide yapılan mütevelli ataması hakkındadır[344]. En geç tarihli belge H.1226/M.1811 tarihinde tutulmuş olup belgeden, Kazancı Mahallesi'nde olduğu anlaşılan yapının hayır sahibi kişiler tarafından minber eklenmesi ile camiye çevrildiği ve Hafız İsmail'in hatip olarak atandığı anlaşılmaktadır[345].

[338] Def. Nu.: 559/561/562/569/1121/1131/1140/1145/1148/1154/1155.
[339] HD 1121/35/5 numaralı kayıt "Niksar'da Mübarek Şah Mahallesi Mescidi'nde iki akçe ile Müezzin Seyyid Hamza fevt yerine oğlu Seyyid Mustafa mahaldir deyu kadısı Osman arzıyla 1101".
[340] HD 563/67/22 numaralı kayıt "Niksar kazasında Mübarek Şah Mahallesi Mescid-i şerifi vakfından almak üzere kaza'i mezbûrada Huri nam karye malikanesinden almak üzere yevmi iki akçe vazife ile müezzin olan es-seyit Memiş Mehmed bin es-seyit şerif Mehmed bila veled fevt mahlulünden es-Seyit Hafız Ömer halifeye naibi es-Seyit Osman arzıyla merkumuna tevcih buyruldu 1241".
[341] BOA., A.}MKT. 49/45 numaralı kayıt "Mübarek Şah mahallesi mescidi vakfı olan Huri Köyü malikanesi Mutasarrıfı Mustafa vefat ettiğinden yerine oğlu Ali b.Mustafa'nın tayinine dâir Niksar Meclisi'nin mazbatası H.07/09/1262".
[342] BOA., C..EV..115/5748 numaralı kayıt "Niksar kazasında Mübarekşah Mahallesi Mescidi Vakfı'nın Huri Karyesi Malikanesi mahsulünden muhassas vazife ile müezzin cihetinin tevcihi H.05.05.1276".
[343] Def. Nu.: 560/563/1121/1131/1139/1140/1145/1148/1151/1154
[344] HD 1140/375/17 numaralı kayıt "Niksar'da sultaniyede Nalband mescidinde mütevelli lazım olmakla Seyit Mehmed'e hasbi kadısı Ahmet arzıyla inayet 1108".
[345] HD 560/65/22 numaralı kayıt "Şehr-i Safer 1226 Niksar mahallatından Kazancı Mahallesi derununda sevk-i sultaniyede Nalbandlar Mescidi'nin cema ´ati kesir olmakla ahali'i mahallesinde ashab-ı hayr bâ izni hümayun mescid-i mezkura müceddeden minber vazi ´ edip cami olmakla hatip nasb ve tayin olunmak lazım olmakla ber vech-i hasbi Seyit Hafız İsmail'e naibi es-Seyit Mehmed arzıyla tevcih buyruldu".

4.1.89. Orta Mescit

Hurufat defterlerinde yapı ile ilgili yedi defterde on kayıt tespit edilmiştir[346]. Bu kayıtlardan üçünde yapı cami olarak isimlendirilirken, yedi kayıt mescit olarak isimlendirilmiştir. En erken tarihli kayıt H.1105/M.1693-1694'de tutulmuştur[347]. H.1144/M.1731-1732 tarihli kayıtta mescidin Terziler mevkiinde olduğu anlaşılmaktadır[348]. En geç tarihli belge H.1237/M.1822 yılında tutulmuş olup bir akçe ile imam ve mütevelli olan kişinin ölümü üzerine yerine yapılan atama hakkındadır[349].

4.1.90. Ramazan Halife Mescidi

Hurufat defterlerinde mescit ile ilgili tek kayda göre H.1108/M.1696-1697 tarihinde mescide imam görevlendirilmiştir[350].

4.1.91. Serenli (Avare) Köyü Camisi

Niksar'a 14 km uzaklıkta yer alan köyün adı 1530 tarihli Muhâsebe-i Vilâyet-i Karaman ve Rûm Defteri'nde Avare[351], 1840 yılı Tahrir defterinde ise Avara (Gümüşsoy, 2002: 19) olarak geçmektedir. 1999 yılında Belediye statüsü kazanmıştır[352]. Hurufat defterlerinde dört belgede beş kayıt Avare köyü camisi hakkındadır. Bu kayıtlardan en erkeni 1121 numaralı defterde H.1113/M.1702 tarihli olup imam ve hatiplik görevini gereğince yerine getirmeyen ve görevi terk eden Mustafa'nın yerine Mehmed'in göreve getirilmesi hakkındadır[353]. 1121 numaralı defterin ikinci kaydında yapı Ali Yeniçeri Cami olarak

[346] Def.Nu.: 562/569/1121/1139/1145/1149/1150.
[347] HD 1121/35 numaralı kayıt "Niksarda sevk-i sultanide Orta Mescidi'nde müezzin Ali mahlulünden musli naibi Hasan arzıyla 1105".
[348] HD 1145/140/66 numaralı kayıt "Niksar'da Terziler mevki ´inde Orta mescid demekle ma ´ruf mescidinde Musli ref ´inde bir akçe ile müezzin (silik) 1144".
[349] HD 569/62/82 numaralı kayıt "Niksarda Sevk-i sultanide Orta Mescit'te yevmi bir akçe ile imam ve mütevellisi olan Said bin Mehmed bila veled fevt mahlulünden ledi'l-imtihan istihkakı zahir ve numayan olan Osman bin Mehmed'e naibi Abdullah arzıyla tevcih buyruldu c 214 Şehr-i Recebü'l-mücerreb 237".
[350] HD 1140/375/12 numaralı kayıt "Niksar'da Ramazan Halife Mescidi'nin bir akçe ile Hacı Osman üzerinden Ali almakla kadısı Ahmet arzıyla inayet 1108".
[351] 387 numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Karaman ve Rûm Defteri (937/1530) II, Ankara 1997; s.133.
[352] http://www.serenli.bel.tr/Ilc/tarihcemiz.html Erişim tarihi 02.08.2020.
[353] HD 1121/35/137 numaralı kayıt "Niksar'da Avara nâm karye câmiinde bir akçe ile imam ve hatîb Mustafa terki hizmet ve ehl-i hava? olmakla ref' yerine Mehmed mahaldir deyu kadısı Yusuf arzıyla 1113 Ramazan".

kaydedilmiştir[354]. En geç tarihli belge H.1223/M.1808-1809 yıllarına aittir[355]. Başkanlık Osmanlı Arşivi'nde H.1255/M.1839 tarihli tek kayıt tespit edilmiş olup, belge hatiplik görevinin verilmesi ile ilgilidir[356]. Mevcut belgeler doğrultusunda caminin 1702 yılından önce inşa edildiğini ve 1839 yılına kadar varlığını sürdürdüğünü söyleyebiliriz.

4.1.92. Saraykışla (Frenkköy-Frenk Kışlağı) Camisi

Köy, günümüzde Reşadiye ilçe sınırları içerisinde kalmaktadır. Cami ile ilgili dokuz defterde 11 kayıt tespit edilmiştir[357].Bu kayıtlardan en erken tarihlisi H.1143/M.1730-1731 yılında tutulmuş olup, Fernik kışlası olarak geçen köyün camisinde imam olan Mehmet'in görevlendirilmesi hakkındadır[358]. Yapı hakkında en geç tarihli belge H.1247/M.1831 yılına aittir. Bu belge camide hatip olan Hasan'ın vefatı üzerine Emrullah'ın görevlendirilmesine dairdir[359].

4.1.93. Sazak Köyü Mescidi

Günümüzde Reşadiye İlçe merkezine bağlı köydeki mescit hakkında, Hurufat defterlerinde tek kayıt bulunmaktadır. H.1118/M.1706-1707 tarihli belgede Sazak köyünde köprü mevkiinde yer alan mescitin minberinin kaybolduğu hakkındadır[360]

4.1.94. Sermet Mahallesi Hacı Ahmed Ağa Mescidi

Hurufat defterlerinde yapı hakkında iki kayıt bulunmaktadır. Bu kayıtlardan en erken tarihlisi H.1113/M.1701-1702'de yazılmış olup, Ahmed Ağa mescidinde imam

---

[354] HD 1121/35/143 numaralı kayıt "Niksar'da Avare nâm karyede Ali Yeniçeri câmi'inde bir akçe ile imam ve hatîb Mustafa üzerinden Mehmed alıp gadr etmekle (silik) ricasına kadı Seyyid el-hâc Ahmed arzıyla buyruldu 1113".

[355] HD 561/157/20 numaralı kayıt "Niksar kazasında Avare nam karyede cami ´de yevmi bir akçe ile hatip olan seyit Mustafa fevt mahlulünden sulbi Kebir oğlu Seyit Salih bin Seyit Mustafa'ya kadısı Hüseyin arzıyla tevcih buyruldu berat-ı celusunda C 223".

[356] BOA., HAT 1619/73 numaralı kayıt "Niksar kazasına bağlı Avare karyesinde bulunan caminin hitabetinin Seyyid Hafız Ahmed Halife'ye tevcihi H-23-02-1255".

[357] Def. Nu.: 559/561/563/564/569/1145/1148/1151/1154.

[358] HD 1145/140/20 numaralı kayıt "Niksar'da Fernik kışla nam karye cami ´inde hatip olan Mehmed'e beratı mucibince tecdid-i inayet 1143".

[359] HD 559/16 numaralı kayıt "Niksar kazasına tabi ´ Frenk kışlağı nam karyede cami-i şerifte ber vech-i hasbi hatip olan es-seyit Hasan bin İsmail bilâ veled fevt mahlulünden ledi'l-imtihan istihkakı zahir ve nümayan olan es-seyit Emrullah Halifeye naibi es-seyit el-hac Ahmet arzıyla merkume tevcih buyruldu N 33 Şehr-i Cemaziyelevvel 1247".

[360] HD 1121/35/326 numaralı kayıt "Niksar'da Sazak karyesinde köprü nâm mevzide vâki' mescidde minber vâzi' zayi olup hitabeti Musa'ya kadısı Mustafa arzıyla 118".

olmadığından, bu göreve İbrahim'in getirildiği ile ilgilidir[361]. Diğer kayıt H.1236/M.1821 tarihinde tutulmuştur[362].

4.1.95. Sinan Sufli Mahallesi Sinan Bey Mescidi

Mescit ile ilgili ilk kayıt 1514 tarihli Tapu Tahrir defterinde, Sinan Bey Mescidi Mahallesi ve vergi nüfusu ile ilgili bilgiler içermektedir (Açıkel, 2017: 21). H.937/M. 1530 tarihli 387 numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Karaman ve Rûm Defteri'nde Sinan Bey Mu'allim-hânesi ve Sinan Bey mülkü kayıtları bulunmaktadır[363]. 1574 tarihli Sivas Evkaf Defteri'nde yapının adı geçmektedir (Yinanç, 2000: 167). Sinan Bey'e ait H.890-M.1485 tarihli vakfiyesinde Sinanü'd-devle ve'd-din Yusuf b. Abdullah ismi geçmektedir (Açıkel, 2017: 18). Vakfiyede sadece Zaviye kaydı yer almaktadır. Sinan Bey Mescidi ile ilgili Hurufat defterlerinde dokuz belgede 31 kayıt tespit edilmiştir[364]. Bu belgelerden en erken tarihlisi H.1103/M.1692'de yazılmış olup mescitte imam ve mütevelli olan Osman'ın görevinin yenilenmesi hakkındadır[365]. H.1115/M.1703 tarihli belgeden yapının Taş Mektep yakınında olduğu anlaşılmaktadır[366].

4.1.96. Süleyman Bey Mescidi

Hurufat defterlerinde yapıyla ilgili tespit edilen tek kayıt H.1116/M.1704-1705 tarihli olup, kayıt mescide imam olarak Mehmed'in yeniden atanması ile ilgilidir[367].

4.1.97. Şahinli Köyü Fatıma Hatun Camisi

Niksar-Erbaa yolu üzerinde yer alan Şahinli köyü, Niksar'a altı km uzaklıkta bulunmaktadır. 1840 yılına ait Tahrir defterinde köyün ismi geçmektedir (Gümüssoy, 2002:

---

[361] HD 1121/35/165 numaralı kayıt "Niksar'da Ahmed Ağa Mescidi'nde imam olmayıp lâzım olmakla nim akçe ile İbrâhim buyruldu rebi'ü-l evvel 113".
[362] HD 569/62/80 numaralı kayıt "Niksar mahallatından Sermet Mahallesi'nde müteveffa el-hac Ahmet Ağa binası mescidin imameti ledi'l-imtihan istihkakı zahir ve numayan olan seyit Ahmet bin osman kimesne üzerinde olmadığı (...) ba ´de'l-derkenar naibi Abdullah arzıyla ber vech-i hasbi tevcih buyruldu
Şehr-i Şaban 1236
[363] 387 numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Karaman ve Rûm Defteri (937/1530) II, Ankara 1997; s. 132, 558, 548.
[364] Def. Nu.: 559/563/1121/1140/1145/1146/1148/1150/1155.
[365] HD 1121/35/73 numaralı kayıt "Niksarda Sinan Bey Sufli Mahallesi'nde Mescid'de imam ve mütevellisi Osman mutasarrıf olup tecdiden Ca 1103".
[366] HD 1121/35/204 numaralı kayıt "Niksar'da Sinan Bey Mahallesi'nde Taş Mektep kurbunda mescidde nim akçe ile Mehmed'e zayi'inden berât-ı âlişân recep 115".
[367] HD 1121/35/268 numaralı kayıt "Niksar'da Süleyman Bey mescidi imameti bir akçe ile Mehmede müceddeden inâyet 11161".

9). Hurufat defterlerinde yapı ile ilgili iki kayıt tespit edilmiştir[368]. Bunlardan ilki H.1116/M.1704-1705 tarihli olup, hatiplik görevine yapılan atama hakkındadır[369]. Diğer belge H.1124/M.1712-1713 tarihlidir[370]. Başkanlık Cumhuriyet Arşivinde, 1931 yılında yaşanan sel felaketi ile Kelkit Nehri'nin taştığı ve köyü tamamen su bastığı bilgisi yer almaktadır[371].

4.1.98. Şamlı Mescidi

Hurufat defterlerinde mescit ile ilgili üç defterde beş kayıt bulunmaktadır[372]. Bu kayıtlardan en erken tarihlisi H.1109/M.1697-1698'de tutulmuş olup, imamın vefatı dolayısıyla yeni bir imam atanmasına dairdir[373]. H.1160/M.1747 tarihli belgeden yapının Şamlı Mehmed Ağa tarafından yaptırıldığı anlaşılmaktadır[374]. Mevcut belgelerden yola çıkarak mescidin Şamlı Mehmed Ağa tarafından 1697 yılından önce inşa edildiği ve "Şamlı Mahallesinde" yer aldığı, 1747 yılın kadar yapının kullanıldığı ve mahalle adının "Aşağıbağlar" olarak değiştirildiği anlaşılmaktadır.

4.1.99. Şeyh Ağa Mescidi

Mescit ile ilgili Hurufat defterlerinde tek kayıt bulunmaktadır. H.1111/ M.1700 tarihli kayıtta mescitte imam olarak görev yapan Osman'ın görevini terk ettiğinden dolayı anlaşmasının feshedilmesi ve yerine Şeyh Hafız Mehmet'in vazifeye getirilmesi hakkındadır[375].

---

[368] Def.Nu.: 1121

[369] HD 1121/35/249 numaralı kayıt "Niksar'da Şahinli nâm karyede Fatıma hatûn câmi'inde nim akçe ile hatip Hasan fevtinden Ali ye bâ 'arzı kadı 1116".

[370] HD 1121/35/352 numaralı kayıt "Niksar'da Şahin nâm karye camiinde nim akçe ile hatîb Ali fevtinden Hasana 'inâyet 1124".

[371] BCA., 117/819/2 numaralı kayıt "Kelkit ırmağının taşmasıyla Niksar'ın Oda Mahallesi ile Şahinli ve Mahmudiye köylerinin zarar gördüğü, Ceyhan nehrinin çevre köylerdeki su baskınına sebep olduğu 15.04.1931".

[372] Def. Nu.: 1121/1140/1148.

[373] HD 1140/375/30 numaralı kayıt "Niksar mahallatından Şamlı Mahallesi'nde Mescid'de nim akçe ile imam Osmana fevt Mehmede inayet 1109".

[374] HD 1148/108/75 numaralı kayıt "Şehri Şevval 160 Niksar'da Aşağıbağlar da Şamlı oğlu bağı kurbunda vâki' Şamlı Hacı Ahmed Ağa binâ eylediği mescidde yevmi 1 akçe ile bilâ berât ma'a tevliye imam olan Mustafa fevtinden Mehmed halifeye vâki' ise 'inâyet".

[375] HD 1121/35/121 numaralı kayıt "Niksar'da Şeyh Ağa Mescidi'nde 1 akçe ile İmam Osman terki hizmet olup ref' yerine Şeyh Hafız Mehmed mahaldir deyu mütevellisi Mehmed arzıyla 1111 Ramazan".

4.1.100. Tahtalı Mescidi

Hurufat defterlerinde yapı ile ilgili tek kayıt mevcuttur. H.1109/M.1697-1698 tarihli kayıttan mescidin Sırakozlar Mahallesi yakınında yer aldığı anlaşılmaktadır[376].

4.1.101. Tarakçı Sufli Mahallesi Rençberli Mescidi

Hurufat defterlerinde yapı ile ilgili beş defterde sekiz kayıt bulunmaktadır[377]. En erken kayıt H.1103/1692 tarihli tutulmuş olup, imam görevlendirilmesi hakkındadır[378]. H.1146/M.1733-1734 tarihli belge, imam olarak görev yapan kişinin görevinde istekli olmaması ve 10 yıldır orada yaşayan kişinin görevi almak istemesi sonucu vazifenin bu kişiye verilmesi hakkındadır[379]. En geç tarihli belge H.1161/1748'de yazılmış olup imam olarak görev yapan kişinin ölmesi ile yerine yapılan görevlendirmeye dairdir[380].

4.1.102. Tekke Mahallesi Mescidi

H.937/M. 1530 tarihli 387 numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Karaman ve Rûm Defteri'nde mevki adı Tekke Bağı olarak geçmektedir[381]. Hurufat defterlerinde yapı ile ilgili iki kayıt bulunmaktadır. İlk kayıt H.1125/M.1713-1714 yılında tutulmuş olup, imam olan kişinin ölüm sebebiyle yerine başka birisinin görevlendirilmesi hakkındadır[382]. Diğer belge H.1180/M.1766-1767 yılında yazılmış olup imam görevlendirilmesi hakkındadır[383].

---

[376] HD 1140/375/32 numaralı kayıt "Niksar'da Sırakozlar kurbunda Tahtalı Mescid'in imamı mahlul Mustafa'ya nim akçe ile inayet 1109".
[377] Def. Nu.: 1119/1121/1131/1145/1148.
[378] HD 1121/35/70 numaralı kayıt "Niksar'da Tarakcı Sufli Mahallesi'nde Mescid'de İmam Mustafa mutasarrıf olup tecdiden Ca 1103".
[379] HD 1145/140/124 numaralı kayıt "Niksar'da Tarakçı Sufli Mahallesi'nde Rençberli Mescid demekle maruf Mescid'de bir akçe ile İmam olan Mehmed imamete ragıbet etmeyip 10 seneden mütecaviz diyarı aharda tavattunu hizmet imamet hali ve muattal ve ol vecihle mahlul olmakla mezbûr Mehmed'in 'adem? ragıbet ile ref'inden Ali halifeye naibi Şeyh Lütfullah arzıyla 'inâyet 1146".
[380] HD 1148/108/80 numaralı kayıt "Şehri Rebi'ü-l ahîr 161 Niksar'da Tarakçı Sufli Mahallesi'nde vâki' mescidi şerifte nim akçe ile imam olan Ali fevt Seyyid Hasan halifeye kadısı Mehmed arzıyla".
[381] 387 numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Karaman ve Rûm Defteri (937/1530) II, Ankara 1997; s.133.132,548.
[382] HD 1121/35/363 numaralı kayıt "Niksar'da Tekye Mahallesi Mescidi'nde yevmi 1 akçe ile imam olan Ali fevtinden Ebu'l Kasıma 'inâyet 1125".
[383] HD 1152/11/56 numaralı kayıt "Niksar'da Tekke Mahallesi Mescidi'nde bâ muayyene İmam olan Abdi fevt olup da mahlulünden Mehmed'e tevcih olunup lâkin tilavet tarik hizmetinde olmakla ref'inden Hacı Mehmed'e kadısı Mustafa arzıyla tevcih buyruldu 180".

4.1.103. Yazıcık (Geyran) Köyü Camisi

Niksar-Reşadiye yolu üzerinde, ilçe merkezine 28 km mesafede bulunmaktadır. Hurufat defterlerinde yapı ile ilgili dört kayıt tespit edilmiştir[384]. En erken tarihli kayıt H.1130/M.1717-1718'de tutulmuş olup, imam Hasan'ın vefatından dolayı görevin diğer Hasan'a verilmesi hakkındadır[385]. H.1200/M.1785-1786 tarihli kayıtan yapının Hasan Efendi tarafından yeniden inşa ettirildiği ve imama ihtiyaç duyulduğu ile ilgilidir[386]. En geç tarihli kayıt H.1232/M.1816-1817'de yazılmıştır[387].

4.1.104. Yolkonak (Kirtanos) Köyü Camisi

Hurufat defterlerinde 11 kayıt tespit edilmiştir[388]. Bunlardan en erken tarihlisi H.1130/M.1717-1718 yılında kaydedilmiştir[389]. H.1211/M.1796 tarihli belgeden caminin yeniden inşa ettirildiği anlaşılmaktadır[390].

4.1.105. Yolüstü (Meğdün) Köyü Camisi

Günümüzde Reşadiye İlçesine bağlı bir köy konumundadır. Hurufat defterlerinde köyde bulunan cami ile ilgili beş defterde altı kayıt tespit edilmiştir. En erken tarihli kayıt H.1111/M.1699-1700 yılında tutulmuş olup, müezzin olarak görevli olan Ömer'in vefatından dolayı yerine Mustafa'nın görevlendirilmesi hakkındadır[391]. H.1137/M. 1724 numaralı kayıttan caminin Hacı isimli hayırsever tarafından yaptırıldığı anlaşılmaktadır[392].

---

[384] Def. Nu. : 569/1128/1131/1155.

[385] HD 1131/69/107 numaralı kayıt "Niksar'da Geyran nâm karyede camide 1 akçe ile imam ve hatîb Hasan fevtinden diğer Hasan'a 'inâyet 1130".

[386] HD 1155/62/7 numaralı kayıt "Niksar kazasında Geyran karyesinde Hasan Efendi müceddeden binâ eylediği câmi'i şerîfe imam ve hatîb nasb ve ta'yin olunmak lâzım olmakla hasbi Hasana 'inâyet buyruldu Berât-ı celus-u hümâyûn şud 11 B 1203 Şehr-i safer 1200".

[387] HD 569/62/58 numaralı kayıt "Niksar kazasında Geyran nam karyede cami ´de ber vech-i hasbi imam ve hatip olan Hasan ferağından ledi'l-imtihan istihkakı numayan olan Mehmed bin Osman'a naibi Abdullah arzıyla tevcih buyruldu Şehr-i safer 1200".

[388] Def.Nu.: 560/561/562/1148/1150/1154/1155.

[389] HD 1131/69/108 numaralı kayıt "Niksar'da Kirtanos mezrasında bâ muayyene mezradar Seyyid Abdûrrâhman fevtinden Kasım'a 'inâyet 1130".

[390] HD 562/72/14 numaralı kayıt "Şehr-i Saferü'l-hayr 1211 Niksar kazasında Kirtanos nam karyede ahali'i karyeden olup haber-i bâ izni hümayun müceddeden binası camiinin hatibi hasbi es-Seyyit Hacı Abdullah halifeye bâ arzuhal tevcih buyruldu".

[391] HD 1121/35/118 numaralı kayıt "Niksar'da Mekdun?? karyesi câmi'inde bir akçe ile mü'ezzin Ömer fevt yerine Mustafa 'inâyet 1111 Recep".

[392] HD 1119/231/4 numaralı kayıt "Niksar kazasına tabi' Mekdün nam karyede vaki' Hacı nam sahibu'l-hayrın bina eylediği camii-i şerifde nîm akce ile imam ve hatib olan Mustafa fevt sülbi oğlu Mehmed'e vazife-i mersumiyle teveccüh .. şehr-i rebiulevvel sene 37".

H.1223/M.1808-1809 numaralı kayıttan camide imam olarak görevli kişinin ölümü üzerie yerine yapılan görevlendirmeye dairdir[393].

4.1.106. Zereke Köyü Mescidi

Hurufat defterlerinde yapı ile ilgili üç kayıt bulunmaktadır. Bu kayıtlardan en erken tarihlisi H.1181/M.1767'de tutulmuş olup mescitte imam olan Seyit Mustafa'nın görevini kötüye kullanmasından dolayı görevden alınması ve yerine Musa'nın getirilmesi hakkındadır[394]. H.1182/M.1768/1769 tarihli belge ise göreve Musa'nın getirilip haksız yere vazifeden alınan Seyit Mustafa'nın tekrar göreve dönmesi ile ilgilidir[395]. En geç tarihli belge H.1228/1813'de yazılmış olup imam olan Seyit Mustafa'nın ölümü ile yerine torunu Seyit Mehmet'in vazifelendirilmesi hakkındadır[396].

4.2. Çeşmeler

4.2.1. Ahî Pehlivan Çeşmeleri

Vakfiyeden Ahî Pehlivan'ın zaviye ve etrafındaki yapıların ihtiyacını karşılamak için çeşmeler yaptırdığı anlaşılmaktadır (Yediyıldız, 1987: 284; 2013: 31; Akar ve Güneş, 2002: 86). Çeşmelerin bakım ve onarım işleri ile ilgilenmek üzere suyolcu tayin edilmiş görev karşılığında yılda 120 dirhem para ve 12 müd buğday verileceği belirtilmiştir.

4.2.2. Arslanlı Çeşme

Hamilton (1842, 346), çeşme üzerinde bir keçiyi yiyen iki arslan figürü olduğu bilgisini vermiştir. Lennep (1859-1860)'in eskiz defterinde yer alan çizim ile Hamilton tarafından belirtilen çeşme aynıdır. Çizimden çeşmenin sivri kemerli ve iki lüleli olduğu ve

---

[393] HD 560/65/5 numaralı kayıt "Niksar kazasında Meğdün (Yolüstü) nam karye caminde yevmi nim akçe ile imam hatip olan Mustafa bin Mehmet fevti mahlulunden Seyyit Mehmed'e naibi Abdullah arzıyla tevcih buyruldu 1223".

[394] HD 1152/11/67 numaralı kayıt "Şehr-i Receb 181 Niksar'da Zelke nâm karyede mescidi şerifte imam olan Seyid Mustafa'nın ismi mevcut ve cismi na mevcut olmakla ref'inden Mûsa'ya kadısı Seyyid Hasan arzıyla tevcih buyruldu".

[395] HD 1152/11/77 numaralı kayıt "Niksar'da Zerke nâm karyede mescidi şerifte ber vech-i hasbi imam olan Seyyid Mustafa mutasarrıf iken ahardan Mûsa berât ettirip gadr etmekle ref'inden sahibi evveline naibi Seyyid İbrâhim arzıyla tevcih buyruldu 1182".

[396] HD 569/62/16 numaralı kayıt "Niksar'da Zereke karyesinde mescidde ber vech-i hasbi imam olan Es-Seyyîd Mustafa fevt mahlulünden oğlunun oğlu Seyid Mehmed Emin e bâ beratı vâzi'ü/l yed şartıyla tevcih buyruldu Şehri recebü'l mücerred 1228".

aynalık kısmında küçük bir niş bulunduğu anlaşılmaktadır. Aynalık kısmında keçiyi yiyen iki arslan figürü yer almaktadır.

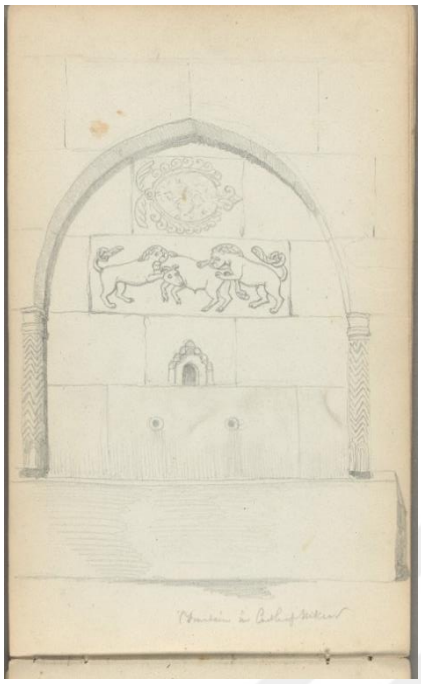

Şekil 4. 1. Arslanlı Çeşme (Lennep)[397]

4.2.3. Aşağıbağlar Mahallesi Çeşmeleri

Hurufat defterlerinde yapı ile ilgili bir kayıt tespit edilmiştir. H.1117/M.1705 tarihli belge Aşağıbağlar Mahallesi'nde bulunan çeşmelerden sorumlu kişinin ölümü üzerine yapılan yeni görevlendirme ile ilgilidir[398].

4.2.4. Bestam Çeşmesi

Hurufat defterlerinde yapı ile ilgili yalnızca bir kayıt tespit edilmiştir. H.1116/M.1704-1705 tarihli belgede çeşmenin suyolcusunun görevini bırakması hakkındadır[399].

[397] Erişim: https://acdc.amherst.edu/view/asc:1240776/asc:1241905
[398] HD 1121-35-285 numaralı kayıt "Niksar'da Aşağıbağlarda vâki' çeşmelerinin Ömer ref'inden bâ 'arz na'ib diğer Ömere 'inâyet receb Fî gurre rebi'ü-l evvel 1117".
[399] HD 1121/35/258 numaralı kayıt "Niksar'da Bestam çeşmesine suyolcu Ahmed ferağından bâ 'arz kadı Mehmede 'inâyet 1116".

4.2.5. Boşnak Çeşmesi

Çeşme ile ilgili Hurufat defterlerinde iki kayıt bulunmaktadır. H.1115/M.1703-1704 tarihli kayıttan yapının Çay Mahallesi'nde, Çay Mescidi'nin yakınında bulunduğu anlaşılmaktadır[400]. Diğer belge H.1115/M.1703-1704 tarihli olup, çeşme görevlisinin ölümünden dolayı yerine başka birinin görevlendirilmesi hakkındadır[401].

4.2.6. Daru'l Hayr Medresesi Çeşmeleri

Hurufat defterlerinde çeşmeler ile ilgili beş defterde altı kayıt tespit edilmiştir. Çeşmeler hakkında en erken tarihli kayıt H.1102/M.1690-1691'de tutulmuştur[402]. En geç tarihli kayıt H.1226/M.1811'de tutulmuştur[403].

4.2.7. Hacı Seydi Mahallesi Herkünbed Çeşmesi

Hurufat defterlerinde yapı ile ilgili sekiz belgede 13 kayıt bulunmaktadır[404]. En erken tarihli kayıt H.1130/M.1718'de tutulmuş olup, çeşmenin mütevelli ve suyolcusu olan Abdurrahman'ın görevden çekilmesi ile yerine Mustafa'nın görevlendirilmesi hakkındadır[405]. Kayıtlardan, çeşmenin Varoş Kalesi Herkünbed Kapısı içinde yer aldığı ve Sultan Mehmed Han ruhu için Ali bin Himmetullah tarafından yaptırıldığı anlaşılmaktadır[406]. H.1191/M.1777-1778 tarihinden sonraki belgelerde Mahalle İbrahim Fekiyye olarak kaydedilmiştir[407]. En geç tarihli kayıt H.1215/M.1800-1801'de

---

[400] HD 1151/90/11 nuamralı kayıt "Niksar'da Çay mahallesinde Câmi'i şerîf olmayıp müceddeden binâ olunmakla hitabeti yevmi nim akçe ile İsmaile kadısı Hacı Mehmed arzıyla tevcih buyruldu yevmi 28 Şehri Recep 190".

[401] HD 1121/35/189 numaralı kayıt "Niksar'da Boşnak Çeşmesi'nin iki akçe ile mütevelli'i İbrâhim fevt yerine Mahmûd 'inâyet 1115".

[402] HD 1121/35/3 numaralı kayıt "Niksar'da Daru'l Hayr Çeşmesi'nin yevmi 1,5 ile döşenip 1,5 mud galle ile mahkir olan Ebul Kasım dar-ı ahâra gitmekle yerine Ömer ve Ali kadısı Osman arzıyla sene 1102".

[403] HD 563/67/47 numaralı kayıt "Niksar'da vâki' Daru'l Hayr Medresesi Çeşmeleri'nin vakf mezburdan almak üzere yevmi 1,5 akçe vazife ve senevi 1,5 mud hınta ile diğer cehkanlık cihetlerine Seyyid Ömer ve Seyyid Mehmed ibni Seyyid Abdullah nâm karındaşlar ber vech-i iştirak mutasarrıflar iken mezbûr Seyyid Ömer fevt mahlulünden sulbi oğlu Seyyid Mustafa ibni el müteveffa Seyyid Ömer'e vakf mezbûrun mütevellilerinden Seyyid Ömer 'arz etmeleriyle bir adet cehkanlık ciheti merkûma tevcih buyruldu Ra 226".

[404] Def. Nu.: 562/569/1131/1145/1148/1151/1152/1139.

[405] HD 1131/69/88 numaralı kayıt "Şehri Cemâziye-l âhir 130 Niksar'da Narin kalenin suyundan Hacı Seydi Mahallesinde Herküniz kuyusu önünde Ali bin Himmetullah'ın binâsı çeşmelerin tıraz nâm karyenin nısf malikanesiyle mütevellisi ve suyolcusu Abdûrrâhman ferağından Mustafaya dizdarı Halil arzıyla".

[406] HD 1148/108/92 numaralı kayıt" Niksar'da Varoş kalesi Herkenet kapısı dahilinde Hacı Seydi Mahallesinde vâki' çeşmenin iki akçe ile Ali kasrı yedinden cehkani olan Seyyid Mehmed ve Seyyid Mustafaya kasrı yed etmeğin kal'e dizdarı Ahmed arzıyla tevcih 1162?".

[407] HD 1151/90/17 numaralı kayıt "Niksar'da İbrâhim Fekiyye Mahallesinde Ali bin Himmetullah nâm sahibü'l hayr merhûm Sultan Mehmed Han ruhi için bir çeşme binâ idüp Niksar'da Halidi?? nâm karyenin nısf mâlikâne

tutulmuştur[408]. Hennry Van Lennep tarafından 1859-1860 yılları arasında yapılan çizimin Herkünbed Kapısı ve içerisinde yer alan çeşmeye ait olduğu düşünülmektedir (Çizim 4.1.). Bu çizim Amherst Üniversitesi dijital koleksiyonunda bulunmaktadır.

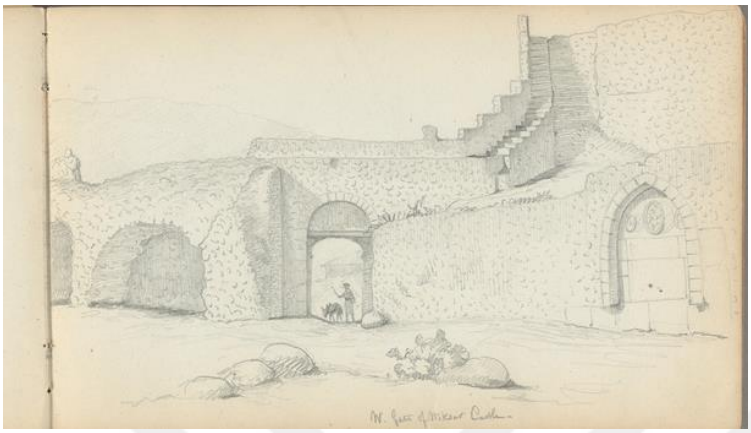

Şekil 4. 2. Hacı Seydi Mahallesi Herkünbed Çeşmesi (Lennep)[409]

4.2.8. Hadim Ali Ağa Çeşmesi

Hurufat defterlerinde çeşme hakkında dört belgede altı kayıt tespit edilmiştir[410]. En erken tarihli belge H.1102/M.1690-1691 olup, çeşmenin suyolcusunun vefat etmesi üzerine yerine başkasının atanmasına dairdir[411]. Ayrıca belgelerden çeşmenin suyolcusuna hizmeti karşılığı senede 30 kil buğday ve beş kil arpa ödendiği anlaşılmaktadır[412]. Başkanlık Osmanlı Arşivi'nde H.1191/M.1777 tarihli tek kayıt bulunmakta olup, bu kayıt hamam ve çeşmenin vakıf görevlisine dair müdahalenin ve devamında ortaya çıkan münakaşanın sonlandırılması hakkındadır[413].

---

su yolcusu karye-i nâhiye'i Niksar'da karye'i Tıraz nısf mâlikâne vakf su ve nısf mâlikâne mülkü Yusuf bin Ahmed beratla su yolcusu hizmetine mukim iken fevt olup mâlikâne'i mezbûr merkûm Yusuf bin Ahmedin fevtinden ber vech-i (silik) beratına dâhil olmağın (silik) bu vechile çeşme'i mezbûrun su yolcusu olup mürur-u eyyamla su yolları harab ve muattal ve (silik) muzdarip olup (silik) su yolcu lâzım olmakla Seyyid Mehmed ve İbrâhime Câmi'i Kebir mütevellisi Şeyh İbrâhim arzıyla tevcih buyruldu 1191".

[408] HD 562/72/40 numaralı kayıt "Şehri Şaban-ül muazzam 1215 Niksar'da İbrâhim Fekiyye Mahallesinde vâki 'Ali bin Himmetullah nâm sahibül hayrın merhûm sultan Mehmed Han ruhi için bir çeşme binâ idüp kazâ'i Niksar'da Tıraz nâm karyenin nısf mâlikânesi ile su yolcusu olan el-hâc Osman fevt mahlulünden Oğlu Emin Mehmed'e kadısı Pir Ali arzıyla tevcih buyruldu".

[409] https://acdc.amherst.edu/view/asc:1240776/asc:1241831. (Erişim tarihi: 22.02.2021)

[410] Def.Nu.: 1121/1131/1145/1148.

[411] HD 1121/35/14 numaralı kayıt "Niksar'da Hadim Ali Ağa Çeşmesi'nin suyolcusu Hacı Mehmed fevt yerine Ömer mahlüldür deyu inayet buyruldu 1102".

[412] HD 1131/69/190 numaralı kayıt "Niksar'da Hadim Ali Ağa Çeşmesi'nin senede 30 kil buğday ve 10 kil şair ile su yolcusu Mustafa mütevellisi İbrahim arzıyla zaiyinden tevcih 1134".

[413] BOA., C..BLD:, 53/2632 numaralı belgenin özeti "Niksar'da Hadım Ali Ağa Hamam ve Çeşmesi Vakfı tevliyetine vaki müdahale ve bundan mütevellit münazaanın intac edilmesi".

4.2.9. Keşfi Osman Efendi Çeşmesi

Çeşme ile ilgili Hurufat defterlerinde iki kayıt tespit edilmiştir. Bu kayıtlardan ilk belgede Hacı Halil Vakfı'ndan masrafı karşılanmak üzere Keşfi Osman Efendi Camisi'nde bulunan çeşmenin, yeniden yapıldığı ve vakıf yoluyla iki akçe ile suyolcusu tayin edildiği kaydedilmiştir[414]. İkinci belgede Hacı Halil'in harap olan çeşmenin yeniden yapılmasını, tevliyetini (vakıf görevlisi) önce kendisi, vefat edince de çocuklarına olacak şekilde verilmesini buyurmuştur[415]. Çeşmenin H.1146/M.1733-1734 yıllarında harap durumda olduğu ve yeniden inşa edildiği anlaşılmaktadır.

4.2.10. Mercanpınar Çeşmesi

Hurufat defterlerinde yapı ile ilgili iki kayıt bulunmaktadır. H.1101/M.1689-1690 tarihli kayıttan çeşmenin Bektaş Ağa kapısı önünde olduğu ve su kuyusunun bulunmadığı, ayrıca harap vaziyette olduğundan tamir edilmesi gerektiği bilgisine ulaşılmaktadır[416]. H.1121/M.1709-1710 tarihli diğer kayıt çeşmenin suyolcusu olarak vazifelendirilen Yusuf ve Hüseyin'in yeniden görevlendirilmesi hakkındadır[417]. Kayıtlarda Mahalle adı yazılmış olsa da hangi mahalle olduğu tespit edilememiştir. Bu kayıtlardan, çeşmenin M.1689-1690 yıllarında harap durumda olduğu ve tamir edilmesi için talepte bulunulduğu, M.1709-1710 tarihli kayıttan ise yapının kullanımından dolayı tamir edilmiş olduğu anlaşılmaktadır.

---

[414] HD 1145/40/115 numaralı kayıt "Şehri safer 1146 Niksar'da el-hâc Halil keşfi Şeyh Osman Efendi camiinde ve mahalle'icedidde ve civarında Kakin karyesi camiinde ve ezak deresi nâm mevzide müceddedenvakf ve binâ ve icaret ve icara eylediği ceman 5 adetçeşmelerin 2 akçe ile su yolculuğu aşağıbağlar mütemekkinlerinden olup edayı hizmete kudreti olan (...) oğlu yorgi zimmiye vakfmûmâ-ileyh ve cema'at-i müslimin huzuru şerde iltimas olunmalarıyla zikrleri mürur eden mahallerde 5 adet çeşmenin ceryan ve ittifa'ı su yolcu nasbına muhtaç olmağınvakfmezbûrun ciheti mezkureye tamire vakf eylediği nukudumevkufanın nemasından almak üzere 2 akçe ile zikrolunan çeşmelerin su yolculuğu mesfur (...) oğlu Yorgiye naibi Şeyh Lütfullah arzıyla 'inâyet".

[415] HD 1145/140/118 numaralı kayıt "Niksar'da keşfi Osman Efendi camiinde ve mahalle-i cedidde ve civarında kakin karyesi camiinde ve irak deresi nâm mevkide vakıf halilinmüceddedenvakf ve ihdas ve icrâ eylediği 5 adet çeşmelerin tevliyeti evvela kendine bâ'de vefat evladı evladına vakf ve şart idüp çeşme-i mezkurlar harap ve müşerref olmakla müceddeden hasbi Halil vakfına 'inâyet 1146".

[416] HD 1121/35/4 numaralı kayıt "Niksar'da Tomarda? Mahallesi'nde Bektaş Ağa kapısı önünde Mercanpınar çeşmesinin su kuyusu olmayıp harap olmakla termim olmak üzere boş ve hüsnü haldir deyu kadısı Hasan arzıyla sene 1101".

[417] HD 1131/69/20 numaralı kayıt "Niksar'da (...) Mahallesi'nde Bektaş Ağa kuyusu önünde Mercanpınarı çeşmesinin suyolcusu Yusuf ve Hüseyin'e tecdid 1121 ".

4.2.11. Ortalık Çeşmesi

Hurufat defterlerinde yapı ile ilgili yalnızca bir kayıt tespit edilmiştir. H.1141/M.1728-1729 tarihli kayıt, çeşme vakıf sorumlusunun vefatından dolayı başka birinin görevlendirilmesi hakkındadır[418].

4.2.12. Osman Ağa Çeşmesi

Hurufat defterlerinde yapı hakkında iki kayıt bulunmaktadır. İki kayıtta H.1187/M.1773-1774 tarihinde tutulmuş olup, kayıt çeşmenin Osman Ağa tarafından yaptırılıp vakfedildiği, bakım ve onarım için de değirmen ve ekmekçi dükkânından gelir sağlandığı hakkındadır[419].

4.2.13. Vartan (Vardan) Çeşmeleri

Hurufat defterlerinde yapı ile ilgili üç defterde yedi kayıt bulunmaktadır[420]. En erken tarihli kayıt H.1110/M.1698 tutulmuş olup, Vartan isimli gayrimüslimin yaptırdığı çeşmelerin mütevellisi olan kişinin görevi terk etmesi nedeni ile Kadı Ahmed tarafından yapılan yeni görevli tayini ile ilgilidir[421]. H.1128/M.1716 tarihli kayıtta kalede bulunan çeşmelerin harap durumda olduğu, kalede yaşayan halkın bu çeşmelere ihtiyacı olduğundan, beş çeşmenin Seyit Mehmed tarafından yeniden yaptırılması hakkında bilgi verilmiştir[422]. Çeşmeyle ilgili en geç tarihli kayıt H.1132/M.1720'de tutulmuştur[423]. Mevcut kayıtlardan,

---

[418] HD 1139/178/29 numaralı kayıt "Niksar'da Ortalık çeşmesi demekle maruf Çeşmeler vakfının bir akçe ile mütevellisi El-hac Ahmet fevtinden Hafız Mustafa'ya inayet 1141".

[419] HD 1150/44/26 numaralı kayıt "Tecdiden Niksar'da Balkan Ağası Osman Ağa binâ ve vakf eylediği çeşmelerin ceryan-ı suyuna vakf eylediği bir adet değirmen ve bir adet ekmekçi dükkanı ve (...) reb' hisse mahsulüyle vakf idüp harabe müşerref oldukça tamir ve termim etmek üzere tevliyeti müceddeden ber vech-i hasbi Mustafa'ya na'ibi salih arzıyla tevcih buyruldu 187"; HD 1154/47/2 numaralı kayıt "Niksar'da Balkan Ağası demekle maruf Osman Ağa binâ ve vakf eylediği çeşmelerinin ceryan eden mai lezizine vakf eylediği bir adet değirmen ve bir etmekçi dükkanı ve (...) reb' hisse mahsulüyle vakf idüp harabe müşerref olundukca tamir ve termim etmek şartıyla ber vech-i hasbi mütevellisi olan Mustafaya tecdid Ra 87

[420] Def. Nu.: 1121/1131/1140.

[421] HD 1140/375/36 numaralı kayıt "Muharrem 1110 Niksar'da Vartan nam zımminin ibka eylediği çeşmelerin iki akçe ile mütevellisi ve nazırı Ali terk-i hizmet seyit Abdullaha kadısı Ahmet arzıyla inayet".

[422] HD 1131/69/62 numaralı kayıt "Niksar'da bundan akdem müntehi olan Vartan (...) dahili kal'ede binâsı çeşmelerin suyu için mürur-u eyyam ile harab olup kal'e ahalilerinin eşed ihtiyaçları olmakla dergâh-ı Ali müteferrikalarından Seyyid Hacı Mehmed kendi kalemiyle müceddeden beş adet bir çeşmenin başına cehkani Mehmed bî berât olmakla kadısı Ahmed arzıyla Şehri Rebi'ü-l ahîr 128".

[423] HD 1131/69/126 numaralı kayıt "Niksar'da derebağlar nâm mevzide (...) İbrahim bağında cari olan suyun 150 seneden mütecaviz Vartan nâm zimmi karye'i mezbûrun mahallatlarında birkaç kıt'a çeşme binâ idüp mürur-u zaman ile harab olup dergâh-ı âli kapıcıbaşılarından Seyyid Mehmed bey müceddeden tamir ve bir miktar akçe vakf idüp tevliyeti ve nezareti kendine ta'yin idüp su yolcusunu gerek zımminin üzerinden Ahmed almakla kadısı arzıyla ibka Rebi'ül- evvel 1132".

gayrimüslim olan Vartan isimli bir şahsın M.1570 yılından önce çeşmeyi yaptırdığı, M.1716 yılında harap vaziyette olduğu ve bu tarihte Kapıcıbaşı Seyyid Mehmed tarafından yeniden yaptırıldığı anlaşılmaktadır.

4.3. Darûlhuffaz

Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi'nde yer alan H.1184/M.1770 tarihli belgeye göre Mehmed Bey İbni Hacı Emir Beyzade tarafından inşa ettirilmiştir. H.1194/M.1780 tarihli belgeden Şemseddin ve Muhiddin vakfına ait olduğu anlaşılmaktadır[424]. İki belgede daha yapının adı geçmektedir[425]. Darulhuffazın yeri tespit edilememiştir.

4.4. Hanlar

4.4.1. Kapan Han

Hurufat defterlerinde yapı ile ilgili beş kayıt bulunmaktadır[426]. Yapı ile ilgili bilgilerimiz Mehmed Ağa tarafından yaptırılan Han Camisi ile ilgili tutulan kayıtlarla sınırlıdır. En erken tarihli kayıt H.1140/M.1727-1728 yılında tutulmuş olup, Yuşufşah Mahallesinde Kapan Han yakınlarında yeniden inşa edilen camiye yapılan atama hakkındadır[427]. En geç tarihli kayıt H.1179/M.1762-1763'de tutulmuştur[428].

4.4.2. Kasım Ahmet Kervansarayı

Hurufat defterlerinde yapı ile ilgili kayıt bulunmamaktadır. Altı satırlık kitabede "Bu mübarek hanın yapımının sultan-ı muazzam ebu'l-feth Keykubad bin Keyhüsrev Burhan, müminlerin emiri tarafından, zayıf kul el-Kasım Ahmed bin Muhammed'e …(Allah rahmet etsin) 631 (1233/1234) yılında emredilmiştir" (Mercan, Ulu, 2003:144) yazmaktadır.

---

[424] BOA., C.EV.., 459/23222
[425] BOA., C..EV.., 459/23222; BOA., C..MF.. 155/7718; BOA., C..MF.., 183/9116/
[426] Def. Nu. : 1139-1145-1152.
[427] HD 1139/178/13 numaralı kayıt "Şehr-i L 1140 Niksar'da Yusuf Şah Mahallesi'nde Kapan han kurbunda mücedded bina olunan cami ´ şerifte mu ´ayyene ile yevm-i cumada aşırhan Ali Halifeye kadısı Seyit ibrahim arzıyla Mehmet'e berat-ı inayet".
[428] HD 1152/11/22 numaralı kayıt "Niksar sevkinde Kapan han kurbunda Mehmed Ağa bin Ömer nâm sahibü'l hayr binâ eylediği câmi'i şerîfte bâ muayyene hatîb olan Süleyman fevt mahlulünden li ebeveyn erkarındaşı Ahmed halifeye kadısı müftü zade Sanullah arzıyla tevcih buyruldu 1176".

Alaaddin Keykubat zamanında yaptırıldığı anlaşılmakta olan yapının eski Reşadiye yolu üzerinde yer aldığı belirtilmektedir (Akar, Güneş, 2002: 267).

4.5. Hamamlar

4.5.1. Çilehane Hamamı/Hadim Ali Ağa Hamamı

Hadim Ali Ağa vakfına ait olan hamam ile ilgili Hurufat defterleri ve Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi'nde kayıtlar tespit edildi. Hurufat defterlerinden hamam ile ilgili olarak dört kayıt belirlenmiştir[429]. H.1125/M.1713 tarihli kayıt en erken tarihli olup hamamdan alınan gelirin medresede görevli müderrise verilmesi ile ilgilidir[430]. Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi'nde ise bir belge tespit edilmiştir[431]. H.1191/M.1777 tarihli belge, Hadim Ali Ağa Hamamı ve Çeşmesine yapılan görevlendirmeye dair müdahalenin ve devamında ortaya çıkan münakaşanın sonlandırılması hakkındadır.

4.5.2. Ahî Pehlivan Hamamı

Ahi Pehlivan Vakfiyesi'nden hayrat amaçlı yapılan bir hamamın olduğu anlaşılmaktadır. Bu hamam, zaviyede ikamet eden fakirlerin, dervişlerin, ulemâ ve sulehâ (âlim ve salih) kişilerin kullanımına sunulmuştur. Hamamda çalışanlara yıllık gümüş para olan 100 dirhem, gelenleri yıkayanlara da yıllık 20 dirhem ücret veriliyordu (Yediyıldız, 2018:251). Elbiseler girişteki küçük halılar üzerine bırakılırdı. Elbiselerin yıkanması için de hamama her sene on rıtıl sabun satın alınmıştır (Yediyıldız, 1987: 287; Fatsa, 2013: 31; Akar ve Güneş, 2002: 86). Bir rıtıl, 130 dirhem arpa buğday alan bir ölçektir (Yediyıldız, 2018;251; http://www.lugatim.com/s/RITL)

[429] Def. Nu.: 1121/1131/1145/1148.
[430] HD 1121/35/359 numaralı kayıt "Niksar'da Çilehane Medresesi'nden Hadim Ali Ağa Hamamı'ndan almak üzere muayyene ile müderris Ömer fevtinden Seyyid Mehmed'e inayet Muharrem 1125".
[431] BOA., C..BLD, 53/2632 numaralı kayıt "Niksar'da Hadım Ali Ağa Hamam ve Çeşmesi Vakfı tevliyetine vaki müdahale ve bundan mütevellit münazaanın intac edilmesi. H-11-01-1191".

4.6. Köprüler

4.6.1. Hamidiye Köprüsü

Tokat-Niksar karayolunda, Niksar ilçesi girişinde, Kelkit Çayı üzerinde yer alan köprü 1882-1885 yılları arasında Sivas Valisi Halil Hamid Paşa tarafından yaptırılmıştır. Köprüden, günümüze yalnızca ayaklarının bir kısmı kalmıştır. Sivas Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun 27.01.2012 tarihli ve 204 sayılı kararı ile tescillenmiştir.

Başkanlık Osmanlı Arşivi'nde yapı ile ilgili dört kayıt tespit edilmiştir. Bu kayıtlardan en erken tarihlisi H.1320/M.1902 tarihinde tutulmuştur. Kayıtta, köprübaşında her yıl Eylül ayında kurulan panayırın bu yıl da kurulmasında bir mahsur olmadığı hakkındadır[432]. H.1320 yılında tutulmuş diğer kayıttan panayırın Eylül ayının 15'inde başladığı ve Ekim ayının 5'ine kadar devam ettiği anlaşılmaktadır[433].

Resim 4.3. Hamidiye Köprüsü

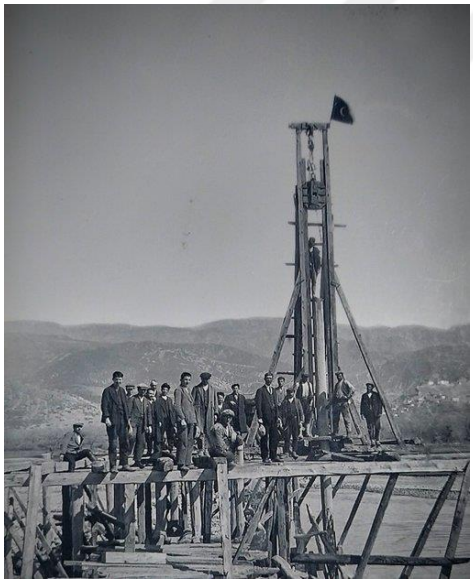

Resim 4.9. Hamidiye Köprüsü (NBA)

Resim 4.10. Hamidiye Köprüsü-Gidiş Tarafı (NBA)

[432] BOA DH. MKT. 509/16 numaralı kayıt "Niksar'da her sene Eylül ayında Hamidiye Köprüsü başında kurulan panayırın bu senede kurulmasında bir mahzur olmadığı. H-13-02-1320".
[433] BOA ŞD. 1809/21 numaralı kayıt "Niksar kasabasının köprüsü başında her sene eylülün onbeşinde başlayıp teşrin-i evvelin beşine kadar imtidad etmek üzere bir panayır küşadı. H-18-02-1320".

Resim 4.11. Hamidiye Köprüsü Geliş Tarafından Görünüm (NBA)

4.6.2. Fatlı Köprüsü

Kelkit çayı üzerinde yer alan köprü ile ilgili Hurufat defterlerinde sekiz kayıt tespit edilmiştir[434]. Bu kayıtların hepsi Talazan Köprüsü ile birlikte tutulmuştur. En erken tarihlisi H.1179/1766'da kaydedilmiş olup, bahar aylarında suların artması ile birlikte sel sularının yaşanmasından dolayı, Keleş Mehmed'in vakfından almak üzere, Koz Mahallesi'nde imam olanlara şart koşulduğu ile ilgilidir[435]. En geç tarihli kayıt H.1212/M.1798 yılında tutulmuş olup, Talazan ile Fatlı köprüleri arasında iskele olursa, vakıf hizmetini yürütmek üzere mutasarrıf olan Mehmet Emin bin Mehmet'in oğlu vefat ettiğinden görevin oğlu Seyyit Mustafa'ya verilmesine dairdir[436].

[434] Def. Nu. : 562/1149/1151/1152/1154/1155.

[435] HD 1152/ 11/52 numaralı kayıt: "Niksar kasabasında vâki nehri kebir üzerinde Fatlu cesrî ile Talazan cesrî canibinde eyyam-ı baharlarda misli suyu kesret ve tuğyan üzere geldikte mürur ve ubur eden oluklar ve sairleri ... çekmemek için cayi kâra sipahisi Keleş Mehmed nâm sahibü'l hayr mülkîyet üzere vâki eylediği harkını? vakf icaresinden yevmi 2 akçe ciheti mezburede Koz Mahallesi'nden Ahmed Bey Mescidi'nde imam olanlara şart ve ta'yin etmekle ber mûceb-i şartı vakf imamet mezbure vazife'i mersumesiyle Ali'ye kadısı Mustafa arzıyla tevcih buyruldu Şehri zilhîcce 179".

[436] HD 562/72/13 numaralı kayıt "Şehr-i zilhicce 1212 Niksar'da Fatlu cesriyle Talazan cesri beyninde nehr-i kebir üzerinde her ne mahalde iskele olur ise vakıf hizmetinde (...) evladiyet ve meşrutiyet üzere nısıf tevliyete mutasarrıf olan evlad-ı vakıftan Mehmed emin bin Mehmed fevt mahlulünden evlad-ı vakıftan oğlu es-Seyit Mustafaya bâ berat tevcih buyruldu Berat-ı celusunda fi C 29".

Resim 4. 4. Fatlı Köprüsü

Resim 4.12. Fatlı Köprüsü (NBA)

4.7. Medreseler

4.7.1.Atabey Şahinşah Medresesi

Atabey Şahinşah (Hacı Çıkrık) Türbesi içerisinde yer alan kitabeden Atabey Şahinşah adında bir medresenin olduğu anlaşılmıştır. Kitabe ye göre medrese, Selçuklu emiri Bedreddin Ebu Mansur Şahinşah tarafından H.578/M.1182-1183 yılında yaptırılmıştır (Cantay, 1977: 27).

4.7.2. Cedit (Keşfi) Medresesi

Hurufat defterlerinde yapı ile ilgili iki kayıt bulunmaktadır[437]. İlk kayıt H.1193/M.1779 yılında tutulmuş olup, medresenin Keşfi Osman Efendi Camisi yakınlarında bulunduğu ve hayır sahibi kişiler tarafından yaptırıldığı anlaşılmaktadır[438]. Diğer kayıt H.1208/M.1794 tarihinde yazılmıştır. Bu kayıtta medresede müderris olan Osman'ın vefatı üzerine yerine Mehmet'in getirilmesi hakkındadır[439].

[437] Def. Nu. :1151/564.
[438] HD 1151/90/45 numaralı kayıt "Niksar'da Keşfi Efendi Câmi'i kurbunda ashabı hayratın binâ eylediği Cedid Medresesi'nde hasbi tedris olan Ahmed fevt mahlulünden ulemadan Osman zide ilmuhuya naibi Salih arzıyla tevcih".
[439] HD 564/7/16 numaralı kayıt "Niksar'da Keşfi Efendi Câmi'i kurbunda ashab-ı hayrattan binâsı cedid medresenin hasbi müderrisi olan Osman bilâ veled fevt mahlulünden Mehmed'e kadısı İbrâhim bâ'de-l 'arz şeyhü'l İslam mevlana Seyyid Mehmed 'Arif Derizade Efendi hazretleri işaretleriyle tevcih buyruldu yevmi 13 Şehr-i receb 1208".

4.7.3. Çilehane Medresesi

Medrese, Hadim Ali Ağa tarafından yaptırılmıştır. Medresenin nerede olduğuna ilişkin arşivde kesin bir bilgi bulunmamaktadır. Ancak Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivinde bulunan H.1125/M.1713/1714 tarihli belgelere göre medresenin Yusufşah Mahallesinde bulunan Çilehane cami yakınında yer aldığı ve altı odalı olduğu bilgisi edinilmiştir[440]. Hurufat defterlerinde yapı ile ilgili bir belgede iki kayıt bulunmuştur[441]. İlk kayıt H.1117/M.1705 tarihinde tutulmuş olup, Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi'ndekilerden daha erken tarihlidir. Medreseye ait en erken tarihli belgenin H.1117/M.1705 olmasından yola çıkarak M.1705'den önce inşa edildiğini söyleyebiliriz.

4.7.4. Daru'l-Hayr Medresesi

Arşiv belgelerinde Daru'l-hayr adı altında birçok belge bulunmaktadır. Bu belgelerden yapının sadece medreseden ibaret olmadığı, günümüze ulaşamayan zaviye, mescit, çeşmelerinin de olduğu anlaşılmaktadır[442]. 1530 tarihli, 387 numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Karaman ve Rûm Defterinde yapının adı Daru'l-Hayr Medresesi olarak geçmektedir[443]. Hurufat defterlerinde yapı ile ilgili 20 defterde 71 kayıt tespit edilmiştir[444]. Bu kayıtlardan en erken tarihlisi H.1101/M.1689-1690 yılında yazılmış olup medrese vakfı hakkındadır[445]. Belgelerin geneli medreseye yapılan bevvap, ferraş, cüzhan, suyolcusu, mütevelli görevlendirmesi hakkındadır[446]. En geç tarihli kayıt H.1234/M.1819 yılında tutulmuş olup, medresede mutasarrıf olan kişinin ölümü üzerine görevin oğullarına

---

[440] BOA., C..MF.., 147/7316 numaralı kayıt "Niksar'da Çilehane Camii yakınında altı odalı bir dershanenin müderrisliğinin tevcihi. H-29-12-1199"; BOA., C..MF.., 120/5962 numaralı kayıt "Niksar'da Çilehane medresesine müderris tayini. H-24-07-1125".

[441] HD 1121/35/298 numaralı kayıt "Niksar'da Çilehane medresesi (...) olan Seyyid Mehmed bî berât olmakla 'inâyet. Fî gurre şabanü'l muazzam 1117"; HD 1121/35/359 numaralı kayıt "Niksar'da Çilehane medresesinde Hacı Ali Ağa hamamından almak üzere müderris ile (...) Ömer fevtinden Seyyid Mehmede 'inâyet 1125".

[442] Bu yapılar günümüze ulaşmayan eserler içerisinde anlatılmıştır.

[443] 387 numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Karaman ve Rûm Defteri (937/1530) II, s.130,549.

[444] Def. Nu.: 560/561/562/563/564/1119/1121/1131/1139/1140/1145/1148/1149/1150/1151/1152/1154/1155.

[445] HD 1121/35/6 numaralı kayıt "Niksar'da Daru'l-hayr Medresesi evkafından almak üzere senevi iki mud hınta ile ahâr Mehmed istikraz (...) idüp yerine Şeyh Mehmed'e kadısı Osman arzıyla sene 1101

[446] HD 560/65/24 numaralı kayıt "Rebiülevvel 226 Niksar'da Daru'l-hayr Medresesi Çeşmeleri'nin vakf-ı mezburdan almak üzere yevmi bir buçuk akçe vazife ve senevi bir buçuk mud hınta vazife ile cehkâni ve yine yevmi bir buçuk akçe vazife ile senevi bir buçuk mud hınta vazife ile cehkanlık cihetlerine mutasarrıf olan es-seyit Abdullah bin es-Seyit Ömer fevt mahlulünden es-Seyyit Abdullah'ın sulbi oğulları es-Seyyit Ömer ve es-Seyyit Mehmed ibna es-Seyyit Abdullah nam karındaşlara iştiraken bi'l-fi´il vakf-ı mezbûrun mütevellisi es-Seyyit Ahmet arzı mucibince merkuman tevcih buyruldu".

verilmesine dairdir[447]. Başkanlık Osmanlı Arşivi'nde yapı ile ilgili 23 kayıt tespit edilmiştir. Bu kayıtlardan en erken tarihlisi H.989/M.1581-1582 yılında yazılmış olup, han olarak kullanılan yapının, müderrisler tarafından medreseye çevrildiği ve harap olduğu için tamir edilmesi gerekli olduğu, masraflarının da vakıf köylerden ve yolculardan temin edilmesi şartının koşulduğu ile alakalıdır[448]. Yapı ile ilgili en geç tarihli kayıt H.1294/M.1879 yılında yazılmıştır. Kayıt, medrese vakfına yapılan müderris görevlendirmesi hakkındadır[449].

4.7.5. Ladik Nahiyesi Hamidiye İbtidai Sıbyan Mektebi

Başkanlık Osmanlı Arşivi'nde mektep ile ilgili üç kayıt bulunmaktadır. İlk kayıt H.1323/M.1905 yılına ait olup, mektepte öğrenim gören talebelerin sınavda aldıkları notları gösterir cetvel hakkındadır[450]. İkinci kayıt H.1326/M.1908 tarihli olup, muallimhaneye yapılan tayin hakkındadır[451]. Son kayıt H.1330/M.1912 yılında yazılmış olan imtihan cetveli hakkındadır[452].

4.7.6. Rüştiye Mektebi

Başkanlık Osmanlı Arşivi'nde yapı ile ilgili 69 kayıt bulunmaktadır. Bu kayıtlardan en erken tarihlisi H.1278/M.1862 yılında tutulmuştur[453]. H.1320/M.1902 yılına ait belgeden

---

[447] HD 569/62/77 numaralı kayıt "Niksarda Daru'l-hayr Medresesi'nde vazife'i muayyene ile cihete mutasarrıf olan es-Seyyit Süleyman fevt mahlulünden oğulları Seyyit Ömer ve Seyyit Abdullah'a naibi Abdullah arzıyla tevcih buyruldu şehr-i Rebiülahir 1234".

[448] BOA, A.{DVNSMHM.d... 46/675 numaralı kayıt "Niksar kadısına ve Darü'l-hayr müderrisine hüküm: Niksar kasabasında yolcuların kona geldikleri ve sonradan bazı müderrislerin medrese yaptıkları tekkenin hanı harap olmakla Erzurum'a giden asker halkın evlerine konup müzayeka verdiklerinden medrese mahsulünün tamir için bir sene kadar rekabe olunmasını bildirmelerine cevaben tekkenin vakıf karyeleri hanın tamirine maadası yolculara sarfolunması meşrut ise rekabe olup tamir ettirilmesi. H-23-12-989".

[449] BOA, EV.d... 24247 numaralı kayıt "Divriği'de Hacı Osman Camii Evkafı, Niksar'da Darülhayr Medresesi Evkafı, İzmid'te Abdüsselam Bey Camii Evkafı ve defterde isimleri olan diğer vakıfların vezaif kayıtları. H-11-03-1296".

[450] BOA, MF.İBT., 162/47 numaralı kayıt özeti "Niksar Kazası dahilinde Ladik Nahiyesi Hamidiye İbtidai Mektebi talebelerinin yapılan genel imtihanda aldıkları notları gösterir cedvel. H-01-05-1323".

[451] BOA, MF. MKT., 1060/49 numaralı kayıt özeti "Niksar'a bağlı Ladik Hamidiye Mektebi Muallimi Abdülkerim Efendi'nin Erbaa'ya bağlı Alanik Hamidiye Mektebi Muallimliği'ne, Ohtab Nahiyesi İbtidaiye Mektebi Muallimi Mustafa Rüstem Efendi'nin Ladik Hamidiye Mektebi Muallimliği'ne ve Mehmed Rüşdü Efendi'nin de Ohtab Nahiyesi İbtidaiye Mektebi Muallimliği'ne tayini. H-18-05-1326".

[452] BOA, MF.İBT., 403/22 numaralı kayıt özeti "Niksar'a tabi Ladik Nahiyesi Mekteb-i İbtidaisi imtihan cetveli.
H-01-12-1330".

[453] BOA, A.}MKT.UM.., 559/66 numaralı kayıt özeti "Niksar Metrepolitliği dahilindeki şab madeni işçilerinden bazılarının öşür maddesinden dolayı habs edilmeleri, borçlarından dolayı kendilerinden cebren sened alınması ve Mekteb-i Rüşdiye için para istenmesinin men'i. H-29-10-1278".

yapının tamirinin yapıldığı anlaşılmaktadır[454]. H.1321/M.1903 tarihli kayıttan, tamirin devam ettiği ve paranın yetmediği için bir miktar daha eklendiği anlaşılmaktadır[455]. H.1330/1911-1912 tarihli kayıt Niksar Rüştiyesi'ndeki öğrencilerin imtihan cetvelleri hakkındadır. Bu veriler ışığında Rüştiye Mektebi'nin 1862 yılında veya daha önceki bir dönemde yapılıp, 1912 yılına kadar aktif olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır.

4.7.7. Sebile Hatun Medresesi

Hurufat defterlerinde yapı hakkında tek kayıt bulunmaktadır. H.1148/M.1735-1736 tarihinde tutulan kayıt Sebile Hatun Medresesi vakfının gelirleri hakkındadır[456]. Yapı ile ilgili, Başkanlık Osmanlı Arşivi'nde de bir kayıt bulunmaktadır. H.1182/M.1768 tarihli kayıtta yapı adı Selime Hatun olarak kaydedilmiş olup, müderris olarak görev yapan Mehmed Efendi'nin vefatı üzerine yerine görevlendirilecek kişinin sınavla belirlenmesi hakkındadır[457].

4.8. Muallimhane/Mektep

4.8.1. Akdoğmuş (Pertek Köyü) Muallimhanesi

Muallimhanenin bulunduğu Pertek Köyü, Hurufat defterlerinde geçen kayıtlarda Niksar kazasına bağlı iken, günümüzde Reşadiye sınırları içerisinde yer almakta ve adı Akdoğmuş Köyü olarak değiştirilmiştir. Defterlerde muallimhane ile ilgili üç kayıt tespit edilmiştir. İlk kayıt H.1188/M.1774 yılında tutulmuş olup muallimi subyan olan Abdurrahman'a verilen izin hakkındadır[458].

---

[454] BOA, MF.MKT., 632/48 numaralı kayıt özeti "Niksar Mekteb-i Rüşdiyesi'nin tamirinin yapılması. H-03-03 1320".

[455] BOA, MF.MKT., 748/67 numaralı kayıt özeti "Niksar Rüşdiye Mektebi'nin tamiri için ayrılan para yeterli olmadığından bir miktar daha eklendiği. H-20-08-1321".

[456] HD 1145/140/155 numaralı kayıt "Niksar'da Sebile Hatûn Medrese'si evkafının müşkilatı kara ve mezra olup ehli mürtezikaları şartı vakf üzere vazifeleri olduğundan sonra bir miktar mahsûl tam kalıp hilafı şartı vakf mezbûr mütevellileri ahz u kabz etmekle Mustafa hâlife vakıf mezbûr ruhu leyyale'i cumalarda sure-i mülk sevabını vakıf mezbûra ruhuna ikda ve vakıf mezbûr gallatı fazlasından namına naibi Salih arzıyla buyruldu 1148".

[457] BOA., C..MF.., 164/8166 numaralı kayıt "Niksar'daki Selime Hatun Medresesi'ne Ahmed Efendi'nin imtihanla müderris tayini H-25-03-1182".

[458] HD 1154/47/11 numaralı kayıt "Şehri şaban 88 Niksar kazasına tâbi' Bertek nâm karye nin vakf malikanesiyle karye'i mezbûrada muallimi sübyan olan Abdûrrâhman halifenin beratı atik tecdid S 81".

4.8.2. Asiye Hatun Muallimhanesi

Hurufat defterlerinde yapı ile ilgili tek kayıt bulunmaktadır. Kayıttan Asiye Hatun Muallimhanesi'nin Kahve köprüsü yakınlarında olduğu anlaşılmaktadır. Kayıt, muallimhanede mütevelli ve muallim olarak çalışan kişi hakkında yapılan müdahale hakkındadır[459].

4.8.3. Aşağıbağlar Mahallesi Hacı Mehmed Muallimhanesi

Hurufat defterlerinde yapı hakkında iki kayıt tespit edilmiştir. Bu kayıtlardan Hacı Mehmed vakfına ait olduğu anlaşılan muallimhane ile ilgili ilk kayıt H.1130/M.1717-1718 yılında tutulmuştur[460]. Diğer kayıt H.1179/M.1766 tarihinde tutulmuş olup, Hacı Mehmed vakfı mütevellisi ve aynı zamanda muallimi olan Ömer'in görevden çekilmesi üzerine yerine Molla Mustafa'nın vazifelendirilmesi hakkındadır[461].

4.8.4. Benekler Mahallesi Hacı Yusuf Ağa Zevcesi Mektebi

Hurufat defterlerinde yapı ile ilgili iki kayıt bulunmaktadır. İlk kayıt H.1187/M.1773-1774 yılında tutulmuş olup, kayıt mektepte muallim olan Hafız Ali'nin ölümü üzerine Seyit Hafız Ömer'e yapılan vazifelendirme hakkındadır[462]. Diğer kayıt H.1203/M.1788-1789 tarihinde tutulmuştur[463]. Mevcut kayıtlardan mektebin 1773 yılından önce açıldığı ve 1789 yılına kadar kullanıldığı anlaşılmaktadır.

---

[459] HD 1131/69/15 numaralı kayıt "Şehr-i rebiülevvel 1121 Niksar'da Kahve Köprüsü kurbunda Asiye Hatun Muallimhanesi'nde Eski karye malikanesinin köprüsü yerden kilede yarım kile mezra ′asından kil (...) mülk malikene mahsuluyla muallim ve mütevelli Hasan mutasarrıf iken müdahale olunmakla kadısı Mahmut arzıyla".

[460] HD 1131/69/85 numaralı kayıt "Niksar'da Aşağıbağlar Mahallesi'nde Hacı Mehmed binâsı muallimhanesinin iki akçe ile mütevellisi 4 akçe ile muallimi Ömer bin İbrâhime naibi Ahmed arzıyla 1130".

[461]HD 1152/11/53 numaralı kayıt "Niksarda Aşağıbağlar Mahallesi'nde Hacı Mehmed binâsı vakfı muallimhanenin yevmi iki akçe ile mütevellisi ve yevmi 4 akçe ile muallimi sübyanı olan Ömer bin İbrâhim ferağından Molla Mustafa'ya bâ berât tevcih buyruldu Zilhicce 1179".

[462] HD 1150/44/23 numaralı kayıt "Niksar'da Benekler'de Hacı Yunus Ağa zevcesi binâsı mekteb-i şerifte bâ muayyene muallim-i sübyan olan Hafız Ali fevt mahlûlünden Seyyid Hafız Ömer'e naibi Seyyid Hacı Ahmed arzıyla tevcih buyruldu 1187".

[463] HD 1152/11/72 numaralı kayıt "Berât-ı cülus-u hümâyûn şud B 1203 Niksar'da Benekler'de Hacı Yusuf Ağa zevcesi mektebinde bâ muayyene muallimi sübyan olan Hafız Ali'nin yedinde beratı olmamakla na'ibi Seyyid İbrâhim arzıyla tevcih buyruldu

4.8.5. Büşürüm (Beşirmi) Köyü Mektebi

Niksar'ın kaza statüsünde olduğu dönemde kaza sınırları içerisinde bulunan Büşürüm köyü günümüzde Reşadiye İlçesi'ne bağlı bir köydür. Başkanlık Osmanlı Arşivi'nde mektep ile ilgili dört kayıt bulunmaktadır[464]. Bu kayıtlardan en erken tarihlisi H.1319/M.1902'de tutulmuştur. Belge içeriği nahiyede bulunan Hamidiye İbtidai mektebine Hafız Hilmi Efendi'nin tayini hakkındadır[465]. En geç tarihli kayıt H.1325/M. 1907-1908 yılında yazılmıştır[466].

4.8.6. Çanak Ma Özviran İptidai Mektebi

Yapı ile ilgili tek belge bulunmakta olup, Başkanlık Osmanlı Arşivi'nde bulunan H.1323/M.1905 tarihli söz konusu belge İbtidai Mektebi'nin sınav cetveli hakkındadır[467].

4.8.7. Gülşah Hatun Muallimhanesi

Hurufat defterlerinde muallimhane ile ilgili dokuz kayıt tespit edilmiştir[468]. Bu kayıtlardan en erken tarihlisi H.1130/M.1718 yılında tutulmuştur[469]. Hurufat defterlerindeki kayıtlar H.1202/M.1788 yılına kadar devam etmiştir. Bu kayıtlardan muallimhane için Korulu (Leis) köyü malikânesinden gelir sağlandığı anlaşılmaktadır[470]. Mevcut belgelerden Gülşah Hatun Vakfına ait muallimhanenin 1718 yılından önce açıldığı, 1788 yılına kadar kullanıldığı anlaşılmaktadır.

---

[464] BOA MF.MKT. 954/69; BOA MF.MKT. 604/27; BOA MF.MKT. 616/62; BOA MF.MKT. 1027/14.
[465] BOA MF.MKT. 616/62 numaralı kayıt özeti "Niksar'a bağlı Büşürüm nahiyesindeki Hamidiye İbtidaisi muallimliğine Hafız Hilmi Efendi'nin tayin edildiği H-15-12-1319".
[466] BOA MF.MKT. 1027/14 numaralı kayıt özeti "Niksar Kazası' nın Bişirüm Nahiyesi Hamidiye İbtidaisi Muallimi Mustafa Efendi'nin şahadetnamesinin tasdik olunduğu ayrıca tercüme-i hal varakasının da istenmesi. H-04-11-1325".
[467] BOA MF. İBT. 163/22 numaralı kayıt özeti "Niksar'ın Çanak Maa Özviran Nahiyesi Hamidiye İbtidai Mektebi'nin imtihan cetveli H-11-05-1323".
[468] Def. Nu.: 1131/1148/1150/1151/1155/560/561/563/564.
[469] HD 1131/69/112 numaralı kayıt "Şehr-i Şevval 130 Niksar'da Gülşah hatûn binâsı mektebinde bâ muayyene muallimi sübyan Mehmed fevtinden Mehmed bin Hüseyîne kadısı Ahmed arzıyla".
[470] HD 1150/44/22 numaralı kayıt "Şehr-i safer 187 Tecdid Niksar'da Gülşen Hatûn binâsı muallimhanenin muallim-i sübyan ma'a tevliye Leis karyesi mâlikânesi mahsulünden almak üzere mutasarrıf olan Ahmed bin Mehmede na'ibi Seyyid Hacı Ahmed arzıyla zayi'inden tevcih buyruldu".

4.8.8. Halil Efendi Muallimhanesi

Hurufat defterlerinde yapı ile ilgili dört defterde altı kayıt tespit edilmiştir[471]. Bu defterlerde yapı ile ilgili tutulan en erken kayıt H.1147/M.1734-1735 yılına aittir. Belge içeriği Halil Efendi vakfı gelirinden almak üzere, Halil Efendi'nin bina eylediği muallimhanede görevli olan İbrahim'in vefatı üzerine yerine Hasan'ın görevlendirilmesi hakkındadır[472]. En geç tarihli belge H.1178/M.1764-1765 tarihinde kaydedilmiş olup muallimhanede görevli İsmail'in vefatı üzerine görevin Hasan'a verilmesine dairdir[473].

4.8.9. Köprübaşı Murad Ağa Muallimhanesi

Hurufat defterlerinde muallimhane ile ilgili bir kayıt tespit edilmiştir. H.1111/M.1700 tarihli kayıt muallimhanede görevli olan kişinin ölümü üzerine başka birinin vazifelendirilmesi hakkındadır[474].

4.8.10. Kudbettin Mahallesi Muallimhanesi

Hurufat defterlerinde yapı ile ilgili yalnıza bir kayıt tespit edilmiştir. H.1102/M.1690-1691 tarihli kayıttan Kudbettin Mahallesinde bulunan muallimhanede görevli olan muallimin vefatı üzerine Şeyh Mehmed tarafından yeni bir görevlendirme yapıldığı anlaşılmaktadır[475].

4.8.11. Mehmed Ağa Muallimhanesi

Hurufat defterlerinde muallimhane ile ilgili sekiz defterde 10 kayıt bulunmaktadır[476]. Bu kayıtlardan en erken tarihlisi H.1116/M.1704-1705 yılında tutulmuştur[477]. Kayıtlardan

---

[471] Def. Nu.: 1145/1148/1150/1152.
[472] HD 1145/140/132 numaralı kayıt "Niksar'da Halil Efendi vakfının gallesinden senede bir mud mahsûl ile vakf mezbûrun binâ eylediği muallimhanede mütevelli tezkeresiyle muallim olan İbrâhim fevt Hasan halifeye mütevellisi Seyyid Mehmed arzıyla buyruldu 1147".
[473] HD 1152/11/38 numaralı kayıt "Niksar'da Halil Efendi evkafından almak üzere bir mud hınta vazifesiyle muallim-i sübyan İsmail bilâ veled fevt mahlulünden Hasan halifeye 'inâyet 1178".
[474] HD 1121/35/13 numaralı kayıt "Niksar'da Köprübaşında Murâd Ağa muallimhanesinde bir akçe ile muallim Mehmed Hüseyîn fevt yerine Hacı Yakub 'inâyet 1111 Ramazan".
[475] HD 1121/35/51 numaralı kayıt "Niksar mahallatından Kudbettin Mahallesi'nde muallimhanenin muallimi Hüseyîn fevt olup yerine Mustafa mahaldir deyu mütevellisi Şeyh Mehmed arzıyla 1102".
[476] Def. Nu.: 1121/1128/1131/1145/1150/1152/563/569.
[477] HD 1121/35/264 numaralı kayıt "Niksar'da Mehmed Ağa muallimhanesinde iki akçe ile muallim Hüseyîn'e tecdid 116".

yapının Kahveciler mevki yakınlarında olduğu anlaşılmaktadır[478]. En geç tarihli kayıt H.1260/M.1844-1845 yılında tutulmuştur[479]. Bu belgeden Mehmed Ağa muallimhanesinin 1704 yılından önce açıldığı ve 1845 yılına kadar aktif olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır.

4.8.12. Müftü Muallimhanesi

Hurufat defterlerinde yapı ile ilgili iki kayıt tespit edilmiştir. İlk kayıt H.1155/M.1742-1743'te tutulmuştur[480]. Diğer belge H.1176/M.1763 yılında kaydedilmiştir[481]. Belgelerden, Müftü muallimhanesinde görevli olan muallimin ücretinin, Gülşah hatun vakfının Leis (Korulu) köyü malikânesinden sağlandığı anlaşılmaktadır.

4.9. Türbeler

4.9.1. Ahî Pehlivan Türbesi

Ahî Pehlivan Zaviyesi'nin yanında yer aldığı bilinen ve Işık Tekkesi olarak geçen türbe ile ilgili bilgiler Uzunçarşılı 'nın (1927: 68-69) yazdıkları ile sınırlıdır. Uzunçarşılı; Mezarın baş ve ayak taşlarının kitabeli ve mermer olduğunu, ayak taşının yere gömülü olduğunu ve doksan anlamına gelen "*Tis'i*n" kelimesi okunabildiğini, baş taşında ise "*Merhum Ahî Pehlivan vefat etti, Allah onu affetsin"* yazıldığını belirtmiştir. Ayrıca duvarda da üç satırlık bir kitabe gördüğünü belirtmiş olup *"Peygamber (As) dedi ki- Peygamberler Kelime-i tevhidden daha hayırlıdır- Ahî Pehlivan El-Evhadî H.690/M.1291 senesinde yapımını emretti"* şeklinde okumuştur. Uzunçarşılı, yapının ilk olarak kesme taş ile inşa edildiğini, tamir esnasında moloz taş kullanıldığını ifade etmiştir. Bu bilgiler ışığında türbenin 1291 yılında Ahî Pehlivan tarafından yaptırıldığını öne sürmektedir.

---

[478] HD 1131/69/132 numaralı kayıt "Niksar'da Kahve kebirisi kurbunda Mehmed Ağa muallim hanesinde Eski nâm karyede karaları mahsulünden iki akçe ile muallim ve vakfın mütevellisi Hasan muallimi sübyan iken oğlu Seyyid Osman bir tarikle alıp bâ'de fevt olmakla ciheti mezkure tevliyeti mezbure ile ceman oğlu Seyyid Mehmed'e kadısı Ömer arzıyla 1132".

[479] HD 569/62/71 numaralı kayıt "Niksar'da Mehmed Ağa muallimhanesinde yevmi bir akçe ile mu ´allim-i subyan olan Ahmet fevt mahlulünden ledi'l-imtihan istihkakları numayan olan kebir oğulları seyit Mehmed ve Abdullah ibni Ahmet nam karındaşlara naibi seyit Abdullah arzıyla iştiraken tevcih buyruldu 17 B 1260".

[480] HD 1148/108/13 numaralı kayıt "Niksar'da Müftü muallimhanesinde Leis nâm karyede merhûm Gülşah hatûn vakfı mezrasının malikanesiyle ma'a tevliye muallimi sübyan Mehmed fevt mahlulünden sulbi oğulları hafız Süleyman ve Ahmed'e kadısı naibi kasım arzıyla 1155".

[481] HD 1152/11/21 numaralı kayıt "Şehri gurre zilhîcce 176 Niksar'da Müftü mekteb demekle marif muallimhanenin Leis nâm karyede Gülşen hatûn vakfı mezranın mâlikânesiyle ma'a tevliyet muallimi sübyan olan hafız Süleyman ve Ahmed halifeler mutasarrıf olup hafız Süleyman fevt hissesi mahlul olmakla şeriki Ahmed hâlife kadısı müftüzade Sanullah arzıyla tevcih buyruldu".

Vakfiyenin 1323, türbenin 1291 tarihli olması Ahi Pehlivan'ın ölmeden önce türbeyi kendi yaptırdığı düşüncesini desteklemektedir (Uzunçarşılı, 1927: 69, Yediyıldız, 1987: 282). Hurufat defterlerinde türbe ile ilgili olarak beş belgede yapının adı geçmektedir[482]. Tespit ettiğimiz ilk kayıt H.1118/M.1706-1707 tarihinde tutulmuş olup türbeye yapılan cüzhan ataması hakkındadır[483]. En geç tarihli belge ise H.1225/M.1810/1811 tarihinde kaydedilmiş cüzhan ataması ile ilgilidir. Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi'nde türbe ile ilgili bir kayda ulaşılmıştır. H.1115/M.1703 tarihli belge mevcut bulunan türbedarın başka bir mahalleye taşınmasından dolayı yerine yapılan atama atamaya ilişkindir[484].

4.9.2. Hacı Yakup Türbesi

Hurufat defterlerinde yapı ile ilgili iki kayıt bulunmaktadır. H.1115/M.1703-1704 tarihli belgede Hacı Yakup türbesine bir akçe ile türbe görevlendirilmesi hakkındadır[485]. İkinci kayıt H.1117/M.1706 tarihinde tutulmuş olup, Hacı Yakup ruhu için bir akçe ile yapılan aşırhan görevlendirilmesi hakkındadır[486].

4.9.3. Melik Kadı Türbesi

Başkanlık Osmanlı Arşivi'nde yapı ile ilgili tek kayıt bulunmaktadır. H.1177/1764 tarihli belge, Mustafa Ağa'nın vakıf gelirlerinden bir kısmını Melik Kadı Türbesi zeytinyağı masrafı için kullanılmasına dairdir[487].

4.9.4. İsmihan ve Huri Hatun Türbeleri

Hurufat defterlerinde yapı hakkında iki kayıt tespit edilmiştir. İlk kayıt H.1103/M.1692 yılında tutulmuş olup aşır okumakla görevli Ahmet'in mutasarrıf olması

---

[482] Def. Nu.: 560/562/1148/150/155.

[483] HD 1150/44/12 numaralı kayıt "Tecdiden Niksar'da Ahi Pehlivan Türbesi'nde düşenbe ve pençeşembe günlerinde senevi bir mud hınta ile nısf cüzhan olan Osman Efendi mahlûlünden karındaşı Salih'e vakf ise bâ berât tevcih buyruldu".

[484] BOA., AE:SMST.II., 73/7756 numaralı kayıt "Niksar'daki Ahi Pehlivan Evkafı'ndan senevi bir müd hınta ile türbehan olan Mehmed başka mahalle gittiğinden mahlul olan yerinin Mustafa Halife'ye tevcihi. H-09-03-1115".

[485] HD 1121/35/182 numaralı kayıt "Niksar'da el-Hâc Yakub (...) türbesinde bir akçe ile türbehan Mehmed rızasıyla oğlu Süleyman'a farig şud 115".

[486] HD 1121/35/305 numaralı kayıt "Niksar'da Hacı Yakub ruhi için bir akçe ile aşırhan Es-Seyyîd Abdülhalim üzerinden Mustafa almakla ibka 'inâyet Fî gurre zilhîcce 1117".

[487] BOA AE.SMST.III 274/21920 numaralı kayıt özeti "Niksar şehrinde Mustafa Ağa'nın vakfettiği tahmis dükkanı, vakıf şartları gereği gelirlerin bir kısmı ile Melik Kadı Türbesi revgan-ı zeyt masraflarının karşılanması. H-29-12-1177".

hakkındadır. Ayrıca belgeden türbenin iç kalede olduğu anlaşılmaktadır[488]. Diğer kayıt H.1121/M.1709-1710 tarihinde yazılmış olup, türbede Perşembe ve Cuma günlerinde birer aşır okumakla görevli olan bir akçe ile vazifeli zaviyedar Ahmet'in ölümü üzerine oğullarının görevlendirilmesi hakkındadır[489].

4.9.5. Mustafa Türbesi

Hurufat defterlerinde yapı ile ilgili yalnızca bir kayıt bulunmaktadır. H.1105/M.1694 tarihli kayıt, türbede cüzhan olan Mehmed'in ölüm üzerine Mustafa'ya yapılan görevlendirme hakkındadır.[490]

4.9.6. Yağıbasan Türbesi

Niksar kalesinin batı ucunda, Yağıbasan Medresesi'nin güneybatısında yer alan türbe, şehre hakim bir nokta bulunmaktadır. Kitabesi bulunmayan yapının Nizameddin Yağıbasan tarafından yaptırıldığı bilinmektedir (Uzunçarşılı, 1927:133;). 1927 yılında çekilmiş olan fotoğrafta örtü kısmı yıkılmış olan türbe, 1939 depreminde büyük oranda zarar görmüş ve uzun yıllar harap durumda kalmıştır(Resim 4.1.). 2010 yılında Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından yapılan onarım sonrasında yapının orijinal halinden bir şey kalmamıştır. (Resim 4.2.).

Kaynaklarda mescit olarak da geçen türbe hakkında, Uzunçarşılı (1927: 60), yapının sekizgen planlı bir cami olduğunu, sekiz penceresi bulunduğunu ve duvarlarından başka bir şey kalmadığını belirtmiştir.. Gabriel (1934: 125). ise yapınn mescit olarak bilindiğini ancak Kulak Türbesine benzerliğinden dolayı türbe de olabileceğini ifade etmiştir. Cantay'ın (1976: 93) Yağıbasan Mescidi olarak tanımladığı yapının ise aslında Kale Mescidi olduğu anlaşılmaktadır.

---

[488] HD 1121/35/74 numaralı kayıt "Niksar'da İçkalede İsmihan ve Huri Hatûn türbelerinde Aşr-ı şerîf tilavet eden Ahmed mutasarrıf olup tecdiden Ca 1103".

[489] HD 1131/69/18 numaralı kayıt "Niksar'da İsmihan ve Huri nam hatunların mirkadlarında düşenbe ve pençeşenbe günlerinde birer aşrı şerif tilavet etmek üzere bir akçe ile zaviyedar Ahmet fevtinden oğulları Mustafa ve Mehmed'e kadısı Mahmut arzıyla 1121".

[490] HD 1121/35/369 numaralı kayıt "Niksar'da Mustafa nâm kimesne türbesinde cüzhan Mehmed fevtinden Mustafa'ya Ramazan 1105".

Hurufat defterlerinde yapı ile igili altı defterde altı kayıt bulunmaktadır[491]. Bu kayıtlardan en erken tarihlisi H.1102/M.1691'de tutulmuş olup, türbedar olarak görevli olan Hafız Mehmet'in yeniden görevlendirilmesine dairdir[492]. En geç tarihli kayıt H.1279/M.1862-1863 yılında tutulmuş olup, türbedar olarak görevli olan, aynı zamanda Cami-i Kebir' de mütevelli olan Seyit Mustafa'nın vefatı üzerine oğullarının görevlendirilmesi hakkındadır[493].

Yapıda kesme taş, moloz ve tuğla malzeme kullanılmıştır. Gabriel tarafından çekilen fotoğrafta dış cephede tuğla ve taş malzemenin dönüşümlü olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır (Resim 4.3.). Kesme taş ve tuğla yapının dış cephesinde, moloz taş ise iç duvar örgüsünde görülmektedir. Yapının Kulak Kümbeti ile olan benzerliğinden ve çokgen olmasından dolayı dıştan da külah ile örtülü olduğu düşünülmektedir.

Resim 4.1 Türbenin Onarım Öncesi (VGMA)

Resim 4.2 Türbenin Onarım Sonrası Durumu

[491] Def. Nu. : 1121-1131-1145-1148-1154-563.

[492] HD 1121/35/24 numaralı kayıt "Niksar'da Yağıbasan Türbesi'nde Haddam oğlan zemini? mahsulünden 1 akçe ile türbehan hafız Mehmed tecdid ricasına beratı mûcibince zilkaide 1102".

[493] HD 563/67/26 numaralı kayıt "Niksarda medfun Yağıbasan evkafından Koca oğlan mahsulünden almak üzere yevmi bir akçe vazife ile vakıf mezbûrun türbesinde türbehan ve Cıra nam karye mahsulünden 9 sehimden 5 sehim cami ´ kebir vakfı olmakla ve bir akçe vazife ile dahi mütevellisi olan seyit Mustafa bin seyit Abdi fevt mahlulünden sulbi oğulları seyit Abdurrezzak ve seyit Mustafa ve seyit Ahmet nam karındaşlara naibi Seyit Yusuf Ziyaeddin arzıyla merkumana ber vech-i iştiraken tevcih buyruldu 1279".

Resim 4.3. Türbenin Doğudan Görünüşü (Gabriel,1934)[494]

4.10. Zaviyeler

4.10.1. Ahî Ahmed Nâhcevanî Zaviyesi

1291 yılında düzenlenen vakfiyesine göre Doğanşah oğlu Şemseddin Ahi Ahmed tarafından yaptırılmıştır (Oral, 1954: 57). Vakfiyeden iki zaviyesinin olduğu, birinin Niksar merkezde, diğerinin ise Erbaa İlçesi Fidi (Akça) Köyü'nde yer aldığı anlaşılmaktadır (Oral, 1954: 61-62). Zeki Oral yaptığı arazi çalışmasında Tekke Bağı mevkiinde tekke, türbe ve mescitten oluşan Karanlık Tekke ismiyle bilinen bir eser tespit ettiğini, duvarlarının büyük bir kısmı yıkılan ve üstünün tonozla örtüldüğünü düşündüğü yapının sadece temel kısmının kaldığını ifade etmiştir. Yapıların yanında bir çukurda kemerin üst taşında iki satırlık bir kitabe bulunduğunu, birinci satırın silindiğini, ikinci satırda ise "*Ahmed Nahcevanî 704 yılı Zilhicce (Nisan 1305) ayında öldü. Allah rahmet eylesin*" ibaresinin bulunduğunu belirtmiştir (Oral, 1954: 63*)*. Bu önemli araştırma yapı ile ilgili fikir edinmemize katkı sağlamıştır. Öncelikle zaviye, türbe ve mescidin aynı yerde bulunduğu ve Karanlık Tekke olarak adlandırıldığı anlaşılmaktadır. Karanlık Tekke hakkında Uzunçarşılı (1927: 73); türbe ile bir mescidin bulunduğunu, türbede bir kabrin bulunduğunu kitabesinin olmadığını yalnızca türbe penceresi üzerinde celi hatla "El-Hükmullah" yazılı olduğunu belirtmiştir. Gabriel (1934: 120) ise yapı ile ilgili sadece derenin sol yakasında olduğunu belirtmiştir.

Arşiv belgelerinde yaptığımız taramada yapı ile ilgili Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi'nde 11 belge tespit edilmiştir[495]. Bu belgelerden H.1077/ M.1666 yılında yazılan en

[494] Erişim: *http://arachne.uni-koeln.de/item/marbilderbestand/1177990* (17.12.2020).
[495] BOA.,İE.EV..,19/2314; BOA.,AE.SMST.II.,83/8959; BOA.,C..EV..,117/5838; BOA.,C..EV..,267/13605; BOA., C..EV..,334/16971; BOA., C..EV..,413/20946; BOA.,C..EV..,433/11925; BOA.,C..EV..,523/26428; BOA., C..EV..,561/28329; BOA., C..EV..,632/31869; BOA., EV.d…,14343.

erken tarihli olup içeriği zaviye şeyhinin mütevelliyi şikâyeti hakkındadır[496]. Hurufat defterlerinde ise yapı ile ilgili üç belgede sekiz kayıt tespit edilmiştir[497]. H.1103/M.1692 tarihli kayıtta yapı, Ahî Nahcivan Tekkesi olarak yazılmış olup, kayıt içeriği tekkeye yapılan cüzhan ataması ile ilgilidir[498]. Diğer belgelerde yapı Ahî Nahcivan Zaviyesi olarak kaydedilmiştir.

4.10.2. Ahî Pehlivan Dârü's-sulehâ'sı / Zaviyesi

Zaviyenin Şair Emrah Türbesi alt kısmında olduğu ve heyelan sonucu yıkıldığı belirtilmektedir (Bayram, 2012: 65.; Demir, 2017: 166). Uzunçarşılı (1927; 68-69) yapının Işık Tekkesi ile bütünlük arz ettiğini belirtmiştir. M.1323 tarihli vakfiyeye göre Ahî Pehlivan adı ile bilinen Hacı Mehmed tarafından yaptırılmıştır (Kucur, 1993, s.28-29. Yediyıldız, 1987; 282). Vakfiyede yapı Dârü's-Sülehâ ve Zaviye olarak iki farklı isimle tanımlanmıştır (Akar ve Güneş, 2002: 85-88; Yediyıldız, 1987: 283). Ahî Pehlivan, 13. yüzyılın ikinci çeyreği ile 14. yüzyılın ilk çeyreği arasında yaşamış olup, kendi döneminin sosyal ve ekonomik zorlukları içerisinde Niksar'da önemli imar faaliyetlerinde bulunmuştur. Özellikle 1289 yılında yaşanan sel felaketinden sonra şehri yeniden ayağa kaldırması ile ün kazanmıştır. Vakfiyeden mescit, medrese, türbe, hamam, müstakil ev, çeşme gibi yapıları da aynı alan içerisinde inşa ettirdiği, bu yapılardaki her türlü malzemenin vakıf tarafından karşılandığı ve vakfın gelir kaynakları hakkında bilgilere de ulaşılmaktadır (Yediyıldız, 1987; 281-290). Bu bilgiler ışığında Ahî Pehlivan'ın azımsanamayacak bir gelire sahip olduğunu da anlayabiliriz. İncelediğimiz Hurufat defterleri içerisinde yapı ile ilgili 11 defterde 38 kayıt tespit edilmiştir[499]. En erken tarihli kayıt H.1103/M.1692 yılında tutulmuş olup, söz konusu kayıt zaviyeye yapılan atama ile ilgilidir[500]. En geç tarihli kayıt ise H.1246/M. 1830 tarihinde tutulmuş olup, zaviye vakfından almak üzere yapılan cüzhan görevi değişimi hakkında bilgi vermektedir.[501] Hurufat defterlerinde iki belgede yapı

[496] BOA., İE.EV..,19/2314 numaralı kayıt "Niksar'da vaki Ahi Nahcıvan Zaviyesi Şeyhi Osman'ın, vakf-ı mezkur mütevellisi Seyyid Mustafa'dan şikayeti havi yazdığı istida."
[497] Def. Nu.: 1121/1131/560.
[498] HD 1121/35/52 numaralı kayıt "Niksar'da Ahi Nahcivan tekkesinde senevi 1 mud hınta ile düşenbe ve pençeşembe günleri cüzhan Es-Seyyîd Mehmed tecdiden Ca 1103".
[499] Def. Nu.: 559/562/563/569/1119/1121/1131/1139/1140/1148/1152.
[500] HD 1121/35/49 numaralı kayıt "Niksar'da Ahi Pehlivan Zaviyesinden bir akçe ile Nazır Hüseyîn mutasarrıf olup tecdid-i berât Ca 1103".
[501] HD 559/74/7 numaralı kayıt "Şehr-i Saferü'l-hayr 1246 Niksarda Ahipehlivan zaviyesi vakfından almak üzere nısıf med hınta ile düşenbe ve pençeşenbe günlerinde cüzhanlık cihetine es-Seyit hafız Ali ve es-Seyit hafız Salih ibni es-Seyit hafız İsmail nam karındaşlar ber vech-i iştirak mutasarrıflar iken merkumandan mezbûr es-Seyit hafız Ali mutasarrıf olduğu cüzhanlık mezkurenin nısfından nısıf hissesini ferağından ledi'l-imtihan istihkakı zahir ve nümayan olan salih halife ile ömere ferağat ve kasrıyed ve yedinde olan beratı teslim

"Tekke" olarak kaydedilmiştir[502]. Mehmet Fatsa, 1455 tarihli tahrir defterine dayanarak Ahî Pehlivan Mahallesi'nin 36 neferden ibaret olduğunu, mahallenin hanigah ve cami etrafında geliştiğini ve mahallelinin bir kısmının dericilik ile uğraştığını belirtmiştir. Ayrıca mahalle yönetimiyle, İmam Mevlana Şerefüddin'in ilgilendiğinden söz etmektedir. 1530 tarihli tahrir defterinde diğer zaviyelere oranla Ahî Pehlivan Zaviyesi'nden daha çok bahsedildiğini belirterek vergi gelirleri hakkında bilgiler vermiştir (Mehmed Fatsa, 2013; 29-31).

4.10.3. Ahî Şahin Zaviyesi

1455 tarihli tahrir defterinde Ahî Şahin Zaviyesi etrafında aynı ad ile bilinen ve sekiz haneden oluşan bir mahallenin olduğu yazmaktadır (Fatsa, 2013: 35; Bostan, 2002: 60). 1530 tarihli tahrir defterinde mahallenin 14 haneli olduğu bilgisine ulaşılmaktadır[503]. Hurufat defterlerinde zaviye ile ilgili yedi defterde toplam 15 kayıt bulunmaktadır[504]. Bu kayıtlardan en erken tarihlisi H.1103/M.1692'de tutulmuştur[505].

4.10.4. Çilehane Zaviyesi/ Nureddin Halife Zaviyesi

Hadim Ali Ağa tarafından yaptırılmış olan zaviye ile ilgili bilgilerimiz arşiv belgelerine dayalıdır. Yapı, belgelerde Nureddin Hâlife Zaviyesi olarak da bilinmektedir[506]. Hurufat defterlerinde bu yapı hakkında iki belgede üç kayıt bulunmaktadır[507]. H.1103/M.1692 tarihli olan belge vakıf işlerine bakan kişinin kusuru yok iken görevden alınması ve daha sonra geri çağrılması ile ilgidir[508]. Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi'nde

---

etmekle na'ibi es-Seyit İsmail arzıyla merkûm Salih bin Ömere mezbûr es-Seyit hafız Salih'in hissesi kendi üzerinde kalmakla kemakan ifâ ve merkumanın yedlerine başka başka berat verildi".

[502] HD 1140/375/15 numaralı kayıt "Niksar'da Ahipehlivan tekyesinde düşenbe ve pençeşenbe gününde senede bir med hınta ile cüzhan seyit Mehmede tecdid 1108" ve HD 1140/375/25 numaralı kayıt "Niksar'da Ahipehlivan tekyesinde tekyeneşin mütevellisi Ali mahsul vakfı ekil hamis mahsul ile karındaşı Hasana kadısı Ahmet arzıyla inayet Recep 1109".

[503] 387 numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Karaman ve Rûm Defteri (937/1530) II, Ankara 1997; s.547.

[504] Def. Nu.: 1121/1140/1131/1145/1148/1150/569.

[505] HD 1121/35/68 numaralı kayıt "Niksar'da Ahi Şahin zaviyesi mescidinde imam ve şeyh ve mütevellisi Ali mutasarrıf olup tecdiden Ca 1103".

[506] BOA., İE.EV.., 20/2369 numaralı kayıt "Niksar'da medfun Şeyh Nureddin Çilehane Zaviyesi meşihatinin Seyyid Ahmed'e tevcihi ricasıyla Niksar Kadısı Muharrem Efendi tarafından yazılan arz ve mertubu mahzar 10.05.1090"; HD 1121/35/375 numaralı kayıt "Niksar'da Nurettin Hâlife Zaviyesinin nukudu mevkufa şud vesa'ir vakfın mütevellisi Şeyh Mehmedin üzerinden Seyyid abdülhalim alıp gadr etmekle ibka buyruldu Şehri zilhîcce 1104".

[507] Def. Nu. 1121/1140.

[508] HD 1121/35/404 numaralı kayıt "Niksar'da Çilehane Zaviyesi nukud-ı mevkufe ve sair vakfının tevliyeti şeyh Mehmedin uhdesinde olup kusuru yoğiken ahardan Mehmed hilaf-ı inha bir tarik ile alıp külli gadr etmekle ref ´ olunup geri Şeyh Mahmuta ibka Recep 1103".

beş belgede yapı ile ilgili kayıt bulunmaktadır[509]. Vakıf kayıtlarından Zaviyenin 1915 tarihine kadar ayakta olduğu ve hizmet ettiği anlaşılmaktadır[510].

4.10.5. Hanegah Zaviyesi

Zaviye ile ilgili Hurufat defterinde tek kayıt bulunmaktadır. H.1191/M.1777 tarihli 1151 numaralı defterde zaviyenin şeyhlik görevinin kimsenin izninde ve sorumluluğunda olmadığı, harap ve dağılmış durumda olduğu, terkedilmiş olan göreve yeniden Şeyh İbrahim'in getirilmesi hakkındadır[511]. 387 numaralı H.937/M.1530 tarihli Muhâsebe-i Vilâyet-i Karaman ve Rûm Defteri'nde yapı Hânkâh Zaviyesi olarak geçmektedir[512].

4.10.6. Karşıkent (Mudoy-Mutay) Köyü Şeyh Yakup Zaviyesi

Hurufat defterlerinde Niksar kazasına bağlı bir köy olan Mutay, günümüzde Reşadiye'ye bağlıdır. Defterlerde yapı ile ilgili altı defterde yedi kayıt tespit edilmiştir[513]. Bu kayıtlardan en erken tarihlisi H.1118/M.1706-1707 yılında tutulmuştur. Belge içeriği zaviyede mutasarrıf olan Ömer'in tekrardan görevlendirilmesi hakkındadır[514]. Yapı hakkında en geç tarihli kayıt H.1226/M.1811'de yazılmış olup, Şeyh Yakup vakfının aktif olduğu anlaşılmaktadır[515].

---

[509] BOA., İE.EV.. 3/256; BOA., HSDSABZ, 8/82; BOA., İE.EV.. 20/2369; BOA., C..EV..,652/32890; BOA., TS.MA.e, 1301/34.

[510] BOA., HSDSABZ, 8/82 numaralı kayıt "Niksar'da Çilehane demekle meşhur Nureddin Hâlife Zaviyesi Vakfına ait boyahane, dükkân ve malikaneleri gösteren listenin takdimi 05.03.1334". HD 1121/35/375 numaralı kayıt "Niksar'da Nurettin Hâlife Zaviyesinin nukudu mevkufa şud vesa'ir vakfın mütevellisi Şeyh Mehmedin üzerinden Seyyid abdülhalim alıp gadr etmekle ibka buyruldu Şehri zilhîcce 1104".

[511] HD 1151/90/19 numaralı kayıt "*Niksar'da Hangah Zaviyesi'nin meşihatı kimesnenin berât ile uhdesinde olmayıp zâviye'i merkume harap ve şartı vakf icrâ olunmayıp fukaraya gadr-ı küllî olmakla zâviye'i merkumenin meşihatı bilâ sahip ve muattal ve mâhlul olmakla müceddeden Şeyh İbrâhim'e bâ 'arzuhâl tevcih buyruldu" Şehrî rebi'ü-l ahîr 191 (M.Mayıs/Haziran 1777).*

[512] 387 numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Karaman ve Rûm Defteri (937/1530) II, Ankara 1997; s.131.

[513] Def.Nu.: 560/1121/1128/1145/1149/1155.

[514] HD 1121/35/328 numaralı kayıt "Niksar'da Mutay zaviyesine evladiyet ve meşrutiyet üzere mutasarrıf olan Ömere tecdidi 'inâyet Ramazan 1118".

[515] HD 560/65/31 numaralı kayıt "Niksar kazasına tabi ´ Mutay ve … nam karyede vaki ´ cami ´ şerifinde karye'i mezkurede şeyh Yakup vakfı mahsulünden almak üzere 4 sehimden bir sehim vazife ile hatip olan Mustafa bin Veli mefkud olup hayatı ve mematı nâ ma ´lum olup ol vechile hizmet-i lazımesi mu ´attal kaldığını mahallinde meclis-i şer ´de ahali haber vermeleriyle Ali halifeye naibi es-seyit Ali arzıyla tevcih buyruldu Şevval 1226".

4.10.7. Melik Danişmend Gazi Zaviyesi

Yapı ile ilgili Hurufat defterlerinde, iki defterde beş kayıt tespit edilmiştir[516]. İlk kayıt H.1102/M.1691 yılında tutulmuş olup, tekkenişin Seyyit Ali'nin vefatı üzerine oğlu Seyyit Ahmet'in atanmasına dairdir[517]. En geç tarihli kayıt H.1111/M.1700' de yazılmıştır. Kayıt içeriği, zaviyeye bağlı olan hatip ve müezzin olan Seyyit Ahmet ve Seyyit Mustafa'nın vefatı üzerinde kardeşleri Seyyit Mehmet'in görevlendirilmesi hakkındadır[518].

H.937/M. 1530 tarihli 387 numaralı muhasebe defterinde yapı adı geçmektedir[519]. Başkanlık Osmanlı Arşivi'nde H.1122/M.1711 tarihli vesikada zaviye vakıflarına yapılan mütevelli tayini hakkında bilgi bulunmaktadır[520]. H.1296/M.1879 tarihli defterde Melik Gazi vakfı adı geçmektedir.[521]

4.10.8. Mevlevîhâne Zaviyesi

Mevlevîhâne Zaviyesinin kim tarafından ve ne zaman yaptırıldığı hakkında bilgimiz yoktur. Hurufat defterlerinde yapı ile ilgili altı defterde 15 kayıt tutulmuştur[522]. En erken tarihli kayıt H.1119/M. 1707-1708 senesine aittir[523]. En geç tarihli kayıt ise H.1176/M.1762-1763 senesine tekabül etmektedir.

Akar ve Yılmaz'ın Tokat Mevlevîhânesi ve Son Şeyhi Abdülhâdi Efendi adlı kitabında Niksar Mevlevîhânesi başlığı altında mevlevîhâne ve arşiv belgeleri hakkında bilgiler verilmiştir (Akar ve Yılmaz, 2018: 273-288). Bu bilgiler ışığında Niksar'da yer alan zaviyenin Arif Çelebi döneminde (1272-1318) Tokat Mevlevihanesiyle birlikte yönetildiği,

---

[516] Def. Nu.: 1121/1140.
[517] HD 1121/35/9 numaralı kayıt "Niksar'da Melik ve Danişment Gazi evkafına meşrutiyet üzere tekye neşin Seyyid Ali dede fevt olup yerine oğlu Seyyid Ahmed mahaldir deyu na'ib Abdülmecid arzıyla sene Ra 1102".
[518] HD 1121/35/122 numaralı kayıt "Niksar'da Melik Danişmend Gazi Zaviyesi'ne meşrut olan ve hatîb ile mü'ezzin Seyyid Ahmed Seyyid Mustafa Seyyid Mehmed mutasarrıf iken mezbûr Seyyid Ahmed ve Seyyid Mustafa fevt yerine karındaşı Seyyid Mehmede 'inâyet 1111 ramazan".
[519] 387 numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Karaman ve Rûm Defteri (937/1530) II, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Ankara 1997, s.132.
[520] BOA, C.EV 221/11015 numaralı kayıt özeti "Niksar'da medfun Melik Danişmend Gazi Zaviyesi Vakıfları'na mütevelli tayini. 14.12.1122".
[521] BOA, EV.d..20099 numaralı kayıt özeti "Trabzon dahilinde bulunan Hacı Abdullah Evkafı, İsa Baba Evkafı, Melik Danişmend Gazi Evkafı ve defterde isimleri olan diğer vakıfların tahsilat kayıtları. 21.08.1296".

[522] Def. Nu.: 1121/1131/1139/1145/1148/1154.
[523] HD 1121/35/339 numaralı kayıt "Niksar'da Mevlevihane Zaviyesi mezrasına mutasarrıf Keşfi Şeyh Osman üzerinden Seyyid Numan almakla ibka 1119".

zaviye şeyhinin ise resmi olarak atanan ilk kadın halife ve şeyhlerden Arife Hoş Lika Konevi'nin olduğu anlaşılmaktadır. Vakıflar Genel Müdürlüğü ve Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü arşivlerindeki kayıtlardan Hadim Ali Ağa Mescidi ve mevlevîhânenin bir bütünlük içerisinde yer aldığını ancak Hadim Ali Ağa Mescidi'nin yerini tespit edemediklerini belirtmişlerdir. Çalışmamız neticesinde Hurufat defterlerinden elde ettiğimiz verilere göre mescit Yusuf Şah Mahallesi'nde yer almaktadır[524]. Mevlevihanenin de aynı mahallede olduğunu söyleyebiliriz.

4.10.9. Kalenderhane Zaviyesi

Danişmend Gazi Vakfiyesi'nde yapının adı, mevki ismi olarak geçmektedir (Akar ve Güneş, 2002: 79-80). 583 numaralı evkaf defterinde de zaviye kaydı bulunmaktadır (Özköse, 2015: 85). Hurufat defterlerinde yapı ile ilgili H.1144/M.1731-32 tarihli tek kayıt, Şerife Fatma Hatun tarafından vakfedilen zaviyeye şeyh, imam ve hatip olan Seyyid Şeyh Ahmed'in görevlendirilmesi hakkındadır.[525]

4.10.10. Keşfi Osman Efendi Zaviyesi

Keşfi Osman Efendi'nin H.1103/M.1691-1692 tarihli vakfiyesinde Kazancı Mahallesi Kalenderhanesi'nin yerine beş oda, muallim evi ve camiden oluşan yeni bir zaviye bina ettiği bilgisine ulaşılmaktadır[526]. Vakfiyenin günümüz Türkçesine çevirisini Akar ve Güneş yapmıştır (2002; 97-98). Keşfi Osman Efendi'nin yaptırdığı zaviyenin yerinde Danişmetli dönemine ait bir Kalenderhane Zaviyesi olduğu anlaşılmaktadır. Ancak iki zaviye de günümüze ulaşamamıştır.

Hurufat defterinde yapı ile ilgili en erken kayıt H.1134/M.1721 yılına aittir. Kayıt içeriğinde Keşfi Osman Efendi'nin vefatıyla zaviyenin tevliyetinin evladına ondan sonra da halifelerine vakıf şartı olduğu, evladının küçük olmasından dolayı tevliyetinin halifelerinden

[524] Bkz. Hadim Ali Ağa Mescidi.
[525] HD 1145/140/98 numaralı kayıt "Niksar'da Kalenderhane cami-i zaviyesi demekle maruf vakf-ı kadimin tevliyeti kadimden cami-i mezkurda şeyh, imam ve hatip olanlara mutasarrıf olagelmişken şart-ı vakıf üzere Şerife Fatma ref'inden cami-i mezkurda şeyh imam ve hatip olan es-seyyid Şeyh Ahmed'e tecdid"
[526] VGMA, Vakfiye, 315/9, s.507; "…Kazancı Mahallesinde Kalenderhanesinde yerine bulunan işaret edilen hazretlerinin yol fukarasına uygun olarak beş oda ve muallim evi ve bir cami-i şerifi kapsayan yeni bir zaviye bina vakfedip ve yine mülküm olan adı geçen şehirde bulunan mülkleri ve iki taraftan umum yol ile sınırlı ve dükkânın ve yine adı geçen şehirde bulunan sakinlerden bir tarafta Nalbant Hacı Mehmet ve bir taraftan Molla Mustafa…

Şeyh Ahmed'e buyrulduğu bilgisi mevcuttur[527]. H. 1145 numaralı defterde H.1144/M.1731-1732 tarihli kayıtta Kalenderhane Cami-i Zaviyesi'nde mevcut görevli olan şeyh, imam ve hatibin görevlerine son verilip yerine Es-Seyyid Şeyh Ahmed'in getirilmesi hakkındadır[528]. Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi'nde H.1177/M.1763-1764 tarihli belgede yapı Keşfi Osman Efendi Tekkesi olarak kaydedilmiş olup tekkeye erzak ve yemek için harcanacak paranın Dönekse köyü kirasından alınıp tekke şeyhi Es-Seyyid Haşim bin Mehmed'in teslim aldığına dairdir[529].

4.10.11. Şeyh Ahmed Zaviyesi

Günümüzde Reşadiye'ye bağlı olan Kuzbağı (Kozbağı) Köyü'nde yer alan zaviyeden bir şey kalmamış olup, zaviye hakkındaki bilgilerimiz yalnızca arşiv belgelerine dayalıdır. Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi'nde yapının adı ilk kez H.1177/1763 tarihli belgede geçmektedir[530]. Belgeden, caminin Niksar'daki Şemseddin ve Muhiddin vakfına ait olduğu anlaşılmaktadır. Diğer belge ise H.1194/M.1780 senesinde Niksar'ın Kozbağı Köyü'nde yer alan zaviyeye şeyh atanması hakkındadır[531].

4.10.12. Şeyh Bolat Zaviyesi

Yapı, Niksar ilçe merkezine 5 km uzaklıktaki Şeyhler(Onan, Halidin) köyünde cami tepesi olarak bilinen bir tepe üzerinde yer almaktadır[532]. Günümüzde Şeyh Bolad Türbesi olarak bilinmekte olan yapının mermer kitabesine göre 1982 yılında Ali Tarakçı tarafından restore ettirildiği anlaşılmaktadır. Hurufat defterlerinde Şeyh Bolad Zaviyesi ile ilgili 12 defterde toplam 41 kayıtta yapının adı geçmektedir[533]. Söz konusu defterlerde bu yapı ile

---

[527] HD 1131/69/173 numaralı kayıt "Niksar'da Keşfi Osman Efendi'nin vâki Camiî Zaviyesinin tevliyeti evladına badehu hulefasına vakf ve şart olup evladı sagir(küçük) tevliyeti mahlûl olmakla hulefasından Seyyid Abdülkadir bin Keşfi Osman Efendi'nin camiiinin Şeyhi Şeyh Ahmed arzıyla 1134".

[528] HD 1145/40/98 numaralı kayıt "Niksar'da Kalenderhane Caminin Cami'i Zaviyesi demekle maruf vakf kadimin tevliyeti kadimden cami'i mezkurda şeyh, imam ve hatip olanlara mutasarrıf ola gelmişken şartı vakıf üzere Şerife Fatıma refinden cami'i mezkurda şeyh, imam ve hatib olan Es-Seyyid Şeyh Ahmede tecdid 1144".

[529] BOA., AE.SMST.III 58/4315 numaralı kayıt "Niksar'da Keşfi Osman Efendi Tekkesi taamiyesine Dönekse mukataası'ndan tahsis edilen meblağı, bahsi geçen tekkenin Şeyhi Es-Seyyid Haşim bin Mehmed'in teslim aldığı H.29.12.1177".

[530] BOA., C..EV.., 459/23222 numaralı kayıt " İsfeksir Kazasına tabi Kuzbağ köyündeki cami ve Niksar'daki Darülhuffaz Şemseddin ve Muhiddin Bey evkafından olup tevliyetinin tevcihi H.29.05.1177".

[531] BOA.,AE.SABH.I.., 356/24897 numaralı kayıt "Niksar'ın Kozbağı Karyesinde Şeyh Ahmed Zaviyesi'nde beratla vazifeli Şeyh Seyyid Ahmed Halvetî'nin boş kalan yerinin Seyyid Hasan'a tevcihi H.23.08.1194".

[532] Niksar imar planına göre, 439 Parseldedir.

[533] Def. Nu. 560, 561, 564, 569, 1121, 1131, 1140, 1145, 1148, 1151, 1152, 1154.

ilgili ilk kayıt 1140 numaralı defterde 375/21 numaralı kayıttır[534]. H.1109/M.1697'de tutulmuş olan bu kayıt bize zaviyenin daha önce inşa edildiğini göstermektedir. Şahin (1999:100), zaviyenin Danişmendli dönemi eserlerinden birisi olduğunu belirtmiştir. Arazi çalışması sırasında türbe içerisinde betondan yapılmış sanduka etrafına kırık halde mezar taşları olduğu tespit edilmiştir. Bir mezar taşı özellikle tarihlendirme konusunda dikkatimizi çekmiştir. Şahide, kırık ve yıpranmış olmasına rağmen üst kısmının dilimli, alt kısmının ise düz devam ettiği anlaşılmaktadır. Şahidenin üst kısmı mukarnaslı yapılmış olup etrafında rozetler yer almaktadır. Mukarnasın alt kısmında ise kitabe kısmından bir parça bulunmaktadır. Söz konusu mezar taşı form ve süsleme unsurlarından yola çıkarak 14.-15.yüzyıllara ait olduğunu söyleyebiliriz. Vakfiyesine ulaşamadığımız zaviyenin de 14.yüzyılda mevcut olduğunu düşünebiliriz.

Resim 4.5. Şeyh Bolat Zaviyesi-Mezar Taşı

[534] HD 1140/375/21 numaralı kayıt "*Niksar'da Halidi nam karyede merhum Şeyh Bolad Zaviyesinde bir akçe ile meşrutiyet üzere zaviyedar Osman fevt Sulbi oğlu Yusuf kadısı Seyit Musa arzıyla inayet Muharrem 1109*".

5. DEĞERLENDİRME

Bu bölümde Hurufat Defterleri temel kaynak olmak üzere, diğer arşiv belgelerinde, yayınlarda ve arazi çalışması sırasında tespit edilen yapıların değerlendirmesi yapılacaktır. Eserler plan özellikleri, yapı elemanları, malzeme ve teknik özellikleri ile süsleme özellikleri bakımından önce kendi içinde daha sonra da dönem örnekleri ile karşılaştırılarak değerlendirilecek ve Türk Mimarisi içindeki yerleri belirlenmeye çalışılacaktır.

Tez çalışmamız kapsamında Niksar'da 12. yüzyıldan başlayarak Cumhuriyetin ilanından sonra da devam eden geniş bir zaman içerisinde inşa edilen mimari yapılar incelenmiştir. Kitabesi bulunanlar hariç, diğer yapıların inşa tarihleri net olarak bilinmese de arşiv belgeleri ile malzeme ve teknik özelliklerinden yola çıkarak tarihlendirme yapılmaya çalışılmıştır.

Niksar, Doğu Anadolu'yu Batı Anadolu'ya, İç Anadolu'yu Karadeniz'e bağlayan geçiş yolları üzerinde bulunması açısından bir köprü görevi görmektedir. Ayrıca Canik Dağları'nın ve Kelkit Vadisi'nin üzerinde olması şehrin savunmasını da kolaylaştırmıştır. Bu sebeplerden ötürü tarih boyunca değişik medeniyet ve kültürlere ev sahipliği yapmıştır (Gürbüz, 2015: 249). Malazgirt Savaşı'ndan sonra Danişmendli Devleti'nin kurulmasıyla birlikte Orta Anadolu'da da fetihler başlamıştır. Niksar fethedilerek devletin merkezi Sivas'tan Niksar'a alınmıştır. Niksar'ın başkent olması ile Türk dönemindeki ilk imar faaliyetleri başlamıştır (Solmaz, 2001: 280). Danişmend-name'de Yağıbasan döneminde dedesi Danişmend Gazi döneminden kalan mescid ve medreselerin tamir ettirildiğine dair bilgiler bu görüşü destekler niteliktedir (Demir, 2004: 273-274).

Araştırmamızda, 1689-1835 tarihleri arasında tutulmuş VGMA arşivinde bulunan 24 hurufat defter incelenmiştir (Ek-1, Ek-3). Defterlerde bulunan kayıtlara göre Niksar'da 114 cami ve mescit, 14 çeşme, 2 hamam, 1 han, 2 köprü, 7 medrese, 10 mektep/muallimhane, 6 türbe, 12 zaviye olmak üzere 9 farklı yapı türünde toplam 168 yapı tespit edilmiştir (Ek-2). Bu eserlerden 115 adedi Niksar merkezde yer almakta olup, yalnızca 14 yapı günümüze ulaşmıştır (Çilehane Camisi (1938), Doğan Şah Alp Türbesi (1346'dan önce), Han Cami, (12.yy) Hüsam Cami, Hanegah Cami (1875), Kale Camisi (12.yy), Melik Gazi Türbesi (15.yy), Sunguriye Türbesi (13.yy 2.çeyreği), Sunguriye Zaviyesi (13.yy), Taş Mektep (19.yy), Niksar Ulu Camisi (12.yy), Yağıbasan Türbesi(12.yy), Yağıbasan Medresesi

12.yy), Büyük Hamam (12.-13.yy)). Niksar köylerinde yer alan 58 eserden ise 7'si günümüze Cumhuriyet döneminde geçirdiği onarımlar ile ulaşmıştır (Buzköy Camisi (1948), Büyükyurt (Coç) Köyü Camisi (1935), Çataloluk (Olukalan) Köyü Camisi (1811-1812), Gökçeli Kasabası (Kılavuz/Kulağuz- Ladicak Köyü) Camisi (18.-19.yy), Gökçeli Beldesi Yakınca Mahallesi (Bideze Köyü) Camisi, Gültepe (Alçakbel) Köyü Camisi (1895), Talazan Köprüsü).

Ayrıca, herhangi bir arşiv belgesinde adı geçmemekle birlikte yapılan yayın taramalarında ve arazi çalışması sırasında plan, malzeme ve süsleme açısından geleneksel mimariyi korumuş olan toplam 37 yapı tespit edilmiştir. Bu yapılardan 32'ü Niksar merkezde, 5'i ise köylerde yer almaktadır.

Niksar'da günümüze ulaşamayan eser sayısının çok olmasının en önemli sebebi şehrin Kuzey Anadolu fay hattı üzerinde olmasıdır. Niksar, son 2000 yıl içerisinde 14 ağır hasarlı deprem yaşamıştır. Geçirmiş olduğu bu depremler Niksar ve çevresine önemli etkiler bırakmıştır (Canik, 1986:244-247). Ergin vd. aktaran Cantay, MS. 11 yılından itibaren Niksar'ın depremlerden en çok etkilenen şehirlerden biri olduğunu belirtmiş ve 13.yüzyıla kadar Niksar'da hasar oluşturacak şiddette 15 kez deprem meydana geldiğini, 1268 yılındaki depremin iki yüzyılın en ağır depremi olduğunu ifade etmiştir (Cantay, 1980:368). Cinlioğlu, Tokat ve ilçelerinin M.1415, M.1591 ve M.1684'te büyük depremlere maruz kaldığını bildirmiştir (Cinlioğlu, 1950a:17,62; Cinlioğlu, 1950b:9). Başkanlık Osmanlı Arşivi'nde H.1102/M.1691 tarihli belgeden Niksar'da meydana gelen zelzelede halkın mağdur olduğu ve farklı yerlere nakledildiği anlaşılmaktadır[535]. 1939 Erzincan Depremi'nde Niksar'daki Tarihi eserler büyük hasar görmüş ve uzun yıllar harap vaziyette kalmıştır. Depremin yanında Niksar'ın yaşamış olduğu sel felaketleri de şehri olumsuz etkilemiştir. Yediyıldız, 1289 yılında sel felaketinden dolayı şehrin yerle bir olduğunu belirtmiştir (Yediyıldız, 1986:283). Devlet Arşivleri Başkanlığı'nda bulunan Cumhuriyet Arşivi 1931 tarihli kayıtta Kelkit Irmağı'nın taşması sonucu bazı köylerin su altında kaldığı bilgisi yer almaktadır[536]. Doğal afetlerin yanısıra Niksar'da 20.yy başlarından itibaren yerel yönetim tarafından

[535] BOA., İE.DH 14/1292 numaralı kayıt özeti "Niksar kasabasında meydana gelen zelzeleden halk perişan ve ekserisi nakl-i mekan ettiklerinden avarız hanesinin ve tekaliflerinin tenzili istirhamını havi kaza kadısının imzasını muhtevi ariza. H-08-07-1102".

[536] BCA., 118/819/2 numaralı kayıt özeti "Kelkit ırmağının taşmasıyla Niksar'ın Oda Mahallesi ile Şahinli ve Mahmudiye köylerinin zarar gördüğü, Ceyhan nehrinin çevre köylerdeki su baskınlarına sebep olduğu 25.05.1943".

yapılan plansız imar çalışmaları neticesinde mahalle mescitleri ve köy camileri başta olmak üzere birçok yapı yıkılarak yerlerine betonarme malzemeden yeni binalar yapılmıştır.

Hurufat defterleri ve diğer arşiv belgelerinde kayıtlarına ulaşabildiğimiz Ahî Pehlivan, Ahî Nahcivan ve Ahî Şahin Zaviyeleri Anadolu'da Moğol tehdidi ile karşı karşıya kalınan dönemde ortaya çıkmıştır. Moğol egemenliği altına girmek istemeyen Ahî liderleri uçlara çekilerek vakıflar kurmuşlar ve o bölgedeki halk üzerinde etkili olmuşlardır (Fatsa, 2013: 28). Selçuklu'nun zayıfladığı 13.yüzyılın sonlarında yerel beyliklerin güç kazanmasında büyük katkısı olan Ahî liderleri kurdukları vakıflar sayesinde şehrin imarına katkı sağlayarak, şehrin Osmanlı idaresine geçişini hızlandırmışlardır (Fatsa, 2013: 37).

5.1. Kat ve Mekân Düzeni

Çalışmamız içerisinde ele aldığımız eserler genel olarak tek katlı olmakla birlikte cami, türbe ve hükümet konağı yapılarında kat düzenlemesi görmekteyiz.

Camilerin çoğunluğunun tek kat olarak inşa edilmesine karşın kat sayısı ve içerisinde bulundurduğu farklı fonksiyondaki yapılar ile istisna olan örnekler söz konusudur. Buzköy Camisi (1948), Gültepe (Alçakbel) Köyü Camisi (1895) iki katlı yapılmış olup, farklı mekânların bir arada olduğu örneklerdir. Bu camilerin en önemli özelliği bünyesinde köy odası bulundurmasıdır. Köy odaları, köylünün bir arada bulunduğu, erkek misafirlerini ağırladığı, sohbet ettiği sosyalleştiği yerdir, İmece usulü veya köyün ileri gelenleri tarafından yaptırılan köy odaları, mimari açıdan yalın kültürel açıdan ise oldukça zengindir (Tay, 2016:119).

Buzköy Camisi'nde, köy odası harimin batı duvarına bitişik vaziyette iken üst katta mahfilin kuzeybatısında bir oda bulunmaktadır. Gültepe (Alçakbel) Köyü Camisi (1895)'nde ise alt kat köy odası ve müştemilat üst kat ise cami olarak tasarlanmıştır. Alt katın köy odası üst katın cami-mescit olarak kullanıldığı; Boyabat Çal Köyü Mescidi (1945?), Boyabat Çalpınar Köyü Mescidi (20.yy ortası),Turnalı Köyü Mescidi (1960) (Çal, 2014: 332) benzer örnekler içerisinde verilebilir. Gültepe (Alçakbel) Köyü Camisi'nde görülen cephenin üç yönde (kuzey, doğu, batı) revaklarla kuşatılması bakımından, Samsun Çarşamba Göğceli Camisi (12.yy) (Furtuna, 2018: 21), Samsun Kavak Bekdemir Camisi (1596-1599) (Uzun, 2016: 44), Samsun Kavak Kosaca Camisi (1766+) (Uzun, 2016: 44),

Ordu İkizce'de Laleli (Eski) Cami (14.yy ortası) (Bayhan, 2020: 195), Ordu Kumru'da Şenyurt Mahallesi Eski Cami (19.yy sonu-20.yy başı) (Bayhan, 2020: 224) benzer örneklerdir.

Türbelerde Kulak (Emir Arslan Doğmuş) Kümbeti (12.yy 3.çeyreği), Kırkkızlar (Kırgızlar) Kümbeti (13.yy 1.çeyreği) ve Sunguriye Türbesi'nde (13.yy 2.çeyreği) mezar odaları bulunmaktadır. Bu yapılarda alt kat genellikle zemin seviyesinin altında kalacak şekilde mezar odası olarak düzenlenmiş, üst kat ise ziyaret mekanı olarak yapılmıştır.

Niksar Hükümet Konağı bodrum kat, zemin kat ve birinci kat olmak üzere üç kattan oluşmaktadır.

5.2. Plan Özellikleri

Plan özellikleri başlığı altında cami, çeşme, hamam, hükümet konağı, köprü, medrese, mektep ve türbeler öncelikle kendi içlerinde plan şemaları açısından değerlendirilmiştir. Bunun devamında plan tiplerinin kaynakları ve yapılardaki örtüşen noktalar belirtilerek örneklerle karşılaştırmaları yapılmıştır.

5.2.1. Cami ve Mescitler

Niksar ilçe merkezi ve köylerindeki cami ve mescitlerde kare ve dikdörtgen olmak üzere iki ana plan tipi uygulanmıştır. Bu plan tipleri örtü sistemleri bakımından kendi içerisinde alt başlıklara ayrılmıştır.

5.2.1.1. Kare planlı camiler

Mevcut olan 22 caminin 3'ü kare planlıdır. Bu camiler kubbeli ve düz tavanlı olmak üzere iki başlığa ayrılmıştır.

5.2.1.1.1. Kare planlı kubbeli tip

Kubbe ile örtülü olan tek örnek Kale Mescidi (12. yüzyıl)'dir (Tablo 5.1.). Kare planlı tek kubbeli camiler Selçuklu döneminden itibaren tercih edilen bir plan tipi olmuştur. Erken Osmanlı mimarisinin ilk yıllarında ana tip olarak karşımıza çıkan bu plan tipinde pandantifin

sistemli bir şekilde kullanılması 15.yüzyılın 2.yarısına rastlamaktadır (Kuran, 1964: 5). Bu plan tipinin tarihi bilinen ilk örneği İznik Hacı Özbek Camisi (M.1333/34)'dir (Kuban, 2007:124). Daha sonraki yapılar Bursa Alâaddin Bey Camisi (M.1335) (Kuran, 1964: 6), İznik Hacı Hamza Camisi (M.1345), Kütahya Kurşunlu Camisi (M.1377), Mudurnu Yıldırım Camisi (M.1382), Gebze Orhan Camisi (14.yy)'dir (Aslanapa, 2004: 8). Tokat merkezde yer alan Hamza Bey Camisi ve Rüstem Çelebi Camisi'nin 15. yüzyılda yapılmış olması ve kubbeye geçişte pandantif kullanılması bakımından yakın örneklerdir (Gündoğdu vd, 2006: 83,89). Boyabat Ak Mescit (15.yy) (Çal, 2014:333), Niğde Kıble Mescidi (16.yy), Niğde Dışarı (Çelebi Hüsamettin) Camisi (16.yy) (Özkarcı, 2001: 85-87), Kayseri İç Kale (Fatih) Camisi (15.yy) (Boran, 2001: 126) bu plan tipinin ve pandantif geçiş sisteminin bazı örneklerindendir.

Tablo 5. 1. Kare Planlı Kubbeli Tip

Kare Planlı Kubbeli Tip	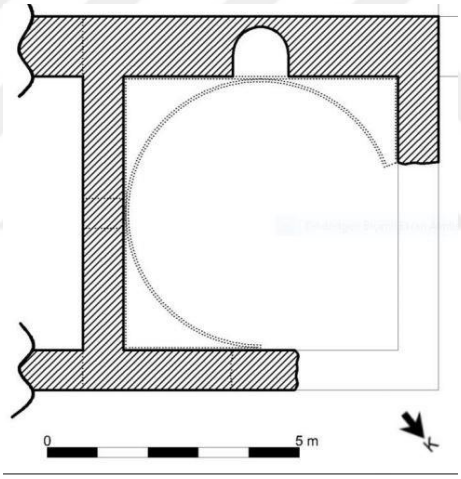 Kale Mescidi (12. yüzyıl)

5.2.1.1.2. Kare planlı düz ahşap tavanlılar

Kare planlı düz ahşap tavanlı tipte Gökçeli Beldesi Yakınca Mahallesi (Bideze Köyü) Camisi (1952) ve Yalıköy (Hosaf- Karakuş) Camisi (1959) bulunmaktadır (Tablo 5.2.). Kare planlı camileri kareye yakın dikdörtgen plan içerisinde de değerlendirmek mümkün iken aradaki uzunluk farkının az olmasından dolayı (10-40 cm arası) kare planlı camiler içerisinde değerlendirilmiştir. Boyabat'ta Öşek Köyü Mescidi (20.yy), Taşhanlı Köyü Mescidi (1956) (Çal, 2014: 333), Ordu'da Akkuş Damyeri Mahallesi Camisi (19.yy) (Bayhan, 2020: 73), Akkuş Akpınar Mahallesi Camisi (1950) (Bayhan, 2020: 86), Ünye Yeniköy Mahallesi Merkez Camisi (1970) (Bayhan, 2020: 264), Samsun Kavak'da Alagömlek Camisi (19.yy)

(Uzun, 2016: 35-36), Trabzon Çaykara'da Çamlıbel Köyü Merkez Camisi (1887-1888) (Küçük, 2017: 37), Artvin Borçka'da Düzköy Merkez Camisi (1850) (Coşkun, 2021: 37) Artvin Merkez'de Orta Mahallesi Camisi (18.yy sonu 19.yy başı) (Aytekin, 1996: 113) bu plan tipinde verilebilecek örneklerdendir.

Tablo 5. 2. Kare Planlı Düz Ahşap Tavanlılar

Kare Planlı Düz Ahşap Tavanlılar	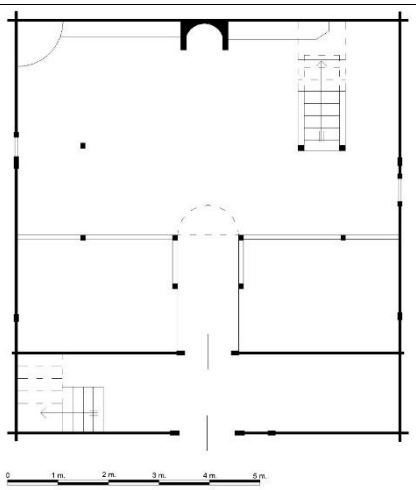 Yalıköy (Hosaf- Karakuş) Camisi (1959)

5.2.1.2. Dikdörtgen planlı camiler

Mevcut olan camilerden 18'i dikdörtgen planlı olarak inşa edilmiştir. Bu yapılardan üçü (Cin Camisi (M.1160), Han Camisi (12.yy), Niksar Ulu Camisi (12.yy)) Danişmendli döneminde, üçü (Çataloluk (Olukalan) Köyü Camisi (1811-1812), Gaziahmet Camisi (1877), Bozcaarmut Köyü Camisi (19.yy)) Osmanlı döneminde, 12'si ise (Akıncı Köyü Camisi (20.yy), Büyükyurt (Coç) Köyü Camisi (1935), Buzköy Camisi (1948), Çatak Köyü Camisi (20.yy), Çilehane Camisi (1938), Gökçeli Kasabası (Kulavuz-Kulağuz-Ladicak) Köyü Camisi (18-19.yy), Gültepe (Alçakbel) Köyü Camisi (1895), Günebakan (Alahtiyan) Köyü Camisi (1964), Halil Efendi Camisi (1945), Hanegah Camisi(20.yy), Özalan Köyü Camisi(1947), Osmaniye Köyü Camisi (1950)) Cumhuriyet döneminde inşa edilmiş veya onarım görerek mevcut halini almıştır (Tablo 5.3.).

Tablo 5.3. Dikdörtgen Planlı Camiler

Dikdörtgen Planlı Camiler	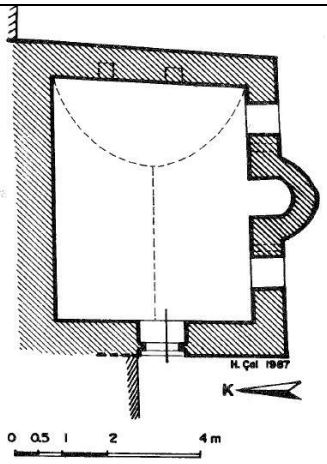 Cin Camisi (M.1160)	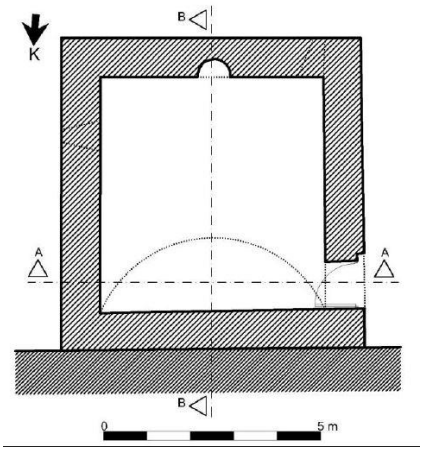 Han Camisi (12.yy)
	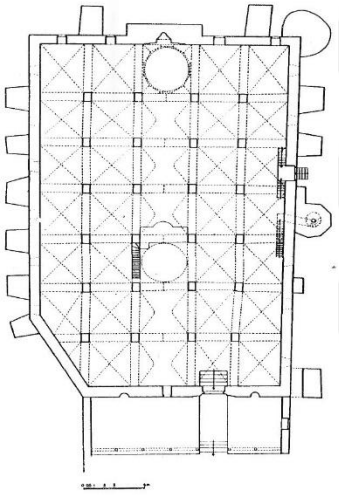 Niksar Ulu Camisi (12.yy)	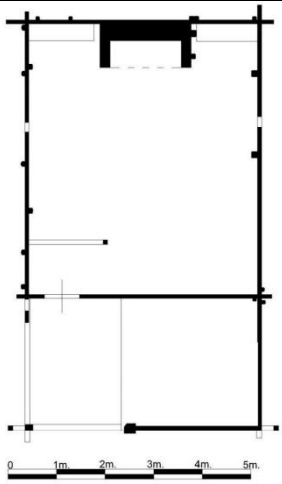 Çataloluk (Olukalan) Köyü Camisi (1811-1812)
	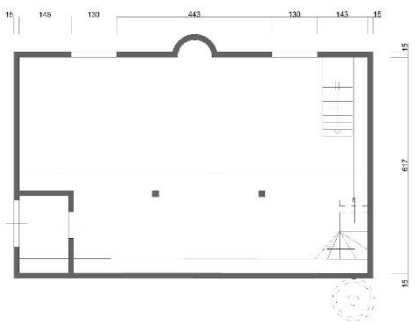 Gaziahmet Camisi (1877)	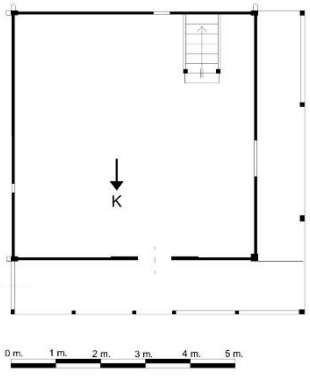 Bozcaarmut Köyü Camisi (19.yy)

Dikdörtgen Planlı Camiler	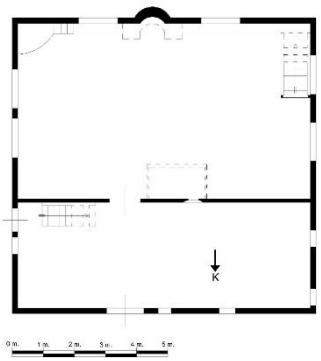 Akıncı Köyü Camisi (20.yy)	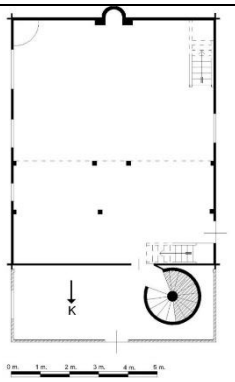 Büyükyurt (Coç) Köyü Camisi (1935)
	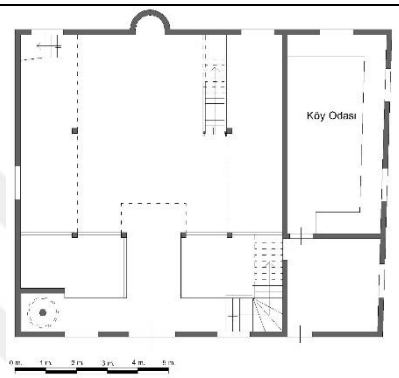 Buzköy Camisi (1948)	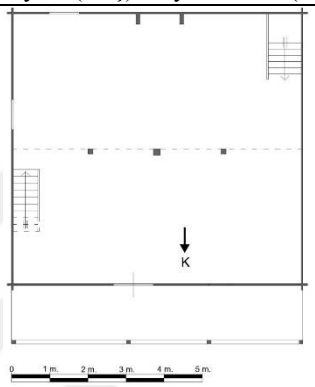 Çatak Köyü Camisi (20.yy)
	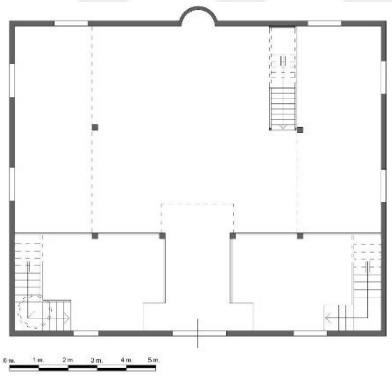 Çilehane Camisi (1938)	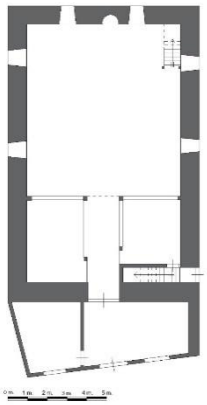 Gökçeli Kasabası (Kulavuz-Kulağuz-Ladicak) Köyü Camisi (18-19.yy)
	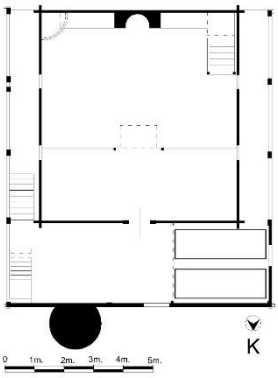 Gültepe (Alçakbel) Köyü Camisi (1895)	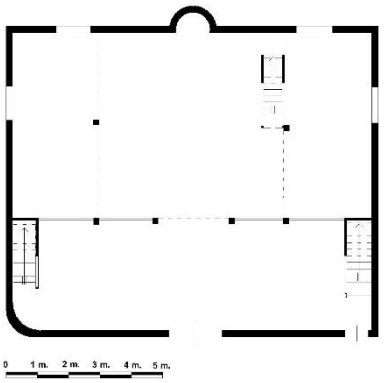 Günebakan (Alahtiyan) Köyü Camisi (1964)

Dikdörtgen Planlı Camiler	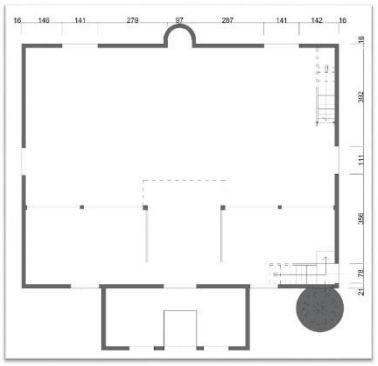 Halil Efendi Camisi (1945)	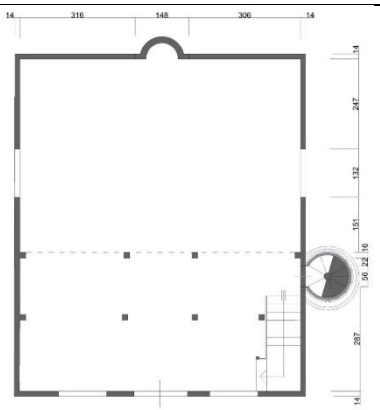 Hanegah Camisi(20.yy)
	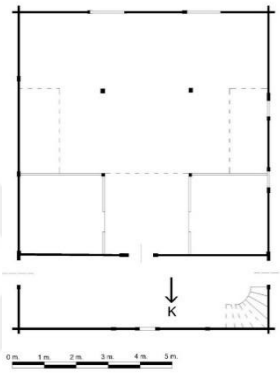 Özalan Köyü Camisi(1947)	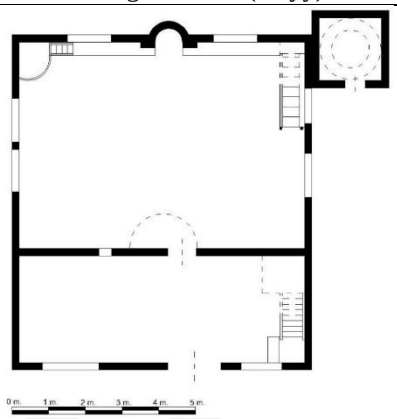 Osmaniye Köyü Camisi (1950)

5.2.1.2.1. Mihrap yönünde dikdörtgen planlı ahşap tavanlılar

Bu plan tipi içerisinde 7'si düz ahşap tavanlı, 1'i döner eksenli bindirme tavanlı ve 2'si doğrudan kırma çatıyla örtülü olmak üzere 10 yapı bulunmaktadır.

a- Düz Ahşap Tavanlı: Bu plan tipi içerisinde bulunan camilerde örtü sistemi olarak düz ahşap tavan üzeri kırma çatı örtü görülmektedir. Büyükyurt (Coç) Köyü Camisi (1935), Buzköy Camisi (1948), Çatak Köyü Camisi (20.yy), Hanegah Camisi (20.yy), Özalan Köyü Camisi(1947) ve Osmaniye Köyü Camisi (1950), Yalıköy (Hosaf-Karakuş) Camisi (1959) olmak üzere 7 yapı bu grupta bulunmaktadır (Tablo 5.4.). Yalıköy (Hosaf-Karakuş) Camisi (1959) tavan düzenlenişi bakımından diğer örneklerden farklılık göstermektedir. Düz tavanlı yapının mihraba yakın kısmı iç içe geçen kareler ile çökertilerek yapılmıştır.

Tablo 5.4. Düz Ahşap Tavanlı Camiler

Düz Ahşap Tavanlı	 Büyükyurt (Coç) Köyü Camisi (1935)	 Yalıköy (Hosaf-Karakuş)Camisi (1959)
	 Buzköy Camisi (1948)	 Çatak Köyü Camisi (20.yy)
Düz Ahşap Tavanlı	 Hanegah Camisi (20.yy)	 Özalan Köyü Camisi(1947)
	 Osmaniye Köyü Camisi (1950)	

b- Döner Eksenli Bindirme Tavanlı: Yalıköy (Hosaf/Karakuş) Camisi (1959) bu tavan tipi içerisinde yer almaktadır. Merzifon Hanife Hatun Cami (1826) (Çerkez, 2005: 289), Eskişehir Mahmudiye Yeniköy Camisi (1932) (Aktürk, 2006: 67), Eskişehir Mahmudiye Kaymazyayla Köyü Camisi (1940) (Aktürk, 2006: 77), Eskişehir Beylikovası Kızılcaören Köyü Camisi (1941) (Parla, 2012: 649), Eskişehir Beylikovası Yukarı Dudaş Köyü Camisi (1947) (Parla, 2012: 651) tavanı benzer örnekler içerisindedir.

Tablo 5.5. Döner Eksenli Bindirme Tavan

Döner Eksenli Bindirme Tavan		 Gökçeli Kasabası (Ladicak-Kılavuzlu) Cami (18-19.yy)

c- Doğrudan Kırma Çatıyla Örtülü: Bozcaarmut Köyü Camisi (19.yy), Çataloluk (Olukalan) Köyü Camisi (1811-1812)'inde mekân doğrudan çatı ile örtülmüştür(Tablo 5.6.). İkisi de çantı tekniğinde yapılmış olup örtü sistemleri bakımından farklılık göstermektedir. Bozcaarmut Köyü Camisi (19.yy) ahşap iskelet üzerine sac ile kaplanmıştır. Çataloluk (Olukalan) Köyü Camisi (1811-1812)'nin üzeri ise ahşap kırma çatılıdır.

Tablo 5.6. Doğrudan Kırma Çatıyla Örtülü Camiler

Doğrudan Kırma Çatıyla Örtülü	 Bozcaarmut Köyü Camisi (19.yy)	 Çataloluk (Olukalan) Köyü Camisi (1811-1812)

Doğu-Batı Doğrultusunda Dikdörtgen Planlı Ahşap Tavanlılar	 Akıncı Köyü Camisi (20.yy)	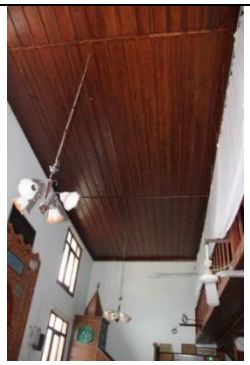 Gaziahmet Camisi (1877)
	 Günebakan (Alahtiyan) Köyü Camisi (1964)	 Halil Efendi Camisi(1945)
	 Çilhane (Çilehane) Camisi (1938)	

5.2.1.2.2. Doğu-Batı doğrultusunda dikdörtgen planlı ahşap tavanlılar

Akıncı Köyü Camisi (20.yy), Gaziahmet Camisi (1877), Günebakan (Alahtiyan) Köyü Camisi (1964), Halil Efendi Camisi(1945) doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlı düz ahşap tavanlı iken, Çilhane (Çilehane) Camisi (1938) doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlı döner eksenli bindirme ttavanlıdır.

5.2.1.2.3. Mihrap yönünde dikdörtgen planlı tonoz örtülüler

Han Camisi (12.yy) mihrap yönünde dikdörtgen planlı tonoz örtülü örnekler içerisinde tek yapı olarak karşımıza çıkmaktadır (Tablo 5.7.). Bu tipe benzer örnekler; Elazığ Harput Ahi Musa Mescidi (M.1185) (Arslan, 2017: 1452), Elazığ Palu Kındık Mescidi (12.yy) (Arslan, 2017: 1473), Kayseri Büyük Bürüngüz Köyü Daniş Ali Bey Camisi

(M.1580-1582) (Denktaş, 1998: 162), Kayseri Büyük Bürüngüz Köyü Alaüddevle Camisi (M.1590) (Denktaş, 1998: 165) verilebilir.

Tablo 5. 7.Mihrap Yönünde Dikdörtgen Planlı Tonoz Örtülüler

Mihrap Yönünde Dikdörtgen Planlı Tonoz Örtülüler	 Han Camisi (12.yy)

5.2.1.2.4. Doğu-Batı doğrultusunda dikdörtgen planlı tonoz örtülüler

Cin Camisi (M.1160) doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlı tonoz örtülü tek yapıdır (Tablo 5.8.).

Tablo 5. 8.Doğu-Batı Doğrultusunda Dikdörtgen Planlı Tonoz Örtülüler

Doğu-Batı Doğrultusunda Dikdörtgen Planlı Tonoz Örtülüler	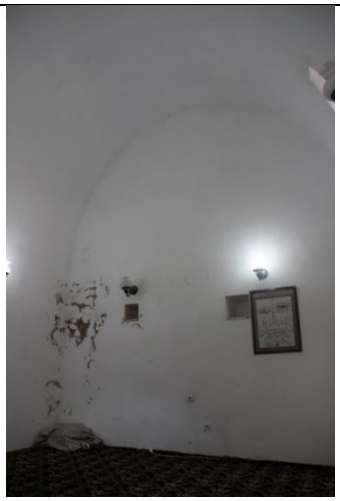 Cin Camisi (M.1160)

5.2.1.2.5. Mihrap yönünde dikdörtgen planlı beş sahınlı

Danişmendliler dönemine ait olan 12. yüzyıla tarihlendirdiğimiz Niksar Ulu Camisi mihrap yönünde dikdörtgen planlı beş sahınlı tek örnektir. Dört sıra halinde altışardan 24 ayakla kuzey-güney doğrultuda beş sahınlı bir plan oluşturulmuştur. Orta sahın, yan sahınlardan yüksek ve geniş tutulmuştur. Orta sahın kısmında ışıklık bulunan caminin

mihrap önü kubbelidir. Kayseri Kölük (Gülük) Cami (12.yy 2.çeyreği) (Kuban, 2008: 142-143), Kayseri Ulu (Sultan) Cami (12.yy) (Arslan, 2017: 754) Danişmendli döneminde yapılmış olup boyuna dikdörtgen planlı ve mihrap önü kubbeli olmaları sebebiyle benzerlik göstermektedir. Artuklu Beyliği dönemi eserlerinden Silvan Ulu Cami (1152-1157) (Çetin, 2008: 23), Mengücekoğulları döneminde inşa edilmiş olan Divriği Ulu Cami (1228-1129) (Kuban, 2010: 44; Kuban, 2008:127), Ahlatşahlar Beyliği dönemi eserlerinden Van Ulu Cami (12.yy) (Arslan, 2017:2461; Kılıç, 1997: 58), Selçuklu dönemi eserlerinden Kayseri Hacı Kılıç Camisi (1249) (Öney, 196: 378), Ankara Arslanhane Camisi (13.yy) (Kuban, 2008: 148), Kayseri Develi Ulu (Sivasti Hatun) Camisi (1281) (Arslan, 2017: 785) gibi yapılar, mihrap önü kubbeli olmaları bakımından benzerlik göstermektedir. Erzurum Ulu Cami (1179) (Karamağaralı, 1981:140; Kuban, 2008:117; Şahin, 2018: 228) Afyonkarahisar Ulu (Hoca Bey) Cami (1272-1723) (Arslan, 2017: 55) orta sahında ışıklık uygulaması görülen benzer örneklerdendir.

5.2.2. Çeşmeler

Hurufat defterlerinden Niksar'da 14 çeşme olduğu bilgisine ulaşılmıştır. Ancak bu çeşmelerden hiçbiri günümüze ulaşamamış veya adı değiştiği için tespiti yapılamamıştır. Bununla birlikte yapılan arazi çalışması sonucunda Niksar ilçe merkezinde, Hurufat defterlerinde ismi geçmeyen 13 adet çeşme tespit edilmiştir. Mevcut olan çeşmelerin 17.yy ile 20.yy arasında inşa edildiği anlaşılmaktadır. Bu çeşmeler kronolojik sıra ile; Kale Kapısı Çeşmesi (1676), Halil Efendi Camisi Çeşmesi (1710), Han Camisi Çeşmesi (18.yy), Hoca Sultan Çeşmesi (1898), Arasta Çeşmesi (1903-1904), Taş Mektep Çeşmesi(1905-1906), Ulu Cami Çeşmesi (1912-1913), Zeytindibi Çeşmesi (1921-1922), Lülecizade Kardeşler Çeşmesi (1921-1922), Derebağlar Cami Çeşmesi (20.yy), Melik Gazi Mezarlığı Çeşmesi-1 (18.yy), Melik Gazi Mezarlığı Çeşmesi-2 (19.yy), Belediye Önü Çeşmesi (20.yy)'dir. Çeşmelerden sekizinin (Kale Kapısı Çeşmesi, Halil Efendi Cami Çeşmesi, Hoca Sultan Çeşmesi, Arasta Çeşmesi, Taş Mektep Çeşmesi, Ulu Cami Çeşmesi, Zeytindibi Çeşmesi, Lülecizade Kardeşler Çeşmesi) kitabesi olduğu için inşa tarihleri kesin bilinmektedir. Kitabesi olmayan beş çeşme (Han Cami Çeşmesi, Derebağlar Cami Çeşmesi, Melik Gazi Mezarlığı Çeşmesi, Melik Gazi Mezarlığı Çeşmesi-2, Belediye Önü Çeşmesi) ise mimari ve süsleme özellikleri bakımından değerlendirilerek tarihlendirilmiştir.

5.2.2.1. Duvar çeşmeleri

Çeşmelerden dokuzu (Arasta Çeşmesi (1903-1904), Halil Efendi Cami Çeşmesi (1710), Han Cami Çeşmesi (17.yy sonu-18.yy başı), Hoca Sultan Çeşmesi (1897-1898), Kale Kapısı Çeşmesi (1676), Melik Gazi Mezarlığı Çeşmesi-1 (18.yy), Melik Gazi Mezarlığı Çeşmesi-2 (19.yy), Ulu Cami Çeşmesi (1912-1913), Belediye Önü Çeşmesi (20.yy)) duvar çeşmesidir (Tablo 5.9.). İstanbul ve Anadolu'da benzer örnekleri görmek mümkündür. İstanbul Damat İbrahim Paşa Çeşmesi (1721) (Koçyiğit, 2014: 300), Kütahya Şengül Cami Çeşmesi (16.yy), Kütahya Çatal Mescit Çeşmesi (1803-1804) (Verim, 2019:154), Eyüp Hacı Beşir Ağa Külliyesi Çeşmesi (1734-1735) (Tay, 2014: 444), İnebolu Eyüpzâde Mehmed Efendi Evi Çeşmesi (1803) (Çerkez, 2005: 147), Kastamonu Küre Aşağı Mescit Cami Çeşmesi (16.-17.yy) (Gür, 2019: 396) duvar çeşmelerine örnek verilebilir.

Tablo 5.9. Duvar Çeşmeleri

	 Arasta Çeşmesi (1903-1904)	 Halil Efendi Cami Çeşmesi (1710)
	 Han Cami Çeşmesi (17.yy sonu-18.yy başı)	 Hoca Sultan Çeşmesi (1897-1898)

<table>
<tr><td rowspan="3">Duvar Çeşmeleri</td><td>
Kale Kapısı Çeşmesi (1676)</td><td>
Melik Gazi Mezarlığı Çeşmesi-1 (18.yy)</td></tr>
<tr><td>
Melik Gazi Mezarlığı Çeşmesi-2 (19.yy)</td><td>
Ulu Cami Çeşmesi (1912-1913)</td></tr>
<tr><td colspan="2">Duvar Çeşmeleri

Belediye Önü Çeşmesi (20.yy)</td></tr>
</table>

5.2.2.2. Bağımsız çeşmeler

Derebağlar Cami Çeşmesi (19.yy sonu-20.yy başı), Lülecizade Kardeşler Çeşmesi (1921-1922), Zeytindibi Çeşmesi (1921-1922) ve Taş Mektep Yanındaki Çeşme(1905-1906) bağımsız çeşmeler grubu içerisinde yer almaktadır (Tablo 5.10.). Bostancı Çatal Çeşmesi (1550) (Tay, 2014: 444), Kastamonu Küre Bedesten Sokak Çeşmesi (19.yy-20.yy) (Gür, 2019:395), Kütahya Hürriyet Çeşmesi (1909) (Verim,2019:114), Tokat Taşhan (Voyvoda Hanı) Avlusundaki Çeşme (19.yy) (Atak, 2012:2015) bağımsız yapılmış çeşmelere örnek olarak sıralanabilir.

Tablo 5. 10. Bağımsız Çeşmeler

Bağımsız Çeşmeler	 Derabağlar Çeşmesi (19.yy sonu-20.yy başı)	 Lülecizade Kardeşler Çeşmesi (1921-1922)
	 Zeytindibi Çeşmesi (1921-1922)	 Taş Mektep Çeşmesi (1905-1906)

Cephe düzenleri açısından baktığımızda Halil Efendi Cami Çeşmesi (1710), Taş Mektep Çeşmesi (1905-1906), Zeytindibi Çeşmesi (1921-1922), Derebağlar Cami Çeşmesi (19.yy sonu-20.yy başı), Melik Gazi Mezarlığı Çeşmesi-1 (18.yy), Kale Kapısı Çeşmesi (1676), Hoca Sultan Cami Çeşmesi (1897-1898), Belediye Önü Çeşmesi (20.yy)'nin gövde formu yatay dikdörtgen bir görünüşe sahiptir. Han Cami Çeşmesi (17.yy sonu-18.yy başı), Arasta Çeşmesi (1903-1904), Ulu Cami Çeşmesi (1912-1913), Lülecizâde Kardeşler Çeşmesi (1921-1922), Melik Gazi Mezarlığı Çeşmesi-2 (19.y)'nin gövde formları dikey bir görünüşe sahiptir. Çeşmelerin hepsi tek cepheli olup, kemerli ve kemersiz olarak iki tip uygulama görülmektedir. İncelenen çeşmelerden üçü kemerli, 11'i kemersiz olarak inşa edilmiştir.

Kemerli çeşmeler de cepheler sivri kemer kullanılarak hareketlendirilmiştir. Kale Kapısı Çeşmesi (1676), Halil Efendi Cami Çeşmesi (1710), Melik Gazi Mezarlığı Çeşmesi-2 (20.yy) sivri kemerlidir. Anadolu'nun farklı yerlerinde sivri kemerli olarak; Isparta Uluborlu Büyük Çeşme (1238-1239) (Doğan, 2004: 27), Bursa Alaaddin Cami Çeşmesi (14.yy) (Çetinkaya, 2012: 17), Bursa Meydancık Çatal Çeşme (1583) (Çetinkaya, 2012: 33), Adana Ulu Cami Çeşmesi (16.yy) (Laz, 2016: 51), Muğla Bodrum Süleyman Kaptan Çeşmesi (1682) (Kakız, 2019: 30), Fındıklı Hacı Beşir Ağa Çeşmesi (1732-1733) (Tay,

2015: 445), Kayseri Tavlusun Köyü Çanlı Çeşme (18.-19.yy) (Tali, 2014a:524), İnebolu Hamdi Reis Sokağı Çeşmesi (1875) (Çerkez, 2005: 149), Kırşehir Şeyh Kızı Hatice Çeşmesi (1870) (Tay, 2011: 207), Aydın Bozdoğan Haydere Köyü Çeşmesi (17.-18.yy) (Özbalkan, 2019: 62) örnek verilebilir.

İncelenen örneklerden, Taş Mektep Çeşmesi (1905-1906), Han Cami Çeşmesi (17.yy sonu-18.yy başı), Hoca Sultan Çeşmesi (1897-1898), Arasta Çeşmesi (1903-1904), Ulu Cami Çeşmesi (1912-1913), Zeytindibi Çeşmesi (1921-1922), Lülecizâde Kardeşler Çeşmesi (1921-1922), Derebağlar Cami Çeşmesi (19.yy sonu-20.yy başı), Melik Gazi Mezarlığı Çeşmesi-1 (18.yy), Belediye Önü Çeşmesi (20.yy) kemersiz olarak düzenlenmiştir. İnebolu Yukarı Karaca Cami Çeşmesi(1892) (Çerkez, 2015: 150), Tokat Münir Bey Caddesi'nde Yer Alan Çeşme (19.yy) (Gündoğdu vd, 2006: 307), Mersin Erdemli Akpınar Köyü Çeşmesi (1938) (Tay, 2018: 697) kemersiz çeşmelere benzer örneklerdendir.

Han Cami Çeşmesi (17.yy sonu-18.yy başı), Arasta Çeşmesi (1903-1904), Taş Mektep Çeşmesi (1905-1906), Ulu Cami Çeşmesi (1912-1913), Zeytindibi Çeşmesi (1921-1922), Lülecizade Kardeşler Çeşmesi (1921-1922), Derebağlar Cami Çeşmesi (19.yy sonu-20.yy başı), Melik Gazi Mezarlığı Çeşmesi-1 (18.yy), Belediye Önü Çeşmesi (20.yy) nişsiz çeşmelerdir. Divanyolu Hacı Beşir Ağa Çeşmesi (1744-1745) (Tay, 2014: 446), Takyeciler cami Önündeki Çeşme (19.yy veya daha sonrası) (Atak, 2012: 220-221), Bursa Kavaklı Cami Çeşmesi (1778) (Çetinkaya, 2012: 48), Ayaş İncipınarı sokağı Çeşmesi (20.yy) (Çerkez, 1997: 230) nişsiz çeşmelere verilebilecek örneklerdendir.

5.2.3. Hamamlar

Hurufat defterlerindeki kayıtlardan, Niksar'da Çilehane (Hadim Ali Ağa) Hamamı ve Ahi Pehlivan Hamamı olmak üzere iki hamam olduğu anlaşılmaktadır. Bu yapıların dışında Niksar'da mevcut üç hamam bulunmaktadır (Ünye (Maturi- Yeni) Hamamı (12.yy), Büyük Hamam (12.yy-13.yy), Çavuş Hamamı (15.yy)) (Tablo 5.11). Evliya Çelebi 17. yüzyılda kale içinde Müftü Hamamı, Çilehane Hamamı ve Kefere Hamamı'nın varlığından bahsetmiştir (Çal, 1989: 68). Bu veriler doğrultusunda günümüze ulaşan hamamların zamanla isim değişikliğine uğramış olabileceği düşünülmektedir.

Büyük Selçuklu, Anadolu Selçuklu, Beylikler ve Osmanlı döneminde birçok kez kullanılmış olan eyvanlı köşe halvetli plan tipi uygulaması, başta medrese olmak üzere, cami, tekke, konut mimarisinde de yaygın olarak kullanılmış olan dört eyvanlı plan tipidir. Bu plan tipinin iki, üç halvetli ve bir, iki veya üç eyvanlı uygulandığı örnekler de bulunmaktadır. Hamamın ölçülerine ve araziye bağlı olarak halvet ve eyvan sayısı artırılmış veya azaltılmıştır (Çal, 1989: 71; Eravşar, 2004: 128; Ertuğtul, 2009: 255). Niksar Büyük Hamam (12.-13.yy)'da Haçvâri dört eyvanlı ve köşe hücreli tipinin çeşitlemesi olan, üç eyvanlı köşe halvetli plan tipi uygulaması görülmektedir. Bu plan tipinin örnekleri çok yaygın görülmese de farklı dönemlerde uygulandığı anlaşılmaktadır. Kastamonu Frenkşah Hamamı (1262-1263) (Aksoy, 2011: 32), Kayseri Hunat Hatun Hamamı Kadınlar Bölümü (13.yy) (Denktaş, 2013: 225), Karaman Hatun (Kale) Hamamı(14.yy) (Atik, 2019: 51), Karaman Lal (Lel) Hamamı (14.yy) (Atik, 2019: 69), Karaman Sekiz (Seki) Çeşme Hamamı Erkekler Bölümü (15.yy) (Atik, 2019: 86), Eskişehir-Sivrihisar Seydiler Hamamı (14.yy) (Kula Say, 2011: 61), Amasya-Suluova Yolpınar Köyü Hamamı (15.yy) (Kula Say, 2011: 289), Samsun Lâdik Eski Hamam (16.yy) (Bayraktar, 2005: 234), Manisa-Alaşehir Sülün Muslu Paşa Hamamı (16.yy sonu-17.yy ilk çeyreği) (Uçar, Çakmak ve Uçar, 2018: 184) bu plan tipinin Anadolu'nun değişik yerlerinde görüldüğü örnekler olarak verilebilir.

Niksar Çavuş Hamamı (15.yy) ve geçirdiği onarım ile özgünlüğünü büyük oranda kaybetmiş olan Niksar Ünye (Maturi-Yeni) (12.yy) Hamamı enine sıcaklıklı çifte halvetli tip olarak karşımıza çıkmaktadır. Tokat Pervane Hamamı Kadınlar Bölümü (13.yy) (Eravşar, 2004: 15), Bursa Ördekli Hamamı (1389-1421) (Kula Say, 2011: 154-155), Çorum-Osmancık Koca Mehmed Paşa Hamamı(1430-1431) (Kula Say, 2011: 223), Merzifon Çifte Hamam (1473) (Çerkez, 2005: 364-383), Kastamonu İsmail Bey Hamamı (1457-1460) (Aksoy, 2011: 55-59), Zile Taceddin İbrahim Paşa (Belediye Şehir) Hamamı (1494'den önce) (Çal, 1988: 116), Karaman Yeni (Nuh Paşa) Hamamı (1596) (Atik, 2019: 97, 109) enine sıcaklıklı, çifte halvetli tipin benzer örneklerindendir.

Tablo 5.11. Hamamlar

<table>
<tr><td>Üç Eyvanlı Köşe Halvetli</td><td colspan="2"> 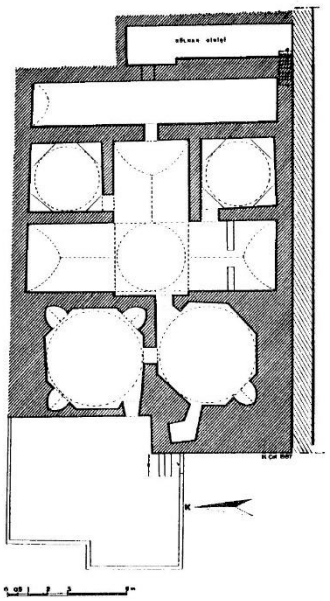
Büyük Hamam Planı (12.-13.yy)</td></tr>
<tr><td>Enine Sıcaklıklı Çifte Halvetli</td><td> 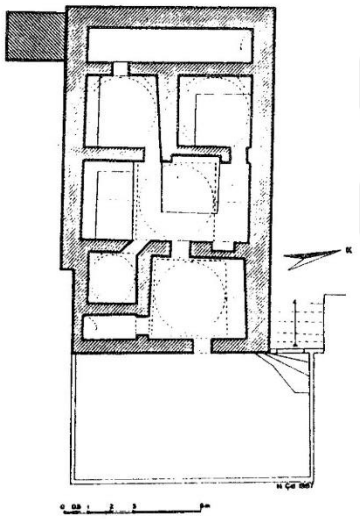
Niksar Çavuş Hamamı (15.yy.)</td><td> 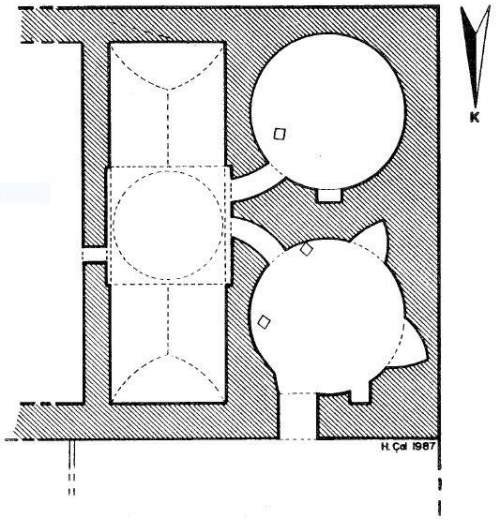
Niksar Ünye (Maturi-Yeni) Hamamı</td></tr>
</table>

5.2.4. Hükümet Konağı

Osmanlı'nın son dönem mimarisinde kamu yapıları arasında önemi bir yere sahip olan hükümet konaklarının birçoğu yerel imkânlar ve halktan toplanan yardımlar ile inşa edilmiştir (Yazıcı Metin, 20119: 35). Kaza merkezlerinde bulunan hükümet konakları, vilayet merkezlerine göre daha küçük ölçekli yapılmıştır (Yazıcı Metin, 2019: 76). Hükümet konaklarında yatay gelişen dikdörtgen plan şeması kullanılmış olup, genellikle orta koridor veya orta avlu etrafında şekillendirilmiştir (Yazıcı Metin, 2019: 101). Yapılarda, cephe kurgusu ön planda tutulmuş olup, cephe "devlet kapısı" algısını yansıtır şekilde düzenlenmiştir (Yazıcı Metin, 2019: 131).

Niksar Hükümet Konağı günümüzde belediye binası olarak kullanılmaktadır. Yapı ile ilgili Başkanlık Osmanlı Arşivi'nde ilk kayıt 1889 yılına aittir. Bu dönemlerde inşa edilmiş olduğu anlaşılan yapı 1907'de yangın geçirmiştir. Aynı yıl, ikinci kez inşasının tamamlandığı arşiv vesikalarından anlaşılmaktadır. Eser, dıştan dikdörtgen içten haçvari plan tipi içerisinde yer almakta olup, bodrum üzeri iki katlıdır. Bu plan tipi hükümet konaklarının yanı sıra dönem içerisinde yapılan diğer kamu binalarında da görülmektedir. Bergama Hükümet Konağı- Bodrum ve Zemin Katı (1903-1909) (Toptaş, 2016: 414), Sivas Göğüs Hastanesi (Sivas Çevre Kültür ve Sanat Evi) Üçüncü Katı (1920) (Bulut, 2006: 13), Malatya Askerlik Şubesi (19.yy sonları) (Yılmaz, 2018: 401) bu plan tipi içerisinde verilebilecek kamu binalarındandır. Niksar Hükümet Konağı'nın pencereleri üzerinde ve cephe aksında yer alan üçgen alınlık dikkat çekicidir. Yozgat Askerlik Şubesi (1895-1896) (Acun, 2005: 205), Hatay Hassa Hükümet Konağı (İlçe Jandarma Komutanlığı (1903) (Garbioğlu, 2017: 27), Amasya Adliye Binası (1926?) (Kolay, 2016: 497), Mersin Hükümet Konağı (1902) (Elemana, 2019: 27) üçgen alınlıkların yer aldığı örnekler içerisindedir.

5.2.5. Köprüler

Niksar'da Hurufat defterlerinden elde edilen veriler doğrultusunda Talazan Köprüsü (13.yy) ve Fatlı Köprüsü (?) olmak üzere iki köprünün varlığı bilinmektedir. Bu köprülerden yalnızca "Talazan Köprüsü" günümüze ulaşmıştır. Hurufat defterlerinden tespit edilen köprülerin haricinde Niksar'da hepsi tescilli olmak üzere 7 köprü (Leylekli Köprü (Roma Dönemi), Çilehane Köprüsü (Geç Roma-Erken Bizans), Seymenli Köprüsü (Geç Roma-Erken Bizans), Hamidiye Köprüsü (1882-1885), Kayapaşa Mahallesi Köprüsü (19.yy sonu), Horoz Köprüsü (19.yy sonu-20.yy başı), Gaziahmet Mahallesi Köprüsü (19.yy sonu-20.yy başı)) daha bulunmaktadır. Leylekli Köprü, Çilehane Köprüsü ve Seymenli Köprü Roma-Bizans dönemine tarihlendirilse de mevcut halini Türk döneminde almasından dolayı değerlendirme içerisine alınmıştır.

İlter, nehir yatağının derinliği ve genişliğinin köprü tiplerini büyük oranda etkilediğini belirterek, köprülerin dik ve düz olmak üzere iki ana tip içerisinde ele alınmasının doğru olacağını belirtmiştir. Dik köprüleri, ortadaki geniş ve yüksek ana kemere doğru, iki yandan dik bir çıkış ile yükselen köprü olarak tanımlamıştır. Düz köprüleri ise, iki veya daha çok sayıdaki kemerler arasında yüksekliği ve genişliği çok değişmeyen, köprü yolunun düz ya da hemen hemen düz olduğu şeklinde ifade etmiştir (İlter, 1978: 27).

Bu tanım doğrultusunda Niksar ilçe merkezi ve köylerinde incelemiş olduğumuz köprülerin (Talazan Köprüsü (13.yy), Leylekli Köprü, Seymenli Köprüsü, Çilehane Köprüsü, Gaziahmet Mahallesi Köprüsü (19.yy sonu-20.yy başı), Horoz Köprüsü (19.yy sonu-20.yy başı), Kayapaşa Mahallesi Köprüsü (19.yy sonu-20.yy başı)) hepsi düz köprüler grubu içerisine girmektedir. Düz köprüler kendi içerisinde tek gözlü ve çok gözlü olmak üzere alt gruplara ayrılmaktadır.

5.2.5.1. Tek gözlü köprüler

Leylekli Köprü, Seymenli Köprüsü, Çilehane Köprüsü, Gaziahmet Mahallesi Köprüsü (19.yy sonu-20.yy başı), Horoz Köprüsü (19.yy sonu-20.yy başı) ve Kayapaşa Mahallesi Köprüsü (19.yy sonu-20.yy başı) tek gözlü köprüler içerisine girmektedir (Tablo 5.12.). Bozkır-Alanya yolu Çat (Çağlayan) Köyü Kemer Köprüsü (13.yy), (Duran, Baş ve Özcan, 2016: 62), Antalya-Gündoğmuş'ta Ali Köprüsü (14.yy) (Gülgönül, 2020: 99), Edirne Taş Köprü (15.yy) (Bayatlı, 2015: 104), Kayseri Bağpınar (Ispıdın) Aşağı Köprü (18.yy) (Gürbüz, 2012: 21), Tokat-Sivas yolu üzerinde İhsaniye Köprüsü (19.yy sonu) (Gündoğdu vd. 2006: 274, Tokat Sivas yolu üzerinde Geyraz Köprüsü (19.yy sonu) (Gündoğdu, vd. 2006: 275), Diyarbakır Çüngüş Köprüsü (?) (Kutlay, 2012: 28), Bitlis Mermutlu Köprüsü (?) (Tunç,1978:140) ve Konya Kayasu Kasabası, Kanlıçay Köprüsü (1950) (Duran ve diğerleri, 2016: 30) tek gözlü köprüler grubuna verilebilecek örneklerdendir.

Tablo 5.12. Tek Gözlü Köprüler

Tek Gözlü Köprüler	 Çilehane Köprüsü	 Gaziahmet Mahallesi Köprüsü (19.yy sonu-20.yy başı)
	 Horoz Köprüsü (19.yy sonu-20.yy başı)	 Kayapaşa Mahallesi Köprüsü (19.yy sonu-20.yy başı)
	 Leylekli Köprü	 Seymenli Köprüsü

5.2.5.2. Çok gözlü köprüler

Geniş bir yatağa sahip olan Kelkit Çayı'nın üzerinde yer alan Talazan Köprüsü (13.yy) ve Hamidiye Köprüsü çok gözlü köprü grubu içerisinde yer almaktadır. Talazan Köprüsü'nün inşa tarihi bilinmemektedir. Yapım tekniklerinden yola çıkarak köprü 13.yy'a tarihlendirmektedir. Hamidiye Köprüsü 1882-1885 yılları arasında Sivas Valisi Halil Hamid Paşa tarafından yaptırılmış olup günümüze ulaşmayan ahşap tabliyesinin doğrudan ayaklara oturması bakımından Talazan Köprüsü (13.yy)'nden ayrılmaktadır. Amasya Çağlayan (Çalık-Çalak) Köprü (12.yy) (Özdemir vd, 2007: 143), Tokat Yeşilırmak (Hıdırlık) Köprüsü (13.yy) (Gündoğdu vd, 2006: 268-270), Sivas Kesik Köprü (13.yy) (Yinanç, 1994: 5), Antalya-Serik Belkıs Köprüsü (13.yy) (Gülgönül, 2020: 30-32), Konya-Akören, Orhaniye

Köyü Köprüsü (18.yy-19.yy) (Duran ve diğerleri, 2016: 28) ve Ankara-Kalecik Develioğlu Köprüsü (?) (Çınar, 2020: 60) çok gözlü köprüler olmaları bakımından benzer örneklerdir.

5.2.6. Medreseler

Hurufat defterlerinden edindiğimiz bilgilere göre Niksar'da beş medrese (Yağıbasan Medresesi, Daru'l-Hayr Medresesi, Çilehane Medresi, Sebile Hatun Medresesi, Cedit Medresesi) bulunmaktadır. Bu yapıların kitabeleri olmadığı için inşa tarihleri tespit edilememiştir. Ancak mevcut bilgiler ışığında Yağıbasan Medresesi'nin 1142-1164 tarihleri arasında hüküm sürmüş olan Nizamettin Yağıbasan döneminde, Daru'l-Hayr Medresesi'nin 1530 yılından önce, Çilehane Medresesi'nin Hadim Ali Ağa tarafından 18.yy'da, Sebile Hatun Medresesi'nin ise 18.yy veya daha önceki bir dönemde, Cedit Medresesi Keşfi Osman Efendi tarafından 18.yy'da yaptırıldığı anlaşılmaktadır. Bu medreselerden Daru'l-Hayr Medresesi (1530'dan önce), Çilehane Medresesi (18.yy) ve Sebile Hatun Medresesi (18.yy?) Cedit Medresesi (18.yy) günümüze ulaşamamıştır. Bu yapılar haricinde Atabey Şahinşah (Hacı Çıkrık) Türbesi (1182-1183) içerisinde bulunan kitabeden Atabey Şahinşah adında bir medrese daha olduğu anlaşılmaktadır (Cantay, 1977: 27-28). Günümüze ulaşmayan yapının kitabesinden türbe ile aynı yıl içerisinde (1182-1183) yapıldığı bilinmektedir (Önkal, 2015: 362).

Günümüzde de mevcut olan Yağıbasan Medresesi, Anadolu'nun ilk kapalı medresesi olması bakımından önem teşkil eder. Suriye- Bosra'da bulunan, Bosra Valisi Gümüştekin'in 1136 tarihinde yaptırdığı Gümüştekin Medresesi islam dünyasının ilk kapalı avlulu medresesi olarak bilinmektedir (Demiralp, 2006: 31). Ancak bu medresenin planına benzer bir örnek Suriye'de başka bir yapıda bulunmamasına karşın, Anadolu'da Niksar ve Tokat Yağıbasan Medreseleri, birçok medrese, zaviye, darüşşifa için kaynak teşkil etmiştir. Tokat Yağıbasan (1142-1164) (Kuran, 1968: 42), Isparta-Atabey Ertokuş Medresesi (1224) (Şaman Doğan, 2010: 232), Konya-Karatay Medresesi (1251) (Odabaşı, 2016: 259), Isparta-Uluborlu Gargılı Lala Medresesi (14.yy sonu-15.yy ortaları) (Şaman Doğan, 2009: 137), Kütahya Vacidiye Medresesi (1314) (Çiftcioğlu, 2006: 165) kapalı avlulu medreselere örnek olarak sıralanabilir.

5.2.7. Mektepler

Hurufat defterlerinde kaza merkezinde 10, köylerde üç olmak üzere 13 muallimhane (Asiye Hatun Muallimhanesi, Hacı Mehmet Muallimhanesi, Gülşen Hatun Muallimhanesi, Hacı Yunus Ağa Zevcesi Muallimhanesi, Köprübaşı Murat Ağa Muallimhanesi, Kutbettin Mahallesi Muallimhanesi, Mehmet Ağa Muallimhanesi, Müftü Muallimhanesi, Sinan Bey Muallimhanesi (Taş Mektep), Halil Efendi Muallimhanesi, Büşürüm (Beşirmi) Köyü Muallimhanesi, Akdoğmuş (Pertek) Köyü Muallimhanesi, Kozbağı (Bertek, Pernik) Ömer Paşa Muallimhanesi) tespit edilmiştir. Hurufat defterlerinde adı geçen yapılar haricinde Başkanlık Osmanlı Arşivi'ndeki kayıtlara göre, Niksar kaza merkezinde bir Rüştiye Mektebi, köylerinde iki İbtidai Mektebi olmak üzere üç yapı daha tespit edilmiştir (Niksar Rüştiye Mektebi, Çanak Ma Özviran İbtidai Mektebi, Ladik Hamidiye İbtidai Mektebi (Sıbyan Mektebi)).

Bu yapılardan yalnızca Sinan Bey Muallimhanesi (Taş Mektep) günümüze ulaşmıştır. Sinan Bey Muallimhanesi'nin de mevcut halini 19.yüzyılda geçirmiş olduğu onarım ile aldığı tespit edilmiştir.

5.2.8.Türbeler

Hurufat defterlerinden, Niksar'da 10 türbe (Ahi Pehlivan Türbesi, Hacı İbrahim Türbesi, Hacı Yakup Türbesi, İsmihan ve Huri Hatun Türbesi, Melik Ahmed Danişmend Gazi Türbesi (15.yy), Mustafa Türbesi, Ömer Türbesi, Sunguriye Türbesi (13.yy 2.çeyreği), Tacettin Türbesi (1346'dan önce), Yağıbasan Türbesi) olduğu tespit edilmiştir. Bu türbelerden dördü (Melik Ahmed Danişmend Gazi Türbesi (15.yy), Sunguriye Türbesi (13.yy 2.çeyreği) Taceddin Türbesi (1346'dan önce), Yağıbasan Türbesi(12.yy) günümüzde mevcut olup diğerleri hakkında bir bilgi bulunmamaktadır. Bu yapılardan Yağıbasan Türbesi 2010 yılında geçirdiği onarım ile tamamen yenilendiği için değerlendirme içerisine alınmamıştır. Hurufat defterlerinde adı geçmeyen ve günümüze sağlam bir şekilde ulaşmış olan yedi türbe (Akyapı (Ağa Yapı) Kümbeti (13.yy 4.çeyreği), Anonim Türbe (14.yy), Eyvan Türbeler (14.yy), Atabey Şahinşah (Hacı Çıkrık) Türbesi (1182-1183), Kırkkızlar (Kırgızlar) Kümbeti (13.yy 1.çeyreği), Kulak (Emir Arslan Doğmuş) (12.yy 3.çeyreği) Kümbeti, Seyyid Nureddin Alparslan Türbesi(14.yy)) bulunmaktadır. Asli hallerini koruyarak ulaşmış olan eserler kronolojik sıra ile; Atabey Şahinşah (Hacı Çıkrık) Türbesi

(1182-1183), Kulak (Emir Arslan Doğmuş) Türbesi (12.yy 3.çeyreği), Kırkkızlar (Kırgızlar) Türbesi (13.yy 1.çeyreği), Sunguriye Türbesi (13.yy 2.çeyreği), Akyapı (Ağa Yapı) Türbesi (13.yy 4. çeyreği), Doğanşah Alp Türbesi (1346'dan önce), Eyvan Türbeler (14.yy), Seyyid Nureddin Alparslan Türbesi (14.yy), Anonim Türbe (14.yy), Melik Gazi Türbesi (15.yy)'dir. Bu yapılardan sadece Sunguriye Türbesi (13.yy 2.çeyreği) aynı ismi taşıyan zaviye bünyesinde iken, diğer türbeler bağımsız birer bina olarak inşa edilmiştir.

Mevcut türbelerden Kulak (Emir Arslan Doğmuş) Kümbeti (12.yy 3.çeyreği), Kırkkızlar (Kırgızlar) Kümbeti (13.yy 1.çeyreği) ve Sunguriye Türbesi (13.yy 2.çeyreği)'nde mezar odası bulunmaktadır. Kırkkızlar (Kırgızlar) Kümbeti'nde mezar odası tonoz, Kulak (Emir Arslan Doğmuş) Kümbeti'nde beşik tonoz, Sunguriye Türbesi'nde basık kubbe örtülüdür.

Çalışmamız içerisinde yer alan türbeler plan tiplerine göre kare planlı, dikdörtgen planlı eyvan biçimli ve sekizgen planlı olmak üzere üç tipe ayrılmıştır.

5.2.8.1. Kare planlı kubbe örtülü türbeler

Akyapı (Ağa Yapı) Türbesi (13.yy 4. çeyreği), Sunguriye Türbesi (13.yy 2.çeyreği), Melik Gazi Türbesi (15.yy) kare planlı olarak inşa edilmiştir (Tablo 5.13.). Konya Hoca Ahmet Fakih Türbesi (1221) (Yıldırım, 2007: 220-221), Tokat Ali Tusî Türbesi (1233-1234) (Gündoğdu ve diğerleri, 2006: 135-136), Tokat Sefer Paşa Türbesi (1251-1252) (Denknalbant Çobanoğlu, 2019: 28), Amasya Gökmedrese Cami Türbesi (1266-1267) (Ketil, 2019: 19), Kırşehir Cacabey Türbesi (1272) (Tay, 2010: 52), İznik Kırkkızlar Türbesi (1330-1362) (Daş, 2003: 377-378) ve Amasya Merzifon Piri Baba Türbesi (15.yy) (Çerkez, 2005:339-340) bu plan tipinin başlıca örneklerindendir.

Tablo 5.13. Kare Planlı Kubbe Örtülü Türbeler

Kare Planlı Türbeler	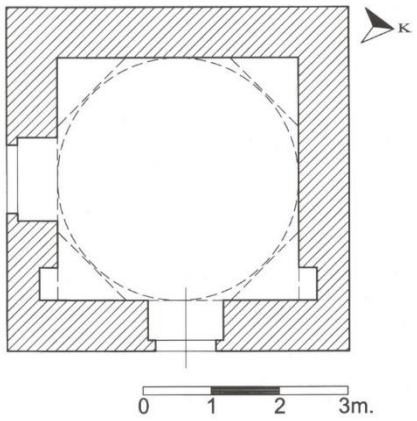 Akyapı (Ağa Yapı) Türbesi (13.yy 4. çeyreği)	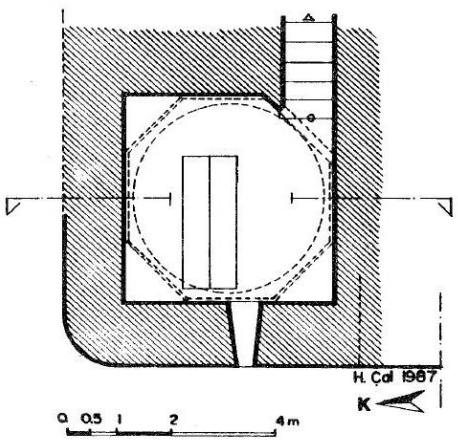 Sunguriye Türbesi (13.yy 2.çeyreği)
	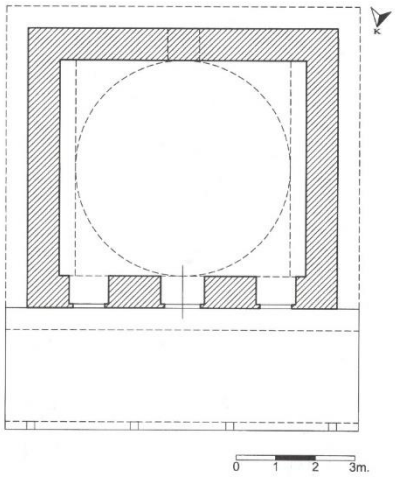 Melik Gazi Türbesi (15.yy)	

5.2.8.2. Dikdörtgen planlı-tonoz örtülü eyvan biçimli türbeler

Atabey Şahinşah (Hacı Çıkrık) Türbesi (1182-1183), Doğanşah Alp Türbesi (1346'dan önce), Eyvan Türbeler (14.yy), Seyyid Nureddin Alparslan Türbesi (14.yy), Anonim Türbe (14.yy) dikdörtgen planlı eyvan biçimli türbeler grubu içerisinde yer almaktadır (Tablo 10.14.). Eskişehir-Seyitgazi Ümmühan Hatun Türbesi (1207-1208) (Kara, 2019: 77), Akşehir Emir Yavtaş Türbesi (1255-1265) (Önkal, 2015: 279), Konya Gömeç Hatun Türbesi (13.yy 2.yarısı) (Bozkurt, 2019: 330), Kastamonu Aşıklı Sultan Türbesi (13. yy son çeyreği) (Önkal, 2015: 297-298), Amasya Şadgeldi Paşa Türbesi (1360) (Önkal, 2020: 194) Amasya Kadılar Türbesi (14.yy) (Ketil, 2019: 84) ve Tokat Pir Ahmed Bey Türbesi (15.yy) (Gündoğdu ve diğerleri, 2006: 144) eyvan planlı türbelerin Anadolu'da ki örneklerindendir.

Tablo 5.14. Dikdörtgen Planlı-Tonoz Örtülü Eyvan Biçimli Türbeler

<table>
<tr>
<td rowspan="3">Dikdörtgen Planlı Eyvan Biçimliler</td>
<td> 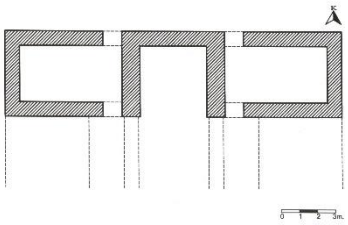
Atabey Şahinşah (Hacı Çıkrık) Türbesi (1182-1183)</td>
<td> 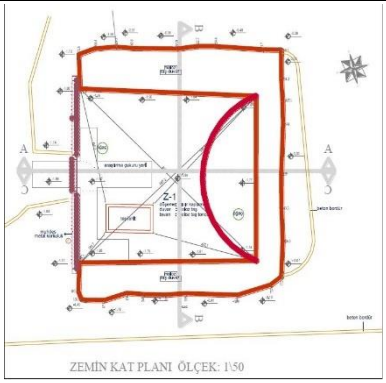
Doğanşah Alp Türbesi (1346’dan önce)</td>
</tr>
<tr>
<td> 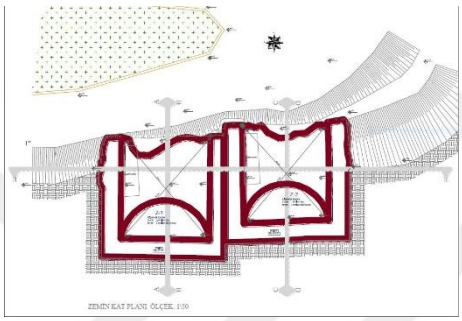
Eyvan Türbeler (14.yy)</td>
<td>
Seyyid Nureddin Alparslan Türbesi (14.yy)</td>
</tr>
<tr>
<td colspan="2">
Anonim Türbe (14.yy)</td>
</tr>
</table>

5.2.8.3. Sekizgen planlı- içten kubbe dıştan külah örtülü türbeler

Kulak (Emir Arslan Doğmuş) Kümbeti (12.yy 3.çeyreği) ve Kırkkızlar (Kırgızlar) Kümbeti (13.yy 1.çeyreği) sekizgen planlıdır (Tablo 5.15.). Nahcivan Yusuf Bin Kuseyr Kümbeti (1162) (Yazar, 2007: 83-84), Erzurum Emir Saltuk Türbesi (1189-1190) (Özkan, 2016: 115-119), Amasya Halifet Gazi Türbesi (1209-1210) (Önkal, 2015: 67-69), Erzincan Kemah Mengücek Gazi Türbesi (1227’den önce) (Parla, 2010: 57-88), Kırşehir Melik Gazi Türbesi (13. yy 2. yarısı) (Tay, 2010: 52), Sivas Divriği Nureddin Salih (Kemankeş) Türbesi (1240) (Acun, 1988: 193-194) sekizgen planlı türbeler içerisinde verilebilecek örneklerdendir.

Tablo 5.15. Sekizgen Planlı İçten Kubbe Dıştan Külah Örtülü Türbeler

Sekizgen Planlı İçten Kubbe Dıştan Külah Örtülü	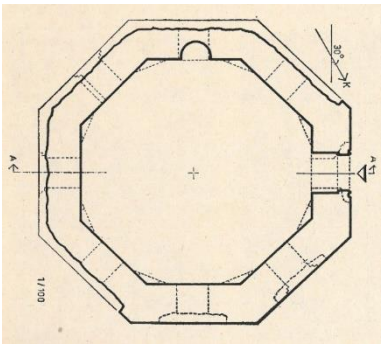 Kulak (Emir Arslan Doğmuş) Kümbeti (12.yy 3.çeyreği)	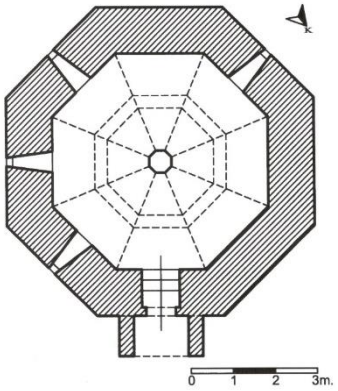 Kırkkızlar (Kırgızlar) Kümbeti (13.yy 1.çeyreği)

5.3. Yapı Elemanları

5.3.1. Taşıyıcı Elemanlar

Niksar'da ilçe merkezi ve köylerinde inşa edilmiş olan yapılarda taşıyıcı eleman olarak ahşap direk, ayak, sütun ve duvar kullanılmıştır. Ayak cami mimarisi içerisinde yalnızca Niksar Ulu Camisi'nde bulunmaktadır. Yapının iç mekânında toplam 24 adet kare kesitli ayak yer almaktadır. Küçük boyutta yapılmış mahalle ve köy camilerinde taşıyıcı olarak ahşap direkler ve duvarlar kullanılmıştır. Çataloluk (Olukalan) Köyü Camisi yalnızca harim bölümünden oluşmakta olup, harim duvarları taşıyıcı olarak kullanılmaktadır. Akıncı (Ahıncı) Köyü Camisi (20. yy), Bozcaarmut Köyü Camisi (19.yy), Buzköy Camisi (1948), Büyükyurt (Coç) Köyü Camisi (1935), Çatak Köyü Camisi (20.yy), Çilhane (Çilehane) Köyü Camisi (1938), Gültepe (Alçakbel) Köyü Camisi (1895), Gökçeli Kasabası (Ladicak-Kılavuzlı Köyü) Camisi (18-19.yy), Gökçeli Kasabası Yakınca (Bideze) Köyü Camisi, Hanegah Camisi (1875), Osmaniye Köyü Camisi (1950), Özalan Kasabası Kadir Koca Camisi (1947), Yalıköy (Hosaf-Karakuş) Camisi'nde (1959) taşıyıcı elemanlar harimde ahşap duvarlar, mahfilde ise ahşap direklerdir. Cin Camisi (M.1160), Han Camisi (12.yy), Kale Mescidi (12.yy) harim mekânından ibaret olup örtü moloz taş duvarlar ile taşınmaktadır.

Köprülerde taşıyıcı elaman olarak ayak ve kemerler kullanılmıştır. Ayak, yalnızca Talazan (13.yy) köprüsünde bulunmaktadır. Çilehane (Çilhane) Köprüsü, Gaziahmet Mahallesi Köprüsü, Horoz Köprüsü, Kayapaşa Mahallesi Köprüsü, Leylekli Köprü ve

Seymenli Köprüsü küçük boyutlu dereler üzerinde yer almakta olup kemerler tarafından taşınmaktadır. Köprülerde yuvarlak ve sivri olmak üzere iki tip kemer görülmektedir. Çilehane (Çilhane) Köprüsü, Gaziahmet Mahallesi Köprüsü, Horoz Köprüsü, Kayapaşa Mahallesi Köprüsü ve Leylekli Köprü yuvarlak kemerli köprülerdir. Antalya Bıçkıcı Köprüsü (14.yy) (Gülgönül, 2020: 54), Edirne Taş Köprü (15.yy) (Bayatlı, 2015: 103), Edirne Ekmekçizâde (Ekmekçioğlu) Ahmet Paşa- Eski-Tunca Köprüsü (1607-1615) (Bayatlı, 2015: 78), Diyarbakır Devegeçidi Köprüsü (?) (Kutlay, 2012: 31), Kayseri Tavlusun Aşağı Köprü (19.yy) (Gürbüz, 2012: 25) yuvarlak kemerli köprülere örnek olarak verilebilir. Seymenli Köprü ve Talazan Köprüsü sivri kemerli köprüler grubu içerisindedir. Antalya Üç Kemerli Köprü (Selçuklu Dönemi) (Gülgönül, 2020: 89), Sivas Eğri Köprü (Selçuklu Dönemi) (Yinanç, 1994: 9), Muş Ulu (Tarihi Murat Nehri Köprüsü) Köprü (13.yy?) (Şen, 2019: 533), Ankara Akköprü (13.yy) (Avşin, 2020: 128), Bursa Nilüfer Hatun Köprüsü (14. yy) (Atak, 2008: 43), Edirne Sultan II. Bayezîd Köprüsü (1488) (Bayatlı, 2015: 57), Kayseri Şahruh Köprüsü (1492) (Gürbüz, 2012: 16), Konya Beyşehir Karahisar Köyü Bada Mevkisi Bada Köprüsü (15.-16. yy) (Duran ve diğerleri, 2016: 57), Bartın Kemer Köprü (1787) (Çerkez, 2020: 75), Tokat Çamlıbel Beldesi Köprüsü- 3 (18.yy) (Gündoğdu ve diğerleri, 2006: 272) sivri kemerli köprüler içerisinde sıralanabilir.

Ak Yapı (Ağa Yapı) Türbesi (13.yy son çeyreği), Doğan Şah Alp Türbesi (1346'dan önce), Eyvan Türbeler (14.yy), Atabey Şahinşah (Hacı Çıkrık) Türbesi (1182-1183), Kırkkızlar (Kırgızlar) Türbesi (13.yy ilk çeyreği), Kulak (Emir Arslan Doğmuş) Türbesi (12.yy'ın 3.çeyreği), Seyyid Nureddin Alparslan Türbesi (14.yy) ve Sunguriye Türbesi'nde (13.yy'ın 2.yarısı) taşıyıcı elemanlar duvarlardır. Kırkkızlar Türbesi mezar odasının günümüze ulaşmayan sekizgen kesitli bir orta destek ile taşındığı bilinmektedir (Parla, 2010: 276).

Yağıbasan Medresesi (12.yy)'ndeki odalar ile Taş Mektebi (19.yy) oluşturan iki odada tonozlar doğrudan duvara otururken, mektebin güney cephesinde bulunan revaklı giriş bölümünde tonoz dört sütun ile taşınmaktadır. Geç dönemde inşa edilmiş olan Hükümet Konağı'nda da taşıyıcı elemanlar duvarlar olmuştur.

5.3.2. Kapı ve Pencere Açıklıkları

Niksar ilçe merkezi ve köylerinde bulunan yapıların giriş açıklıkları genel olarak basit bir düzenlemeye sahiptir. Özellikle köylerde yer alan yapıların kapılarının cami onarımları esnasında yenilendiği anlaşılmaktadır. Kapıları tiplerine göre; taç kapılar, sade dikdörtgen açıklıklar ve sade kemerli kapılar olmak üzere üçe ayırabiliriz. Niksar Ulu Camisi (12.yy) ve Çöreğibüyük Camisi (Çöreğibüyük Tekkesi)'nde taş süsleme ile oluşturulmuş taç kapılı bir giriş bulunmaktadır. Akıncı (Ahıncı) Köyü Camisi (20.yy), Bozcaarmut Köyü Camisi (19.yy), Buzköy Camisi (1948), Büyükyurt (Coç) Köyü Camisi (1935), Çataloluk (Olukalan) Köyü Camisi (811-1812), Çatak Köyü Camisi (20.yy), Çilhane (Çilehane)Köyü Camisi (1938), Gültepe (Alçakbel) Köyü Camisi(1895), Gökçeli Kasabası Camisi (18.-19.yy), Han Cami (12.yy), Hanegah Camisi (20.yy), Osmaniye Köyü Camisi (1950), Özalan Kasabası Camisi (1947) ve Yalıköy (Hosaf-Karakuş) Köyü Camisi (1959) sade dikdörtgen açıklıklı kapılar grubuna girer. Cin Cami (M.1160) ise sivri kemerli bir kapı açıklığına sahiptir. Yağıbasan Medresesi (12.yy) girişi günümüzde sade dikdörtgen bir açıklığa sahip olmakla birlikte onarım öncesinde uzun yıllar harap vaziyette olduğu için orijinalinde nasıl bir görünüme sahip olduğu bilinmemektedir. Türbeler içerisinde sade dikdörtgen bir kapı açıklığına sahip olan Kırkkızlar (Kırgızlar) Türbesi (13.yy ilk çeyreği) ve Kulak (Emir Doğmuş Arslan Türbesi (12.yy 3.çeyreği)) olmak üzere iki örnek bulunmaktadır. İki yapıda da giriş kapısının üst kısmı sivri kemerli alınlık ile sonlanmaktadır. Melik Gazi Türbesi (15.yy) basık kemerli, Akyapı Türbesi (13.yy 4.çeyreği) sivri kemerli bir açıklıktan oluşmaktadır. Taş Mektep (19.yy) giriş kapısı basık kemerli sade bir açıklıktan ibarettir. Geç dönemde inşa edilmiş olan Hükümet Konağı dönemin özelliklerini yansıtan anıtsal bir görünüme sahip olmasının yanısıra dikdörtgen formlu giriş kapısının iki yanında yer alan çift sıra sütunlar ile kendi dönemi içerisinde ayırt edici bir düzene sahiptir.

Niksar ilçe merkezi ve köylerinde bulunan yapılar sade bir pencere açıklığına sahiptir. Yapılarda mazgal, kare ve dikdörtgen olmak üzere üç tür pencere kullanılmıştır. Danişmendli dönemi camilerinden olan Cin Camisi (M.1160) ve Han Camisi (12.yy)'nde küçük mazgal pencereler kullanılmıştır. Çantı camilerden olan Bozcaarmut Köyü Camisi (19.yy), Çataloluk (Olukalan) Köyü Camisi (1811-1812), Çatak Köyü Camisi (20.yy) ve Gültepe (Alçakbel) Köyü Camisi (1895)'nde kandillerin aralıklı bırakılması ile oluşturulmuş küçük kare pencere düzenleri bulunmaktadır. Diğer ahşap camilerin pencereleri (Akıncı (Ahıncı) Köyü Camisi (20.yy), Buzköy Camisi (1948), Büyükyurt (Coç) Köyü Camisi

(1935), Çilhane (Çilehane) Köyü Camisi (1938), Gökçeli Kasabası Camisi (18-19.yy), Hanegah Camisi (20.yy), Osmaniye Köyü Camisi (1950), Özalan Kasabası Camisi (1947), Yalıköy (Hosaf-Karakuş) Köyü Camisi (1959)) genellikle basit dikdörtgen formludur. Melik Gazi Türbesi (15.yy) kuzey cephesinde, Kırkkızlar (Kırgızlar) Türbesi (13.yy ilk çeyreği)'nde ve Taş Mektep (19.yy) güney cephesinde sivri kemerli alınlıklı dikdörtgen pencere düzeni görülmektedir. Kulak (Emir Arslan Doğmuş) Türbesi (12.yy 3.çeyreği)'nde ve Yağıbasan Medresesi (12.yy)'nde yuvarlak kemerli dikdörtgen formlu pencere düzeni yer almaktadır. Niksar Ulu Camisi (12.yy)'nin doğu ve batı pencereleri dikdörtgen formlu ve lentolu, güney cephe alt sıra pencereleri sivri kemerli üst sıra dikdörtgen formlu ve lentoludur. Hükümet Konağı güney cephesinde ise daha farklı bir düzenleme görülmektedir. Konağın üst kat pencerelerinde dikdörtgen formlu pencerelerin üzeri üçgen alınlıklar ile sonlandırılmıştır.

5.3.3. Mihrap

İncelenen 22 cami içerisinde yalnızca Özalan Kasabası'nda bulunan Kadir Koca Camisi'nin H.1321/M.1903-1904 tarihli mihrap kitabesi bulunmaktadır. Mihraplar, "mihrap nişi dışa taşkın" ve "mihrap nişi duvar içinde kalan" olmak üzere iki tipe ayrılmıştır. İlçe merkezi ve köylerinde bulunan cami ve mescitlerden 12'sinde (Akıncı Köyü Camisi (20.yy), Buzköy Camisi (1948), Büyükyurt (Coç) Köyü Camisi (1935), Cin Camisi (12.yy), Çilhane (Çilehane) Camisi (1938), Gaziahmet Camisi (1877), Gökçeli Kasabası Yakınca (Bideze) Köyü Camisi, Günebakan (Alahtiyan) Köyü Camisi (1964), Halil Efendi Camisi (1945), Hanegah Camisi (20.yy), Osmaniye Köyü Camisi (1950), Niksar Ulu Camisi (12.yy)) mihrap dışa taşkın yapılmıştır. Niksar Ulu Camisi (12.yy)'nde mihrap dışa doğru dikdörtgen bir çıkıntı yapmışken, diğer camilerde yarım daire planlı bir çıkıntı görülmektedir. Niksar'da tarihi bilinen en erken örnek olan Cin Camisi'nde (M.1160) uygulanmış olan bu teknik, 20. yüzyılda yapılmış olan en geç tarihli örneğimiz olan Osmaniye Köyü Camisi (1950)'nde de karşımıza çıkmaktadır. İncelediğimiz bu yapıların geneli mahalle ve köylerde yer alıp mekânda genişlik ve derinlik yaratma çabasının bir örneği olabileceğini düşündürmektedir. Harput Ulu Cami (1148-1174) (Kuban, 2008: 115), Erzurum İç Kale Mescidi (1124-1132) (Boran, 2001: 19), Çanakkale İç Kale Mescidi (1463-1464) (Boran, 2001: 120 Ordu Akkuş Damyeri Mahallesi Cami (19.yy) (Bayhan, 2020: 74), Ordu Akkuş Karaçal Mahallesi Merkez Cami (1953) (Bayhan, 2020: 107), mihrap nişi yarım daire planlı dışa taşkın camilere örnek olarak verilebilir. Ulu Cami'de mihrabın dikdörtgen bir kütle olarak dışa

taşkın olduğu uygulamayı, Tokat Garipler Camisi (1074) (Parla, 2016: 402), Konya İç Kale (Alaaddin) Cami (1116-1155) (Boran,2001: 31), Erzurum Ulu Cami (12.yy) (Kuban, 2008: 118), Niğde Alaeddin Cami (1223) (Şaman Doğan, 2013: 118), Kayseri Hacı Kılıç Cami (1249) (Öney, 1966: 378), Van Ulu Cami (1389-1400) (Kuban, 2008: 122), Kayseri-Develi Ulu (Sivasi Hatun) Cami (1282) (Arslan, 2014: 262) mihraplarında da görmekteyiz. Mihrap niş derinliği duvar içerisinde yer alan üç örnek (Gökçeli Kasabası (Ladicak/Kılavuzlu) Camisi, Han Cami, Kale Camisi (Mescidi), bulunmaktadır. Gültepe (Alçakbel) Köyü Camisi, Yalıköy (Hosaf/Karakuş) Camisi'nde mihrap harim içerisine doğru taşıntı yapan dikdörtgen bir kütle sergilemektedir. Dört caminin (Bozcaarmut Köyü Camisi, Çatak Köyü Camisi, Çataloluk (Olukalan) Köyü Camisi, Özalan Kasabası Kadir Koca Camisi) mihrap nişi bulunmadığı için, Çöreğibüyük Camisi mihrap nişinin ise geç dönemde yapıldığı ve üzeri ahşap çıtalar ile kaplı olduğu için değerlendirmeye alınmamıştır. Mihrap nişleri, incelenen cami ve mescitlerin 17 (Akıncı Köyü Camisi, Buzköy Camisi, Büyükyurt (Coç) Köyü Camisi, Cin Camisi, Çilhane (Çilehane) Camisi, Gaziahmet Camisi, Gökçeli Kasabası (Ladicak/Kılavuzlu) Camisi, Gökçeli Kasabası Yakınca (Bideze) Köyü Camisi, Gültepe (Alçakbel) Köyü Camisi, Günebakan (Alahtiyan) Köyü Camisi, Halil Efendi Camisi, Han Cami, Hanegah Camisi, Kale Camisi (Mescidi), Osmaniye Köyü Camisi, Yalıköy (Hosaf/Karakuş))'sinde yarım daire kesitlidir. Ulu Cami'de ise mihrap nişi çokgen kesitli olup içerisinde yarım daire kesitli bir mihrabın daha olması bakımından da diğer mihraplardan farklılık göstermektedir. Niğde Alâeddin Cami (1223) (Şaman, Doğan, 2013: 122), Afyon Mısri Cami (1290) (Şanlı, 2015: 29), Kayseri Kölük Cami (mihrap yap. tar. 13.yy sonu) (Yurdakul, Tuğutlu, 2019: 64), Edirne Yıldırım Cami (1398-1399) (Bozkurt, 2007: 40), Tokat Garipler Cami (mihrap yap. tar. 14.yy) (Parla, 2016: 403), Edirne Eski Cami (1414) (Bozkurt, 2007: 50) mihrabı çift nişli mihrap düzenlemesi içerisinde sıralanabilir.

Mihrabı mukarnas kavsaralı yalnızca bir cami bulunmaktadır. Niksar Ulu Camisi (12.yy) mihrabında bulunan mukarnas kavsarasının yanı sıra niş içerisinde yer alan ikinci nişin kavsarası da istiridye kabuğu formundadır.

Araştırmamız içerisinde yer alan 11 mihrabın 9 adedi (Büyükyurt (Coç) Köyü Camisi (1935), Buzköy Camisi (1948), Cin Cami (12.yy), Çilhane (Çilehane) Camisi (1938), Halil Efendi Camisi (1945), Hanegah Camisi (20.yy), Gökçeli Kasabası (Ladicak-Kılavuzlu) Camisi (18.-19.yy), Gökçeli Yakınca (Bideze) Köyü Camisi, Günebakan (Alahtiyan) Köyü

Camisi(1964)) yuvarlak kemerli, 1 adedi (Gültepe (Alçakbel) Köyü Camisi(1895)) dilimli kemerli, 1 adedi (Yalıköy (Hosaf/Karakuş) Camisi(1959)) basık kemerlidir. Han Camisi (12.yy)'nin mihrap kemeri ters "V" şeklindedir. Üç caminin mihrabı (Akıncı Köyü Camisi (20.yy), Çöreğibüyük Camisi(1957), Gaziahmet Camisi (1877), Osmaniye Köyü Camisi(1950)) ise yakın zamanda geçirmiş olduğu onarımlar ile ahşap malzeme ile kaplandığı için orijinalinde bir kemer olup olmadığı tespit edilememiştir.

5.3.4. Minare

Niksar'da orijinalliğini az da olsa koruyabilmiş 7'si ahşap (Akıncı Köyü Cami (20.yy), Buzköy Cami (1948), Çilhane (Çilehane) Cami (1938), Gaziahmet Cami (1877), Gültepe (Alçaktepe) Köyü Cami (1895), Halil Efendi Camisi (1945), Hanegah Cami(20.yy)), 1'i tuğla (Ulu Cami) olmak üzere 8 minare mevcuttur. Bu minarelerin hepsi silindirik gövdeye sahip olup, tek şerefelidir. Ahşap minareler mahalle ve köy camileri gibi daha küçük boyutlu yapılarda karşımıza çıkmaktadır. Günümüze ulaşan ahşap minare sayısının az olması, ahşabın uzun süreli kullanım için uygun olmaması ve Niksar'ın geçirmiş olduğu şiddetli depremlere dayanamamış olmasından kaynaklı olabilir. Gültepe (Alçakbel) Köyü Cami (1895) minaresi 2008 yılında şiddetli bir rüzgâr ile yıkılmıştır. Ahşap minarelerin birçoğu Cumhuriyet döneminde yenilenmiştir. Minareler çatı üzerinde yükselen ve beden duvarına bitişik olmak üzere iki tiptedir. Akıncılar Köyü Camisi (20.yy), Buzköy Camisi (1948) ve Çilhane (Çilehane) Camisi (1938)'nde minare çatıdan yükselmektedir. Gültepe (Alçaktepe) Köyü Camisi (1895), Halil Efendi Camisi (1945), Hanegah Camisi (20.yy), Gaziahmet Camisi (1877)'nde ise minare beden duvarına bitişik vaziyettedir. Hanegah Camisi minaresi üç kademeli taş kaide üzerinde yükselmekte olup ahşap gövdelidir. Ahşabın ucuz olması ve kolay bulunmasından dolayı özellikle köy ve mahallelelerde bulunan cami ve mescitlerde ahşap minare kullanılmıştır. Çorum Abdülbaki Paşa Cami (17.yy ilk çeyreği) (Dündar, 2004: 9), Sivas Korkmazoğlu Cami (18.yy) (Denizli, 1998: 75), Boyabat Küreçayı Köyü Cami (1868) (Çal, 2014: 225), Boyabat Salarköy Cami (1884-1885) (Çal, 2014: 259), Tokat Acepşir Cami (?) (Gündoğdu ve diğerleri, 2006: 117), Tokat Hoca Ahmet Camisi (19.yy) (Gündoğdu ve diğerleri, 2006: 116), Tokat Reşadiye'de Kızılcaören Köyü Cami (19.yy) (Atak, 2016: 250), Çorum Çakır Cami (19.yy ortaları) (Dündar, 2004: 15), Çorum Kunduzhan Cami (19.yy ikinci yarısı) (Dündar, 2004: 57), Sivas Pulur (Billur) Cami (19.yy) (Denizli, 1998: 67), Boyabat Kadılar Köyü Cami (?) (Çal, 2014: 181) Anadolu'daki ahşap minareli canilere örnek olarak verilebilir. Niksar Ulu Camisi'nin

minaresi ile ilgili 1969-1971 sanat tarihi raporundan ve arşiv fotoğraflarından silindirik gövde kısmının yıkık olduğu anlaşılmaktadır. Beden duvarına bitişik vaziyette taş kaide üzerinde yükselen minare, mevcut hali ile tuğladan gövdeye sahip olup şerefesi taş malzemedendir. Büyükyurt (Coç) Köyü Cami minaresinin sonradan sac ile kaplandığı, Gökçeli Kasabası Yakınca (Bideze) Köyü Cami ve Osmaniye Köyü Cami minarelerinin ise 1980-1983 yılları arasında Şuayib Aydın tarafından inşa edildiği anlaşılmaktadır.

5.4. Malzeme ve Teknik

Yapılarda inşa malzemesi olarak kesme taş, kaba yonu ve moloz taş, tuğla, ahşap, kerpiç, mermer ve devşirme malzeme kullanılmıştır. Ancak moloz taş malzeme ve ahşap malzemenin ağırlıklı olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır.

5.4.1. Kesme Taş

Niksar Ulu Camisi (12.yy)'nin köşeleri, taç kapısı ve mihrabı, Han Camisi (12.yy)'nin köşeleri, Gökçeli-Gökçeyazı Kasabası (Kılavuz/Kulağuz-Ladicak Köyü) Cami (18.-19.yy) beden duvarları kesme taş malzemedendir. Çilhane (Çilehane) Köprüsü, Leylekli Köprü, Seymenli Köprüsü'nün kemer ve kemer karnı, Gaziahmet Mahallesi Köprüsü, Horoz Köprüsü, Kayapaşa Mahallesi Köprüsü'nün tamamı kesme taş malzemeden inşa edilmiştir.

Arasta Çeşmesi (1903-1904), Derebağlar Çeşmesi (19.yy sonu-20.yy başı), Hoca Sultan Cami Çeşmesi (1897-1898), Melik Gazi Mezarlığı Çeşme-1(18.yy) ve Melik Gazi Mezarlığı Çeşme-2 (19.yy) yekpare taş malzemeden yapılmıştır. Halil Efendi Cami Çeşmesi (1710), Kale Kapısı Çeşmesi (1676), Lülecizade Kardeşler Çeşmesi (1921-1922), Ulu Cami Çeşmesi (1912-1913) düzgün blok kesme taşlardan inşa edilmiştir.

Taş Mektep (19.yy)binasının güney cephesi, Hükümet Konağı'nın beden duvarları, Ak Yapı (Ağa Yapı) Türbesi (13.yy 4.çeyreği) beden duvarları, Doğan Şah Alp Türbesi(1346'dan önce), Eyvan Türbeler (14.yy), Atabey Şahinşah (Hacı Çıkrık) Türbesi (1182-1183)'nin eyvan ağzı, Kırkkızlar (Kırgızlar) Türbesi (13.yy ilk çeyreği) mezar odasının dış cephesi, Kulak Türbesi'nin (12.yy 3.çeyreği) dış cephesi, pencere ve kapı söveleri ile mihrap nişi etrafında, Melik Gazi Türbesi (15.yy)'nin kuzey cephesinde kesme

taş malzemenin kullanıldığı anlaşılmaktadır. Seyyid Nureddin Alparslan Türbesi (14.yy)'nin iç mekânının batı duvarında kesme taş malzeme görülmektedir. Günümüzde tamamen yenilenmiş olan Yağıbasan Türbesi (12.yy)'nin eski fotoğraflarından yapının dış cephesinin kesme taş malzemeden inşa edildiği anlaşılmaktadır.

Anadolu Selçuklu dönemine tarihlendirilen eserlerde ağırlıklı olarak kullanılan malzeme kesme taştır. Malzemenin kolay işlenmesi ve bezemeye uygunluğu tür seçiminde etkili olmuştur (İnan Ocak, 2018: 28).

5.4.2. Kaba Yonu ve Moloz Taş

Danişmendliler dönemi ve Taceddinoğulları döneminde moloz taş malzeme kullanımının ağırlıkta olduğu anlaşılmaktadır. Danişmendliler dönemi eserlerinden olan Cin Cami, Han Cami beden duvarları, Yağıbasan Medresesi beden duvarları, Taceddinoğulları dönemine tarihlendirilen Doğan Şah Alp Türbesi, Eyvan Türbeler, Seyyid Nureddin Alparaslan Türbesi, Anonim Türbe'nin beden duvarları moloz taş malzemeden inşa edilmiştir. Ayrıca Kale Mescidi ve Niksar Ulu Camisi'nin beden duvarları, Çilhane (Çilehane) Cami subasman kısmı, moloz taş malzemedendir.

Han Cami Çeşmesi (17.yy sonu-18.yy başı)'nin alınlık kısmında kaba yonu ve kesme taş birlikte kullanışmıştır.

Büyük Hamam (12-13.yy), Çavuş Hamamı (15.yy) ve Ünye (Maturi- Yeni) Hamamı (12.yy) moloz taş malzemeden inşa edilmiştir.

Çilhane (Çilehane) Köprüsü, Leylekli Köprü ve Seymenli Köprü'nün tempan duvarları ve tabliye korkuluklarında moloz taş malzeme görülmektedir.

Ak Yapı (Ağa Yapı) Türbesi (13.yy 4.çeyreği)'nin iç duvar örgüsü ve kubbesi, Sunguriye Türbesi (13.yy 2.çeyreği)'nin mezar odası, Kulak (Emir Arslan Doğmuş) Türbesi (12.yy 3.çeyreği)'nin iç duvar örgüsü, beden duvarları moloz taş malzemedendir.

Danişmend-name'de Melik Gazi Bey'in binalar inşa ettirdiği ve babası Melik Danişmend için tekke ve şehitler için türbe yaptırdığı ifadesi yer almaktadır. Ayrıca, Danişmend döneminden kalan mescit ve medreselerin Melik Yağıbasan döneminde tamir

ettirildiğine dair kayıtlarda bulunmaktadır (Demir, 2004: 272-273). Bu bilgiler, Niksar'da ilk imar faaliyetlerinin şehrin Danişmendliler tarafından fethedilmesinin hemen sonrasında başladığını göstermektedir. Anadolu'nun Türk yurdu haline gelmesi sürecinde tam bir siyasi otorite oluşmaması, ekonomik olarak yeterli kaynaklara sahip olunmaması gibi sebeplerden dolayı kullanılan malzeme ve işçiliğin ikinci planda tutularak, bölgede kolay bulunan ve ucuz olan kaba yonu ve moloz taş malzemeden yığma tekniği ile eserler ortaya koymuşlardır.

5.4.3.Tuğla

Türkler Anadolu'ya gelmeden önce bulundukları kültür çevrelerinde, coğrafi koşullarada bağlı olarak tuğlayı mimaride yaygın bir şekilde kullanmışlardır (Kuban, 2008: 301). Danişmendliler ve Anadolu Selçuklu zamanında tuğla ikinci malzeme olarak mimaride görülsede, tuğla malzemeye de yer verilmiştir. Selçuklu döneminde mimaride taş kullanımı yaygınlaşırken, sayıca az olsada nitelik bakımından önemli olan ünik diyebileceğimiz yapılarda tuğla kullanımı yerel geleneklerin yanında gelenek ve alışkanlıklara da bir nevi bağlı kalındığını göstermesi bakımından önem arz etmektedir (Kuban, 2008: 309).

Niksar'da tuğla malzemenin tek hâkim olarak kullanıldığı yapı, Kırkkızlar (Kırgızlar) Türbesi (13.yy ilk çeyreği) olmuştur. Mezar odasının iç duvarları ve tonoz örtüsünde, ziyaretgâh katının tüm duvarlarında, kubbede, tromplarda ve külahta tuğla malzeme kullanılmıştır. Türbe, tuğla kullanımının bu şekilde kullanılması bakımından Anadolu'daki sayılı örneklerdendir. Anadolu'da Kemâh Mengücek Gazi Türbesi (1227 yılından önce) (Parla, 2010: 273), Sivas İzzeddin Keykâvus Türbesi (1220) (Önkal, 2015: 340-345), Tokat Ebu'l Kasım Türbesi (1233-1234) (Önkal, 2015: 221-224). Konya Ebubekir Niksarî Kümbeti (13.yy ilk yarısı) (Cantay, 1981: 91) tuğla malzemeden yapılmış örnekler arasındadır. Diğer yapılarda ise yalnızca kubbe ve kubbeye geçişte görülmektedir. Niksar Ulu Camisi'nin pandantif ve kubbelerinde, Kale Mescidi'nin kubbe kasnağındaki silmede, Sunguriye Türbesi'nin mezar odası içerisindeki kubbe ve üçgen pandantiflerinde tuğla malzeme kullanılmıştır.

Günümüzde harap durumda olan "Danişmendli Mescidi" olarak bilinen yapının mihrabındaki yuvarlak kemer tuğla malzemedendir.

Ayrıca, Melik Gazi Türbesi (15.y)'nin doğu, batı ve güney duvarlarında moloz taş ve tuğla malzemenin dönüşümlü kullanıldığı almaşık duvar tekniği görülmektedir.

5.4.4. Ahşap

Ekolojik bir malzeme olan ahşap, Karadeniz bölgesinde kullanılan temel malzemelerden biridir. Niksar ilçe merkezi ve köylerinde dini mimarinin yanında sivil mimaride de karşımıza çıkmaktadır. Ahşap yapı geleneğinin kırsal kesimde yoğunlaştığı özellikle ulaşımın zor olduğu yaylalarda bu gelenekteki örneklerin halen varlığını sürdürdüğü görülmektedir. Ancak Niksar'ın deprem bölgesi içersinde yer alması başta olmak üzere ahşabın dayanıksız bir malzeme olması gibi sebeplerden ötürü birçok eser günümüze ulaşamamıştır. Ahşap, kapı ve pencere kanatlarında, revakta, mahfil kısmında ve mahfili taşıyan direklerde, örtü sistemlerinde, mihrap ve minberde, minarede çokça tercih edilen bir malzeme olmuştur. Yapılarda, hımış ve çantı tekniği olarak iki şekilde uygulanmıştır.

Ahşap çatkı arası kerpiç ya da tuğla doldurularak yapılan tekniğe hımış denilmektedir (Hasol, 2008: 206). Akıncı (Ahıncı) Köyü Camisi (20.yy), Buzköy Camisi (1948), Çilhane (Çilehane)Köyü Camisi (1938), Gökçeli Kasabası Yakınca (Bideze) Köyü Camisi, Günebakan (Alahtiyan) Köyü Camisi (1964), Hanegah Camisi (20.yy), Halil Efendi Camisi (1945), Osmaniye Köyü Camisi (1950) hımış tekniğinde inşa edilmiştir. Vezirköprü Yukarı Nalbantlı Cami (1748-1749) (Bayraktar, 2005: 92), Amasya Kızılkışlacık Köyü Cami (1865) (Koçyiğit, 2019: 1646), Merzifon Aşağı Hacı Hasan Cami (19.yy?) (Çerkez, 2005: 294), Vezirköprü Namazgâh Cami (1915) (Bayraktar, 2005: 168), Amasya Köprübaşı Cami (1972) (Korkmaz, 2016: 131), Tokat Ahi Paşa Cami (18.yy sonu) (Gündoğdu ve diğerleri, 2006: 113), Tokat Yolbaşı Cami (1920-1923) (Gündoğdu ve diğerleri, 2006: 122), Amasya Kaleköy Cami(18.yy sonu-19.yy başı) (Koçyiğit, 2017: 154) hımış tekniğinde yapılmış olan örnekler içerisinde sıralanabilir. Hımış, sivil mimaride kullanımı yaygın olan bir tekniktir. Türk evinde ana yapım yöntemi olan ahşap çatkı bir geleneğin devamı olarak kullanılmıştır. Anadolu'nun ormanlık bitki örtüsüne uygunluğu ve deprem bölgesi olması dolayısıyla tercih edilmiştir (Günay, 1999: 66).

Bozcaarmut Köyü Camisi (19.yy), Büyükyurt (Coç) Köyü Camisi (1935), Çatak Köyü Camisi (20.yy), Çataloluk (Olukalan) Köyü Camisi (1811-1812), Gültepe (Alçakbel)

Köyü Camisi (1895), Yalıköy (Hosaf-Karakuş) Köyü (1959), Özalan Kasabası Camisi (1947) çantı tekniğinde inşa edilmiştir. Yontulmamış veya kereste şekline getirilmiş ahşap elemanların üst üste dizilerek köşelerde "karaboğaz", "kurtboğaz", "çalmaboğaz" gibi farklı geçmelerle oluşturulan bir yapım tekniğine çantı denilmektedir (Ayverdi, 1966: 120, Hasol,2008: 113, Furtuna, 2018: 137). Karadeniz'de yaygın olarak uygulanan bir teknik olan çantı yalnızca cami ve mescitlerde kullanılmamıştır. Niksar'da çantı tekniğini, köy odası, konut, ambar, sanduka da görmek mümkündür. Ordu Laleli (Eski) Cami (16.yy ortası) (Bayhan, 2020: 199), Samsun Kavak'ta Bekdemir Camisi (1596-1599) (Uzun, 2016: 34), Ordu Perşembe'de Afırlı Mahallesi Cami (1789-1790) (Bayhan, 2014: 104), Samsun Kavak'ta Alagömlek Köyü Rahmioğlu Mahallesi Cami (18.yy?) (Nefes ve Gün, 2016: 60), Boyabat Kolaz Koru Cami (18.yy) (Çal, 2014: 206), Boyabat Kılıçlı Köyü Mescidi (1884) (Çal, 2014: 196), Ordu Çatalpınar'da Mevlana Cami (1885) (Bayhan, 2020: 126), Ordu Akpınar Mahallesi Merkez Cami (1950) (Bayhan, 2020: 84), Ordu Kabataş'da Beylerli Mahallesi Eski Cami (1953) (Bayhan, 2020: 218), Ordu Ünye'de Kelas Mahallesi Camisi (1957) (Bayhan, 2020: 257), Ordu Kumru'da Şenyurt Mahallesi Helvacıoğlu Cami (1959) (Bayhan, 2020: 232), Ordu Korgan'da Çiftlik (Hoy) Mahallesi Cami (19.yy sonu-20.yy başı) (Bayhan, 2020: 221), Ordu Perşembe'de Kutluca Mahallesi Cami (19.yy) (Bayhan, 2014: 101), Boyabat İnaltı Köyü Cami (1967-1968) (Çal, 2014:174), Trabzon Çaykara'da Uzungöl Beldesi Yenimahalle (Filak) Cami (1813) (Küçük, 2017: 22), İzmit Büyük Kaynarca Köyü Şeyh Muslıhuddin Cami (tamiri 19.yy) (Ayverdi, 1966: 123) çantı tekniğinde yapılmış camilere verilebilecek örneklerdendir.

5.4.5. Mermer

Mermer yalnızca kitabe levhalarında sınırlı olarak görülmektedir. Arasta Çeşmesi kitabesi (1903-1904), Halil Efendi Cami Çeşmesi kitabesi (1710), Lülecizade Kardeşler Çeşmesi kitabesi (1921-1922), Zeytindibi Çeşmesi kitabesi (1921-1922) mermerden yapılmıştır.

5.4.6. Devşirme

Devşirme malzeme Niksar'da birkaç yapıda görülmektedir. Lülecizade Kardeşler Çeşmesi (1921-1922)'nin saçak kısmındaki lahit kapağı, Melik Gazi Mezarlığı Çeşme-2 (19.yy)'de yer alan saçak kısmındaki lahit, Leylekli Köprüsü'nde yer alan Leylek figürü,

Taş Mektep (19.yy)güney cephesinde yer alan sütun ve sütun başlıkları devşirme malzemedir.

5.5. Süsleme

5.5.1. Malzemeye Göre

Yapılarda ahşap, taş, tuğla, çini olmak üzere dört farklı malzeme üzerinde süsleme görülmektedir.

5.5.1.1. Ahşap

Ahşap süsleme genellikle cami ve mescitlerde tavan göbeği, minber, mahfil korkulukları ve alınlık gibi öğelerde görülmektedir. Akıncı (Ahıncı) Köyü Camisi (20.yy) mahfil korkulukları, minber, vaaz kürsüsü ve tavan göbeği, Buzköy Camisi (1948) tavan göbeği, Büyükyurt (Coç) Köyü(1935) Camisi tavan göbeği ve mahfil korkulukları, Çilhane (Çilehane) Köyü Camisi(1938) tavan göbeği, Gökçeli Kasabası (Ladicak- Kılavuzlu Köyü) Camisi (18-19.yy) tavan göbeği, Gültepe (Alçakbel) Köyü Camisi mihrap minber, vaaz kürsüsü, rahle sekisi (ahşap ürünlerin yt.19.yy), Günebakan (Alahtiyan) Köyü Camisi (1964) mahfil korkulukları, mihrap, tavan ve tavan göbeği, Hanegah Cami (1875) tavan göbeği, Yalıköy (Hosaf/ Karakuş) Camisi (1959) mahfil korkulukları, minber, mihrap, tavan ve tavan göbeği, Osmaniye Köyü Camisi (1950) tavan ve tavan göbeğinde, Hükümet Konağı güney cephede yer alan üçgen alınlıkta ahşap süsleme görülmektedir.

5.5.1.1.1. Tavan göbekleri

Dış biçimlenişlerine göre kare, daire, altıgen, güneş, beş köşeli ve sekiz köşeli olmak üzere altı tipe ayrılmıştır (Tablo-5.16.).

Kare : Akıncı (Ahıncı) Köyü Camisi (20.yy) iç içe geçmiş karelerden oluşan tavan göbeği bulunmaktadır. Boyabat Gökçeağaç Sakızı Köyü Camisi (1947) (Çal, 2014: 256), Amasya Karakise Köyü Camisi (1957) (Korkmaz, 2016: 118), Erzincan Kemaliye Yeşilyurt (Haponos Ekreği) Köyü İsmail Ağa Camisi (1737-1738) (Naldan, 2016: 656) tavan göbeği aynı dönemlere ait benzer örnekler olarak verilebilir.

Daire: Tek örneği Osmaniye Köyü Camisi (1950)'ndedir. Tokat Zile Hasanağa Cami (1497?) (Seçkin, 2010: 81) Rize Hemşin Bilen Köyü Cami (18.yy) (Özkurt, 2020: 53), Rize Güneysu Çamlıca Köyü Ilıca Cami (1862) (Özkurt, 2020: 74), Erzincan Kemaliye Salihli Köyü Seyyid Hüseyin Cami (19.yy) (Naldan, 2016: 566), Boyabat Akçakise Karandu Köyü Cami (tavan göbeği yt.1950), Niksar Taş Bina birinci kat güneydoğu oda (19.yy ortaları) (Aydın, 2017: 68) tavanı benzer örnekler olarak verilebilir.

Altıgen: Tek örneği olan Büyükyurt (Coç) Köyü Camisi (1935) 'inde iç içe geçmiş kademeli olarak küçülen altıgenlerden oluşur. Boyabat Büyük Cami (1943) mahfil katı orta bölümünde (Çal, 2014: 21),

Güneş: Çilhane (Çilehane) Camisi (1938), Buzköy Camisi (1948), Günebakan (Alahtiyan) Köyü Camisi (1964) tavan göbekleri merkezden çıkan ışın demeti şeklinde düzenlemeye sahiptir. Boyabat Hamzalı Köyü Sultan Orhan Camisi (1850) (Çal, 2014: 152), Boyabat Cemaleddin Köyü Camisi (1885) (Çal, 2014: 49), Ordu Akkuş Karaçal Mahallesi Hacılı Mahalle Cami (1955) (Bayhan, 200: 116), Niksar Çavuşoğlu Konağı birinci kat güneybatı oda (19.yy) (Aydın, 2017: 36) benzer tavan göbeğine sahip örneklerdendir.

Beş Köşeli Yıldız: Gökçeli Kasabası (Ladicak-Kılavuzlu Köyü) Camisi (18-19.yy) tavanında bu motif yer almaktadır. Boyabat Asarcık Kazaklı Camisi (1938) (Çal, 2014: 163) benzer tavan göbeğine sahiptir.

Sekiz Köşeli Yıldız: Hanegah Camisi (1875) tavanında küçük boyutta bir görünüme sahiptir. Trabzon Cumapazarı Beldesi Serince Mahallesi Cami (1884) (Küçük, 2017: 115), Boyabat Paşalıoğlu Köyü Camisi (1959) (Çal, 2014: 141), Boyabat Nikel Köyü Camisi (20.yy başı) (Çal, 2014: 233), Erzincan Karatuş Köyü Hacı Beşir Camisi (19.yy sonu) (Naldan, 2016: 65), Niksar Çavuşoğlu Konağı birinci kat güneydoğu oda (19.yy) (Aydın, 2017: 36), tavan göbeği sekiz köşeli yıldız biçimindedir.

Tablo 5.16. Tavan Göbekleri

Kare Biçimli	 Akıncı (Ahıncı) Köyü Camisi (20.yy)
Daire Biçimli	 Osmaniye Köyü Camisi (1950)
Altıgen Biçimli	 Büyükyurt (Coç) Köyü Camisi (1935)
Beş Köşeli Yıldız	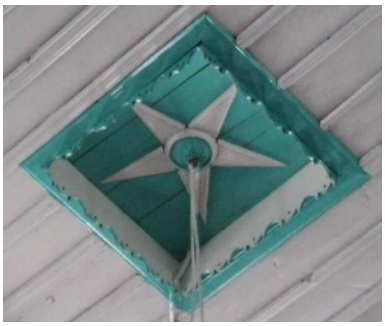 Gökçeli Kasabası (Ladicak-Kılavuzlu Köyü) Camisi (18-19.yy)

<table>
<tr><td>Sekiz Köşeli Yıldız</td><td colspan="2">
Hanegah Cami (1875)</td></tr>
<tr><td rowspan="2">Güneş Motifli</td><td>
Çilhane (Çilehane) Camisi (1938)</td><td> 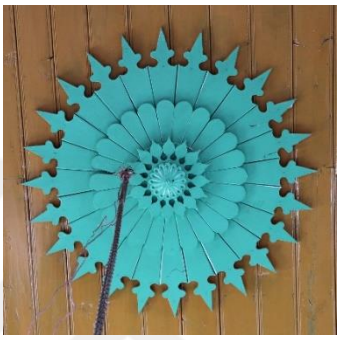
Buzköy Camisi (1948)</td></tr>
<tr><td colspan="2">Güneş Motifli</td><td>
Günebakan (Alahtiyan) Köyü Camisi (1964)</td></tr>
</table>

5.5.1.1.2. Minberler

Araştırmamız içerisinde bulunan 22 cami ve mescit içerisinden 15'inde minber bulunmaktadır. Yapılardan yedi adedinde (Cin Cami, Çataloluk (Olukalan) Köyü Camisi, Han Cami, Hanegah Cami, Gökçeli Yakınca (Bideze) Köyü Camisi, Kale Cami (Mescidi), Özalan Köyü Camisi) minber mevcut değildir. Minberlerden dördü sonradan yenilenmiştir (Çatak Köyü Camisi, Çöreğibüyük Camisi, Gaziahmet Camisi). Mevcut minberler, yan aynalığı üzerindeki düzenleme bakımından üç tipe ayrılmıştır (Tablo 5.17).

Birinci tip: Bozcarmut Camisi (19.yy sonu- 20.yy başı) oldukça sade bir görünüme sahip olup köşk ve süpürgelik bölümleri yoktur. Ordu Korgan Çiftlik (Hoy) Mahallesi

Camisi (19.yy sonu-20.yy başı) (Bayhan, 2020: 221) minberi ile büyük benzerlik göstermektedir.

İkinci Tip: Bu tipte yan yüzleri oluşturan tahtalar arasında herhangi bir bölüntü bulunmamaktadır. Büyükyurt (Coç) Köyü Camisi (1935), Halil Efendi Camisi (1945), Osmaniye Köyü Camisi (1950), Gökçeli Kasabası (Ladicak/Kılavuzlu) Camisi (18-19.yy), Yalıköy (Hosaf-Karakuş) Cami (1959), Günebakan (Alahtiyan) Köyü Camisi (1964) minberi yan yüzleri bu düzenlemeye sahip olup üzerinde herhangi bir süsleme görülmemektedir.

Üçüncü Tip: Gültepe (Alçakbel) Köyü Camisi (minber yt. 19.yy), Akıncı (Ahıncı) Köyü Camisi (20.yy) minberleri aynalık kısmı çıtalar ile bölünmüştür. Gültepe (Alçakbel) Köyü Camisi (minber yt. 19.yy) minberi, harimin güneybatı köşesinde batı duvarına paraleldir. Minberin sadece doğu yan yüzü bulunmaktadır. Aynalık kısmında, yatay ve düşey çıtalar çakılarak dikdörtgen alanlar meydana getirilmiştir. Akıncı (Ahıncı) Köyü Camisi (20.yy) minberin yan aynalığı düşey tahtalar ile bölünerek dikdörtgen alanlar oluşturulmuştur.

Dördüncü Tip: Ulu Cami (12.yy) minberinin esasen 1960-1969 ve 1993-2003 yıllarındaki onarımları ile büyük oranda değiştirildiği anlaşılmaktadır. Onarım öncesi fotoğraflarda minber yan yüzü üzerindeki aynalıkta onikigenlerin birbiri içerisinde geçmesi ile sekiz kollu yıldızların oluştuğu görülmektedir. Mevcut halinde ise sekizgenlerin kesişmesi ile sekiz kollu, altı kollu yıldızlar ve çokgenler oluşmuştur.

Tablo 5.17. Minberler

<table>
<tr><td>Birinci Tip</td><td colspan="2">
Bozcaarmut Köyü Camisi (19.yy sonu-20.yy başı)</td></tr>
<tr><td>İkinci Tip</td><td>
Büyükyurt (Coç) Köyü Camisi (1935)</td><td>
Halil Efendi Camisi (1945)</td></tr>
<tr><td>İkinci Tip</td><td>
Osmaniye Köyü Camisi (1950)</td><td> 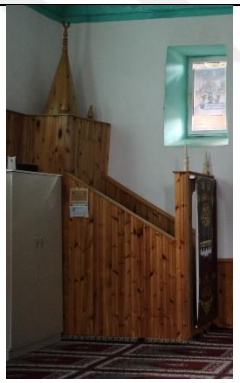
Gökçeli Kasabası (Ladicak/Kılavuzlu) Camisi (18-19.yy)</td></tr>
<tr><td>İkinci Tip</td><td>
Yalıköy (Hosaf-Karakuş) Cami (1959)</td><td>
Günebakan (Alahtiyan)Köyü Camisi (1964)</td></tr>
</table>

<table>
<tr>
<td>Üçüncü Tip</td>
<td>
Gültepe (Alçakbel) Köyü Camisi (minber yt. 19.yy)</td>
<td>
Akıncı (Ahıncı) Köyü Camisi (20.yy)</td>
</tr>
<tr>
<td>Dördüncü Tip</td>
<td>
Ulu Cami (12.yy) onarım öncesi</td>
<td>
Ulu Cami (12.yy) Onarım sonrası</td>
</tr>
</table>

5.5.1.2. Taş

Taş süsleme yapıların cephelerinde, mihrap ve kitabe levhalarında, kurnalarda, kapı ve pencere sövelerinde, alınlıkta karşımıza çıkmaktadır. Cin Camisi giriş kapısı sövesi, Çöreğibüyük Camisi (Çöreğibüyük Tekkesi) taç kapısı, Niksar Ulu Cami taç kapısı ve mihrabı, Melik Gazi Türbesi kuzey cephesi, Büyük Hamam içerisinde bulunan kurnalar, Belediye Çeşmesi ön yüzü, Derabağlar Mahallesi Cami Çeşmesi ön yüzü, Hoca Sultan Cami Çeşmesi'nin ön yüzü, Lülecizade Kardeşler Çeşmesi, Taş Mektep güney cephesindeki sütun ve sütun başlıkları ile revak korkulukları, Leylekli Köprü tempan duvarı üzerindeki leylekli levha, Hükümet Konağı güney cephesinde yer alan sütunlar, cephelerdeki üst kat pencere alınlıklarında taş süsleme görülmektedir.

5.5.1.3. Tuğla

Tuğla süsleme yalnızca Kırkkızlar (Kırgızlar) Türbesi'nin cephe duvarlarında görülmektedir.

5.5.1.4. Çini

Çini süsleme Kırkkızlar (Kırgızlar) Türbesi'nin pencere alınlıklarının bir kısmında kalmıştır. Ayrıca, Sunguriye Türbesi'nin günümüze ulaşmamış olan ziyaretgâh katı duvarları üzerinde çini süsleme olduğu eski fotoğraf ve kaynaklar aracılığı ile bilinmektedir.

5.5.2. Türüne Göre Süsleme

5.5.2.1. Bitkisel Süsleme

Bitkisel süslemede palmet, rumi, hayat ağacı, nar, selvi, gülbezek, çiçek, lale ve kıvrık dallar motifleri görülmektedir (Tablo 5.18.).

Palmet Motifi: Palmet, bir sapın iki yanında simetrik sıralanmış yapraklardan oluşan bitkisel bir bezemedir (Sözen ve Tanyeli, 1992: 184). Çalışmamızda palmet motifi Cin Cami (M.1160) kapı sövesinde, Niksar Ulu Camisi (12.yy) mihrabında (13.yy ikinci çeyreği), Çöreğibüyük Cami (Çöreğibüyük Tekkesi) (14.yy) taç kapısında, Büyük Hamam (12.-13.yy) kurnalarında ve Hanegah Camisi (1875) minare kaidesi üzerinde görülmektedir. Cin Camisi'nin (M.1160) kapı sövesi üzerindeki bordürde kıvrık dallar ile birbirine bağlanmış düğmeli palmet motifi kompozisyonu görülmektedir. Aynı kompoziyon Çöreğibüyük Camisi (Çöreğibüyük Tekkesi) (14.yy) taç kapısı üzerindeki kitabe kuşağının üst kısmında uygulanmıştır. Palmet ve lotus motifinin birlikte kullanıldığı kompoziyon Çöreğibüyük Camisi (Çöreğibüyük Tekkesi) (14.yy) taç kapı bordüründe ve Büyük Hamam (12.-13.yy) köşe halvetinde yer alan iki kurna üzerinde dönüşümlü olarak işlenmiştir. Büyük Hamam (12.-13.yy) içerisinde bulunan figürlü kurnaların etrafı palmet ve kıvrık dallar ile doldurulmuştur. Halvetin batı kısmında yer alan kurna ön yüzeyinde hayat ağacı, rozet içerisinde çiçek ve nar ağacı motifi işlenmiştir. Niksar Ulu Camisi (12.-13.yy) mihrabının iki kademeli olan sütunce başlıkları üzerinde palmet, rumi ve kıvrık dallardan oluşan bir kompozisyon görülmektedir. Anadolu'da benzer kompoziyonu Kayseri Hacı Kılıç Medresesi (1249-1250) (Tay, 2010: 281), Erzurum Çifte Minareli Medresesi (1291) (Çal, 1981: 23), Kırşehir Melik Gazi Türbesi (13.yy ikinci yarısı) (Tay, 2010: 15) taçkapısında, Tokat Nureddin İbn-i Esentimur Türbesi'nin doğu cephede yer alan pencere etrafındaki bordür ve pencerenin iki yanındaki sütunceler üzerinde (1314) (Menevşe, 2010: 250, 253) görülmektedir.

Rumi: Kelime olarak Anadolu'lu, Anadolu'ya ait anlamı taşımaktadır. Yay şeklindeki bir çizgiye "s" kıvrımı yapan başka bir çizginin birleştirilip sap eklenmesi ile meydana gelmektedir (Şimşir, 2002: 12). Çöreğibüyük Cami (Çöreğibüyük Tekkesi) (14.yy) taç kapısının köşe sütünce başlığı üzerinde rumi motifi görülmektedir.

Hayat Ağacı: Türk boylarında "Bay Terek", "Baygaç- Bayağaç" olarak adlandırılır. İslamiyet öncesi Türk inanç sisteminde bazı ağaçlar Gök Tanrı'yı simgelemektedir. Ağacın ölen kişinin ruhundan bir parça taşıdığına inanılır. Yeryüzünden Tanrı katına yükselerek bir değnek görevi görmekte, bu değnekten ruhların geçiş yaptığı düşünülmektedir (Ağaç ve Sakarya, 2015: 5). Hayat ağacı motifi Büyük Hamam (12.-13.yy)'da yer alan kurna üzerinde görülmektedir. Türk sanatında çok kullanılan motiflerden biridir. Erzurum Yakutiye Medresesi (1310) (Kuban, 2008: 425), Erzurum Çifte Minareli Medresesi (13.yy sonları) (Aydın, 2012: 102), Divriği Ulu Camisi (1228-1243) (Kuban, 2010: 97) kuzey taç kapısında bulunan hayat ağacı en çok bilinen örneklerdendir.

Nar: Hayat ağacında kullanılan bitkisel motiflerden biridir. İlk örneği Uygurlar döneminde olmak üzere Türkler tarafından her dönemde kullanılmış olan nar sembolik anlamları ile ön plana çıkmıştır. İslamiyet öncesinde ve sonrasında doğurganlığı, uzun ömrü, sonsuzluğu ve bolluğu sembolize etmiştir (Çağlıtütüncigil, 2013: 79). Çalışmamız içerisinde bulunan Büyük Hamam (12.-13.yy) ve Belediye Çeşmesi (20.yy)'nde hayat ağacı üzerinde nar motifi görülmektedir. Sivas Gök Medrese (1271) (Özkul, 2020: 62), Konya İnce Minareli Medrese (1260-1272) (Kuban, 2008: 181) hayat ağacı üzerinde nar motifi görülen birkaç örnekten biridir.

Selvi: Ebediyetin sembolüdür. Eski Türkler, ağacın sürekli yeşil olmasından dolayı ata ruhların cennette olduğuna inanırlardı (Şahbaz, 2018: 354) . Bu inanç sistemi İslamiyetin kabulünden sonra da benimsenmiştir. Vahdet-i vücut, tanrıya kavuşma gibi anlamlar yüklü olup mezar taşlarında da sıkça karşımıza çıkmaktadır (Karamağaralı, 1992: 17). Selvi motifi yalnızca Belediye Çeşmesi (20.yy)'nde bordür içerisinde verilmiştir.

Gülbezek: Yuvarlak biçimde düzenlenmiş gülü hatırlatan mimari süs (Turani, 1975: 46) olarak tanımlanmaktadır. Stilize edilmiş gül veya sade bir çiçek formunda da görülmektedir (Yaman, Önkol Ertunç, 2019: 129. Türk sanatında en erken örneklerini 5. Pazırık Kurganından çıkan eserler üzerinde "dört yön motifi" olarak isimlendirilen bitkisel

tasvirli bordürlerde görmekteyiz (Çoruhlu, 2007: 133). Anadolu'da en erken örneği ise Divriği Sitte Melik Türbesi (1195-1196) taç kapısı üzerinde görülmektedir (Taşdelen, 2020: 38). Anadolu Selçuklu döneminde başlıca süsleme unsurlarından birisidir. Mimari süslemenin yanısıra el sanatlarında da kullanılan bir motiftir. Çalışmamız içerisinde Hoca Sultan Çeşmesi (1897-1898), Derebağlar Cami Çeşmesi (19.yy sonu-20.yy başı), Niksar Ulu Camisi Çeşmesi (1912-1913), Belediye Çeşmesi (20.yy) cephelerinde gülbezek motifi bulunmaktadır. Üsküdar Ahmediye Çeşmesi (1722) (Koçyiğit, 2014: 306), Zile Elbaşıoğlu Cami (1801) avlu kapısı (Gündoğdu ve diğerleri, 2006: 342) üzerinde, Ayaş Yukarı Konak Çeşmesi (1809) (Çerkez, 1997: 209), Ayaş Rüçvan Sokağı Çeşmesi (19.yy) (Çerkez, 1997: 215), Tokat Taş Han (Voyvoda Hanı) avlusundaki çeşme (20.yy) (Gündoğdu ve diğerleri, 2006: 306) cephelerinde yer alan gülbezek motifleri benzer örnekler içerisinde sıralanabilir.

Çiçek: Derebağlar Cami Çeşmesi (19.yy sonu-20.yy başı), dallarının uç noktaları düğümlenerek iki yana eğilmiş vaziyette beş yapraklı basit formda çiçek ve yaprakları yerleştirilmiştir. Çöreğibüyük Camisi (Çöreğibüyük Tekkesi) (14.yy) kemerli kapınn üst köşesinde rozet içerisine altı yapraklı çiçek motifi bulunmaktadır.

Lale: Halil Efendi Cami Çeşmesi (1710) kitabe levhasının altında iki adet vazodan çıkan lale motifi bulunmaktadır. Osmanlı sanatında en erken giren çiçeklerden biri olma özelliği taşıyan lale, 16.yüzyılda ovale yakın bir form sergilerken, 18.yüzyılda aşırı uzun, kadehe benzer bir görünüm kazanmıştır (Demiriz, 2005: 242-243).

Kıvrık Dallar: Niksar Ulu Cami Taçkapısı (13. yy ikinci çeyreği), Niksar Ulu Cami mihrabı (13.yy ikinci çeyreği), Hükümet Konağı üçgen alınlığı üzerinde kıvrık dallardan oluşan süsleme kompozisyonu görülmektedir.

Yalıköy (Hosaf-Karakuş) Camisi (1959) mahfil korkulularının (güneybatı) küçük bir kısmı ters ve düz "s" motiflerinden oluşur. "s" motifi minber korkulukları ve köşkünün yan kısmında da tekrarlanmıştır.

"s" kıvrımı : Akıncı (Ahıncı) Köyü Camisi (20.yy) mahfil korkuluklarında ve Yalıkuş (Hosaf-Karakuş) Camisi (1959) mahfil korkuluklarının yalnızca güneybatı kısmında ve minber korkuluklarında "s" kıvrımlar görülmektedir. Ordu Fatsa Oluklu Mahallesi Sarnıç Cami (1895) (Bayhan, 2020: 157) mahfil korkulukları, Ordu Kumru Fizme (Ecelli)

Mahallesi Büyük Cami (19.yy sonu-20.yy başı) (Bayhan, 2020: 229) mahfil korkulukları, Kumru Şenyurt Mahallesi Helvacıoğlu Cami (1959) (Bayhan, 2020: 233) mahfil ve minber korkulukları benzer örnekler içerisinde verilebilir.

Tablo 5.18 Bitkisel Süsleme Motifler.

Palmet-Kıvrık Dal Motifi	 Cin Cami (M.1160)	 Çöreğibüyük Cami (Çöreğibüyük Tekkesi) (14.yy)
Palmet Motifi	 Büyük Hamam (12.-13.yy)	 Büyük Hamam (12.-13.yy)
Palmet-Lotus Motifi	 Hanegah Cami (1875)	 Çöreğibüyük Cami (Çöreğibüyük Tekkesi) (14.yy)
Rumi	 Çöreğibüyük Cami (Çöreğibüyük Tekkesi) (14.yy)	

Hayat Ağacı	 Büyük Hamam (12.-13.yy)	
Nar	 Büyük Hamam (12.-13.yy)	 Belediye Çeşmesi (20.yy)
Selvi Ağacı	 Belediye Çeşmesi (20.yy)	
Gülbezek	 Hoca Sultan Çeşmesi (1897-1898)	 Derebağlar Cami Çeşmesi 19.yy sonu-20.yy başı

<table>
<tr><td>Gülbezek</td><td>
Ulu Cami Çeşmesi (1912-1913)</td><td>
Belediye Çeşmesi 20.yy</td></tr>
<tr><td>Çiçek</td><td>
Derebağlar Cami Çeşmesi
19.yy sonu-20.yy başı</td><td>
Büyük Hamam (12.yy)</td></tr>
<tr><td>Çiçek</td><td colspan="2">
Çöreğibüyük Camisi (Çöreğibüyük Tekkesi) (14.yy)</td></tr>
<tr><td>Lale</td><td colspan="2">
Halil Efendi Cami Çeşmesi (1710)</td></tr>
</table>

<table>
<tr><td rowspan="2">Kıvrık Dallar</td><td>
Niksar Ulu Cami Taçkapısı
(13. yy ikinci çeyreği)</td><td>
Niksar Ulu Cami mihrabı
(13.yy ikinci çeyreği)</td></tr>
<tr><td colspan="2">
Hükümet Konağı (1907)</td></tr>
<tr><td>“S” kıvrımı</td><td>
Akıncı (Ahıncı) Köyü Camisi 20.yy</td><td>
Yalıköy (Hosaf- Karakuş) Camisi (1959)</td></tr>
</table>

5.5.2.2. Geometrik Süsleme

İncelenen camilerden Niksar Ulu Cami (mihrap ve taçkapı yt. 13.yy ikinci çeyreği), Çöreğibüyük Camisi (Çöreğibüyük Tekkesi)’nde (14.yy), Kırkkızlar (Kırgızlar) Türbesi (13.yy) geometrik süsleme ağırlıklı görülmektedir. Beşgen, Altıgen, Gamalı Haç (Oz), Altı Köşeli Yıldız, On İki Köşeli Yıldız, Rozet, Zencirek geometrik süslemede görülen motiflerdir (Tablo 5.19.).

Beşgen: Kırkkızlar (Kırgızlar) Türbesi (13.yy)’nin güneybatı cephesindeki pencere alınlığında eşkenar beşgenler yüzeyi kaplamakta iken, Niksar Ulu Camisi (12.yy) mihrabı (13.yy ikinci çeyreği) üzerinde onikigen yıldızların kolları arasında beşgenler görülmektedir. Aksaray Sultan Han (1229) avlu taçkapısı üzerinde rozet içerisinde (Bulut, 2017: 33), Konya Sırçalı/Muslihiye Medresesi (1242-1243) taçkapısı üçüncü bordürde (Şaman Doğan, 2010: 136), Konya Sırçalı/Muslihiye Medresesi (1242-1243) taçkapısı kuzey yan nişi kuşatan bordür içerisinde (Şaman Doğan, 2010b: 141) beşgenler görülmektedir.

Altıgen: Kırkkızlar (Kırgızlar) Türbesi (13.yy)'nin güneydoğu cephesi pencere alınlığı ve kuzeydoğuda yer alan giriş kapısı üzerindeki alınlıkta altıgen düzenleme görülmektedir. Niksar Ulu Cami (mihrap yt. 13.yy 2.yarısı) mihrabı üçüncü bordür üzerinde altıgenlerin iç içe geçmesi ile oluşturulmuş kompozisyon işlenmiştir. Toakt Ali Tusî Türbesi (1233-1234) güney cephe pencere alınlığı (Gündoğdu ve diğerleri, 2006: 137) Konya Sırçalı/Muslihiye Medresesi (1242-1243) kuzey yan niş bordürü (Şaman Doğan, 2010b: 141), Ağzıkara Han (1231) kapalı kısım taç kapısı (Bulut, 2017: 39), Kayseri Alaca Kümbet (13.yy ortaları) taçkapısı (Cantay, 1981: 88) üzerinde yer alan altıgen kompoziyonlar benzer örnekler içerisinde sıralanabilir.

Gamalı Haç (Oz-Tanrı Damgası): Tanrıya ulaşma ve kavuşmanın sembolü olan motifin Proto-Türk dönemine kadar uzandığı bulunan petroglifler ve seramikler sayesinde bilinmektedir (Çetin, 2017: 354). "Oz"laşarak/yanarak Tanrı'ya ulaşmayı sembolize eden motif, İslamiyetin kabulü ile birlikte de göğe yükselmeyi sembolize ederek kullanılmaya devam etmiştir (Çetin, 2017: 355). Kırkkızlar (Kırgızlar) Türbesi (13.yy) kuzeydoğu cephede yer alan giriş kapısı alınlığının üst kısmında altı kare panonun yan yana gelerek oluşturduğu dikdörtgen pano içerisinde ve Niksar Ulu Camisi'nin (taçkapı yt. 13.yy ikinci çeyreği) taçkapısı ikinci bordürü üzerinde kapıyı üç yönden saran gamalı haç (oz) motifi bulunmaktadır. Hoca Ahmet Yesevi Külliyesi (1396) (Çetin, 2017: 360) cephesinde, Konya Sahip Ata Hanigahı duvarlarında (1269-1270) (Duran, Aslan, 2019: 114), Konya Sırçalı Medrese (1242) eyvan çinilerinde (İlkhan Söylemez, 2018: 2921) bu motif görülmektedir.

Yıldız: Yıldız sistemleri birbirini belli noktalar ile keserken yıldız şekilleri oluşturarak uzayıp giden kırık hat sistemleridir (Kuban, 2008: 324-325). Niksar Ulu Camisi mihrabı ve taçkapısı (yt.13.yy ikinci çeyreği), Çöreğibüyük Camisi (Çöreğibüyük Tekkesi) (14.yy) üzerinde altı, sekiz ve oniki köşeli yıldızlar bulunmaktadır. Kayseri Çifte Medrese (1205-1206) (Kutlu, 2017: 368), Divriği Ulu Cami (1228-1129) doğu penceresini çevreleyen bordürde, (Kuban, 2010: 146), Aksaray Sultan Hanı (1229) (Bulut, 2018: 246) avlu taçkapısı bordüründe, Konya Sırçalı Medrese (1242-1243) taçkapısı üçüncü bordüründe (Şaman Doğan, 2010: 136), Tokat Gök Medrese (1275) (Gündoğdu ve diğerleri, 2006: 205) ana eyvanın kapısını çevreleyen bordürlerden ikincisinde, Kayseri Şah Kutlu Hatun Türbesi (1349) (Çetin, 2012: 21) taçkapısı bordüründe yıldız kompozisyonu görülmektedir.

Rozet: Anadolu Selçuklu ve Beylikler Dönemi süsleme motifleri içerisinde önemli bir yeri vardır. Niksar Ulu Camisi (yt.13.yy ikinci çeyreği) ve Çöreğibüyük Camisi (Çöreğibüyük Tekkesi) (14.yy) taçkapısı üzerinde rozet motifi görülmektedir. Kayseri Gevher Nesibe Darüşşifası (1205) (Kutlu, 2017: 368) taçkapısı, Amasya Gök Medrese Cami (1267) ön cephesi(Şaman Doğan, Yazar, 2013: 232), Ağzıkara Han (1232-39) (Yaman, 2019: 138), Konya Sırçalı/Muslihiye Medresesi(1242-1243) (Şaman Doğan, 2010: 139) taçkapı üzerinde yer alan rozetler örnek olarak sıralanabilir.

Zencirek: Niksar Ulu Camisi'nin taçkapısı ve mihrabı (yt. 13.yy ikinci çeyreği), Çöreğibüyük Camisi (Çöreğibüyük Tekkesi) (14.yy) taçkapısı zencirek ile kuşatılmıştır. Kapıya geçişi sağlayan eğimli bordürde dört kollu zencerek motifi yer almaktadır. Kemerli kapının üzerinde merkezde on iki kollu yıldızın kollarından gelişen iki rozet yer almaktadır.

Tablo 5.19. Geometrik Süsleme-Motifler

<table>
<tr><td>Beşgen</td><td>
Kırkkızlar (Kırgızlar) Türbesi (13.yy)</td><td>
Niksar Ulu Cami
(mihrap yt. 13.yy 2.yarısı)</td></tr>
<tr><td>Altıgen</td><td>
Kırkkızlar (Kırgızlar) Türbesi (13.yy)</td><td>
Kırkkızlar (Kırgızlar) Türbesi (13.yy)</td></tr>
<tr><td>Altıgen</td><td colspan="2">
Niksar Ulu Cami(mihrap yt. 13.yy 2.yarısı)</td></tr>
</table>

Gamalı Haç (Oz)	 Kırkkızlar (Kırgızlar) Türbesi (13.yy)	 Niksar Ulu Camisi (taç kapı yt.13.yy ikinci çeyreği)
Yıldız	 Niksar Ulu Camisi Mihrabı (13.yy ikinci çeyreği)	 Çöreğibüyük Camisi (Çöreğibüyük Tekkesi) (14.yy)
Yıldız	 Niksar Ulu Camisi (taç kapı yt.13.yy ikinci çeyreği)	 Niksar Ulu Camisi (taç kapı yt.13.yy ikinci çeyreği)
Rozet	 Niksar Ulu Camisi (taç kapı yt.13.yy ikinci çeyreği)	 Çöreğibüyük Camisi (Çöreğibüyük Tekkesi) (14.yy)
Zencirek	 Niksar Ulu Camisi (taç kapı yt.13.yy ikinci çeyreği)	 Niksar Ulu Camisi (mihrap yt.13.yy ikinci çeyreği)

	Çöreğibüyük Camisi (Çöreğibüyük Tekkesi) (14.yy)

5.5.2.3. Figürlü Süsleme

Figürlü süsleme Büyük Hamam (12.-13.yy) halvetleri içerisinde yer alan kurnalar üzerinde, Belediye Çeşmesi (20.yy) bordürlerinde, Çöreğibüyük Camisi (Çöreğibüyük Tekkesi) (14.yy) taç kapısı üzerinde, Leylekli Köprü tempan duvarında görülmektedir (Tablo 5.20.).

İnsan figürü: Büyük Hamam (12.-13.yy) halvet içerisinde yer alan kurna üzerinde insan figürü yer almaktadır. İnsan figürü oturur tarzda yapılmış olup, figürün sağ ayağı düz uzanmaktadır. Sol ayağını ise sağ ayağının dizi üzerine atmıştır. Sol kolunu sol diz kapağına dayanmış, elini de çeneye yerleştirmiştir. Sağ eli ise dirsekten kırılarak beline yaslanmıştır. Figürün yüzü Selçuklu dönemi insan figürlerine benzemekle birlikte oturuş pozisyonu olarak farklılık göstermektedir.

Kuş figürü: Büyük Hamam (12.-13.yy) içerisinde insan figürü bulunan kurnanın doğu yüzünde küçük bir ayaklı kâse üzerinde profilden verilmiş karşılıklı duran iki kuş tasvir edilmiştir. Tavus kuşuna benzeyen kuşların kuyrukları yere kadar uzatılmış ve gövdeleri işlenmiştir. Aynı kurnanın batı yüzünde ise hayvan mücadele sahnesi görülmektedir. Üstte şahin olduğunu düşündüğümüz yırtıcı bir kuş ördek yada keklik olduğu düşünülen yere eğilmiş kuşu etkisiz hale getirmiş görünmektedir. Avcı kuşlar, Orta Asya'da özellikle Göktürk ve Uygur dönemlerinde koruyucu ruh olarak görülmüş, hükümdarlık simgesi olarak kabul edilmiştir (Çoruhlu, 2011: 156). Kubadabad Sarayı yıldız çini üzerinde kuşu boğazından yakalayan avcı kuş (Arık, 2000: 84) figürü işlenmiştir.

Geyik Figürü: Çöreğibüyük Camisi (Çöreğibüyük Tekkesi) taç kapısı üzerindeki mukarnaslı kavsarada yer alan oldukça büyük boyutta işlenmiş olan geyik figürü oturur vaziyette olup başını geriye çevirmiştir. Türk sanatında geyik motifinin köklerinin Mezolitik

döneme kadar indiği bilinmekte olup, bu devirlerden Ortaçağ'a kadar çıkan buluntular üzerinde geyik figürleri sembolizmine ait tasvirler yer almaktadır (Çoruhlu, 2019:159) Geyik, şaman törenlerinde suretine bürünülen hayvan atalardan birisidir (Çoruhlu, 2019:160). Orhun Abidelerinde geçen ifadelerden Türklerin geyik avladıkları, matem için geyiği kullandıkları ve kutsal kabul ettikleri anlaşılmaktadır (Gürbüz, 2016: 438). Türkler'in geyik ile ilgili inanışları, İslamiyet'in kabulünden sonra da devam etmiş olup, edebi folklorik ve inançlarla ilgili metin ve minyatürlerde geyik sembolizmi kullanılmaya devam etmiştir (Çoruhlu, 2019: 172). Anadolu'da da kutsal kabul edilen bu hayvan, tarikatlar tarafından sembol olarak kullanmıştır (Çal, 1989: 63). Anadolu'dan Büyük Selçuklu ve Melikşah Burçları üzerinde ceylan/geyik figürleri (1088-1089/1089-1090) (Parla, 2014: 870), Tokat Şeyh Meknun Tekkesi bir derviş tarafından çekilen iki geyik figürü (Karamağaralı, 1987: 420) örnek verilebilir.

Leylek Figürü: Leylekli Köprüsü tempan duvarı üzerinde yer alan levha içerisinde Leylek figürü gagasında yılan tutar vaziyette işlenmiştir. Leylek figürü Türk toplumunda baharın gelişi, ve doğumu simgeler. Ergun'dan aktaran Yozgat, bebekleri leyleklerin dünyaya getirmesi inancını Tanrıça Umay'a dayandırmaktadır (Yozgat, 2019: 109-110). Kütahya çini tabak üzerinde gagasında avladığı yılan ile (18.yy ikinci yarısı) (Atay Yolal, 2007: 34) tasvir edilmiştir.

Belediye Çeşmesi (20.yy) bordüründe aslan, kuş ve balık figürü görülmektedir.

Tablo 5.20. Figürlü Süslemeler

<table>
<tr><td>İnsan
Figürü</td><td colspan="2">
Büyük Hamam (12.-13.yy) kurna</td></tr>
<tr><td>Geyik
Figürü</td><td colspan="2">
Çöreğibüyük Camisi (Çöreğibüyük Tekkesi) (14.yy)</td></tr>
<tr><td>Kuş
Figürleri</td><td>
Büyük Hamam (12.-13.yy) kurna</td><td>
Büyük Hamam (12.-13.yy) kurna</td></tr>
<tr><td>Kuş
Figürleri</td><td>
Leylekli Köprü</td><td>
Belediye Çeşmesi (20.yy)</td></tr>
<tr><td>Arslan
Figürü</td><td colspan="2">
Belediye Çeşmesi (20.yy)</td></tr>
</table>

Balık Figürü	Belediye Çeşmesi (20.yy)

5.5.2.4. Nesneli Süsleme

Nesneli süsleme, çalışmamız içerisinde cami ve mescitlerde yer almakta olup, diğer süsleme türlerine göre daha az ve işçiliği basit tutulmuş örneklerden oluşur. Perde, ay-yıldız, hilal motifleri nesneli süslemede görülen motiflerdir (Tablo 5.21.).

Perde motifi: Tek örneği Günebakan (Alahtiyan) Köyü Camisi (1964) mihrap nişi içerisinde işlenmiştir. İki yana tutturulmuş olan perde motifi gölgelendirilmeli olarak verimiştir. Batılılaşma dönemi süsleme motiflerinden biri olan perde motifi duvar resimlerinde 19. yüzyıldan itibaren kullanılmaya başlanmıştır (Naldan, 2016: 928).

Ayyıldız motifi: Günebakan (Alahtiyan) Köyü Camisi (1964) minber kapısı üstünde ve minber tepeliğinde, Yalıköy (Hosaf-Karakuş) Köyü Camisi (1959) mihrap tepeliğinde, minber kapısı üstünde ve minber tepeliğinde, Osmaniye Köyü Camisi (1950) minber tepeliğinde ay-yıldız motifi bulunmaktadır. Ordu Fatsa Kösebucağı Mahallesi Cami (19.yy) (Bayhan, 2020: 166), Boyabat Yenice Köyü Camisi (1942) (Çal, 2014: 302) minberleri üzerinde yer alan ay-yıldız motifi benzer örnekler içerisindedir.

Hilal motifi: Gökçeli (Ladicak- Kılavuzlu) Kasabası Camisi minber tepeliğinde, Osmaniye Köyü minber kapısı tepeliğinde, Çilhane (Çilehane) Cami minber tepeliğinde, Halil Efendi Cami minber tepeliğinde hilal motifi işlenmiştir. Ordu Kabadüz Derinçay Mahallesi Merkez Cami (1961) (Bayhan, 2020: 215), Erzincan Aksöğüt (Halmüge) Köyü Camisi (19.yy) minber süpürgeliği (Naldan, 2016: 290) üzerindeki hilal motifi benzerlik taşımaktadır.

Tablo 5.21. Nesneli Süsleme

<table>
<tr><td>Perde Motifi</td><td>
Günebakan (Alahtiyan) Köyü Camisi (1964)</td><td></td></tr>
<tr><td rowspan="2">Ay-yıldız Motifi</td><td>
Osmaniye Köyü Camisi (1950) minber tepeliği</td><td>
Yalıköy (Hosaf-Karakuş) Camisi Mihrap tepesi (1959)</td></tr>
<tr><td>
Yalıköy (Hosaf-Karakuş) Camisi (1959) minber tepesi</td><td>
Günebakan (Alahtiyan) Köyü Camisi (1964)</td></tr>
<tr><td>Hilal motifi:</td><td>
Gökçeli Kasabası (Ladicak/Kılavuzlu) Camisi (18-19.yy)</td><td>
Osmaniye Köyü Camisi (1950)</td></tr>
</table>

6. SONUÇ

Çalışmamızda Hurufat defterleri esas olmak üzere diğer arşiv belgeleri üzerinde yapılan tarama ile Niksar ilçe merkezinde ve ilçeye bağlı kırsal yerleşimlerde (köy, mezra, yayla) yer alan Türk dönemine ait yapılar tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu kapsamda öncelikle Vakıflar Genel Müdürlüğü, Vakıf Kayıtları Arşivi'nde halen mevcut 24 Hurufat defteri ele alınarak konumuz çerçevesinde Niksar ile ilgili olduğunu belirlediğimiz toplam 80 sayfada 1821 kayıt günümüz Türkçesine çevrilmiştir. Söz konusu defterlerde geçen kayıtlar cami, medrese, zaviye ve türbe gibi vakıf eserlerine imam, müezzin, zaviyedar, türbedar gibi görevli atamaları kayıtlarını içermektedir. Bunun yanı sıra yapıların o dönemdeki durumları, ibadete açık olup olmadıkları, geçirdikleri onarım ve yeniden inşa süreçleri ile mescitlere minber eklenerek camiye çevrilmeleri hususları açısından sanat tarihi ve mimarlık tarihi başta olmak üzere birçok alana kaynak teşkil etmektedir.

Hurufat defterleri içerisinde en erken tarihli kaydın 1121 numaralı defterde H.1101/M.1689-1690 yılında, en geç tarihli kaydın ise 559 numaralı defterde H.1250/M.1834-1835 yılında tutulduğu anlaşılmaktadır. Kayıtlarda Niksar ilçe merkezi ile ilçeye bağlı kırsal yerleşimlerde 114 cami/mescit, 14 çeşme, 2 hamam, 1 han, 2 köprü, 7 medrese, 10 mektep/muallimhane, 6 türbe, 12 zaviye olmak üzere 8 türde toplam 168 yapı tespit edilmiştir. Bu yapılardan 21'i günümüze ulaşmıştır.

Hurufat defterlerinde ismi tespit edilen yapılar dışında, diğer arşiv belgeleri üzerinde gerçekleştirdiğimiz incelemelerde defterlerde geçen isimlerden farklı olarak 8 eser ismi daha belirlenmiş olup bunların sadece 1'i günümüze ulaşmıştır. Arşiv belgelerinde ismi geçmemekle birlikte yerinde gerçekleştirdiğimiz araştırmalar esnasında tarihi eser niteliği taşıdığını belirlediğimiz 38 yapı da çalışmaya dâhil edilmiştir. Böylece arşiv belgelerinde ve arazi araştırmalarında tespit ettiğimiz ve tarihi eser değeri taşıdığını düşündüğümüz 59 yapı detaylı şekilde incelenmiştir. Günümüze ulaşamamış 157 yapı ise arşiv belgelerinde geçen kayıtlar doğrultusunda tanımlanmıştır. Günümüze ulaşan ve kataloğa dahil ettiğimiz 59 yapının 22'si cami, 13'ü çeşme, 3'ü hamam, 1'i hükümet konağı, 7'si köprü, 1'i medrese, 1'i mektep, 10'u türbe ve 1'i zaviyedir.

Bu yapılar kronolojik sıralama göz önüne alındığında Danişmendliler Beyliği döneminden 4 cami, 1 medrese; Selçuklu döneminden 2 hamam, 1 köprü, 5 türbe, 1 zaviye;

Taceddinoğulları Beyliği döneminden 4 türbe; Osmanlı döneminden 4 cami, 13 çeşme, 1 hamam, 1 hükümet konağı, 3 köprü, 1 mektep, 1 türbe; Cumhuriyet döneminde ise 14 cami, 3 köprü tespit edilmiştir. Mevcut yapılardan hareketle imar faaliyetlerinin en fazla Osmanlı döneminde görüldüğü anlaşılmaktadır.

Plan özelliklerine göre, cami ve mescitler, kare ve dikdörtgen planlı olmak üzere ikiye ayrılır. Günümüze ulaşan 22 adet cami ve mescitten 18'si dikdörtgen planlı, 4'ü kare planlıdır. Kare planlı camiler içerisinde yer alan Kale Camisi (12.yy) kubbe ile örtülü tek camidir. Bu plan tipi içerisinde yer alan diğer 3 cami ise düz ahşap tavanlıdır. Dikdörtgen planlı camilerden 2'si tek mekânlı ve tonoz örtülü, 15'i düz ahşap tavanlı, biri ise doğrudan kırma çatı ile örtülüdür. Bu yapılardan 7'si çantı tekniğinde yapılmıştır. Şimdiye kadar yapılan akademik çalışmalarla Sakarya'dan Artvin'e kadar Karadeniz sahili boyunca hemen her ilde örnekleri ortaya konulan, ancak Niksar'da bulunan örneklerine yayınlarda rastlanmayan çantı camiler bizlere önemli ipuçları vermektedir. İlk örneklerini Rudenko ve Gryaznov tarafından yapılan kazılar sonucunda ortaya çıkarılan Pazırık kurganlarındaki mezar odalarında, Natalia V.Polosmak ve ekibinin Altay Otonom Bölgesinde bulunan Ukok Platosunda yapmış oldukları kurgan kazılarında ahşaptan yapılmış lahit örneklerinde gördüğümüz çantı tekniği Orta Asya'dan Anadolu'ya taşınan kültürel belleğimizin bir yansıması olarak karşımızda durmaktadır.

Tespit edilen 13 çeşmeden dokuzu duvar çeşmesi iken 4'ü bağımsız çeşme grubu içerisinde yer almaktadır. Çalışma içerisinde ele aldığımız 3 hamamdan 1'i dört eyvanlı köşe halvetli plan tipinin çeşitlemesi olan 3 eyvanlı köşe halvetli plan tipinde, 2'si enine sıcaklıklı çifte halvetli plan tipindedir. Hükümet Konağı dıştan dikdörtgen bir plan şemasına sahip iken, içten haçvari planlı sofanın etrafında sıralanan mekanlardan oluşan bir yapı söz konusudur. İncelemiş olduğumuz 7 köprünün tamamı düz köprüler grubu içerisindedir. Köprülerden 1'i çok gözlü iken, 6'sı tek gözlüdür. İki eyvanlı kapalı avlulu plan tipi ile Anadolu'da inşa edilmiş ilk örneklerden olan Yağıbasan Medresesi günümüze ulaşmış tek medresedir. İncelediğimiz 10 türbeden 2'si sekizgen planlı, 3'ü kare planlı, 5'i dikdörtgen planlı eyvan biçimlidir. Anadolu'daki eyvan tipli türbeler yaygın görülen bir tip olmamasına rağmen, Niksar'da 12.-14. yüzyıllar içerisinde yapılmış eyvan biçimli 5 türbenin bulunması önem arz etmektedir.

Mevcut yapıları malzeme ve teknik özelliklerine göre ayırdığımızda merkezde yer alan Danişmendliler ve Taceddinoğulları beyliklerine ait eserler yoğun olarak moloz taş, Selçuklu dönemi yapılarında ise kesme taş ve tuğla kullanılmıştır. Osmanlı döneminde ve Erken Cumhuriyet döneminde özellikle kırsal yerleşimde bulunduğu alandaki orman sıklığı sebebi ile ahşap malzeme ön plandadır.

Yapılarda süslemeye baktığımızda malzemede ve türde dönemsel bir değişim olduğu gözlemlenebilmektedir. Danişmendiler Beyliği dönemine ait eserlerden Cin Camisi (M.1160) giriş kapısı sövesinde palmet ve kıvrım dallarından oluşan bitkisel süsleme, Büyük Hamam (12.-13. yy) kurnalarında ise bitkisel ve figürlü süsleme görülmektedir. Selçuklu dönemi eserlerinde cephede, taçkapı ve mihrapta, bitkisel, geometrik ve figürlü olmak zengin süsleme programı ile ön plana çıkmıştır. Süslemede en fazla görülen malzeme taş olsa da, sınırlı olmak üzere tuğla malzeme ve sırlı çiniye de yer verildiği anlaşılmaktadır. İlhanlı dönemi eseri olan Çöreğibüyük Camisi (Çöreğibüyük Tekkesi) taç kapısı üzerinde bitkisel, geometrik ve figürlü süsleme bulunmaktadır. Taç kapının mukarnas kısmında yer alan geyik figürü yapının sembolü niteliğindedir. Ayrıca bu figürün bir tarikat sembolü olduğu da düşünülmektedir. Osmanlı dönemine baktığımızda camilerde daha sade bir süsleme görülmektedir. Ahşap malzemeden yapılmış olan süsleme tavan, tavan göbekleri, mihrap ve minber ile sınırlandırılmıştır. Çeşmelerde ise gülzebek motifinin ön plana çıkarıldığı görülmektedir.

Niksar ilçe merkezinde Türk dönemine ait eserlerin, plan, malzeme ve süsleme özellikleri dikkate alındığında Niksar'ın Danişmendiler Beyliği döneminde başkent olması ile imar faaliyetlerinin başladığı, Selçuklu ve Osmanlı döneminde gelişim gösterdiği anlaşılmaktadır. Ancak Niksar'ın Kuzey Anadolu Fay hattı üzerinde bulunmasından dolayı farklı dönemlerde birçok depreme maruz kaldığından arşiv belgelerinde adı geçen yapıların çoğu günümüze ulaşamamıştır. Ayrıca depremin yanı sıra kırsal yerleşimlerde inşa malzemesi olarak kullanılan ahşabın ömrünün sınırlı olması veya yangınlarda kolayca tahribata uğraması sebebiyle eserlerin ömrü kısa olmuştur.

Sonuç olarak yapılan bu çalışma ile Hurufat defterleri ve diğer arşiv belgeleri doğrultusunda Niksar ilçe merkezinde ve kırsal yerleşimlerde Türk döneminde inşa edilmiş eserlerin tespiti yapılarak tarihsel süreç içerisindeki değişimleri ve günümüzdeki durumları tespit edilmeye çalışılmıştır. Arşiv belgelerine dayalı olmakla birlikte yerinde inceleme ile

yapıların mevcut durumları ortaya konularak, plan, mimari ve süsleme özelliklerine değinilerek Anadolu Türk mimarisi içerisindeki yeri belirlenmeye çalışılmıştır.

KAYNAKLAR

Arşiv Kaynakları

VGMA Hurufat Defterleri:

HD-559: HD-560: HD-561: HD-562: HD-563: HD-564: HD-569: HD-1091: HD-1119: HD-1121: HD-1128: HD-1131: HD-1139: HD-1140: HD-1142: HD-1145: HD-1146: HD-1148: HD-1149: HD-1150: HD-1151: HD-1152: HD-1154: HD-1155.

Başkanlık Cumhuriyet Arşivi:

Tarih: 23.10.1927	Dosya No: 4	Gömlek No:11	Sıra No: 7	Fon Kodu: 272-0-0-80
Niksar Hükümet Binası'nın tamiri için iskan şubesine isabet eden paranın ödenmesi hususunda emir buyurulması.				

Tarih: 15.04.1931	Dosya No: 117	Gömlek No: 819	Sıra No:2	Fon Kodu: 30-10-0-0
Kelkit ırmağının taşmasıyla Niksar'ın Odamahallesi ile Şahinli ve Mahmudiye köylerinin zarar gördüğü, Ceyhan nehrinin çevre köylerdeki su baskınına sebep olduğu.				

Başkanlık Osmanlı Arşivi:

Tarih: H-23-12-989	Dosya No: 46	Gömlek No: 675	Fon Kodu: A.(DVNSMHM.d.
Niksar kadısına ve Darülhayr müderrisine hüküm: Niksar kasabasında yolcuların kona geldikleri ve sonradan bazı müderrislerin medrese yaptıkları tekkenin hanı harap olmakla Erzurum'a giden asker halkın evlerine konup müzayeka verdiklerinden medrese mahsulünün tamir için bir sene kadar rekabe olunmasını bildirmelerine cevaben tekkenin vakıf karyeleri hanın tamirine maadası yolculara sarfolunması meşrut ise rekabe olup tamir ettirilmesi.			

Tarih: H.29-12-1177	Dosya No: 18	Gömlek No: 49	Fon Kodu:AE.SMST.III
Niksar şehrinde Mustafa Ağa'nın vakfettiği tahmis dükkanı, vakıf şartları gereği gelirlerin bir kısmı ile Melik Kadı Türbesi revgan-ı zeyt masraflarının karşılanması.			

Tarih: H.29-12-1177	Dosya No: 356	Gömlek No: 24897	Fon Kodu: AE.SABH.I
Niksar'ın Kozbağı karyesinde Şeyh Ahmed Zaviyesi'nde beratla vazifeli eş-Şeyh Seyyid Ahmed Halvetî'nin vefatıyla boş kalan yerinin Seyyid Hasan'a tevcihi.			

Tarih: H-29-09-1103	Dosya No: 21	Gömlek No: 2248	Fon Kodu: AE.SAMD.II.
Niksar'ın Kuz Mahallesi'ndeki Çilehane Mescidi'nin hitabet cihetinin eş-Şeyh Seyyid Mehmed'e tevcihi.			

Tarih: H-29-12-1176	Dosya No: 91	Gömlek No:6833	Fon Kodu:AE.SMST.III
Tokat Mukataası malından almak üzere vazife ile Niksar Cami-i Kebiri'nde müezzin olan Osman Halife'ye maaşının tamamen tediyesi.			

Tarih: H-14-08-1115	Dosya No: 140	Gömlek No:13559	Fon Kodu: AE.SAMD.III
Niksar mukataası malından almak üzere Niksar'da vaki Cami-i Kebir'de yevmi yedi akçe vazife ile hizmet eden Hüseyin'in müctemi vazifesini aldığı.			

Tarih: H-29-09-1103	Dosya No: 21	Gömlek No: 2248	Fon Kodu: AE.SAMD.II.
Niksar'ın Kuz Mahallesi'ndeki Çilehane Mescidi'nin hitabet cihetinin eş-Şeyh Seyyid Mehmed'e tevcihi.			

Tarih: H-27-01-1161	Dosya No: 249	Gömlek No: 20282	Fon Kodu: AE.SMHD.I.
Niksar'da Sunguriye Zaviyesi Vakfı'ndan eczahanlık vazifesine mutasarrıf İbrahim'in kendi rızası ve kasr-ı yedi çerçevesinde vazifesinin es-Seyyid Şeyh İbrahim Halife'ye tevcihine dair berat.			

Tarih: H-09-01-1144	Dosya No: 155	Gömlek No: 11607	Fon Kodu: AE.SMHD.I.
Niksar'ın Yusuf Şah Mahallesi'nde vaki Hadım Ali Ağa Mescidi'nin imamet cihetinin Seyyid İbrahim'e tevcihi.			

Tarih: H-17-03-1255	Dosya No: 86	Gömlek No: 6966	Fon Kodu: AE.SMHD.II.
Niksar'da vaki Sunguriye Zaviyesi Vakfı'ndan almak üzere Salı ve Perşembe günlerinde eczahan olan es-Seyyid Abdülvahab Halife'nin ölümüyle vazifesinin oğlu Hafız es-Seyyid Hüseyin'e tevcihi.			

Tarih: H-29-12-1251	Dosya No: 49	Gömlek No: 3199	Fon Kodu: AE.SMHD.II.
Niksar'da Kalenderhane Mahallesinde bulunan Şeyh Keşfi Osman Efendi Camii hitabetinin Seyyid Salih Halife'ye tevcihi.			

Tarih: H-29-12-1157	Dosya No: 234	Gömlek No:18795	Fon Kodu: AE.SMHD.I
Canik sancağı kazalarından tedarik olunacak iki bin mekari davarlarına Başçiftlik, Niksar ve Ladik Menzilleri'ndeki miri zahirenin yüklenerek acilen Erzurum ve Kars taraflarında toplanan askere ulaştırılması hususunda Dergah-ı Ali gediklilerinden bu hususa memur Hüseyin'e hüküm.			

Tarih: H-22-12-1166	Dosya No: 234	Gömlek No: 18757	Fon Kodu: AE.SMHD.I
Tokad Mukataası malından yevmi sekiz akçe vazife ile Niksar'da vaki Cami-i Kebir'e (nam-ı diger Bey Camii) imam olan es-Seyyid İbrahim b. Hüseyin'in 1165 senesi istihkakını Tokad Voyvodası Ahmed Ağa'dan tamamen aldığını mübeyyin huccet-i zahriye. g.tt.			

Tarih: H-22-12-1166	Dosya No: 235	Gömlek No: 18911	Fon Kodu: AE.SMHD.I
Tokad Bac-ı Bazar-ı Galle Mukataası malından almak üzere yevmi on akçe vazife ile Niksar'da vaki Camii-i Kebir'de vaizlik cihetini mutasarrıf eş-Şeyh İbrahim Efendi'nin 1165 senesi istihkakını Tokad Voyvodası Ahmed Ağa'dan tamamen aldığına dair huccet-i zahriye.			

Tarih: H-01-12-1088	Dosya No: 34	Gömlek No: 3890	Fon Kodu: AE.SMMD.IV.
Niksar'da Sunguriye Zaviyesi Cüzhanlığı'na Abdurrahman'nın vefatı üzerine mutasarrıf olan Resul'ün vazifesine Reisülküttab Kalemi Katibi Seyyid Ali tarafından vuku bulan müdahalenin men'i.			

Tarih: H-29-12-1079	Dosya No: 21	Gömlek No: 2315	Fon Kodu: AE.SMMD.IV.
Niksar kazasındaki Çaykışla karyesi Tokad Mukataası aklamından olup voyvodanın taarruz ve taaddisine maruz kaldığından men'i için her sene Tokad voyvodasına bin akçe vermek şartıyla emr-i şerifle Çaykışla Camii Hatibi Osman'a deruhde olunması. (1099.L.07)			

Tarih: --	Dosya No: 84	Gömlek No: 10072	Fon Kodu: AE.SMMD.IV
Niksar Mukataası malından yevmi üç akçe vazife ile Niksar'da vaki Bey Camii'nde müezzinlik ciheti mutasarrıfı Yusuf Halife'nin 1093 senesi istihkakının tamamını mezkur mukataanın emini olan Tokad Voyvodası Mehmed Ağa'dan aldığına dair huccet-i zahriye.			

Tarih: --	Dosya No: 87	Gömlek No: 10380	Fon Kodu: AE.SMMD.IV
Tokad Mizan-ı Hariri Mukataası malından duagu vazifelerine mutasarrıf es-Seyyid Pir Mehmed ve es-Seyyid İsmail, Tokad Boyahanesi Mukataası malından tekaüd ulufesine mutasarrıf Silahdar Ali ve Niksar Mukataası malından vazifeye mutasarrıf Tokad Camii-i Kebir Müezzini Ahmed Mustafa'nın beratları suretleri ile bir yıllık matlublarını Hazine-i Rum Voyvodası Mehmed Ağa'dan teslim aldıklarına dair Tokad Naibi es-Seyyid Abdülkerim imzalı hüccetler.			

Tarih: H-09-07-1110	Dosya No: 5	Gömlek No: 470	Fon Kodu: AE.SMST.II
Niksar'daki Bey Camii Müezzini Yusuf Halife'nin Niksar Mukataası malından mutasarrıf olduğu vazifesini mukataa emininin elinden tamamen ahz u kabzeylediği.			

Tarih: H-29-12-1112	Dosya No: 33	Gömlek No: 3269	Fon Kodu: AE.SMST.II
Niksar'daki Camii-i Kebir'de müezzin-i vakit olan ve vefat ettiği iddiasıyla vazifesi çalınan Hasan'ın yerinde ibkası.			

Tarih: H-29-12-1113	Dosya No: 39	Gömlek No: 3845	Fon Kodu: AE.SMST.II
Niksar'da bulunan Yağbasan Medresesi Müderrisi ve Mütevellisi Mahmud'un vefatı ile mahlul kalan mütevelliliğin Mehmed'e tevcihi.			

Tarih: H-09-03-1115	Dosya No: 84	Gömlek No: 8959	Fon Kodu: AE.SMST.II
Niksar'da Ahi Nahcıvan Zaviyesi Zaviyedarı Şeyh Mahmud'un vefatı üzerine mahlul vazifenin evlad-ı zaviyedar eş-Şeyh Mehmed'e tevcihi.			

Tarih: H-29-12-1179	Dosya No: 8	Gömlek No: 526	Fon Kodu: AE.SMST.III
Niksar Müftüsü Muhammed Necifi Efendi'nin vefatı ile Yağbasan Medresesi'nde mahlul kalan cihetin Mustafa'ya tevcihi.			

Tarih: H-29-12-1176	Dosya No: 51	Gömlek No: 3690	Fon Kodu: AE.SMST.III
Tokad Mukataası'ndan Niksar'da Bey Camii İmamı Seyyid İbrahim Veledeş'in 1176 senesi vazifesinin itası.			

Tarih: H-29-12-1177	Dosya No: 58	Gömlek No: 4315	Fon Kodu: AE.SMST.III
Niksar'da Keşfi Osman Efendi Tekkesi taamiyesine Dönekse Mukataası'ndan tahsis edilen meblağı, bahsi geçen tekkenin şeyhi es-Seyyid Haşim b. Mehmed'in teslim aldığı.			

Tarih: H-29-12-1176	Dosya No: 91	Gömlek No: 6875	Fon Kodu: AE.SMST.III
Tokat Mukataası malından almak üzere yevmi üç akçe vazife ile Niksar'da Bey Camii müezzini olan Seyyid Mehmed Halife'nin kendi rızası ile cihetini Mustafa Halife'ye ferağı ve toplu bir şekilde ödenmesi.			

Tarih: H-29-12-1176	Dosya No: 91	Gömlek No: 6876	Fon Kodu: AE.SMST.III
Tokat Mukataası malından almak üzere yevmi on akçe vazife ile Niksar'da bulunan Cami-i Kebir'de vaiz olan Şeyh İbrahim Efendi'nin mahlulünden Mehmed Efendi'ye yapılan vazife tevcihi ile maaşının toplu olarak ödenmesi.			

Tarih: H-08-11-1187	Dosya No: 139	Gömlek No: 10960	Fon Kodu: AE.SMST.III
Niksar'da vaki Sunguriye Zaviyesi'nin rub hisse tevliyet ve zavidarlığının evlad-ı vakıfdan Aişe Hanım'ın uhdesine tevcihi.			

Tarih: H-29-12-1177	Dosya No: 274	Gömlek No: 21920	Fon Kodu: AE.SMST.III
Niksar şehrinde Mustafa Ağa'nın vakfettiği tahmis dükkanı, vakıf şartları gereği gelirlerin bir kısmı ile Melik Kadı Türbesi revgan-ı zeyt masraflarının karşılanması.			

Tarih: H-29-12-1186	Dosya No: 295	Gömlek No: 23632	Fon Kodu: AE.SMST.III
Niksar kasabasında vaki Sunguriye Zaviyesi'nde cüzhan olan es-Seyyid Mehmed'in vefatıyla mahlul olan vazifesinin Süleyman Halife'ye tevcihi.			

Tarih: H-29-12-1168	Dosya No: 6	Gömlek No: 23632	Fon Kodu: AE.SOSM.III
Niksar'da vaki Sunguriye Tekkesi'nde düşenbe ve pençşenbe günleri cüz okuyan Seyyid Ali'nin hizmetini terk ettiği gerekçesiyle mütevellisi tarafından oğlu Seyyid Ömer'e Şeyh Ömer ismiyle tevcih ettirilen vazifenin ihbarının asılsız olduğunu arz eden Niksar Kadısı Şeyh Ahmed'in ilamı mucebince vazifenin evvelki sahibi üzerinde ibkası için hüküm verildiği.			

Tarih: H-29-12-1221	Dosya No: 180	Gömlek No: 10767	Fon Kodu: AE.SSLM.III.
Niksar'da vaki Sunguri Zaviyesi Vakfı mahsulünden almak üzere nısf hisse ile eczahan olan es-Seyyid eş-Şeyh Ahmed'in hissesini üzerlerine alan diğer hissedar müteveffa es-Seyyid Ahmed'in oğulları es-Seyyid Abdurrahman ile es-Seyyid İbrahim'in bu hususta vekillerinin hatası olduğu anlaşıldığından mezkur hissenin ref'lerinden sahib-i evvele tevcihi.			

Tarih: H-29-12-1214	Dosya No: 37	Gömlek No: 2174	Fon Kodu: AE.SSLM.III.
Niksar'da bulunan Sunguriye Zaviyesi Vakfı'nın zaviyedarlık ve tevliyetine mutasarrıf olan Mustafa Halife'nin kendi rızası ile cihetlerini Halil'e ferağ ettiği.			

Tarih: H-29-12-1101	Dosya No: 22	Gömlek No: 2249	Fon Kodu: AE. SSÜL.II
Niksar'da Sunguriye zaviyesinden vazife tevcihine dair buyruldu. a.g.tt			

Tarih: H-29-12-1100	Dosya No: 27	Gömlek No: 2697	Fon Kodu: AE. SSÜL.II
Niksar Cami-i Kebir hitabetinin Ali'ye tevcihine dair tezkire. a.g.tt			

Tarih: H.29-10-1278	Dosya No: 559	Gömlek No: 66	Fon Kodu: A.MKT.UM
Niksar Metrepolitliği dahilindeki şab madeni işçilerinden bazılarının öşür maddesinden dolayı habs edilmeleri, borçlarından dolayı kendilerinden cebren sened alınması ve Mekteb-i Rüşdiye için para istenmesinin men'i.			

Tarih: H-7 -09-1262	Dosya No: 49	Gömlek No: 45	Fon Kodu: A.MKT.
Mübarek Şah mahallesi mescidi vakfı olan Huri Köyü Malikanesi Mutasarrıfı Mustafa vefat ettiğinden yerine oğlu Ali b.Mustafa'nın tayinine dâir Niksar Meclisi'nin mazbatası.			

Tarih: H-20-01-1311	Dosya No: 250	Gömlek No: 18739	Fon Kodu: BEO
Niksar kazası hükümet konağının bedel-i icarının suret-i tesviyesi hakkında. (Dahiliye)			

Tarih: H-11-02-1327	Dosya No: 3504	Gömlek No: 262744	Fon Kodu: BEO
Niksar hükümet konağı inşaat masraflarından Adliye hissesine isabet eden meblağın Hazine'ce tesviyesi. (Maliye)			

Tarih: H-22-07-1311	Dosya No: 351	Gömlek No: 26303	Fon Kodu: BEO
Tokad'a tabi Niksar kazasında olub harabe olan Bey Camii'nin tamiri için ahali tarafından ita olunacak ianeden maadasının selatin-i izam evkafından tesviyesi hususuna evvelce sadır olan irade-i seniyye tebliğ edildiğinden bahisle ve bunun seksenaltıbin küsur kuruşla tamiri Niksari Nakibzade Abdurrahman imzasıyla verilen arzuhalde taleb olunduğundan ifa-yı muktezası hakkında. (Evkaf, Sivas)			

Tarih: H-14-11-1184	Dosya No: 394	Gömlek No: 19972	Fon Kodu: BEO
Niksar'da Bey Camii'ne imam tayini.			

Tarih: H-11-01-1191	Dosya No: 53	Gömlek No: 2632	Fon Kodu: C.BLD.
Niksar'da Hadım Ali Ağa Hamam ve Çeşmesi Vakfı tevliyetine vaki müdahale ve bundan mütevellit münazaanın intac edilmesi.			

Tarih: H-11-07-1247	Dosya No: 8	Gömlek No: 398	Fon Kodu: C.EV.
Vazifesini Sivas sancağında Niksara Songurye Zaviyesi Evkafı'ndan almak üzere tevliyet ve zaviyedarlık tevcihi.			

Tarih: H-07-07-1247	Dosya No: 9	Gömlek No: 401	Fon Kodu: C.EV.
Vazifesini Sivas sancağının Niksar kazasındaki Sunguriye Zaviyesi Evkafı'ndan almak üzere türbedarlık tevcihi.			

Tarih: H-17-07-1247	Dosya No: 9	Gömlek No: 440	Fon Kodu: C.EV.
Niksar'da Kalenderhane mahallesinde Şeyh Keşfi Umman Efendi Camii'nde imamet ve hitabet.			

Tarih: H-19-06-1236	Dosya No: 59	Gömlek No: 2919	Fon Kodu: C.EV.
Tokad Mukataası malından muhassas vazife ile Niksar'da Bey Camii imamet cihetinin tevcihi.			

Tarih: H-15-05-1256	Dosya No: 67	Gömlek No: 3324	Fon Kodu: C.EV.
Niksar'da Sunguriye Zaviyesi Vakfı cüzhan cihetinin tevcihi.			

Tarih: H-02-05-1121	Dosya No: 77	Gömlek No: 3825	Fon Kodu: C.EV.
Niksar'ın Kalenderhane mahallesinde eş-Şeyh Keşfi Osman Efendi Vakfı imamet ve hitabet cihetlerinin ferağ ve tevcihi.			

Tarih: H-25-07-1118	Dosya No: 86	Gömlek No: 4283	Fon Kodu: C.EV.
Niksar'da Sunguriye Zaviyesi Vakfı'ndan cüzhan cihetinin gadren uhdesinden alınan mutasarrıfına iadeten tevcihi.			

Tarih: H-29-03-1214	Dosya No: 100	Gömlek No: 4994	Fon Kodu: C.EV.
Niksar'da kain Sunguriye Vakfı'nın tevliyet cihetinin tevcihi.			

Tarih: H-05-05-1276	Dosya No: 115	Gömlek No: 5748	Fon Kodu: C.EV.
Niksar kazasında Mubarekşah Mahallesi Mescidi Vakfı'nın Huri Karyesi Malikanesi mahsulünden muhassas vazife ile müezzin cihetinin tevcihi.			

Tarih: H-29-04-1239	Dosya No: 117	Gömlek No: 5838	Fon Kodu: C.EV.
Niksar'da kain Ahi Nahcıvan Zaviyesi Vakfı tevliyet ciheti nısf hissesinin tevcihi. g.tt			

Tarih: H-09-08-1208	Dosya No: 144	Gömlek No: 7189	Fon Kodu: C.EV.
Niksar'da Sunguriye Zaviyesi Vakıf'larına mütevelli nasbı.			

Tarih: H-08-10-1228	Dosya No: 147	Gömlek No: 7919	Fon Kodu: C.EV.
Niksar'da Sunguriye Zaviyesi'ne türbehan tayini.			

Tarih: H-22-05-1205	Dosya No: 155	Gömlek No: 7729	Fon Kodu: C.EV.
Niksar'da Keşfi Osman Efendi Camii'nin imam ve hatipliği.			

Tarih: H-14-12-1122	Dosya No: 221	Gömlek No: 11015	Fon Kodu: C.EV.
Niksar'da medfun Melik Danişmend Gazi Zaviyesi Vakıfları'na mütevelli tayini.			

Tarih: H-15-06-1148	Dosya No: 223	Gömlek No: 11142	Fon Kodu: C.EV.
Niksar'da Hadım Ali Ağa'nın yapdırdığı bir mescid ile camiin vakıflarından bir cihetin tevcihi.			

Tarih: H-20-07-1205	Dosya No: 248	Gömlek No: 12359	Fon Kodu: C.EV.
Niksar'da Sunguriye Zaviyesi Vakfı'nın mahsulun beşte biriyle dörtte bir tevliyet ve zaviyedarlık cihetinin tevcihi.			

Tarih: H-11-07-1210	Dosya No: 267	Gömlek No: 13605	Fon Kodu: C.EV.
Niksar'da vaki Nahcıvan Zaviyesi Vakfı'ndan Karaağaç karyesinin altında Gölce Hatun denilen beş müdlik yerlerin babaları mahlulünden iştirak vechile oğullarına tevcihi.			

Tarih: H-29-04-1214	Dosya No: 293	Gömlek No: 14910	Fon Kodu: C.EV.
Niksar'da vaki Sunguriye Zaviyesi Vakfı'ndan meşrut muayyenat ile türbe hanlığının tevcihi. g.tt			

Tarih: H-29-05-1176	Dosya No: 324	Gömlek No: 16479	Fon Kodu: C.EV.
Niksar'da vaki Sunguriye Zaviyesi Vakfı'ndan dörtte bir hisse tevliyet ve zaviyedarlık ciheti. g.tt			

Tarih: H-26-07-1229	Dosya No: 334	Gömlek No: 16971	Fon Kodu: C.EV.
Niksar'da Ahi Necvan Zaviyesi'ne zaviyedar tayini.			

Tarih: H-17-04-1215	Dosya No: 342	Gömlek No: 17387	Fon Kodu: C.EV.
Niksar'da Sunguriye Zaviyesi Vakfı'ndan bir cihetin tevcihi.			

Tarih: H-29-01-1268	Dosya No: 372	Gömlek No: 18854	Fon Kodu: C.EV.
Niksar'da Yörgeç Paşa Vakfı'ndan Çaykışla malikanesi tevliyeti ile Sultan Alaaddin Camii Vakfı'ndan muayyen vazife ile hitabet cihetinin tevcihi. g.tt			

Tarih: H-22-06-1161	Dosya No: 384	Gömlek No: 19460	Fon Kodu: C.EV.
Niksar'da Sunguriye Zaviyesi evkafından bir cihetin tevcihi.			

Tarih: H-14-11-1184	Dosya No: 394	Gömlek No: 19972	Fon Kodu: C.EV.
Niksar'da Bey Camii'ne imam tayini.			

Tarih: H-25-06-1265	Dosya No: 410	Gömlek No: 20774	Fon Kodu: C.EV.
Niksar'da Şeyh Abdullah Efendi'nin bina eylediği mescid imamlığının tevcihi.			

Tarih: H-29-10-1239	Dosya No: 413	Gömlek No: 20946	Fon Kodu: C.EV.
Niksar'da Ahi Nahcıvan Zaviyesi'nin Sonisa'da bulunan arazisi. g.tt			

Tarih: H-29-02-1087	Dosya No: 424	Gömlek No: 21452	Fon Kodu: C.EV.
Niksar'da Bey Camii Vakfı'ndan muayyen vazife ile devirhanlık cihetinin tevcihi. g.tt			

Tarih: H-28-11-1244	Dosya No: 433	Gömlek No: 21925	Fon Kodu: C.EV.
Niksar'da medfun Ahi Nahcıvan Zaviyesi'ne zaviyedar tayini.			

Tarih: H-29-05-1177	Dosya No: 459	Gömlek No: 23222	Fon Kodu: C.EV.
İskefsir kazasına tabi Kuzbağ köyündeki cami ve Niksar'daki Darülhuffaz Şemseddin ve Muhiddin Bey evkafından olub tevliyetinin tevcihi. g.tt			

Tarih: H-29-06-1131	Dosya No: 497	Gömlek No: 25124	Fon Kodu: C.EV.
Niksar'da Sungur Zaviyesi'nden bir cihetin tevcihi. g.tt			

Tarih: H-16-12-1235	Dosya No: 523	Gömlek No: 26428	Fon Kodu: C.EV.
Niksar'da Ahi Necvan Zaviyesi vakıflarına yapılan müdahalenin men'i.			

Tarih: H-29-04-1208	Dosya No: 561	Gömlek No: 28304	Fon Kodu: C.EV.
Niksar'da Sunguriye Zaviyesi zaviyedarlığının ve evkaf-ı tevliyetinin tevcihi. (Alt ve üst kısımları çürümüştür) g.tt			

Tarih: H-29-08-1194	Dosya No: 561	Gömlek No: 28329	Fon Kodu: C.EV.
Niksar'da Ahi Nahcıvan Zaviyesi Vakfı meşihat cihetinin tevcihi. g.tt			

Tarih: H-29-08-1228	Dosya No: 563	Gömlek No: 28410	Fon Kodu: C.EV.
Niksar'da Sunguriye Zaviyesi Vakfı'ndan meşrut muayyenat ile cüzhan cihetinin tevcihi. g.tt			

Tarih: H-29-04-1194	Dosya No: 572	Gömlek No: 28885	Fon Kodu: C.EV.
Niksar'da Veli Çavuş Mescidi Vakfı tevliyetinin tevcihi. g.tt			

Tarih: H-29-10-1266	Dosya No: 596	Gömlek No: 30084	Fon Kodu: C.EV.
Niksar kazasında Keşfi Osman Efendi Camii'nde imamet ve hitabet ciheti hakkında arzuhal. g.tt			

Tarih: H-29-05-1212	Dosya No: 612	Gömlek No: 30885	Fon Kodu: C.EV.
Niksar'da Sunguriye Zaviyesi Vakfı'ndan türbedarlık cihetinin tevcihi. g.tt			

Tarih: H-20-12-1214	Dosya No: 626	Gömlek No: 31557	Fon Kodu: C.EV.
Niksar'da Sunguriye Zaviyesi Vakfı'ndan cüzhan cihetinin tevcihi.			

Tarih: H-29-12-1189	Dosya No: 632	Gömlek No: 31869	Fon Kodu: C.EV.
Niksar'da, Ahi Nahcıvan Zaviyesi Vakfı Meşihat ve Zaviyedarlığının tevcihi. g.tt			

Tarih: H-06-08-1265	Dosya No: 641	Gömlek No: 32345	Fon Kodu: C.EV.
Niksar'ın, Elbekoz karyesinin malikane hissesi ile Taceddin Türbesi vakıfları mütevelliliğinin tevcihi.			

Tarih: H-29-07-1091	Dosya No: 652	Gömlek No: 32890	Fon Kodu: C.EV.
Niksar'da Nureddin Halife Zaviyesi'nde çilehane meşihatinin tevcihi. g.tt			

Tarih: H-29-05-1256	Dosya No: 654	Gömlek No: 32983	Fon Kodu: C.EV.
Niksar'da Sunguriye Zaviyesi evkafından bir cihetin tevcihi. g.tt			

Tarih: H-26-10-1238	Dosya No: 77	Gömlek No: 3826	Fon Kodu: C.MF
Niksar'da Yağbasan Medresesi evkafının müderrisine meşruta mezraanın aşar ve varidatına vaki müdahalenin men'i.			

Tarih: H-29-11-1246	Dosya No: 99	Gömlek No: 4915	Fon Kodu: C.MF
Niksar'da Yağbasan Medresesi Vakfı'ndan muayyen vazife ile müderrislik vazifesinin tevcihi. g.tt			

Tarih: H-24-07-1125	Dosya No: 120	Gömlek No: 5962	Fon Kodu: C.MF
Niksar'da Çilehane medresesine müderris tayini.			

Tarih: H-29-12-1199	Dosya No: 147	Gömlek No: 7316	Fon Kodu: C.MF
Niksar'da Çilehane Camii yakınında altı odalı bir dershanenin müderrisliğinin tevcihi. g.tt			

Tarih: H-11-03-1296	Dosya No: 24247	Gömlek No:	Fon Kodu: EV.d...
Divriği'de Hacı Osman Camii Evkafı, Niksar'da Darülhayr Medresesi Evkafı, İzmid'te Abdüsselam Bey Camii Evkafı ve defterde isimleri olan diğer vakıfların vezaif kayıtları.			

Tarih: H-29-04-1272	Dosya No: 157	Gömlek No: 7818	Fon Kodu: C.MF
Niksar kasabasında Keşfi Osman Efendi Camii ittisalinde Hadice Hatun Vakfı'ndan vaiz olanlara meşrut çeltik ve dibekhane gallesine hariçten yapılan taarruzun menedilmesi. g.tt			

Tarih: H.25-03-1182	Dosya No: 164	Gömlek No: 8166	Fon Kodu: C.MF
Niksar'daki Selime Hatun Medresesi'ne Ahmed Efendi'nin imtihanla müderris tayini.			

Tarih: H-29-08-1191	Dosya No: 183	Gömlek No: 9116	Fon Kodu: C.MF
Niksar'da Hacı Emir Beyzade Mehmed Bey'in bina eylediği darülhuffaz evkafından Tokad'ta Kaferti malikanesi mahsulüne yapılan müdahalenin menedilmesi. g.tt			

Tarih: H.18-01-1332	Dosya No: 18	Gömlek No: 49	Fon Kodu:DH.MB.HPS
Niksar Hükümet Konağı'nın ikmali için talep olunan havalenamenin gönderildiği.			

Tarih: H.13-02-1320	Dosya No: 509	Gömlek No: 16	Fon Kodu: DH.MKT.
Niksar'da her sene Eylül ayında Hamidiye Köprüsü başında kurulan panayırın bu senede kurulmasında bir mahzur olmadığı.			

Tarih: H-20-02-1325	Dosya No: 1157	Gömlek No: 41	Fon Kodu: DH.MKT.
Niksar hükümet konağının tefrişi ve müteferruat-ı sairesi için sarfına ihtiyaç duyulan meblağa karşılık tedariki.			

Tarih: H-6 -07-1325	Dosya No: 1191	Gömlek No: 6	Fon Kodu: DH.MKT.
Niksar'da Talazan köprüsünün altmış bin kuruşla uhdesine ihale olunarak kırk bin kuruşluk sarfiyatla inşaata başlandığı, kış nedeniyle inşaatın süresinin uzadığı ve sebepsiz olarak ihalenin feshedildiği gerekçesiyle Amasyalı Ömer Lütfi'nin adalet talebi üzerine tahkikat yapılması gerektiği.			

Tarih: H-27-11-1325	Dosya No: 1221	Gömlek No: 73	Fon Kodu: DH.MKT.
Niksar Kazası Hükümet Konağı ve Hapishanesi'nin kira bedelinin vilayet muvazenesinde hükümet konakları ile hapishaneler icaratı olarak yer alan mebaliğden tahsis edilmesinin Sivas Vilayeti'ne bildirilmesi.			

Tarih: H.21-03-1307	Dosya No: 1674	Gömlek No: 11	Fon Kodu: DH.MKT.
Niksar kazasında yeniden inşa olunan hükümet konağının resmi açılışının yapılması.			

Tarih: H-5 -06-1309	Dosya No: 1908	Gömlek No: 40	Fon Kodu: DH.MKT.
Niksar Kazası'nda yeniden tamir ve inşa olunan Han camisinin ne suretle açıldığı ve padişahın ismi ile isimlendirilmesine müsaade istenildiği.			

Tarih: H-06-08-1309	Dosya No: 1929	Gömlek No: 62	Fon Kodu: DH.MKT.
Namaz kılınamayacak kadar yıpranmış olan Tokad Sancağı'na bağlı Niksar kasabasında Bey Cami-i Şerifi'nin tamiri için gerekli paranın bir kısmının ahali tarafından yapılan yardımlarla diğer kısmının da Padişah vakıflarından ödenmek üzere tamiratına izin verilmesi.			

Tarih: H-20-10-1309	Dosya No: 1950	Gömlek No: 106	Fon Kodu: DH.MKT.
Tamiri istenen Niksar'daki Vaki Bey Camii'nin tamir masrafının nasıl karşılanacağı sorusuna dair Sivas Vilayeti'nden gelen telgrafın acele gereğinin yapılması			

Tarih: H-25-12-1309	Dosya No: 1974	Gömlek No: 67	Fon Kodu: DH.MKT.
Niksarda'ki Bey Camii Şerifi'nin tamir masrafının suret-i tesviyesine dair Sivas Vilayeti'nden gelen telgrafname gönderilmiş olduğundan gereğinin yapılması.			

Tarih: H-20-05-1268	Dosya No: 14343	Gömlek No:	Fon Kodu: EV.d.
Evkaf-ı Hümayun Nezareti'ne bağlı Niksar'daki Ahî Bahçıvan Vakfı'nın irad ve masarıfat muhasebesi.			

Tarih: H-14-06-1273	Dosya No: 10187	Gömlek No:	Fon Kodu: EV.d.
Niksar'da Veli Çavuş Mescidi Vakfı, Divriği'de Ahmed Paşa Vakfı, Tokad'ta Kamer Hatun Mescidi Vakfı ve defterde isimleri olan diğer vakıfların maaş-ı muharrer kayıtları.			

Tarih: H-07-08-1275	Dosya No: 16471	Gömlek No:	Fon Kodu: EV.d.
Niksar'da bulunan Veli Çavuş Mescidi Vakfı'nın muhasebesi.			

Tarih: H-07-08-1275	Dosya No: 20099	Gömlek No:	Fon Kodu: EV.d.
Trabzon dahilinde bulunan Hacı Abdullah Evkafı, İsa Baba Evkafı, Melik Danişmend Gazi Evkafı ve defterde isimleri olan diğer vakıfların tahsilat kayıtları.			

Tarih: H-29-12-1211	Dosya No: 1466	Gömlek No:51	Fon Kodu: HAT.
Niksar'daki Keşfi Osman Efendi Camii hitabetinin Seyyid Hüseyin Halife'ye tevcihi. a.g.y.tt.			

Tarih: H-21-06-1231	Dosya No: 1535	Gömlek No:30	Fon Kodu: HAT.
Niksar'da bulunan Keşfi Osman Efendi Camii hitabet cihetinin Seyyid Mehmed ve Seyyid Ahmed Halifelere tevcihi.			

Tarih: H-09-10-1252	Dosya No: 1603	Gömlek No:26	Fon Kodu: HAT.
Niksar kazasına bağlı Huri Karyesi Camii mahlul hitabet ve imamet cihetlerinin Seyyid İbrahim bin Seyyid Osman'a tevcihi.			

Tarih: H-24-12-1254	Dosya No: 1617	Gömlek No:57	Fon Kodu: HAT.
Niksar kazasına tabi Başçiftlik karyesi yaylağında bulunan mescidin hitabet cihetine mutasarrıf Seyyid Abdulfettah bin Ömer Halife'nin vefatıyla mahlul olan hitabet cihetinin Seyyid Hüseyin bin ismail Halife'ye tevcihi.			

Tarih: H-23-02-1255	Dosya No: 1619	Gömlek No:73	Fon Kodu: HAT.
Niksar kazasına bağlı Avare karyesinde bulunan caminin hitabetinin Seyyid Hafız Ahmed Halife'ye tevcihi.			

Tarih: H-28-11-1255	Dosya No: 1624	Gömlek No:24	Fon Kodu: HAT.
Niksar kazasının Başçiftlik karyesinde bulunan caminin imam ve hatibi olan Seyyid Ahmed'in vefatıyla mahlulu olan imamet ve hitabet cihetlerinin oğlu Seyyid Abdurrahman'a tevcihi.			

Tarih: H-21-03-1307	Dosya No: 1674	Gömlek No:11	Fon Kodu: H.MKT.
Niksar kazasında yeniden inşa olunan hükümet konağının resmi açılışının yapılması.			

Tarih: H-21-03-1307	Dosya No: 8	Gömlek No:82	Fon Kodu: HSD.SABZ.
Niksar'da, Çilehane demekle meşhur Nureddin Halife Zaviyesi Vakfı'na ait boyahane, dükkan ve malikaneleri gösteren listenin takdimi.g.a.y.tt.			

Tarih: H.25-04-1320	Dosya No: 1399	Gömlek No: 27	Fon Kodu: İ.DH.
Niksar kazasının Hamidiye Köprüsü başında bir panayır açılmasına ruhsat itası. (1320R-47)			

Tarih: H-08-07-1102	Dosya No: 14	Gömlek No: 1292	Fon Kodu: İE.DH.
Niksar kasabasında meydana gelen zelzeleden halk perişan ve ekserisi nakl-i mekan ettiklerinden avarız hanesinin ve tekaliflerinin tenzili istirhamını havi kaza kadısının imzasını muhtevi ariza.			

Tarih: H.10-11-1089	Dosya No: 20	Gömlek No: 2367	Fon Kodu: İE.EV.
Niksar'da Mehmed Bey ibn-i Hacı Emir Bey Divani'nin bina ettiği darülhuffazdaki eczahanlığa meşruta olan Lefke'ye tabi Gavurlu nahiyesi evkafı mahsulatı hilaf-ı şart-ı vakıf bazı kimseler tarafından alınmakta olduğundan bahisle mezkur eczahanlığın Abdülbaki'ye tevcihine dair mütevelli Mehmed imzasıyla yazılan arz. g.tt			

Tarih: H-14-06-1090	Dosya No: 3	Gömlek No: 256	Fon Kodu: İE.EV.
Niksar'da vaki çilehane zaviyedarı olan Sivasi Muin Efendi hulefasından Şeyh Osman'ın hizmetinde ibkasına dair Niksar Kadısı Mevlana Muharrem tarafından yazılan arz.			

Tarih: H-09-06-1090	Dosya No: 10	Gömlek No: 1197	Fon Kodu: İE.EV.
Niksar'da vaki Cami-i Kebir hatibi ve Senkoya Zaviyesi Cüzhanı Seyyid Ahmed'in hacca azimet istizanını havi verdiği istida.			

Tarih: H-02-06-1090	Dosya No: 12	Gömlek No: 1376	Fon Kodu: İE.EV.
Sivas sancağına tabi Niksar'da vaki Hadim Ali Ağa'nın Çilehane Mescidi evkafından olan Yenihamam'ın evlada meşrut tevliyetinin tevcihine dair Niksar Kadısı Muharrem Efendi'nin yazdığı arz.			

Tarih: H-27-10-1088	Dosya No: 14	Gömlek No: 1674	Fon Kodu: İE.EV.
Niksar kazasına tabi Çaykışla karyesinde vaki Alaaddin Camii hitabetinin tevcihine dair Osman Halife tarafından hitabet talebiyle yazılan istida.			

Tarih: H-16-06-1077	Dosya No: 19	Gömlek No: 2314	Fon Kodu: İE.EV.
Niksar'da vaki Ahi Nahcıvan Zaviyesi Şeyhi Osman'ın, vakf-ı mezkur mütevellisi Seyyid Mustafa'dan şikayeti havi yazdığı istida.			

Tarih: H-10-05-1090	Dosya No: 20	Gömlek No: 2369	Fon Kodu: İE.EV.
Niksar'da medfun Şeyh Nureddin'in Çilehane Zaviyesi meşihatinin Seyyid Ahmed'e tevcihi ricasıyla Niksar Kadısı Muharrem Efendi tarafından yazılan arz ve merbutu mahzar.			

Tarih: H-24-08-1099	Dosya No: 23	Gömlek No: 2753	Fon Kodu: İE.EV.
Niksar Cami-i Kebiri cuma vaizi sadattan İbrahim Efendi'nin müterakim istihkakını Tokad Voyvodası Ahmed Ağa'dan aldığına dair İstanbul'da Mahmud Paşa Mahkemesi Naibi Yahya Kami Efendi'nin tanzim ettiği hüccet-i şer'iyye.			

Tarih: H-15-09-1106	Dosya No: 27	Gömlek No: 3109	Fon Kodu: İE.EV.
Cülus-ı hümayun münasebetiyle Niksar'da Cami-i Kebir'de müezzin olan Hüseyin tecdid-i berat murad etmekle Niksar Kadısı Mehmed tarafından yazılan arz.			

Tarih: H-20-10-1106	Dosya No: 30	Gömlek No: 3471	Fon Kodu: İE.EV.
Niksar'da vaki Cami-i Kebir Hatibi Ali Efendi'nin cülus-ı hümayun münasebetiyle beratının tecdid olunduğuna dair berat sureti.			

Tarih: H-15-09-1107	Dosya No: 33	Gömlek No: 3794	Fon Kodu: İE.EV.
Niksar kazasında Çaykışla karyesinde vaki Sultan Alaaddin Camii Hatibi Osman'ın Anadolu Muhasebesince kaydının tashihi hakkında yazdığı istida.			

Tarih: H-22-01-1137	Dosya No: 58	Gömlek No: 6394	Fon Kodu: İE.EV.
Niksar'da Sunguriye Vakfı'ndan eczahanlığın uhdesine tevcihi hakkında Seyyid Ali imzalı istida.			

Tarih: H-29-12-1140	Dosya No: 61	Gömlek No: 6622	Fon Kodu: İE.EV.
Niksar'da vaki Cami-i Kebir müezzinliğinin naib Seyyid İbrahim'in arzına binaen Şeyh Ahmed'e tevcihine dair buyruldu.			

Tarih: H-21-12-1187	Dosya No: 73	Gömlek No: 7898	Fon Kodu: İE.EV.
Niksar'da Şeyh Keşfi Osman Efendi Camii imamet ve hitabet cihetinin İbrahim Halife'ye tevcih edildiğine dair berat.			

Tarih: H-19-07-1309	Dosya No: 115	Gömlek No: 6917	Fon Kodu: İ.ŞD.
Tokad sancağına tabi Niksar kasabasında kargir Bey cami-i şerifi'nin tamiri.			

Tarih: H.11-05-1323	Dosya No: 163	Gömlek No: 22	Fon Kodu: MF.İBT.
Niksar'ın Çanak Maa Özviran Nahiyesi Hamidiye İbtidai Mektebi'nin imtihan cetveli.			

Tarih: H.01-05-1323	Dosya No: 162	Gömlek No: 47	Fon Kodu: MF.İBT.
Niksar Kazası dahilinde Ladik Nahiyesi Hamidiye İbtidai Mektebi talebelerinin yapılan genel imtihanda aldıkları notları gösterir cedvel.			

Tarih: H.01-12-1330	Dosya No: 403	Gömlek No: 22	Fon Kodu: MF.İBT.
Niksar'a tabi Ladik Nahiyesi Mekteb-i İbtidaisi imtihan cetveli.			

Tarih: H.25-10-1319	Dosya No: 604	Gömlek No: 27	Fon Kodu: MF.MKT.
Tokad'ın Niksar kasabasına bağlı Büşürüm karyesinde yapılmış olan medreseye bir müderris tayin edilmesi talebiyle ahaliden Hacı Mehmed imzasıyla çekilen telgrafın alındığı, gereğinin yapılmasının Sivas Vilayeti'ne bildirildiği.			

Tarih: H-15-12-1319	Dosya No: 616	Gömlek No: 12	Fon Kodu: MF.MKT.
Niksar'a bağlı Büşürüm nahiyesindeki Hamidiye İbtidaisi muallimliğine Hafız Hilmi Efendi'nin tayin edildiği.			

Tarih: H.03-03-1320	Dosya No: 632	Gömlek No: 48	Fon Kodu: MF.MKT.
Niksar Mekteb-i Rüşdiyesi'nin tamirinin yapılması.			

Tarih: H-20-08-1321	Dosya No: 748	Gömlek No: 67	Fon Kodu: MF.MKT.
Niksar Rüşdiye Mektebi'nin tamiri için ayrılan para yeterli olmadığından bir miktar daha eklendiği.			

Tarih: H-4 -08-1324	Dosya No: 954	Gömlek No: 69	Fon Kodu: MF.MKT.
Niksar Kazası Beşerüm Nahiyesi İbtidaisi Muallimi Muhammed Hilmi Efendi'ye emekliye ayrılışı zamanında fazla masraf kaydedildiği anlaşıldığından geri alınması.			

Tarih: H.04-11-1325	Dosya No: 1027	Gömlek No: 14	Fon Kodu: MF.MKT.
Niksar Kazası'nın Bişirüm Nahiyesi Hamidiye İbtidaisi Muallimi Mustafa Efendi'nin şahadetnamesinin tasdik olunduğu ayrıca tercüme-i hal varakasının da istenmesi.			

Tarih: H.18-05-1326	Dosya No: 1060	Gömlek No: 49	Fon Kodu: MF.MKT.
Niksar'a bağlı Ladik Hamidiye Mektebi Muallimi Abdülkerim Efendi'nin Erbaa'ya bağlı Alanik Hamidiye Mektebi Muallimliği'ne, Ohtab Nahiyesi İbtidaiye Mektebi Muallimi Mustafa Rüstem Efendi'nin Ladik Hamidiye Mektebi Muallimliği'ne ve Mehmed Rüşdü Efendi'nin de Ohtab Nahiyesi İbtidaiye Mektebi Muallimliği'ne tayini.			

Tarih: R-04-12-1325	Dosya No: 783	Gömlek No: 29	Fon Kodu: ML.EEM.
Yarım kalan Niksar hükümet konağı inşaatının tamamlanması. (Sivas)			

Tarih: R-21-04-1326	Dosya No: 803	Gömlek No: 5	Fon Kodu: ML.EEM.
Muhterik olan Niksar, Alucra ve Mindaval nahiyesi hükümet konaklarının tamiri. (Sivas)			

Tarih: R-30-09-1329	Dosya No: 1032	Gömlek No: 16	Fon Kodu: ML.EEM.
Niksar hükümet konağı noksanlarının tamamlanması. (Sivas)			

Tarih: R-28-08-1330	Dosya No: 1115	Gömlek No: 12	Fon Kodu: ML.EEM.
Niksar Hükümet Konağı'nın arkasında yapılacak istinad duvarının inşaat masrafının ödenmesi. (Sivas)			

Tarih: H.22-11-1325	Dosya No: 66	Gömlek No: 25	Fon Kodu: ŞD.
Niksar Kazası Hükümet Konağı'nın yangın esnasında yanan tapu hasılatı. (Defter-i Hakani 1)			

Tarih: H-14-01-1327	Dosya No: 438	Gömlek No: 68	Fon Kodu: ŞD.
Niksar Kazası Hükümet Dairesi'nin icra-yı tamiriyle masarifinin tesviyesi. (Maliye 18)			

Tarih: H.07-02-1327	Dosya No: 439	Gömlek No: 20	Fon Kodu: ŞD.
Niksar hükümet konağının ikmal-i inşaatı. (Maliye 18)			

Tarih: H.18-02-1320	Dosya No: 1809	Gömlek No: 21	Fon Kodu: ŞD.
Niksar kasabasının köprüsü başında her sene eylülün onbeşinde başlayıp teşrin-i evvelin beşine kadar imtidad etmek üzere bir panayır küşadı. (Sivas 2)			

Tarih: H.06-01-1311	Dosya No: 1793	Gömlek No: 21	Fon Kodu: ŞD.
Niksar Hükümet Konağı'nın bedel-i icarı. (Sivas 1)			

Tarih: H-29-12-1255	Dosya No: 1301	Gömlek No: 34	Fon Kodu: TS.MA.e.
Niksar Mukataası mahsulünden Nureddin Tekkesi'ne tayin edilen pirinç ve buğday miktarının arzı.			

Tarih: R-10-10-1324	Dosya No: 115	Gömlek No: 73	Fon Kodu: ZB.
İnşa olunmakta olan Niksar Hükümet Dairesi'nde polis memurlarına mahsus odalara ait inşa masrafının ödenmesi.			

Araştırma ve İnceleme Eserler

Acun, H. (2005). ***Bozok Sancağı'nda (Yozgat İli) Türk Mimarisi***. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Ağaç, S., Sakarya, M. (2015). "Hayat Ağacı Sembolizmi", ***International Journal of Cultural and Social Studies,*** 1, 1-14.

Akar, H. (2017). ***Niksar Üstüne***. Sivas: Niksar Belediyesi Kültür Yayınları.

Akar, H., Güneş, M.N. (2002). ***Niksar'da Vakıflar ve Tarihi Eserler***. Niksar: Kaymakamlığı ve Niksar Belediyesi Yayınları.

Akıncı, H. (2007). *Hurufat Defterlerine Göre Kır-ili Kazası***,** Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**,** Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

Aktaş, E. (2009). *XIX. Yüzyılın Son Çeyreğinde Tokat Sancağı,* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tokat.

Anaç, E. (2015, Kasım). *Danişmendli Mimarisi Anadolu Türk Mimarisinin Bilinmeyen/Az Bilinen Erken Dönem Eserleri.* Danişmendliler Sempozyumunda sunuldu, Tokat, 295-313.

Arıcı, R. (2014). *Menteşe Sancağına Bağlı Meğri (Fethiye) Kazası ve Köylerinin Hurufat Defterleri,* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

Arslan, C. (2010, Eylül). *Develi'deki Selçuklu Dönemi Mihrapları.* I.Uluslararası Selçuklu Sempozyumunda sunuldu, Kayseri, 257-280.

Arvas, N. (2011). *Hurufat Defterlerine Göre Bursa (1695-1750)***,** Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü, Bursa.

Aslangiri, M. (2019). *Bursa Hurufat Defterleri,* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.

Atak, E. (2012, Kasım). *Tokat'taki Osmanlı Çeşmelerinden Örnekler*, Tokat Sempozyumunda sunuldu, Tokat, 211-237.

Atak, E. (2016). "Tokat Yöresindeki Ahşap Minareli Camiler", ***Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi,*** 37, 240-277.

Atak, E. (2017). Niksar'daki Taş Köprüler. O. Gözel Durmaz, A. Çevik ve G. Gönüllü (Editörler). *Current Debates in History & Politics***.** Birinci Baskı. Ijopec Publıcatıon, 6, s.339-358.

Atay Yolal, C. (2007). *Başlangıcından Günümüze Kütahya Çinileri ve Çini Motiflerinin Seramik Yüzeylerde Yorumlanarak Uygulanması,* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.

Atik, S. (2019). *Karaman Hamamları Koruma Önerileri,* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Maltepe Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Avşin, A. (2020). *Tarihi Köprülerin Korunmasında Özgünlük Ölçütünün Değerlendirilmesi,* Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Aydın, A. (2019). *Hurufat Defterlerine Göre Kütahya Şehri (XVIII. Yüzyıl),* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uşak.

Aydın, M. (2017). *Niksar Konakları*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun.

Aydın, T. (2012). "Erzurum Çifte Minareli Medrese Taş Süsleme Örnekler", ***KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*** 14 (23). 101-107.

Ayverdi, E. H. (1966). ***İstanbul Mimârî Çağının Menşe'i Osmanlı Mimârisinin İlk Devri, Ertuğrul, Osman, Orhan Gaaziler Hüdavendigar ve Yıldırım Bâyezîd 630-805 (1230-1402),*** İstanbul: Baha Matbaası.

Ayverdi, E. H. (1976). ***İlk 250 Senenin Osmanlı Mimârisi***. (Birinci Baskı). İstanbul: Baha Matbaası.

Bakırer, Ö. (2000). **Onüç ve Ondördüncü Yüzyıllarda Anadolu Mihrabları.** (İkinci Baskı). Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Bayatlı, A. (2015). *Edirne Taş Köprüleri,* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne.

Bayhan, A. A. (2014). "Ordu/Perşembe'den İki Ahşap Çantı Cami Örneği", ***Türkiye Bilimler Akademisi Kültür Envanteri Dergisi***, 12, 99-107.

Bayhan, A. A. (2020). *Geçmişten Günümüze Ordu'nun Geleneksel Ahşap Camileri,* Ordu: Yücem Tanıtım.

Baykara, T. (1986). "Niksar Kalesi ve Tarihi" ***Türk Kültürü Araştırmaları,*** Phil. Dr. Hamit Zübeyr Koşay'ın Hatırasına Armağan S.2, Ankara, s.77-95.

Baykara, T. (1988). "Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'ndeki Bir Deftere Göre XVIII. Yüzyıl Başlarında Varna", ***Vakıflar Dergisi***,.20, 409-414.

Baykara, T. (1990). ***Osmanlı Taşra Teşkilatında XVIII. Yüzyılda Görev ve Görevliler (Anadolu),*** Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları.

Bayrakal, S. (2015). ***Hurufat Defterleri'nde Isparta Kazası (Tarihi Eserler, Köyler, Mahalleler, Meslekler),*** Saarbrücken: Türkiye Alim Kitapları.

Bayraktar, M. S. (2005). *Samsun ve İlçelerinde Türk Mimari Eserleri***,** Yayınlanmış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.

Boran, A. (2001). ***Anadolu'daki İç Kale Cami ve Mescitleri,*** Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Bryer, A. ve Wınfıeld, D. (2020). *Karadeniz'in Orta Çağ Dönemi Eserleri ve Topoğrafyası 1*. (Çev. İ. Köse). Ankara: Türk Tarih Kurumu. (Eserin orijinali 1985'de yayımlandı). 200.

Bozkurt, T. (2019). "Konya Sultan Meydanı'na Dair Kayıp Bir Kitabenin Diğeri", ***Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi***, 59 (1), 323-341.

Bulut, M. (2006). *Sivas'taki Geç Dönem Osmanlı Kamu Yapıları***,** Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

Bulut, M. (2018). "Aksaray Sultan Hanı Avlu Taçkapısı Bir Restitüsyon Denemesi". ***Turkish Studies,*** 13(26), 235-250.

Cahen, C. (1979). Osmanlılardan Önce Anadoluda Türkler, (Çeviren: Y. Moran). E Yayınları. (Eserin orijinali) İstanbul.

Cahen, C. (2002). Osmanlılardan Önce Anadolu, (Çeviren: Erol Üyepazarcı), İstanbul.

Cantay, T. (1976). *Danişmentli Mimari Eserleri*, Yayınlanmamış Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, İstanbul.

Cantay, T. (1977). "Bir Kuzey-Batı Anadolu Gezisinden Notlar (Amasya Halifet Gazi Medresesi; Amasya Halifet Gazi Kümbeti'ndeki Roma Lahdi; Tokat Garipler Camii; Niksar Hacı Çıkrık Medresesi)", ***Sanat Tarihi Yıllığı***, 7, 21-40.

Cantay, T. (1980). "Niksar Ulu Cami", ***Bedrettin Cömert'e Armağan***, 363-374.

Cantay, T. (1981). "Niksar Kırkkızlar Kümbeti" ***Sanat Tarihi Yıllığı,*** 9(10), 83-105.

Cinlioğlu, H.T. (1950). ***Tokat Vilayet Meşhurları,*** Aksisada Yayınevi, Samsun.

Cinlioğlu, H.T. (1950). ***Osmanlılar Zamanında Tokat***. 1.Kısım, Tokat: Tokat Matbaası,

Cinlioğlu, H.T. (1950). ***Osmanlılar Zamanında Tokat***. 2.Kısım, Tokat: Tokat Matbaası.

Cinlioğlu, H.T. (1951). ***Osmanlılar Zamanında Tokat***. 3.Kısım, Tokat: Tokat Matbaası.

Çal, H. (1989). ***Niksar' da Türk Eserleri***. (Birinci Baskı). İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Çal, H. (2001a). "Hurufat Defterlerine Göre 19.Yüzyılda Küre Kazası", ***Prof.Dr. Zafet Bayburtluoğlu Armağanı Sanat Yazıları,*** 125-166

Çal, H. (2001b, Mayıs). *1192 Numaralı 1697-1716 Tarihli Hurufat Defterine Göre Bulgaristan'daki Türk Mimarisi*. Balkanlar'da Kültürel Etkileşim ve Türk Mimarisi Uluslararası Sempozyumunda sunuldu, Ankara.

Çal, H. (2002). "Tapu Tahrir Defterleri ve Hurufat Defterlerine Göre Ahlat'da Türk Mimarisi", Prof.Dr. Haluk Karamağaralıya Armağan. Birinci Baskı. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, s.71-86.

Çal, H. (2009). Niksar Doğan Şah Alp Türbesi, Eyvan Türbeler, X. Ortaçağ-Türk Dönemi Kazı Sonuçları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri 03-06 Mayıs 2006, Prof.Dr. Örçün Barışta'ya Armağan, Ankara, s.183-200.

Çal, H. (2010). "1192 numaralı 1696-1716 tarihli hurufat defterine göre Yunanistan'daki Türk Mimarisi", ***Erdem Atatürk Kültür Merkezi Dergisi,*** 58, 93-242.

Çal, H. (2014). ***Boyavası/Boyabat Kazasında Türk Mimarisi (Hurufat Defterlerine Göre).*** (Birinci Baskı). Ankara: Atatürk Kültür Merkezi.

Çayırdağ, M. (1993). "Niksar-Tokat-Gümenek ve Kayseri-Palas'ta Üç Kitabe", ***Belleten,*** 218, 81-90.

Çerkez, M. (1997-Mayıs). *Ayaş Yunak ve Çeşmeleri,* Ayaş ve Çevresi Kültür ve Sanat Araştımaları Sempozyumunda sunuldu, Ankara.

Çerkez, M. (2005). *Merzifon'da Türk Devri Mimari Eserleri,* Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı), Ankara.

Çerkez, M. (2014). "İnebolu Çeşmeleri", ***Erdem,*** 15(43), 145-184.

Çerkez, M. (2018). "Uzunköprü Çeşmeleri", ***Turkish Studies***, 13/26, 405-442.

Çerkez, M. (2020). ***Bartın (Merkez İlçe) Su Yapıları***. (Birinci Baskı). Ankara: Grafiker Yayınları.

Çetin, A. (2019). *Hurufat Defterlerindeki Kayıtlara Göre Ankara İl Merkezindeki Dini Mimari Yapılar,* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Çetin, Y. (2008). "Silvan Ulu Camii'nin Plan Bakımından Bir Değerlendirmesi ve Anadolu Türk Cami Mimarisine Katkıları", ***Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,*** 30, 21-40.

Çetinkaya, E. (2012). *Bursa Çeşmeleri,* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.

Çınar, K. (2020). *Kalecik Tarihi Kent Merkezinin Kültürel Peyzajlar Kapsamında Değerlendirilmesi,* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Çınar, Z. (2009). *Hurufat Defterlerine Göre Seferihisar-ı Günyüzü Kazası,* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

Çoruhlu, Y. (2007). ***Erken Devir Türk Sanatı İç Asya'da Türk Sanatının Doğuşu ve Gelişimi.*** (Birinci Baskı). İstanbul: Kabalcı Yayınevi.

Çoruhlu, Y. (2019). ***Türk Sanatında Hayvan Sembolizmi 2.*** (Birinci Baskı). İstanbul: Ötüken Neşriyat.

Çulpan, C. (2002). ***Türk Taş Köprüleri: Ortaçağdan Osmanlı Devri Sonuna Kadar***. (Birinci Baskı). Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Darkot, B. (1964). *Niksar*. İslam Ansiklopedisi, 9, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1964, 273-275.

Daş, E. (2003). *Erken Dönem Osmanlı Türbeleri (1300-1500),* Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

Demir, M. (2015 Kasım). *Danişmendli Devleti'nin Kurucusu Danişmend Ahmed Gazi'nin Tarihi Kişiliği,* Danişmendliler Sempozyumunda sunuldu, Tokat.

Demir, N. (2004). ***Danişmend-name.*** (Birinci Baskı). Ankara: Akçağ Basım Yayın.

Demir, N. (2017). ***Taceddinoğulları Beyliği***. (Birinci Baskı). Ankara: Niksar Belediyesi Yayınları.

Demiralp, Y. (2006). "Osmanlı Öncesi Anadolu Medreselerinde Örtü ve Erken Osmanlı Medreseleriyle Karşılaştırma", ***Sanat Tarihi Dergisi,*** 15(2), 29-48.

Demirel, E. (1990). "Vakıflar İdaresinin Günümüze Ulaştırdığı Bir Ahşap Yapı Keşfi Osman Efendi Tekkesi." ***Vakıflar Dergisi***, 21, 115-128.

Demiriz, Y. (2019). ***Osmanlı Kitap Sanatından Doğal Çiçekler.*** (Birinci Baskı). İstanbul: Hayalperest Yayınevi.

Demirtaş, R. (2019). *Hurufat Defterlerin Göre Osmanlı Döneminde Pirlevganda (Taşkent) Kazası Klasik Eğitim Kurumlarının Analizi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Konya.

Denizli, H. (1998). ***Sivas Tarihi ve Anıtları.*** (Birinci Baskı). Sivas: Simtaş Matbaacılık.

Denknalbant, A. (2013). "Niksar Ulu Camii Üzerine Bir Değerlendirme", ***Vakıflar Dergisi,*** 40, 9-32.

Denknalbant Çobanoğlu, A. (2019), "Tokat ve Niksar'da Bazı Selçuku ve İlhanlı Yapılarındaki Çini Süslemeler Üzerine Bir Değerlendirme", ***Vakıflar Dergisi,*** 51, 9-44.

Denktaş, M. (1998). "Kayseri-Bürüngüz Köyü'ndeki Türk Anıtları" ***Vakıflar Dergisi***, 27, 161-171.

Durukan, A. (2014). "Beylikler Dönemi Kültür Ortamından Bir Kesit", ***Turkish Studies,*** 9/10, 391-502.

Dündar, A. (2004). ***Çorum Cami ve Mescitleri***. (Birinci Baskı). Ankara: Motif Yayınları.

Elemana, H. (2019). "Mersin Şehir Merkezinde Bulunan Tarihi Kamu Binalarının Giriş Cepheleri (1850-1955), ***Journal of Universal History Studies (JUHIS),*** 2(1), 19-48.

Ermiş, Ü.M. (2014). **"**Neokaisareia/Niksar'da Roma ve Bizans Dönemine Ait Arkeolojik Veriler" ***Höyük,*** 7, 43-67.

Ersoy, M. (2007). *Anadolu Türk Mimarlığı'nda Danişmendli Dönemi***,** Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Kayseri.

Ertuğrul, A. (2009). "Hamam Yapıları ve Literatürü" ***Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi,*** 7(13), 241-266.

Eser, M. (2011). *Hurufat Defterlerine Göre Ermenek,* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Konya.

Eyice, S. (1960). "İznik'te Büyük Hamam ve Osmanlı Devri Hamamları Hakkında Bir Deneme", ***Tarih Dergisi***, 11(18), 99-10.

Fatsa, M. (2013). "Niksar Yöresindeki Ahî Vakıflarının Karadeniz Bölgesi'nin İskânı ve İslamlaşmasındaki Rolü", ***Vakıflar Dergisi,*** 39, 27-39.

Furtuna, Ç. (2018). *Samsun-Çarşamba'da Çantı Tekniğinde İnşa EdilmişAhşap Camilerin Belgelenmesi ve Vernaküler Mimari Miras Bağlamında İncelenmesi,* Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Gabriel, A. (1934). ***Monuments Turcs d'Anatolie II, (Amasya-Tokat-Sivas),*** Paris.

Gülgönül, K. (2020). *Antalya'daki Selçuklu ve Beylikler Devri Köprüleri,* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Akdeniz Üniversitesi Akdeniz Uygarlıkları Araştırma Enstitüsü, Antalya.

Gümüşsoy, S. (2002). *Sosyo-Ekonomik Açıdan 1840 ve 1844 Tarihli Temettüat Tahrir Defterleri Işığında Niksar,* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Günay, R. (1999). ***Türk Ev Geleneği ve Safranbolu Evleri***. (İkinci Baskı). İstanbul: Yapı-Endüstri Merkezi Yayınları.

Gündoğdu, H. (1984). "Niksar'da Pek Bilinmeyen Bir Çeşme ve Üzerinde Kabartmalar". ***Kaynaklar,*** 2, 41-48.

Gür, F. (2019). *Kastamonu Çeşmeleri,* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Karabük.

Gürbüz, D. Ö. (2016). Ritüelden Tiyatroya "Geyik" Motifi ve Geyikler Lanetler Oyunu, ***Akdemik Sosyal Araştırmalar Dergisi***, 4(31), 436-451.

Gürbüz, S. M. (2012). *Kayseri Taş Köprüleri,* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.

Hamilton, W. J. (1842). ***Researches in Asia Minor, Pontus and Armenia with Some Account of Their Antıquities and Geology.*** 1, London.

Ilıcalı, R. H. (1999). *Anadolu Türk Sanatında Danişmendli Eserlerinin Yeri ve Önemi,* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.

İlter, F. (1978). ***Osmanlılara Kadar Anadolu Türk Köprüleri***. (Birinci Baskı). *Ankara:* Karayolları Genel Müdürlüğü Matbaası.

Kakız, Y. (2019). *Muğla Çeşmeleri,* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çanakkale.

Karahan, A. (1976). ***Tarihi Eserleriyle Niksar,*** Ankara: Emel Matbaacılık.

Karakaya, D. (2011). *Hurufat Defterleri Işığında Eski-İl Kazası,* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Eğitim Bilimler Enstitüsü, Konya.

Karamağaralı, B. (1992). ***Ahlat Mezar Taşları*** (Birinci Baskı). Ankara: Kültür Banalığı Yayınları.

Kaşıkeman, Ö. (2005). *Tokat İli ve Niksar İlçesi Çeşme İle Şadırvanları***,** Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Kesik, M. (2017). ***Dânişmendliler (1085-1178) Orta Anadolu'nun Fatihleri***. İstanbul: Bilge Kültür Sanat.

Kılıç, O. (1997). "Van Ulu Camii'nin Tarihi Hakkında", ***Türk Dünyası Tarih Dergisi,*** 130, 56-60.

Kılıç, S. (2018). "Elmalı'daki Ahşap Tavanlı Cami ve Mescitler (Osmanlı Dönemi)", ***Mediterranean Journal of Humanites,*** 8(2), 407-425.

Koçyiğit, F. (2014). "Lale Devri Çeşmelerinin Karakteristik Özellikleri", ***Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,*** 16, 291-326.

Koçyiğit, F. (2019). "Zamana Yenik Düşen Bir Esere Görgü Tanığı Olmak: Amasya Kaleköy Camii", ***Karadeniz Araştırmaları Dergisi,*** 53, 153-166.

Koçyiğit, F. (2019). "Amasya'da Ahşap Tavanlı İki Cami Örneği: Şıhlar ve Kızılkışlacık Köyü Camileri", ***Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi,*** 8(2), 1641-1658.

Kolay, E. (2016). "Amasya'da Geç Dönem Osmanlı ve Erken Cumhuriyet Dönemi Kamu Yapıları Hakkında Genel Bir Değerlendirme", ***Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi,*** 4(29), 482-502.

Korkmaz, N. (2016). *Amasya Camilerinde Ahşap Bindirme Tavan*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.

Köprülü, F. (1943). "Anadolu Selçuklu Tarihi'nin Yerli Kaynakları I", ***Belleten,*** 7**(**27), 428.

Kuban, D. (2007). ***Osmanlı Mimarisi.*** (Birinci Baskı). İstanbul: Yem Yayınları.

Kuban, D. (2008). ***Selçuklu Çağında Anadolu Sanatı***. İstanbul: YKY.

Kuban, D. (2010). ***Divriği Mucizesi.*** (Dördüncü Baskı). İstanbul: YKY.

Kucur, S.S. (1993). *Sivas Tokat ve Amasya'da Selçuklu ve Beylikler Devri Vakıfları: Vakfiyelere Göre,* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.

Kuran, A. (1964). ***İlk Devir Osmanlı Mimarisinde Cami***, Ankara: Orta Doğu Teknik Üniversitesi Mimarlık.

Kuran, A. (1968). "Tokat ve Niksar'daki Yağıbasan Medreseleri", ***Vakıflar Dergisi,*** 7, 39-44.

Kurt, Y. (2000-Ekim). *Niksar Kazası Yer Adları*, Danişmendliler Döneminde Niksar'da Tıp Tarih ve Kültür Sempozyumunda sunuldu, Niksar.

Küçük, O. (2017). *Trabzon'un Çaykara, Dernekpazarı, Hayrat ve Of İlçelerindeki Osmanlı Dönemine Ait Bazı Ahşap Camiler (18.-19. Yy),* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van.

Menevşe, Ş. (2010). *13.-14.Yüzyıl Tokat Merkez Yapılarında Taş Süsleme*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Mercan, M., Ulu, M.E. (2003). ***Tokat Kitabeleri.*** (Birinci Baskı). Ankara: Türk Hava Kurumu Basımevi.

Mumcuoğlu, S.S. (2019). *XI.-XV. Yüzyıl Tokat Merkez ve İlçelerindeki Cami Plan ve Cephelerinin Tipolojik İrdelenmesi,* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Mülayim, S. (1999). ***Değişimin Tanıkları Ortaçağ Türk Sanatında Süsleme ve İkonografi.*** (Birinci Baskı). İstanbul: Kaknüs Yayınları.

Nefes, E. ve Gün, R. (2016). "Samsun/Kavak'ta Çantı Tekniğinde İnşa Edilen Alagömlek Köyü Rahmioğlu Mahallesi Cami", ***Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,*** 40, 49-65.

Odabaşı, Z (2016). "Karatay Medresesi'nin Biçimlendirilmesi ve Mimari Anlam Boyutu", ***Selçuk Üniversitesi Selçuklu Araştırmaları Dergisi,*** 5, 253-270.

Oğur, Ö. (2018). *Karaman Eyaleti Konya Merkez Kazası Hurufat Defterlerine Göre Konya ve Civarının İdari ve Sosyal Durumu (1690-1839),* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırıkkale.

Öge, A. (2010). *Hurufat Defterlerinde Niğde Bor,* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Konya.

Önder, M. (1996). Anadolu Şehir Adları Üzerine Efsaneler ve Niksar'ın Fethi, *Niksar'ın Fethi ve Danişmendliler Döneminde Niksar Bilgi Şöleni Tebliğleri,* Niksar, 92-96**.**

Öney, G. (1966). "Kayseri Hac Kılıç Cami ve Medresesi", ***Belleten,*** 30 (119), 377-387.

Öney, G. (1989). ***Beylikler Devri Sanatı XIV-XV yy. (1300-1453)***. (Birinci Baskı). Ankara**:** Türk Tarih Kurumu Yayınevi.

Önge, Y. (1997). ***Türk Mimarisinde Selçuklu ve Osmanlı Dönemlerinde Su Yapıları***, (Birinci Baskı). Ankara**:** Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Önkal, H. (2015). ***Anadolu Selçuklu Türbeleri***. (İkinci Baskı). Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.

Önkal, H. (2020). ***Beylikler Devri Bey Türbeleri,*** (Birinci Baskı) Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.

Özdemir, G. (2005). *Hurufat Defterleri Işığında Ilgın***,** Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

Özkan, H. (2016). **Saltuklu Mimarisi.** (Birinci Baskı). Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları.

Özkul, K. (2020). "Sivas Gök Medrese Bezemeleri, Semboller ve Anlamları", ***Şehir ve Medeniyet Dergisi***, 6(12), 51-74.

Öztürk, N. (1991). "Vakıflar Arşiv Kayıtlarına Göre Niksar Vakıfları", ***Vakıflar Dergisi,*** 22, 45-68.

Parla, C. (2010). "Kemah Mengücek Gazi Kümbeti'ne İkonografik Yaklaşım**",** ***Erdem,*** 58, 269-290.

Parla, C. (2014). "Büyük Selçuklu Sultanı Melikşah'ın Diyarbakır'da Yaptırdığı Zafer Anıtı İki Burca İkonografik Yaklaşım", ***Turkish Studies,*** 9(10), 867-884.

Parla, C. (2016). "Danişmendli Eserlerinden Tokat Garipler

Parlak, M. (2009). *Hurufat Defterleri Işığında Seydişehir,* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

Parlak, S. (2013). "Orta Karadeniz'in Savunmasında Stratejik Öneme Sahip Bir Kale: Niksar Kalesi", ***Sanat Tarihi Yıllığı,*** 25, 105-148.

Şaman, Doğan, N. (2013). "Niğde'deki Türk Dönemi (13-15.Yüzyıl) Yapılarında Taç Kapı-Mihrap Tasarımı ve Bezeme İlişkisi",

Seçgin, N. (1997). *Tokat ve İlçeleri Mimari Eserleri***,** Yayınlanmamış Doktora Tezi, Mimar Sinan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Selçuk, M. F. (2008). *Tokat Niksar Geleneksel Mimaride Renk Araştırması,* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Edirne.

Solmaz, S. (2001). *Danişmendliler Devleti ve Kültürel Mirasları***,** Yayınlanmamış Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

Sözen, M. (1972). ***Anadolu Medreseleri (Selçuklular ve Beylikler Devri) II***. İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık Yayınları.

Sözen, M., Tanyeli, U. (1992). *Sanat Kavram ve Terimleri Sözlüğü.* İstanbul: Remzi Kitabevi.

Şahin, K. (1999). ***Danişmendliler Döneminde Niksar (1071-1178).*** (Birinci Baskı). Niksar: Gaziosmanpaşa Üniversitesi Yayınları.

Şahin, M.K. (2018). "Anadolu Selçuklu Döneminde Malatya ve Tokat Çevresinde Bulunan Bazı Yapılar Üzerine Düşünceler", ***Selçuklu Medeniyeti Araştırma Dergisi,*** 3, 211-253.

Şaman, Doğan, N. (2009). "Kapalı Avlulu Bir Medrese: Uluborlu Gargılı Lala / Taş Medresesi", ***Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları,*** 10(10), 121-140.

Şaman, Doğan, N. (2010a). "Selçuklu Döneminde Siyasi ve Bani Kimliği ile Mübarizeddin Ertokuş", ***Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi***, 27(1), 231-251.

Şaman, Doğan, N. (2010b). "Konya Sırçalı/Muslihiye Medresesi Taçkapı Bezemeleri", ***Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi***,12, 127-162

Şen, K. (2019). "Osmanlı Arşiv Belgelerinde Muş Köprüleri" , ***Türkiye Mecmuası***, 29(2), 525-552.

Şener Boy, E. (2020). "Aynı Çatı Altında Buluşmak: Niksar Gültepe Köyü Camisi, Köy Odası ve Tahıl Ambarları", ***Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi***, Sonbahar Özel Sayı I/I, 198-208.

Şimşir, Z. (2002). *Konya'daki Selçuklu Mimarisinde Rûmî Motifi,* Yayınlanmamış Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

Taş, Z.T. (1994). "Erzincan Cami ve Mescidleri, 1690-1730", ***Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi,*** 5, 379-384.

Tay, L. (2010). *Kırşehir (Merkez) Türbeleri,* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Tay, L. (2010). "Orta Çağ Taş İşçiliğinde Palmet Motifi: Kayseri Motifi", ***Zeitschrift für die Welt der Türken Journal of World of Turks***, 2(3), 279-291.

Tay, L. (2011). "Kırşehir Çeşmeleri", ***Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi***, 6, 204-221.

Tay, L. (2014). *Dâr-üs'saâde Ağası Hacı Beşir Ağa ve Eserleri,* Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.

Tay, L. (2018). "Mersin-Erdemli Çeşmeleri". ***MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi***, 7(2), 675-701.

Temel, E. (2008). *Hurufat Defterleri' ne Göre Aksaray Kenti Klasik Eğitim Kurumları (XVIII.-XIX. Yüzyıllar Arası)* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

Tetik Kanar, E. (2019). *Ortaçağ'da Niksar,* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tokat.

Tunca, A. (2000). *Vakfiyelerine Göre Tokat Vakıfları (H.1000-1200/M.1591-1785),* Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Tunç, G. (1978). ***Taş Köprülerimiz.*** Ankara: Karayolları Genel Müdürlüğü Matbaası.

Turan, O. (2018). ***Selçuklular Zamanında Türkiye***. İstanbul: Ötüken Neşriyat.

Tükel Yavuz, A. (1993). ***Anadolu Selçuklu Mimarisinde Tonoz ve Kemer***. Ankara: Kelaynak Yayınevi.

Uçar, A., Çakmak, Ş., Uçar, H. (2018). "Alaşehir (Sülün Muslu Paşa) Hamamı". ***Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Dergisi,*** 27(1), 181-195.

Uçkun, E. (2015). *Niksar İlçesinin Turizm Potansiyeli,* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.

Uzun, Z. (2016). *Samsun, Kavak'taki Ahşap Camilerin Mimari Özellikleri ve Koruma Sorunları- Dere Camisi Restorasyon Projesi Önerisi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Uzunçarşılı, İ.H. (1927*).* ***Kitabeler.*** İstanbul: Maarif Vekaleti Yayınları.

Ünal, U. (2015). ***II.Meşrutiyet Öncesi Osmanlı Rüşdiyeleri (1897-1907),*** Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Verim, Y. (2019). *Kütahya Çeşmeleri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.

Yalçın, H. (2010). *Niksar İlçesi Tarihi ve Arkeolojik Araştırmaları,* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.

Yaman, B., Önkol Ertunç, Ç. (2019). "XIII. Yüzyıl Anadolu Taçkapıları'nda Kullanılan Madalyon ve Kabaralar", ***İslam, Sanat, Tarih, Edebiyat ve Mûsikisi Dergisi***, 17(33), 127-147.

Yazıcı, Metin, N. (2019). ***Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Hükümet Konaklarının İnşa Süreci ve Mimarisi Devlet Kapısı.*** (Birinci Baskı). İstanbul: Kitabevi Yayınları.

Yıldız, P. (2010). *Hurufat Defterlerine Göre Maraş Kazası,* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Konya.

Yiğit, H. (2019). *Hurufat Defterlerine Göre Afyonkarahisar Şehri (XVIII. Yüzyıl),* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uşak.

Yinanç, M.H. (1964). "Danişmendliler" *İslam Ansiklopedisi,* C.3, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, s.468-478.

Yinanç, R. (1994). "Sivas Abideleri ve Vakıfları 2", ***Vakıfları Dergisi****,* 23, 5-18.

Yurdakul, Tuğutlu, E. (2019). ***Kayseri Mihrapları.*** (İkinci Baskı). Kayseri: Orka Matbaacılık.

İnternet Kaynakları

https://katalog.devletarsivleri.gov.tr/

https://www.ttk.gov.tr/tarih-cevirme-kilavuzu/

https://archives.saltresearch.org

http://www.niksar.gov.tr/

https:// acdc.amherst.edu

https://arachne.dainst.org/

http://www.serenli.bel.tr

http://arachne.uni-koeln.de

EKLER

EK-1 Hurufat defterleri listesi

Defter Numarası	Tarih Aralığı
1131	1119-1135
559	1245-1251
560	1223-1265
561	1217-1228
562	1210-1216
563	1238-1244
564	1202-1213
569	1227-1274
1091	1138
1119	1137-1132
1121	1101-1118
1139	1140-1142
1140	1143-1148
1146	1182-1184
1148	1155-1165
1149	1184-1186
1150	1186-1189
1151	1189-1194
1152	1175-1182
1154	1188-1189
1155	1199-1203
1128	1139-1144
1142	1210-1221

EK-2. Hurufat defterlerinde adı geçen yapılar

S.N.	MAHALLE-KÖY-MEVKİ	YAPI	DEFTER/BELGE NUMARASI	TARİH	BANİ	TÜR
1	Koz Mahallesi	Ahî Ahmed Nâhcivanî Mescidi	1131/1145/1148/1154/1155	1721/1735/1745/1757/1785	Ahi Nâhcivan	Mescit
2	Tekke Bağı Mevki	Ahî Pehlivan	1121	1701-1702	Ahi Pehlivan	Mescit
3	Koz Mahallesi	Ahî Şahin Mescidi	1121/1140/1148/1150/569	1692/1696/1742/1746/1819	x	Mescit
4	Ahmed Mahallesi	Ahmed Mahallesi Mescidi	1121	1691/1705	x	Mescit
5	Akdoğmuş (Pertek) Köyü	Abdurrahman Çavuş Camisi	1121/1128/1139/1145/1151/1152/1154	1690/1727/1729/1730/1778/1763/1774	x	Cami
6	Akgüney (Sele) Köyü	Akgüney (Sele) Köyü Camisi	560	1811	Himmet bey	Cami
7	Alaybaşı Kebir Mahallesi	Alaybaşı Kebir Mahallesi Mescidi	1131	1722	x	Mescit
8	Ali Fakih (Kazancı)	Ali Fakih (Kazancı) Mahallesi Mescidi	1121/1140/1128	1700/1703/1706/1726	x	Mescit
9	x	Arasta Mesciti	1121	1706	x	Mescit
10	Arıpınarı (Gözekse) Köyü	Arıpınarı (Gözekse) Köyü Cami	1121/1150/1151/1152/1155/564/561/569	1700/1763/1775/1794/1808/1813	x	Cami
11	Aşağıbağlar	Hacı İbrahim Mescidi	1131/1145/1148	1720/1731/1733/1744	Hacı İbrahim (yeniden inşa)	Mescit
12	Aşağıbağlar	Hacı Ali Mescidi	1121/1145	1704/1706/1733	Hacı Ali	Mescit
13	Aşağıbağlar	Hamide Hatun Mescidi	1121	1704	x	Mescit
14	Aşağıbağlar	Marangozlar Camisi	1148	1744	x	Cami

EK-2(devamı) Hurufat defterlerinde adı geçen yapılar

S.N.	MAHALLE-KÖY-MEVKİ	YAPI	DEFTER/BELGE NUMARASI	TARİH	BANİ	TÜR
15	Aşağıbağlar	Orta Mescit (Sarraçbaşı Osman Mescidi)	1152	1768	Sarraçbaşı Osman	Mescit
16	Bağdatlı Köyü	Bağdatlı Köyü Camisi	1145	1730	x	Cami
17	Bağlararası	Hacı Abdi Mescidi	1121	1703	Hacı Abdi	Mescit
18	Bakırman Yaylası	Hasan Camisi	1128/1145/1148/1146/1152/561/569	1727/1731/1750/1769/1806/1817	Mehmet	Cami
19	Başçiftlik Köyü	Başçiftlik Köyü Camisi	1121/1128/1131/559//560/569/563	1691/1699/1726/1810/1827	Mehmet Ali Mahmut	Cami
20	Yusufşah Mahallesi	Halil Efendi Camisi	1121/1091/1128/1131/1139/1140 /1145/1146/1148/1149/1150/1151 /1152/1154/1155/559/560/561/562 /569/	1703/1725/1726/1747/1751/1762/ 1767/1774/1776/1795/1796/1799/ 1803/1807/1810/1815/1832/1849	Halil Efendi	Cami
21	Bengiler Mahallesi	Seyit İbrahim Paşa Mescidi	569	1819	x	Mescit
22	Benna Mahallesi	Veli Çavuş Mescidi	1121/1119/1128/1131/1145/1151	1706/1724/1717/1719/1778	x	Mescit
23	Beşirmi (Büşürüm) Köyü	Beşirmi (Büşürüm) Köyü Camisi	1121/1145/562	1703/1734/1801	x	Cami
24	Cami-i Kebir Mahallesi	Bey Cami(Cami-i Kebir)	1121/1140/1128/1131/1145/1146 /1148/1149/1150/1151/1152/1154 /1155/563	1698/1690/1699/1700/1703/1715/ 1720/1726/1735/1747/1772/1780 /1784/1785/1862	x	Cami
25	Bilgili (İlmidu-Elmidi) Köyü	Bilgili (İlmidu-Elmidi) Köyü Camisi	1131/562	1720/1800	Yusuf	Cami
26	Budaklı (Huri-Huru Çayı) Köyü	Budaklı (Huri-Huru Çayı) Köyü Camisi	1121/569	1704/1813	İsa Ağa oğlu Ali Ağa oğlu	Cami
27	Cer Köyü	Cer Köyü Mehmed Mescidi	1131/1145/569	1716/1730/1818	x	Mescit
28	Çalca Köyü	Çalca Köyü Camisi	1121/1140/1131/1145/1155/559 /569/1155	1691/1697/1709/1731/1786/1819	x	Cami

EK-2(devamı) Hurufat defterlerinde adı geçen yapılar

S.N.	MAHALLE-KÖY-MEVKİ	YAPI	DEFTER/BELGE NUMARASI	TARİH	BANİ	TÜR
29	Çayköy	Çayköy Sultan Alaaddin Cami	1121/1131/1128/562/569/	1692/1717/1702/1821	Sultan Alaaddin	Cami
30	Çay Mahallesi	Çay Mahallesi Mescidi	1121/1131/1145/1151/1155 /1152/561/563/569	1703/1721/1730/1776/1786/ 1790/1816/1828	x	Cami
31	x	Çelebi Efendi Cami	1121/1148	1703/1742	x	Cami
32	Çevrecik (Tinyaba) Köyü	Çevrecik (Tinyaba) Köyü Camisi	1151	1778	x	Cami
33	Gültepe (Alçakbel) Köyü	Gültepe (Alçakbel) Köyü Camisi	1104/	1692/1693/1704/	Halil Ağa İbni Mehmed (yeniden	Cami
34	Çiçekli (Şuduba-Şidibe) Köyü	Çiçekli (Şuduba-Şidibe) Köyü Camisi	1152/561	1763/1804	x	Cami
35	Çifteçeşme Mahallesi	Ali Bey Mescidi	1151/569/559	1777/1792/1830	x	Mescit
36	Çiftepınar Mahallesi	Türkmenoğlu Mescidi	1150	1772	x	Mescit
37	Çataloluk Yaylası(Oluklan)	Çataloluk Yaylası (Olukalan) Camisi	569/563	1819/1827	Seyyit Abdulkadir	Cami
38	Hüsamoğlu Mahallesi	Hüsam (Alibey Mescidi) Camisi	561/569	1808/1809/1858	x	Cami
39	Çimenözü(Kakün-Kekün) Köyü	Çimenözü(Kakün-Kekün) Köyü Camisi	1121/1131/1145/1148/1151/569	1703/1715/1731/1746/1775 /1819	x	Cami
40	x	Daru'l-Hayr Mescidi	1121	1692/1706	x	Mescit
41	Delikdeğirmen Mahallesi	Mehmed Çelebi Mescidi	1152	1767	x	Mescit
42	Büyükyurt (Coç) Köyü	Büyükyurt (Coç) Köyü Camisi	1121	1705		Cami

EK-2(devamı) Hurufat defterlerinde adı geçen yapılar

S.N.	MAHALLE-KÖY-MEVKİ	YAPI	DEFTER/BELGE NUMARASI	TARİH	BANİ	TÜR
43	Buzköy	Buzköy Camisi	1140/1091/1145/1150 /1151/569	1699/1700/1725/1726/1732/ 1733/1774/1775/1815	x	Cami
44	Derebağlar Mahallesi	Ahmed Halife Camisi	1152	1767	x	Cami
45	Derebağlar Mahallesi	Hacı Halil Mescidi	1121/1152	1692/1705/1764	x	Mescit
46	Derebağlar Mahallesi	Hacı İsmail Mescidi	1145/1146/1152/561	1731/1763/1802	x	Mescit
47	Derebağlar Mahallesi	Kayapaşa oğlu Mescidi	1152/1154/569	1764/1765/1809	x	Mescit
48	Direkli (Efkerit) Köyü	Direkli (Efkerit) Köyü Mescidi	1121	1703	x	Mescit
49	Kale Mevkii	Dündar Hasan Camii	1121	1707	x	Cami
50	Elbimara Köyü	Elbimara Köyü Camisi	1145	1734	Hacı İsmail (yeniden inşa)	Cami
51	Ellibeş Kebir Mahallesi	Ellibeş Kebir Mahallesi Mescidi	1121/1145	1692/1693/1701/1731/1736	x	Mescit
52	Elmacık Köyü	Elmacık Köyü Camisi	1119/1145/1148/559/569	1725/1731/1746/1814/1860	x	Cami
53	Yazıcık(Geyran) Köyü	Yazıcık(Geyran) Köyü Camisi	1131/1128/1155/569	1717/1727/1785/1816	Hasan Efendi (yeniden inşa)	Cami
54	Gözpınar (Boğama) Köyü	Yusuf Sipahi Camisi	1121/1140/1128/1152/561/563	1691/1698/1726/1747/1802	Salih bin Osman	Cami
55	Gülbayır (Zeraa-Zirke) Köyü	Gülbayır (Zeraa-Zirke) Köyü Camisi	1152	1767	Odabaşioğlu Ali Ağa Ibni Hasan'ın 1000 krş nukut vakfı	Cami
56	Gürçeşme (Eskidir-Eski)Köyü	Gürçeşme (Eskidir-Eski)Köyü Camisi	1131/1140/1145/1148/1150 /561/563	1698/1721/1802	x	Cami

EK-2(devamı) Hurufat defterlerinde adı geçen yapılar

S.N.	MAHALLE-KÖY-MEVKİ	YAPI	DEFTER/BELGE NUMARASI	TARİH	BANİ	TÜR
57	Güvenli (Kovani-Buhani) Köyü	Güvenli (Kovani-Buhani) Köyü Camisi	1140/1148/1151/564/559/	1696/1742/1793/1831/	Budakoğlu Musa (yeniden inşa)	Cami
58	x	Hacı Abdullah Mescidi	1121	1692	x	Mescit
59	Hacı Bayraktar Mahallesi	Hacı Bayraktar Mahallesi Mescidi	563/559	1827/1833	Şeyh Abdullah (yeniden inşa)	Mescit
60	Hacılı (Hacılar) Köyü	Hacılı (Hacılar) Köyü Camisi	1121	1704	x	Cami
61	Hacı Mahallesi	Ali Veled Feyzullah Mescidi	1131	1718	x	Mescit
62	Hanegah Mahallesi	Hanegah Camisi	1131/1139/1148/1151/1152/559 /564/561/569	1717/1718/1729/1742/1765/1766/1777 /1793/1812/1813/1831/1832/1835		Cami
63	Hacı Seydi Mahallesi	Hacı Seydi Mahallesi Mescidi	1121/1091/1140/1152/561/562/ 563	1691/1725/1727/1761/1799/1806/1826	x	Mescit
64	Yusufşah Mahallesi	Han Camisi (Mehmed Ağa Han Mescidi)	1121/1131/1140/1145/1139/1148 /1146/1152/1146/1149/1150/1151 /1155/569/559	1690/1691/1692/1701/1706/1707/1729/ 1730/1731/1732/1742/1762/1770/1812	Mehmed Ağa	Mescit
65	Yusufşah Mahallesi	Hadim Ali Ağa Mescidi/ Cilehane Mescidi	1121/1131/1145	1698/1699/1712/1720	Hadim Ali Ağa	Mescit
66	Bağlar Mahallesi	Harazlar- Hazarlar Cami(Hacı İsmail Mescidi)	1121/1148/1150/1154/563	1712/1751/1772/1822	x	Mescit
67	Hatib Mahallesi	Hatib Mahallesi Mescidi	1121/1140/1145	1691/1695/1732/1734	x	Mescit
68	Cedit Mahallesi	Hoca Sultan Mescidi	1121/1131/1145/1148/1150/1151 /1152/560/569/ 563	1690/1699/1719/1730/1747/1748/1772/ 1767/1813/1814/1824/1862	Hasan(tamir)	Mescit
69	Ilıcak Dere Köyü	Ilıcak Dere Köyü Mescidi	1131	1722	x	Mescit
70	Işıklı (Tenevri) Köyü	Işıklı (Tenevri) Köyü Camisi	1121/1139/1146/1154	1699/1769/1771	x	Cami

EK-2(devamı) Hurufat defterlerinde adı geçen yapılar

S.N.	MAHALLE-KÖY-MEVKİ	YAPI	DEFTER/BELGE NUMARASI	TARİH	BANİ	TÜR
71	Kaftancı Mahallesi	Sultaniye Mescidi	563	1822	x	Mescit
72	Kabaklı Köyü	Kabaklı Köyü Camisi	1140/1139/1145/559	1696/1729/1733/1779/1832	x	Cami
73	Karagöz Yaylağı Şamlar Obası	Karagöz Yaylağı Şamlar Obası Camisi	1152/1154/1155/569	1761/1765/1788/1813	x	Cami
74	Karataş Köyü	Karataş Köyü Camisi	1121/1148/1152/1146/ 1155/ 564/563/559/560	1693/1703/1704/1748/1751 /1767/1769/1785/1789/1794 /1811/1822	x	Cami
75	Karşıbağlar Mahallesi	Ahizade Ali Bey Mescidi	1121/1131/1145/ 1148/561/569	1696/1706/1719/1721/1717	x	Mescit
76	Karşıbağlar Mahallesi	Mehmed Efendi Mescidi	1121/1140	1692/1712	x	Mescit
77	Karşıbağ (Taşoluk) Mahallesi	Mısrî (Mısırlı) Efendi Mescidi	1148/1152/561	1744/1765/1806	Mısırlı Efendi	Mescit
78	Kalenderhane Mahallesi	Keşfi Osman Efendi Camisi	1121/1131/1145/1150/ 1151/1152/564/562/560 /559	1699/1703/1713/1733/1772/ 1776/1779/ 793/1798/1799/ 1811/1864	Keşfi Osman Efendi	Cami
79	Karşıkent (Mudoy-Mutay) Köyü	Karşıkent (Mudoy-Mutay) Köyü Camisi	1121	1699/1701	x	Cami
80	Kale Mevkii	Kılıç Cami	1131	1722	x	Cami
81	Kopuzcu Mahallesi	Kopuzcu Mahallesi Mescidi	1152/1154/1155	1766/1767/1774/1787	x	Mescit
82	Koz Mahallesi	Hacı Ahmed Mescidi	1131/1145/1151/1152 /1155	1720/1733/1777/1788	Hacı Ahmed (yeniden insa)	Mescit
83	Koz Mahallesi	Mecnun Mescidi	560	1811	x	Mescit
84	Gökçeli Beldesi Yakınca Mahallesi (Bideze Köyü)	Gökçeli Beldesi Yakınca Mahallesi (Bideze Köyü) Cami	559	1832	x	Cami

EK-2(devamı) Hurufat defterlerinde adı geçen yapılar

S.N.	MAHALLE-KÖY-MEVKİ	YAPI	DEFTER/BELGE NUMARASI	TARİH	BANİ	TÜR
85	Koz Mahallesi	Zincirli Mescidi	1131	1714	x	Mescit
86	Kutbettin Mahallesi	Kutbettin Mescidi	1121/1131/1145/1148/ 1149/1152/1154/561/563/	1690/1691/1715/1717/1719/1722/ 1725/ 1748/1772/1806/1813	x	Mescit
87	Kuyuzcu Mahallesi	Kuyuzcu Mahallesi	559	1832	x	Mescit
88	Kümbetli (Herkümbet) Köyü	Kümbetli (Herkümbet) Köyü Camisi	1155/569	1787/1815	x	Cami
89	Kürekçiler Mahallesi	Kürekçiler Mahallesi Mescidi	1121	1700/1704/1712	x	Mescit
90	Laklaklar Mevkii	Laklaklar Cami	1121	1712	x	Cami
91	Matori Mahallesi	Maturi (Maduri -Matori) Mescidi	1131/564/569/	1720/1790/1813	x	Mescit
92	Maturi Mahallesi	Hasan Beşe Mescidi	1121	1703	x	Mescit
93	Kale Varoşu Mevki	Meşihat Cami	1145	1733	x	Cami
94	x	Mustafa Beşe Mescidi	1121	1640	x	Mescit
95	Kale İçi	Kale Camisi (Mescit)	562/569/1121/1131/1139 /1148/1149/1150/1152	1691/1692/1700/1701/1705/1706/1712 /1713/1718/1719/1721/1722/1723/1728/ 1729/1732/1733/1750/1765/1772/1778/1779	x	Mescit
96	Mübarek Şah Mahallesi	Mübarek Şah Mahallesi Mescidi	1121/1131/1140/1145/ 1148/1154/1155/559/ 561/ 562/569	1689/1699/1701/1703/1704/1705/1715 /1719/1730/1745/1746/1750/1752/1768 /1788/1795/1800/1802/1816/	x	Mescit
97	Kazancı Mahallesi	Nalbantlar Mescidi	1140/1121/1131/1139// 1145/1148/1151/1154/560/563	1696/1697/1698/1704/1705/1721/1727/ 1731/1732/1744/1757/1788/1811/1825	x	Mescit
98	Terziler mevkiinde	Orta Mescit	1121/1139/1145/1149/1150/569/562	1693/1728/1732/1735/1771/1799/1821	x	Mescit

EK-2(devamı) Hurufat defterlerinde adı geçen yapılar

S.N.	MAHALLE-KÖY-MEVKİ	YAPI	DEFTER/BELGE NUMARASI	TARİH	BANİ	TÜR
99	x	Ramazan Halife Mescidi	1140	1696	x	Mescit
100	Serenli (Avare) Köyü	Serenli (Avare) Köyü Camisi	561/1121/1131/1148	1701/1717/1805	x	Cami
101	Saraykışla (Frenkköy-Frenk Kışlağı)	Saraykışla (Frenkköy-Frenk Kışlağı) Camisi	1148/1145/1151/1154/564/ 561/569/563/559	1730/1742/1774/1792/1806/1813 /1817/ 1827/1831	x	Cami
102	Sazak Köyü	Sazak Köyü Mescidi	1121	1706	x	Mescit
103	Sermet Mahallesi	Hacı Ahmed Ağa Mescidi	1121/569	1701/1820	Hacı Ahmet Ağa	Mescit
104	Sinan Sufli Mahallesi	Sinan Bey Mescidi	1121/1131/1140/1144/1148 /1146/1150/1155/563/ 559	1691/1698/1700/1703/1719/1730 /1747/1769/1774/1787/1822/1832	Sinan Bey	Mescit
105	x	Süleyman Bey Mescidi	1121	1704	x	Mescit
106	Şahinli Köyü	Fatıma Hatun Camisi	1121	1704/1712	x	Cami
107	Şamlı Mahallesi	Şamlı Mescidi	1140/1121/1148	1696/1697/1706/1742/1747	Şamlı Mehmed Ağa	Mescit
108	x	Şeyh Ağa Mescidi	1121	1699	x	Mescit
109	Sırakozlar Mahallesi	Tahtalı Mescidi	1140	1697	x	Mescit
110	Tarakçı Sufli Mahallesi	Rençberli Mescidi	1121/1131/1119/1145/1148	1691/1702/1703/1715/1724/1733 /1748	x	Mescit
111	Tekke Mahallesi	Tekke Mahallesi Mescidi	1121/1152	1713/1766	x	Mescit
112	Yolkonak (Kirtanos) Köyü	Yolkonak (Kirtanos) Köyü Camisi	1131/1148/1150/1154/ 1155/562/561/560	1717/1741/1786/1796/1806/1807 /1808	x	Cami

EK-2(devamı) Hurufat defterlerinde adı geçen yapılar

S.N.	MAHALLE-KÖY-MEVKİ	YAPI	DEFTER/BELGE NUMARASI	TARİH	BANİ	TÜR
113	Yolüstü (Meğdün) Köyü	Yolüstü (Meğdün) Köyü Camisi	1121/1119/1148/1154/560	1699/1700/1724/1744/1775/1808	Hacı	Cami
114	Zereke Köyü	Zereke Köyü Mescidi	1152/569	1767/1768/1813	x	Mescit
115	x	Çilehane Zaviyesi	1121/1140/1131	1692/1693/1699/1716	Hadim Ali Ağa	Zaviye
116	Ahi Pehlivan Mahallesi	Ahî Pehlivan Dârü's-sulehâ'sı / Zaviyesi	1121/1140/1131/1139/1148/1149/ 1152/ 562/563/559	1692/1693/1698/1699/1701/1703 /1704/1715/1743/1750/1762/1771 /1798/1799/1813/1830/ 1832/1838	Ahi Pehlivan	Zaviye
117	Tekke Bağı Mevki	Ahî Ahmed Nâhcevanî Zaviyesi	1121/1131/560	1692/1713/1717/1718/1811	Doğanşah oğlu Şemseddin Ahi Ahmed	Zaviye
118	Ahi Şahin Mahallesi	Ahî Şahin Zaviyesi	1121/1140/1131/1145/1148/1150 /569	1692/1698/1701/1708/1715/1734 /1749/1778/1819/ 1847	Ahi Şahin	Zaviye
119	Yusuf Şah Mahallesi	Mevlevîhâne Zaviyesi	1121/1131/1139/1145/1148/1154	1706/17131721/1722/1727/1728/ 1734/1745/1753/ 1760	x	Zaviye
120	Kazancı Mahallesi	Kalenderhane Zaviyesi	1145	1731/1732		Zaviye
121	Kazancı Mahallesi	Keşfi Osman Efendi Zaviyesi	1121/1131/1145	1721/1731/1732/1763	Keşfi Osman Efendi	Zaviye
122	x	Darü'l- hayr Zaviyesi	1128/1131/1139	1720/1721/1728/1729	x	Zaviye
123	Kılavuz Köyü	Şeyh Murad Zaviyesi	1121/1131/	1692/1693/1704/1705/1717/1718	x	Zaviye
124	Gökçeli (Ladicak) Kasabası	Hacı Bayram Zaviyesi	1121/1131/1154/561	1692/1693/1701/1703/1717/1718 /1806	x	Zaviye
125	Şeyhler(Onan, Halidin) Köyü	Şeyh Bolat Zaviyesi	1140/1121/1131/1145/1148/1151 /1152/1154/561/564/569/	1697/1701/1702/1742/1743/1748 /1751/1777/1778/	x	Zaviye
126	Ormancık (Divadere) Köyü	Bolhan Dede Zaviyesi	1148/1150/559/569	1751/1752/1772/1773/1810/1819	Abdullah Ağa (yeniden inşa)	Zaviye

EK-2(devamı) Hurufat defterlerinde adı geçen yapılar

S.N.	MAHALLE-KÖY-MEVKİ	YAPI	DEFTER/BELGE NUMARASI	TARİH	BANİ	TÜR
127	Çimenözü (Kakün-Kekün) Köyü	Cebelhane Zaviyesi	1155/561	1788/1789/1802	x	Zaviye
128		Pir Mehmet Zaviyesi	1121	1703	x	Zaviye
129	Karşıkent (Mudoy-Mutay) Köyü	Şeyh Yakup Zaviyesi	1121/1131/1140/1145 /1148/560	1696/1699/1700/1706/1707/1748/1811	x	Zaviye
130	x	Melik Danişmend Gazi Zaviyesi	1121/1140	1691/1692/1699/	x	Zaviye
131	Yusuf Şah Mahallesi	Sunguriye Zaviyesi	1121/1131/1139/1152/562	1690/1691/1699/1703/1706 /1716/1763/1796	x	Zaviye
132	Hacı Seydi Mahallesi	Ali bin Himmetullah Çeşmesi	1131/1145/1148/1151/115 2 /562/569	1718/1720/1721/1722/1727/1728/1731 /1732/1733/1734/1748/1749/1762 /1779/1780/1800/1801	Ali bin Himmetullah	Çeşme
133	Aşağıbağlar Mahallesi	Aşağıbağlar Çeşmesi	1121	1705	x	Çeşme
134	x	Bestam Çeşmesi	1121	1704/1705	x	Çeşme
135	x	Boşnak Çeşmesi	1121	1703/1704	x	Çeşme
136	x	Darü'l- Hayr Çeşmesi	1121/1131/1155	1691/1715/1716/1785/1811	x	Çeşme
137	Hacı Seydi Mahallesi	Herkümbet Çeşmesi	1145/1152/1148	1731/1732/1733/1734/1762/	x	Çeşme
138	Yusuf Şah Mahalesi	Hadim Ali Ağa Çeşmesi	1121/1145	1691/1692/1734/1735	Hadim Ali Ağa	Çeşme
139	Tomarda Mahallesi	Mercanpınar Çeşmesi	1121/1131	1689/1690/1709/1710	x	Çeşme
140	x	Ortalık Çeşmesi	1139	1728/1729	x	Çeşme

EK-2(devamı) Hurufat defterlerinde adı geçen yapılar

S.N.	MAHALLE-KÖY-MEVKİ	YAPI	DEFTER/BELGE NUMARASI	TARİH	BANİ	TÜR
141	x	Osman Ağa Çeşmesi	1150/1154	1773/1774	Osman Ağa	Çeşme
142	Derebağlar Mahallesi	Vartan Çeşmeleri	1140/1121/1131	1698/1712/1713/1716/1718	Vartan	Çeşme
143	x	Müftü Muallimhanesi	1148/1152	1742/1743/1763	x	Mualli mhane
144	Kozbağı Köyü	Ömer Paşa Muallimhanesi	562	1796/1798/1799/1800	Ömer Paşa	Mualli mhane
145	Akdoğmuş(Pertek) Köyü	Pertek Muallimhanesi	1152/1151/1154	1774/1778/1788/1789	x	Mualli mhane
146	x	Hacı Yakup Türbesi	1121	1703/1704/1706	x	Türbe
147	İç Kale	İsmihan ve Huri Hatun Türbeleri	1121/1131	1692/1709/1710	x	Türbe
148	x	Melik Ahmet Danişmend Gazi Türbesi	1121/1131/1148/1149 /1150/1155/562/ 564/	1703/1704/1705/1708/1745 /1771/1773/1787/1788/1796 /1793/1794/	x	Türbe
149	x	Mustafa Türbesi	1121	1694	x	Türbe
150	x	Taceddin Türbesi	1154/564/563/569	1774/1795/1795/1796/1814 /1822/1823	x	Türbe
151	İç Kale	Yağıbasan Türbesi	1121/1131/1145/1148 /1154/563	1691/1730/1731/1748/1862/1863	x	Türbe
152	Ödemiş Köyü	Abdullah Ağa Çeşmesi	1148	1750/1751	Abdullah Ağa	Çeşme
153	Kalenderhane Mahallesi	Keşfi Osman Efendi Çeşmesi	1145	1733/1734	Keşfi Osman Efendi	Çeşme
154	Çilehane Mahallesi	Hadim Ali Ağa Çeşmesi	1145	1734/1735	Hadim Ali Ağa	Hama m

EK-2(devamı) Hurufat defterlerinde adı geçen yapılar

S.N.	MAHALLE-KÖY-MEVKİ	YAPI	DEFTER/BELGE NUMARASI	TARİH	BANİ	TÜR
155	Kelkit Çayı Üzeri	Talazan Köprüsü	1119/1152/1149/1154 /1151/1155/562	1765/1766/1768/1772/1778/1788 /1789/1798	x	Köprü
156	Kelkit Çayı Üzeri	Fatlı Köprüsü	1149/1151/1152/1154 /1155/562	1766/1772/1778/1788/1789/1798	x	Köprü
157	Çilehane Mahallesi	Çilehane Medresesi	1121	1705/1713/1714	Hadim Ali	Medrese
158	x	Sebile Hatun Medresesi	1148	1735/1736/	x	Medrese
159	Kırkkızlar Mahallesi	Daru'l-Hayr Medresesi	1121/1131/1139 /1145/1148/1146 /563/569/562	1689/1690/1691/1699/1700/1704/1705 /1717/1718/1720/1724/1725/1727/1729 /1731/1734/1769/1811/1814/1818/1819	x	Medrese
160	İç Kale	Yağıbasan Medresesi	1121/1131/1091/115 /1150/1151/1155/562	1699/1702/1712/1713/1714/1726/1731/ 1732/1773/1774/1779/1780/1799/1800	x	Medrese
161	Kahve Köprüsü Mevkii	Asiye Hatun Muallimhanesi	1131	1709	Asiye Hatun	Muallimhane
162	Aşağıbağlar Mahallesi	Hacı Mehmet Muallimhanesi	1131/1151	1717/1718/1766	Hacı Mehmet	Muallimhane
163	x	Gülşah/Gülşen Hatun Muallimhanesi	1131/1148/1151 /1155/564	1718/1742/1779/1788/1813	Gülşah/Gülşen Hatun	Muallimhane
164	Benekler Mahallesi	Hacı Yunus Ağa Zevcesi Mektebi	1150/1152	1773/1774/1788/1789	x	Mektep
165	Köprübaşı Mevkii	Murat Ağa Muallimhanesi	1121	1700	x	Muallimhane
166	Kutbettin Mahallesi	Kutbettin Mahallesi Muallimhanesi	1121	1690/1691	x	Muallimhane
167	Kahve Köprü Mevkii	Mehmet Ağa Muallimhanesi	1121/1131/1128/1152 /1150/563/569	1704/1705/1720/1721/1726/1727/1767 /1768/ 1772/1773/1822/1823/1844/1845	Mehmet Ağa	Muallimhane

EK-3 Hurufat defterlerinde adı geçen vakıflar

S.N.	KÖY	VAKIF ADI	TÜRÜ	TARİHİ	KAYIT SIRA NU.
1	Kakün	Emir Said Çelebi	vakıf	1217(1802)/1172(1758)	561
2		Hadım Ali Ağa	vakıf	1217(1802)/1164(1751)/1144(1731)/1169(1755)	561-1148-1145-1155
3		Halil Efendi Vakfı	vakıf	1218(1803)-1233(1817)/1159(1746)-1164(1751)/1144(1731)-1147(1734)/1168(1755)-1172(1758)/1140(1727)	561-569-1148-1145-1155/
4		Darü'l Hayr	vakıf	1219(1805)/1155(1742)-1159(1746)-1162(1748)/1189(1775)/1133(1720)-1144(1731)-1147(1734)-1149(1736)-1151(1739)/1162(1748)-1169(1755)/1172(1758)/1142(1729)	561-1148-1154-1145-1155-1128-1139
5		Küçük Ağa	vakıf	1221(1806)/1198(1784)/1169(1755)-1171(1757)	561-1154-1155
6		Ahi Pehlivan Vakfı	vakıf	1221(1806)/1213(1798)/1195(1781)/1155(1742)-1163(1750)/1190(1776)/1133(1720)-1149(1736)-1153(1740)-1154(1741) - 1169(1755)-1172(1758)/1140(1727)	561-562-1151-1148-1154-1145-1155-1128
7		Ahi Nahçıvan	vakıf	1221(1806)	561
8		Sungur Kerimesi	vakıf	1221(1806)	561
9	Bertek		Vakıf	1214(1799)	562
10		Danişmend Gazi Vakfı	vakıf	1210(1796)/…-1153(1740)	562-1145
11	Pernek	Ömer Paşa Vakfı	Vakıf	1211(1796)	562
12		Keşfi Osman Efendi Vakfı	Vakıf	1194(1780)	1151
13		Hacı Recep Vakfı	Vakıf	1194(1780)/1155(1742)/1144(1731)-1153(1740)-1189(1784)	1151-1148-1145-1155

EK-3(devamı) Hurufat defterlerinde adı geçen vakıflar

S.N.	KÖY	VAKIF ADI	TÜRÜ	TARİHİ	KAYIT SIRA NU.
15		Yağıbasan Vakfı	Vakıf	1155(1742)-1161(1748)/1190(1776)/1168(1755) -1171(1757)	1148-1154-1155
16		Mevlevihane Vakfı	Vakıf	1158(1745)-1165(1751)/1153(1741)/1174(1760)	1148-1145-1155
17	Hevekse	Hacı Nuh Vakfı	Vakıf	1158(1745)	1148
18	Elbekoz	Tacettin Türbesi Vakfı	Vakıf	1160(1747)-1163(1750)/1169(1755)	1148-1155
19	Bahçe	Fatıma Binti Mustafa Vakfı(Fatıma Hatun Vakfı)	Vakıf	1160(1747)/1147(1734)	1148-1145
20	Karataş	Zehra Hatun Vakfı	Vakıf	1161(1748)-1199(1785)/1151(1738)/1183(1769)	1148-1154-1145-1146-
21	Mutay	Şeyh Yakup Zaviyesi Vakfı	Vakıf	1161(1748)-1149(1736)/1168(1755)	1148-1145-1155
22		Cami-i Kebir Vakfı	Vakıf	1161(1748)/1149(1736)	1148-1145
23	Halidin	Şeyh Polat Zaviyesi Vakfı	Vakıf	1162(1749)	1148
24		Bey Cami Vakfı	Vakıf	1163(1750)	1148
25		Hacı Mehmed	Nukud	1163(1750)	1148
26		Sunguriye	Vakıf	1133(1720)-1144(1731)-1147(1734)/1139(1726)/1140(1727)	1145-1128-1139
27		Ayşe Hatın Vakfı	Vakıf	1147(1734)/	1145
28	Başçiftlik	Sinan Bey Zaviyesi Vakfı	Vakıf	1148(1735)-1153(1740)/1169(1755)	1145-1155
29		Sebile Hatun Medresesi Vakfı	Vakıf	1148(1735)	1145

EK-3(devamı) Hurufat defterlerinde adı geçen vakıflar

S.N.	KÖY	VAKIF ADI	TÜRÜ	TARİHİ	KAYIT SIRA NU.
30		Hacı Çelebi	Vakıf	1149(1736)	1145
31		Mehmed Çelebi	Vakıf	1149(1736)	1145
32		Niksari Efendi Vakfı	Nukud	1150(1738)	1145
33		Hanım Hatun Vakfı	Vakıf	1152(1739)	1145
34		Mümine Hatun Vakfı	Vakıf	1153(1740)	1145
35		Kadı Hasan	vakıf	1153(1740)-1154(1741)	1145
36		Hüseyin Bey Vakfı	vakıf	1159(1746)	1155
37		Keleş Mehmed Vakfı	vakıf	1203(1785)	1155
38		Hacı Pir Ahmed Vakfı	Vakıf	1222(1807)	560

EK-4-Hurufat defterlerinden örnekler

1121 numaralı defter. 30-31.sayfalar

EK-4 (devamı) Hurufat defterlerinden örnekler

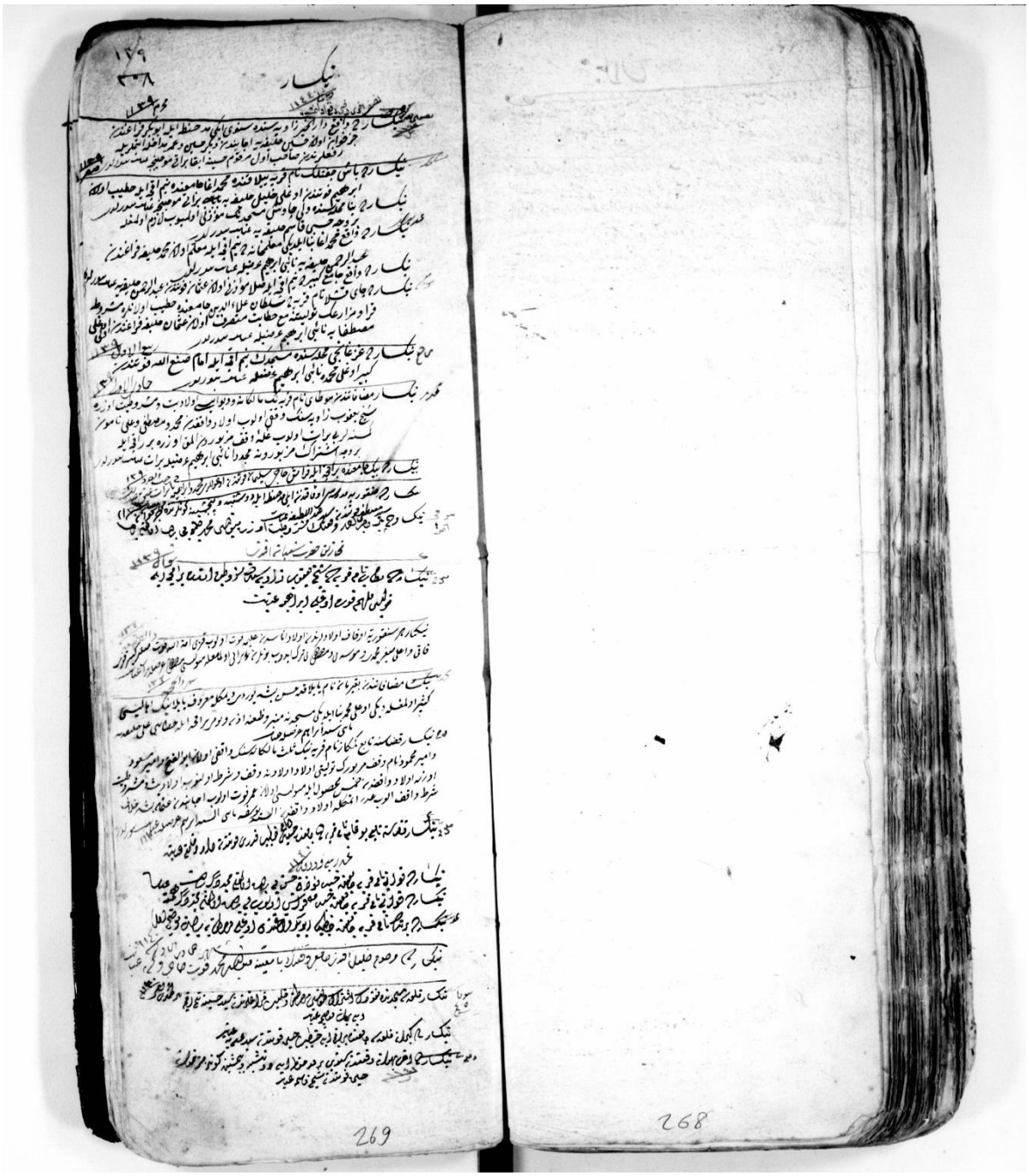

1128 numaralı defter. 139.sayfası

EK-4 (devamı) Hurufat defterlerinden örnekler

1131 numaralı defter 71-72.sayfası

EK-4 (devamı) Hurufat defterlerinden örnekler

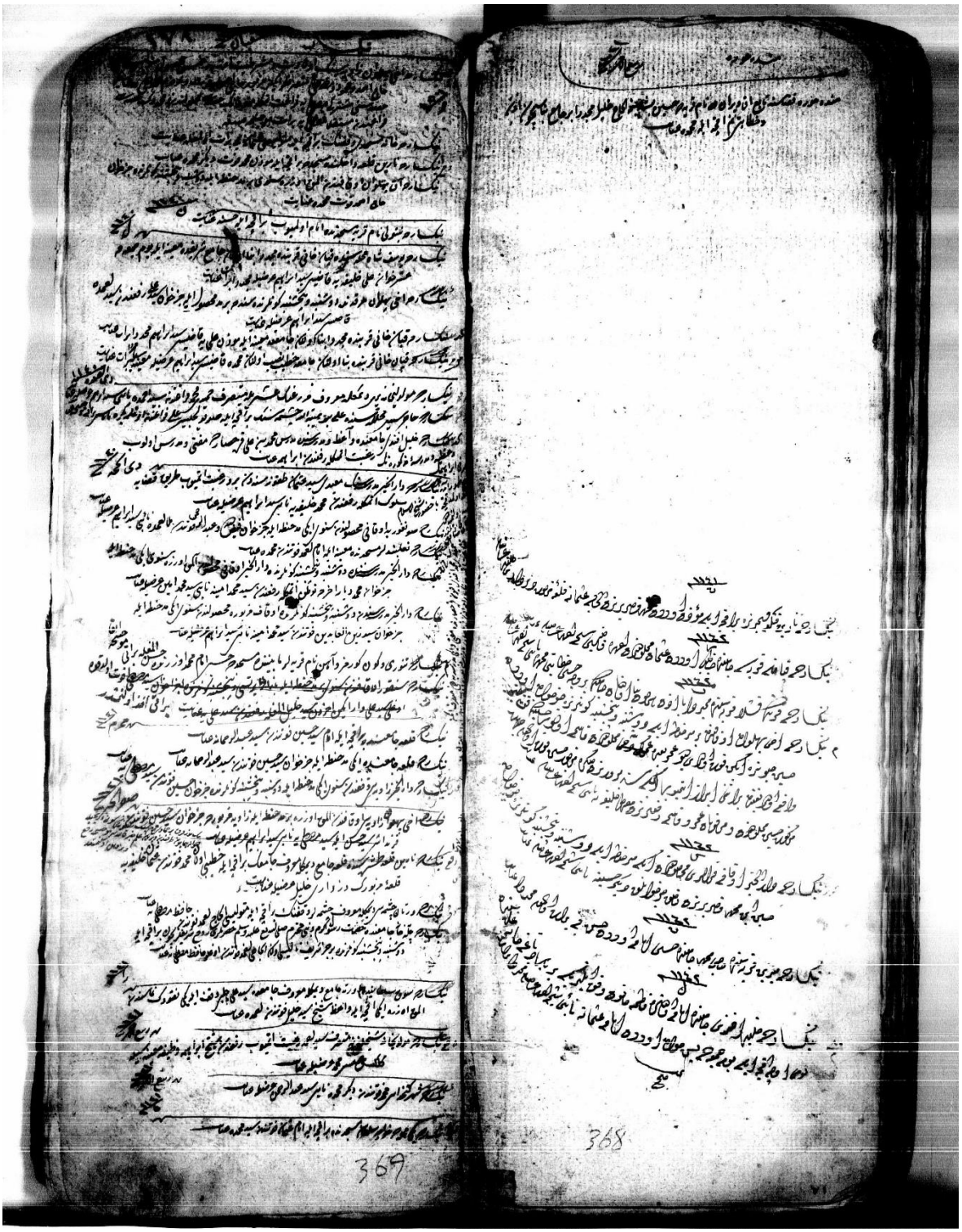

1139 numaralı defter 177-178.sayfası

EK-4 (devamı) Hurufat defterlerinden örnekler

1145 numaralı defter 140.sayfası

EK-4 (devamı) Hurufat defterlerinden örnekler

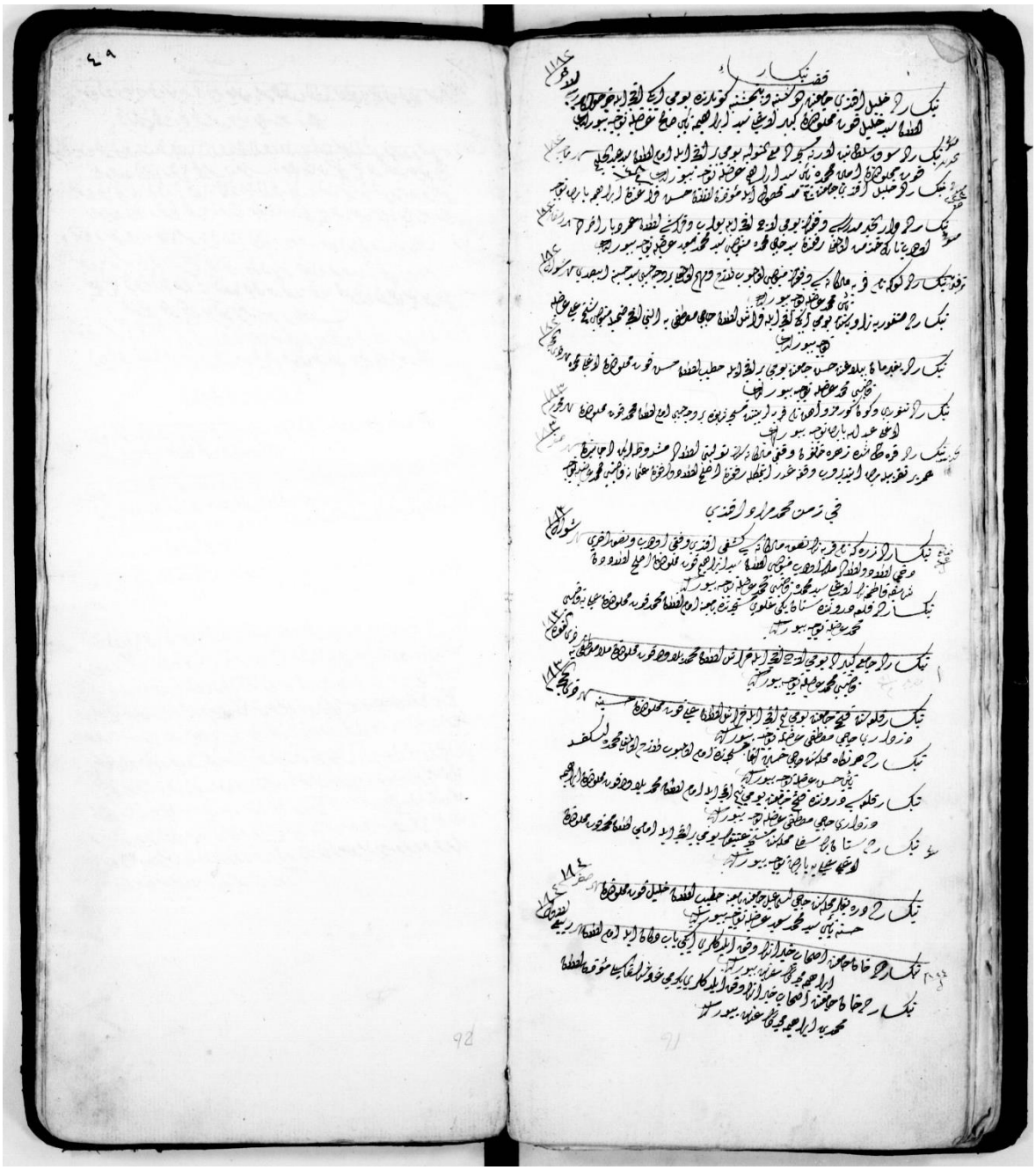

1146 numaralı defter 48.sayfası

EK-4 (devamı) Hurufat defterlerinden örnekler

1148 numaralı defter 109-110.sayfalar

EK-4 (devamı) Hurufat defterlerinden örnekler

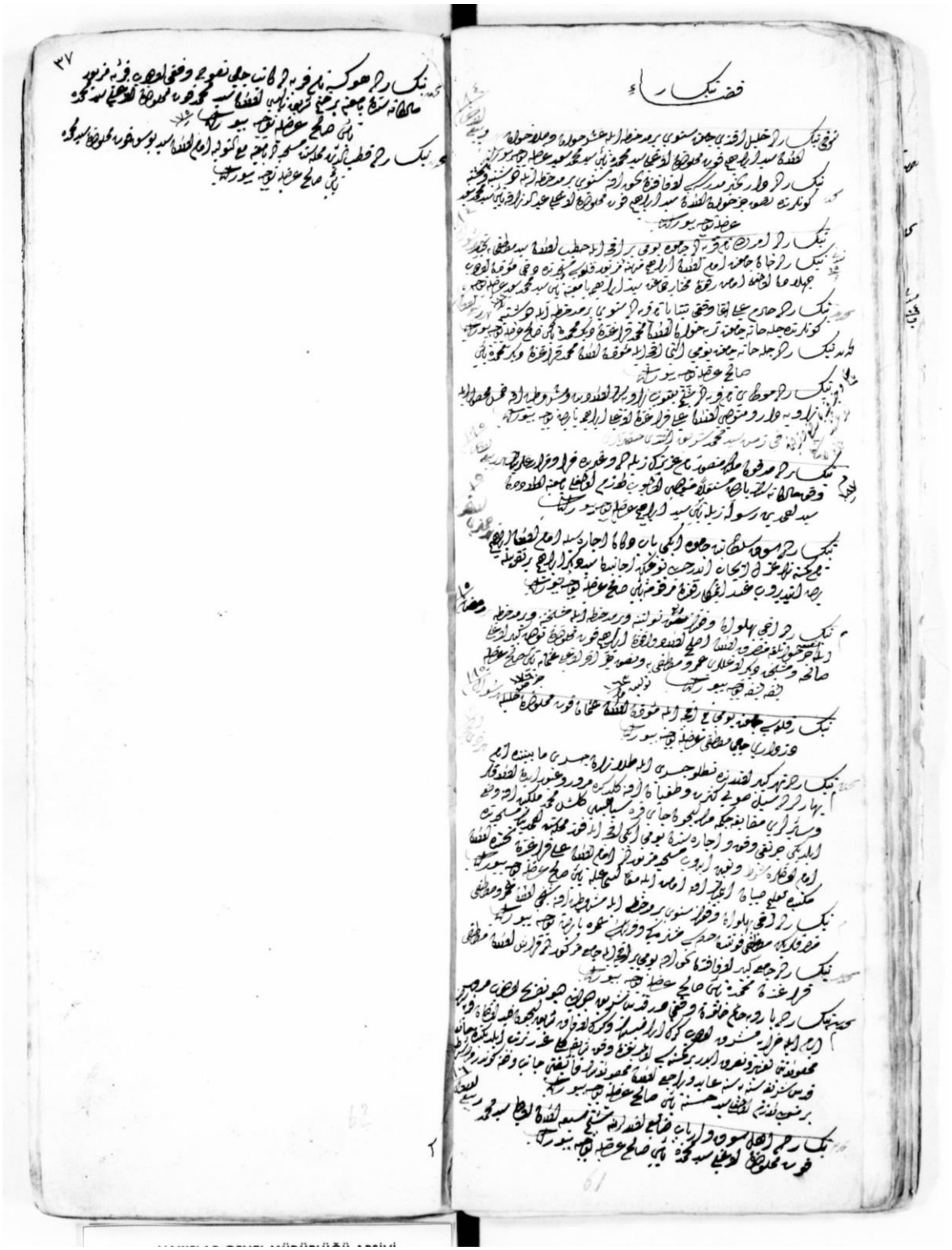

1149 numaralı defter 36-37. Sayfalar

EK-4 (devamı) Hurufat defterlerinden örnekler

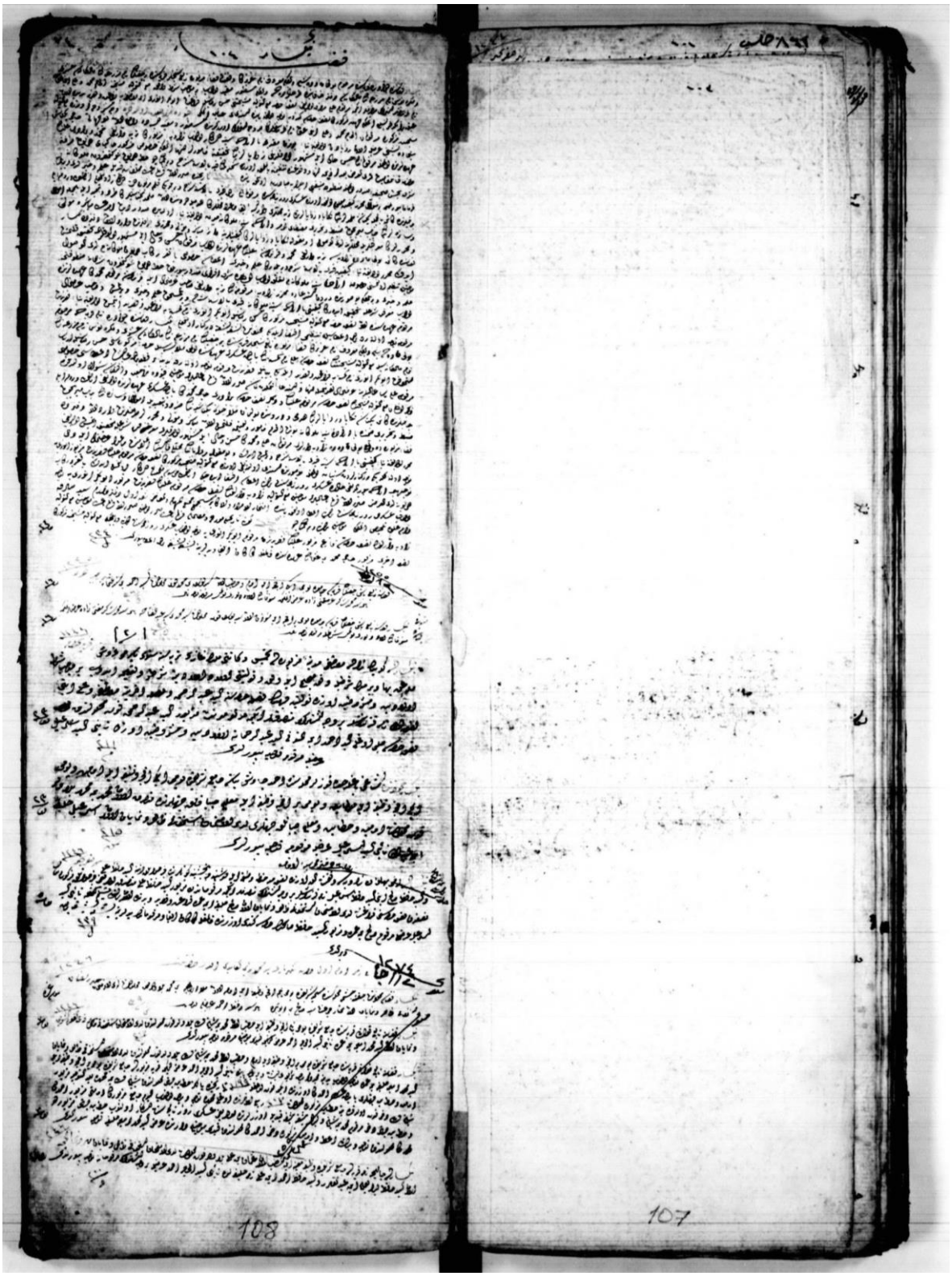

559 numaralı defter 74. Sayfası

EK-4 (devamı) Hurufat defterlerinden örnekler

560 numaralı defter 64-65. Sayfaları

EK-4 (devamı) Hurufat defterlerinden örnekler

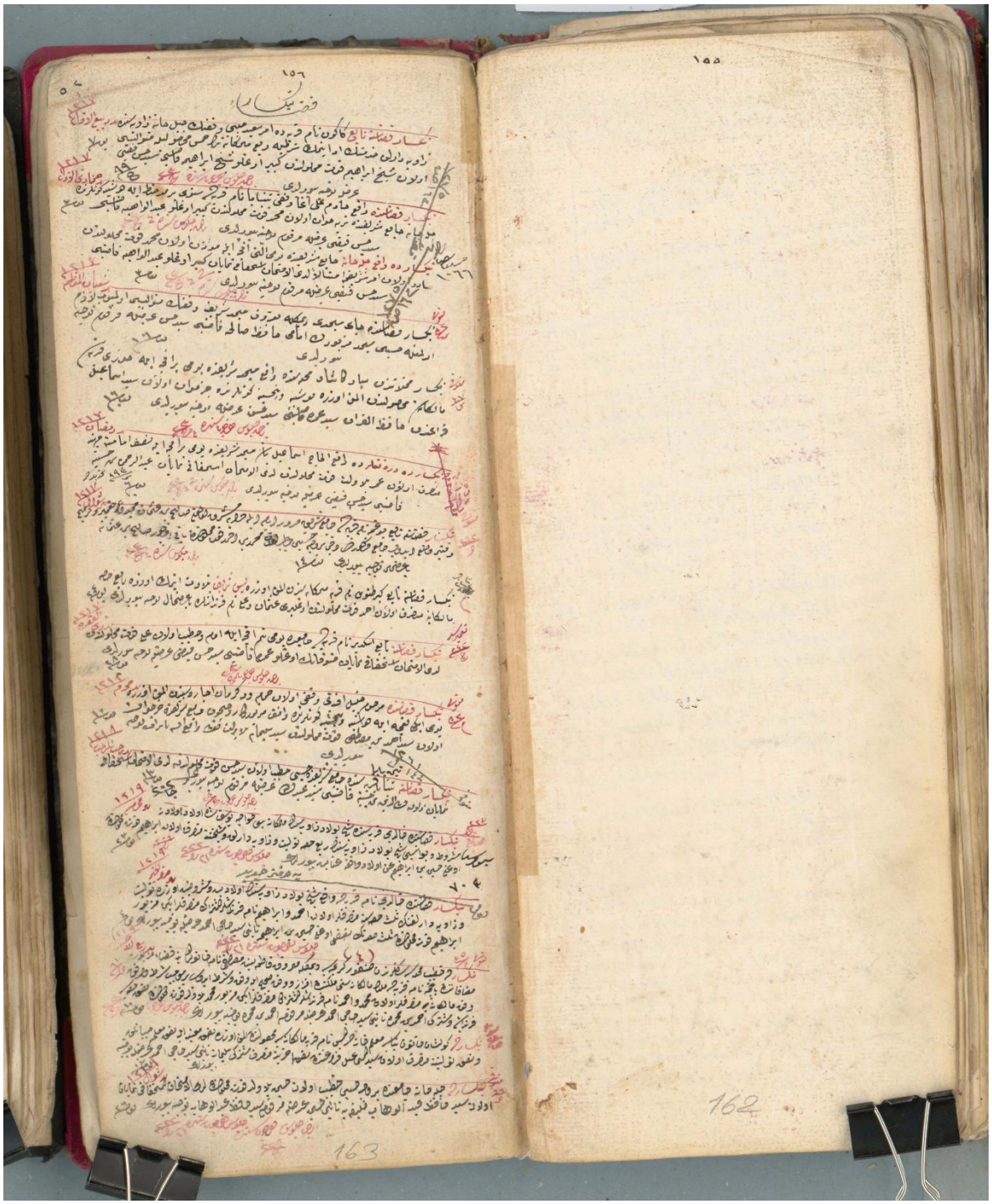

561 numaralı defter 52. Sayfası

EK-4 (devamı) Hurufat defterlerinden örnekler

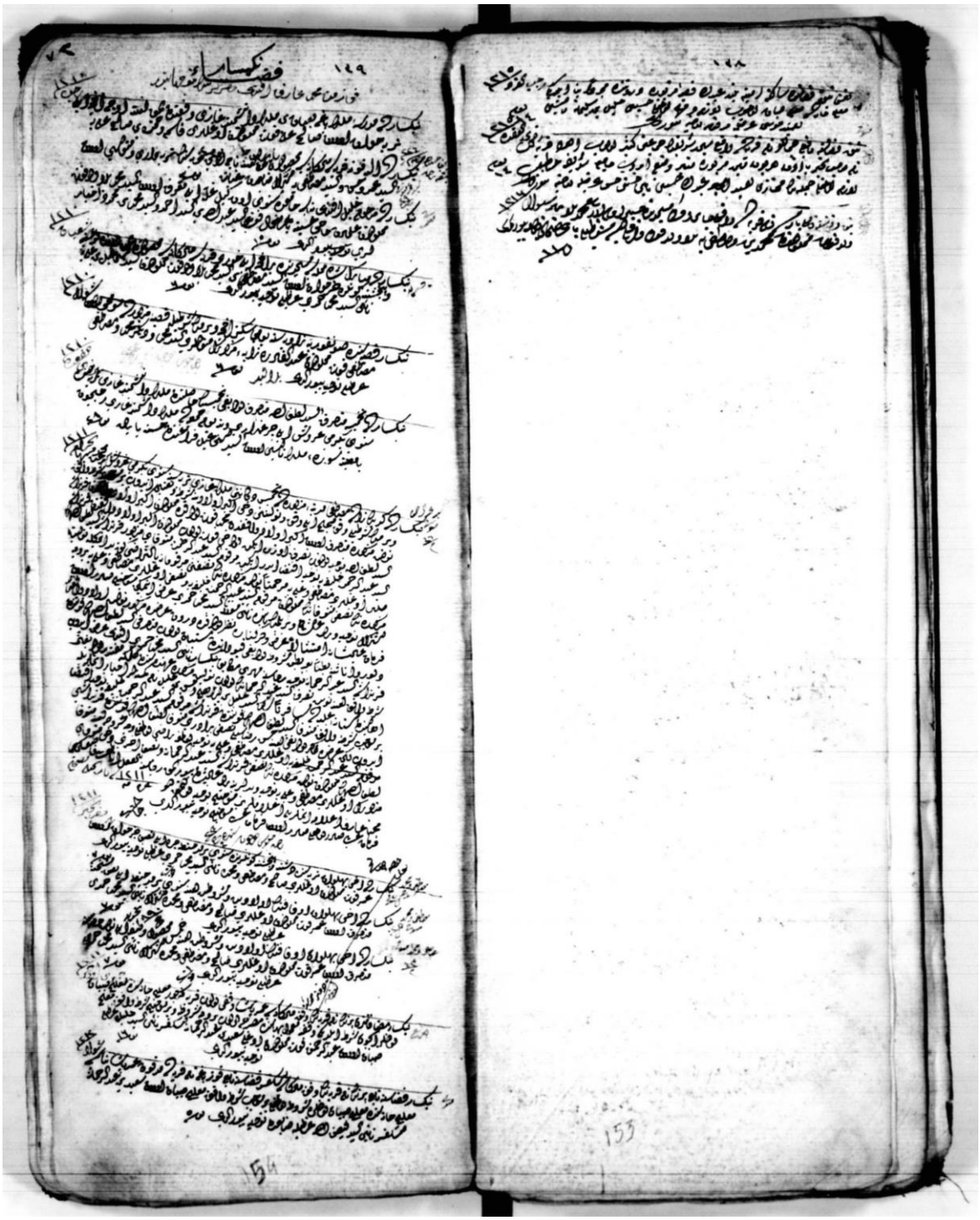

562 numaralı defter 72. Sayfası

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı Soyadı : ŞENER BOY, Emel

Uyruğu : T.C.

Eğitim Dercesi	Okul/Program	Mezuniyet Yılı
Yüksek Lisans	Erciyes Üniversitesi/Sanat Tarihi	2014
Lisans	Gazi Üniversitesi/Sanat Tarihi	2010
Lise	Merzifon Lisesi	

İş Deneyimi-Yıl	Çalıştığı Yer	Görev
2014-Devam Ediyor	Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi	Araştırma Görevlisi

Yabancı Dili

İngilizce

Yayınlar

ŞENER BOY, E. (2017). "Geleneksel Merzifon Evleri", Türk ve İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 442-456.

ŞENER BOY, E. (2020). "Aynı Çatı Altında Buluşmak: Niksar-Gültepe Köyü Camisi, Köy Odası ve Tahıl Ambarları", Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, 198-208.

GAZİLİ OLMAK AYRICALIKTIR...